

Годишен доклад за дейността на омбудсмана

2024

СОФИЯ
МАРТ 2025

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОДНИ ДУМИ	3
ДЕЙСТВИЯ И РЕЗУЛТАТИ.....	5
КЛЮЧОВИ СЪБИТИЯ И ИНИЦИАТИВИ 2024 г.	6
ГЛАВА ПЪРВА. ОМБУДСМАНАТ В ЗАЩИТА ПРАВАТА НА ГРАЖДАНИТЕ ..	22
I. ПРИЕМНА НА ОМБУДСМАНА	23
II. ПРАВА НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ	30
III. ПРАВО НА ОБРАЗОВАНИЕ.....	56
IV. ПРАВА НА ХОРАТА С УВРЕЖДАНЯ	72
V. ПРАВА НА ДЕЦАТА	93
VI. ПРАВО НА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ	127
VII. СОЦИАЛНИ ПРАВА.....	148
VIII. ПРАВО НА СОБСТВЕНОСТ И ИКОНОМИЧЕСКА СВОБОДА	162
IX. ПРАВО НА ЗДРАВΟΣЛОВНА И БЛАГОПРИЯТНА ОКОЛНА СРЕДА.....	194
X. ПРАВО НА ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ И ДОБРА АДМИНИСТРАЦИЯ	204
XI. ЗАЩИТА ОТ ДИСКРИМИНАЦИЯ, ЕЗИК НА ОМРАЗТА И РАВНОПОСТАВЕНОСТ МЕЖДУ МЪЖЕТ И ЖЕНИТЕ	214
XII. ПРАВО НА ЗАЩИТА В ИЗПЪЛНИТЕЛНОТО ПРОИЗВОДСТВО	228
XIII. НАЦИОНАЛЕН ПРЕВАНТИВЕН МЕХАНИЗЪМ	230
XIV. ОДИТ НА ДЕЙНОСТТА ПО РАБОТА СЪС СИГНАЛИ И ЗАЩИТА НА СИГНАЛИЗИРАЩИТЕ ЛИЦА	246
ГЛАВА ВТОРА. ВЪЗДЕЙСТВИЕ ВЪРХУ НОРМАТИВНАТА УРЕДБА	266
I. ИСКАНИЯ ДО КОНСТИТУЦИОННИЯ СЪД	267
II. ЗАКОНОДАТЕЛНИ ПРЕДЛОЖЕНИЯ	273
ГЛАВА ТРЕТА. НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ АКТОВЕ В ОБЛАСТТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА	276
I. ОБЩ ПРЕГЛЕД	277
II. ЕВРОПЕЙСКА КОНВЕНЦИЯ ЗА ЗАЩИТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА И ОСНОВНИТЕ СВОБОДИ	278
III. КОНВЕНЦИЯ НА ООН ЗА ПРАВАТА НА ХОРАТА С УВРЕЖДАНЯ	305
IV. КОНВЕНЦИЯ НА ООН ЗА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО	328
V. КОНВЕНЦИЯ НА ООН ПРОТИВ ИЗТЕЗАНИЯТА И ДРУГИ ФОРМИ НА ЖЕСТОКО, НЕЧОВЕШКО ИЛИ УНИЗИТЕЛНО ОТНАСЯНЕ ИЛИ НАКАЗАНИЕ	371
VI. КОНВЕНЦИЯ ЗА ПРЕМАХВАНЕ НА ВСИЧКИ ФОРМИ НА ДИСКРИМИНАЦИЯ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ЖЕНИТЕ	376
ГЛАВА ЧЕТВЪРТА. МЕЖДУНАРОДНА ДЕЙНОСТ	383

ОМБУДСМАН
НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 Г.

ГЛАВА ПЕТА. РЕСУРСИ	390
I. РАЗХОДИ ПРЕЗ 2024 Г.	391
II. ЕКИП	393
III. ПРИОРИТЕТИ ЗА 2025 Г.	394
ПРИЛОЖЕНИЯ	395
I. СТАТИСТИКА	396
II. СЪТРУДНИЧЕСТВО С ГРАЖДАНСКОТО ОБЩЕСТВО И АКАДЕМИЧНАТА ОБЩНОСТ	398
III. СЛУЧАИ ОТ ПРАКТИКАТА НА ОМБУДСМАНА	406
IV. ПИСМА ОТ ГРАЖДАНИ	416
V. КРАТЪК КАЛЕНДАР НА СЪБИТИЯТА 2024 Г.	420
VI. СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ.....	440

УВОДНИ ДУМИ

76 219. Толкова е броят на гражданите, на които институцията на омбудсмана помогна и подкрепи като защити правата им през 2024 г. Това не е просто суха статистика, защото зад всяка жалба и сигнал стои реален човешки проблем, който служителите на омбудсмана, с безспорния си професионализъм, експертиза и отдаденост разрешиха.

През 2024 година институцията на националния омбудсман е в необичайна ситуация, породена от две важни събития – проф. Диана Ковачева напуска предсрочно поста омбудсман и на 17 април полага клетва като български съдия в Европейския съд по правата на човека. Малко по-рано – на 27 март заместник-омбудсманът Елена Чернева – Маркова подава оставка с аргумента, че длъжността е за неполитизирани лица, които защитават правата и свободите на всички български граждани и заемането на политическа длъжност, каквато би била тази на служебен министър-председател, е несъвместима с функциите ѝ на заместник-омбудсман. Отказът ѝ от поста е следствие на конституционните промени, приети от 40-ото Народно събрание в края на 2023 г., с които се регламентира кои публични лица могат да бъдат назначени от президента за служебен премиер (т.нар. „домова книга“). Това са председателят на НС, управителят и подуправителят на Българската народна банка, председателят или зам.-председател на Сметната палата и омбудсманът или неговият заместник.

Така в година на нестабилна политическа обстановка, в която се провеждат два пъти предсрочни парламентарни избори и редовни избори за Европейски парламент (на 9 юни и на 27 октомври), а институцията реално остава без ръководство до назначаването на нов омбудсман от Народното събрание, съобразно чл. 8, 9 и 10 от Закона за омбудсмана.

На практика високото доверие в правозащитната институция, изградено през годините, остава трайно - гражданите продължават да подават жалби и да търсят

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

съдействие за своите казуси. Екипът на омбудсмана в тази извънредна ситуация работи все така отговорно и компетентно изпълнява задълженията си в интерес на хората – като регистрира, разглежда и консултира сигналите на граждани и техните организации, отправя препоръки, извършва проверки, самосезира се при необходимост, организира приемни, изразява публично позиции и изготвя становища до компетентните местни и държавни органи.

В интерес на гражданите и демократичните ценности, обаче, начело на институцията е важно да застане опитен правозащитник, който да бъде поне на нивото на своите предшественици. Летвата е вдигната високо и дейността на институцията през 2024 г. го доказва отново.

ДЕЙСТВИЯ И РЕЗУЛТАТИ

Омбудсманът в защита правата на гражданите през 2024 г.

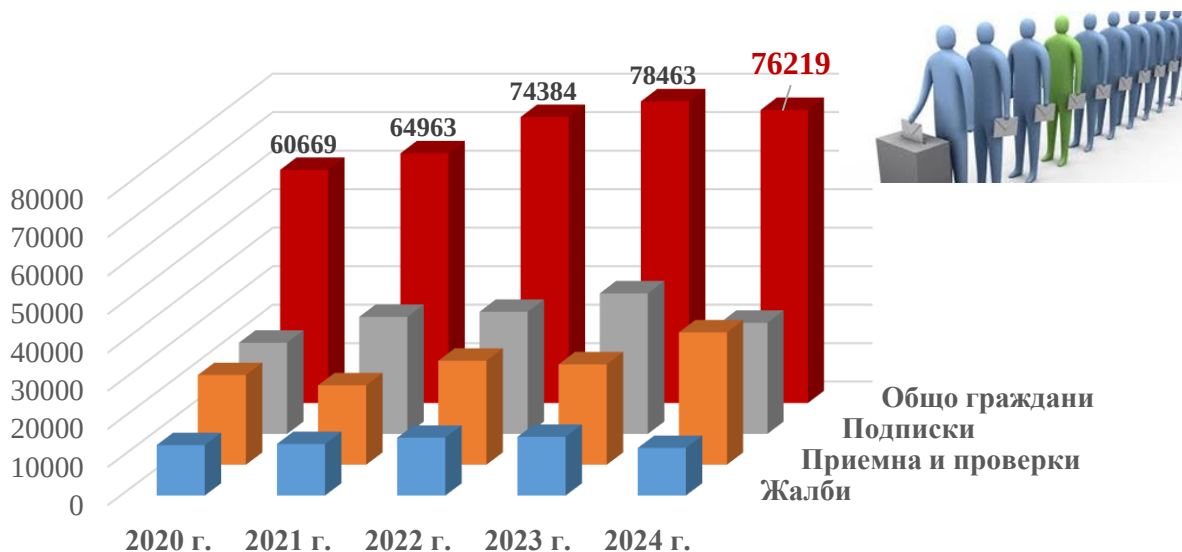
76 219 граждани и представители на организации са получили съдействие от омбудсмана, от които:

- ✓ Постъпилите жалби до омбудсмана са **12 510**;
- ✓ Приетите от омбудсмана, заместник-омбудсмана, обхванатите от проверки лица и ползващите услугите на приемната са **34 648 души**;
- ✓ Броят на гражданите, потърсили съдействие на омбудсмана, чиито искания по отношение на различни проблеми, са обединени в подписки, е **29 061**.

Таблица № 1 – Брой приключили проверки според резултата в периода 2020 – 2024 г.

2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.	2024 г.	Приключили проверки по жалби и сигнали с:
2 534	2 855	3 196	3 245	2 431	Препоръка
8 668	9 520	9 837	9 856	8 879	Становище
1 491	1 229	804	819	1 024	Даден съвет
566	440	414	612	872	Посредничество
535	683	714	147	270	Извън правомощията на омбудсмана

Графика № 1– Статистика за дейността на омбудсмана 2020 – 2024 г.

КЛЮЧОВИ СЪБИТИЯ И ИНИЦИАТИВИ 2024 г.

КАМПАНИЯ ЗА ЗАКОНОДАТЕЛНА ПРОМЯНА – „ВТОРИ ШАНС“ НА ЗРЕЛОСТНИЦИ ЗА ЯВЯВАНЕ НА ДЗИ, ВХОД ЗА ВУЗ

Още през 2022 г. омбудсманът Диана Ковачева инициира законодателна промяна, с която зрелостниците да получат втори шанс за явяване на матура за целите на кандидатстването си във ВУЗ, когато оценката от редовния изпит не ги удовлетворява. В началото на март 2024 г. инициативата става факт.

Предложението е внесено от председателя на комисията по образование Красимир Вълчев (ГЕРБ) и група народни представители – Деница Сачева (ГЕРБ), проф. Костадин Ангелов (ГЕРБ), Елисавета Белобрадова (ПП-ДБ), Нели Димитрова (ПП-ДБ), Христо Даскалов (ПП-ДБ), Бюнямин Хасан (ПП-ДБ), Ивайло Митковски (ПП-ДБ) и Ванина Вецина (ПП-ДБ). Поводът за тази промяна, отправена от омбудсмана още в 48-ото Народно събрание, са жалби и сигнали от родители и зрелостници, според които е неприемливо да няма втори шанс за явяване на задължителните зрелостни изпити за повишаване на оценка и тя да бъде „до живот“, без възможност за корекция.

Омбудсманът предлага на депутатите законодателна промяна на чл. 132 от Закона за предучилищното и училищното образование, както и допълнение на разпоредбата на чл. 68, ал. 1, т. 2 от Закона за висшето образование, които са одобрени от ресорната комисия на първо четене, но времето не достига за окончателното им приемане. Затова през юни 2023 г. проф. Ковачева внася наново предложението си и в 49-ото Народно събрание до председателя Росен Желязков и до членовете на Комисията по образованието и науката.

„Липсата на възможност учениците, които не са се представили добре на матурите, с изключение на тези, които са получили оценка „Слаб“, да имат шанс за поправка на оценката си, ги ощетява при по-нататъшното им развитие. Получената оценка от ДЗИ е окончателна и определяща при кандидатстването им във висше училище и респективно от голямо значение за тяхното бъдеще. Невъзможността според действащата уредба, зрелостниците да подобрят резултата си от ДЗИ като се явят на изпит за повишаване на оценката, води до негативни последици при кандидатстването им във висше училище“, аргументира предложението си омбудсманът.

Идеята на промяната е реализирана за целите на кандидатстване във ВУЗ зрелостниците да получат право еднократно в рамките на една учебна година от полагането на първия държавен зрелостен изпит, да се явят за повишаване на оценката си на насрочен следващ такъв изпит, за което ще им се издава удостоверение с новата по-благоприятна за тях оценка. За целта се създава чл. 135а в Закона за предучилищното

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

и училищно образование, в който се регламентира възможността зрелостниците да положат този изпит.

14 февруари – С 15 гласа „За“ народните представители от Комисията по образование и наука подкрепят единодушно промяна в закона, инициирана от омбудсмана, с която зрелостниците получават втори шанс да се явят на матура, с която да кандидатстват във ВУЗ, ако оценката от редовния изпит не ги удовлетворява.

Въпреки инициираната законодателна промяна, обаче проблемите остават, защото още на 29 март омбудсманът Диана Ковачева възразява остро срещу намерението на Министерството на образованието и науката да въведе такса за повторно явяване на матурата за повишаване на оценката. Идеята тогава е залегнала в Наредба №11 за оценяване на резултатите от обучението на учениците бе качена за обществено обсъждане. В проекта на наредбата е предвидено, че размерът на парите, които ще трябва да заделят зрелостниците, ще е съгласно Тарифата за таксите, които се събират в системата на предучилищното и училищното образование, но без да е ясно каква ще е стойността ѝ.

Проф. Ковачева е категорична, че подзаконовият нормативен акт е в разрез със Закона за държавните такси от държавни такси, съгласно който всички документи за получаване на основно и средно образование, издавани от учебните заведения и от МОН са освободени от такси.

Омбудсманът подчертава, че промените в Закона за предучилищно и училищно образование и в Закона за висшето образование имат за цел да подобрят резултатите на зрелостниците и да разширят достъпа им до системата за висшето образование, а определянето на такса за допускане до тази матура на практика е бариера пред предоставената от закона възможност, която следва да отпадне.

КАМПАНИЯ ЗА ПРОМЕНИ В ЗАКОНА ЗА ГРАЖДАНСКАТА РЕГИСТРАЦИЯ

От 2022 г. омбудсманът Диана Ковачева последователно настоява пред народните представители от няколко парламента за приемането на изменения в Закона за гражданската регистрация, с които да се осигури възможност за адресна регистрация на всички български граждани; да се премахнат наложените ограничения за адресна регистрация на основание начина на обозначаване на адресите; да се разширят възможностите за адресна регистрация (напр. в ателиета, които отговарят на определени изисквания), както и да се разширят възможностите за заличаване на адресни регистрации на адреса на жилища, за които собствениците поставят обосновано искане.

В резултат експерти на омбудсмана взимат участие в междуетатна работна група, сформирана през м. октомври 2023 г. със заповед на министъра на регионалното развитие и благоустройството със задача до 15 декември 2023 г. да се изготвят предложения за нормативни промени, свързани с проблема с документите за самоличност на граждани без валиден постоянен адрес. Направените предложения от омбудсмана служат като основа на разгледаните от НС предложения за изменения в Закона за гражданската регистрация.

На 25 септември Народното събрание приема на второ четени промени, които да решат проблема с адресната регистрация и хората без постоянен и настоящ адрес в България вече да могат да се регистрират на „служебен адрес“ от кметовете на общини.

Измененията в Закона за гражданската регистрация са внесени от „Възраждане“, но финалните текстове са приети с редакциите, направени от депутати от ГЕРБ-СДС и ПП-ДБ.

Чрез промените се предоставя възможност на служебен адрес да бъдат регистрирани:

- лица, които не могат да представят документ за собственост/ползване на имот;
- български граждани, живеещи в чужбина, вписани в регистъра на населението, които не могат да посочат постоянен адрес в Република България, както и да представят документи за собственост/ползване на имот и съгласие на собственик на имот ;
- чужденци, получили статут на бежанец, хуманитарен статут или на които е предоставено убежище в Република България, при вписване за първи път в регистъра на населението, ако не могат да посочат адрес в Република България, както и да представят документи за собственост/ползване на имот и съгласие на собственик на имот;
- при закриване на адрес от Националния класификатор на настоящите и постоянните адреси в Република България, ако регистрираните там не се регистрират на нов адрес в едномесечен срок от връчване на заповедта за закриване;
- лица, които не са включени в актуалния списък на ректорите на висшите училища за настанените в общежития, в началото на всяка учебна година, в случай че не са заявили друг;
- лице, което не е съпруг или роднина по права линия, по съребрена линия до четвърта степен включително или по сватовство до втора степен включително на лицето, което по искане на собственика на имота му е заличена регистрацията.

**КАМПАНИЯ ЗА ЗАЩИТА НА ГРАЖДАНИТЕ ПО ПРОЦЕДУРАТА
ЗА БЕЗПЛАТНО САНИРАНЕ BG-RRP-4.023 „ПОДКРЕПА ЗА
УСТОЙЧИВО ЕНЕРГИЙНО ОБНОВЯВАНЕ НА ЖИЛИЩНИЯ
СГРАДЕН ФОНД – ЕТАП I“**

В началото на 2024 г. омбудсманът Диана Ковачева алармира за бум на жалби към институцията заради отхвърлени проекти за безплатно саниране на жилищни сгради. Тогава тя сезира министъра на регионалното развитие и благоустройството, председателите на парламентарните комисии - по регионална политика, благоустройство и местно самоуправление и по енергетиката, изпълнителните директори на Агенцията за устойчиво енергийно развитие и Изпълнителната агенция „Одит на средствата от Европейския съюз“ заради множеството жалби от сдружения на собственици от различни райони на цялата страна, както и от кметове на общини, свързани с проблемите по процедура BG-RRP-4.023 „Подкрепа за устойчиво енергийно обновяване на жилищния сграден фонд – етап I“, по Националния план за възстановяване и устойчивост.

Масовото недоволство е заради широк кръг проблеми – от самото конструиране на процедурата и начина на разгласяването ѝ, до прилагането на всеки един от етапите и обявяването на резултатите от класирането. Хората алармират за недопускане до участие в безвъзмездното саниране, въпреки изпълнените необходими изисквания, определени в Насоките за кандидатстване по процедурата. Изразяват несъгласие с оценките на предложения за изпълнение на инвестиция, които считат за несправедливи. Съмняват се за обективността на обследването за енергийната ефективност на кандидатстващите сгради, по отношение на което не се упражнява контрол. Възражават остро и срещу констатирания дисбаланс в одобрените за саниране сгради в общините, в някои от които няма одобрена нито една сграда.

Омбудсманът настоява пред компетентните органи да се разгледат в цялост постъпилите жалби и възражения от сдруженията на собствениците и да се упражни контрол относно спазването на критериите, определени в Условието за кандидатстване за получаване на средства по процедурата чрез подбор на предложения за изпълнение на инвестиции от крайни получатели по подмярка „Подкрепа за устойчиво енергийно обновяване на жилищния сграден фонд“, както и относно енергийния одит и правилно ли е приложена приетата методика при обследването за енергийна ефективност.

Омбудсманът изиска информация за резултатите от извършените проверки, в т.ч. на сертификатите за енергийна ефективност, за нарушения по конкретните жалби и възражения на сдруженията на собствениците, съответно мерките които се предприемат, с оглед осигуряване на възможност на гражданите за справедливо участие в процедурата, в т.ч. за пренасочване на финансови средства от допустими източници, съобразно критериите за осигуряване на приоритетно енергийно обновяване на сградния фонд.

От Комисията по регионална политика, благоустройство и местно самоуправление, Комисията по енергетика и Комисията за контрол върху управлението на средствата от европейските фондове в 49-ото Народно събрание бе прието Решение №49-454-02-33 от 19 февруари 2024 г. за изпълнение на политиката за декарбонизация чрез енергийно обновяване на жилищния сграден фонд в страната. С решението се предлага в 3-месечен срок от влизането му в сила да се задължи МРРБ да изготви средносрочна програма за обезпечаване на финансирането и да гарантира реализирането

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

на всички оценени проектни предложения по процедура BG-RRP-4.023 „Подкрепа за устойчиво енергийно обновяване на жилищния сграден фонд – етап I“ от НПВУ, които успешно са преминали оценяването, но за които не достига финансиране.

В становище до вносителите и на съвместното заседание на комисиите омбудсманът изразява подкрепа за решението.

Констатациите към края на 2024 г. отчитат, че е налице забавяне на процедурите по сключване на договорите за одобрените общини, с което се създава риск за извършване и на строителните дейности в определения срок – до средата на 2026 г. По данни на МРРБ в заключителна фаза е процесът по сключване на договори с общините по Етап I на процедурата за саниране на многофамилни жилища, който се изпълнява със 100% безвъзмездно финансиране от Плана за възстановяване и устойчивост. Към началото на 2025 г. от всички одобрени за енергийно обновяване по този етап 746 жилищни сгради са сключени 546 договора със 104 общини. За останалите 200 проекта са изпратени покани за сключване на договори. В съответствие с дадените от МРРБ указания общините провеждат процедури по избор на изпълнители, по част от тях вече са сключени договори.

Институцията на омбудсмана препоръчва да се предприемат действия за изпълнение на строителните дейности в предвидените срокове на процедура BG-RRP-4.023 Подкрепа за устойчиво енергийно обновяване на жилищния сграден фонд – етап I и етап II и недопускане на загуба на осигурено финансиране, включително чрез:

- подобряване на координацията на отговорните институции в лицето на МРРБ общините;
- укрепване на административния капацитет;
- упражняване на ефективен контрол за качествено изпълнение на договорените строителни дейности и съответствието на вложените материали съобразно изискванията на чл. 169 от ЗУТ;
- оптимизиране на мерките за енергийна ефективност в съответствие с Дългосрочната национална стратегия за подпомагане обновяването на националния сграден фонд от жилищни и нежилищни сгради до 2050 г. и предвижданията на Интегрирания национален план „Енергетика и климат“ (ИНПЕК).

ПОСТОЯНЕН ФОКУС – ЗАЩИТА ПРАВАТА НА ХОРАТА С ПСИХИЧНИ ЗАБОЛЯВАНИЯ

След публично изнесените доклади на омбудсмана на Република България и на Европейския комитет против изтезанията във връзка с нарушения на правата на психичноболните пациенти на 23 ноември 2023 г. Народното събрание приема решение за създаване на Временна комисия.

Целта на Временната комисия е да проучи какви нарушения на правата на психичноболните пациенти са констатирани у нас от Европейския комитет против изтезанията и от омбудсмана на Република България и да предложи законодателни промени, така че да гарантира равните права на българските граждани, както предвиждат Конституцията на Република България и конвенциите, по които Република България е

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

страна. Сред задачите на комисията са да се изведе на водещо място в Националната стратегия за психично здраве спазването на правата на пациентите; да се обсъди и предложи отпадане на института на запрещението; съвместно с неправителствените организации и медицински експерти да се предприемат нужните стъпки за осигуряване на деинституционализирането на психичноболни пациенти и зачитането на личния им избор. Временната комисия е съставена от 12 народни представители – по двама народни представители от всяка парламентарна група. Комисията е избрана за срок до изчерпване на предметния ѝ обхват, но не по-късно от 6 месеца от създаването ѝ. Решението е обнародвано в „Държавен вестник“, за председател е избрана Деница Сачева, депутат от ГЕРБ-СДС.

Още на 26 февруари проф. Ковачева настоява имобилизацията (връзването) и изолацията на психичноболните да става при ясни правила и само в краен случай. Тя изпраща становище до председателя на Временната комисия за защита правата на психичноболните пациенти, в което предлага да се възложи изготвяне на медицински протокол, с ясен алгоритъм за прилагане на принудителните мерки „имобилизация“ (връзване, фиксиране) и „изолация“.

Проф. Ковачева настоява здравното министерство да преразгледа Наредба № 1 от 28 юни 2005 г. за реда за прилагане на мерки за временно физическо ограничаване при пациенти с установени психични разстройства, която противоречи на Конвенцията против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание към ООН и Европейската конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание към Съвета на Европа.

Тя предлага в протокола към наредбата да се разпише колко често могат да бъдат изолирани и имобилизирани пациентите за период от 24 часа, включително конкретните основанията, при които се прилагат тези мерки, както и вида на средствата за имобилизиране. Също така общественият защитник настоява да се отбелязва - кои и колко служители, могат да участват в прилагането на мерките, както и видът на прилаганата медикаментозна терапия. Подчертава, че в стаите за изолация и имобилизация е необходимо да се монтира система за видеонаблюдение, със записване, а записите да се съхраняват в срок най-малко от три месеца.

За съжаление проблемите и до днес продължават. На 8 август екип на Националния превантивен механизъм (НПМ) към институцията на омбудсмана се самосезира и извършва внезапна проверка в психиатричната клиника на УМБАЛ „Св. Марина“ във Варна, където открива сериозни нарушения. Поводът е загинал на 5 август, след пожар, пациент.

Проверката на експертите констатира наличието на множество нарушения, които засягат правата на пациента с психично заболяване, настанено в УМБАЛ „Св. Марина“ с цел изготвяне на съдебно-психиатрична експертиза.

На първо място, по време на пожара на пациента е приложена имобилизация (връзване) без да са спазени основни изисквания на Наредба № 1 от 28 юни 2005 г. за реда за прилагане на мерки за временно физическо ограничаване при пациенти с установени психични разстройства. Т.е. помещението, в което е бил фиксиран пациентът, няма видеонаблюдение и спрямо него не е било извършано постоянно наблюдение, съгласно изискванията на чл. 11 от Наредбата.

Проблемът с прилагането на Наредба № 1 от 28 юни 2005 г. нееднократно е сигнализиран от омбудсмана както в годишните доклади на Националния превантивен механизъм, така и в специални доклади – последният, от които е представен на вниманието на 49-ото Народно събрание.

9 август – Снимки от проверката на НПМ на изгорялото помещение в психиатрична клиника на УМБАЛ „Св. Марина“ в гр. Варна.

През годините институцията на омбудсмана последователно поставя с особена острота въпроса за защита правата на хората с психични заболявания. В изпълнение на функциите си на Национален превантивен механизъм омбудсманът извършва ежегоден мониторинг на Държавни психиатрични болници (ДПБ), Центрове за психично здраве и социални заведения за лица с психични разстройства. По смисъла на Конвенцията против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание към ООН и Европейската конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание към Съвета на Европа – държавните психиатрични болници са места за лишаване от свобода, тъй като част от пациентите са настанени със съдебни решения и не могат доброволно да ги напускат. За това с особено внимание омбудсманът като НПМ следи за недопускане на изтезания и други форми на нечовешко или унижително отношение в тези места. В годишните си доклади от 2019 г. до 2024 г. омбудсманът алармира публичните власти за съществуването на хронични проблеми в ДПБ, които могат да се квалифицират като несъвместими с основните стандарти за защита от изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание.

26 април – Участие в конференция 20 г. фондация „Глобална инициатива в психиатрията“ с фокус проблемите в сферата на грижата за хората с психични разстройства и търсенето на ефективни решения за тяхното преодоляване.

ПОСТОЯНЕН ФОКУС - ЗАЩИТА НА ГРАЖДАНЕ КАТО ПОТРЕБИТЕЛИ НА ОБЩЕСТВЕНИ УСЛУГИ

През 2024 г. жалбите на потребителите на обществени услуги са общо 33,21% от всички, постъпили в институцията през годината, като на първо място са оплакванията срещу електроенергийните дружества, следвани от тези срещу ВиК операторите, мобилните оператори, банките и т.н.

В сектор Електроснабдяване институцията на омбудсмана изпраща:

Становище до председателя на Комисията за енергийно и водно регулиране (КЕВР) по Проекта на Наредба за изменение и допълнение на Наредба № 1 от 14 март 2017 г. за регулиране на цените на електрическата енергия против отмяната на чл. 9 от НРЦЕЕ, съгласно който комисията коригира необходимите приходи и/или цени на енергийното предприятие за всеки ценови период в зависимост от изпълнението на показателите за качество на енергията и за качество на обслужването през предходната година.

По повод на продължителното прекъсване на електроснабдяването в някои райони на страната в края на 2024 г., запитвания до:

- „Електроразпределителни мрежи Запад“ ЕАД и „Електроразпределение Север“ АД относно предприетите действия за подготовка за зимния период на енергийните съоръжения, причините за прекъсване на електрозахранването в засегнатите райони, както и за становище относно заплащане на обезщетения на потърпевшите потребители.

- служебния министър на енергетиката относно установеното при проверката на техническото и експлоатационното състояние на енергийните съоръжения в страната съгласно чл. 75, ал. 1, т. 1 от Закона за енергетиката (ЗЕ), готовността им за гарантиране непрекъснатост и сигурност на електроснабдяването през зимния период 2024-2025 г.

- председателя на КЕВР - по какъв начин е гарантирано изпълнението от електроразпределителните дружества на условията на лицензиите им относно изискванията за сигурност на доставките на електрическа енергия съгласно чл. 76, ал. 4, т. 1 от ЗЕ.

В сектор ВиК институцията на омбудсмана участва в:

Общественото обсъждане на измененията на цените на ВиК услугите, считано от 1 януари 2025 г., като категорично възразява срещу повишаване на цените, тъй като това не води до подобряване на качеството на предлаганите услуги, а от друга страна определената социална поносимост стъпва на предоставени от Националния статистически институт ненадеждни данни за годишните доходи на един член от домакинство по области, поради над 10% стохастична грешка.

Обществените консултации по предложените два проекта на Закон за водоснабдяването и канализацията. В становища до МРРБ се акцентира, че към проекта на нов Закон за ВиК няма представен правен, икономически, социален и технически анализ относно проведената до момента водна реформа в страната, както и че няма представена информация, относно изпълнението на целите, заложи в Стратегията за развитие и управление на ВиК в Република България за периода 2014-2023 г. - ВиК

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

отрасълът да отговоря на националните/европейски изисквания, да е екологосъобразен, финансово и технически жизнеспособен, цените на ВиК услугите да са социално поносими за потребителите и качеството на услугите и ефективността на ВиК операторите да съответстват на добрите европейски практики.

Няма представена информация за постигнатите резултати от въвеждането на единната цена на ВиК услугите; изпълнението на заложените дългосрочни нива на показателите за качество от ВиК операторите като: непрекъснатост на водоснабдяването; аварии по водопроводната мрежа; общи загуби във водоснабдителните системи; налягане във водоснабдителната система; рехабилитация на водопроводната мрежа; активен контрол на течовете; ефективност на изграждане на водомерното стопанство и др. Дава отрицателно становище за присъединяване към Асоциациите по ВиК на всички общински ВиК оператори; единната цена на ВиК услугите в рамките на една териториална област; въвеждането на отделни цени за достъп и изразходвано количество на база куб. м за всяка от трите вида услуги - доставяне на питейна вода, отвеждане на отпадъчни води и пречистване на отпадъчни води; издаването на заповед за изпълнение по чл. 410, ал. 1 от ГПК, независимо от размера ѝ.

28 ноември – Участие на експерт от институцията в общественото обсъждане в КЕВР на Доклад и Проект на решение за изменение на одобрените цени на ВиК услугите за 2025 г. На него бе изразена позицията, че предложеното 3,87% средно за страната увеличение на цените на ВиК услугите от 1 януари 2025 г. е несправедливо като се има предвид кризата с водоснабдяването в 23 области.

Институцията на омбудсмана дава още предложения:

- да се предвиди бърза и ясна процедура за прилагане на по-ниска цена на водата, когато не отговаря на нормативните изисквания за качество;
- да се предвиди изплащането на водни помощи на социално слабите и уязвимите потребители;
- да се въведе ефективен институционален контрол върху дейността на ВиК операторите;
- да се определя социалната поносимост на цената на ВиК услугите на база на надеждни данни и съобразно доходите на домакинствата;
- да се въведе нов по-справедлив начин на разпределение на количествата вода за „общо потребление“.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

В сектор Електронни съобщителни услуги - омбудсманът предприема редица действия в защита правата и интересите на потребителите на мобилни услуги във връзка с индексацията на месечните им такси, като:

- препоръки до мобилните оператори да не прилагат индексацията;
- искане до Комисията за защита на потребителите (КЗП) да извърши проверки за неравноправни клаузи и нелоялна търговска практика;
- обръща се към Комисията за регулиране на съобщенията (КРС) и Комисия за защита на конкуренцията за предприемане на действия по компетентност;
- обръща се към служебния министър-председател, служебния зам. министър-председател по икономическите политики и служебен министър на транспорта и съобщенията, към служебния министър на икономиката и индустрията, като подчертава, че клиентите на мобилни услуги ще бъдат принудени да плащат увеличените цени без право да предоговарят условията по договорите си в посока по-ниски тарифи, без възможност да прекратяват договорите си без неустойки;
- взема участие в заседания на постоянната Подкомисия за наблюдение на дейността в областта на защитата на потребителите и ограничаването на монополите в Народното събрание, като многократно изразява своята позиция за прекратяване на индексацията;

20 март – Наличието на неравноправни клаузи в договорите на фирмите за бързи кредити, прекомерните лихви, неустойките и таксите, липсата на достатъчна, точна и своевременна преддоговорна информация за вземане на информирано решение за сключване на договор за кредит или анекс към договор за кредит, предоставянето за подпис на непълнени в цялост бланки на договор, както и малък размер на шрифта на важни клаузи по договора. Тези и още редица проблеми посочва омбудсманът Диана Ковачева по време на заседанието на Подкомисията за наблюдение на дейността в областта на защитата на потребителите и ограничаването на монополите в парламента.

Видео 1 от изказването тук: <https://www.youtube.com/watch?v=WhZuq720sfI>

Видео 2 тук: <https://www.youtube.com/watch?v=FBJs2Xir29I>

В сектор Топлоснабдяване - омбудсманът препоръчва на КЕВР спешно преразглеждане и намаляване на регулираните цени на топлинната енергия, които достигнат рекордно високи стойности през ценовия период 1 юли 2023 г. – 30 юни 2024 г. Подчертава, че битовите клиенти на топлинна енергия понесат прекомерна финансова тежест, тъй като регулираните цени много се отдалечават от основните икономически

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

фактори, които би следвало да ги обуславят, а именно: цените на природния газ като основно гориво и борсовите цени на CO₂ квоти.

Институцията на омбудсмана предлага на служебния министър на енергетиката изменение и допълнение на чл. 30, ал. 1 от Закона за енергетиката, според което на регулиране от КЕВР да подлежат и цените за услугата дялово разпределение на топлинната енергия, заплащани от клиентите на топлопреносното предприятие.

Омбудсманът настоява пред министъра на енергетиката за извършване на задълбочен анализ на резултатите от прилагането на Наредба № Е-РД-04-1/12.03.2020 г. за топлоснабдяването (Наредба за топлоснабдяването) и Методиката за дялово разпределение на топлинната енергия в сгради – етажна собственост (приложение към чл. 61, ал. 1 от същата Наредба). Омбудсманът предлага:

- ясно регламентиране на отговорността на ФДР за допуснати от него грешки при отчитането на уреди за дялово разпределение и при изготвянето на изравнителните сметки по партидите на клиентите;
- въвеждане на ред, по който клиентите на топлинна енергия могат да се обръщат към независим контролен орган за проверка относно правилността на изготвено от ФДР дялово разпределение на топлинната енергия;
- създаване на възможност за коригиране на допуснати от ФДР грешки в дяловото разпределение на топлинната енергия в удължен срок след 31 август, предвид сложността на изчисленията и обективните затруднения, които клиентите срещат при проверката на изравнителните сметки;
- създаване на определен ред, по който клиентите могат да възразят срещу допълнително фактурирани корекции на изравнителните сметки, които ФДР са изготвили след 31 август.

Институцията на омбудсмана се обръща към служебния министър на енергетиката за становище относно отмяна на разпоредбата на чл. 71, ал. 3, т. 1 от Наредбата за топлоснабдяването, според която заявление на клиент за намаляване на прогнозните сметки за топлинна енергия за необитаем имот се допуска само след съгласуване с домоуправителя и двама съседи. Интересът на останалите съседи в такива случаи е защитен по силата на друг текст (чл. 71, ал. 4 от Наредбата за топлоснабдяването).

Фирми за бързи кредити – през м. март 2024 г. омбудсманът взема участие в заседание на Подкомисията за наблюдение на дейността в областта на защитата на потребителите и ограничаването на монополите в парламента. Поставя проблемите на гражданите, които срещат при изплащане на бърз кредит - неравноправни клаузи в договорите; прекомерни лихви, неустойки и такси, липса на точна преддоговорна информация, предоставянето за подпис на непопълнени в цялост бланки на договор, както и малък размер на шрифта на важни клаузи по договора. Подчертава необходимостта от ефективен контрол от страна на Комисията за защита на потребителите, както и от законови промени, които да ограничат произвола на фирмите за бързи кредити.

НАБЛЮДЕНИЕ НА ОСНОВНИТЕ ПРАВА И ПРАВОВАТА ДЪРЖАВА

Институцията на омбудсмана участва в проект „Подкрепа на националните институции по правата на човека при наблюдението на основните права и аспекти на правовата държава“, финансиран с безвъзмездни средства от Европейското икономическо пространство и Кралство Норвегия.

Проектът се реализира съвместно с Агенцията за основните права на Европейския съюз, Европейската мрежа на националните институции по правата на човека, в него участват още шест правозащитни институции на омбудсмана от Кипър, Латвия, Полша, Словакия, Словения и Хърватия.

През 2024 г. институцията на омбудсмана на Република България организира и провежда четири обучения за повишаване на капацитета по прилагане на Хартата на основните права на ЕС и Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания, като хоризонтални отключващи условия, в управлението на средствата от ЕС на национално ниво. Целеви групи на обучителните семинари са експертите от институцията на омбудсмана на Република България, представители от администрацията на публичната власт, обществените посредници по общини (местни омбудсмани) и представители на организациите на гражданското общество.

В рамките на проекта институцията на омбудсмана се ангажира с разработването на четири ключови материала;

- Оценка и развитие на потенциала за подобряване на положението с основните права чрез по-широко използване на Хартата на основните права на ЕС;
- Картографиране на националните структури по правата на човека в България;
- Компендиум на обещаващи практики за използване на Хартата от страна на национални институции за правата на човека;
- Ролята на националните органи с компетентност в областта на правата на човека в България за гарантиране на спазването на основните права при разходването на средства от ЕС.

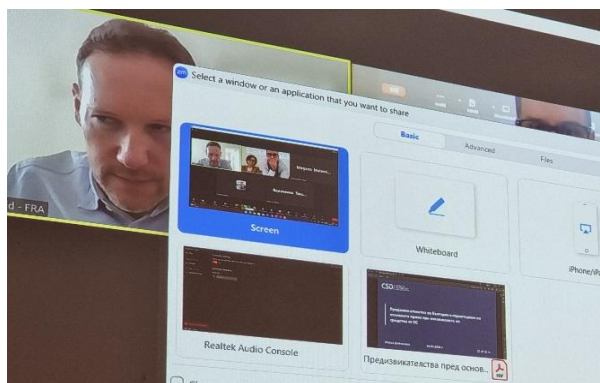

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

7-9 февруари – Обучителен семинар на служителите на омбудсмана по приложение на Хартата на основните права на Европейския съюз в дейността на институцията, организиран по проект „Подкрепа на националните институции по правата на човека при наблюдението на основните права и аспекти на правовата държава“, финансиран с безвъзмездни средства от Европейското икономическо пространство и Кралство Норвегия.

21-22 февруари – Участие в град Брюксел, Кралство Белгия на началника на кабинета в семинар и финална конференция по проект № 2018-1-1440 (6) „Подкрепа на националните институции по правата на човека при наблюдението на основните права и аспекти на основните права на правовата държава), финансиран с безвъзмездни средства от Европейското икономическо пространство и Кралство Норвегия. 20 февруари се провежда семинар: „Гарантиране съответствието на фондовете на ЕС: стратегическа обмяна на мнения с националните власти, националните правозащитни институции и организациите на гражданското общество“, на 22 февруари – заключителна конференция по проекта на тема: „Укрепване приложението на ХОПЕС: Силни и ефективни национални правозащитни институции в ЕС“.

26 февруари – Обучение с представители на организациите на гражданското общество за повишаване капацитета по прилагане на Хартата на основните права на ЕС и Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания, като хоризонтални отключващи условия, в управлението на средствата от ЕС на национално ниво, организирано от институцията на омбудсмана.

27 февруари – Обучение с представители от администрацията на публичната власт и обществените посредници по общини (местни омбудсмани) за повишаване капацитета по прилагане на Хартата на основните права на ЕС и Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания, като хоризонтални отключващи условия, в управлението на средствата от ЕС на национално ниво.

РАБОТАТА НА СЪВЕТА ЗА НАБЛЮДЕНИЕ ПО ЗАКОНА ЗА ХОРАТА С УВРЕЖДЕНИЯ, ПРЕДСЕДАТЕЛСТВАН ОТ ИНСТИТУЦИЯТА НА ОМБУДСМАНА

И през 2024 г. Съветът за наблюдение продължава активната си дейност за насърчаване, защита и наблюдение на прилагането на Конвенцията за правата на хората с увреждания в България.

В съответствие с изискванията на чл. 12, ал. 3 от Закона за хората с увреждания, институцията на омбудсмана администрира дейността на Съвета през цялата година. Проведени са общо три заседания – на 28 март 2024 г., на 11 октомври 2024 г. и 17 декември 2024 г.

Сред изведените като приоритет въпроси са продължаващите проблеми в медицинската експертиза и сериозните забавяния при освидетелстването/преосвидетелстването на гражданите, както и съществуващите затруднения за адекватно изплащане на полагащите им се пенсии за инвалидност.

Дискутирани са и са предприети действия и по проблемите с качеството, експлоатационния срок и липсата на адекватна актуализация на помощните средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия, които са извън обхвата на задължителното здравно осигуряване.

Използвани са предвидените нормативни механизми за решаване на въпроса с неосигуряването на навременна информация за предоставяне на високотехнологични средства на хора с увреждания по проект: „Предоставяне на помощни средства за хората с трайни увреждания“, за което институцията на омбудсмана е сезирала Министерството на труда и социалната политика.

1 октомври – Институцията на омбудсмана алармира столичния кмет Васил Терзиев за разбити тротоари, неработещи асансьори и липсата на табели в района на централната ЖП гара и настоява за обстойна проверка и действия за осигуряване на достъпност на площада пред Централната железопътна гара.

Повод за това са десетки жалби от трудноподвижни хора до институцията на общественения защитник. Гражданите сигнализират за влошеното и амортизирано състояние на мястото, което по думите им е опасно и животозастрашаващо, предвид интензивното ползване на Централната автогара и Централната железопътна гара.

По сигнал експертите на омбудсмана извършват проверка на мястото и констатираат, че гражданите имат сериозни затруднения в придвижването си в района на предгаровия площад и обслужващите го подлези до Централната автогара – София и Централната железопътна гара. Те са категорични, че хората с основание настояват да се предприемат адекватни мерки за осигуряването на достъпна архитектурна среда за хората с намалена подвижност и тези с увреждания, както и на родители с малки деца, които използват детски колички.

11 октомври – Във фокуса на Съвета за наблюдение са критериите за издаване на карти за преференциално паркиране на хората с увреждания по чл. 99а от Закона за движението по пътищата, както и проблемите със сигурността на подлезите и достъпността на средата в района на Централна ЖП гара и Централна автогара – София.

17 декември – Експертна дискусия: „Право на достъп до образование за децата със СОП“, организирана от институцията на омбудсмана в рамките на Съвета за наблюдение. Представители на отговорни органи, неправителствени организации, родители на деца с увреждания и директори на училища обсъждат предизвикателствата пред децата със специални образователни потребности и техните семейства.

ГЛАВА ПЪРВА. ОМБУДСМАНЪТ В ЗАЩИТА ПРАВТА НА ГРАЖДАНИТЕ

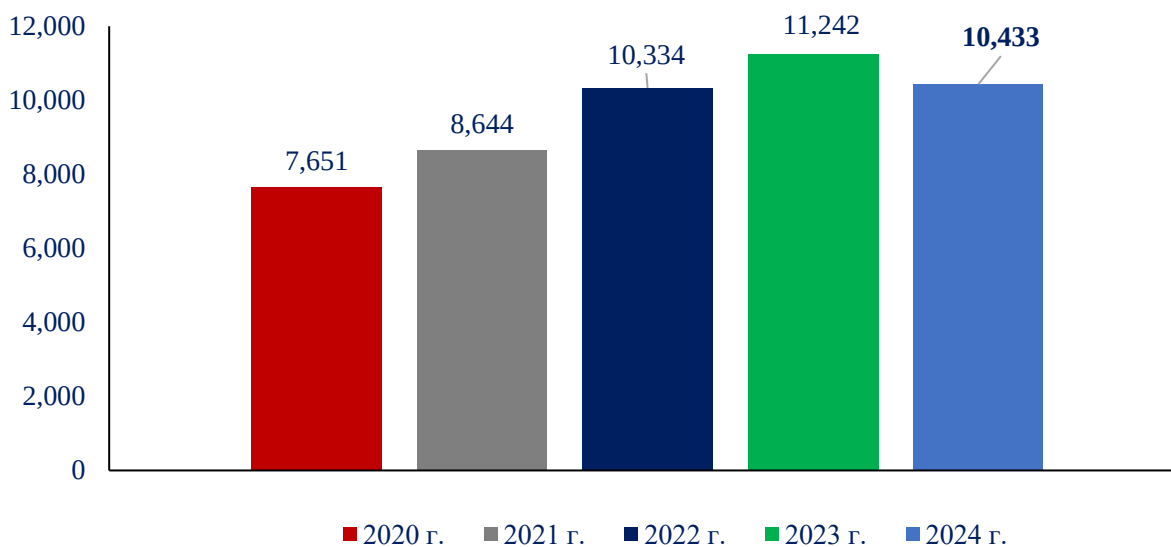
I. ПРИЕМНА НА ОМБУДСМАНА

В Приемната на институцията на омбудсмана се осъществява прекият контакт с гражданите и представителите на отделните организации. Ежедневно в нея се обслужват около 40 човека. Екипът от експерти с различна насоченост по отношение защитата на права отреагира своевременно на всеки поставен на вниманието му въпрос или проблем, което говори за гъвкавия прием и динамиката на процеса. Създадените условия гарантират правото на социума на ефективен и непрекъснат достъп в работно време, вкл. и това на неговите уязвими групи.

При посещенията или обажданията в Приемната гражданите получават актуална информация относно въпросите/проблемите, които поставят на вниманието на екипа. Същата, под формата на подробни консултации, е свързана с правомощията на институцията, както и с възможностите за намеса от нейна страна. Получаваните жалби и сигнали биват регистрирани, а впоследствие подаващите ги могат да проверяват статуса на тяхната обработка лично (или чрез упълномощен представител), по телефон (в т.ч. и чрез обаждане на някой от публикуваните на интернет страницата на институцията служебни номера) или електронно (е-поща, Система за сигурно електронно връчване, Публичен регистър на жалби).

През изминалата година потърсили съдействието чрез Приемната са 10 433 граждани. Немалка част от тях – хора с увреждания, възрастни и майки с деца. Във всеки отделен случай експертите обръщат нужното внимание, като не остават безразлични към поставяните въпроси/проблеми дори и от морална гледна точка. Високото ниво на доверие към институцията на омбудсмана през призмата на приема на граждани се запазва за поредна година.

Графика №2 - Брой граждани, потърсили съдействието на омбудсмана чрез неговата приемна за периода 2020-2024 г.

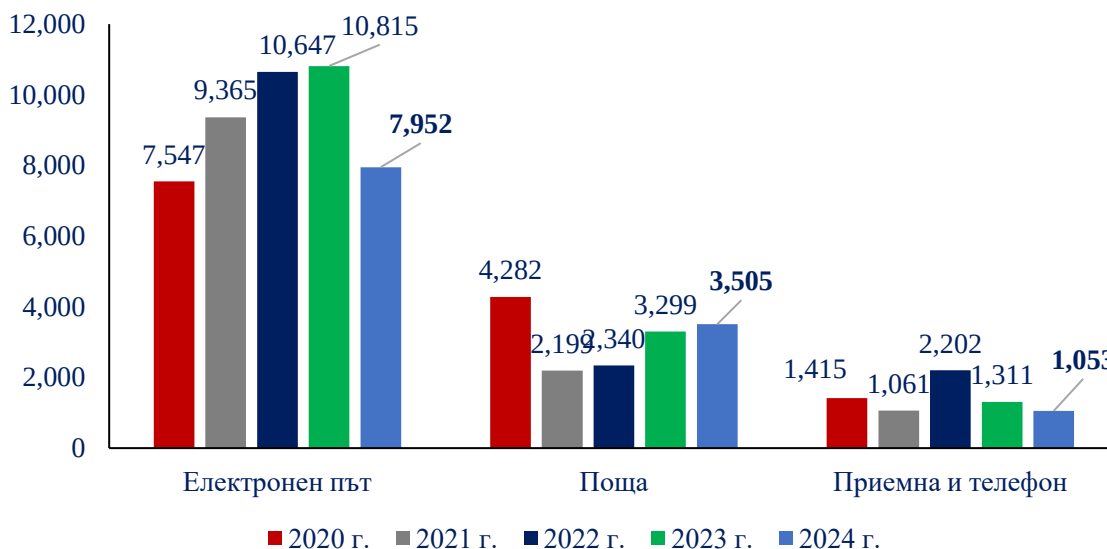

Въпросите, които обикновено се поставят, са свързани с правомощията, с които разполагат различни органи, вкл. и техните администрации, относно защитата на гражданските права и свободи.

Постъпили жалби

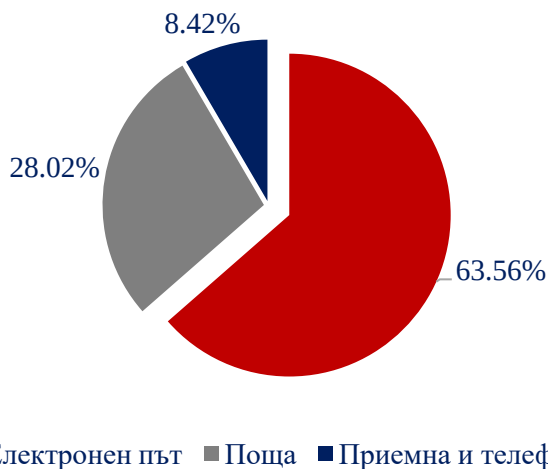
Разбираемо, електронното подаване на жалби и сигнали е предпочитан начин за сезиране на институцията на омбудсмана и през 2024 г. Онлайн формата в уебсайта е бърз и лесен вариант за комуникация, като след попълване на необходимата информация се извършва автоматична регистрация (23,92% от всички постъпили). Справки в Публичния регистър на жалбите позволяват в реално време проверки на статусите на обработваните жалби и сигнали.

Графика №3 - Брой жалби и сигнали според начина на подаване за периода 2020-2024 г.

Електронно изпратените до институцията жалби и сигнали са 7 952 бр., следвани от тези по пощата – 3 505 бр., а трети се нареждат регистрираните в Приемната и по телефон (след съставяне на протоколи за устни жалби) – 1 053 бр. В процентно изражение числата изглеждат по следния начин:

Графика №4 - % жалби и сигнали според начина на подаване за 2024 г.

12 510 бр. жалби и сигнали са регистрирани през 2024 г. Авторитетът, с който институцията си служи при изпълнение на своите функции, спомага несъмнено за своевременното разрешаване на проблемите, които гражданите поставят, особено при

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

взаимодействието с органите на изпълнителната власт, доставчиците на обществени услуги и различните частноправни субекти.

Таблица № 2 - % жалби по категория на нарушението за периода 2024 г. - 2020 г.

КАТЕГОРИЯ НА НАРУШЕНИЕТО	2024 г.	2023 г.	2022 г.	2021 г.	2020 г.
	%	%	%	%	%
Права на потребителите	30,29	35,99	27,92	29,50	25,25
Социални права, здравеопазване и образование	17,60	17,87	19,59	21,40	24,24
Право на собственост и икономическа свобода	11,29	9,30	12,35	10,94	10,9
НПМ и основни права и свободи на човека	9,85	5,02	10,48	5,95	6,28
Права, нарушени от частноправни субекти – кредитни и финансови институции, колекторски фирми и ЧСИ	6,52	5,80	4,87	5,62	6,13
Право на добро административно обслужване	6,04	5,50	5,64	7,29	7,41
Права на хората с увреждания	5,95	6,23	3,38	3,60	3,45
Права на децата	4,08	3,81	3,98	3,88	3,39
Право на чиста околна среда	3,08	2,98	3,69	2,83	4,03
Други нарушения	3,00	5,43	4,11	3,87	1,29
Искане за промени в нормативната уредба	0,77	0,73	1,75	1,18	6,03
Дискриминация	0,56	0,36	0,11	0,12	0,08
Искане за сезиране на Конституционния съд	0,41	0,66	0,45	0,53	0,62
Защита на лицата, подаващи сигнали	0,32	-	-	-	-
Искане за тълкувателно решение	0,12	0,06	0,05	0,07	0,10
Липса на конкретно нарушение	0,12	0,26	1,63	3,22	0,81
Общо %:	100	100	100	100	100

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Тенденцията през последните няколко години жалбите и сигналите за нарушени потребителски права да са най-голям дял от всички регистрирани се запазва и през 2024 г. – 30,29% (3 789 бр.). Както обикновено на второ място се нареждат тези, които се отнасят до здравеопазване, образование и социални права – 17,60% (2 202 бр.), а на трето проблемите на собствеността – 11,29 % (1 413 бр.).

За непрестанното повишаване на доверието в институцията на омбудсмана е показателен и броят на получените колективни жалби и сигнали, подписки и петиции – 96. Гражданските обединения, потърсили съдействие относно защита на правата си, обхващат **29 061** човека. Въпросите, които те поставят в рамките на 2024 г., са продиктувани преди всичко от бездействието на отделни държавни и общински органи.

За разлика от 2023 г., когато получените жалби и сигнали от чуждестранни граждани са едва 5 бр., то през 2024 г. се наблюдава увеличение със 700%. Така институцията на омбудсмана за изминалата календарна година е разпозната за съюзник в борбата с българската администрация от десетки хора с най-различна националност (Армения, Беларус, Великобритания, Германия, Израел, Индия, Ирландия, Йордания, Канада, Киргизстан, Норвегия, Полша, Северна Македония, Румъния, Русия, Турция, Украйна, Хърватия и др.).

Приключени проверки по жалби и сигнали

През изминалата година са приключени 13 476 бр. жалби и сигнали, от които:

- 11 310 бр. с изпратени писма за проверки и изразени становища към държавни и общински органи и техни администрации, лица, на които е възложено да предоставят обществени услуги, и частноправни субекти;
- 1 896 бр. с предоставени съвети и извършени посредничества;
- 270 бр. с подробни разяснения относно законовите правомощия на институцията на омбудсмана.

Таблица №3 - Брой и % приключени жалби и сигнали за 2024 г. според предприетите от омбудсмана действия

Предприети действия	Брой	%
По жалби и сигнали в правомощията на омбудсмана (допустими), като от тях:	13 206	98,00
– изпратени препоръки	2 431	18,04
– изразени становища	8 879	65,89
– предоставени съвети	1 024	7,60
– извършени посредничества	872	6,47
По жалби и сигнали извън правомощията на омбудсмана (недопустими):	270	2,00
Общо:	13 476	100

Допустимите жалби и сигнали резонно са по-големият процент от приключваните на годишна база. Причините за това – ролята и дейността на институцията на омбудсмана, които са все по-разпознаваеми от българското общество, а това неминуемо води до повишаване на нейния авторитет сред останалите органи. Прекият контакт с експертите в Приемната пък спомага допълнително за точното и ясното изложение на поставяните въпроси/проблеми в жалби и сигнали.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Таблица № 4 - % приключени жалби и сигнали според начина за периода 2021-2024 г.

Приключени жалби и сигнали	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.	2024 г.
Допустими	96,12	95,36	95,22	99	98
– Препоръки	19,11	20,32	21,35	22,11	18,04
– Становища	65,37	67,78	69,02	67,14	65,89
– Съвети	11,25	8,75	5,64	5,58	7,60
– Посредничества	4,27	3,15	2,99	4,17	6,47
Недопустими	3,88	4,64	4,78	1	2,00
Общо:	100	100	100	100	100

Прави впечатление, че за поредна година случаите на осъществено посредничество са нараснали, особено по отношение на засегнати или нарушени права на граждани от страна на кредитни и финансови институции, колекторски фирми и частни съдебни изпълнители. Увеличение се наблюдава и в броя на приключените жалби и сигнали с предоставени съвети.

Важен инструмент, с който институцията на омбудсмана си служи през 2024 г., са изпращаните писма за проверки, които са взети предвид на 78% частично или напълно от сезираните държавни и общински органи, доставчици на обществени услуги и частноправни субекти. Изразените становища пък играят ключова роля за защитата на правата и свободите на гражданите пред гореизброените нарушители.

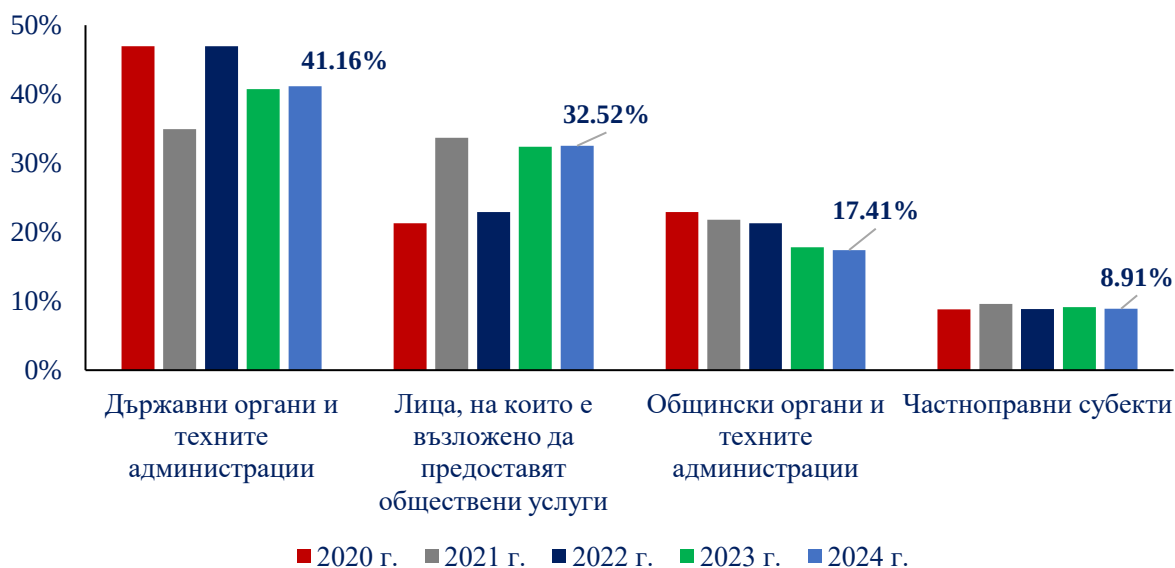
Таблица № 5 - Брой приключени жалби и сигнали за 2024 г. според визираня в тях нарушител

Нарушител	Брой	%
Държавни органи и техните администрации	5 547	41,16
Лица, на които е възложено да предоставят обществени услуги	4 382	32,52
Общински органи и техните администрации	2 346	17,41
Частноправни субекти	1 201	8,91
Общо:	13 476	100

Както всяка година, така и през изминалата, в най-голям брой приключени жалби и сигнали визираните нарушители са държавни органи и техните администрации, а в най-малък - различни частноправни субекти.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

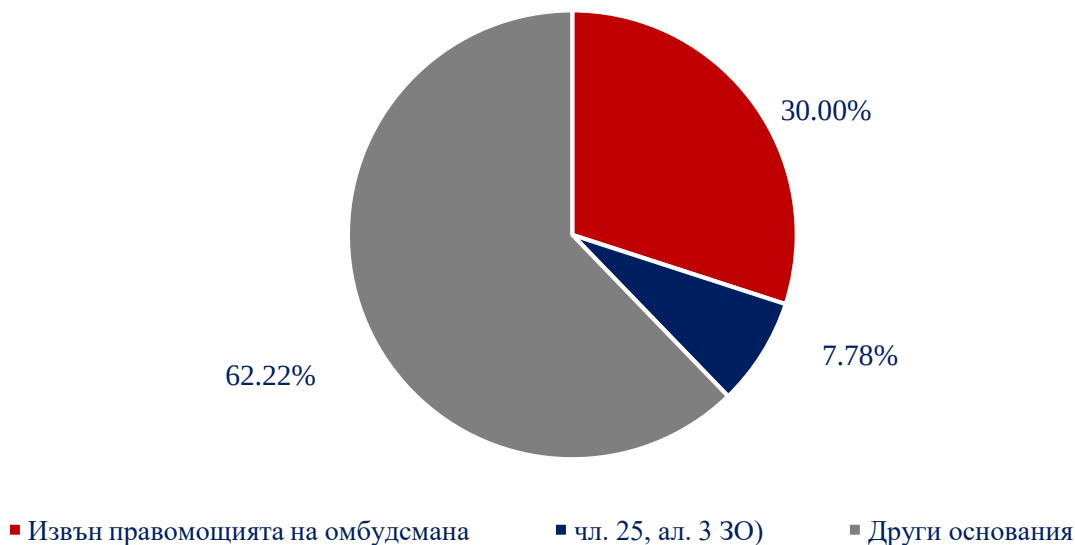
Графика № 5 - % приключени жалби и сигнали за периода 2020-2023 г. според визирания в тях нарушител

Като цяло стойностите относно приключените жалби и сигнали за 2024 г. спрямо тези за 2023 г. срещу отделните нарушители се запазват. Темповете, с които институцията на омбудсмана отреагира на всеки индивидуален или колективен случай, са достатъчно показателни за правилната посока в насърчаването и защитата на правата на човека и основните свободи.

Трайната тенденция, която се очертава за целия петгодишен период е свързана с водещ дял на жалбите за нарушени права от органите на държавна власт и тяхната администрация (средно с 40 %), следвани от организациите, на които е възложено предоставянето на обществени услуги (средно с 30%), общинските администрации (средно 20%) и частноправните субекти (средно с до 10%) от общия обем на изпратените до омбудсмана искания от граждани за защита на нарушените им права.

Графика № 6 - % приключени недопустими жалби и сигнали за 2024 г.

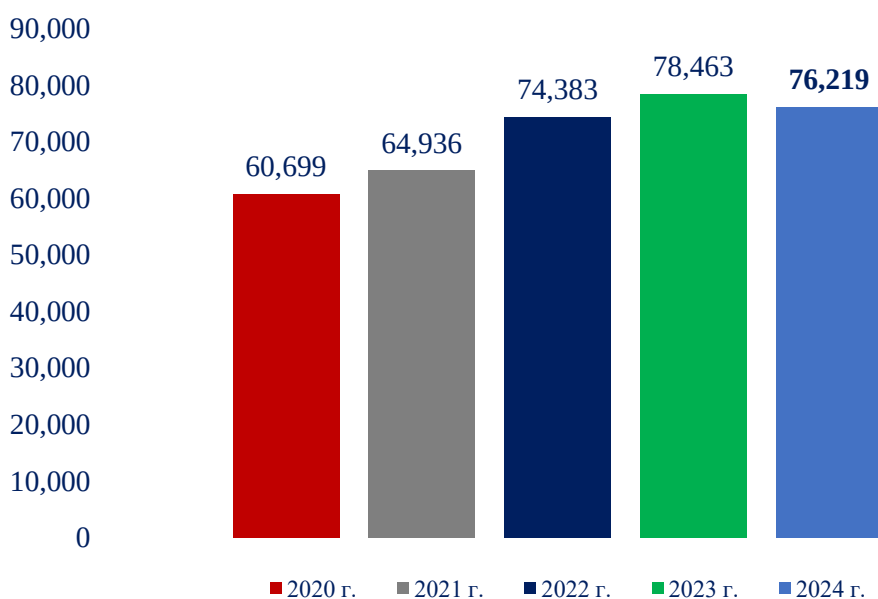

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Липсата на законово основание за разглеждането на недопустимите жалби и сигнали не представлява пречка гражданите да получават подробни разяснения относно правомощията на институцията, като целта е информиран избор за бъдеща защита на техни права и свободи. Освен това включваните съвети предоставят различни възможности за реакция в тази връзка.

В общ план обаче 76 219-ма граждани са получили пряко или непряко съдействието на институцията на омбудсмана през 2024 г. Това са 33,27% от всички потърсили подкрепа през последните три години.

Графика № 7 - Брой граждани, получили съдействието на омбудсмана за периода 2020 - 2024 г.

Предвид числовите показатели може да се направи обоснован и недвусмислен извод, че институцията на омбудсмана е ярък изразител и пазител на принципите на доброто управление и на правото на добра администрация, като се стреми в максимална степен, с допустимите от закона средства, да ги внедрява в дейността, която осъществява, доколкото обаче не я възпират нормативни ограничения, както и такива от морален или друг тип съображения.

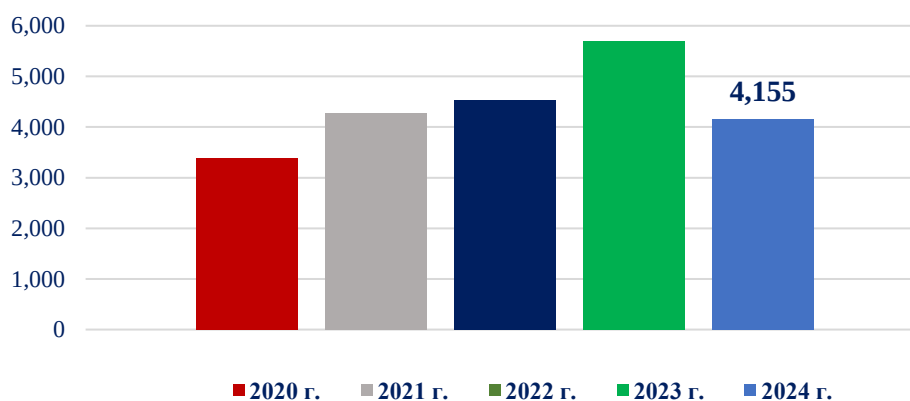
II. ПРАВА НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ

Въпреки липсата на омбудсман и зам.-омбудсман от април 2024 г., експертите в институцията продължават да отстояват и защитават правата и интересите на потребителите, проявявайки изключителна отговорност и ангажираност с техните проблеми в тази безпрецедентна ситуация.

През 2024 г. постъпват 4155 жалби на потребители на обществени услуги, което представлява 33,21% от общия брой на жалбите в институцията през годината.

Оплакванията, свързани с предоставяне на електроснабдителни услуги, отново са на първо място, следвани от жалбите срещу ВиК операторите, мобилните оператори, банките и т.н. Както подчертахме и в доклада за 2023 г., проблемите с монополите остават нерешени и дори се задълбочават – некачествени услуги и в тези случаи липса на ефективни и работещи механизми за заплащане на по-ниски цени/неустойки, неразбираеми сметки. В отношенията с доставчиците на обществени услуги гражданите се чувстват незащитени.

Графика №8 - Брой жалби и сигнали от потребители за периода 2020-2024 г.

Оплакванията, свързани с предоставяне на електроснабдителни услуги, отново са на първо място, следвани от жалбите срещу ВиК операторите, мобилните оператори, банките и т.н. Както подчертахме и в доклада за 2023 г., проблемите с монополите остават нерешени и дори се задълбочават – некачествени услуги и в тези случаи, липса на ефективни и работещи механизми за заплащане на по-ниски цени/неустойки, неразбираеми сметки. В отношенията с доставчиците на обществени услуги гражданите продължават да се чувстват незащитени.

Таблица №6 - Брой жалби и сигнали от потребители по отрасли за 2020-2024 г.

Отрасли	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.	2024 г.
Електроснабдяване	275	1 503	1 259	1 702	1237
ВиК	1 097	1 060	1 344	1 481	1153
Електронни съобщителни услуги	322	313	370	621	525
Финансови услуги	302	234	228	334	325
Топлоснабдяване	964	583	411	728	291
Транспортни услуги	153	49	225	290	197
Пощенски услуги	16	33	31	19	88
Фирми за събиране на вземания	44	44	49	63	41

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

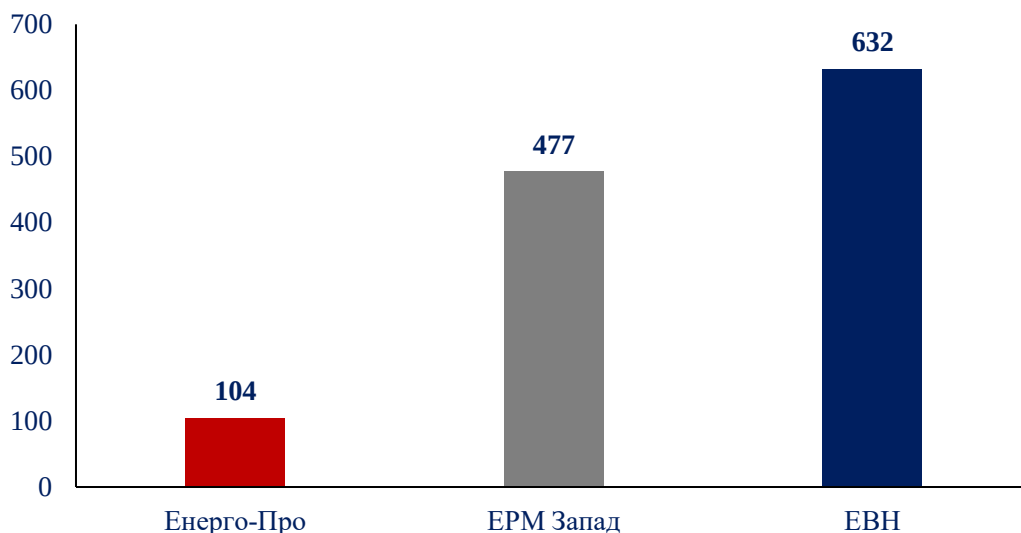
Сметосъбиране	37	278	338	81	38
Застрахователни услуги	22	16	25	45	38
Газоснабдяване	31	67	108	35	5
Други потребителски спорове	137	90	154	295	217

През 2024 г. приключват проверките по 4812 случая, от които 1459 с констатирано нарушение; 3219 без констатирано нарушение и 134 недопустими.

1. ЕЛЕКТРОСНАБДЯВАНЕ

През 2024 г. постъпват 1237 жалби в сектора. Приключват проверките по 1681 преписки, от тях 1046 са свързани с некачествено предоставяне на услугата – чести прекъсвания, ниско напрежение, токови удари и др.

Графика №9 - Брой жалби и сигнали срещу електроенергийните предприятия за 2023 г.

Значително увеличение на броя на жалбите се отчита в края на декември 2024 г. относно продължителни прекъсвания на електрозахранването в много населени места, които отново, както и през ноември 2023 г., се обясняват с влошена метеорологична обстановка.

Право на качествена услуга

За поредна година **лошото качество на услугата е най-значителният проблем** в сектора. Жалби постъпват от жители на селата: Дебръщица, Паталеница и Црънча (общ. Пазарджик); Граматици и Костел (общ. Елена); Читаковци, Шарани, Банковци, Солари, Иванили, Бобевци, Гръблевци, Бекриите, Ветрово, Седянковци, Свинарски дол и Гайкини (общ. Габрово), отделни райони в гр. Лом, Костинброд, Копривщица и др.

Проблемите произтичат от: състоянието на електроразпределителните мрежи, както и че капацитетът им не е съобразен с броя на абонатите; липсата на навременна поддръжка и ремонт на съоръженията; състоянието на сервитутните зони на мрежите.

При извършваните проверки от дружествата уверяват институцията на омбудсмана, че се предприемат необходимите мерки за правилното функциониране на електроразпределителните мрежи.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

През март 2024 г. омбудсманът изпраща становище до председателя на Комисията за енергийно и водно регулиране (КЕВР) по проекта на Наредба за изменение и допълнение на Наредба № 1 от 14 март 2017 г. за регулиране на цените на електрическата енергия.

В проекта е предвидена отмяна на чл. 9 от действащата НРЦЕЕ, съгласно който комисията коригира необходимите приходи и/или цени на енергийното предприятие за всеки ценови период в зависимост от изпълнението на показателите за качество на енергията и за качество на обслужването през предходната година.

Омбудсманът е категоричен, че по този начин ще се нарушат основни принципи при изпълнение на регулаторните правомощия на КЕВР, сред които е и осигуряването на необходимите мерки за снабдяване на клиентите с електрическа енергия с определено качество. Подчертава, че липсват мотиви в доклада на работната група кое налага отпадането на посочената разпоредба. Настоява чл. 9 от НРЦЕЕ да се запази, като се прецизира, така че да е относима за регулираните от КЕВР цени за достъп и пренос през електроразпределителните мрежи.

Становището на омбудсмана не е взето предвид и разпоредбата е отменена.

В периода след 25 декември 2024 г. до институцията постъпват многобройни жалби срещу „Електроразпределителни мрежи Запад“ ЕАД („ЕРМ Запад“) и „Електроразпределение Север“ АД („ЕРП Север“) за прекъснато електрозахранване за различен период от време – 50, 63, 144 часа, от 3 до 5 дни, от жители на различни населени места отново, както и в началото на зимния период през 2023 г., поради падналия снеговалеж. Потърпевшите търсят съдействие за изплащане на обезщетение за периода без електрическа енергия.

Предвид повтарящата се извънредно тежка ситуация една година по-късно институцията на омбудсмана незабавно се обръща към:

1. електроразпределителните предприятия (ЕРП) за информация относно предприетите действия за подготовка за зимния период на енергийните съоръжения, причините за прекъсване на електрозахранването в засегнатите райони, както и за становище относно изплащане на обезщетения на потърпевшите потребители.

2. служебния министър на енергетиката за информация за установеното при проверката на техническото и експлоатационното състояние на енергийните съоръжения в страната съгласно чл. 75, ал. 1, т. 1 от Закона за енергетиката (ЗЕ), готовността им за гарантиране непрекъснатост и сигурност на електроснабдяването през зимния период 2024–2025 г.

3. председателя на КЕВР за становище по какъв начин е гарантирано изпълнението от електроразпределителните дружества на условията на лицензиите им относно изискванията за сигурност на доставките на електрическа енергия съгласно чл. 76, ал. 4, т. 1 от ЗЕ.

В отговор от „ЕРМ Запад“ заявяват, че изпълняват задълженията си да поддържат, експлоатират и развиват електроразпределителната мрежа в съответствие с действащото законодателство, всички сервитути на въздушни електропроводи се поддържат в съответствие с нормативните изисквания. Като причини за многото аварии посочват: лошите метеорологични условия; падналите дървета, растящи извън сервитутната зона

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

на електропроводите, които са причинили счупване на стълбове и късане на проводници. Своевременно е организирано възстановяване на електрозахранването в засегнатите места, но дейностите са забавени от: непочистени от сняг, лед и дървета по пътищата от републиканската пътна мрежа и пътищата – публична общинска собственост в границите на населените места; аварии на електропроводи и счупени стълбове в труднодостъпни местности с пресечен терен; неподдържана дървесна растителност извън сервитутните зони на енергийните обект. Отбелязват, че кметовете и областните управители не са упражнили правомощията си и не са обявили бедствено положение, защото според тях е било налице бедствие по смисъла на чл. 2 от Закона за защита при бедствия, и не са ангажирали допълнителен ресурс, който да подпомогне по-бързото възстановяване на електроснабдяването. Пълно съдействие са оказали кметовете на община Самоков и на район „Панчарево“ (СО). Относно изплащане на компенсация уверяват, че всяка жалба се разглежда самостоятелно, прави се анализ на фактите. Изтъкват, че задължително условие за възникване на право на обезщетение е наличието на вина от тяхна страна.

От „ЕРП Север“ също се позовават на усложнена метеорологична обстановка и заявяват, че към изплащане на обезщетения на потърпевшите ще се пристъпи след индивидуална преценка по всяка жалба/искане.

От КЕВР информират, че ежегодно се извършват планови и извънредни проверки на електроразпределителните дружества относно качеството на доставяната електрическа енергия, като при констатиране на нарушения се ангажира административнонаказателна отговорност по отношение на нарушителите.

От Министерството на енергетиката (МЕ) няма отговор.

Дори като се отчита усложнената метеорологична обстановка на места, както и усилията, положени от аварийните екипи и служителите на електроразпределителните дружества за отстраняване на аварията и за пълното възстановяване на електрозахранването в засегнатите райони, **повтарящите се продължителни прекъсвания на електрозахранването при падане на по-обилен снеговалеж, както и неразрешените от години проблеми с качеството на услугата в много населени места, пораждаат съмнение доколко само метеорологичните условия са причина за аварията.**

Становището на институцията на омбудсмана е, че следва да се **гарантират достатъчно инвестиции за изграждане на нови и подмяна на остарели енергийни съоръжения, особено в райони, в които са налице дългогодишни системни проблеми с качеството на услугата.** Необходими са ефективни мерки от страна на компетентните органи за превенция върху изпълнението на задълженията от ЕРП, включващи засилен контрол и налагане на по-строги санкции при установяване на нарушения, както и по-високи обезщетения на потърпевшите при прекъсване на услугата. От друга страна, становището на „ЕРМ Запад“ поставя въпроси относно задълженията на местната власт и на други органи в такива случаи.

Пример:

Към институцията на омбудсмана се обръщат жители на ул. „Синджирци“, гр. Елена, относно ниско напрежение на подаваната електрическа енергия.

При извършената проверка от „ЕРП Север“ информират, че са измерени показателите за качество, при което се установява, че стойностите за обектите не отговарят на нормативно установените стандарти. С оглед установените резултати, с цел подобряване на параметрите на електрозахранването на адреса, дружеството планира подмяна на проводник на въздушна мрежа ниско напрежение и включва подмяната в инвестиционната си програма за 2024 г.

Други проблеми, свързани с предоставянето на електроснабдителната услуга

Граждани се обръщат към омбудсмана по повод начислени задължения за електроенергия във висок размер, които според тях не отговарят на потреблението в имотите им. Извършените проверки не показват нарушения при формиране на сметките – няма неточно отчитане или самоход на средството за търговско измерване (СТИ), или некоректно въвеждане на данни.

В тези случаи на гражданите се разяснява възможността при съмнение в точността на измерване на потребената електрическа енергия да заявят: 1/ техническа проверка на електромера на място с еталонен прибор; 2/ независима метрологична експертиза от Българския институт по метрология.

Съдействие от институцията се търси и при:

- **корекция на задължения** при констатирана неизмерена или неточно измерена доставена електроенергия. Констатациите са, че се спазват Правилата за измерване на количеството електрическа енергия, регламентиращи условията и реда за извършване на корекции;

- **забавено изпълнение на договори за присъединяване** на обекти към електроразпределителните мрежи. Нарушения при проверките не се установяват. В повечето случаи забавянето се дължи на необходимостта от спазване на процедури по Закона за устройство на територията (ЗУТ), чиито срокове са законово установени и не зависят от ЕРП;

- **изнасяне на електромерни табла на имотните граници**. В тези случаи се подчертава пред съответното ЕРП, че съгласно действащата нормативна уредба (ЗЕ и Наредба № 6/24.02.2014 г. за присъединяване производители и клиенти на електрическа енергия към преносната или към разпределителните електрически мрежи) СТИ следва да бъдат разположени до или на границата на имота на клиента. В резултат от дружествата предприемат необходимите действия за разполагане на СТИ в съответствие с нормативните изисквания.

Пример:

Собственик на имот в с. Реброво, общ. Своге, излага оплакване, че електромерът му е монтиран на стълб, на разстояние 50 метра от обекта, което затруднява следенето на показанията на СТИ. По проблема се е обърнал към „ЕРМ Запад“, откъдето са го информирали, че изместването може да стане за негова сметка, с което не е съгласен.

След намесата на омбудсмана от енергийното предприятие предприемат необходимите организационни действия за изместване на електромерното табло на ново, подходящо място на границата на имота.

Основни препоръки:

1. МЕ да извърши необходимия анализ на причините за продължителните прекъсвания на електроснабдяването в края на 2024 г., в т.ч. на действията/бездействията на отговорните лица за справяне със ситуации като тези, и да обяви публично резултатите и заключенията.

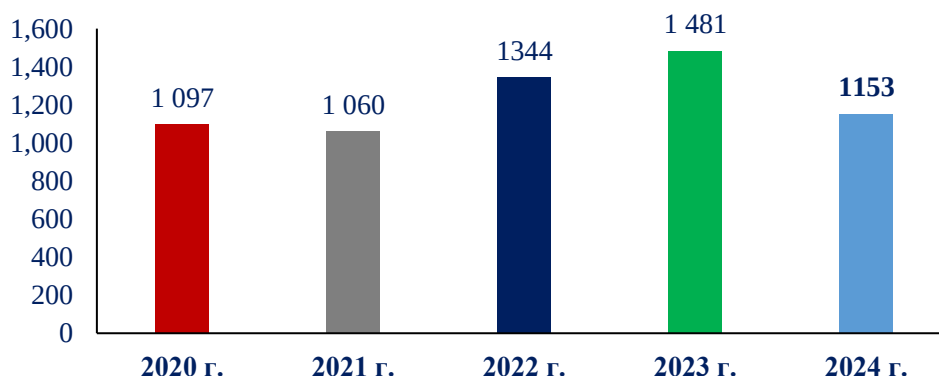
2. ЕРП своевременно да предприемат необходимите дейности за подобряване състоянието на електроразпределителните мрежи в райони, в които са налице чести проблеми с качеството на електроснабдителната услуга, с цел минимизиране броя и продължителността на аварияте и прекъсванията на електрозахранването.

3. КЕВР и МЕ да осъществяват ефективни проверки по компетентност относно изпълнение на лицензионните задължения на ЕРП, качеството на доставяната електрическа енергия и експлоатационното състояние на електроенергийните съоръжения.

2. ВиК УСЛУГИ

През 2024 г. в институцията на омбудсмана постъпват 1153 жалби, което е с 22,15% по-малко спрямо 2023 г.

Графика №10 - Брой жалби и сигнали, свързани с проблеми във ВиК сектора за периода 2021-2024 г.

Приключват проверките по 1159 преписки, от тях 1065 са с констатирани нарушения, 62 без нарушения и 32 са недопустими.

Таблица №7 - % жалби и сигнали във ВиК сектора по области за 2024 г.

Област	%
София-област	20,40
София град	11,37
Добрич	11,10
Ловеч	10,92
Монтана	10,38
Плевен	8,48
Пловдив	5,05
Габрово	3,43
Силистра	2,89
Перник	2,17
Кюстендил	2,17

Област	%
Хасково	1,17
Сливен	0,99
Шумен	0,99
Стара Загора	0,90
Пазарджик	0,63
Благоевград	0,36
Видин	0,36
Търговище	0,36
Ямбол	0,36
Враца	0,18
Разград	0,18

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Варна	2,08
Бургас	1,53
Велико Търново	1,26

Кърджали	0,09
Русе	0,09
Смолян	0,09

На първо място, както и през предходните години, са сигналите срещу лошото качество на ВиК услугите (67,56%) – делът им значително се увеличава в сравнение с 2023 г. (42,23%), следвани от оплакванията за нарушено право на: реално измерване и отчитане, в т.ч. начисляване на разход за вода „общо потребление“ (12,06%), достъп до услуга (3,04%).

През декември 2024 г. институцията на омбудсмана участва в общественото обсъждане на измененията на цените на ВиК услугите, считано от 1.01.2025 г. Категорично се възразява срещу повишаване на цените, тъй като това не води до подобряване на качеството на предлаганите услуги, а от друга страна, определената социална поносимост стъпва на предоставени от Националния статистически институт (НСИ) ненадеждни данни за годишните доходи на един член от домакинство по области, поради над 10% стохастична грешка. Това са областите: Видин – 11,6%; Враца – 17,6%; Ловеч – 11,2%; Монтана – 12%; Плевен – 12,9%; Велико Търново – 12,4%; Габрово – 18,9%; Русе – 11,3%; Силистра – 17,9%; Варна – 11,4%, Добрич – 14,9%; Търговище – 10,5%; Шумен – 15,1%; Бургас – 10,6%; Сливен – 14,3%; Стара Загора – 15,2%; Ямбол – 12,6%; Благоевград – 13,9%; Кюстендил – 17%; Перник – 25,7%; София-област – 17,5%; Пазарджик – 15,2%; Смолян – 13,5% и Хасково – 13,6%.

През годините омбудсманът винаги е подчертавал, че предложеният механизъм за определяне и изменения на цените на ВиК услугите, разработен от КЕВР и приложен на практика от 2017 г. , постига единствено значително повишение на цените на ВиК услугите, без да се подобрява качеството им. Не се решават проблемите във ВиК сектора, вместо това те се задълбочават с всяка измината година. Необходима е промяна в ценообразуването на ВиК услугите, в т.ч. и за социалната поносимост.

Право на достъп и качествена водоснабдителна услуга

Граждани се обръщат към омбудсмана поради чести аварии по водопроводната мрежа и продължително спиране на водата, неспазване на обявените водни режими, ниско налягане, лошо качество на водата, неосигуряване на алтернативно водоснабдяване, вкл. водоноски при спиране на водата над 8 часа.

Постъпват жалби за нарушено водоснабдяване и въведени водни режими в 80 населени места от областите: Бургас; Варна; Велико Търново; Враца; Габрово; Добрич; Кюстендил; Кърджали; Ловеч; Монтана; Пазарджик; Перник; Плевен; Пловдив; Сливен; София-област; Стара Загора; Търговище; Шумен; Хасково; Ямбол.

Жалби за лошо качество на питейната вода постъпват от областите: Шумен; Кюстендил; Стара Загора; Плевен; София-област; Монтана и др.

Водата в Шумен

Констатациите от проверките са, че нормативната уредба не защитава в достатъчна степен правата на потребителите, когато не получават качествена водоснабдителна услуга – потърпевшите плащат цена на водата като питейна, предвидените неустойки са изключително малки на фона на извънредните разходи, които са принудени да правят домакинствата.

Освен това общински администрации не изпълняват задълженията си по чл. 41, ал. 6 от Наредба № 4 от 14 септември 2004 г. за условията и реда за присъединяване на потребителите и за ползване на водоснабдителните и канализационните системи (Наредба № 4) – при пълно спиране или значително намаляване на количеството вода в урбанизираните територии или части от тях, независимо от причините, които са ги предизвикали, съвместно с ВиК оператора да осигуряват питейна вода за населението до възстановяване на водоподаването.

При извършени проверки за прекъснато водоснабдяване се установява, че общини прехвърлят изцяло отговорността на ВиК операторите, като например: Сливен, Търговище, Ябланица. В някои населени места водоносните са физически остарели, поради което гражданите се опасяват да ползват водата в тях за питейни нужди.

Водоноска в село Стежерово, област Плевен

Пример:

Жител на село Габра, област София, се оплаква, че питейната вода в селото не се пречиства според изискванията, за което бившият кмет на селото е сигнализирал. След намесата на институцията на омбудсмана Регионалната здравна инспекция (РЗИ) – София-област, извършва проверка на място – пробонабиране на вода от резервоара за селото и два пункта – кран в сградата на кметството в с. Габра и в дома на жалбоподателя. Анализът на пробите показва несъответствие с нормативните изисквания. РЗИ-София незабавно уведомява ВиК-София-област и връчва предписание за провеждане на задължителни хигиенни и противоепидемични мерки и привеждане на питейната вода в съответствие с изискванията на Наредба № 9. След няколко дни РЗИ извършва втора проверка по изпълнение на предписаните мерки и контролен мониторинг на питейната вода, като пробите показват съответствие на водата във водопроводната мрежа на с. Габра с нормативните изисквания.

Жители на с. Голец, община Угърчин, се оплакват от чести прекъсвания на водоснабдяването, като при възстановяването с часове от чешмите им тече мътна вода. Настояват за санкции на виновните лица и за неустойки.

В резултат на извършената проверка изпълнителният директор на ВиК-Ловеч уведомява институцията на омбудсмана, че са постъпили 59 искания от потребители от с. Голец за изплащане на неустойки. Уверява, че такива ще бъдат изплатени в размер на 10% от стойността на ВиК услугите, фактурирани за предходния месец.

Право на заплащане на реално ползвана ВиК услуга

Оплакванията за нарушено право на заплащане на реално ползвана услуга са над 12% от жалбите във ВиК сектора. От тях най-много са свързани с разпределяне и начисляване на разход вода „общо потребление“ от „Софийска вода“ АД, ВиК-Добрич, ВиК-Варна, ВиК-Хасково и др.

Установява се в по-голяма част от случаите, че високият разход на вода „общо потребление“ се дължи на: неосигурен достъп за отчет на водомерите; наличие на водомери с изтекъл срок на метрологична годност; начисляване на количества вода на база брой обитатели на имота (поради липса на поставени водомери); предоставяне на неточни данни при самоотчет на водомерите и др. Освен това не се изпълняват задълженията по Наредба № 4 и по Общите условия за предоставяне на ВиК слуги – в сгради – етажна собственост (СЕС), да се отчитат общите и индивидуалните водомери най-малко един път на три месеца, не се връчват предписания за смяна на водомерите с изтекла метрологична годност. Няма предвиден независим контрол за изпълнение на тези задължения, съответно санкции.

Позицията на институцията на омбудсмана е, че в действащата нормативна уредба не са предвидени справедливи и ефективни механизми за защита правата на коректните потребители при разпределянето на количествата вода „общо потребление“ по индивидуалните партиди. Проверки за разход вода „общо потребление“ следва да бъдат извършвани не само при формирана разлика между общото и индивидуалното потребление повече от 20 на сто.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Пример:

Граждани от Добрич търсят съдействие относно висок разход вода „общо потребление“ в сградата за януари 2024 г. – 113 куб. м. За сравнение през ноември 2023 г. е 1 куб. м, а декември – 11 куб. м.

Омбудсманът се обръща към ВиК-Добрич, откъдето съвместно с представители на етажната собственост (ЕС) извършват проверка. Осигурен е достъп до три имота, които са били необитаеми, връчени са предписания за подмяна на водомери с изтекла метрологична годност, не са установени скрити течове. Установено е, че за периода от януари 2023 г. до март 2024 г. има натрупана отрицателна разлика за вода „общо потребление“ в размер на 41 куб. м, която е приспадната при отчитане на индивидуалното потребление в отделните имоти.

Нов Закон за водоснабдяването и канализацията

През юни и декември 2024 г. от институцията на омбудсмана участват в обществените консултации по предложените два проекта на Закон за водоснабдяването и канализацията. Представят становища пред Министерството на регионалното развитие и благоустройството (МРРБ), като се акцентира следното:

- към проекта на нов Закон за ВиК няма представен правен, икономически, социален и технически анализ относно проведената до момента водна реформа в страната;
- няма представена информация относно изпълнението на целите, заложиени в Стратегията за развитие и управление на ВиК в Република България за периода 2014–2023 г., а именно: ВиК отрасълът да отговоря на националните/европейските изисквания; да е екологосъобразен, финансово и технически жизнеспособен; цените на ВиК услугите да са социално поносими за потребителите и качеството на услугите и ефективността на ВиК операторите да съответстват на добрите европейски практики;
- няма представена информация за постигнатите резултати от въвеждането на единната цена на ВиК услугите, за изпълнението на заложените дългосрочни нива на показателите за качество от ВиК операторите като: непрекъснатост на водоснабдяването; аварии по водопроводната мрежа; общи загуби във водоснабдителните системи; налягане във водоснабдителната система; рехабилитация на водопроводната мрежа; активен контрол на течовете; ефективност на изграждане на водомерното стопанство и др.

От институцията на омбудсмана дават отрицателно становище за: присъединяване към асоциациите по ВиК на всички общински ВиК оператори; единната цена на ВиК услугите в рамките на една териториална област; въвеждането на отделни цени за достъп и изразходвано количество вода на база куб. м за всяка от трите вида услуги – доставяне на питейна вода, отвеждане на отпадъчни води и пречистване на отпадъчни води; издаването на заповед за изпълнение по чл. 410, ал. 1 от ГПК независимо от размера ѝ.

Правят се конкретни предложения.

Очакваме при промени в нормативната уредба, касаещи ВиК услугите, да се проявява по-голяма ангажираност и решимост за преодоляването на проблемите в сектора.

Основни препоръки:

Нов Закон за водоснабдяването и канализацията, който:

- да гарантира правото на потребителите на достъп до ВиК услуги на икономически обоснована цена, която да е обвързана с начина на доставяне на водата и изпълнението на показателите за качество;
- да предвиди бърза и ясна процедура за прилагане на по-ниска цена на водата, когато не отговаря на нормативните изисквания за качество;
- да предвиди изплащането на водни помощи на социално слабите и уязвимите потребители;
- да въведе ефективен институционален контрол върху дейността на ВиК операторите;
- да определя социалната поносимост на цената на ВиК услугите на база на надеждни данни и съобразно доходите на домакинствата;
- да въведе нов, по-справедлив начин на разпределение на количествата вода „общо потребление“;
- да въведе ясни правила за обявяване на режим на водоснабдяване, както и неговото спазване, като се гарантира правото на потребителите да получават качествено алтернативно водоснабдяване;
- да гарантира едновременно отчитане на общите и индивидуалните водомери за студена и топла вода, вкл. с дистанционен отчет;
- да предвиди бърза и опростена процедура за потребителите да получават компенсации от ВиК операторите, когато не се предоставят качествени ВиК услуги.

3. ЕЛЕКТРОННИ СЪОБЩИТЕЛНИ УСЛУГИ

Постъпилите жалби във връзка с предоставянето на телефонни услуги, интернет и телевизия през 2024 г. са 525 броя. Жалбите срещу „Виваком България“ ЕАД са на първо място – 187 бр., следвани от „Йетел България“ ЕАД – 164 бр., „А1 България“ ЕАД – 158 бр., и други – 16 бр.

Основно оплакванията на гражданите са свързани с индексацията на месечните такси, непоискано включване на услуги, заплащане на неизползвани услуги, качество на услугите.

Приключени са проверките по 533 преписки.

Графика №11 - Брой приключени проверки срещу доставчици на електронни съобщителни услуги за периода 2020-2024 г.

Едностранна корекция от дружествата на сметки на потребителите

Оплакванията срещу индексацията на месечните такси на „А1 България“ ЕАД, „Йеттел България“ ЕАД, „Виваком България“ ЕАД са на първо място – 153 броя.

По повод на индексацията омбудсманът предприема редица действия в защита правата и интересите на гражданите, като:

- препоръки до мобилните оператори да не прилагат индексацията;
- искане до Комисията за защита на потребителите (КЗП) да извърши проверки за неравноправни клаузи и нелоялна търговска практика;
- обръща се към Комисията за регулиране на съобщенията (КРС) и Комисията за защита на конкуренцията (КЗК) за предприемане на действия по компетентност;
- обръща се към служебния министър-председател, служебния зам. министър-председател по икономическите политики и служебен министър на транспорта и съобщенията, към служебния министър на икономиката и индустрията, като подчертава, че ползвателите на мобилни услуги ще бъдат принудени да плащат увеличените цени без право да предоговарят условията по договорите си в посока по-ниски тарифи, без възможност да прекратяват договорите си без неустойки;
- взема участие в заседания на постоянната Подкомисия за наблюдение на дейността в областта на защитата на потребителите и ограничаването на монополите в Народното събрание, като многократно изразява своята позиция за прекратяване на индексацията;

Впоследствие с решение на КЗП, документирано в Протокол № 7 от 18.03.2024 г., КЗП и Алиансът на технологичната индустрия (АТИ) се споразумяват в условията на потребителските договори на „А1 България“ ЕАД, „Виваком България“ ЕАД и „Йеттел България“ ЕАД клаузите за индексация на месечните абонаменти и/или цени на електронни съобщителни услуги да се прецизират от операторите, така че да предвидят следното:

- реципрочно намаляване при отчетена от НСИ дефлация за предходната календарна година;
- определяне на прагове, в рамките на до +/-2%, при които не се извършва индексация както при инфлация, така и при дефлация;
- право за потребителите, при увеличение поради инфлация да прекратят договора си за електронни съобщителни услуги, без да дължат неустойка за услуги, като това право се упражнява в срок от един месец от обявената начална дата на индексация;
- определени абонаментни планове и/или цени на услуги могат да бъдат изключени от обхвата на индексацията както при инфлация, така и при дефлация, като операторите следва да ги обявят на интернет страниците си.

Заплащане на неизползвани услуги

Основно оплакванията на гражданите са свързани с абонаменти за услуги с добавена стойност, начисляване на роуминг услуги в пограничните райони, начисляване на стандартна месечна такса след изтичане на срока на договора.

В хода на извършените проверки в по-голямата част от случаите не се констатира нарушение – гражданите са се абонирали за допълнителните услуги, както са информирани предварително, че са свързани с мрежа от погранична страна и ще им се таксуват услугите.

В някои случаи, без да посочват конкретна причина, от операторите сторнират задълженията на клиенти.

Право на качествена услуга

Тези оплаквания са свързани с незадоволително и недобро мобилно покритие в по-малки населени места в страната, прекъсвания или спиране на телевизионна и/или интернет услуга поради аварии.

При извършените проверки се установява, че тези проблеми се дължат най-често на кабелни повреди, злоумишлени действия на трети лица. Услугите винаги са възстановявани в рамките на регламентирания срок в Общите условия на операторите.

Качеството на сигнала зависи от релефа, концентрацията на хора, използващи услугите по едно и също време, както и от атмосферните условия и наличието на физически прегради. Освен това операторите имат задължение да осигурят определен процент покритие на мрежата си по критерий „население“, а не по критерий „територия“ – услугата е мобилна, а не фиксирана.

Право на информация

Гражданите най-често се оплакват от подвеждаща или непълна информация при подписване на договори, както и че при подписването им на електронни дисплеи не им се позволява да се запознаят с условията на договорите.

При извършване на проверките не са установени нарушения, като от операторите уверяват, че при сключване на договор на потребителя задължително се предоставя необходимата информация относно условия, срокове, цена, характеристики на договора. При поискване от потребителите договорите се разпечатват и се разписват на хартиен носител, а не на електронен дисплей.

Основни препоръки:

1. Да се предоставя ясна и точна преддоговорна информация при сключване на договор с мобилен оператор.
2. Да се предприемат необходимите действия от мобилните оператори за оптимизиране на мрежите им, за да се гарантира качествено мобилно покритие.
3. Да се гарантира предоставяне на услуги на икономически обосновани цени.

4. ФИНАНСОВИ УСЛУГИ

През 2024 г. в институцията постъпват 325 броя жалби, от които 163 срещу банки и 162 срещу фирми за бързи кредити.

Банки

Потребителите на финансови услуги най-често се оплакват от:

- едностранна промяна на лихвите и банковите такси;
- проблеми при извършване на платежни операции. В тези случаи институцията на омбудсмана насочва гражданите да се обръщат за съдействие към Помирителната комисия за платежни спорове към КЗП;
- отказ от страна на банките да предоговорят условията по кредита (размер на погасителна вноска, срок за изплащане на кредита и др.). В тези случаи институцията на омбудсмана се обръща към кредитора с искане да бъдат потърсени възможности за

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

отсрочване/разсрочване на дълга или промяна на други негови параметри по начин, съобразен с финансовите възможности на кредитополучателите;

- лошо административно обслужване от страна на банковите служители.

През 2024 г. до институцията на омбудсмана постъпват оплаквания, в които граждани се възмущават от събираната от банките такса при преводи с цел благотворителност. Поставено е искане – за извършените преводи по благотворителни дарителски сметки да не се начислява такса.

По тези жалби омбудсманът изразява становище, че преводите за благотворителни каузи не следва да бъдат таксувани. Въпросът е морален и в унисон с прокламираната от банките политика за емпатия към уязвимите лица и социална отговорност. В тази връзка омбудсманът се обръща към Асоциацията на банките в България с препоръка да бъде предоставен на вниманието на управителните органи на банките изложеният проблем с цел обсъждане на възможностите за отпадане на таксата при банков превод по благотворителни дарителски сметки.

От Асоциацията на банките в България информират омбудсмана, че с оглед конкуренцията между банките Асоциацията не взема отношение по въпроси, свързани с таксите, които членовете ѝ налагат. Асоциацията препраща писмото на омбудсмана на вниманието на изпълнителните директори на банките.

Фирми за бързи кредити

През 2024 г. в институцията на омбудсмана постъпват жалби срещу „Сити Кеш“ ООД, „Изи Асет Мениджмънт“ АД, „Кредирект“ ЕООД, „Вива Кредит“ ООД, „Аксес Файнанс“ АД, „ФЕРАТУМ България“ ЕООД, „ПРОФИ КРЕДИТ България“ ЕООД, „Кредисимо“ ЕАД, „Кредит плюс“ ООД и др.

Оплакванията са свързани главно с:

- прекомерни лихви, неустойки и такси в договорите за кредит. В тази връзка омбудсманът многократно е отправял препоръка в годишните доклади и в проведени срещи по темата да се осъществява по-ефективен контрол върху дейността на фирмите за бързи кредити, вкл. и с цел недопускане наличието на неравноправни клаузи в договорите за кредит;

- оказване на психически натиск върху длъжника във връзка с изплащане на кредита. По тези жалби омбудсманът извършва проверки, като отправя препоръка – при констатирани нарушения кредиторът да предприеме необходимите действия за преустановяване на практики на ръба на закона;

- отказ на кредитора да предостави повторно договора за кредит на длъжника с аргумента, че няма такова законово задължение;

- отказ на кредитора да уважи молба на длъжника за разсрочване или отсрочване на задължението. В тези случаи омбудсманът осъществява посредничество за предоговаряне условията по кредита съобразно финансовите възможности на кредитополучателите;

- отпускане на бързи кредити на финансово неплатежоспособни лица, без предварително да се проучат финансовото им състояние и реалните им възможности да погасяват своевременно задължението си;

- неинформиране на кредитополучателя, че дългът му е цедиран.

През 2024 г. броят на жалбите срещу фирми за бързи кредити се увеличава в сравнение с 2023 г. Причина за това може да се търси в липсата на ефективен контрол върху дейността на въпросните фирми – както върху начина, по който събират

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

вземанията, така и по отношение на Общите им условия и индивидуални договори за кредит, в голяма част от които се съдържат неравноправни клаузи, поставящи кредитополучателите в неравностойно положение.

На 20 март 2024 г. омбудсманът взе участие в заседание на Подкомисията за наблюдение на дейността в областта на защитата на потребителите и ограничаването на монополите в парламента. На срещата общественят защитник поставя на вниманието на участниците основните проблеми, които гражданите срещат при изплащане на изтеглен бърз кредит, а именно: наличието на неравноправни клаузи в договорите на фирмите за бързи кредити, прекомерните лихви, неустойките и таксите, липсата на достатъчна, точна и своевременна преддоговорна информация за вземане на информирано решение за сключване на договор за кредит или анекс към договор за кредит, предоставянето за подпис на непопълнени в цялост бланки на договор, както и малък размер на шрифта на важни клаузи по договора. **Омбудсманът с тревога подчертава, че почти 90% от фирмите за бързи кредити нарушават Закона за защита на потребителите (ЗЗП) и заобикалят съдебни разпореждания.** Подчертава необходимостта от ефективен контрол от страна на КЗП за наличие на неравноправни клаузи в общите условия на договорите. Изразява становище, че са необходими законови промени, които да ограничат произвола на фирмите за бързи кредити, като подчертава, че проблемът с фирмите за бързи кредити не е изолиран, а свързан с проблема за колекторските фирми и в голям пакет трябва да бъде разглеждан заедно със Закона за вечния длъжник.

Пример:

Към институцията на омбудсмана се обръща жител от гр. София, тъй като служители на фирма за бързи кредити облепват входната врата на апартамента му със стикери и снимка на длъжник. По същия начин се облепва и вратата на входа на блока. Пояснява, че това лице от 4 години не живее на този адрес – бил е наемател и с негово съгласие регистриран по постоянен адрес там. След първия случай, когато вратата била облепена, обяснил по телефон на служител на дружеството каква е фактичката ситуация, но без резултат – вратата отново била облепена.

Подчертава, че всичко това, без да има вина, му създава психически дискомфорт, унижение и тревожност. Освен това стикерите се махат изключително трудно и оставят следи от хартия и лепило, което налага продължителна работа по отлепване и измиване.

По жалбата е поискано от управителя на фирмата да се предприемат мерки за преустановяване на действията по събиране на задължения на адреса на гражданина, като е подчертано, че се използват методи на ръба на закона, без да се съобразяват и с изявлението му, че длъжникът не живее на този адрес. Приложена е изпратената снимка към жалбата, която онагледява недобросъвестната практика при събиране на вземания.

В резултат управителят на фирмата информира, че е извършена проверка, установени са служителите, извършили въпросния акт, които ще понесат отговорност за своите неправомерни действия. Уверява, че на жалбоподателя ще бъдат поднесени извинения във връзка със създадения му дискомфорт.

Основни препоръки:

1. Размерът на банковите такси да е икономически обоснован.
2. Да отпадне таксата при банков превод по благотворителни дарителски сметки.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

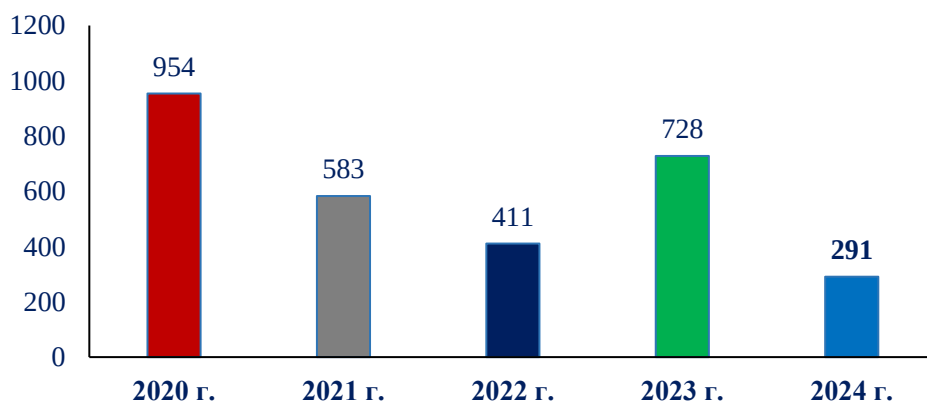
3. Да се подобри административното обслужване на гражданите – ползватели на финансови услуги.
4. Да се осъществява ефективен контрол върху дейността на фирмите за бързи кредити, в т.ч. за наличието на неравноправни клаузи в договорите за кредит.
5. При събиране на просрочени задължения по договори за кредит да не се използват методи на ръба на закона.
6. Да се приеме Закон за вечния длъжник.

5. ТОПЛОСНАБДЯВАНЕ

През 2024 г. постъпват 291 жалби и сигнали от потребители на топлинна енергия, с 60% по-малко в сравнение с 2023 г. Жалбите срещу фирми за дялово разпределение (ФДР) на топлинната енергия намаляват с 42%.

През годината приключват проверките по 313 преписки.

Графика №12 - Брой жалби и сигнали в сектор „Топлоснабдяване“ за периода 2020-2024 г.

Графика №13 - Брой жалби и сигнали срещу топлофикационните дружества и фирмите за дялово разпределение за периода 2020-2024 г.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

На първо място, от жалбите срещу топлопреносните предприятия са тези срещу „Топлофикация-София“ ЕАД – 141 бр., следвани от „Топлофикация-Перник“ АД, „Топлофикация-Русе“ АД, „ЕВН България Топлофикация“ ЕАД, „Топлофикация-Сливен –инж. Ангел Ангелов“ ЕАД, „Топлофикация-Враца“ ЕАД, „Веолия Енерджи-Варна“ ЕАД, „Топлофикация- Бургас“ АД и „Топлофикация-Габрово“ ЕАД.

На първо място, от жалбите срещу ФДР са жалбите срещу „Техем Сървисис“ ЕООД – 38 бр., следвани от „Бруната“ ООД с правопреемник „Далсия“ ООД, „Нелбо“ АД, „Директ“ ЕООД, МХ „Елвеко“ ООД с правопреемник „Далсия Елвеко“ ЕООД, „Термокомплект“ ООД, „Топлоконтрол“ ООД, „Холидей и Райзен“ ЕООД.

Спадът се дължи, от една страна, на натрупания опит и напредъка в осъществяването на ключова реформа в топлоснабдяването, а именно: преоборудването на жилищата с уреди за дялово разпределение на топлинната енергия с дистанционно отчитане. От друга страна, част от дружествата в сектора вече осигуряват на клиентите си по-добра информираност за тяхното потребление и за начислените сметки, като им предоставят възможност за електронен достъп до данните по индивидуалните партии след безплатна регистрация във фирмените сайтове. От значение е и намалението на продължителността на плановите ремонти на топлоснабдителната инфраструктура, които са свързани със спирания на горещото водоснабдяване и отоплението. За спада в броя на жалбите допринася и прекратяването на лицензията за производство и пренос на топлинна енергия на „Топлофикация-Габрово“ ЕАД от есента на 2023 г., след множество оплаквания преди това за чести непланови спирания на топлоснабдителните услуги за клиентите в гр. Габрово.

Право на заплащане на икономически обоснована цена

До институцията на омбудсмана постъпват многобройни жалби от клиенти на топлопреносни предприятия за необичайно високи месечни сметки за потреблението на топлинна енергия за отопление и за подгряване на вода.

В началото на 2024 г. омбудсманът се самосезира и изпраща до председателя на КЕВР поредна аргументирана препоръка за спешно преразглеждане и намаляване на регулираните цени на топлинната енергия, които достигнат рекордно високи стойности през ценовия период 1.07.2023 г. – 30.06.2024 г.

Обръща внимание, че през отоплителния сезон 2023–2024 г. битовите клиенти на топлопреносните предприятия понасят прекомерна финансова тежест, вследствие утвърдените от КЕВР цени. В допълнение изтъква, че регулираните цени силно се откъсват от основните икономически фактори, които би следвало да ги обуславят, а именно: цените на природния газ като основно гориво и борсовите цени на CO₂ квоти.

При тези обстоятелства се препоръчва извършването на своевременен анализ и цялостна оценка по компетентност от КЕВР с цел възможно най-бързо намаление на регулираните цени на топлинната енергия преди края на ценовия период.

Омбудсманът заявява категорично становище, че когато потребителските цени се фиксират за дълъг период и особено когато са достигнали много високи нива, е необходимо своевременно отчитане на факторите, които дават възможност за динамично поевтиняване на топлоснабдителните услуги.

След годишния регулаторен преглед КЕВР утвърждава намаление на пределните цени на топлинната енергия от 1.07.2024 г., средно с 8,44%, като за клиентите на най-голямото дружество в сектора – „Топлофикация-София“ ЕАД, понижението е със 7%.

Граждани търсят съдействие поради периодичното и безконтролно повишение на цените на услугите, извършвани от ФДР. Проблемът е налице както при минималния пакет от услуги за дялово разпределение на топлинната енергия, чиито цени се договарят

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

с топлопреносните предприятия, така и в ценоразписите на допълнителните услуги за клиентите, които се определят свободно и едностранно от лицата по чл. 139б, ал. 1 от ЗЕ.

Спецификите на системата за дялово разпределение, като например необходимостта от колективно решение на етажните собственици с 2/3 мнозинство за избор на изпълнител на услугата и на типовете устройства, както и високата стойност на уредите, които са с дълъг 10-годишен експлоатационен срок, на практика блокират действието на пазарните механизми за формиране на справедливи цени на услугите в тази област.

Проблемът добива още по-голяма острота при по-широкото въвеждане на ежемесечно дистанционно отчитане на средствата за дялово разпределение, което се заплаща допълнително. Във връзка с това институцията на омбудсмана предлага на служебния министър на енергетиката разглеждане на възможността за внасяне на изменение и допълнение на чл. 30, ал. 1 от ЗЕ, според което на регулиране от КЕВР да подлежат и цените за услугата дялово разпределение на топлинната енергия, заплащани от клиентите на топлопреносното предприятие.

Право на заплащане на реално ползвана услуга

В жалби до институцията на омбудсмана се посочват пропуски и недостатъци в действащата нормативна уредба за дяловото разпределение на топлинната енергия, вследствие на които клиенти са задължени да заплащат количества топлинна енергия, които реално не са използвали. При проверките се разкриват съществени слабости по отношение на защитата на правата на потребителите при прилагането на системата за дялово разпределение на топлинната енергия. Във връзка с това в поредица препоръки омбудсманът настоява пред министъра на енергетиката за извършване на задълбочен анализ на резултатите от прилагането на Наредба № Е-РД-04-1/12.03.2020 г. за топлоснабдяването (Наредба за топлоснабдяването) и Методиката за дялово разпределение на топлинната енергия в сгради – етажна собственост (приложение към чл. 61, ал. 1 от същата Наредба). В препоръките омбудсманът предлага конкретно:

- ясно регламентиране на отговорността на ФДР за допуснати от него грешки при отчитането на уреди за дялово разпределение и при изготвянето на изравнителните сметки по партидите на клиентите;

- въвеждане на ред, по който клиентите на топлинна енергия могат да се обръщат към независим контролен орган за проверка относно правилността на изготвено от ФДР дялово разпределение на топлинната енергия;

- създаване на възможност за коригиране на допуснати от ФДР грешки в дяловото разпределение на топлинната енергия в удължен срок след 31 август, предвид сложността на изчисленията и обективните затруднения, които клиентите срещат при проверката на изравнителните сметки;

- създаване на определен ред, по който клиентите могат да възразят срещу допълнително фактурирани корекции на изравнителните сметки, които ФДР са изготвили след 31 август.

Понастоящем разпоредбата на чл. 70, ал. 8 от Наредбата за топлоснабдяването изрично отхвърля възможността за приемане на такива рекламации (възразения) от клиентите след 31 август, въпреки че очевидно има вероятност за допускане на грешки при изготвянето на корекции на изравнителните сметки след изтичането на срока за внасяне на рекламации.

Във връзка с проверки институцията на омбудсмана обръща внимание на служебния министър на енергетиката, че действащата нормативна уредба не осигурява достатъчна защита на правата на битовите клиенти на топлинна енергия в СЕС срещу евентуално недобросъвестни действия на служители на ФДР при посещенията им „на четири очи“ в жилищата на гражданите и осъществяването на контрол за нерегламентирано ползване на топлинна енергия.

В поредица препоръки институцията на омбудсмана посочва и необходимостта от ефективен контрол върху изпълнението на нормативно установеното задължение на топлопреносните предприятия да поддържат съответствие между потребностите от топлинна енергия на клиентите в СЕС, от една страна, и количествата топлинна енергия, които се доставят от топлопреносните предприятия – от друга. Неспазването на това задължение може да доведе до начисляване на сметки за големи количества топлинна енергия, които не са пожелани от потребители. Индикатори за наличието на такъв проблем са формирането на много висок специфичен разход за подгриване на вода – над 150 кВтч, както и висок дял на топлинната енергия от сградната инсталация – над 50% от общото количество топлинна енергия за отопление, доставяно в сградата.

Граждани се обръщат към обществения защитник поради неуредени взаимоотношения между ФДР и ВиК оператори относно обмяна на данни за отчетените показания на индивидуалните водомери за топла вода. Във връзка с това институцията на омбудсмана заявява категорично становище, че обменът на данни следва да бъде уреден и осъществяването му не бива да води до допълнителна финансова тежест за клиентите на дружествата в секторите „Топлоснабдяване“ и ВиК.

По повод жалба срещу високи месечни сметки за прогнозно потребление на топлинна енергия институцията на омбудсмана се обръща към служебния министър на енергетиката за становище относно отмяна на разпоредбата на чл. 71, ал. 3, т. 1 от Наредбата за топлоснабдяването, според която заявление на клиент за намаляване на прогнозните сметки за топлинна енергия за необитаем имот се допуска само след съгласуване с домоуправителя и двама съседи. Изтъква се, че интересът на останалите съседни в такива случаи е защитен по силата на друг текст (чл. 71, ал. 4 от Наредбата за топлоснабдяването), според който променените прогнозни количества топлинна енергия на отделен имот не се разпределят между останалите клиенти в сградата.

Становището на МЕ е, че разпоредбата защитава правата на гражданите.

Право на качествена услуга

Граждани се оплакват от влошено техническо състояние на топлопреносната мрежа и на абонатните станции. Постъпват сигнали, че повреди в абонатните станции, собственост на топлопреносното предприятие, не се отстраняват в определения 48-часов срок. След отправени препоръки от институцията на омбудсмана повредените части се заменят в кратки срокове и качеството на топлата вода и на отоплението се възстановяват.

В хода на проверките по конкретните случаи се установява, че действащата нормативна уредба не защитава в достатъчна степен правата на потребителите да получават качествени и непрекъснати топлоснабдителни услуги. Така например утвърдените от КЕВР Общи условия за продажба на топлинна енергия за битови нужди от топлопреносни предприятия позволяват непланирани спирания на топлоснабдяването без неустойка за клиента за срок до 48 часа, докато при доставките на електрическа енергия например този срок е 24 часа. Освен това е уредено изплащане на неустойки единствено при пълно спиране на топлоснабдяването, но не и при влошаване качеството

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

на услугата, което най-често се изразява в недостатъчно подгряване на топлата вода или слабо отопление и понякога трае месеци.

Проблем е също така доказването на влошеното качество от страна на засегнатите клиенти. Налице е и нормативен вакуум относно допустимата честота на неплановите спирания на топлоснабдяването на клиент, за които не се дължат неустойки.

С цел по-добра защита на правото на качествена услуга е подходящо изискванията към качеството на топлоснабдяването да бъдат прецизно разписани в Наредбата за топлоснабдяването, като се осигури и независим от топлопреносните предприятия и ФДР ефективен контрол за изпълнението на задълженията им.

Пример:

Домоуправителят на вход в 14-етажна сграда описва в сигнал до институцията на омбудсмана, че в продължение на повече от три месеца топлопреносното предприятие не отстранява повреда в абонатната станция – изгоряла циркуляционна помпа за горещо водоснабдяване. Поради това се налага потребителите в 36 апартамента да източват продължително водата, докато тя се затопли за обичайните битови нужди.

След намесата на институцията на омбудсмана повредената помпа е сменена и качеството на горещата вода е възстановено.

Право на информация

Граждани сигнализират за неполучаване на хартиени фактури от топлопреносните предприятия, както и на годишни изравнителни сметки. След проверките тези документи се предоставят на клиентите без допълнително заплащане.

При действащата нормативна уредба тези нарушения на практика не могат да се докажат и реално дружествата не носят отговорност дори при неизпълнение на задължението за доставяне на фактурите или на изравнителните сметки до клиента.

Установяват се и случаи, при които:

- топлопреносно предприятие не предоставя на потребители издадени дебитни известия за доплащане по изравнителни сметки – нито на хартия, нито в електронен вид. Липсата на информация относно начина на формиране на тези допълнително начислени задължения възпрепятства клиентите да внесат аргументирано възражение и да защитят свои основни права на потребители;

- от ФДР не предоставят на клиенти всички изготвени корекции на изравнителните им сметки. В становище до министъра на енергетиката омбудсманът предлага корекциите на изравнителните сметки задължително да се предоставят на клиентите на хартиен носител на пощенския адрес на топлоснабдения имот или на друг физически или електронен адрес, заявен от клиента.

В процеса на оборудване на топлоснабдените жилища със средства за дялово разпределение на топлинната енергия с дистанционно отчитане възниква проблем със своевременното предоставяне на информация от ФДР на потребителите за отчетените показания на уредите.

В институцията на омбудсмана постъпват сигнали, че при дистанционното отчитане показанията, снети от индивидуалните водомери за топла вода и от топлинните разпределители на радиаторите, се отбелязват по партидите единствено в електронен вид на интернет страницата на съответното дружество. Тези практики нарушават правото на информация на клиентите, които нямат компютърна грамотност и не ползват интернет. Поради това е необходимо нормативната уредба да осигури равнопоставеност на тези

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

потребители, като при заявено желание от тяхна страна те би следвало да получават информацията на хартиен носител.

В условията на високи регулирани цени на топлинната енергия и свиването на индивидуалното потребление нараства значението и на своевременното информирание на клиентите от страна на топлопреносните предприятия в случаите, когато централното топлоснабдяване е станало неефективно в съответната СЕС. Институцията на омбудсмана настоява за това в поредица препоръки в рамките на проверки по конкретни жалби от граждани.

Основни препоръки:

1. Необходим е задълбочен анализ на резултатите от прилагането на Наредбата за топлоснабдяването и на Общите условия за продажба на топлинна енергия за битови нужди с цел приемане на изменения за осигуряване на по-добра защита на правата на потребителите на топлоснабдителни услуги.
2. Въвеждане на ефективен контрол за изпълнение на нормативно определените задължения на топлопреносните предприятия и на ФДР при обслужването на битовите клиенти.
3. Необходимост от намаляване на разходите и повишаване на ефективността на централното топлоснабдяване с цел подобряване на неговото качество и достъпност за клиентите от различни подоходни групи.

6. ТРАНСПОРТНИ УСЛУГИ

През 2024 г. в институцията постъпват 197 жалби, свързани с транспортните услуги.

Най-чести са оплакванията, свързани с:

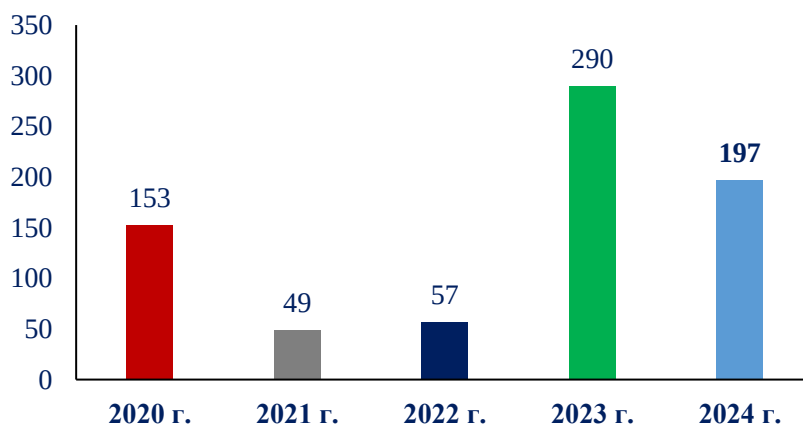
- лошо качество на предоставената транспортна услуга;
- неспазване на обявеното разписание на влакове/междуселищни автобуси/градски

транспорт;

- отмяна/закъснение на полет;
- загубен/повреден багаж при полет.

По 18 от жалбите е констатирано нарушение на законовата уредба и са отправени препоръки до компетентните органи.

Графика №14 - Брой жалби и сигнали, свързани с транспортните услуги за периода 2020-2024 г.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

По транспортни сектори най-много са сигналите, свързани с ползването на градски транспорт – 72 бр., следвани от оплакванията срещу авиокомпаниите – 50 бр., БДЖ – 48 бр., междуселищния автобусен превоз – 27 бр.

Градски транспорт

Най-много оплаквания са постъпили срещу градския транспорт в столицата. Значителен брой сигнали са подадени и за лошо транспортно обслужване в гр. Варна и гр. Пловдив.

Най-често гражданите се оплакват от неспазване на разписанието от водачите на градския транспорт, от стари и нехигиенични превозни средства, от нарушения на контролорите по редовността на пътниците и др.

Пример:

Гражданин се оплаква, че контролор по редовността на пътниците му наложил глоба като нередовен пътник, въпреки че притежавал редовен превозен документ.

След намесата на омбудсмана от „Център за градска мобилност“ ЕАД извършват проверка по случая, при която е установено, че наложената на пътника санкция е неправомерна, с оглед на което заплатената от него глоба е възстановена.

Гражданин се оплаква, че машинист на мотриси в метрото няколкократно допуснал критично нарастване на скоростта, което изложило пътниците на опасност.

След отправена от омбудсмана препоръка за подобряване качеството на транспортната услуга от „Метрополитен“ ЕАД извършват проверка по случая и налагат на водача дисциплинарно наказание.

Друг често поставян проблем на вниманието на омбудсмана е липсата на достатъчно автобуси по конкретни линии на градския транспорт, поради което те се движат на големи интервали от време.

В тази връзка от институцията на омбудсмана се настоява да бъде потърсена възможност за увеличаване броя на автобусите по съответните линии с цел осигуряване на редовен градски транспорт.

В институцията постъпват и оплаквания за непочистени превозни средства, за неработещи климатични системи, счупени седалки и липса или занемарени спирки.

По жалбите се отправят препоръки за предприемане на незабавни мерки за подобряване качеството на транспортната услуга с цел осигуряване на комфортен и безопасен за здравето на пътуващите градски транспорт.

Междуселищен автобусен превоз на пътници

Най-много оплаквания на граждани са постъпили във връзка с липсата на редовен автобусен превоз за малките населени места (селата Мирково, Големо Малово, Раяновци, Мало Малово, Василевци и Цръклевици) и неудобни разписания.

Нередовната и липсата на транспортна връзка създава значителни неудобства на гражданите от засегнатите райони, които са затруднени да ползват медицински и административни услуги.

По повод постъпилите жалби институцията на омбудсмана се обръща към местните власти да потърсят възможности за осигуряване на обществен автобусен превоз и за увеличаване честотата на извършваните курсове.

Друг проблем, за който сигнализират гражданите, е неспазване на утвърденото автобусно разписание от фирми превозвачи – пропускане на спирки, закъснения по

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

маршрута и др. В тази връзка се изисква от надзорния орган Изпълнителна агенция „Автомобилна администрация“ да извършва ефективни проверки, като в случай на констатирани нарушения да предприема необходимите действия.

Въздушен транспорт

Жалбите през 2024 г. са свързани най-често с отменен или закъснял полет, с отказан достъп до борда на самолет.

Във връзка с постъпилите сигнали гражданите са съветвани да се обръщат към компетентните органи – ГД ГВА и Европейския потребителски център.

Железопътен транспорт

Основно жалбите са свързани със закъснение на влаковете, неудобни разписания, лоши условия на пътуване – студени и мръсни купета.

По повод на постъпилите оплаквания институцията на омбудсмана отправя препоръки към БДЖ за:

- подобряване транспортното обслужване на пътниците и спазване на действащото разписание;
- предприемане на мерки за подобряване условията на пътуване.

Примери:

Гражданка се оплаква, че при пътуване с влак от Стара Загора за Варна същият закъснял с над 3 часа. Настоява да бъде компенсирала за голямото закъснение.

След извършена проверка от институцията на омбудсмана превозвачът взема решение да компенсира пътничката с безплатен билет за двупосочно пътуване във втора класа с влак по избран от нея маршрут в страната.

Гражданка се оплаква, че при пътуване с влак от Пловдив до Асеновград не е получила съдействие от персонала на влака, за да се прекачи на гара Крумово.

След намесата на институцията на омбудсмана от „БДЖ – Пътнически превози“ ЕООД като дисциплинарна мярка обръщат специално внимание на превозния персонал, обслужвал в съответния ден пътническия влак, че служебните задължения включват и информиране на пътниците. Освен това със служителите на всички превозни служби в региона на област Пловдив са проведени извънредни инструктажи и служебни беседи за спазване на стандартите за поведение по време на работа с клиенти.

Основни препоръки:

1. Да се осигури достъпен и удобен обществен превоз на жителите на малките населени места.
2. Да се засили контролът върху превозвачите, извършващи обществен автобусен превоз на пътници, относно спазване на утвърденото разписание.
3. Да се предприемат мерки за поддържане на нужната хигиена и комфорт във влаковете, автобусите, извършващи междуселищен превоз, и средствата за градски транспорт.
4. Да се спазва обявеното разписание на влаковете и същото да е съобразено с трудовата ангажираност на пътниците.

7. ПОЩЕНСКИ УСЛУГИ

През 2024 г. в институцията на омбудсмана постъпват 88 броя жалби, свързани с предоставянето на пощенски услуги, като: срещу куриерски фирми – 53 бр., срещу „Български пощи“ ЕАД – 35.

Основно оплакванията касаят:

- лошо качество на предоставяната услуга (забавени или изгубени пощенски пратки);
- заплащане на неизползвани услуги;
- право на достъп до пощенски услуги.

В зависимост от естеството на оплакването се извършват проверки или гражданите се насочват за съдействие към КРС.

Примери:

Към омбудсмана с подписка се обръщат жители на с. Тимарево, най-голямото село в община Хитрино, относно неработеща пощенска станция в селото от 11.12.2023 г. поради липса на помещение. Началникът на пощенската станция в с. Тимарево е принуден да раздава пенсии и социални помощи от личния си автомобил или на автобусната спирка. По този начин възрастни, болни хора и хора с увреждания, майки с деца и др. са поставени в крайно неблагоприятни условия – да чакат на улицата, в студ и дъжд, за да получат месечните си доходи, да платят задълженията си за ток, вода и пр.

От „Български пощи“ ЕАД обясняват причината за създалата се ситуация с получено писмо от кмета на Хитрино да освободят помещението.

По случая общественят защитник се обръща към „Български пощи“, кмета на Хитрино, КРС и министъра на транспорта и съобщенията.

Кметът на община Хитрино информира, че от 2.01.2024 г. в помещението се реализират дейностите по проект „Топъл обяд в община Хитрино“. Общината не разполага с други свободни сгради/помещения, които да се предоставят за ползване на „Български пощи“.

Очертава се следната фактическа обстановка: По документи пощенската станция съществува. Спазени са Нормативите за определяне гъстотата на точките за достъп до пощенската мрежа на пощенския оператор със задължение за извършване на универсалната пощенска услуга, така че да съответстват по брой и гъстота на нуждите на потребителите. В действителност обаче пощенската станция няма къде да се помещава и е преместена в пощенската станция в съседното село Белокопитово.

Омбудсманът настоява компетентните органи да изяснят – какво следва да се предприеме в случай като този, когато открита пощенска станция не функционира поради липса на помещение, със съответните работни места за служителите на оператора, където се извършват не само пощенски, но и други видове търговски дейности.

От КРС информират, че са се обърнали към кмета на с. Тимарево и кмета на община Хитрино с настояване да положат всички необходими усилия за намиране на най-доброто решение по осигуряване на подходящо помещение за пощенска станция на „Български пощи“ в с. Тимарево, с което да позволят на оператора да изпълнява безпрепятствено вменените му от закона задължения.

Към настоящия момент в с. Тимарево няма осигурено помещение за пощенска станция.

Основни препоръки:

Да се осигурят достъпност и качество на пощенските услуги в малките населени места.

8. ФИРМИ ЗА СЪБИРАНЕ НА ВЗЕМАНИЯ

През 2024 г. постъпват 41 бр. оплаквания срещу колекторски фирми.

Както и през 2023 г. основно оплакванията на гражданите са за осъществяван върху тях психически тормоз във връзка със събиране на задълженията, както и че се претендират задължения с изтекъл давностен срок.

При извършваните проверки институцията на омбудсмана подчертава пред представителите на колекторски фирми, че при събиране на задължения не следва да се използват неправомерни методи. Отправя искане при констатиране нарушения да се предприемат необходимите действия за подобряване дейността при събиране на дългове.

Гражданите са съветвани да се обръщат за съдействие при оказван психически тормоз към РПУ на МВР по местоживеене, както и към районната прокуратура.

Основни препоръки:

Да се регламентира дейността на фирмите за събиране на вземания.

9. СМЕТОСЪБИРАНЕ

През 2024 г. в институцията постъпват 38 жалби по проблеми, свързани с начисляването на такса за битови отпадъци (ТБО). Приключват проверките по 40 преписки.

Най-голям е броят на оплакванията относно влошено качество на услугите - неспазване на графици за извозване на битовите отпадъци; повредени контейнери или контейнери с неподходящо разположение; нередовно почистване на местата за обществено ползване; извозване на отпадъците в много ранни часове, с което се смущават сънят и почивката на гражданите.

По повод постъпилите жалби институцията на омбудсмана се обръща към съответните общини с напомняне, че общинската администрация има ясно разписани задължения по осигуряване на здравословна и благоприятна селищна среда, а общинските наредби за управление на отпадъците вменят на кметовете на общини определени отговорности по организирането на управлението на битовите отпадъци, осигуряване на достатъчен брой съдове за отпадъци, осъществяването на контролна дейност и др. В тази връзка предлага да се предприемат необходимите мерки, с които да се гарантира качествено изпълнение и спокойствието на жителите при извършването на услугите по събиране и извозване на битовите отпадъци.

Граждани търсят съдействие поради отказ на общини да приемат/удовлетворят подадени декларации за освобождаване от заплащане на такса за услугата по събиране и извозване на битовите отпадъци поради неползване на имот.

В голяма част от случаите се оказва, че жалбоподателите очакват при подаване на декларация за освобождаване от заплащане на такса да бъдат освободени изцяло. В тези случаи им се разяснява нормативната уредба.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Граждани се обръщат към институцията на омбудсмана и във връзка с начисляване на ТБО за услуги, които общините не предоставят в даден район, както и поради несъгласие с начина на формирането ѝ.

Становището на институцията на омбудсмана, изразено пред съответните общини, е, че съществено условие за дължимостта на таксата е реалното извършване на услугите, за които същата се заплаща, а размерът ѝ следва да е съобразен с действителните разходи на общината по предоставянето им.

Относно формирането на ТБО към настоящия момент все още съществува възможност тя да се определя въз основа на данъчната оценка на имота, тъй като влизането в сила на законовите изменения, гарантиращи размерът на таксата да се определя според количеството на битовите отпадъци, е отложено за 1.01.2026 г.

Примери:

На съсобственик на имот на територията на община Свищов не се взема под внимание декларацията за освобождаване от такса, тъй като не е подписана от останалите съсобственици на имота.

При проверка омбудсманът констатира, че съгласно чл. 21, ал. 1 от Наредбата за определянето и администрирането на местните такси и цени на услуги на територията на община Свищов (Наредбата), декларацията за освобождаване от такса за компонента сметосъбиране и сметоизвозване при неползване на имот трябва да бъде подписана от всички съсобственици на имота, респ. ползватели с учредено право на ползване.

Становището на омбудсмана е, че тази разпоредба води до ограничаване правото на собствениците на територията на община Свищов да ползват законоустановено облекчение при заплащане на таксата за битови отпадъци. В този смисъл е и съдебната практика, определяща като недопустимо „въвеждането на задължение за събиране на подписи от всички съсобственици, защото по този начин се поставя упражняването на правото на освобождаване от заплащане на съответната такса в зависимост от упражняването му или не от други лица. Подобно условие не се съдържа в Закона за местните данъци и такси (ЗМДТ), поради което поставеното от органа на местното самоуправление изискване за събиране на подписи от всички съсобственици е извън допустимите граници“. (Решение № 12431 от 8.10.2020 г. по адм. д. № 2808/2020 г., VIII отд. на ВАС).

В тази връзка омбудсманът отправя препоръка до кмета на община Свищов да приведе разпоредбата на чл. 21, ал. 1 от Наредбата в съответствие със ЗМДТ, като отпадне изискването декларацията за неползване на имота да бъде подписана от всички собственици/ползватели.

До момента в институцията не е получен отговор от общината, разпоредбата не е изменена.

Основни препоръки:

1. Органите за местно самоуправление да не поставят допълнителни изисквания, непредвидени в закона, за освобождаване от такса за сметосъбиране и сметоизвозване при неползване на имот;
2. Ефективен контрол относно качествено изпълнение на услугите по събиране и извозване на битовите отпадъци, като се реагира своевременно на подавани от гражданите сигнали.

III. ПРАВО НА ОБРАЗОВАНИЕ

Създаването на ефективна и включваща образователна система изисква последователност и системен подход, така че провежданите политики в тази насока да се превърнат в устойчиви практики, водещи до повишаване качеството на образованието и придобиване и развитие на уменията, творческите способности и адаптирането към все по-бързото развитие на технологиите и промените в пазара на труда.

Важен приоритет в работата на националния омбудсман през 2024 г. е подкрепата за осигуряване на достъпно и качествено образование за всички деца и млади хора в страната.

Националният омбудсман споделя разбирането, че образованието трябва да предлага равни възможности на всеки човек независимо от произхода и социалното му положение, да изгради умения за успешна реализация в живота, да води до преодоляване на неравенствата. Институцията на националния омбудсман следи отблизо процесите в системата на образованието в страната. Постъпващите сигнали и жалби от граждани обхващат почти целия спектър от проблеми и дават възможност за обратна връзка и анализ на приложимостта на предприетите мерки и за функционирането на системата на образование.

Държавата полага усилия и осигурява инвестиции, така че да се създадат условия за модерно и качествено образование, за изграждане на умения за успешна реализация в живота, за преодоляване на неравенствата. Важно е проектите в рамковите програми, финансирани със средства от европейски фондове, които са доказали своята ефективност на практика, да се превърнат в устойчиви политики чрез финансиране от страна на държавата след приключване на финансирането им със средства от европейските фондове.

Националният омбудсман работи последователно и системно през годините в насока реформите, които се предприемат в образованието, да водят до постигане на качествено и достъпно образование.

След нормативни промени, за които настоява и националният омбудсман, за първи път през учебната 2024/2025 г. се осигуряват безплатни учебници и учебни комплекти по общообразователните учебни предмети и за учениците от VIII до XII клас, като по този начин всички ученици от I до XII клас получават безплатни учебници.

По предложение на националния омбудсман през 2024 г. зрелостниците имат възможност да се явят на изпит за повишаване на оценката си от държавен зрелостен изпит (ДЗИ) за целите на кандидатстването им във висше учебно заведение (ВУЗ). На 6 март 2024 г. народните представители гласуват предложението, инициирано от омбудсмана, зрелостниците и лицата, притежаващи диплома за средно образование, за целите на кандидатстването си във ВУЗ да получат право еднократно в рамките на една учебна година от полагането на първия ДЗИ да се явят за повишаване на оценката на насрочен следващ такъв изпит, за което ще се издава удостоверение с новата по-благоприятна за тях оценка.

Омбудсманът проф. Диана Ковачева остро възразява срещу намерението на Министерството на образованието и науката (МОН) да въведе такса за повторно явяване на матура за повишаване на оценката. В проект на Наредба № 11 за оценяване на резултатите от обучението на учениците е предвидено размерът на парите, които ще трябва да заделят зрелостниците, да е съгласно Тарифата за таксите, които се събират в системата на предучилищното и училищното образование. Каква ще е стойността обаче е неясно. Проф. Ковачева е категорична, че подзаконовият нормативен акт е в разрез със Закона за държавните такси от държавни такси, съгласно който всички документи за

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

получаване на основно и средно образование, издавани от учебните заведения и от МОН, са освободени от такси.

Омбудсманът подкрепя повишаването на заплатите на академичния състав, като настоява да бъдат осигурени средства за устойчиво увеличаване на възнагражденията на университетските преподаватели. През 2023 г. бе постигнато съгласие сред заинтересованите страни и след гласувани нормативни промени през 2024 г. бяха увеличени възнагражденията на работещите в сферата на висшето образование.

Въпреки постигнатите успехи продължават да съществуват предизвикателства в българската образователна система по отношение на преодоляване на неравенствата в образованието, отпадането на деца и ученици от образователната система, качеството на обучение в училищата и висшите учебни заведения, резултатите на учениците, обучението на деца със специални образователни потребности (СОП) и осигуряването на специалисти за работа с тях, високата средна възраст на учителите и на академичния състав, подобряването на преподавателските практики, модернизирването на материалната база в образователните институции, дуалното обучение и обучението за възрастни.

Доклад за образоването в България на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) през 2024 г. акцентира върху тревожни резултати от изследване, което показва, че българските ученици са с по-ниска ангажираност в учебния процес и закъсняват по-често за часовете или пропускат часове в сравнение с техни връстници от други европейски страни.

Анализът на резултатите от изследването според специалистите показва, че социално-емоционалните умения на учениците са свързани с ангажираността към образователния процес, като тези от тях, които са с по-високи нива на социално-емоционални умения, са и по-мотивирани и по-рядко закъсняват или пропускат учебни занятия.

В този смисъл е необходимо целенасочено и системно училището да работи за развиване на социално-емоционалните умения на учениците и за придобиване на компетентности и усвояване на умения.

Това налага адаптиране на учебните програми към тази цел и промяна на формата на оценяванията на изпитите от националното външно оценяване (НВО), за което омбудсманът настоява през последните години. Омбудсманът смята, че всички политики и инвестиции в образованието, както и програмите, трябва да бъдат съобразени с тази цел.

Омбудсманът намира, че е необходимо да се ускори изпълнението на дейности, свързани с намаляването на неравенствата, интеграцията на уязвими групи, обучението по български език в етапа на предучилищно образование за деца, за които той не е майчин, и ефективното им включване в образователната система, работата с родителите на деца от уязвими групи, засилване ролята на образователните медиатори и осигуряване на повече възможности за родителска ангажираност към образованието на децата им.

За да се случат реформите, са необходими както политическа воля и консенсус за осъществяването им, така и обединени усилия на образователните институции, неправителствените организации и ангажираността на родителите с проблемите в него.

Постъпващите в институцията жалби и сигнали разкриват редица проблемни области в системата на образованието, свързани с: недостатъчно места в детските ясли и градини в големите градове; необходимостта от модернизирването на детските заведения за предучилищно образование, училищата и университетите; необходимост от промяна и облекчаване на учебните програми, намаляване на административната тежест на учителите; повишаване качеството на обучение, на квалификацията и доброто заплащане

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

на педагогическите специалисти, на докторантите и университетските преподаватели; развиване на научната дейност и научните изследвания.

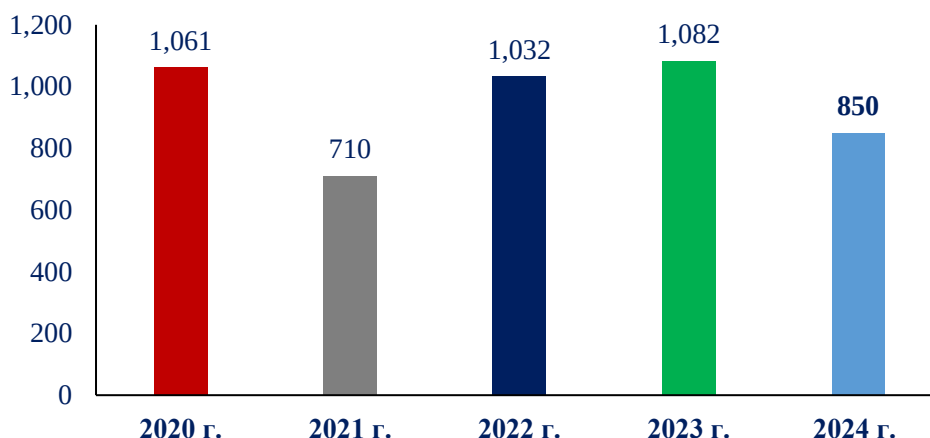
Гражданите сигнализират и относно участието в ученето на възрастни, които са на пазара на труда, достъпа до курсове за повишаване на квалификацията на дългогодишни учители, ролята на училището за възпитанието на подрастващите, здравословното хранене на учениците, спортните занимания в детските градини, липсата на добра материална база за провеждане на нормални учебни занятия по физическо възпитание и спорт в училище.

Един от основните проблеми е напускането на децата от училище. Решенията трябва да се търсят в разширяването на достъпа до образование и подобряване интегрирането на децата от малцинствата като стъпки за намаляване дела на преждевременно напусналите училище и повишаване на грамотността.

Проблемите и трудностите, които гражданите срещат в сферата на образованието, намират израз в броя на жалбите и сигналите, постъпващи в институцията на националния омбудсман.

През изминалата 2024 г. в областта на образованието постъпват общо 850 жалби и сигнали, но **при проверките по тях са обхванати общо над 5 700 граждани.**

Графика №15 - Брой жалби и сигнали в областта на образованието за периода 2020-2024 г.

Графика №16 - Брой жалби и сигнали в областта на образованието през 2024 г.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

В защита на правата на гражданите омбудсманът отправя 285 препоръки, съвети и становища.

Приключените проверки по жалби и сигнали през 2024 г. в областта на образованието са общо **856**

Предучилищно образование

Жалбите, постъпили в институцията на националния омбудсман, които се отнасят до предучилищното образование, в голяма част засягат осигуряването на достъпа до него, правото на децата на качествена грижа и подходяща образователна среда. Традиционно в големите градове и особено в столицата желаещите да постъпят в общинско детско заведение са в пъти повече от броя на местата, които се предлагат. В същото време продължава и тенденцията към закриване на детски градини вследствие на демографската криза в страната.

Основната част от жалбите е насочена към: липсата на достатъчно места в детските заведения на територията на Столичната община (СО) и някои от определените критерии за прием; приетото райониране в някои райони относно системата за прием в детски ясли и градини в гр. София, където има цели райони без детски заведения и родителите са принудени да водят децата си в отдалечени от местоживеенето им райони; броя на децата в една група и броя на персонала, който се грижи за тях; закриването на детски градини в малки населени места, села с намаляващо население или с население от уязвими групи.

Липсата на достатъчно места в общинските детски ясли и градини на територията на Столичната община засилва недоволството на гражданите, още повече че съгласно ЗПУО от учебната 2023/2024 г. се въведе задължително предучилищно образование за 4-годишните деца и на територията на Столичната община.

Родители сигнализират омбудсмана, че поради липса на места децата им, навършили 4-годишна възраст, не са приети в общинските детски градини, поради което родителите не могат, по независещи от тях причини, да изпълнят изискването да им осигурят задължителното предучилищно образование.

Посочват, че са поставени в много трудна житейска ситуация, защото, от една страна, съответната община не осигурява места за всички деца от тази възрастова група, а от друга – родителите, незаписали децата си в детско заведение, подлежат на глоба. Подчертават, че в същото време нямат финансова възможност да запишат децата си в частна детска градина.

Препоръките, които омбудсманът отправя към кмета на СО и към кметовете на райони в столицата, са свързани с необходимостта от спешни мерки за строителство на детски ясли и градини и разкриване на нови места в детските заведения, в които те са недостатъчни, за да се отговори на нуждите на работещите родители.

Друг проблем, който се идентифицира от жалбите на гражданите, е забавянето с месеци на изплащането на компенсации за децата, които са кандидатствали, но не са приети в общински детски заведения.

По този повод омбудсманът отправя препоръки към кметове на райони за предприемане на действия по своевременно изплащане на компенсациите.

Родители изразяват и разочарованието си от отказа за изплащане на компенсации поради предлагано място от съответната общинска администрация в други детски градини, но които са отдалечени от местоживеенето на детето и то не може в тези случаи да се ползва от мястото.

Родителите намират, че неспазването на принципа на близост на детското заведение до дома на детето, освен че затруднява семействата за години напред, създава и притеснения у тях относно безопасността на децата им при пътуването на големи

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

разстояния до и от детското заведение, като се имат предвид затрудненият трафик и задръстванията в пиковите часове в големите градове и в столицата.

Продължават и оплакванията от граждани, свързани със смяната на учители в детските градини по време на учебната година, от чиято работа родителите изразяват доволство и настояват да се дава възможност на такива учители да изведат децата им до края на предучилищната степен на образование.

Повод за жалби на граждани е и липсата на транспорт в малките населени места за деца, навършили 4-годишна възраст, подлежащи на задължително предучилищно образование. От една страна, родителите са задължени да осигурят посещение от детето на детска градина, но от друга – те нямат възможност да осигурят транспорт или придружител на детето си до съседното населено място, където се намира работеща детска градина.

В такива случаи възможното решение е преминаването в самостоятелна форма на обучение на детето, но това отново води до задължение на родителите да осигурят възрастен човек, който да поеме грижите за него, а в същото време детето е ошетен, защото не може да бъде сред връстниците си. В тези случаи, дори да има ученически автобус, който да преминава през населеното място, не може да бъде решение, тъй като съгласно разпоредбите на чл. 23в от Закона за автомобилните превози при извършване на специализирани, случайни и превози за собствена сметка на деца и/или ученици възложителят на превоза, съответно организаторът му, осигурява придружител и предприема мерки за осигуряване на безопасното им качване и слизване от превозното средство.

В подобен случай на родителите, които се обръщат към местната дирекция „Социално подпомагане“, им е съобщено, че няма програма, по която да се назначи лице, което да придружава детето, а от администрацията на съответната община са информирани, че не могат да предложат решение по случая.

Друг проблем, чието решаване продължава да стои на дневен ред, е изучаването на български език в детските градини за децата, за които той не е майчин. За тях е важно посещаването на детска градина, за да изучават езика, който е официален за страната и на който трябва да овладяват знания, постъпвайки в училище, за да се превърнат в успешни граждани.

Затруднената социализация на децата, които не владеят български език, се превръща в сериозен проблем в предучилищното и училищното образование. В първи клас постъпват деца, които не владеят български език, което прави невъзможно обучението им.

В този смисъл омбудсманът смята, че проблемът не бива да бъде подценяван, тъй като това е една от причините за отпадането на ученици от училище.

Омбудсманът многократно отправя препоръки за създаване на условия за усилено изучаване на български език в детските градини и предучилищните групи от децата, за които той не е майчин, и подчертава, че този проблем е твърде значим не само за развитието и социализацията на децата от тези общности, но и за обществото, и не бива да бъде подценяван или negliжиран от институциите.

Продължават да постъпват жалби и сигнали за закриване на детски градини в отдалечени райони или села с намаляващо население и с население от уязвими социални групи. В препоръките си до институциите омбудсманът подчертава, че обхващането на децата в предучилищното образование е от изключително значение за развитието, социалната адаптация и реализацията на децата и държавата трябва да гарантира на всички деца равен шанс и възможности да се развиват по най-добрия начин.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Във връзка с повишаване на ефективността на предучилищното образование омбудсманът настоява и за въвеждане на целодневна организация на предучилищните форми във всички училища, където има възможност това да се случи.

Основни препоръки:

1. Да се усили сътрудничеството между институциите за подобряване на политиките и практиките за грижата и образованието на децата от най-ранна възраст.
2. Увеличаване на инвестициите за модернизиране на детските заведения и строителство на нови с цел постигане на високо качество и достъпност.
3. Обновяване и изграждане на площадки и спортни съоръжения на открито в детските градини.
4. Столичната община да търси приоритетно възможности за определяне на терени за строеж на детски заведения в новоизграждащи жилищни квартали, за да се осигурят места в детските ясли и градини за всички желаещи.
5. Да се работи за постигане на високо качество на услугата, предоставена от детските заведения.
6. Въвеждане на повече часове за усилено изучаване на български език в детските градини за децата, за които той не е майчин език.
7. Осигуряване на по-добри условия за физическа активност, спортни дейности и игри на открито за децата.
8. Активен диалог и съвместна работа за изграждане на доверие между родителите и работещите в детските заведения.
9. Актуализиране на програмите за обучение на учителите и педагогическите специалисти, работещи в системата на предучилищното образование.

Училищно образование

И през 2024 г. разнообразието на поставяните от гражданите проблеми в сферата на средното образование е голямо, а тенденцията жалбите да са най-много на брой се запази. Анализът на проблемите, поставени в жалбите от гражданите, показва, че те са многообразни и чакат своето разрешаване.

Голяма част от тях се отнасят до учениците като участници в образователния процес. Проблемите са свързани с трудно и неподходящо за възрастта учебно съдържание и произтичащата от това голяма натовареност на децата в училище, качеството на обучение, форматите на изпитване и оценяване на знанията им, провеждането на ДЗИ след XII клас и на НВО след IV, VII и X клас, интегрирането на децата от уязвими групи, организацията при провеждането на изпити за ученици с двигателни или зрителни проблеми, достъпната среда в училищата, цените на училищните униформи, липсата на физкултурни салони и площадки за спорт (или лошото им състояние) в училищата за провеждане на качествени часове по физическо възпитание и спорт.

Тежките раници за малките ученици продължават да будят възмущение и недоволство от страна на родителите им.

Гражданите поставят познати на системата нерешени от години въпроси и изразяват недоволството си от недостатъчно безплатни извънкласни дейности в училищата, липсата на възможности за физическо възпитание и спорт в училище поради

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

лоша или неотговаряща на потребностите на съответното училище материална база, невъзможност от организиране на едносменен режим на обучение и на целодневно обучение за учениците в училищата с огромен брой ученици, нисък размер и осигуряване на стипендии за успех на ученици, както и за децата с изяви дарби.

Немалка част от поставените на вниманието на националния омбудсман проблеми се отнасят до управлението и осигуряването на образователния процес: управлението на училища; неприемливо поведение на директори на училища; нарушения при процедурите за провеждане на конкурсите за директори на училища; подбора на учители в някои училища в страната; ролята на регионалните управления на образованието в оказване на методическа помощ на учителите и директорите; натовареността на учителите; лошата материално-техническа база на училищата; осигуряване на транспорт на ученици до средищни и обединени училища; съхранението на архивите от страна на приемащите училища; упражняване на учителската професия.

Темите, които вълнуват родителите на ученици, са преминаването към едносменен режим на обучение, смяната на учители по време на учебната година във връзка с придобиването им на право на пенсия за осигурителен стаж и възраст, както и здравословното хранене в училище, цените на предлаганите артикули в училищните лавки и контролът на предлаганите продукти, продажбата на цигари и алкохол в близост до училища въпреки забраната за това и др.

Институцията на националния омбудсман работи последователно и системно през годините в насока реформите, които се предприемат в образованието, да са свързани с олекотяване на учебните програми и учебния материал, както и да се избегнат академичният стил, сложността на изказа и терминологията в учебниците, като водещ принцип да бъде съобразяването им с възрастта на учениците.

Във връзка с приетите промени в Закона за предучилищното и училищното образование за първи път през 2024 г. зрелостниците имат възможност да се явят на изпит за повишаване на оценката си от ДЗИ за целите на кандидатстването им във висше учебно заведение. По този повод родителите търсят съдействие от националния омбудсман, като посочват, че липсва информация за организирането на подобни изпити през настоящата година.

Омбудсманът отправя препоръка към МОН за организиране на информационна кампания, така че директорите на училища, учителите, зрелостниците и родителите им да бъдат запознати своевременно с тази възможност.

Към омбудсмана се обръщат родители по повод оповестена в медиите информация, свързана с продажбата на платформата „Школо“ (Shkolo.bg) на английска компания за образователен софтуер. Граждани споделят, че са изненадани от продажбата на платформата и изразяват притеснения относно липсата на информация по темата. Интересуват се какво се случва с базата данни в нея, как ще бъдат защитени личните данни и какви ще бъдат последствията за образователната система след тази продажба.

Отправят искане за публично оповестяване на становището на компетентните институции по случая и относно действията за защита на личните данни на ползващите платформата „Школо“, които те предприемат.

Платформата се ползва от над 70% (над 1700 училища) от училищата в страната, като директори, учители и родители, които я ползват, споделят, че платформата улеснява работата им и спестява време за административни дейности и са удовлетворени от достъпността и ефективността ѝ, тъй като чрез нея бързо и удобно се осъществява връзката родители–училище и родителите се информират за всичко, свързано с училищния живот на децата си.

По повод изразените от родители притеснения омбудсманът се обръща към министъра на образованието и науката и към председателя на Комисията за защита на

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

личните данни с препоръка за публично огласяване на становище относно действията, които са предприети и се предприемат за защита на личните данни на ползващите платформата „Школо“, както и за възможните последствия за системата на образование във връзка с продажбата на тази широко ползвана в българските училища платформа.

Системата за прием в първи клас в общински училища в столицата отново предизвиква обществена реакция. Родители изразяват несъгласието си с районирането, при което деца, живеещи в близост до дадено училище, не се класират в учебното заведение, а са принудени да посещават друго, отдалечено от адреса по местоживеенето им.

Други оплаквания са свързани и с намаляване на приема в хуманитарни паралелки в страната и опити за преобразуване на училища от средни в основни.

Пример:

Към националния омбудсман се обърнаха представители на колектива на Средно училище „Св. Климент Охридски“, гр. Ловеч, с възражение относно решение на кмета на община Ловеч за съгласуване на държавен план-прием за VIII клас за учебната 2024/2025 година за училищата в града, с което се оцелява Средно училище „Св. Климент Охридски“, като се предвижда училището да бъде преобразувано от средно в основно училище.

Изразяват мнение, че в решението липсва необходимата аргументация и дългосрочна визия за развитието на образованието в областта с оглед намаляване на броя на учениците, както и оценка по отношение на план-приема и за другите училища в града.

Отбелязват доброто управление на Средно училище „Св. Климент Охридски“, работата по СТЕМ проект с визия за дългосрочно развитие, добрата материална база, квалифицираните преподаватели и успехите на учениците.

Искането на гражданите е за запазване на статута на Средно училище „Св. Климент Охридски“, което е емблематично за града, и за разрешаване на план-прием за VIII клас в училището за учебната 2024/2025 година. Намират също, че е необходимо да се направи „разумно преразпределяне на учениците от начален етап, като се отчете районирането и реално живеещите на посочените адреси, за да не бъде закрито училището“.

В тази връзка националният омбудсман се обърна към кмета на община Ловеч и към областния управител на Областна администрация – Ловеч, с препоръка за разглеждане на искането училището да запази своя статут на средно училище. Омбудсманът подчертава позицията си, че подобни преобразувания трябва да стават след задълбочен анализ на дейността на образователните институции в града, както и с широко обсъждане със заинтересованите страни, като се имат предвид положителните и отрицателните последствия от решенията, а също така и държавната политика, свързана с развитието на образованието в страната.

В резултат на училището е разрешено да запази статута си като средно училище и е допуснато до участие в държавния план-прием за учебната 2024/2025 г., за което има и благодарствено писмо до националния омбудсман за оказаното съдействие от името на колектива, родители на ученици и представители на ловешката общественост.

Голямо недоволство на родители и учители буди намерението на районни администрации в гр. София за закриване или сливане на основни със средни училища в съответните райони. Мотивите на общинските администрации за тези промени са свързани с липсата на достатъчно материална база, която да поеме учениците в големите училища в столицата.

За подобни проблеми много родители сезират обществения защитник, като посочват, че не срещат разбиране от районните кметове и от администрацията на Столичната община за запазване на основните училища.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

По този повод омбудсманът отправя препоръки към отговорните институции за изготвяне на задълбочен и обективен анализ на проблема и за провеждане на широко обсъждане с всички заинтересовани страни, включително и родителите, така че да бъдат чути аргументите им и да се преценят всички възможности за разрешаването му, преди да се пристъпи към закриване или сливане на училища. Подчертава, че закриването на основно и квартално училище не е в интерес на децата и гражданите, живеещи в съответния район.

Омбудсманът следи с тревога тези процеси, защото те често не са в полза на децата и се ограничава изборът от семействата на вида училище.

Наблюденията и анализите показват, че една от причините за създадения проблем е определянето на прилежащите райони на училищата. Друга не по-малко важна причина е несъобразяването с наличната материална база при разрешаването от страна на съответното регионално управление на образованието на прием на ученици в големите училища, което задълбочава проблемите, както и липсата на дългосрочна визия на районните администрации относно ефективността на училищната мрежа в района.

Омбудсманът намира, че закриването на основни училища, чиято цел е да предоставят среда за обучение в близост до дома на децата в района им по местоживеене, оказва силно негативно въздействие върху тях и ги принуждава да посещават училища, намиращи се на голямо разстояние от дома им, като по този начин се застрашават тяхната сигурност и безопасност.

Смята, че е важно основните училища да съществуват и е необходимо да се предприемат мерки относно развитието им, така че те да станат още по-привлекателни и предпочитани от родителите на децата, живеещи в района.

Други проблеми, поставяни от родители в страната, са относно ремонтите на училищата и са свързани както с неспазване на сроковете за извършването им, така и с пренасочването на децата към училища, които са отдалечени или не предлагат добри условия за провеждане на учебен процес.

Пример:

Родители сезират националния омбудсман по повод предстоящ ремонт на Професионална гимназия по туризъм (ПГТ), гр. София, и преместването на ученици в училище приемник. Посочват, че подкрепят необходимостта от ремонт на ПГТ, но изразяват притесненията си като родители относно здравето и безопасността на децата поради лошото състояние на предложената сграда, която е необитаема от години, и относно отдалечеността ѝ от централната част на града, където се намира училището на децата. Изразяват разочарованието си и от липсата на диалог и комуникация с родителите, което засилва притесненията им от предстоящите действия. Отправят искане към институциите да се намери решение, което да е в полза на всички заинтересовани страни. Настояват за провеждане на среща с представители на родителите и учениците от Професионална гимназия по туризъм в търсене на решение на проблема.

Във връзка с жалбата омбудсманът отправя препоръка към министъра на образованието и науката за становище относно предприетите мерки по случая и информирание на родителите относно възможните действия за разрешаване на проблема при гарантиране здравето и безопасността на учениците.

В отговор от МОН информират подробно родителите и обществения защитник за действията на всички отговорни в случая институции за осигуряване на безопасността на учениците в сградата приемник и за осъществяването на учебния процес до приключването на ремонта на ПГТ.

Омбудсманът намира, че комуникацията с родителите е от първостепенна важност за изграждане на доверие между тях и училищните ръководства.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

В жалби до институцията на омбудсмана родители изразяват разочарование от отношението на някои директори на училища и класни ръководители към ученици, липсата на комуникация с родителите и навременното им информиране за неприсъствие на децата им в учебни занятия, за натрупани неизвинени отсъствия, за неприемливо поведение или слаби оценки на децата им.

В препоръките по конкретните случаи омбудсманът настоява за взаимодействие с родителите и сътрудничество с тях, подчертавайки, че така се засилва доверието на родителската общност в ръководствата, както и към училището изобщо.

През последните години се предприемат редица стъпки за повишаване качеството на професионалното образование, с които да се засили привлекателността, както и свързаността му с пазара на труда и нуждите на регионалните икономики в страната.

Реформите в тази област са свързани с необходимостта от нормативни промени в Закона за професионалното образование и обучение, от осъвременяване на списъка с професии и на стандартите за обучение по професиите, на учебни програми и планове.

Същевременно пред дуалното образование продължават да стоят редица предизвикателства. Сред тях са необходимостта от обновяване на материалната база в професионалните училища; разработването на учебни програми, така че подготовката да формира необходимите знания и умения в съответствие със съвременните изисквания и да се отговори на предизвикателствата на новите технологии; осигуряването на системата с квалифицирани учители.

Трудности има и при намиране на фирми, заинтересовани да участват във формирането на паралелки за дуално обучение.

Други проблеми, за които граждани сигнализират институцията на омбудсмана, са свързани с липсата на трудови договори с ученици от дуална форма на обучение, забавени или неизплатени трудови възнаграждения за учениците.

Пример:

Към националния омбудсман се обръща гражданин, който изразява тревогата си и алармира за проблем, свързан с професионалното образование в страната и подготовката на специалисти в сферата на електротехниката, провеждано от центровете за професионално обучение (ЦПО) след завършено средно образование.

Гражданинът отбелязва, че проблемът се отнася до продължителността на провежданите от образователните центрове курсове за професионална квалификация по електротехника и възобновяеми енергийни източници, която е само 1 месец.

Информира, че „за един месец обучение в образователни центрове хора със средно образование, примерно по специалност „Хотелиерство“, стават техници по енергийни съоръжения, електромонтьори, електротехници и т. н., като получават удостоверения за трета професионална квалификационна група по безопасност на работа, като удостоверенията се признават и в ЕС“.

Посочва, че е инженер по електротехника, като и средното образование, и магистратурата му са в тази сфера, и предвид опита си смята, че този срок от 1 месец е крайно недостатъчен, като се има предвид, че „професиите, свързани с електротехниката, са в топ 10 на най-опасните професии в света“.

Отбелязва, че „издаването на удостоверение от образователните центрове за трета професионална квалификация на хора без стаж е незаконно спрямо правилника по ЗБУТ“. Споделя, че трета група без стаж могат да вземат само завършилите висше образование инженери по електротехника и подобните на тях. Изразява тревога, че тези сложни и опасни професии, свързани с електротехниката, „са принижени до много ниско ниво, а те всъщност са животозастрашаващи, защото хората, завършили тези курсове, ще поправят електроуреди по домовете, ще правят електроинсталации, ще сменят контакти и т. н.“.

Отбелязва, че „обучението в курсовете за професии, които не са опасни за здравето и живота на хората, се провежда в по-дълъг срок“.

Поставя под съмнение качеството на провежданото обучение в ЦПО на специалисти в сферата на електротехниката в образователните центрове.

Във връзка с жалбата институцията на националния омбудсман отправя препоръка към министъра на образованието и науката и към председателя на Националната агенция за професионално образование и обучение (НАПОО) за становище относно определянето на сроковете за подготовка на специалисти в сферата на електротехниката и осъществяването на текущ контрол при провеждането на обучението им, така че да се гарантира качеството на провежданите курсове.

За съжаление към момента на изготвянето на годишния доклад на институцията няма отговор.

Граждани сигнализират и за проблеми, свързани с валидността на лицензите, издавани от НАПОО за извършване на обучения към центровете за професионална квалификация, относно качеството на провежданите обучения и контрола над извършваните дейности на тези центрове, както и откази за издаване на дубликат на свидетелство за професионална квалификация след успешно преминат курс към център за професионална квалификация.

Гражданин споделя за случай на отказ от НАПОО на вписване в техния регистър на документа и курса, който е записал и завършил, което прави свидетелството му за професионална квалификация нелегитимно.

Проблем за гражданите се оказва издаването на дубликат на свидетелство за професионална квалификация поради изтекъл междувременно лиценз за дейност на съответния център за професионална квалификация. В този смисъл е необходимо НАПОО да изрази становище относно възможностите това да се регламентира, тъй като гражданите в тези случаи са ошетени и правата им да упражняват съответната професия са нарушени.

Продължава и проблемът с оптимизацията на училищната мрежа в страната вследствие от демографските и миграционните процеси. Сливането и закриването на училища акумулира голямо обществено недоволство и протести в някои райони в страната.

Омбудсманът отправя препоръки до представителите на местните власти предстоящи преобразувания или закриване на общински учебни заведения да се предприемат след обсъждане на проблема с гражданите в населените места и след осигуряване на участието им в дискусии в комисиите по образование към общинските съвети и заседанията на общинските съвети. Намира, че при закриване на дадена детска градина или училище трябва да се отчитат всички обстоятелства, свързани с особеностите и нуждите на района и най-добрия интерес на децата, което отговорните институции трябва да оценяват справедливо, както и да се отчете фактът, че е необходимо да бъде осигурен транспорт за децата, които са в задължителна степен на образование.

Въпроси, свързани с упражняване на учителската професия

Голяма група въпроси са свързани с недоволство от управлението и с лоши практики в управлението на училищата; липса на прозрачност и ясни критерии при процедурите за избор на учители и педагогически специалисти за обявените вакантни места в училищата и в детските градини, грубо и недопустимо поведение на директори на училища към учители и непедagogически специалисти, което влошава

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

взаимоотношенията и създава негативна атмосфера за работа и напрежение сред колективите.

Други проблеми, които учителите срещат в своето професионално ежедневие, са свързани с неспазване на финансовата дисциплина от страна на директори на училища в страната, неизплатени възнаграждения за положен труд, административна тежест на учителите, работното време на учителите, неефективни обучения за учители.

В някои от сигналите се изразява и недоверие към регионалните управления на образованието (РУО), които според гражданите не проявяват нужната обективност и задълбоченост в работата си при извършването на проверки. Посочва се също и липсата на капацитет сред експерти на РУО за оказване на методическа помощ на учителите или поради липса на практика или на време. Гражданите настояват за назначаване на експерти с безспорен професионален опит в съответната област на образование в РУО.

В тази връзка омбудсманът подкрепя намерението за промени в Правилника за устройството и функциите на регионалните управления на образованието, така че те да оказват и методическа подкрепа на детските градини, училищата, регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование и центрове за подкрепа за личностно развитие и дейността им да е насочена предимно към повишаване резултатите на учениците и качеството на училищното обучение.

Видно от жалбите и сигналите до институцията, като проблем се очертава и липсата на система за контрол на провежданите квалификационни курсове за учители, поради което има фиктивни квалификации. Според гражданите често темите на квалификационните курсове не са актуални и не са по проблеми, с които учителите се сблъскват в ежедневната си работа.

В голям брой сигнали до омбудсмана се поставят въпроси, свързани с провеждането на конкурси за директори на образователни институции; непрозрачност при подбора на учители; занижен контрол върху дейността на директорите. Недопускането до участие в конкурси за директори, липсата на ясни критерии и обратна връзка към недопуснатите кандидати също са теми, които пораждат недоволство у гражданите.

Омбудсманът изразява надеждата си, че направените промени в Наредба № 16 от 1.07.2022 г. за провеждане на конкурси за заемане на длъжността „директор“ в държавните и общинските институции в системата на предучилищното и училищното образование ще постигнат целта си за гарантиране на условия за законосъобразно провеждане на конкурсната процедура за заемане на длъжността „директор“ и ще окажат положително влияние при избора на директори на образователни институции.

Основни препоръки:

1. Осигуряване на инвестиции в образователна и технологична инфраструктура в училищата и създаване на условия всички ученици да имат достъп до образование и до качествен учебен процес.
2. Олекотяване на учебните програми и учебното съдържание, подходящо за възрастта на учениците.
3. Предприемане на мерки за повишаване на практическите умения на учениците.
4. Устойчиво увеличаване на извънкласните дейности и спорта в училищата извън участието в проекти или национални програми.
5. Мерки за усилено изучаване на български език за деца, български граждани, за които той не е майчин, с цел включването и задържането им в образователната система.
6. Назначаване на психолози и ресурсни учители в училищата.

7. Осигуряване на възможности за преминаване към едносменен режим на обучение в училищата съгласно Закона за предучилищно и училищно образование.
8. Насърчаване на сътрудничеството между институциите за връщане на отпаднали от образователната система ученици от уязвими групи чрез Механизма за съвместна работа на институциите по обхващане и задържане в образователната система на деца и ученици.
9. Увеличаване на средствата за стипендии за образователни резултати на учениците и определяне на точни параметри за отличен успех, които да са еднакви за всички училища.
10. Модернизиране на професионалното образование, обезпечаване на иновативни практики в професионалните училища.
11. Разширяване на дуалното обучение в съответствие с пазара на труда.
12. Ефективни обучения за учители.
13. Мерки за преодоляване на предстоящата криза за педагогически кадри във връзка със застаряването на учителите, особено в сферата на природните науки.
14. Намаляване на административната тежест на учители и директори на училища.
15. Активно взаимодействие с родителите за постигане на доверие и партньорство.

Висше образование

В жалбите си до институцията на националния омбудсман гражданите поставят проблеми, които засягат финансирането на някои специалности, качеството на предлаганото от висшите училища обучение, заемането на академични длъжности и финансирането на отделни направления във висшето образование, липсата на устойчива връзка между образованието, науката и бизнеса, високи семестриални такси.

Балообразуването при прием в медицинските университети отново беше повод за недоволство от страна на родителите и кандидат-студентите.

Родители и ученици от XI клас се обръщат към националния омбудсман във връзка с промени в Наредбата за единните държавни изисквания за придобиване на висше образование по специалностите „Медицина“ и „Дентална медицина“ за образователно-квалификационна степен „магистър“, свързани с балообразуването при приема за специалностите „Медицина“ и „Дентална медицина“, които влизат в сила от учебната 2025/2026 г.

Изразяват недоволство и отбелязват, че промените ощетяват учениците, които към настоящия момент са в XI клас, поради липса на информираност и предвидимост и водят до неравнопоставеност при кандидатстването в медицински университети. Посочват, че учениците, които сега са в XI клас, нямат възможност да повишат оценките си от първи гимназиален етап, в случай че желаят това, което ги ощетява.

Във връзка с жалбите омбудсманът отправя препоръка към министъра на образованието и науката и към министъра на здравеопазването за разглеждане на възможността промените да бъдат прилагани за учениците, които в момента са в първи гимназиален етап, а действащите към настоящия момент правила при кандидатстване за специалностите „Медицина“ и „Дентална медицина“ да важат за учениците, които през учебната 2023/2024 г. са в XI клас, като се има предвид завареното положение при единадесетокласниците.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Подчертава позицията си, че е добре промените в образователната сфера да дават възможности на учениците, а не да ги ощетяват и в този смисъл е важно да има предвидимост относно случващото се както за учениците, така и за родителите и учителите.

Въпреки че в отговорите си до омбудсмана МОН и Министерството на здравеопазването посочват, че проявяват разбиране за промяна на дискутирания срок и удължаването му с една година, така че промените да се отнасят за 2026/2027 учебна година, това не беше направено.

Друг проблем, който предизвиква възмущението на студенти и на родители, е драстичното повишаване на семестриалните такси за платена форма на обучение на студентите от специалност „Медицина“ в медицинските университети в гр. София и в гр. Варна за настоящата учебна година.

Пример:

Студенти от Медицинския университет (МУ) – София, отбелязват, че дни след започването на академичната година с имейл са информирани за увеличаване на годишната им такса за настоящата учебна година с 5561 лв. Посочват, че досега таксата, която са заплащали, е 11 712 лв., а към момента става 17 273 лв., като по информация от сайта на университета през юли 2024 г. таксата е била намалена с приблизително 200 лв., а сега увеличението е от почти 50%. Намират за недопустимо таксата да се увеличава толкова драстично „от днес за утре“, което води до затруднения за тях и за семействата им. Интересуват се кое налага това значително увеличение три дни след започване на учебната година. Отправят молба за съдействие „за разкриване на истината и предоставяне на шансове на студентите да завършат образованието си“.

В институцията постъпват жалби и от студенти в МУ-Варна по същия проблем. Те отбелязват, че има близо 40% увеличение на таксите за платена форма за обучение за специалност „Медицина“ за втория семестър на настоящата 2024/2025 учебна година.

Студенти от Медицинския колеж „Йорданка Филаретова“ към МУ-София също информират за драстично увеличени такси за платена форма на обучение.

Във връзка с други жалби на граждани по повод близо 50% увеличение на семестриалните такси за платена форма на обучение в някои от медицинските университети за учебната 2024/2025 година институцията на националния омбудсман се обърна към министъра на образованието и науката, като го запозна с недоволството на студенти и техните родители и отправи молба за становище и предприемане на действия по проблема.

В отговор до институцията на националния омбудсман от МОН посочват, че „Министерството на образованието и науката счита, че утвърдените с ПМС № 486/05.07.2024 г. такси следва да запазят своето действие до края на учебната 2024/2025 г. Новите нормативи и коефициенти трябва да се вземат предвид при определяне на таксите за учебната 2025/2026 г.“. За съжаление някои медицински университети не се съобразяват с това и увеличават таксите си драстично дни преди началото или по време на учебната 2024/2025 г.

В жалбите до националния омбудсман има и случаи на неоснователни искания от страна на студенти или родителите им при преместване от една в друга специалност за признаване на изпити. Родител на студент, обучавал се две години в специалност „Фармация“, се обърна към националния омбудсман с искане за съдействие да бъдат признати изпитите и срокът по обучение от две години в посочената специалност. В жалбата си посочва, че студентът е кандидатствал отново и е приет на общо основание в специалност „Медицина“ в друг университет. Изразява недоволството си, че студентът трябва да се обучава в първи курс, а не в трети, каквото е желанието му.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Институцията на националния омбудсман отчита, че това желание не е в унисон с нормативната уредба и студентът среща отказ от висшето училище. В тези случаи висшите училища се позовават на изискванията на Закона за висше образование, съгласно който за продължаването на обучението по специалност от регулирана професия може да се признават периоди на обучение и присъдени кредити само от проведено обучение по същата специалност от регулирана професия и в същата степен на висше образование.

В жалбите на гражданите до институцията на националния омбудсман се поставят и въпроси, свързани със заемането на академични длъжности и провеждането в тази връзка на конкурси, както и професионалната компетентност на членовете на научните журита.

Гражданите изразяват недоволството си от липсата на общовалидни изисквания за научните постижения, необходими за придобиване на научна степен и заемане на академична длъжност, липсата на достатъчен контрол при провеждане на процедурите за придобиване на научна степен и заемане на академична длъжност.

Поставят се и въпроси относно оформянето на документите по процедурите за академично изразстване на академичния състав.

Пример:

Гражданин изразява възмущението си от недопускането му до участие в конкурс за доцент по психиатрия към Медицинския факултет на Медицинския университет – София, като посочва, че в уведомителното писмо са изброени изисквания, които „не съществуват в нормативната уредба“, и дава пример с „изискване за оригинал на документи, изготвени от Национален център за информация и документация (НАЦИД)“.

В отговор на препоръка от институцията на националния омбудсман към МОН за извършване на проверка институцията е информирана, че определената със заповед на министъра на образованието и науката Комисия по допустимост намира сигнала за допустим. Сигналът е предоставен за разглеждане от Комисията по академична етика към министъра на образованието и науката.

Основни препоръки:

1. Устойчиво финансиране на системата на висшето образование.
2. Повишаване качеството и съвместимостта на висшето образование с европейските системи за интегрирането му в общото европейско образователно пространство.
3. Разработване на съвместни университетски програми.
4. Разширяване на проектите за научни изследвания и иновации.
5. Включване на висшите училища в международни образователни и научни мрежи.
6. Стимулиране на научноизследователската дейност във висшите училища и на развитието на иновации в тях.
7. Финансиране на висшите учебни заведения съобразно оценката за качество на обучението в тях, а не с броя на студентите.
8. Въвеждане на обучение, основано на компетентности, и повишаване приложимостта на висшето образование към пазара на труда.
9. Въвеждане на дуално обучение по специалности, за които това е възможно.
10. Прозрачност в управлението на висшите учебни заведения.

11. Мерки за преодоляване на дисбалансите, свързани с нарастване на средната възраст на академичния състав.
12. Контрол относно процедурите за провеждането на конкурси за заемането на академични длъжности.

В заключение, националният омбудсман подчертава, че трябва да продължат усилията на институциите за постигане на стратегическите цели на образованието за повишаване качеството на образованието и изграждане на умения и ключови компетентности у децата, учениците и младите хора, за включването в образователната система на всички деца и осигуряването на равния им достъп до образование.

Основни препоръки в областта на образованието:

1. Устойчиво финансиране на системата на образование.
2. Модернизация на материалната база и финансово обезпечаване на въвеждането на иновативни практики в училищата.
3. Въвеждане на единен стандарт за качество на образованието във всички образователни етапи.
4. Олекотяване на учебните програми и учебното съдържание, съобразено с възрастта на учениците.
5. Устойчиво увеличаване на безплатни извънкласни дейности и спорт в училищата.
6. Строителство и обновяване на физкултурни салони и санитарни помещения в сградите на училищата.
7. Усъвършенстване на Механизма за съвместна работа на институциите по обхващане и задържане в образователната система на деца и ученици в задължителна предучилищна и училищна възраст и насърчаване на сътрудничеството между институциите.
8. Назначаване на психолози и ресурсни учители в училищата.
9. Модернизиране и повишаване качеството на професионалното образование и разширяване обхвата на дуалната система на обучение.
10. Активно взаимодействие с родителите за постигане на доверие и партньорство.
11. Повишаване качеството на висшето образование и приложимостта му към пазара на труда.
12. Разработване на съвместни университетски програми.
13. Разширяване на проектите в рамковите програми на ЕС за научни изследвания и иновации.
14. Мерки за по-строг контрол относно процедурите за провеждането на конкурси за заемането на академични длъжности.
15. Увеличение на финансовата подкрепа за научни изследвания и участие на висшите учебни заведения в международни проекти.
16. Предприемане на мерки за преодоляване на дисбалансите, свързани с нарастване на средната възраст на академичния състав.
17. Намаляване на лихвения процент на кредитите за студенти и докторанти с цел да допринася за достъпа до образование на млади хора, които нямат възможност сами да осигурят необходимите средства за изплащане на дължимите такси и на издръжката на обучението.

IV. ПРАВА НА ХОРАТА С УВРЕЖДЕНИЯ

Защитата на правата на хората с увреждания продължава да бъде сред водещите приоритети в дейността на институцията на омбудсмана на Република България и през изминалата година.

Чрез използване на предоставените механизми по Закона за омбудсмана и чрез изпълнение на ангажиментите за администриране на Съвета за наблюдение през 2024 г., орган за мониторинг по изпълнението на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания, създаден съгласно чл. 11–16 от Закона за хората с увреждания, в диалог с отговорните органи, институцията търси подходящи решения на предизвикателствата пред гражданите с увреждания.

Анализът на постъпващите жалби през годината показва, че затрудненията пред хората с увреждания да упражняват правата си имат в голяма степен освен системен, но и организационен характер, като обхващат голям брой области от обществения живот.

С особено силно отражение по отношение на неблагоприятните последици са продължаващите проблеми в работата на органите на медицинската експертиза. Макар предложените от институцията на омбудсмана и припознати от Народното събрание изменения в Закона за здравето (обн. ДВ, бр. № 8 от 25 януари 2023 г.) да са важна и правилна стъпка в усилията за гарантиране на правата на явяващите се на освидетелстване/преосвидетелстване, са необходими допълнителни, но и ефективни мерки за преодоляване на дефицитите в системата.

Несъмнено, в резултат и на становищата на институцията на омбудсмана и в търсене на подобрене на ситуацията, са извършени изменения в Правилника за устройството и организацията на работа на органите на медицинската експертиза и на регионалните картотеки на медицинските експертизи, с Постановление № 47 от 13 март от 2024 г., но промените не дават необходимия бърз резултат. Към края на 2024 г. значителен брой граждани остават засегнати от забавянията при насрочването на дати за определяне на вида и степента на увреждане/степента на трайно намалена работоспособност и издаването на експертните решения.

Забавянията в дейността на органите на медицинската експертиза рефлектира и върху възможностите на заинтересованите да получат в адекватен срок полагащата им се подкрепа като хора с трайни увреждания. Особено отчетливо е това при отпускането/възобновяването на пенсиите за инвалидност от териториалните поделения на Националния осигурителен институт. Освен изместването на сроковете поради закъснението на ТЕЛК/НЕЛК съществен проблем, за който институцията алармира и през изминалата година, е неприлагането на общия принцип за изпращане на издаденото решение към медицинските комисии към ТП на НОИ.

През 2024 г. хората с увреждания продължават да срещат затруднения при разкриването и предоставянето на съобразени с потребностите им социални услуги, както и при отпускането на необходимите им помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия.

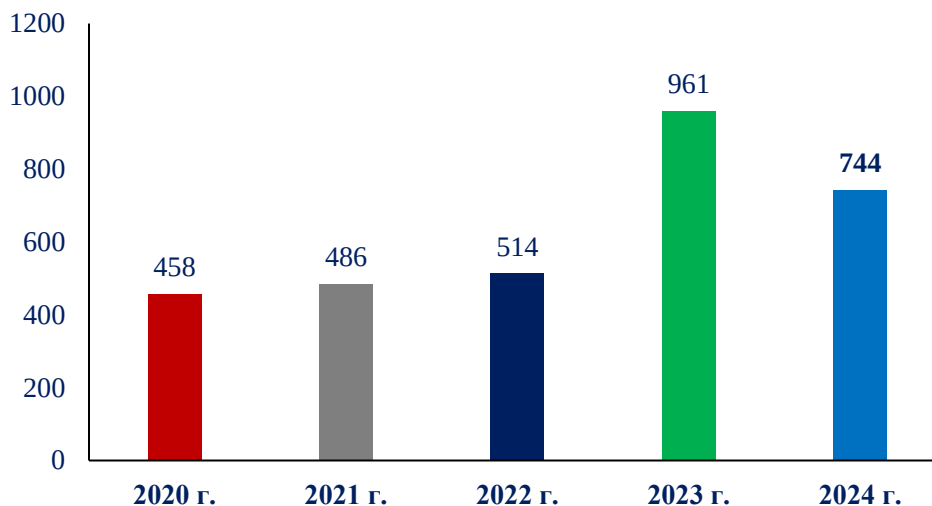
Особено сериозен проблем е констатиран във връзка със забавянето на проект „Предоставяне на помощни средства за хората с трайни увреждания“ по Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България и отказа да се предостави адекватна информация на заинтересованите. Предприетите действия от институцията на омбудсмана допринасят за публикуване на официална информация на интернет страницата на проект „Предоставяне на помощни средства за хората с трайни увреждания“ относно причините за отлагането при реализирането на проектните дейности.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Съществено признание за дългогодишните усилия на институцията за защита на правата на гражданите с увреждания в България чрез правилно тълкуване и прилагане на критериите за издаване на преференциални карти за паркиране на хората с трайни увреждания по чл. 99а от Закона за движението по пътищата (ЗДВП) е постановеното Решение № 6975 от 6.06.2024 г. на ВАС по адм. дело № 1820/2024 г., Седмо отделение. С решението е обявена за нищожна разпоредбата на чл. 91, т. 1–5 от Наредба за организацията на движението на територията на Столичната община, издадена от Столичния общински съвет, и по категоричен начин е установено противоречието на въведените допълнителни изисквания с разпоредбата на нормативния акт от по-висока степен, а именно – с чл. 99а от ЗДВП.

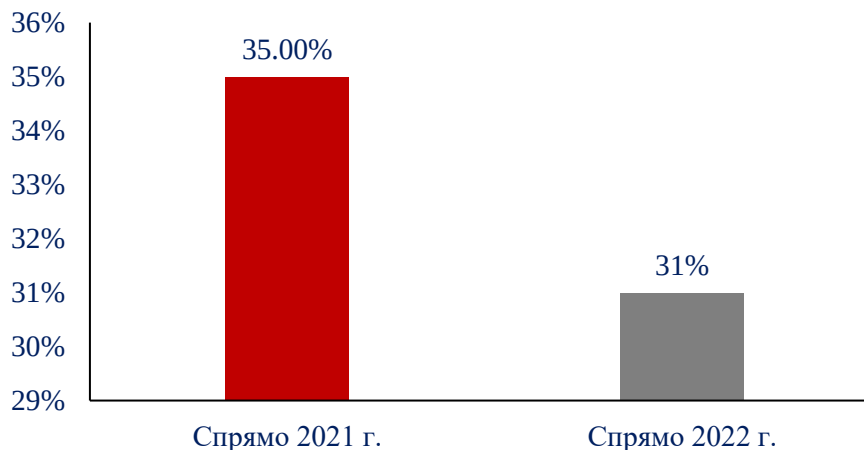
В края на миналата година и през настоящата година институцията продължава активната си работа за решаване на сериозния проблем с предвиденото ограничение във финансирането на социалната услуга „Грижа в дома“ по проект BG05SFPR002-2.001, като до момента вече са изпратени две писма до ръководителите на отговорните органи.

Графика №17 - Брой постъпили жалби, свързани с правата на хората с увреждания за периода 2020-2024 г.

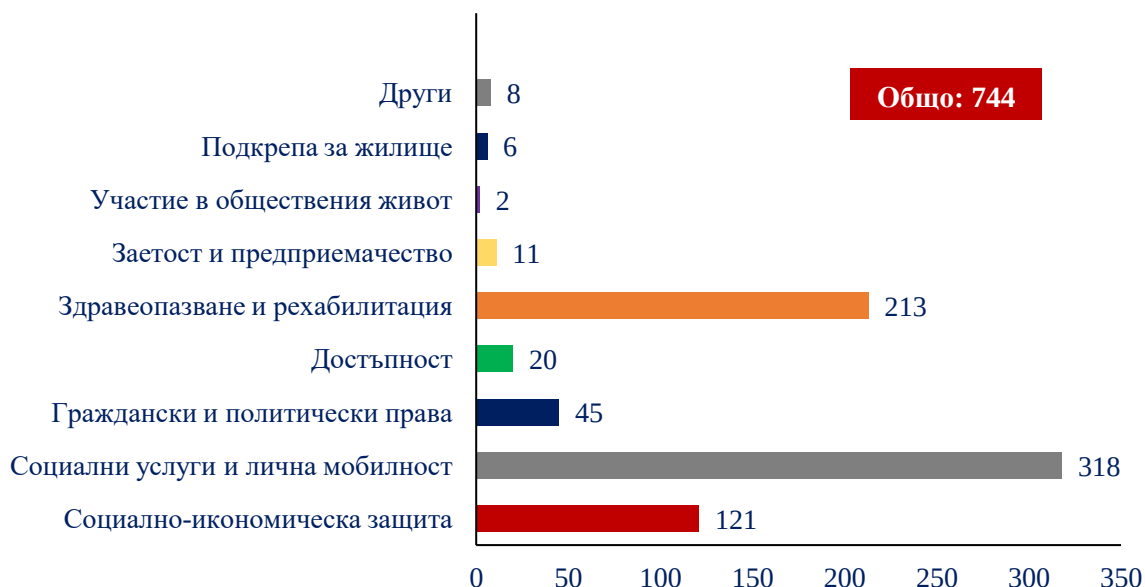
Статистиката показва, че и през 2024 г. се запазва значително увеличение на жалбите, свързани с правата на хората с увреждания в сравнението с началото на периода след приемане на ЗХУ през 2019 г.

Графика №18 - % увеличение на постъпилите оплаквания по правата на хората с увреждания за 2024 г. спрямо 2021 и 2022 г.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Графика №19 - Брой регистрирани жалби и сигнали по тип нарушение относно правата на хората с увреждания за 2023 г.

В жалбите, при които са констатирани нарушения – 522, са отправени – 157 препоръки и са изразени 342 становища. Над 150 от препоръките са напълно или частично изпълнени.

Осъществено е успешно посредничество в 20 от случаите. Даден е съвет и в 12 от жалбите.

В жалбите, при които не са констатирани нарушения, са отправени 16 препоръки, които са изпълнени. Оказано е успешно посредничество в 13 от случаите, а в 2 – частично. Изразено е становище в 104 от жалбите и е даден съвет в 83 от тях.

Най-често срещани проблеми в оплакванията на гражданите с увреждания и техните семейства

Водещи през изминалата година са жалбите във връзка с възможностите на гражданите да ползват необходимите им социални услуги и лична помощ. В тази група се включват и оплакванията относно намаляването на финансирането и на кръга на ползвателите по проект „Грижа в дома“, както и съществуващите пречки за предоставяне на съобразени с потребностите медицински изделия, помощни средства и съоръжения.

Значителен като брой са жалбите на гражданите с увреждания и техните семейства във връзка със забавянията при извършването на медицинската експертиза и неспазването на установения 3-месечен срок за разглеждане на преписките. Част от гражданите са недоволни и от определения им процент, вид и степен на увреждане/степен на трайно намалена работоспособност от ТЕЛК/НЕЛК и практиката за отмяна и връщане на експертните решения за ново произнасяне от ТЕЛК, в резултат на което заинтересованите могат да останат без необходимата им подкрепа за дълъг период.

На трето място, но не по значение, са жалбите във връзка с критериите за отпускане на пенсиите за инвалидност поради общо заболяване по чл. 74 от КСО и сроковете за изплащане на полагащите се средства на правоимащите след издаване на експертното решение от органите на медицинската експертиза.

Проблемни сфери на нарушени права на хората с увреждания

Жалбите за нарушени права на хората с увреждания могат да се обособят в следните основни проблемни сфери:

Социално-икономическа защита

Адекватният достъп до подходящи социални услуги е съществена предпоставка, за да имат възможност хората с увреждания да упражняват правата си и да водят достоен и независим живот.

През изминалата година е приета Националната карта на социалните услуги (Решение № 574 от 8 август 2024 г. на МС, обн. ДВ, бр. 68 от 13.8.2024 г.), в изпълнение на чл. 34, ал. 1 от Закона за социалните услуги, и е направена важна стъпка за създаване на пълна мрежа от социални услуги в страната. С картата се очаква държавата да отговори на установените потребности от социални услуги и да бъде осигурен равен достъп на всички нуждаещи се.

Позицията на институцията е, че процесът по разкриване на новите услуги следва да бъде организиран по начин, който да гарантира освен изпълнение на заложените цели в Националната карта, но и предоставяне на достатъчно публична и прозрачна информация на заинтересованите граждани по отношение на предвидените мерки.

Постъпващите жалби показват, че това невинаги е напълно осъществявано от отговорните органи, което създава предпоставки за възникване на съмнения у жители на съответните населени места за злоупотреби и за нарушаване на правата им.

Пример за подобен случай е постъпилата подписка от над 200 жители на с. Правда, община Дулово, във връзка с Решение № 150 от 27.08.2024 г. от Общински съвет – Дулово, за кандидатстване на Община Дулово с проектно предложение по процедура BG-RRP-11.018 „Изграждане и оборудване на нови социални и интегрирани здравно-социални услуги за резидентна грижа и специализирани социални услуги за лица с увреждания“.

Според данните в жалбата не е осигурена навременна информация за капацитета и финансовия ресурс; за имотите, които се визират като публична общинска собственост, как са отредени за дейността и дали е имало публично обсъждане.

В изпратено становище до председателя на общинския съвет в Дулово и до кмета на община Дулово е акцентирано, че липсата на откритост довежда до накърняване на принципите на добро управление (според Декларацията от Валенсия) и се създават предпоставки за компрометиране на важни решения при реализиране на процеса на деинституционализация на социалните услуги за хората с увреждания.

С оглед функциите на институцията на омбудсмана на Република България е необходимо да се обърне внимание, че неосигуряването на достатъчно информация създава предпоставки за възникване на съмнения у гражданите за злоупотреби и за нарушаване на правата им.

Отделно от изложените въпроси, през изминалата година институцията на омбудсмана на Република България продължава да търси решение на предизвикателствата пред нуждаещите се от асистентска помощ. Към нерешените проблеми, които са отразявани и в предходните годишни доклади, през 2024 г. са констатирани и нови проблеми, които могат да бъдат групирани по следния начин:

- 1. Предвидените ограничения във финансирането и капацитета на финансирането на социалната услуга „Грижа в дома“ по проект BG05SFPR002-2.001 от декември 2024 г.**

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Институцията на омбудсмана следи с внимание предвиденото ограничение във финансирането на социалната услуга „Грижа в дома“ по проект BG05SFPR002-2.001 за 2025 г.

С цел гарантиране на правата на заинтересованите граждани с увреждания са изпратени две становища до Министерството на труда и социалната политика.

В писмата е акцентирано, че услугата „Грижа в дома“ е една от най-желаните мерки за подкрепа на хората в уязвима ситуация, тъй като тя обхваща значителен брой хора с увреждания и възрастни хора в невъзможност за самообслужване, които се нуждаят от подкрепа и са без определено право на чужда помощ от органите на медицинската експертиза.

Независимо от изложеното, от получените отговори от министерството и от обявената публична информация от Националното сдружение на общините в Република България се констатира, че за 2025 г. е предвидено значително намаляване на финансирането и капацитета на социалната услуга – от 41 000 обслужвани потребители до края на 2024 г. до максимум от 10 000 през 2025 г. Това е ограничаване на обхвата с над 70% и ще доведе до сериозно накърняване на правата и интересите на нуждаещите се граждани и такива в особено уязвимо положение.

Институцията на омбудсмана на Република България неведнъж е подчертавала значението на проектите, реализирани от общините за предоставяне на асистентски услуги, сред които е и проект „Грижа в дома“, тъй като те се оказват единствената възможност за хората с увреждания, които по някаква причина са освидетелствани от ТЕЛК/НЕЛК, но са без определена чужда помощ.

На практика посочената група граждани няма адекватен достъп до асистентска помощ, тъй като техните случаи не са регламентирани нито в Закона за личната помощ, нито в Закона за социалните услуги.

За получаване на асистентска подкрепа по Закона за личната помощ е необходимо да бъдат задължително с определено право на чужда помощ от органите на медицинската експертиза (ТЕЛК/НЕЛК). Сходна е целевата група в чл. 93, ал. 2 от Закона за социалните услуги, където отново се изисква децата с трайни увреждания и пълнолетни лица с трайни увреждания да бъдат с определена чужда помощ.

Асистентска подкрепа по Закона за социалните услуги може да се предоставя и на лицата в надтрудоспособна възраст в невъзможност за самообслужване, но само ако нямат определена по съответния ред степен на намалена работоспособност. По подобен начин беше уредена асистентската помощ и по Национална програма „Предоставяне на грижи в домашна среда“, която приключи на 31 декември 2020 г.

Така единствената възможност на гражданите с увреждания, които по някаква причина са освидетелствани от ТЕЛК/НЕЛК, но са без определена чужда помощ, остава услугата „Грижа в дома“, реализирана по програма „Развитие на човешките ресурси“. Съгласно установените правила и наличния финансов ресурс нуждаещи се граждани могат да ползват услугите по проекта не повече от 2 часа на ден.

В много от случаите се касае за възрастни граждани с увреждания, които живеят сами в малки населени места и нямат близки и роднини да им помагат. Здравословното състояние на тези граждани значително се е влошило от предходното им явяване пред органите на медицинската експертиза, но поради липсата на подкрепа към момента те не могат да преминат през дългата процедура на ТЕЛК, включваща представяне на актуални медицински документи, удостоверяващи новите заболявания.

В писмата до отговорните органи е обърнато внимание, че липсата на информация какво ще стане след 31.12.2024 г. и по какви критерии ще бъдат определени обхванатите през 2025 г. поражда безпокойство и тревога у гражданите.

Отбелязано е също така, че неосигуряването на подходяща помощ поставя посочената група граждани в по-неблагоприятно положение от останалите граждани с увреждания, които въобще нямат експертно решение от ТЕЛК/НЕЛК. Липсата на подходяща алтернатива е в нарушение и на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания и Хартата на основните права на ЕС.

До момента адекватно решение на въпроса не е намерено.

2. Обективността на оценката на потребностите по чл. 20 от Закона за хората с увреждания и възможностите за адекватно определяне на часовете лична помощ въз основа на включените в нея въпроси

От институцията на омбудсмана на Република България е потърсено съдействието на министъра на труда и социалната политика за разрешаване на проблема с адекватността на оценката на потребностите по чл. 20 от Закона за хората с увреждания и възможностите за обективно определяне на часовете лична помощ въз основа на включените в нея въпроси.

В изпратеното писмо е акцентирано, че сегашният формуляр не позволява достигане на максимален брой часове ползване на лична помощ за хората с интелектуални затруднения, които обаче са запазили двигателната си активност, както е в случая на хората със синдрома на Даун.

Обърнато е внимание на констатациите, включвани в годишните доклади за дейността на омбудсмана пред Народното събрание, че прилаганата към момента оценка на потребностите не предоставя възможност за индивидуален подход по отношение определянето на потребностите от подкрепа на хората с психични заболявания, в които се включват и хората с интелектуални затруднения, но които са със запазена двигателна активност.

Напомнено е, че подходящата и отговаряща на потребностите на нуждаещите се асистентска помощ е от съществено значение за воденето на достоен, активен и независим живот и за изпълнение на изискванията на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания и Хартата на основните права на ЕС.

Подчертано е, че за да се осигурят правата на засегнатите граждани, са необходими изменения в оценката, чрез които да се позволи получаване на обективен брой часове за ползване на лична помощ.

Препоръката не е изпълнена.

3. Ограничените възможности на нуждаещите се граждани с увреждания да ползват без прекъсване полагащата им се лична помощ в случаите, при които е налице забавяне при извършване на медицинската експертиза от Териториалната експертна лекарска комисия

В институцията на омбудсмана на Република България постъпват жалби относно проблемите с ограничените възможности на нуждаещите се граждани с увреждания да ползват без прекъсване полагащата им се лична помощ в случаите, при които е налице забавяне при извършване на медицинската експертиза от Териториалната експертна лекарска комисия (ТЕЛК).

Гражданите са недоволни, че при евентуално отлагане разглеждането на преписката им от ТЕЛК не по тяхна вина впоследствие правото им на лична помощ не може да бъде възстановено със задна дата.

За гарантиране на правата на заинтересованите граждани са сезирани министърът на труда и социалната политика и изпълнителният директор на Националното сдружение на общините в Република България.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

От институцията е отбелязано, че приетите изменения в чл. 101б, ал. 2 от Закона за здравето и на чл. 26, ал. 7 от Закона за хората с увреждания, по предложение на омбудсмана на Република България, следва да осигуряват възможност на засегнатите граждани при забавяне на органите на медицинската експертиза да ползват всички права и подкрепа, произтичащи от старото им експертно решение, при подадено заявление за преосвидетелстване в установения срок.

От постъпващите жалби е установено, че при забавяне при извършването на медицинската експертиза от ТЕЛК след издаването на новото експертно решение трудовите договори на личните асистенти по Закона за личната помощ се прекратяват и нуждаещите се граждани с увреждания са принудени без вина да чакат в някои случаи и до два месеца реализирането на процедурите по извършване на нови оценки на потребностите и подписването на нови договори с асистентите.

В писма до ръководителите на отговорните органи е акцентирано върху значението на адекватното преодоляване на тези случаи, без да се достига до накарняване на правата на заинтересованите граждани с увреждания и техните семейства.

Препоръката е изпълнена.

Помощни средства и медицински изделия

През 2024 г. основен акцент в дейността на институцията на омбудсмана на Република България по отношение на медицинските изделия, помощните средства и съоръжения за хората с увреждания са проблемите при реализирането на проект „Предоставяне на помощни средства за хората с трайни увреждания“ по Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, финансиран по Механизма за възстановяване и устойчивост на Европейския съюз.

Проблемите могат да бъдат обособени в две групи:

- Допълнително въведени ограничителни изисквания при кандидатстване за закупуване на високотехнологични изделия

В постъпили жалби гражданите описват затрудненията си поради допълнително въведени ограничителни изисквания при кандидатстване за закупуване на високотехнологични изделия по проект „Предоставяне на помощни средства за хората с трайни увреждания“ по Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, финансиран по Механизма за възстановяване и устойчивост на Европейския съюз.

В жалбите се отбелязва, че съгласно обявените изисквания единствено по отношение на заявите потребност за осигуряване на вертикализираща електрическа инвалидна количка или електрически мотор за инвалидна количка следва да се представя документ, удостоверяващ, че лицето е физически и психически годно да управлява тези изделия.

Жалбите показват, че съществуват случаи на откази или на връщане на документи на заявители от дирекции „Социално подпомагане“ поради липса на документ от психиатър, удостоверяващ психическата годност на лицето, което кандидатства за различни от горепосочените средства, като например „система с вграден стол и електрическо придвижване“ по позиция 8.3 от Приложение № 5 от Методиката за подбор на лица с трайни увреждания.

Гражданите споделят безпокойството си, че търсещите медицински изделия от типа на акумулаторни инвалидни колички са хора с двигателни увреждания, които

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

срещат сериозни затруднения при придвижването. С оглед на съществуващите предизвикателства с недостъпността на средата и ограничения брой психиатри в страната за тези граждани се оказва почти непосилно да осигурят необходимия медицински документ без полагане на значителни усилия и разходи и в рамките на сроковете за кандидатстване.

Предвид функциите на институцията на омбудсмана на Република България е изпратено становище до министъра на труда и социалната политика, в което е отбелязано следното:

Създаването на практики, чрез които се въвеждат допълнителни изисквания за отпускане на високотехнологични изделия, извън официално обявените условия, е неправомерно и довежда до накърняване на правата на гражданите с увреждания. По този начин се ограничават възможностите на част от правоимащите да получат необходимото им медицинско изделие и се намаляват перспективите им за по-успешна социална адаптация и реализация.

В писмото е напомнена защитаваната от години позиция на институцията – механизмите, които са създадени да подпомагат хората с увреждания по пътя им на успешно включване и които са предназначени да осигуряват техните права, не следва само формално да предвиждат отпускане на подкрепа, а е необходимо и редът, процедурата за достигане до тази подкрепа, да бъдат достатъчно достъпни и съобразени с потребностите, състоянието и затрудненията на тези граждани. Всяка една допълнително въведена административна тежест се явява сериозен удар върху желанието и правото на всеки един човек с увреждане да живее достойно и да води независим живот.

Предвид компетентността на общопрактикуващите лекари и положителното становище на Министерството на здравеопазването е предложено въпросът да бъде оставен на преценката на общопрактикуващите лекари, като само при съмнения те да дават направление за психиатър.

Изпратеното становище е прието от министерството и са издадени указания за облекчаване на процедурата.

- Забавянето при реализирането на проект „Предоставяне на помощни средства за хората с трайни увреждания“

През изминалата година граждани поставят на вниманието въпроса със забавянето при реализирането на проекта „Предоставяне на помощни средства за хората с трайни увреждания“ по Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България.

Гражданите отбелязват, че независимо от изпратените молби до Агенцията за социално подпомагане и Министерството на труда и социалната политика до момента липсва адекватна информация, в т.ч. на интернет страницата на проекта, относно сроковете, в рамките на които ще бъдат обявени одобрените ползватели по видове високотехнологични помощни средства.

Във връзка с изложеното е изпратено отделно становище до министъра на труда и социалната политика, в което е акцентирано, че целите на проекта и обявените помощни средства създават значителни очаквания у нуждаещите се и техните представителни организации с оглед поставяните многократно и от институцията на омбудсмана на Република България, но нерешени от години проблеми, свързани с актуализацията, качеството, лимитните стойности и експлоатационните срокове на помощните средства и медицинските изделия в обхвата на съществуващата форма на целева публична подкрепа през Националната здравноосигурителна каса.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

От тази гледна точка и предвид мащабната информационна кампания за стартирането на проекта и за периода на подбор на кандидатите (17.05.2024 – 17.07.2024 г.) липсата на информация от отговорните органи за по-нататъшните етапи и срокове за реализиране на предвидените дейности поражда безпокойство у заинтересованите граждани относно вземаните решения и относно реалната възможност за изтичане на валидността на издадените медицински документи и разрешителни за управление на част от високотехнологичните помощни средства.

В писмото до министъра на труда и социалната политика е акцентирано, че медицинските изделия, помощните средства и съоръжения имат съществено значение за хората с увреждания в усилията и правото им да водят достоен и независим живот и да се включат в общността. Неосигуряването на необходимата информация във връзка с възможностите за предоставяне на изделията, както и неоснователното забавяне при отпускането им е в противоречие с изискванията на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания и на Хартата на основните права на Европейския съюз.

Във връзка с изложеното е обърнато внимание, че са необходими мерки за предоставяне и публикуване на актуална информация за изпълнението на дейностите по проекта, в т.ч. за списъците с одобрените, както и в максимално кратки срокове да бъде започнато реалното предоставяне на помощните средства.

В изпълнение на препоръките е публикувана информация на интернет страницата на проекта, като заинтересованите граждани ще могат да ползват издадените им медицински документи и няма да бъдат неблагоприятно засегнати от забавянето при реализирането на проекта.

През изминалата година са разгледани и други проблеми с предоставянето на медицински изделия, помощни средства и съоръжения:

- **Изискването за физическо предаване на изделията от лицата, осъществяващи дейностите по предоставяне и ремонт на помощните средства, приспособленията, съоръженията и медицинските изделия (ПСПСМИ) за хората с увреждания.**

Институцията на омбудсмана на Република България е сезирана във връзка с условията за физическо предаване на изделията от лицата, осъществяващи дейностите по предоставяне и ремонт на помощните средства, приспособленията, съоръженията и медицинските изделия (ПСПСМИ) за хората с увреждания.

Гражданите споделят безпокойството си, че одобрените за предоставяне на ПСПСМИ следва задължително да отпускат изделията само в търговския си обект. При неспазване от производителите или търговците на изискването в чл. 7, ал. 1 от сключвания Договор за предоставяне на помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия, в това число изработване и ремонт, заплащани от НЗОК, на фирмите автоматично се налагат санкции, без да се извършва проучване какви са причините за вземането на решение за доставяне на ПСПСМИ на друго, посочено от правоимащия място – като например в дома на човека с увреждания или в лечебното заведение, в което се лекува в дадения момент. В жалбите на гражданите се акцентира, че голяма част от ПСПСМИ са обемисти, а целевата група на медицинските изделия и помощните средства обхваща и гражданите с изключително тежки увреждания, в преобладаващата част – със затруднения при придвижването и самотно живеещи в малки населени места. За тези граждани е от особено значение да получават полагащата им се подкрепа навреме, по максимално облекчена и съобразена с потребностите им процедура, за да упражняват правата си и да водят независим и достоен живот.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

В жалбите се отбелязва, че хората с увреден слух и в пенсионна възраст несправедливо получават по-ниска помощ от държавата за закупуване на цифрови слухови апарати спрямо осигурените лица в трудоспособна възраст.

В изпратено становище до министъра на здравеопазването и управителя на Националната здравноосигурителна каса е акцентирано върху необходимостта да бъдат разгледани поставените въпроси и да бъдат предприети действия за гарантиране на правата на заинтересованите граждани.

Във връзка с постъпващите жалби в институцията е обърнато внимание и на нерешените от години проблеми, свързани с качеството на медицинските изделия, помощните средства и съоръжения и техния експлоатационен срок.

- **Изискваните документи за отпускане на хората с увреден слух на необходимите им помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия (ПСПСМИ) извън обхвата на задължителното здравно осигуряване**

В постъпила жалба от 44 лекари в страната с придобита специалност „Оториноларингология /Уши, нос и гърло“ (УНГ) се поставя съществен проблем, свързан с изискваните документи за отпускане на хората с увреден слух на необходимите им помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия (ПСПСМИ) извън обхвата на задължителното здравно осигуряване.

В жалбата се акцентира, че още в Приложение № 7 към чл. 40, ал. 1 от Правилника за прилагане на Закона за интеграция на хората с увреждания (ППЗИХУ), отм. ДВ, бр. 27 от 2 април 2019 г., неправилно е въведено ограничителното условие за слухопротезиране да се представя медицински протокол от специализирана ЛКК за ушни, носни и гърлени болести (УНГБ) от клиника (отделение) по УНГБ при МБАЛ, клиника по УНГБ при УМБАЛ, експертно решение на ТЕЛК и НЕЛК. След отмяната на ППЗИХУ и последвалото прехвърляне на процедурата за отпускане на ПСПСМИ за хората с увреждания, извън обхвата на задължителното здравно осигуряване към Министерството на здравеопазването и Националната здравноосигурителна каса, условието е автоматично пренесено.

Специалистите отбелязват, че в утвърждаваните спецификации за помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия за хора с увреждания отново се изисква протоколът, с който се удостоверява потребността от слухов апарат, да бъде издаден от специализирана ЛКК, разкрита в лечебно заведение за болнична помощ с клиника/отделение за ушни, носни и гърлени болести (УНГБ). Оставена е и възможността слухопротезирането да бъде одобрено след представяне на експертно решение от ТЕЛК/НЕЛК.

В жалбата е потърсено съдействие за предприемане на действия за изменения в процедурата, като се предостави възможност за отпускане на слухови апарати въз основа на медицински протоколи, издадени от всяка специализирана ЛКК по УНГ в страната.

Отбелязва се, че по този начин ще се подобри достъпът на нуждаещите се граждани до съществуващите специалисти и до необходимата им подкрепа.

Като аргументи се посочват наличието на области в страната без болнична специализирана ЛКК по УНГ, както и на области, в които има само 1 специалист УНГ. Това затруднява гражданите с увреден слух, които са принудени да отделят средства, време и усилия, за да достигнат до ЛКК, която отговаря на изискванията.

Акцентира се още, че ЛКК включват повече тесни специалисти в дадена област, като се прави сравнение, че за издаването на протокол от ЛКК по УНГ е необходимо произнасянето на трима специалисти по УНГБ, докато за експертните решения на ТЕЛК – само на един специалист по УНГБ.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Обръща се внимание и върху факта, че много специалисти по УНГБ работят в болнична помощ и имат право да издават протоколи за отпускане на ПСПСМИ като част от ЛКК, но не и като практикуващи в лечебни заведения за извънболнична помощ, макар и да ползват същата диагностична апаратура.

С цел гарантиране на правата на заинтересованите граждани са сезирани Министерството на здравеопазването и НЗОК да бъде разгледано описаното в жалбата предложение.

В писмата до ръководството на отговорните органи е отбелязано, че с оглед уязвимостта на хората с увреждания, в т.ч. на гражданите с увреден слух, е от съществено значение да бъдат взети мерки за подобряване достъпа на нуждаещите се до необходимите им ПСПСМИ.

В отговора от Министерството на здравеопазването информират, че са наясно с въпроса и се търси адекватното му решение.

- Отказ за финансиране от НЗОК изработката на ортеза – „корсет за сколиоза“

В институцията на омбудсмана на Република България постъпват жалби от родители на деца с увреждания във връзка с отказа на НЗОК да финансира изработката на ортеза – „корсет за сколиоза“ при гръбначно изкривяване.

С оглед функциите на институцията на омбудсмана на Република България са сезирани ръководствата на Министерството на здравеопазването и на НЗОК, като е акцентирано, че съществуващите пречки пред нуждаещите да получават предписаните медицински изделия, помощни средства и съоръжения рефлектират пряко върху възможностите за упражняване правото на лична мобилност и за водене на активен и независим живот.

Предвид изискванията на изискванията на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания и Хартата на основните права на ЕС е обърнато внимание върху необходимостта да бъдат предприети всички допустими действия за осигуряване на интересите както на заинтересованите деца с увреждания, така и на всички граждани, които се нуждаят от подкрепа от държавата за отпускането на предписаните им медицински изделия, помощни средства и съоръжения.

Здравеопазване и рехабилитация

Медицинска експертиза

Значителна част от жалбите в областта на здравеопазването и рехабилитацията и през изминалата година са свързани с организацията на работа на медицинската експертиза.

Основен проблем остава значителното забавяне при освидетелстването или преосвидетелстването на заинтересованите, в резултат на което граждани в особено уязвимо положение са оставяни за дълъг период без полагащата им се подкрепа като хора с трайни увреждания.

Извършените по предложение на институцията наложителни изменения в Закона за здравето (обн. ДВ, бр. № 8 от 25 януари 2023 г.) за осигуряване на възможност за ползване на правата въз основа на изтекло експертно решение при забавяне на органите на медицинската експертиза не могат да решат натрупаните през години сериозни системни и организационни проблеми в областта.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Позицията на омбудсмана винаги е била, че са задължителни адекватните мерки за цялостна промяна, чрез която да бъдат гарантирани интересите на гражданите с увреждания.

В търсене на изход от тежката ситуация и през 2024 г. от институцията са изпратени многобройни становища, като въпросите са поставяни на обсъждане и в Съвета за наблюдение, орган за мониторинг по изпълнението на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания в България.

В писмата до Министерството на здравеопазването и НЕЛК е акцентирано върху ключовото значение на дейността и заключенията на органите на медицинската експертиза, като след определяне на вида и степента на увреждане/степен на трайно намалена работоспособност над 50 на сто гражданите получават достъп до предвидената подкрепа за хора с трайни увреждания.

От тази гледна точка дори и минималното забавяне при освидетелстването/преосвидетелстването на заинтересованите граждани има неблагоприятно отражение върху възможностите им да упражняват правата си в периода, през който нямат валидни експертни решения. При забавяне хората с увреждания на практика остават без каквито и да било средства и без възможност да задоволяват потребностите си, което създава реални предпоставки за още по-сериозно влошаване на здравето им и последващи допълнителни разходи за системата на здравеопазването. В някои случаи е налице и значителен риск за живота на засегнатите, които остават без нужното им лечение и лекарства поради липсата на валидно експертно решение и спирането на здравното им осигуряване.

С промените в Правилника за устройството и организацията на работа на органите на медицинската експертиза и на регионалните картотеки на медицинските експертизи (ПУОРОМЕРКМЕ), извършени с Постановление № 47 от 13 март 2024 г., в сила от 21.06.2024 г., е предвидено увеличение на броя на ТЕЛК в страната чрез разкриване на комисии във всички държавни и общински многопрофилни лечебни заведения за болнична помощ и комплексните онкологични центрове; разглеждане на случаите само по документи (регламентирани са изключения) и разпределение на заявленията декларации чрез информационната система на случаен принцип.

Независимо от извършените изменения постъпващите сигнали от граждани с увреждания показват освен продължаващите случаи на забавяне при насрочването на дати за извършване на медицинската експертиза, но и тревожни практики за случайно разпределение на преписки от електронната система към несъществуващи или новоразкрити комисии, които е предвидено да започнат дейността си едва през 2025 г.

Към тези предизвикателства пред заинтересованите граждани с увреждания следва да се добавят и случаите на забавяне или пълно неизпълнение на задължението за уведомяването по чл. 101б, ал. 1 от Закона за здравето относно необходимостта от подаване на документи за започване на процедура по преосвидетелстване.

Пример:

Гражданин е с увреждане на здравето, като е подал документи за преосвидетелстване през януари 2024 г.

През февруари 2024 г. гражданинът е получил писмо за насрочване на дата за явяване пред комисията – 6.06.2024 г., като са описани и изследванията, които следва да бъдат извършени.

На 6.06.2024 г., в изпълнение на указанията в писмото на ТЕЛК, гражданинът е пристигнал в сградата, в която се помещава лекарската комисия, като е носил всички изисквани медицински документи.

Посочва, че в лечебното заведение е бил уведомен, че комисията ТЕЛК е вече разпусната и че няма да извършва дейност.

Гражданинът се оплаква, че, от една страна, не е получил навреме информация за това, че няма да има преосвидетелстване на 6.06.2024 г. От друга страна, недоволен е, че независимо от факта, че няма вина за ситуацията и че законоустановеният срок за извършване на експертизата е 3 месеца, е необходимо да чака друг ТЕЛК да разгледа документите, но не по-рано от октомври или ноември 2024 г.

Гражданинът споделя, че е без доходи дълго време и е на прага на кризисна ситуация, без възможност да закупува необходимите му лекарства.

След сезиране от институцията на омбудсмана на директора на отговорната Регионална здравна инспекция и оказано успешно съдействие на 2.07.2024 г. на гражданина е издадено експертно решение от ТЕЛК.

Още по-сериозен е проблемът с липсата на информация относно развитието на производствата и несъобразената с потребностите и очакванията организация на отговорните органи за работа със заинтересованите граждани с увреждания.

Във връзка с изложеното и по повод сериозното забавяне в конкретна комисия ТЕЛК към „Четвърта многопрофилна болница за активно лечение – София“ ЕАД от институцията е изпратено становище до министъра на здравеопазването.

В становището е акцентирано, че забавянето при извършването на медицинската експертиза оставя граждани в особено уязвимо положение без възможност да получат навременна и обективна оценка на вида и степента на увреждането/степента на трайно намалената си работоспособност. Неизвършването на освидетелстването/преосвидетелстването в установените срокове създава значителни затруднения на засегнатите граждани и е в нарушение не само на националното, но и на международното законодателство, в т.ч. Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания и Хартата на основните права на ЕС.

Подчертано е, че са необходими мерки за извършване на медицинската експертиза във всички комисии ТЕЛК в страната без забавяне, за подобряване на организацията на работа със заинтересованите граждани в регионалните картотеки на медицинската експертиза и отговаряне на обявените телефони, както и за осигуряване на правото на адекватен достъп до информация относно развитието на преписките не само за ТЕЛК в „Четвърта многопрофилна болница за активно лечение – София“ ЕАД, но и за всички ТЕЛК в страната.

В отговора си от Министерството на здравеопазването информират за предприетите действия за преодоляване на забавянията.

- Други проблеми в медицинската експертиза

Освен неспазване на сроковете за насрочване на дати за освидетелстване/преосвидетелстване в институцията постъпват жалби от граждани по отношение забавянето и при издаването на експертните решения от ТЕЛК.

Проучванията по отделните случаи разкриват практиката за насрочване на дата за разглеждане на преписката от компетентния орган в съответствие с изискванията на чл. 103, ал. 6 от Закона за здравето, но впоследствие издаването на решението е значително забавено.

По този начин граждани са възпрепятствани да упражняват навреме правата си въз основа на новия медицински документ, като някои от правата (като напр. ползването на личен асистент по Закона за социалните услуги или Закона за личната помощ) не могат да бъдат осигурени със задна дата.

Важно е да се обърне внимание и на постъпващите оплаквания за експертните решения, които са издавани на децата до 16-годишна възраст за определяне на вид и

степен на увреждане и които са с пожизнен срок. В значителна част от случаите семействата не са наясно с изискването за преосвидетелстване с оглед определяне на степен на трайно намалена работоспособност при навършването на 16 години и не предприемат навреме действия за започване на процедурата по преосвидетелстване. Тежката процедура за извършване на нови изследвания и представяне на актуални медицински документи, в съчетание с неблагоприятните последици, които семействата с деца с увреждания търпят, са основание за обмисляне на възможности за подобряване на организацията в тези случаи.

Не са малко и жалбите относно различните практики между отделните комисии ТЕЛК в страната при освидетелстването на деца със синдром на Даун. Проучванията показват, че в различните комисии се произнасят по различен начин по отношение срока на инвалидността и правото на чужда помощ, което е повод за многобройни жалби от семействата на засегнатите деца.

Освидетелстване/преосвидетелстване пред ТОЛЕК

Съществен успех е постигнат от институцията на омбудсмана на Република България при разрешаването на дългогодишен проблем с издаването/преиздаването на свидетелствата за управление на моторно превозно средство (МПС) на гражданите с увреден слух от транспортните областни лекарски експертни комисии (ТОЛЕК).

При явяване пред ТОЛЕК в документите, необходими за издаване на свидетелството за управление на МПС за хора с увреден слух, в т. 11 е въведено следното изискване: „При глухота и глухонемота се изисква „Препоръка“ от Съюза на глухите в България“.

В становище до министъра на транспорта и съобщенията е акцентирано, че подобно изискване неправомерно ограничава правата на заинтересованите граждани. Съюзът на глухите в България е неправителствена организация, в която членството е на доброволен принцип, както и че е лично право на информиран избор на всеки човек да избира дали членува в определена организация, или не, като не може човек да бъде принуден да заплаща членски внос само за да получи необходимата препоръка.

Следва да се отбележи, че в съюза не членуват всички хора с увреден слух в България и препоръката на организацията няма отношение към медицинската експертиза и няма как да допринесе за установяване дали конкретният човек отговаря на медицинските изисквания за издаване на свидетелство за управление на МПС.

В писмото до министъра е подчертано също така, че изискванията за физическата годност и условията и редът за извършване на медицинските прегледи за хората с увреждания са установени в Наредба № 3 от 11 май 2011 г. за изискванията за физическа годност към водачите на моторни превозни средства и условията и реда за извършване на медицинските прегледи за установяване на физическата годност за водачите от различните категории и в Наредба № 31 от 26 юли 1999 г. за изискванията, условията и реда за придобиване на правоспособност за управление на моторно превозно средство. В посочените актове, както и в нормативните актове от по-висока степен няма изискване за представяне на „Препоръка“ от Съюза на глухите в България.

Обърнато е внимание, че въвеждането на допълнителни условия, които затрудняват уязвими лица да упражняват правата си и които не намират нормативна опора, е сериозно нарушение на действащото национално и международно законодателство, в т.ч. на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания и Хартата на основните права на ЕС.

С удовлетворение следва да се отбележи, че препоръката на институцията е изпълнена и от ТОЛЕК вече не се изисква „Препоръка“ от Съюза на глухите в България.

Социално-икономическа защита

Проблемите в медицинската експертиза рефлектират върху организацията и отпускането и на други плащания на хората с трайни увреждания като пенсиите им за инвалидност поради общо заболяване.

Както е отбелязано и Годишния доклад за дейността на институцията за 2023 г., с писмо изх. № 10449/20.02.2024 г. е изпратено подробно становище от институцията на омбудсмана до министъра на труда и социалната политика и управителя на НОИ. Впоследствие, с оглед огромното значение на поставените въпроси за хората с увреждания, след обсъждане Съветът за наблюдение подкрепя предложените и отправените от омбудсмана препоръки. На заседание от 28.03.2024 г. взема решение за изпращане на общо становище на Съвета по проблемите, които могат да бъдат диференцирани в следните групи:

1. Спиране на пенсиите за инвалидност от Националния осигурителен институт в случаите, при които НЕЛК отменя и връща експертното решение на ТЕЛК за ново произнасяне

Постъпващите оплаквания и извършените проверки по конкретните случаи показват, че при евентуална отмяна на решението за определяне 50 или над 50 на сто вид и степен на увреждане/степен на трайно намалена работоспособност и връщане на преписката за ново разглеждане на административния орган, издал първоначалния акт, от териториалните поделения на Националния осигурителен институт (ТП на НОИ) е въведена практика за спиране на пенсиите за инвалидност независимо от разпоредбата на чл. 98, ал. 7 от КСО.

Необходимо е да се подчертае, че при регламентиране чрез разпоредбата на чл. 98, ал. 7 от КСО на отпускането на пенсия за инвалидност в размер на социалната пенсия при обжалване решението на ТЕЛК се цели да бъдат обезпечени елементарното жизнено ниво и потребности на лицето при забавено произнасяне по обжалването, тъй като лицето би останало без доходи и следва да се осигурят минимални средства за издръжка на пенсионираният лице до момента, до който решението на НЕЛК, съответно на съда, стане окончателно. При произнасянето за отмяна на решението и връщане на преписката за ново разглеждане на практика няма влязло в сила решение с определен процент трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане и разпоредбата на чл. 98, ал. 7 следва да се прилага в пълна степен. В този смисъл е и съдебната практика.

Поради въведената практика значителна част от хората с увреждания са оставени без полагащите им се средства за дълъг период, а други директно се отказват да търсят защита на правата си чрез обжалване на очевидно неправилни решения на ТЕЛК, предвид реалната опасност да попаднат в ситуацията да бъдат неправомерни лишени от дължимите им доходи и да не могат да покриват възникващите разходи.

2. При обжалване се отпуска, възобновява и възстановява пенсията за инвалидност, но само до размера на социалната пенсия за старост

В становището е отбелязано още, че на основание чл. 98, ал. 7 на правоимащите граждани се отпуска, възобновява и възстановява пенсия за инвалидност в размер само на социалната пенсия за старост, а не реалната пенсия, на която имат право, след като са изпълнени изискванията на чл. 72 и чл. 74 от КСО.

Ограничението на размера на отпусканата пенсия за инвалидност до размера на социалната пенсия за старост, предвидено в чл. 98, ал. 7 от КСО, към момента се явява в

противоречие с разпоредбите на чл. 112, ал. 9 от Закона за здравето и чл. 72 от КСО, както и с принципите на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания и Хартата на основните права на ЕС, като лишава от възможност гражданите с увреждания да получат необходимите им и полагащи се средства под формата на пенсия за инвалидност в пълен размер.

Нужно е да се обърне внимание, че засегнатите нямат вина за допуснатите пороци в издадения акт от компетентния административен орган, който впоследствие е отменен и преписката е върната за ново разглеждане, както и че потребностите и разходите на лицата не намаляват по време на процедурата по обжалване на експертните решения. С разпоредбата на чл. 98, ал. 7 обаче подкрепата несправедливо се намалява и често поставя гражданите в кризисно положение.

3. Срокът, в рамките на който от НОИ се възобновяват плащанията при преосвидетелстването на лицата

Институцията поставя и друг сериозен проблем, свързан с пенсиите на хората с увреждания и изискващ допълнително внимание, свързан със срока, в рамките на който от НОИ се възобновяват плащанията при преосвидетелстването на лицата.

Позицията, която омбудсманът е изразявал нееднократно, е, че след издаването на експертното решение от ТЕЛК или НЕЛК полагащата се подкрепа на хората с увреждания следва да се изплаща адекватно и без забавяне.

Необходимо е ускоряване възобновяването на дължимите пенсии. Това би могло да бъде постигнато, от една страна, като спрямо медицинските комисии към ТП на НОИ бъде въведен и прилаган общият принцип за изпращане на издаденото решение на заинтересованите страни.

Още повече че след измененията в Закона за електронното управление, в сила от 31.03.2024 г., с цел намаляване на административната тежест за гражданите от НОИ следва да събират информацията за решенията на ТЕЛК и НЕЛК по служебен път.

От друга страна, чрез предвиждането и осигуряването на достъп на медицинските комисии до информацията и документацията в електронната система, имаща отношение към експертизата и удостоверяваща настоящото здравно състояние на лицата, би могло допълнително да се ускори дейността на комисиите.

4. Изборът на пенсия, която не е най-благоприятна по размер

В становището се настоява и за осигуряване на възможност в КСО за отказване от по-благоприятната пенсия и преминаване към друг вид пенсия, на която заинтересованото лице има право, но е по-ниска по размер.

Следва да се отбележи, че правото на пенсия е субективно право и като такова следва да зависи от волята на правоимащия. В случаите, при които лицето предпочита друг вид пенсия, на условията на която отговаря, воден от лични мотиви или от други причини, то би следвало да му бъде предоставена възможност да избере коя пенсия да му се отпуска.

Постъпващите жалби в институцията показват, че липсата на действия за предоставяне на право на избор е проблем за граждани в уязвимо положение, който изисква адекватни мерки.

5. Ограниченията за отпускане на пенсия за инвалидност поради общо заболяване в разпоредбите на чл. 74 от Кодекса за социално осигуряване

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Омбудсманът отново поставя и проблема с текста на чл. 74 от КСО, който изисква хората с увреждания с определени 50 и над 50 на сто вид и степен на увреждане/степен на трайно намалена работоспособност да имат придобит осигурителен стаж до определената дата на инвалидност, за да е възможно да получават пенсия за инвалидност поради общо заболяване.

От една страна, гражданите с увреждания срещат затруднения да придобият изискуемия осигурителен стаж поради здравословното си състояние и предразсъдъците към техните възможности.

От друга страна, разпоредбата на чл. 74 от КСО въвежда изискване осигурителният стаж да е натрупан до датата на инвалидността.

Позицията на институцията е, че в много от случаите инвалидизирането е настъпило, преди да е придобит изискуемият осигурителен стаж за отпускане на пенсия за инвалидност поради общо заболяване, като гражданите след това продължават да работят. Независимо от полагания от тях труд и направени допълнително – при някои граждани значителни – осигурителни вноски обаче се оказва, че разпоредбата на чл. 74 от КСО лишава тези нуждаещи се от възможността те да получат пенсия за инвалидност поради общо заболяване. При положение че не е налице промяна на датата на инвалидността или не е настъпило впоследствие друго заболяване, което да е станало водещо според органите на медицинската експертиза, това лишаване може да е до живот.

Тези граждани със сходен осигурителен принос като на отговарящите на изискванията за придобиването на пенсия за инвалидност поради общо заболяване по чл. 74, а в някои случаи са дори и с много по-голям стаж, но натрупан и след датата на инвалидизирането, се оказват третирани по-неблагоприятно и в риск да не могат да посрещат възникващите разходи за компенсиране на дефицитите от уврежданията.

Към момента ограниченията в разпоредбата оставят хората с определени от 50 до 70,99 вид и степен на увреждане/степен на трайно намалена работоспособност, без необходимия осигурителен стаж до датата на инвалидизирането, само с месечна финансова подкрепа по чл. 70 от Закона за хората с увреждания, която е в размер на 7% от линията на бедност, или 36,82 лв. за 2024 г.

Целева финансова подкрепа за закупуване на лично моторно превозно средство по чл. 74 от Закона за хората с увреждания

Във връзка с постъпващите жалби в институцията на омбудсмана през изминалата година отново е потърсено съдействието на Министерството на труда и социалната политика за разрешаване на дългогодишния проблем с ограничените възможности за отпускане на целевата помощ за покупка на лично моторно превозно средство по чл. 74 от Закона за хората с увреждания (ЗХУ).

Разпоредбата на чл. 74 от ЗХУ въвежда изисквания, които трудно биха могли да бъдат изпълнени от нуждаещите се:

От една страна, съгласно чл. 74, ал. 1 гражданите с увреждания и членовете на техните семейства не трябва да имат средномесечен доход на член от семейството за последните 12 месеца, по-висок от определената линия на бедността за страната, от друга – според чл. 74, ал. 2, т. 2 от ЗХУ хората с увреждания следва да работят или учат.

Необходимо е да се обърне внимание, че съгласно действащото законодателство трудовата дееспособност настъпва с навършването на 16-годишна възраст. На тази възраст хората с увреждания с определени над 71 на сто вид и степен на увреждане или трайно намалена работоспособност вече имат право на социална пенсия за инвалидност, а при отговаряне на установените изисквания за осигурителен стаж – и на пенсия за инвалидност поради общо заболяване. От това следва, че те имат определени доходи от

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

пенсия по смисъла на § 1, т. 19-21 от Допълнителните разпоредби на Закона за хората с увреждания, които се вземат предвид при отпускането на този вид целева помощ.

С оглед актуалния размер на пенсиите за инвалидност хората с увреждания над 16 години могат да отговарят на установения размер на линията на бедността за 2024 г. – 526 лв., и за 2025 г. – 638 лв., но само при условие, че не работят.

При полагането на труд по трудов договор или по служебно правоотношение, дори на минимална работна заплата за страната и на половин работен ден, ситуацията се променя, тъй като доходите на желаещите да получат такъв вид подкрепа значително надхвърлят определения минимум от линията на бедността.

Не по-малък проблем създава изискването хората с увреждания да бъдат учащи.

В настоящия момент нито в ЗХУ, нито в Правилника за прилагането му е уточнено какво се разбира под „учащ“.

Защитаваната позиция от институцията на омбудсмана на Република България е, че целевата помощ по чл. 74 не би могла да изпълни предназначението си, ако нормативната уредба, която я регламентира, е непълна, създаваща предпоставки за субективно тълкуване, и на практика неприложима. Към момента значителна част от хората с увреждания са лишени от възможност да получат подкрепа от държавата за покупка на необходимото им моторно превозно средство.

Предвид изискванията на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания и Хартата на основните права на ЕС е изискано да бъдат обсъдени и предприети действия за извършване на нормативни изменения, чрез които да бъде предоставен адекватен достъп на нуждаещите се хора с увреждания до подкрепа от държавата по чл. 74 от ЗХУ.

Ограничителните критерии за освобождаване от заплащане на винетна такса

Институцията на омбудсмана от години настоява за извършване на адекватни изменения в чл. 10в от Закона за пътищата, които да позволят на нуждаещите се граждани с увреждания и техните семейства да бъдат освобождавани от заплащане на винетни такси.

Основен проблем са техническите параметри, на които следва да отговарят леките автомобили, собственост на гражданите с увреждания или в режим на съпругеска имуществена общност. Макар и обявени за дискриминационни от Комисията за защита от дискриминация, критериите продължават да се прилагат.

Разпоредбите не осигуряват нужната гъвкавост в случаите, при които лекият автомобил не е регистриран на името на човека с увреждания, а на някой от членовете на семейството, и човекът с увреждания е извън хипотезата на чл. 10в, ал. 2 от ЗП. В подобна ситуация са и хората с увреждания, които са придобили автомобили в режим на обикновена съсобственост, в повечето случаи по наследство.

Нормативната уредба не обхваща и случаите, при които са в изпълнение сключени договори за лизинг за автомобилите.

Не са включени и автомобилите без задни седалки, които са закупени за нуждите на хора с инвалидни колички и за тяхното придвижване. Тези автомобили обаче са регистрирани като „товарни“ и собствениците им с увреждания са лишени от възможността да получат подкрепа от държавата.

Необходимостта от изменения на техническите изисквания и разширяване на обхвата на подкрепата е призната и от ръководителите на отговорните органи – министрите на труда и социалната политика и на транспорта и съобщенията, в отговорите на изпратените препоръки.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Следва да се отбележи, че в изпълнение на част от препоръките на институцията, в началото на 2024 г. е извършена промяна в текста на чл. 10в, ал. 1 (обн. ДВ, бр. 13 от 2024 г., в сила от 13.02.2024 г.), като е предоставена възможност за освобождаване от заплащане на винетна такса при притежание на електрически автомобили с мощност на мотора до 117,64 kW (160 к.с.).

Различни критерии за издаване на преференциална карта за паркиране за хората с увреждания по чл. 99а от Закона за движение по пътищата

Във фокуса на вниманието на институцията на омбудсмана от години е и проблемът с тълкуването и прилагането на чл. 99а, ал. 1 от Закона за движение по пътищата и определянето на правоимащите за ползване на преференциална карта за паркиране на местата, определени за превозните средства, обслужващи хора с трайни увреждания.

Констатациите са, че голяма част от общинските съвети по места, в т.ч. Столичният общински съвет, приемат допълнителни и различни критерии за определяне на хората с трайни увреждания, на които им се предоставя възможност за издаване на преференциална карта.

Необходимо е да се обърне внимание, че картата за паркиране на местата, определени за превозните средства, обслужващи хора с трайни увреждания и използване на улеснения при паркиране, е валидна на територията на цялата страна, както и в други държави – членки на Европейския съюз, при положение че е издадена в съответствие с изискванията на стандартизиран модел на Общността от Приложението към Препоръка 98/376/ЕО на Съвета от 4 юни 1998 г. относно картата за паркиране на хора с трайни увреждания.

Позицията на институцията е, че с оглед на утвърдения широк обхват на правото въвеждането на допълнителни критерии от отделните общински съвети, от една страна, създава предпоставки за неравно третиране, и от друга – поражда затруднения за упражняване на международно признато право на гражданите с увреждания, адресно регистрирани в съответните общини.

В становищата до отговорните органи е многократно подчертавано, че в една правова държава, каквато е Република България, не следва да се допуска адресната регистрация на гражданите с увреждания в даденото населено място да се явява своеобразно наказание за тях и непреодолима пречка в опитите им да водят достоен живот и успешно да се интегрират в обществото.

Важна стъпка за гарантиране на правата на заинтересованите граждани е предприетата от Върховния административен съд, който с Решение № 6975 от 6.06.2024 г. по адм. дело № 1820/2024 г., Седмо отделение, е обявил за нищожна разпоредбата на чл. 91, т. 1–5 от Наредба за организацията на движението на територията на Столичната община, издадена от Столичния общински съвет. По този начин е установено противоречието на въведените допълнителни изисквания с разпоредбата на нормативния акт от по-висока степен, а именно – с чл. 99а от ЗДВП.

Проучването по отделни общини показва, че голяма част от тях вече са се съобразили с Решение № 6975 от 6.06.2024 г.

Достъпна среда

Достъпност на архитектурната среда

През изминалата година отново постъпват жалби във връзка с неизпълнение на задълженията от отговорните органи за осигуряване на достъпна среда за хората с намалена подвижност, в т.ч. за хората с увреждания.

По всички случаи, по които е констатирано неизпълнение на установените изисквания, са отправяни препоръки за осигуряване правата на гражданите с увреждания.

Взетите мерки от компетентните органи показват все по-голямо познаване на изискванията на действащото национално и международно законодателство и разбиране за необходимостта от изграждане на достъпност на средата.

Пример:

Гражданин с увреждания се оплаква от липсата на достъпна среда в Дирекция „Социално подпомагане – Младост“.

В резултат на отправената препоръка до ръководителите на отговорните органи са предприети действия за осигуряване на необходимата достъпност, в т.ч. чрез наемане на допълнителния помещения за обслужване на гражданите и изграждане на разумни улеснения в съответствие с изискванията на действащото национално и международно законодателство.

Основни препоръки:

1. Хората с увреждания или техни представители да бъдат включвани и да участват на всички управленски нива, в които се вземат решения или се формират политики, които касаят техните права;
2. Да бъдат разрешени проблемите с асистентската помощ, както и да бъдат осигурени възможности на всички нуждаещи се да получат необходимия им достъп до асистентска подкрепа, в т.ч. на хората с увреждания, които имат определени вид и степен на увреждане/степен на трайно намалена работоспособност, но са без право на чужда помощ;
3. Да бъдат въведени интегрирани електронни услуги в държавните институции за хората с увреждания;
4. Да бъде извършена адекватна реформа на медицинската експертиза, която да доведе до обективна оценка на здравословното състояние на гражданите и недопускане на забавяне при издаването на експертните решения;
5. Да бъде извършена промяна в парадигмата за определяне и отпускане на подкрепата за хората с увреждания, като водещи бъдат индивидуалните потребности на човека с увреждания и функционалните му възможности;
6. Да бъдат инициирани законодателни промени, гарантиращи равнопоставеност на хората с увреждания при придобиване на право на пенсия за инвалидност поради общо заболяване със стаж, придобит преди и след датата на инвалидизиране;

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

7. Да бъде осигурено и правото на избор на по-неблагоприятна по размер пенсия с оглед получаване на по-благоприятен размер на месечна финансова подкрепа, както и възможност за изплащане на пенсията за инвалидност поради общо заболяване при отмяна и връщане на експертните решения до влизането в сила на решението на НЕЛК, съответно на съда по обжалваното решение на органите на медицинската експертиза, до влизането в сила на решението на НЕЛК. Да бъдат предприети законодателни промени за разрешаване на проблемите с пенсиите за инвалидност, в т.ч. за тяхното навременно възобновяване и изплащане.

V. ПРАВА НА ДЕЦАТА

*„За да подкрепиш ефективно едно дете,
трябва да подкрепиш семейството му!“*

Съгласно разпоредбите на българското законодателство, омбудсманът на Република България има възложени специални функции за защита на правата на децата, като съответно предприема редица действия и мерки в тази посока. Законодателната промяна е направена през 2012 г., с изричен текст в Закона за омбудсмана, като в Правилника за организацията и дейността на омбудсмана е записано, че сред основните принципи, които ръководят неговата дейност, е защитата на правата на децата.

Основните функции на омбудсмана в областта на децата и семейството, са да се застъпва с предвидените в закона средства, когато с действие или бездействие се засягат или нарушават правата и свободите на децата и родителите от държавните и общинските органи и техните администрации, от лицата, на които е възложено да предоставят обществени услуги, както и от частноправни субекти. При сезиране или самосезиране, се проверява дали органите са спазили нормативните изисквания и стандарти, и дали са предприели съответните действия за защитата на правата им. Законът дава правомощия на институцията на омбудсмана да отправя препоръки, предложения или да осъществява посредничество с оглед отстраняване на нарушенията. Препоръките на омбудсмана към административния орган, към когото са отправени, нямат обвързваща сила за него, но те са път за подобряване на работата на администрациите и за възстановяване на нарушените права на гражданите и децата.

Като независим мониторингов орган, институцията на омбудсмана следи и подкрепя развитието на системи, имащи отговорност към децата, очертава бариерите и мерките за преодоляване на натрупани проблемни области, насърчава предприемане на мерки, които ще доведат до повишаване благосъстоянието на детето. С тази цел предприема самостоятелни действия за подобряване на обществената среда, в която детето расте, учи, има достъп до най-високия стандарт на медицинска помощ и се развива, но без да се навлиза в правомощията на държавните и общинските органи, на социални услуги, и най-вече на органи по закрила и/или да замества техните решения. Стреми се да изгражда мостове между децата, родителите и тези, които вземат решения и правят политики. Има отговорността и законовите задължения да отстоява и да гарантира защитата на правата и интересите на децата, при всички действия, предприети от компетентните в случая органи.

Тези свои функции омбудсманът изпълнява чрез Дирекция „Права на детето“, като това е структура от най-висок административен ранг. На Дирекцията са възложени редица функции, част от които са:

- ✓ да популяризира, наблюдава и защитава правата на децата, но без да навлиза в правомощията на органите за закрила;
- ✓ да популяризира детското участие и да насърчава зачитането на мнението на децата по всички въпроси, които ги засягат;
- ✓ да осъществява независим контрол върху дейността на институциите в действията им в защита на правата и техния най-добър интерес;
- ✓ да разглежда жалби от деца и за деца, както и да прави проверки, свързани с нарушаване на правата на децата;
- ✓ да посредничи между органите за закрила на детето и засегнатите страни;
- ✓ да подпомага диалога между различните органи и институции за намиране на най-добрите решения за децата;

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

- ✓ да си партнира с гражданските организации по въпросите на правата на детето;
- ✓ да прави проверки в различни области и да изготвя специализирани доклади, които омбудсманът внася в Народното събрание;
- ✓ да осъществява годишен мониторинг по прилагането на Конвенцията на ООН за правата на детето;
- ✓ да организира обществени дискусии на омбудсмана по теми, свързани с правата на детето;
- ✓ да подкрепя омбудсмана при организиране на национални кампании;
- ✓ да изготвя становища по актуални въпроси, свързани с правата на децата;
- ✓ да провежда срещи и консултации с деца и млади хора.

Като следва тези свои цели и функции, националният омбудсман се утвърди като активен защитник на правата на децата, като се намесва в тяхна защита с цялата палитра на институционалните си и обществените възможности, с които разполага.

Своята работа и позиции основава, както на проверките по конкретните жалби и сигнали, така и на системното наблюдение на обществените области и сектори, в които се развиват правата на детето и на състоянието на самите права. Този подход определя и приоритетите, които извежда в сферата на правата на децата:

- ✓ превенция на разделянето на семейства и алтернативна грижа;
- ✓ закрила на детето от насилие;
- ✓ право на детето на достъп до щадящо правосъдие;
- ✓ защита на правата на децата с увреждания;
- ✓ право на детето на подходящ жизнен стандарт;
- ✓ право на качествено и приобщаващо образование;
- ✓ приятелско настроено към детето здравеопазване;
- ✓ подкрепа за деца бежанци и мигранти;
- ✓ детско участие
- ✓ социално включване и мониторинг на правата на детето;
- ✓ безопасна и сигурна обществена среда.

В своите заключителни наблюдения към България на Комитета по правата на детето на ООН, които са във връзка с консолидираните шести и седми периодични доклади на България, се отбелязва, че за осъществяване на качествен независим мониторинг е препоръчително държавата значително да увеличи средствата, разпределени за Дирекцията за правата на детето в администрацията на омбудсмана, за да се гарантират подходящи и устойчиви човешки, технически и финансови ресурси, които да му позволят ефективно да изпълнява мандата си, в пълно съответствие с принципите, свързани със статута на националните институции за насърчване и защита на правата на човека (Парижките принципи).

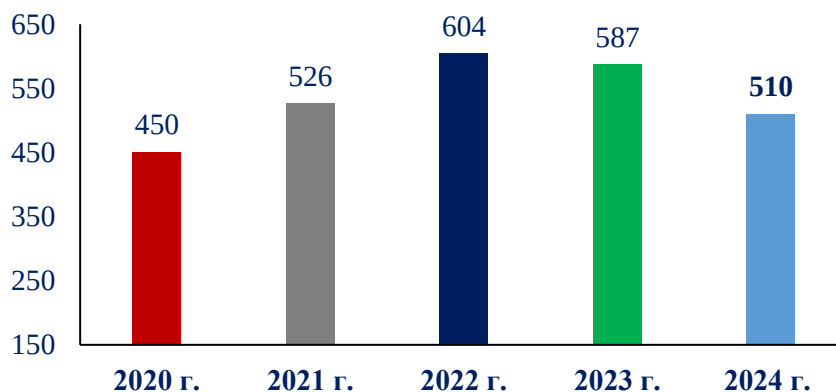
2024 година е поредната трудна година, която мина под знака на политическата криза, както и поредица от провалени опити за редовен парламент. Това повлия на устойчивостта на детските политики, като част от постигнатите резултати в тях се стопират, което естествено води дори до влошаването и на състоянието им. Предизвикателствата са свързани и с организацията на работа на институцията на омбудсмана, където се създаде също извънредна ситуация. Омбудсман проф. д-р Диана Ковачева подаде оставка и малко по-късно се закле като съдия в Европейския съд по правата на човека. Въпреки, че няма омбудсман и заместник омбудсман за месеци напред, Дирекция „Права на детето“ мобилизира своите ресурси и реализира редица инициативи, както и разви своя капацитет.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

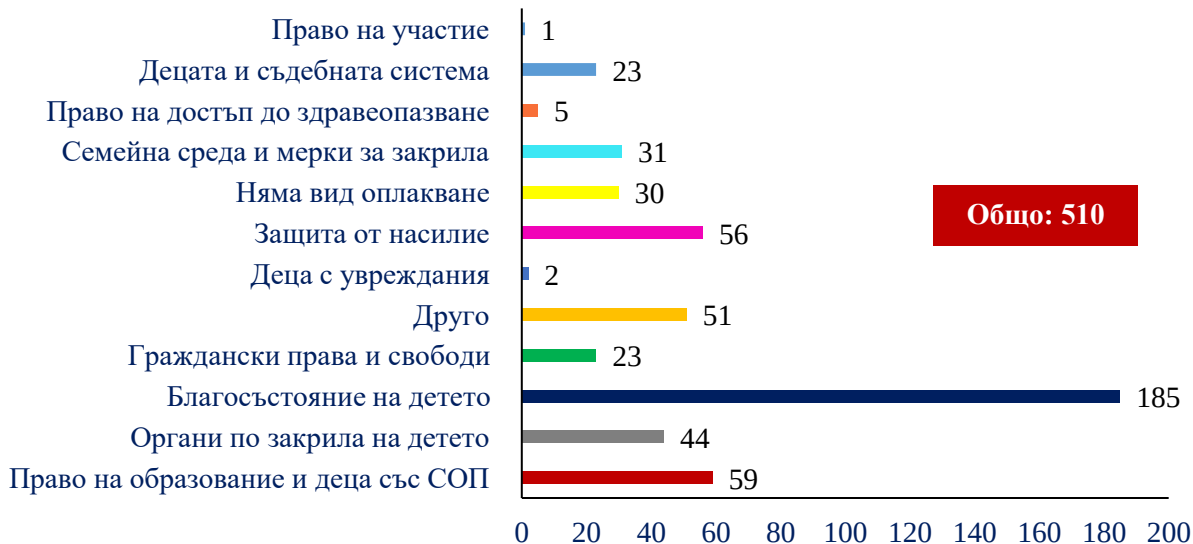
Като взе повод и от проблемите, поставени в жалбите и сигналите, институцията на омбудсмана отбелязва, че правата на децата все още не са устойчива обществена норма и определено остават предизвикателство. Бедността е сериозен проблем, в ситуацията на която израстват много български деца. По данни на Евростат България е сред държавите, в които рискът от бедност за децата е доста над средните европейски нива, като за миналата година нивото е 33,9%. Голям брой деца все още са подложени на насилие и злоупотреба, както и на неравенство и дискриминация. Телесното наказание е социално и юридически толерирано, и за съжаление често срещано. Недовършените реформи в областта на политиките за деца нарушават правата на децата, като особено тревожно е положението с реформата в правосъдието за деца. Обществената ни среда продължава да е недружелюбна към децата с увреждания. Въпреки някои окуражаващи постижения, българското семейство не се чувства достатъчно подкрепено в своята отговорна родителска роля. Системата за закрила има нужда от нови подходи и ресурси, нейното състояние е критично тревожно. Децата и младежите без родителска грижа имат нужда не само от нашето милосърдие, а от устойчив социален план за подкрепа, за да имат шанса за ефективна социална интеграция.

През 2024 г. се разгледани 510 жалби и сигнали, касаещи правата на децата.

Графика №20 - Брой жалби и сигнали, свързани с правата на децата за периода 2020 - 2024 г.

Графика №21 - Брой и % жалби и сигнали в областта на правата на децата по вид за 2024 г.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

През 2024 г. са **приключени общо 562 проверки** по жалби, свързани с правата на детето.

В жалбите, при които са констатирани нарушения – 423, са отправени над 400 препоръки и са изразени над 250 становища. Над 150 от препоръките са напълно или частично изпълнени. Направени са 3 препоръки за нормативна промяна.

Осъществено е успешно посредничество в над 50 от случаите. Даден е съвет и в голяма част от жалбите.

Жалбите, при които не са констатирани нарушения, като по тях са отправени препоръки или са дадени съвети. В 42 от жалбите е осъществено посредничество, 29 частично успешно и 1 неуспешно.

Омбудсманът изпрати над 400 препоръки, като част от тях са по конкретни случаи, а други засягат правата на по-големи групи деца. Най-много препоръки са отправени към органите за закрила: Дирекции „Социално подпомагане“ (ДСП), Агенцията за социално подпомагане (АСП), Държавната агенция за закрила на детето (ДАЗД), Министерство на труда и социалната политика (МТСП), Министерство на образованието и науката (МОН) и регионални управления на образованието (РУО), Министерство на образованието (МЗ) и Националната здравно-осигурителна каса (НЗОК), следват кметове на общини и правоохранителни органи. В отговор на препоръките, омбудсманът е информиран за предприетите действия, в това число за констатирани нарушения и наложени санкции. Омбудсманът отбелязва, че редица препоръки, които са отправени в Годишния доклад за дейността на институцията през 2023 г. не са били изпълнени и през 2024 г., за изпълнението на които са необходими по-дългосрочни и комплексни мерки, все още очакват своите адекватни решения.

Сред проблемите, които се поставят на вниманието на институцията най-често са:

- молби за финансова и социална подкрепа на родители, които сами отглеждат децата си и са останали без доходи;
- оплаквания от наложени мерки за закрила по реда на Закона за закрила на детето (ЗЗДет);
- подкрепа за деца в риск;
- децата със СОП и правото им на интеграция в образователна среда;
- дългогодишни родителски конфликти;
- училищен тормоз и качество на образователния процес;
- насилие и тормоз в детски заведения – детски ясли и детски градини
- продажба на райски газ на непълнолетни и на различни съоръжения за пушене;
- неподдържани детски площадки;
- реклами с пошли послания;
- онлайн тормоз над дете.

Бедност, неравенства и проблеми в семействата са само част от проблемите, пред които са изправени българските деца. Децата продължават да се осъждат за статусни нарушения и да се изпращат в интернати.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Традиционно висок е броят на жалбите, свързан с правото на детето да поддържа връзка и с двамата си родители, деца, които растат в среда на родителски конфликти. През 2024 година се увеличават жалбите, в които се търси подкрепа за подобряване на социално-икономическата защита на децата от лошо качество на живот, лоши битови условия, липса на средства.

С висок интензитет се характеризират жалбите за децата с увреждания, като повечето от тях следват промени в законодателството и негативното въздействие, което тези промени оказват върху правата на децата.

Все по-чувствителни стават родителите на детето при досега му със съдебната система. Дълги срокове, непосилни съдебни такси, нечувствителна съдебна система са само част от проблемите, поставени пред омбудсмана.

Жалбите, свързани с образованието на децата, показват че образователната и обществената среда не са напълно готови за приобщаващото образование. В част от жалбите се разкрива и другата страна на приобщаването – деца, които са отхвърлени и заклеймени като непоправими, учители и директори, които предлагат разкриване на „специални училища за агресивни деца“.

Сред тези проблеми, които бележат натрупване през 2024 г. са жалби от родители, които съобщават за насилие над децата им в детски заведения и училища, методи и подходи на работа, които унижават детето и накърняват неговото достойнство.

Сред темите, по които се работи, са жалбите, свързани с таксите за извинителните бележки, които искат личните лекари от родителите.

Жалби от родителите, чиито деца играят в спортни клубове и са оцетени от треньори и условия за спортуване. Над 10 жалби са получени от родители на деца от спортен клуб по водна топка СКПС „Ботев 2000“ – гр. Враца, които изразяват възмущението си от взето решение от страна на изпълнителния директор на Федерацията по водна топка, в следствие на което децата им са отстранени от държавното първенство.

За съжаление устойчиво висок е броят на жалбите, които са свързани с твърдения за липса на индивидуален подход в социалната работа, липса на чувствителност на системата и формалност в нейната работа.

Протест постъпва срещу въведеното законодателно уреждане за спиране на семейните помощи за деца при натрупване на 5 неизвинени отсъствия в училище. Разпоредбата е в Закона за семейните помощи за деца (ЗСПД), в чл. 7, ал.11, т. 2 предвижда да бъдат спирани средствата „когато в рамките на един месец от учебната година са допуснати отсъствия повече от три дни от дете, посещаващо група за задължително предучилищно образование, и от 5 учебни часа от ученик, за които няма уважителни причини“. Посочва се, че са проведени редица изследвания, които показват, че тази санкция не работи ефективно и е нито в интерес на детето/ученика, нито в интерес на училището. Установява се, че голяма част на децата, на чиито семейства са спрени семейните помощи по реда на посочената разпоредба, трудно се връщат в училище, твърдят родителите и учители.

Качеството на грижата за деца в резидентните услуги е друга тема, по която има редица подадени жалби.

Каква е годината за детските политики през призмата на независимия правозащитен орган?

Институцията на омбудсмана подкрепи каузата Националната детска болница, за която активно работим още от началото. Активно участваме в редица инициативи, дискусии, изпращаме препоръки към отговорните институции във връзка с тази тема, партнираме с гражданските организации. Следим внимателно процеса, но изразяваме тревогата си от сложния път на преговори, липсата на прозрачност при вземането на управленските решения, от финансирането и осигуряването на човешки ресурс за

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

нейното функциониране. В края на 2024 г. се приети структурата и капацитетът на лечебното заведение. Стана известно, че ще бъдат разкрити 440 легла, а екипът на болницата ще се състои от 1540 души.

През изминалата година повече семейства получават детски добавки, въпроси, по които омбудсманът редовно е сезиран от гражданите. Право на тях имат хората с доходи до 810 лева месечно на член от семейството. С промените в Закона за бюджета и на държавното обществено осигуряване се гласува увеличаване на прага на дохода, с който могат да се получават добавките. Той става 710 лева месечно на член от семейството (досега е 510 лв.). Семействата с доходи между 710 и 810 лева месечно на член ще получават 80% от добавката. Нейният размер е 50 лева за едно дете, 110 лева за две деца, 165 лева за три деца, 175 лева - за четири деца, и по 20 лева над тази сума за всяко следващо дете. Нови стойности са заложили и за еднократните помощи при раждане на дете: 375 лева за първо дете, 900 лева за второ дете, 450 лева за трето, 300 за четвърто и всяко следващо. Досега тези суми са съответно 250 лева, 600 лева и 300 лева.

Във връзка със специалните медицинските храни за деца се работи активно, като институцията е сезирана от голяма група неправителствени организации, работещи в сферата. Съвместно с организациите е постигнат съществен напредък за убеждаване на НЗОК да бъде реимбурсирана лечебна храна като грижа от държавата, вместо децата да чакат на дарителски кампании, като от пролетта на 2024 г. започна безплатното отпускане на храна за десетки нуждаещи се в цяла България. Все още обаче голяма група деца и възрастни с белтъчно-калорийно недохранване остават без достъп до животоспасяваща грижа.

С подкрепата на институцията на омбудсмана, от МОН са приети 15-те дни отсъствие с бележка от родител, вместо с медицинска бележка при леко неразположение на детето. Действията се инициираха с постъпване на Отворено писмо от родители, граждански организации, лекари и учители. Промяната облекчи семействата и намали административната тежест на директорите.

След дълги дебати и неколккратно ревизиране е приета Национална здравна стратегия за следващите седем години, изведени са по-ясни приоритети за майчиното и детското здраве, по които институцията изрази становище. Изразяваме удовлетворение, че сред приоритетите на стратегията е и този за подобряване на грижата за здравето на децата и юношите чрез подобряване на здравната инфраструктура и създаване на условия за прилагане на високотехнологични, иновативни и щадящи методи за лечение на деца. Специфичен елемент на политиката в областта на детското здраве е изграждане на междуинституционално сътрудничество по отношение обучението на децата и учениците за насърчаване на здравословен начин на живот и формиране на здравна култура, както и за усъвършенстване механизмите за непрекъснато подобряване на качеството на грижите в родилните, неонатологичните и педиатричните структури, адаптирани към емоционалните потребности на майките, бебетата и семействата като цяло, за което омбудсманът настоява системно в своите доклади.

Институцията поставя на вниманието на политическата и изпълнителната власт редица проблеми, които не намират разрешение през изминалата година:

- разкриване на достъпни универсални услуги за семействата с деца;
- не е въведен в България семейно-ориентираният подход, който да поставя в центъра на работа детето в семейството и да се влагат ресурси в осигуряване на жилища, доходи, услуги, социални норми;
- все още липсва споделено институционално и гражданско разбиране за най-добрия интерес на детето

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

- състоянието на системата за закрила на детето все още е критично тревожно, като са необходими ефективни действия за постигане на уважавана, компетентна и професионална социална работа;
- прилагане на индивидуален подход за работа по случая на дете в риск;
- стопирана реформа за детско правосъдие;
- непреодолени проблеми в приобщаващото образование и на децата със СОП
- липса на стандарт за качество в образованието;
- по-широка концепция за закрила на детето, насочена към правата на детето, превенция и ясни роли и отговорности;
- неефективен мониторинг на правата на детето;
- детската бедност.

Именно поради това, сред основните задачи, които остават на вниманието на институцията, са:

- Ресурси за подкрепа на семейството при риск от разделяне с детето.
- Формиране на целенасочена семейна политика в България, която да формулира целите на България за междусекторна подкрепа на семействата.
- Защита на правата на децата в конфликт със закона.
- Ефективни мерки срещу родителските конфликти.
- Бедността и уязвимите групи.
- Приобщаващо образование и правото на достъп до качествено образование на децата със СОП.
- Вниманието върху хроничните проблеми на детското и майчиното здраве.
- Укрепване на системата за закрила на детето.
- Осигуряване на сигурна, безопасна и здравословна обществена среда за децата.

Правото на децата на лични отношения с двамата родители

Родителски конфликти

За поредна година институцията на омбудсмана отчита, че правото на детето да поддържа лични отношения и с двамата си родители, е системно нарушавано, в случаите на родителски конфликти. Правото на лични отношения и пряк контакт с двамата родители, освен когато това е против интереса на самото дете, е изведено като основно право в Конвенцията на ООН за правата на детето и е в съгласие с чл. 24, т. 3 от Хартата на основните права на Европейския съюз. Връзката дете – родител е нормативно призната от редица европейски и международни документи и има своята естествена психологическа основа и нейното засягане може да доведе до необратими последици за психологическото добруване на детето, така и на неговите родители, посочват изследователите. В случаите на родителски конфликти, децата са най - уязвими, а често са използвани и като инструмент за постигане на надмощие на единия родител спрямо другия. За много деца детството им преминава между родителските конфликти, съдебното изпълнение и заповеди за незабавна защита по Закона за защита от домашното насилие (ЗЗДН).

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Отговорно може да се подчертае, че почти всяка трета жалба в институцията на омбудсмана, свързана с деца, касае родителски конфликти, като подателите са родители, близки, адвокати, дори и деца, но безспорно по-голямата част от жалбите са подадени от родители, които търсят съдействието на омбудсмана за осъществяване на лични контакти с детето си. Има жалби от адвокати, които понякога съветват своите довереници, че трябва да бъдат с добро процесуално поведение, което включва и подаване на жалби до различни институции и събиране на отговори от проверки, с които могат да уязвят другия родител.

Този проблем набира скорост и затова всяка година има отделна глава, посветена на него в Годишните доклади за дейността на омбудсмана, които се представят в парламентарните комисии и в пленарна зала на Народното събрание. Безспорно е, че в институцията се отстоява правото на детето на лични отношения с двамата родители, освен в случаите, в които това не е в негов интерес.

Често се посочва, че нарушаването на правата на децата, въввлечени в родителски конфликти, и липсата на работещи механизми за защита на правата им, е неприемливо и укоримо в едно общество, приело европейските и международните стандарти за правата на детето. Годици наред алармираме към промяна на модела на работа с родителите и децата, на които са нарушени в случаите на родителски конфликти правата, но системата за закрила не може да посрещне предизвикателствата в работата си по тези случаи. Следва да се отчете, че тези случаи са натоварени с изключително висок емоционален заряд, протичат дълго време, затова изискват координирани действия и мерки от различни органи и специалисти, работещи предимно в областта на правата на децата. Не без значение е, че се въвличат редица институции, които понякога отправят дори различни препоръки.

Влияние върху броя на жалбите оказват: променените форми на семейството; разкъсването на семейните връзки, което стана обичайно явление; увеличени случаи на спорове с международен елемент; случаи, които не могат да се регулират само със средствата на правото; уредбата на развода и неговите последици; правна система, която не е ориентирана към интересите на детето.

В много от жалбите до институцията на омбудсмана, родители посочват, че не могат да поддържат лични контакти с детето си въпреки че на практика имат родителски права и право на лични отношения, поради отказ на другия родител да съдейства за това. Често се наблюдава и родителско отчуждение, при което детето е настроено негативно от единия родител спрямо другия. При тези ситуации правото на децата за безопасна и сигурна среда също е нарушено. В жалбите, касаещи родителските конфликти, освен нарушен режим на лични отношения с детето, се засягат още и проблеми, свързани с:

- твърдения за неполагане на адекватни грижи или отглеждане на детето при неподходящи условия от единия родител;
- зачестяват обвинението за упражнявано насилие над детето от страна на другия родител;
- при разглеждането на жалбите се наблюдава и тенденцията Законът за домашно насилие да се използва като допълнително средство за налагане на надмошье;
- промяна на постоянен и настоящ адрес на децата без знанието и съгласието на разделения родител;
- промяна на училището без знанието и съгласието на отчуждения родител;
- недоволство от работата на социалните работници в отделите за закрила на детето и доставчиците на социални услуги.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

За поредна година отчитаме, че хората проявяват недоверие към отговорните институции, като ги обвиняват в субективно отношение, липса на професионални качества и намират извършените проверки за повърхностни и нелегитимни. Родителите, които не могат да осъществяват срещи с детето си, се обръщат към отделите „Закрила на детето“ (ОЗД) и полицията, като имат различни очаквания от тях – от съдействие за срещи, до налагане на наказания на другия родител. Отбелязваме, че очакванията на гражданите към социалните работници не винаги се покриват с правомощията на органа за закрила.

Подчертаваме, че за първи път се повдига въпросът доколко съществуващите механизми помагат и защитават интересите на децата. Например в случаи, в които съдебното решение за лични отношения се осуetyава от единия родител, се образува изпълнително производство за предаване на дете, но регламентираният изпълнителен способ не гарантира предаване на детето. Не са редки случаите, когато по образувано изпълнително производство за предаване на дете за осъществяване режим на лични отношения родител укрива детето в дълъг период от време. Съдебният изпълнител изпраща покани, налага глоби, но единствено от волята на родителя зависи дали ще изпълни съдебното решение. Подчертаваме и, че присъствието на служители от различни органи в хода на изпълнението на съдебното решение, в допълнение с изключително натоварената с негативни емоции ситуация, едва ли би могло да се определи като подходящ механизъм за осъществяване на правото на детето на лични отношения с разделения родител. Важно е да се отбележи също, че неизпълнението на съдебен акт съставлява престъпление, но прокуратурата рядко образува производства за неизпълнение на съдебното решение в частта за лични отношения. Дори наказанието да е наложено, то няма възпиращ ефект върху виновния родител. Изводите, които се налагат от практиката на омбудсмана, са, че органите и техните действия не водят до преодоляването на конфликта между родителите и децата не получават ефективна защита на техните права. Регламентираните мерки не са ефективни, нямат възпитателен и/или възпиращ ефект върху родителя, осуetyаващ личните отношения на детето с родителя му. Упоритият отказ на родител да изпълни съдебното решение не се посреща с подходящ отговор от институциите, натоварени с изпълнението на съдебното решение и противоправното поведение на родителя остава без видими последствия за него, но с изключително негативно въздействие върху детето и неговото развитие. Обезпокоителен е фактът, че в определени случаи отговорните институции години наред не могат да намерят адекватни механизми за защита на детето.

За съжаление наблюдаваме, че работата на социалните работници често се заключава в консултиране на родителите за тяхната отговорност и предупреждението да не въвличат децата си в конфликта, което едва ли би могло да се определи като ефективно средство за защита на правата на детето. Тревожно е, че и някои от констатациите отбелязвани при социални доклади, са направени само на база проведени разговори с единия родител. Например, не се констатира риск за детето и не се предприемат мерки за закрила, тъй като при проведен разговор отглеждащият родител декларира, че разбира важността и насърчава личните отношения на детето с другия родител.

За поредна година омбудсманът посочва, че при оценка на действията на органите за закрила е важно дали са предприети своевременно адекватни действия, от които да се очаква, че ще доведат до изпълнение на съдебното решение. Институцията настоява компетентните органи да предприемат действията в разумен времеви порядък, да бъдат проактивни.

Нарушаването на правото на детето на лични отношения най-често е в резултат на тежък родителски конфликт, който има не само правни, но и психологически и социални измерения. Случаите на родителски конфликти се характеризират:

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

- с дълго протичане във времето;
- огромен брой жалби и сигнали до различни институции, като не са редки случаите, когато родители влизат в конфликт с институциите;
- всеки родител има своя гледна точка за интереса на детето и това води до неизпълнение на мерките, които социалните работници предприемат, както и неизпълнение на съдебни актове. В доста от случаите се констатира, че правото на детето е преобразувано в право на родителите;
- откази на родителите да сътрудничат и да ползват различни услуги към които са насочвани;
- липса на интегрирана оценка за детето и многократното му изслушване от различни органи, в т.ч. вещи лица по допуснати от съда експертизи;
- в някои от случаите омбудсманът констатира, че действията, които са били предприети от отделите на закрила на детето, могат да бъдат определени като формални и неотговарящи на конкретната ситуация. Тревожни са случаите, при които социалните работници, предприемат действия, без да извършват преценка, в основата на която да са интересите на детето, а единствената им цел е да удовлетворят искането на единия родител;
- трябва да се отбележи още, че изпълнителният способ за предаване на дете не е достатъчно ефективен, в случаите когато родителят отказва да изпълни съдебното решение за предаване на дете.
- повечето жалби са подадени от бащите, провокирани от неспособността на държавата да гарантира законоустановеното им право на упражняване на родителски права и след края на брака или фактическото съжителство, но има трайна тенденция да се подават, независимо и от двамата родители.

Анализите извеждат тенденцията, че най-добрите интереси на детето могат да се превърнат в обект на злоупотреба от родителите, които в стремежа си да защитят понякога собствените си планове и интереси, осъзнато или не, нарушават детското право. Увлечени в спора, бивши съпрузи и партньори, въвличат сами детето в спора, опитват се чрез него да решат проблемите помежду си, но без да си дават сметка за крехката детска психика и въздействието, което конфликтът има върху детето. Дори и всички органи да работят в синхрон и сътрудничество и да се предприемат мерки за защита на интересите на детето, реши ли родител да отказва да изпълнява предписанията, дори и задължителните такива, няма механизъм, по който той да бъде принуден и в повечето случаи „войната“ сменя територията си и обекта си и родителите започват да воюват с институциите.

Какво наблюдаваме:

- Детето е подложено на постоянен стрес от действията на социални работници, психолози, терапевти, адвокати, съдии изпълнители, полицаи, които стават част от живота му за дълго време
- Нарушаване и на други права на детето - правото на образование; правото детето да расте в сигурна среда; правото на достъп до подходящи социални услуги; правото на справедлив съдебен процес.
- Отказ за предоставяне на информация за развитието на детето.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

- Детето трябва да потвърждава често тезата на единия родител, че другият е насилник и преживява конфликт на лоялност в контекста на влошените взаимоотношения между родителите.

Примери:

Институцията е сезирана от дете на 16 години, с искане да се застъпим за нарушеното му право на образование. Детето не посещава училище, поради това, че е избягал от дома на майка си, където е настанен със съдебно решение. Отива при баща си в друг град, като напуска и училището, в което е учил. Поради несъгласие на майката момчето не може да бъде записано в ново училище и повече от три месеца не посещава учебни занятия.

Обърнахме се към началника на РУО - Велико Търново със становище, в което посочихме, че чл. 12 от Закона за предучилищното и училищното образование и Наредба № 10 от 01.09.2016 г. за организацията и дейностите в училищното образование не поставя изричното изискване да е налице съгласие и на двамата родители като елемент от фактическия състав по издаването на удостоверение за преместване на ученик. В случаите директорите действат в условията на обвързана компетентност и са длъжни да се съобразяват с правата и интересите на децата и да не допускат отпадане от образователната система. Първоначално становището на органа е, че в случая е налице родителски спор, който трябва да бъде разрешен от съда и не намират нарушение от страна на училището, което отказва да издаде удостоверение за преместване на ученика, но в последствие детето получи удостоверение за отписване и след още един месец той е записан в другата училище.

Баща на малолетно дете се обърна към институцията на омбудсмана, тъй като съдебното решение относно личните контакти между него и детето системно не се изпълняват. Направени са над 25 опита със съдействието на съдебен изпълнител да бъде осъществен личния контакт на бащата с детето, но са били неуспешни. Детето отказва да се срещне с жалбоподателя, показвайки своя страх. Налице е родителско отчуждение. По този повод ОЗД е сезиран, като е изготвен план за действие, който майката вече над пет месеца отказва да подпише. Посоченият пример не е единичен случай, често се наблюдава безсилие на институциите. По този повод институцията на омбудсмана вече е давала становища относно необходимостта на механизми, чрез които да не бъде прекъсвана връзката между децата и родителите, като подобни казуси са обсъждани и в Народното събрание.

Майка на две непълнолетни деца пише, че децата ѝ са насилствено взети от страна на техния баща, което е в разрез със съдебно решение. Споделя, че е търсила съдействие от отговорните институции, но това не е довело до връщане на децата. Налице са насрещни жалби за домашно насилие спрямо децата от страна и на майката и на бащата. В следствие на това според решение на Дирекция „Социално подпомагане“ (ДСП) децата следва да бъдат настанени при роднини на майката, бащата отказва да изпълни решението. Към момента децата са настанени при роднини на бащата, като е определен режим за контакти и с майката и с бащата. Продължават да се водят съдебни дела относно попечителството на децата.

Основните проблеми, които институцията на омбудсмана, е извела в своята работа:

- Поведението и гневът на родителите, които се изразява в жалбите и в действията им.
- Неефективност на действията и мерките на системата за закрила.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

- Действия по изпълнителното производство за предаване на дете.
- Отказ да се изпълнят съдебни решения.
- Ефективността на социалните услуги и правилното насочване на родителите и детето.
- Елементи на родителското отчуждение.
- Включване в конфликта на много институции без координация помежду им.
- Индивидуална специфика на всеки един случай.

Добри практики, които сме установили:

- Новата форма на социален доклад.
- Методическите указания на ДАЗД за деца в случай на риск от родителско отчуждение.
- Провеждане на мултидисциплинарни срещи по конкретни случаи.
- Медиацията.
- Срещи в контролирана среда в присъствието на социални работници и психолози
- Законът за социалните услуги, който е една добра възможност за използване на социални услуги Въпросът, който остава, е как те да бъдат ефективни и да не се ползват единствено с оглед на добро процесуално поведение, някои родители се съгласяват да ползват социалните услуги именно с нагласата, че те са добрия родител, спазват препоръките с цел да постигнат „успех“ в съдебното производство. Дори и да се приеме този мотив за действията на родителя, все пак са действия са в положителна насока.

Какво препоръчваме:

За да се гарантира правото на детето на лични отношения и семеен живот, омбудсманът винаги е подчертавал, че държавата има задължението да осигури механизми и средства за осъществяване на отношенията дете родител, след постановяване на решение за упражняване на родителските права или режим на лични отношения, вкл. и привременни мерки.

В националната ни правна система различни органи имат правомощия да съдействат при изпълнение на съдебното решение за режим на лични отношения или най-общо да съдействат за реализиране на правото на детето на лични отношения-съдебни изпълнители, органи на МВР, ДСП, прокуратурата, адвокати. Възниква въпроса доколко са ефективни действията на всички тези органи в ситуацията на родителски конфликт, при който родител отказва да съдейства за осъществяване на лични отношения на детето с неотглеждания родител.

- Да се извършва прецизна оценка на интереса на детето, въз основа на която да бъдат заложени мерките и действията, които трябва да се предприемат.
- Да се създаде методология за обследване и съответно гарантиране най-добрия интерес на децата, закрепена в действащата правна уредба и прилагана еднозначно от експертите в сферата.
- Промяна в системата за закрила на детето, с която да се овласти и осигури безпристрастност и професионален подход на социалните работници към случаите.
- Конфликтът между родителите е основна причина за пречките, които се създават за контакти с детето и отсъстващия родител. Усилията на органите следва да се насочат към помагане за решаване на конфликта и улесняване на контакта.
- Възлагане на възможност на служителите в социалната система, за предприемане при необходимост на по-строги мерки спрямо родители, които отказват да сътрудничат в социалната работа.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

- Да се регламентира процесуалното качество на социалния работник в съдебния процес, както и на становището и доклада на социалния работник;
- Действията да се предприемат в разумен времеви порядък, поради това че децата са особено уязвими в конфликтни ситуации между родителите и е недопустимо детството им да преминава в този конфликт.
- Да се извърши анализ на действащата към момента медиация по родителски конфликти и нейната ефективност.

Примери:

В семейство майката и децата стават жертви на домашно насилие, преди години дори са настанени в кризисен център, но се връщат в дома си, поради големите финансови възможности на бащата. След няколко поредни кризисни ситуации, майката се обръща към съда и се издава заповед за незабавна защита, завежда и иск за развод. Децата, от които едното е вече пълнолетно, а сестрата е на 12 години. На 21.10.2024 г. съдът излиза с решение, в което издава заповед за защита на големия син, но отхвърля молбата за защита на майката и момичето. Решението е обжалвано в законоустановения срок. След това решение, бащата предприема действия, отива в ОЗД и настоява да бъде отворена работа по случай, обръща се към МВР и полицията и настоява да го придружат в училището, където учи дъщеря му. Детето категорично отказва да се вижда с бащата, особено на територията на училището. Майката сътрудничи, но казва, че до влизането на решението в сила, тя е съгласна да се виждат, но само в контролирана среда. Тя и детето посещават социална услуга. Органите твърдят, че на основание чл. 19, ал. 1 от Закона за защита от домашно насилие, заповедта за незабавна защита не е в сила.

Във връзка с този случай направихме преглед на съдебна практика и резултатите са, че заповедта за незабавна защита, издадена по чл. 18 от Закона за защита от домашно насилие (ЗЗДН), „независимо от постановения съдебен акт на първоинстанционния съд, доколкото не се твърди и установява при извършена служебна справка решението да е влязло в законна сила действа и понастоящем, независимо от постановения съдебен акт на първоинстанционния съд. Разпоредбата на чл. 19, ал.2 от закона разписва, че заповедта за незабавна защита има действие до издаване на заповед за защита или постановяване на отказ за издаване на такава. Следва да се приеме, че се касае за влязъл в сила съдебен акт, предвид действащата редакция на чл. 19, ал. 1 от ЗЗДН, който позволява заповедта да може да се издаде, измени или отмени и от въззивния съд, пред който делото е висящо (Решение № 1696 от 21.03.2024 г. по гр. дело № 5789/2023 г. на Софийски градски съд).

Съгласно Решение № 565 от 25.04.2024 г. по гр. дело № 3243/2023 г. на Окръжен съд – Пловдив, се постановява, че „съгласно чл. 19, ал. 2 от ЗЗДН, заповедта за незабавна защита има действие до издаването на заповед за защита или постановяване на отказ за издаване на такава, като следва да се приеме, че в хипотезата на постановен отказ за издаване на заповед за защита незабавната защита има действие до окончателното приключване на производството по ЗЗДН, с влязъл в сила съдебен акт, тъй като на изпълнение, независимо от обжалването, подлежат само решения, с които се предоставя защита.

С оглед на тази практика ще се изиска тълкувателно решения от съда.

Правото на деца със СОП на достъп до качествено образование

Броят на постъпилите жалби и сигнали в институцията на омбудсмана, касаещи правата на децата със СОП и правото им на достъп до качествено образование, определят извеждането на темата като приоритет на омбудсмана. През последните години се установи трайна тенденция за увеличение на жалбите и сигналите, свързани с

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

интеграцията на децата със СОП в образователна среда. Работата ни по конкретни случаи ни дава ориентир за десетките препоръки, които отправяме в търсене на отговори на многобройните въпроси, които има пред приобщаващото образование на децата и учениците със СОП. Това е и целта на различните ни инициативи, както и срещите и дискусиите, които организираме. Нашата мисия е да привлечем вниманието на българските институции върху правото на развитие на всяко дете и затова следим дали действията са предприети при зачитане на правата и законните му интереси, които държавата има задължението да охранява. В нашата работа като експерти е важно да намираме смисъла на това как законодателството в тази сфера и социално-педагогическата среда отговарят на потребностите на децата, като жалбите, които получаваме са най-ясния знак за проблемите.

Приобщаващото образование в България е въведено с реформа в предучилищното и училищното образование от 2015 г. Все още обаче системата е изправена пред много предизвикателства и тежестта за интегрирането на деца в образователната система пада основно върху семействата вместо върху образователните институции. Въпреки, че образованието е задължение, конституционно право, а не стремеж или ангажимент. Затова не можем да пренебрегнем броя на т. наречени деца, „оставени край пътя“. Приемането им в адаптирани училища трябва да се планира в рамките на политиката за деца с увреждания и в контекста на техните права. Приобщаващото образование е част от правото на образование, както го определя Законът за предучилищното и училищното образование (ЗПУО), като такова то трябва да бъде гарантирано за всяко дете, ученик, млад човек, да бъде ефективно, качествено, осигуряващо обща и допълнителна подкрепа във всичките ѝ форми.

В Конвенцията на ООН за правата на детето се подчертава, че приобщаващото образование би следвало да не се фокусира само върху съдържанието на учебната програма, напр. смятане или четене, а да бъде холистично и да насърчава най-пълното развитие на учениците с увреждания и със специални образователни потребности. Училищата трябва да се съобразят с децата със специални образователни потребности посредством ориентирана към децата педагогика, способна да посрещне тази нужди.

На 17.12.2024 г. в институцията на омбудсмана се проведе дискусия по темата за децата със СОП, за средата, която не се променя, за учителите, които трудно работят с тези деца, за техните съученици, и за техните родители, които често протестират срещу самите деца. Инициативата е в рамките на Съвета по наблюдение по Закона за хората с увреждания, на която се събраха членове на Съвета, родители на деца със СОП, граждански организации, работещи в сферата, представители на органи и институции.

Какви са общите констатации, които в институцията на омбудсмана, изведе:

- деца и млади хора с увреждания и със СОП са непропорционално отлъчени от образователната система, на предучилищно и училищно образование.;
- поне една трета от децата с увреждания са извън образователната система
- качеството на образованието не е добро и продължава по-малко години, отколкото на техните връстници;
- лошо адаптирани учебни програми и учебни помагала, като се отбелязва, че именно те осмислят престоя на ученика в класната стая, защото му позволяват да участва в часа, като работи по темата на урока чрез адаптирани за неговите възможности дейности и задачи;
- липса на достъпна и приобщаваща среда;
- неподготвени учители за работа с деца със СОП в общата класна стая;

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

- липса на компенсиращи мерки сред пандемията, която засегна най-много уязвимите деца - децата с увреждания, децата със СОП, децата в бедност и от маргинализирани общности;
- ниски нива на придобити умения за децата със СОП в образователната система, което повдига въпроса: Как училището се организира за преодоляване на пропуските и как се измерват те?
- проблеми при установяването на децата със СОП и работа с родителите, като налице е понякога формален подход при оценяване на учениците, както и при разработването на планове за подкрепа;
- неефективна координация със структурите на Министерството на труда и социалната политика (МТСП) и с Министерството на здравеопазването (МЗ), което води до късно диагностициране на децата;
- недостатъчен брой специалисти – ресурсни учители, психолози и логопеди; препълнени с деца специални групи в детските градини; обичайна практика е да се оказва натиск върху детето с увреждане или със СОП, за да защити то своето място в общата образователна система и пред другите родители на децата от класа, за да се докаже, че мястото му е там, а не в къщи;
- липса на помощник- учители, както и публични данни за броя на паралелките, в които има назначени такива
- оцеляване на учениците с индивидуалните програми
- децата в училище не се възпитават и обучават в духа на солидарността, а в духа на конкуренцията. Това води до много намалени часове за много деца със СОП.

Ето и част от жалбите до омбудсмана:

Примери:

1. „Детето ми е 100% инвалид и тъй като е умствено съхранено, учи в училището си в чудесен синхрон с останалите съученици. Нуждаем се спешно от подвижна платформа, тъй като досега го носех на ръце между етажите, но вече не мога..“
2. „Детето ми е с аутизъм, 75% ТЕЛК и още при влизането му в училище започнаха да ме убеждават да не го записвам. Предложиха ми редовна форма, но аз трябва през цялото време да го придружавам, или да mine на индивидуално обучение – за един час на ден, по различно време, когато на тях им е удобно, но аз работя.“
3. „Дъщеря ми е аутист, но е напълно функционална и без отклонения в поведението с положителни оценки в първи клас. Принуждават ме да подпиша декларация, в която да се откажем от количествените оценки на детето и то да mine на индивидуална форма на обучение..“
4. „Майка съм на дете със синдром на Даун, което беше отложено за първи клас и беше 2 г. в подготвителна група в детската градина. Сега е първи клас. Подадох документи в близкото училище, като посочих редовна форма. След няколко дни ми се обади директорката и ми каза, че детето не може да бъде в редовна форма, защото ще пречи на другите деца..“
5. „Синът ми е в 7 клас и е със СОП, но има талант за рисуване. Единствено в рисуването и приложните изкуства се чувства приобщен. От училището, към което се обърнах ми казаха, че в паралелката по рисуване няма определени бройки за деца със СОП. Той се чувства така, сякаш целият свят му казва - Ти не ставаш, ти си различен, не отговаряш на изискванията, не те бива за нищо...? “

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Има още много истории, за учители, които твърдят, че не им влиза в работата да се занимават с деца с дислексия, на директори, които невъзмутимо вдигат рамене и казват, че те ръководят елитни училища и няма място за такива ученици.

Училищен психолог, с когото системно работим отбелязва, че „образователната среда разпознава потребностите на децата, но ги третира като изключения и не е достатъчно гъвкава, за да достави онова, от което всяко дете има нужда. Образование за всички означава за всички деца, но не дете по дете, системата да ги включва като изключения от останалите. Приобщаващото образование трябва да дава възможност на всяко едно дете, което в даден момент от живота си може да има нужда от допълнителна подкрепа - то да я получи. Тогава изключенията стават много и би следвало да не са изключения, а да са правило в една гъвкава система. И тук идва ред за трансформацията на системата - от ригидна, която се стреми към стандартизация и унифициране, към гъвкава, която разпознава нуждите и силните страни на детето, за да ги насърчава и развива. Нека да не забравяме, че интеграцията не е просто механично поставяне на едно дете със СОП в класната стая, или в индивидуална и комбинирана форма, а е цялостен процес на включване и приобщаване. Именно включването на децата позволява промяна на начина на учене, разбиране, начина им на развитие, на възприемане и приятелства. Включването позволява преобръщане на нашите навици и предразсъдъци.

В институцията изследваме и практиката на Съда по правата на човека, който устойчиво поддържа позиция, че „образованието на децата е целият процес, чрез който във всяко общество възрастните се опитват да предадат на децата и младите хора своите убеждения, култура и други ценности, докато преподаването или обучението се отнася по-специално за предаване на знания и за интелектуално развитие“. Съдът отбелязва, че дискриминация, основана на увреждане, обхваща и отказа на държавата да осигури разумно приспособление за улесняване на достъпа на децата с увреждания и със СОП до образование, напр. адаптиране на методите на преподаване, за да станат достъпни за тях. Редица дела касаят разногласия между училищни власти и родители относно разпределението на деца със СОП в общи училища или в специализирани. Съдът отбелязва, че за да се подобри достъпът до образование на деца със СОП държавата трябва да предприеме позитивни мерки, за да се подобри положението, най-вече чрез активно и структурирано участие на съответните социални и здравни служби. Освен това Европейския съд подчертава, че дискриминация в основната степен срещу дете е още по-сериозна, защото тогава се формира основата на детското образование и социалната интеграция, предоставяйки на детето първоначален опит за съвместно живеене. Затова и специализираните училища трябва да бъдат изключение.

В контекста на международните стандарти, институцията на омбудсмана отбелязва, че - българското правителство и отговорните институции трябва да реформират образователната система по начин, който да гарантира, че децата с увреждания и децата със СОП имат достъп до всяко ниво на образование при равни условия с останалите деца и ученици. Трябва да се приемат и прилагат стратегии за приобщаващо образование, да се предефинират бюджетни средства, включително конкретни бюджети за инструменти и органи за развитие на приобщаващото образование. Те трябва да наблюдават приобщаващото образование, редовно да събират данни, по възможност по видове увреждания. За да може да изпълни своите задачи, приобщаващото образование изисква политическа, образователна и практическа трансформация, за да се постигнат пълно и ефективно участие, достъпност и постижения за децата, най-вече за децата със СОП, децата с увреждания и в риск от маргинализация. Споделяме принципа, че само при система, която е съобразена с различните изисквания и потребности на децата, при система, която е достъпна и подкрепя всяко дете, могат да се постигнат качествени резултати.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

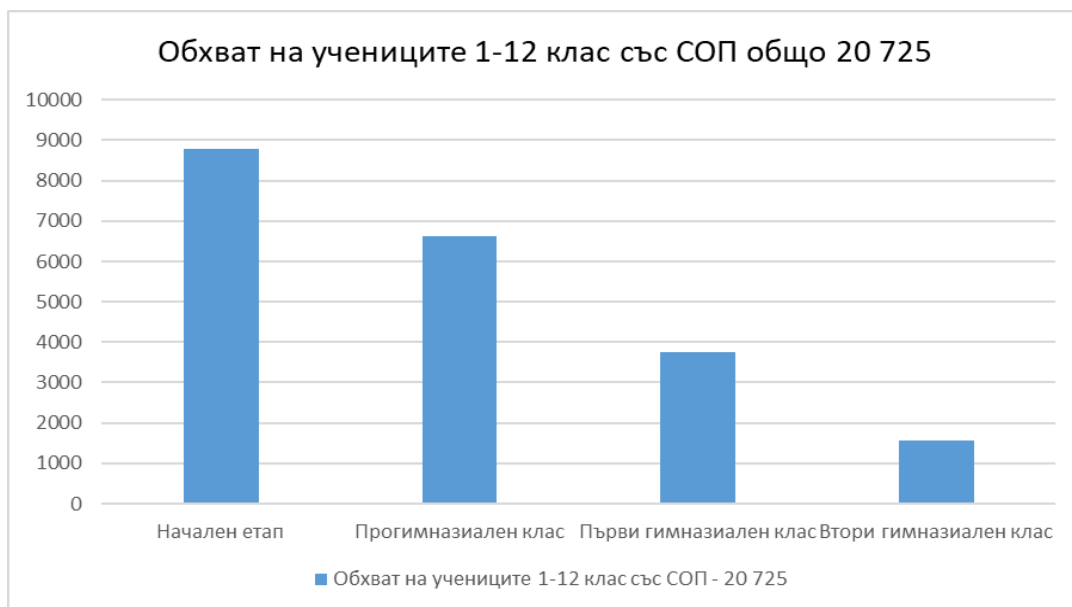
С решение на Министерски съвет нормативът за дете/ученик на ресурсно подпомагане е увеличен на 6 000 лв., а нормативът за създаване на условия за приобщаващо образование на дете/ученик на ресурсно подпомагане е 808 лв. Съобразно броят на децата и учениците със СОП и вида специалисти, които предоставят допълнителна подкрепа, директорът на образователната институция следва да оборудва и да обзаведе специализирани кабинети, като обезпечи дейността на психолога, логопеда и ресурсния учител, но на практика се получава, че тези часове могат да се провеждат и по коридорите на училищата.

В ЗПУО се предвижда система за приобщаващо образование, но не се посочват конкретни мерки за промяна на методите на обучение или за осигуряване на специализирано обучение на учителите. Смятаме, че с цел осигуряване на подходяща училищна среда, подготовка на учителите, учебници и полагага за развиване на приобщаващото образование за всяко дете, е необходимо да се извърши цялостен анализ на подзаконовите актове по закона, както и държавните образователни стандарти, най-вече в Наредбата за приобщаващото образование, която е труден за разбиране документ, с малко спорна логика. Необходимо е МОН и регионалните управления на образованията (РУО) да окуражават и подкрепят развиване на цялостната училищна политика и екипна работа за създаване на подкрепяща среда. В центъра на тази работа трябва да бъде поставени детето и подкрепата за неговото личностно развитие, в зависимост от индивидуалните му потребности. Предлагаме да се разработи обща споделена национална визия за целите на приобщаващото образование, която да води до еднакво разбиране на философията и прилагането му. Такава визия трябва да бъде придружена от пътна карта на сроковете, ресурсите и отговорните институции, изработена при прозрачен процес на комуникация с всички заинтересовани страни, което ще позволи те да се припознаят в принципите на приобщаващото образование и да ги реализират в своята работа. Необходима е яснота и по въпроса какви средства ще бъде отговорно да отдели училището от бюджета за допълнителна подкрепа.

Във връзка с развитието на приобщаващото образование на деца със СОП и по-конкретно за децата с най-тежки дефицити, които са в индивидуална и комбинирана форма, заедно с родители разработихме модел за **колективна образователна подкрепа със следните функции**: оказване на колективна допълнителна образователна подкрепа в рамките на учебното време за ученици на комбинирана и индивидуална форма на обучение и оказване на подкрепа за самоподготовка, отдых и занимания по интереси в рамките на целодневна организация на обучението, както и специализирани пространства за обучение, терапевтична подкрепа и свободни дейности на всеки ученик със СОП, които срещат затруднение с поведението и приемане на общообразователната среда. Тези ученици са изключени от следобедни занимания, като при децата на индивидуална форма на обучение целодневната заетост е нормативно забранена. В предложението ни групите могат да обединяват ученици от различни етапи на обучение – начален, прогимназиален, гимназиален.

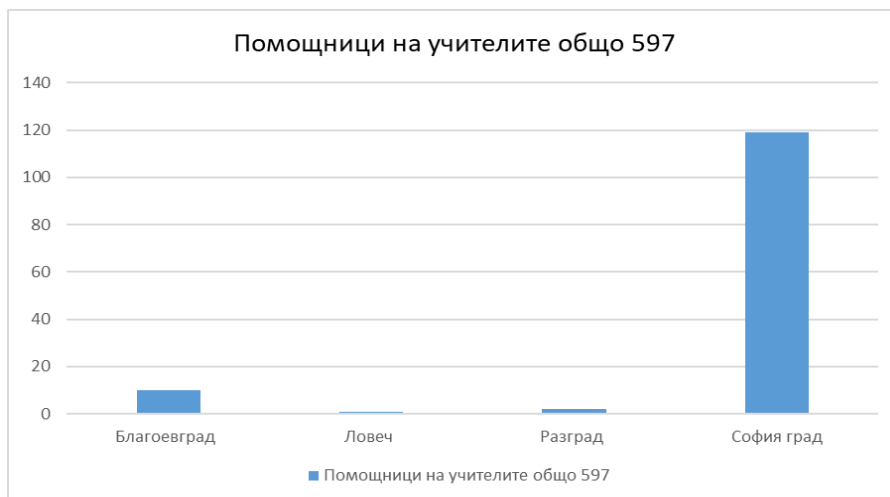
Особено тревожно е отпадането на ученици със СОП в горните степени на образованието, видно от данните в таблицата, което показва, че те са отпаднали. Излезли са от училище без умения за самостоятелен живот и възможности за реализация.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Към институцията на омбудсмана се обръщат родители на ученици със СОП за прекомерно оряждане на учебните планове, по които да се обучават децата им. Представените от тези родители учебни програми на ученици **в индивидуална форма на обучение** показват силно занижен седмичен брой часове, отсъствие на цели предмети независимо от възможността на учениците да се справят с тях (демонстрирано в предходни години), неспазване на нормативна уредба за минимален праг часове, под който не може да се пада. Във връзка с препоръката ни от МОН са изпратили указателно писмо до директорите относно изисквания за допълнителна подкрепа и индивидуалните учебни планове на учениците със СОП.

Изключително малък е броят на помощниците на учителите, за които няма осигурено финансиране:

Какъв е пътят, който ние виждаме напред?

На първо място нашият поглед към детето трябва да бъде оптимистичен. Обратно на така наречения традиционен поглед, измерващ детето спрямо онова, което то все още не знае и не може да прави - ние сме избрали да отдаваме значимост на това, което детето може; което съумява да търси и изследва. Детето е активен участник в своите процеси на израстване и развитие. И това признание се изразява в умението на детската ясла, градина

и училище да прави видими за другите деца и за възрастните децата с увреждания и със СОП.

Кои са нашите препоръки, които правим:

- Включване на приобщаващото образование във възможностите за подготовка и обучение на учители.
- Формиране на умения за приемане и подкрепа на индивидуалността на всяко дете.
- Да се отделят ресурси за качествено адаптиране на учебното съдържание, като основен компонент на приобщаващото образование и част от дизайна на подкрепящата и приобщаващата среда в съвременното общообразователно училище, мост между държавните образователни изисквания и възможностите на учениците с различни затруднения, който им дава шанс да учат заедно със своите връстници.
- Правилно насочени пари + среда, са факторите за развитие на иновативна и гъвкава обучителна среда образователна среда.
- Изготвяне на индикатори за позитивна образователна среда.
- Включване на приобщаващото образование в професионалното развитие.
- Насърчаване на формирането на ръководен капацитет при изграждането на приобщаващи училища.
- Ангажиране на родителите във възможностите за обучение/развитие.
- Устойчив подход и ясни показатели за успеваемост.
- Промяна на нормативната уредба, която да осигури финансиране на помощник на учителя и намаляване на броя на децата, при който се назначава той, особено при дете с комплексни нужди.
- Инициране на обществен и експертен дебат за изготвяне на визия за развитието на българското образование, като образование, което да гарантира равен старт за развитие на всяко българско дете.

В институцията на омбудсмана системно постъпват жалби от родители на деца с различни хранителни алергии и липсата на подходящо хранене в детски ясли, детски градини и училища. По тази тема омбудсманът изготви и специален доклад. Във връзка с тези жалби са изпратени редица препоръки. Подчерта се, че:

- ✓ в България липсва визия за наличието и решаването на проблеми, свързани с децата с хранителни алергии и непоносимости.
- ✓ не е провеждано национално проучване колко са децата с подобен проблем, свързан с децата с хранителни алергии и непоносимости.
- ✓ липсва специализиран рецептурник за приготвяне на храни в детските градини и училища за деца със специфични хранителни потребности;
- ✓ няма указания към директори и учители.
- ✓ Не е формирано обществено и институционално разбиране и подкрепа на родителите, които отглеждат деца с хранителни алергии и непоносимости.

Примери:

Майка на дете, диагностицирано с atopичен дерматит, алергия към белтъка на кравето мляко и съпътстващи хранителни алергии още на двумесечна възраст, се обръща към омбудсмана. Детето е с хранителен режим, изготвен от медицински специалисти. През август детето навършва две години и майката изразява желанието си то да посещава детска ясла. В тази връзка, тя е направила проучване сред детските ясли на територия на град Кнежа, като отбелязва, че е срещнала значителни трудности от страна на екипа и липсата на условия за приготвяне на специална храна за детето. В едно от детските заведения са проявили разбиране и готовност да приемат детето, но само след ясни методически указания от страна за начина на храненето му от директора на РЗИ - Плевен. Целта е да бъде реализирано в интерес на детето правото му да посещава детска ясла, но не са посочени нормативно уредените механизми за това. Искането на майката е да се дадат ясни указания за начина, по който детето може да посещава детска градина. „Един от въпросите, които поставя майката е именно: „Кой има право да поръчва заместващи продукти, необходими за храненето на детето?“.

Въз основа на жалбите, институцията на омбудсмана поставя този въпрос във фокуса на общественото и институционално внимание и препоръчва:

Препоръки:

1. Да се изготви специална наредба за храненето на децата със специални хранителни потребности, като се възложи на националния център по обществено здраве изготвяне на специален рецептурник, включващ подходящи рецепти за храненето на децата, който да се използва от всички детски заведения, училища и резидентни услуги за деца;
2. Да се извърши национално изследване за децата с хранителни алергии, като започне системно събиране на статистически данни.
3. Да се изготви национална форма на План за индивидуален прием на дете с алергии в детските градини и училища.
4. С подкрепата на СЗО да се изследва европейската и международна практика по този въпрос.
5. Засилване на контрола от страна на компетентните органи по отношение на производителите на храни за диетично хранене.

Защита на правата на децата с увреждания

С висок интензитет се характеризират жалбите за децата с увреждания, като повечето от тях следват промени в законодателството и негативното въздействие, което често тези промени оказват върху правата на децата.

През изминалата година институцията на омбудсмана на Република България продължава активната си дейност за защита на правата и най-добрите интереси на децата с увреждания и техните семейства.

Констатациите от постъпващите жалби са, че все още значителен брой деца с увреждания срещат затруднения да получават навреме полагащата им се подкрепа поради забавянето при извършването на медицинската експертиза и особено при издаването на експертните решения.

Освен неспазването на законоустановените срокове, друг сериозен проблем е свързан с експертните решения, които са издавани на децата до 16 – годишна възраст за определяне на вид и степен на увреждане и които са с пожизнен срок. Не са малко

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

случаите, при които семействата не са запознати с изискванията на действащата нормативна уредба и не предприемат навреме действия за започване на процедурата по преосвидетелстване.

Продължават и жалбите относно различната практика между отделните комисии ТЕЛК в страната при определянето на срока на инвалидността и правото на чужда помощ на деца със синдром на Даун. С цел гарантиране на правата и интересите на засегнатите деца и техните семейства, институцията изпраща становища до ръководителите на отговорните органи за вземане на всички необходими мерки за подходящо разрешаване на въпросите, при изпълнение на международните правозащитни стандарти, установени в Конвенцията на ООН за правата на детето, Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания и Хартата на основните права на ЕС. Подчертава също така, че не е допустимо семейства в особено уязвимо положение, без каквато и да било тяхна вина, да бъдат оставяни без полагащата се подкрепа, още повече че не всички права могат да бъдат възстановени със задна дата.

Отделно от това, институцията настоява за предприемане на действия за извършване на изменения във формуляра на оценката на потребностите по чл. 20 от Закона за хората с увреждания при определянето на броя часове лична помощ за децата със Синдром на Даун. В писмата институцията обръща внимание на факта, че настоящият формуляр не предоставя възможност за обективна оценка на децата, които са с интелектуално затруднение, но които са запазили физическата си активност.

Примери:

Майка на дете с ментални дефицити, абсолютно зависима от асистентска помощ за всяка една дейност, опасна е за себе си и за околните, оспорва изготвената оценка за включване в механизма „Лична помощ“. Според състоянието и потребностите на детето, трябва да бъдат определени 168 часа, вместо 135, както е определено. Основанията на жалбоподателката са, че оценката не е извършена правилно и не отговаря на нуждите на момичето. Не са спазени изискванията на методическите указания на Министерството на труда и социалната политика. Майката обжалва и направлението за ползване на социални услуги. Позицията на жалбоподателката е, че при оценката момичето е оцетена с часове, необходими за личен асистент. При предходното ТЕЛК решение, тя е получила 135 часа, а сега при увеличен процент от 80 на 96% е получила по-малко часове.

Майката твърди, че с действията си социалния работник, извършил оценката, е нарушил правата на детето, закрепени в Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания и в Хартата за основните права и свободи на Европейския съюз, като настоява да бъде преразгледана оценката.

Препоръки:

1. Да се въведе механизъм за актуализиране на месечните помощи по реда на чл. 8д от Закона за семейните помощи за деца
2. Да се уеднаквят практиките на комисиите на ТЕЛК в страната при определяне на срока на инвалидността и правото на чужда помощ на деца със Синдром на Даун.
3. Предприемане на действия за извършване на изменения във формуляра на оценката на потребностите по чл. 20 от Закона за хората с увреждания при определянето на броя часове лична помощ за децата със синдром на Даун.
4. Да се ускори извършването на медицинска експертиза и да се гарантира, че децата с увреждания и техните семейства получават навреме полагащата им се подкрепа.
5. Експертните решения за деца до 16-годишна възраст с пожизнен срок да бъдат автоматично и служебно да бъдат преиздавани.
6. Да се информират по подходящ начин родителите с изискванията на действащата нормативна уредба, за да могат да предприемат навреме действия за започване на процедурата по преосвидетелстване.

Правото на детето на щадящо правосъдие

През 2024 г. един от водещите ни приоритети отново е детското правосъдие, въпреки че не са много жалбите в тази посока, но за институцията на омбудсмана е безспорно, че това е това е област, която има нужда от повече справедливост, коректни данни и най-важното - реформи. Защото всяко дете би могло да влезе в допир със съдебната система и да участва в него през различни процедури: в качеството му на жертва, на свидетел, нарушител, като засегнато лице в случай на раздяла и развод на родителите си, и въпреки различните качества, в които то участва, срещата на детето с правосъдната система винаги е съдбоносна за него и слага отпечатък върху целия му живот. Независимо от неговото качество в съдебния процес, детето си остава дете, то попада в свят на възрастни, който не разбира, този свят често го плаши и подобни процедури са особено стресиращи за него. Тези особености на детето задължават властите да положат усилия, за да адаптират правосъдието за техните нужди, при спазване на международните и европейски стандарти, по-специално Конвенцията на ООН за правата на детето, Европейската конвенция за правата на човека и Хартата на основните права на Европейския съюз (ЕС).

Омбудсманът винаги е подчертавал, че трябва да се положат усилия, за да се гарантира ефективен достъп на децата до правораздаване, както и на отношение, което е съобразено с тяхната възраст, развитие и потребности. Тези стандарти са приложими за всички обстоятелства, при които децата, поради каквато и да е причина и качество, в което участват, влизат в контакт със системата на наказателното, гражданското и административното правосъдие. При всеки един такъв случай е необходимо да се насърчава принципът на висшия интерес на детето, грижата и зачитането, участието, равното третиране и върховенството на закона. Да се гарантира безопасността на детето, да се прилага мултидисциплинарен подход и обучение на специалистите в системата.

В своята работа като независим мониторингов орган за защита правата на детето, омбудсманът наблюдава от гледна точка на правата на детето, как се гарантира правото на детето на информираност; какви щадящи процедури за изслушване на децата има и как те работят; доколко съдебната система развива чувствителност към мнението на децата.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Независимо, че България на теория е приела установените на международно и европейско ниво основните принципи и стандарти за правосъдие, съобразено с интересите на детето, то все още има редица слабости, които поставят детето в ситуации, нарушаващи неговите права и интереси. Страната ни има да извърви още дълъг път, докато правосъдието бъде приведено в съответствие с правата на детето и висшите интереси на детето и те да придобият първостепенно значение при всяко действие, което ги засяга, като децата да бъдат изслушвани, информирани и защитени в съдебното производство без проява на дискриминация. България е една от малкото държави, членки на ЕС, която не е реализирала реформата в областта на правосъдието за деца в съответствие с установените правозащитни стандарти и за съжаление не само че не се наблюдава напредък в реформата, но действията по провеждането са спрели.

Предизвикателствата, които омбудсманът за поредна година подчертава, в тази област, са:

- ✓ Недостатъчна координация и сътрудничество между системата за закрила, от една страна, и полиция, прокуратура и съда – от друга.
- ✓ Ограничен достъп до специализирана правна помощ за децата.
- ✓ Не се прилага холистичен подход в работата с деца в конфликт със закона.
- ✓ Липса на достатъчно обучени специалисти, които да работят с децата.
- ✓ Недостатъчен брой разпити на деца в синя стая.
- ✓ Липсата на коректни данни.
- ✓ Липсата на специализация на участниците в досъдебно и съдебно производство.
- ✓ Формални личностни характеристики и липса на методика за изготвянето.
- ✓ Децата не се информират по подходящ начин за правата им, както и родителите.
- ✓ Сериозно забавяне на въвеждането на новата правна рамка за възстановително правосъдие за деца.

През 2024 г. Дирекция „Права на детето“ бе поканена да участва в Национален проект към Националния институт по правосъдие (НИП), подкрепена от Фондация „Лъчезар Цоцорков“ за извършване на анализ на съдебната система, относно наказателни дела с участието на деца. За тази цел институцията на омбудсмана събра данни за периода 2019-2023 г., свързани с децата жертви и децата, извършители на престъпления.

Системно наблюдаваме възпитателните училища-интернати: социално – педагогически интернати (СПИ) и възпитателните училища – интернати (ВУИ), които към настоящия момент са три – СПИ за момчета с. Варненци, община Тутракан, ВУИ за момичета и девойки с. Подем, обл. Плевен и ВУИ „Ангел Узунов“ гр. Ракиново, общ. Велинград. Основната разлика в правната характеристика на ВУИ и СПИ е, че в последните се настаняват деца, които може и да не са извършили противообществени прояви, но „за които съществуват предпоставки за извършване на такива.“ Обикновено настаняването във ВУИ е предшествано с настаняване в СПИ, където корекционно-възпитателната работа не е довела до положителен резултат.

Отбелязваме, че максималният престой във ВУИ и СПИ не може да бъде повече от три години. В чл. 30 от Закон за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни (ЗБППМН) обаче са предвидени и хипотези, при които е възможно максималният срок да бъде продължен по желание на ученика за довършване на обучението им. Най-често инициатори за това са директорите и учителите, които имат интерес от повече ученици, поради това, че тези институции се финансират чрез т. нар. делегиран бюджет и средствата се осигуряват според броя на настанените деца. Установява се още, че има доста случаи на удължен престой във ВУИ и СПИ до

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

получаване на съответната степен на образование, при спазване на законовата процедура поради единствената причина, че настанените деца няма къде да отидат. Тези аргументи поставят друг сериозен проблем, че след напускането на институциите някои от децата нямат семейство, близки и роднини, които да им окажат подкрепа. Друг основен порок на системата е свързан с липсата на последващ периодичен съдебен контрол и осигуряване на правна помощ на настанените деца във връзка с наложените им възпитателни мерки. Българската държава вече е осъждана в Европейския съд по права на човека - делото „Д.Л. срещу БЪЛГАРИЯ“. В тази връзка съдът припомня, че член 5 § 4 гарантира правно средство за защита, което трябва да е достъпно за жалбоподателя. Необходимо е обаче да се отбележи, че приложимото законодателство не позволява непълнолетните, настанени във възпитателен център - интернат да се обръщат към съдебните органи, за да поискат преразглеждането на задържането си. Съдът отбелязва аргумента на българското правителство, според което вътрешното право предвижда възможността мярката за настаняване да бъде преразгледана от съдилищата по предложение на местната комисия (параграф 85 по-горе). Въпреки това, ако се приеме, че жалбоподателката е искала да мине през тази комисия, съдът отбелязва, че последната представлява административен орган, който има неограничената власт да прецени ситуацията на непълнолетното момиче преди евентуално да подаде молба за преразглеждане на мярката пред съда. Освен това съдът констатира, че във вътрешното право на България не съществува периодична и автоматична проверка по отношение на разглежданото задържане. От това следва, че в конкретния случай е налице нарушение на член 5 § 4 от конвенцията. В съдебните решения на преден план са изведени индивидуалната и генералната превенция, а не образователният надзор.

Повечето деца са настанени за скитничество, проституция, бягство от дома, бягство от училище, употреба и търговия с наркотици. В някои случаи става въпрос за деца, жертви на престъпления. Има и деца, настанени по чисто социални причини – бедност, negliжиране, просия, скитничество. Повечето от децата, настанени във ВУИ и СПИ са от бедни семейства, като това води до извода, че бедността се инкриминира в България. За повечето от децата и младите хора е валидно, че те са жертва на обстоятелства в техния живот – бедност, липса на нормални жилищни условия, разделени родители и/или такива, които са икономически емигранти в чужбина.

Примери:

През 2024 г. институцията на омбудсмана бе сезирана от Национална мрежа за децата (НМД) относно отказ за достъп до правосъдие на деца. Установява се, че немалка група непълнолетни български граждани са пострадали от сексуално насилие и злоупотреба. Сигналът се отнася до посегателството върху 14 деца от кв. Надежда в гр. Сливен, чийто случай показва красноречиво тревожната тенденция, че държавата не е способна да им осигури достъп до правосъдие, справедлива защита на децата и защита на техните права на жертви. Припомня се, че защитата от насилие, достъпът до правосъдие и мерките за рехабилитация и реинтеграция на децата, пострадали от сексуално насилие, са права, защитени и от международното право по правата на човека.

Случаят с английския гражданин Даниел Хък, получил присъда за педофилия във Великобритания, успял да избегне ограниченията и да напусне страната си, като се установява в един от най-бедните квартали в България – кв. „Надежда“, е известен от години. Още през 2019 г. британската телевизия ВВС излъчва репортаж за Хък, след което последва негов арест и обвинения в блудствени действия с деца в Сливен. Установява се, че Хък „се подвизава“ като пастор в сливения квартал.

Поради оттегляне на показанията на децата жертви и пропуснати процесуални възможности в досъдебното производство, не се стига до осъдителна присъда на Хъл и той се завръща в квартала. Сигналите за продължилите блудствени действия с малолетни и непълнолетни дават повод за нов арест, като през август 2022 г. Хъл е подведен под наказателна отговорност по висящо към момента НОХД № 487/2023 г. по описа на Районен съд – гр. Сливен, по обвинения в системно блудство с 14 момчета от кв. Надежда. С тревога се установява, че нито една от жертвите не е разпитвана пред съдия в досъдебна фаза. Разпитът пред дознател, макар проведен в синя стая, е продължил цяла нощ, което е било силно травмиращо за децата.

Особено тревожен факт е, че през последните месеци всички съдии от наказателните състави на Районен съд – гр. Сливен са си дали отвод по дело № 487. Съдиите си дават отвод, без да посочат нито един правдоподобен аргумент за това. Допуснати са редица нарушения на процесуалните закони, вкл. на защитените за деца-жертви разпоредби, което показва непознаване на законодателството, липса на специални знания за правата и потребностите на децата, неразбиране на необходимостта да се избегне допълнителна травма на децата-жертви, липса на мотивация и грижа за изхода на наказателното производство. При наличие на синя стая, съдия е настоял да разпита децата в съдебната зала. Това се определя като категорично неспазване на съдебно-следствените действия с деца и нарушаване на техните процесуални права и най-добри интереси.

Омбудсманът се обърна към Висшия съдебен съвет (ВСС), като изложи всички известни обстоятелства - за непрекъснатите отводи на съдии по делото срещу Хъл, които създават обоснован риск от прекратяване на процеса, повторна виктимизация на децата жертви, продължаване на посегателствата срещу деца в кв. „Надежда“, загуба на доверие в системите на правосъдие и закрила в правовата държава изобщо.

Препоръки:

6. Да се въведе задължителна специализация за работа с деца за органите на досъдебното и съдебно производство.
7. Да се подобри значително качеството на социалните доклади, които се представят от ДСП на съда.
8. Да се изготви бланка за личностната характеристика, изготвяна от МВР, съвместно с други служби, както и да се приеме методика за работа.
9. Да се въведе механизъм за предпазване на детето от вторична или повторна виктимизация, сплашване или натиск на всеки етап на производството.
10. Постепенно да се преустанови използването на възпитателни училища – интернати и междувременно да се гарантира на всяко дете, настанено в такива интернати, че има достъп до мерки за закрила съгласно ЗЗДет.
11. Системно да се преразглеждат настаняването на децата в интернатите, с възможност за неговото прекратяване.
12. Да се предприемат спешни мерки за отмяна на Закона за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни и да се гарантира, че на децата под минимална възраст за носене на наказателна отговорност не се налага наказателни мерки, включително настаняване в училища-интернати.

13. Да се гарантира, че се предоставя на ранен етап на производството и през целия наказателен процес квалифицирана и независима правна помощ на деца, обвинени или признати за виновни за нарушаване на наказателния закон.

Право на децата на качествени медицински грижи

През изминалата година 2024 г. са приети важни стратегически документи в областта на детското здраве – Национална здравна стратегия с хоризонт до 2030 г., работи се по дългосрочна програма за майчино и детско здраве, има напредък по изграждането на Национална детска болница. НЗОК прие два кода, чрез които разходите за медицински храни за домашно лечение да бъдат възстановени. Сериозен проблем в здравеопазването остават човешките ресурси, липсата на достатъчно педиатри, детски психиатри, медицински сестри с детски профил, като в страната има 1626 практики на педиатри, 141 неонатолози, 15 детски гастроентеролози, 21 – детска неврология, 22 практики на детска психиатрия и 22 -детска хирургия.

Жалбите и сигналите, подадени във връзка с правото на детето на достъп до качествени и навременни медицински грижи са над 50. Протестите на родителите, на пациентски организации, както и увеличаването на жалбите в сектора здравеопазване за деца показват, че има редица структурни проблеми в областта на детското здравеопазване, за които трябва да се вземат адекватни мерки.

Типове оплаквания:

- Отказ за извършване на преглед с направление и насочване на детето към платена услуга.
- Финансови проблеми при извършване на необходими генетични изследвания на млада жена.
- Отворено писмо от гражданка, във връзка с медицинското обслужване на дъщеря ѝ в УМБАЛСМ „Н. И. Пирогов“ ЕАД.
- Достъпа на децата до лекар със специалност „Педиатрия“.
- Сигнал от гражданка, относно отношението и условията в Клиниката по детска онкология на УМБАЛ „Царица Йоанна - ИСУЛ“ ЕАД, гр. София, които описва.
- Жалба от пациентска организация, относно: „Дискриминативен достъп до лечение и риск от прекъсване на животоспасяващи терапии при навършване на 18 годишна възраст на пациентите“.
- Нарушаване правото на лечение и достъп до здравеопазване на децата, които страдат от редки заболявания, които не са онкологични или онкохематологични.
- Пациентска организация предоставя на вниманието на институцията на омбудсмана молба относно лечението на пациентите със синдром на Търнър и наличността на лекарствени продукти в България. Описват се проблемите и се отправя молба за тяхното разрешаване.
- Отговор от МЗ, съгласно който реимбурсирането на лекарствени продукти за хормонална терапия при пациентки със Синдром на Търнър, както и разпространението на трансдермална форма на естроген на пазара в Република България, са в пряка зависимост от волята на притежателя на разрешението за употреба и МЗ не разполага със законово регламентирани механизми за въздействие.
- За достъп до навременна медицинска помощ, като основно право, изисква се предприемане на подходящи мерки.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

- Гражданка поставя проблем, за който отбелязва, че касае стотици деца в България. Отбелязва затрудненията, които изпитва болничната структура на МБАЛ „Национална кардиологична болница“ ЕАД, където се извършват операции на новородени бебета и деца с вродени сърдечни малформации и обръща внимание, че преустановяването на дейността и поставя в риск и обрича всички новородени с ВСМ, както и всички деца със спешна нужда от сърдечна операция. Отправя се искане за възстановяване на дейността на болничните структури.
- Сигнал от гражданин, във връзка с медицинското обслужване на неговия син, лекуван за онкологично заболяване в ИСУЛ, а впоследствие починал в СБАЛДБ. Изразява недоволство от обема и качеството на оказаната му медицинска помощ в болницата, доводи за което излага. Обвинява НЗОК, че е забавила одобряването на лечението на детето в чужбина, както и лекарка от СБАЛДБ, че е приложила неправилно лечение.
- Жалба от гражданка, която пише, че е самотен осиновител на дете на 3 години и описва затрудненията, които среща при издаване на болничен лист за гледането му, вследствие въведени ограничения при продължителност над 40 дни.
- Откази на НЗОК да заплати лечението на дете с ретинопатия в Турция.
- Жалба, по повод затрудненията, които родители срещат при извършването и отчитането на проба Манту и евентуално поставяне на БЦЖ ваксина на техните деца.
- Забавяне на медицинската експертиза на деца и несъгласие с решението на ТЕЛК, предимно по повод експертиза на деца със синдром на Даун.

Има жалби, свързани с липсата на палиативни грижи за деца в България, недостиг на легла за палиативна грижа, недостиг на легла в педиатрия. В жалбите се посочва, че в България не се дефинира правилно палиативната грижа, тя не включва само оказване на медицинска грижа, но и създаване и осигуряване на различни социални услуги, чрез които детето в семейството да получава комплексна подкрепа.

Често срещани са жалбите за откази, направени от НЗОК за лечение на деца в чужбина. При един от случаите на оплакване, от НЗОК предложиха вариант за решение на случая.

Не са редки случаите, в които гражданите се оплакват от отношението на медицинските лица към тях, липса на информация и консултация.

Няколко на брой са жалбите, свързани с употребата, с рекламата и продажбата на Sniff bull. Една от жалбоподателките пише, че се е обърнала към търговец за информация какво е съдържанието на продукта, откъдето са я препратили към вносителя, чиито сайт не се зарежда. Сочи необходимостта от предприемане на мерки и действия срещу легалното разпространение и свободния достъп до енергиен продукт, с неясен произход и състав и прием през носа.

По повод на генетичните изследвания от МЗ ни информират, че има значителен брой жалби, свързани със затруднения при провеждането на диагностика чрез генетични изследвания на граждани, включително и от медицински специалисти. По повод на препоръката от МЗ съобщават, че са предприети действия по изготвянето на анализ за изпълнението на нормативно регламентирани възможности за провеждане на генетични изследвания, както и за възникващите затруднения в достъпа на децата до този вид диагностика. Информират още, че след получаване на изисканата от НЗОК информация ще бъде направена оценка на ситуацията и необходимостта от предприемане на допълнителни действия за подобряване на достъпа на децата до диагностични генетични изследвания.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

По препоръка на институцията на омбудсмана по повод на жалба, подадена от пациентска организация, относно: „Дискриминативен достъп до лечение и риск от прекъсване на животоспасяващи терапии при навършване на 18 годишна възраст на пациентите“ и нарушаване правото на лечение и достъп до здравеопазване на децата, които страдат от редки заболявания, които не са онкологични или онкохематологични, от МЗ ни информират, че е извършена промяна в Закона за здравето и са включени редките заболявания.

Предизвикателства

- ✓ Детската смъртност на деца до 1 година.
- ✓ Изграждане на централизирана система на педиатрична грижа.
- ✓ Ниското заплащането на педиатричната грижа.
- ✓ Ограничен човешки ресурс.
- ✓ Здравни неравенства пред децата в различните региони.
- ✓ Голям брой деца все още се лекуват чрез дарителски сметки.
- ✓ Ниска удовлетвореност на гражданите от комплексността на здравните услуги за деца.
- ✓ Свободна продажба на цигари, алкохол, енергийни напитки, райски газ и вейпове на непълнолетни.

Препоръки:

1. Системен фокус върху превенцията, профилактиката и скрининга на детското здраве.
2. Постигане на интегрираност между системите на образование, здравеопазване и социални дейности;
3. Национална кампания за издигане на престижа на педиатрите.
4. Да се осигури достатъчно човешки, технически и финансов ресурс за изпълнението на дейностите по Националната програма за подобряване на майчиното и детско здраве 2021-2030 г.
5. Да се насърчи прилагането на подходящи медицински практики в родилните отделения и неонатологиите.
6. Да се гарантира наличието на здравни медиатори в цялата страна.
7. Да се разработи национална програма за детско психично здраве, като се предвидят подходящи ресурси и се включат мерки за: терапевтични и интердисциплинарни услуги в общността на психичното здраве; осигуряване на скрининг за проблеми, свързани с психичното здраве и услуги за ранна превенция в училище
8. Разширяване на обхвата на децата и достъпа им до медицински храни с лечебна цел;
9. Подобряване на качеството на медицинските изделия
10. Увеличаване на достъпа на децата с увреждания до рехабилитация
11. Гарантиране на достъпа на всяко дете до своевременни, качествени и ефективни здравни услуги, адаптирани спрямо неговите нужди през различните периоди на неговото детство.

Сигурна и безопасна обществена среда – реклами, хазарт, детски площадки

И през тази година гражданите се вълнуват от липсата на социална и културна инфраструктура за деца в малките населени места, от състоянието на детските площадки, от вредната обществена среда и рекламите, от липсата на подходящи телевизионни програми за деца, достъп на децата до неподходящи за тях услуги чрез мобилните оператори; продажбата на енергийни бонбони и напитки на подрастващите.

Системно постъпват жалби с твърдения за разрушени съоръжения на детски площадки, необезопасени, без подходящи настилки. Общините, които са собственици на площадките се оплакват, че дори с оскъдни средства, те се опитват да ги поддържат, но отново ги чупят, като това се прави най-вече от младежи. На много малко места се установи, че има сформирани граждански инициативи за поддържане на детските площадки в кварталите, в които те живеят. Не си партнират с общините и районите, като единствено изпращат жалби и сигнали до тях.

Граждани изразяват възмущението си от посланията на рекламната кампания на сладолед „Galaxy“, които имат неприличните и пошли послания. Посочват, че този продукт е харесван от децата, но посланията като „Най го обичам преди да свърши“ и „Друго не близвам“, придружени с образи на „сблазнителни жени“ поражда асоциации, които са неетични и неморални. Текстът има препратка към разврат и неспазване на обществените норми, което се копира от децата и се превръща в тяхна комуникация. Във връзка с изложените в жалбата обстоятелства, се обърнахме към председателя на ДАЗД, за да бъдат разгледани поставените въпроси и в рамките на техните правомощия да предприемат действия. Рекламата е свалена от ефира и от билбордовете.

Не са редки случаите, в които се изпращат снимки и клипове, предимно от Tik Tok, от които се виждат групи деца и млади хора, употребяващи диазотен оксид (райски газ)

Препоръки:

1. Повече паркови пространства, зелени улици и булеварди – кампании по залесяване с участие на децата (тази препоръка е дадена от деца и млади хора от SOS Детски селища България).
2. Повече велоалеи, детски площадки, площадки за стрийт фитнес и спортни игрища.
3. Свободен достъп на деца до 12 - годишна възраст до спортни съоръжения .
4. Извеждане на политики, осигуряващи достъпна, безопасна и споделена градска среда и публични пространства за отдих и свободно време за децата и семействата.
5. Медийна политика за ефективна закрила на децата от вредно съдържание в медиите.
6. Осигуряване на достъпни за масов спорт и физически активности обществени пространства.
7. Да се изградят физкултурни салони във всички училища и детски градини в страната.

Детско участие и инициативи

Какво искат децата?

Мнението на децата е представено в институцията на омбудсмана на специална среща по проект „Заедно: работа в партньорство с деца и младежи за по-добро включване на техните права в решения, свързани с преодоляване на последствията от Ковид – 19 и други извънредни обстоятелства“, изпълняван от SOS Детски селища България за

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

укрепване на участието на децата и младежите в процесите на вземане на решения за техния живот.

- ✓ Подкрепа на родителите им в тежки финансови моменти.
- ✓ Програми за обучение на връстници за деца и младежи, за да се изгради капацитет за пълноценно участие в процеса на вземане на публични решения.
- ✓ Онлайн курсове и програми за повишаване на информираността сред лицата, вземащи решения в институциите и в обществото, както и професионалистите, които работят за и с деца и млади хора, за това как да се подобри участието на децата и младежите в застъпничеството.
- ✓ Информационни видео клипове, създадени за деца от деца и младежи, с цел надграждане на знанията им за техните права и как могат да изразят мнението си.
- ✓ Информационни уебинари за професионалисти и лица, вземащи решения, за да се повишат знанията си за това как децата и младите хора искат да бъдат включени в отговорите на извънредните ситуации
- ✓ Специални часове по толерантност и недискриминация, за културно опознаване на различните етноси
- ✓ Национално отбелязване на 19-ти ноември – Световен ден за борба с насилието над деца, като деца, родители, учители и управляващи отбелязват този ден заедно
- ✓ Обучителни програми срещу насилието и за повишаване на родителския капацитет
- ✓ Обучителни програми за насилници – 10 дневни лагери за терапия и обучение
- ✓ Увеличение на бюджета на резидентните социални услуги за деца, както и средствата за децата в приемна грижа, средства, отнасящи се до издръжката и развитието на децата.
- ✓ Два пъти годишно експерти от ДАЗД/ОЗД да провеждат срещи с децата в алтернативна грижа: децата да дават обратна връзка за грижите, които получават и отношението на възрастните към тях (устно, анкета, дискусия).
- ✓ Възрастните, които се грижат за децата в алтернативна грижа (приемна грижа, ЦНСТ) да са на възраст от 25-60 години.
- ✓ Създаване на безопасни пространства и среда за участие; осигуряване на безопасна и толерантна среда, където децата могат да изразяват своето мнение без страх от осъждане.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

- ✓ Формиране на общност от деца в грижа, включително и онлайн платформа, на която децата и младите хора могат да подават идеи, да гласуват за политики, да комуникират.
- ✓ Поверителност и закрила: осигуряване на закрила на деца, които изразяват мнението си по чувствителни теми и гарантиране, че тяхното участие няма да ги изложи на натиск.
- ✓ Насърчаване на сътрудничеството между възрастни и деца; Създаване на обществени съвети, които включват както възрастни, така и деца, за съвместно разработване или оценка на политиките, като се гарантира, че се дава еднаква тежест и на двете страни.
- ✓ Осигуряване на обратна връзка и отчетност: да се предоставя обратна връзка на децата за значимостта и ефекта на тяхното включване.

Инициативи с ученици

16 февруари – Среща – лекция за правата на децата с ученици от ПГТЕ „Хенри Форд“, София

23 февруари – Новоизбраните ученически омбудсмани в 30 училища от мрежата на Център „Амалипе“ отбелязват началото на техния мандат с представяне в институцията на омбудсмана, а по-късно и на специална церемония, организирана в Гранитна зала на Министерския съвет. Министър-председателят акад. Николай Денков, министърът на труда и социалната политика д-р Иванка Шалапатова, министърът на образованието и науката проф. Галин Цоков, заместник-омбудсманът Елена Чернева-Маркова, както и Н. Пр. Мартина Фийни, посланик на Ирландия, Н. Пр. Реймунд Фурер, Посланик на Конфедерация Швейцария в България и Андриа Брулет-Родригез, заместник – посланик на САЩ в България поздравяват новоизбраните ученически омбудсмани и им дават съвети за тяхната успешна работа. Събитието се провежда по инициатива на Центъра за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе“. След тържествената част се проведе в институцията открит урок с ученическите омбудсмани.

12 март - Ученици между 14 г. и 18 г. от различни старозагорски училища посещават институцията на омбудсмана в рамките на обучението си за млади лидери на тема „Интегритет, развитие и успех чрез граждански активизъм“, което е се провежда като част от проект на „Международен младежки център – мисли локално, действай глобално“.

31 май – 19 Детски ромски фестивал „Отворено сърце“, организиран от ЦМЕДТ „Амалипе“ в град Велико Търново и участие на представител на институцията в кръгла маса „Да превърнем езика на омразата в език на толерантността“

20 септември – Среца разговор с деца и младежи от SOS Детски селища България.

28 ноември – Открит урок с ученици от Професионална гимназия по туризъм „Алеко Константинов“, гр. Плевен.

Основни силни страни, предизвикателства и препоръки:

Изводите, които трябва да бъдат направени, са, че голяма част от старите проблеми, които омбудсманът е извел през годините, не са намерили своите ефективни решения. Предизвикателствата, пред които е изправена системата за закрила, не са решени, липсват адекватни ресурси за подкрепа на семейството, не се прилагат интегрирани подходи в работата на органите за закрила, има трудности в интегрираното образование и работата с деца със специални образователни потребности и това са само част от тези въпроси, които се съчетават с нови, произтичащи от бързи нормативни промени, забавени реформи и/или лошо правоприлагане.

Силни страни

- ✓ Воля и готовност на институциите и неправителствените организации да работят за повишаване на благосъстоянието на децата.
- ✓ Успешна реализация на процеса на де-институционализация на грижите за деца.
- ✓ Разгръщане на широк спектър от социални услуги за деца и семейства.
- ✓ Професионална мрежа от граждански организации, работещи в областта на закрила на правата на децата.
- ✓ Напредък в каузата за Национална детска болница.
- ✓ Наличие на работещи механизми за сигнали от и за деца – Националната телефонна линия – 116 111 и Национална телефонна линия за онлайн безопасност за деца 124 124.

Предизвикателства:

- ✓ Липса на комплексни и компетентни подходи и модели за подкрепа на детето в семейството.
- ✓ Система за закрила, която е ориентирана към риска, а не към превенцията на рисковете.
- ✓ Липса на интегриран източник на данни за деца, особено за жертви на насилие и тормоз.
- ✓ Съдебна система, неадаптирана за нуждите на децата.
- ✓ Сложна и нереструктурирана система за закрила на детето.
- ✓ Значителни неравенства в доходите на семействата и слабо въздействие на социалните плащания.
- ✓ Липса на ефективни мерки за подкрепа на деца в ситуация на особена уязвимост – деца в бедни домакинства, децата от имигрантски и бежански семейства
- ✓ Децата продължават да бъдат разделяни от семействата си поради бедност, лоши битови условия, липса на жилища, деца с увреждания.
- ✓ Трудности в приобщаващото образование на деца със СОП.
- ✓ Лоша медийна и неетична среда по отношение на детето;
- ✓ Достъпът на деца до организации и институции, които могат да защитят техните права, по принцип е ограничен.

Препоръки:

1. Осигуряването на правото на детето да живее в семейна среда, като за целта бъдат разработени и въведени в практиката политики за подкрепа на семейството и семейната среда.
2. Ефективни и целенасочени политики за намаляването на броя на децата в риск от бедност или социално изключване чрез подобряване достъпа до образование, здравеопазване, детски грижи, подходящо жилище и пълноценно хранене.
3. Подкрепа на доходите на семействата, чиито деца са застрашени от социално изключване самотни родители, родители на деца с увреждания, многочислени семейства, семейства с безработни родители; социално подпомагане, обусловено от отговорното родителско.
4. Засилване на ефективните и споделени форми на детско участие.
5. Целенасочени инвестиции в системата за закрила.
6. Децентрализация на управлението и финансирането в социалната сфера към местните власти.
7. Продължаване на реформата в детското правосъдие.

8. Пълноправно интегриране на децата със СОП в образователната среда, осигурявайки достатъчно специалисти, подготовка на учителите, адаптирани програми и учебни помагала.
9. Утвърждаване на механизми за регионална координация и въвеждане на междусекторен подход на работа между трите основни сфери – образование, здравеопазване и социална политика.
10. Приемане на национални програми, ресурсно и финансово обезпечени за подкрепа и интеграция на млади хора, напуснали резидентната грижа.
11. Насърчаване на детското участие чрез развиване на различни форми.
12. Създаване на безопасни пространства и среда за участие; осигуряване на безопасна и толерантна среда, където децата могат да изразяват своето мнение без страх от осъждане.
13. Да се предприемат спешни мерки за отмяна на Закона за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни и да се гарантира, че децата под минимална възраст за носене на наказателна отговорност не се налага наказателни мерки, включително настаняване в училища-интернати.
14. Да се ускори реформата на системата на детско правосъдие, като се приеме закон за отклоняването от наказателното производство и да се гарантира, че той ефективно насърчава прилагането на извънсъдебни мерки, като отклоняване, медиация и психосоциална подкрепа на деца.
15. Подобряване на достъпа на децата до качествени медицински грижи и повишаване на информираността на родителите по въпроси, отнасящи се до детското здраве.
16. Приоритет е намаляването на броя на децата в риск от бедност или социално изключване чрез подобряване достъпа до образование, здравеопазване, детски грижи, подходящо жилище и пълноценно хранене.
17. Активни политики спрямо отдиха, свободното време и развиване на способностите на детето.
18. Всяко дете да е в семейство, което да му осигурява обич, правилна грижа, сигурност, закрила и възможност да развива всичките си таланти.

VI. ПРАВО НА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

Постъпилите в институцията на омбудсмана жалби от граждани, пациентски организации, професионални и съсловни организации и организации на хора с увреждания показват наличието на хронични проблеми в системата, на които все още не е намерено решение.

Правото на гражданите на достъп до медицинска помощ при спазването на принципите на своевременност, достатъчност и качество за съжаление не е изцяло гарантирано, а определението на Световната здравна организация за здраве остава желана, но трудно достижима цел.

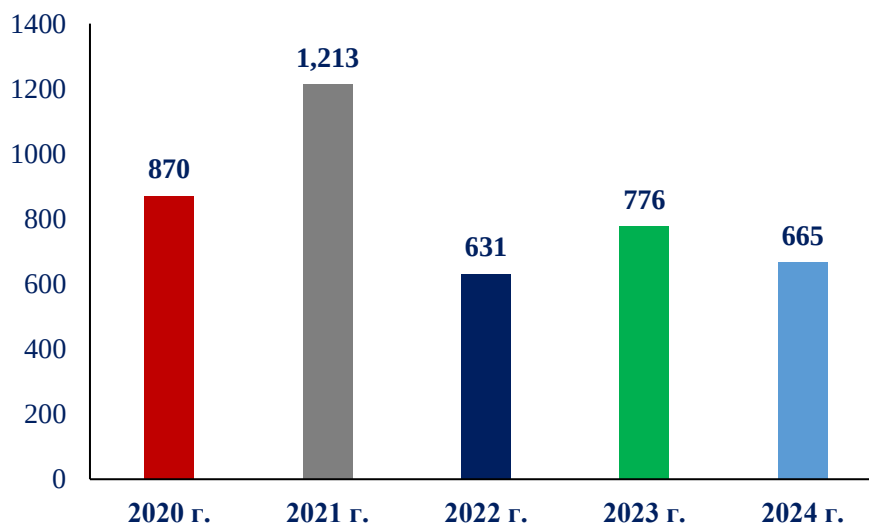
През последните години се наблюдава постоянно нарастване на средствата за здравеопазване, но без сериозни реформи в сектора, което за съжаление не кореспондира с подобряване на достъпа на гражданите до медицинска помощ.

Високото ниво на доплащане от пациента, в сравнение с другите европейски държави, в това число за медицински услуги, лекарствени продукти и медицински изделия, неравномерното разпределение на лечебни и здравни заведения на територията на страната, липсата и недостигът на лекарствени продукти в аптечната мрежа, недостатъчното качество на медицинската помощ, забавяне на медицинската експертиза са сред основните проблеми, на които не е намерено окончателно решение.

Не на последно място, здравно-демографските показатели, здравните детерминанти и данните за текущото здравно състояние на населението показват изоставане спрямо страните от ЕС. Същевременно Националната здравна стратегия 2030 беше приета след продължителни оспорвани обсъждания и много нанесени промени.

В настоящия доклад са описани преобладаващата част от съдържащите се в жалбите и сигналите и поставени на вниманието на институцията проблеми, като е направен задълбочен анализ и са предложени стъпки за тяхното преодоляване.

Графика №22 - Брой жалби и сигнали, свързани с правата в здравеопазването за периода 2020-2024 г.

Броят на постъпилите в институцията жалби и сигнали за нарушени права в здравеопазването е сравнително постоянен през годините с изключение на увеличението през 2020 и 2021 г., когато пандемията от COVID-19 и въведените в тази връзка временни противоепидемични мерки, имунизации, тестове и сертификати стана повод за недоволство на много граждани.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Таблица №8 - Брой жалби и сигнали по права в здравеопазването за периода 2020-2024 г.:

Права в здравеопазването	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.	2024 г.
COVID-19 и противоепидемични мерки	320	553	47	-	-
Медицинска експертиза	175	179	180	175	68
Качество на медицинските услуги	71	90	92	60	82
Достъп до медицински услуги	72	84	80	56	204
Достъп до лекарствени продукти, медицински изделия и диетични храни	39	47	44	318	173
Здравноосигурителни права	41	46	26	33	38
Промоция и профилактика, имунизации, здравен контрол	11	79	15	8	6
Достъп до здравна информация	9	11	18	4	21
Други	132	124	129	122	73

Делът на жалбите и сигналите, свързани с права в здравеопазването към общия брой жалби, постъпили в институцията, остава постоянен.

Следва да се има предвид също, че част от жалбите са придружени от подписки, както и че в много от индивидуалните жалби и сигнали, а също от неправителствени организации, са поставени проблеми, имащи отношение към права на голяма група хора. В същото време в немалко жалби и сигнали е поставен въпросът и се изразява очакване за решаване на повече от един проблем.

Във връзка с 412 жалби и сигнали са отправени препоръки към органи на изпълнителната власт, на местното самоуправление, както и към държавни контролни органи, преобладаващата част от които са изпълнени изцяло или отчасти. Препоръчаните от институцията на омбудсмана проверки са извършени, поставените въпроси са разгледани, като за становището и предприетите действия омбудсманът и гражданите са информирани.

За съжаление в някои от отговорите се цитира действащата нормативна уредба, като не се сочат конкретни обсъждания и действия за нейната промяна с оглед решаване на проблемите и гарантиране на гражданските права.

Следва да се отбележи, че по някои жалби и сигнали са отправени препоръки до няколко органа или институции, имащи отношение към разглеждането и решаването на поставените от гражданите проблеми.

При констатиране на нарушения от контролните органи е получена информация, че са образувани производства и ще бъдат наложени предвидените в нормативната уредба санкции.

В преобладаващата част от жалбите, в това число такива, във връзка с които са изпратени препоръки, гражданите са консултирани и са им давани съвети от институцията на омбудсмана за възможни техни действия по поставените проблеми, оказвано е също съдействие и посредничество за решаването им. Информирани са също за становището на институцията на омбудсмана и за вече предприети действия по поставените в жалбите въпроси.

В настоящия доклад са описани най-често поставяните на вниманието на институцията проблеми, както и по-значими такива, съдържащи се в индивидуални

жалби, направен е анализ и са отправени предложения и препоръки за тяхното решаване и гарантиране на гражданските права в сектора.

Достъп до медицинска помощ

- ***Спешна медицинска помощ***

Спешна медицинска помощ, осъществявана от центровете за спешна медицинска помощ (ЦСМП):

Постъпилите през годината жалби са по повод: проблеми при комуникацията с диспечерите; неотзоваване на повиквания; закъснения на линейката; обем и качество на оказаната на място медицинска помощ; проблеми при осъществяване на хоспитализации и откази от лечебни заведения за болнична помощ да хоспитализират докараните им екипи на ЦСМП пациенти.

Анализът показва, че сред основните проблеми са недостатъчният брой лекарски екипи и недостигът на персонал, остарелият автопарк, затрудненият достъп до пациента в планински райони и в райони с лоша пътна инфраструктура и др. Следва да се отбележи също натоварването на спешната помощ от неспешни случаи, в това число здравнонеосигурени пациенти, както и от осигурени пациенти, за които не е осигурен друг достъп до медицинска помощ в извънработното си време и в празнични и почивни дни. Не на последно място са възникналите конфликти с пациенти и техните близки и случаите на физическа агресия срещу медицинския персонал.

Като илюстрация за функциите на ФСМП може да се посочи постъпилата в институцията подписка от жителите на село – общински център, срещу планираното преместване на намиращия се в общинския център филиал за спешна медицинска помощ в друго населено място. В отговор на отправената от омбудсмана препоръка от МЗ информират, че със строителството на новата сграда по същество не се закрива филиалът на спешната медицинска помощ, а се променя неговото местоположение, което е съобразено с възможностите на общината за предоставяне на подходящ терен за изграждане на филиала.

Спешна медицинска помощ, осъществявана от спешните отделения на лечебни заведения за болнична помощ:

Оплакванията са основно по повод организацията на работа в спешните отделения на болниците, големия брой чакащи пациенти, в това число здравнонеосигурени, потърсили сами помощ, проблеми, имащи отношение към триажа, възникнали конфликти между персонала и пациентите и техни близки.

Граждани поставят и въпроса с липсата на транспорт да се приберат сами в случаите, когато са закарани с линейка до болница, но не са хоспитализирани.

По конкретните жалби и сигнали са отправяни препоръки към компетентните контролни органи – регионалните здравни инспекции (РЗИ) и Изпълнителна агенция „Медицински надзор“ (ИАМН), които при констатиране на пропуски и нарушения са налагали предвидените в закона санкции.

- ***Достъп до първична извънболнична помощ.***

За поредна година граждани от малки, отдалечени и труднодостъпни населени места търсят съдействие от институцията на омбудсмана във връзка с неосигурен техен достъп до първична помощ вследствие липсата на лекар или непосещаването на населеното място от лекар или фелдшер. Необходимостта да посетят амбулаторията на лекаря в населеното място, в което е практиката му, затруднява гражданите, в това число възрастни и трудноподвижни хора, както и такива, неразполагащи с личен транспорт, и

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

освен до разход на време и средства, както и произтичащите от пътуването рискове за тяхното здраве.

Видно от постъпилите жалби и сигнали, сериозен проблем за гражданите в тези, но и в по-големи населени места е неосигуреният достъп до медицинска помощ между 20 ч. вечерта и 8 ч. сутринта през работните дни и денонощно през почивните и празничните дни по повод остри и изострени хронични заболявания и състояния, при които медицинската помощ не може да бъде отложена във времето. Граждани отбелязват липсата на гарантиран безплатен достъп до първична и специализирана медицинска помощ в морските курорти през активния сезон.

Сериозен и задълбочаващ се през годините е проблемът с недостига на общопрактикуващи лекари (ОПЛ), особено в някои райони на страната, което е предпоставка за нарушени права на гражданите на достъп до първична медицинска помощ. Същевременно лични лекари нерядко отказват да включват в пациентската си листа нови пациенти по различни причини, като например необходимостта, поради големия брой пациенти, да наемат допълнителен медицински персонал, избягване на трудни за обслужване и конфликтни пациенти и др. В тази връзка следва да се отбележи, че не са предвидени нормативни основания и възможност ОПЛ да откаже да запише нов пациент.

За поредна година гражданите съобщават, че при внезапно прекратяване на дейността на техния ОПЛ те не разбират за това веднага, а в момент, когато спешно се нуждаят от първична медицинска помощ, но не могат своевременно да изберат нов личен лекар по посочените по-горе причини. След отправени от институцията на омбудсмана препоръки до съответната районна здравноосигурителна каса (РЗОК) са извършвани проверки по конкретните случаи, гражданите са информирани за ОПЛ в техния и близки райони, имащи договори с НЗОК. В единични случаи съвместно с Районната колегия на Българския лекарски съюз е оказвано съдействие за избор, но на практика няма механизъм лекарят да бъде принуден да запише нов пациент, като същевременно възможността за отказ не е нормативно регламентирана.

Не на последно място, оплаквания постъпват и по повод неетично отношение на лични лекари към пациентите и техните близки, като най-честите са откази за домашни посещения, както и за издаване на медицински направления за консултация със специалист, въведени такси за услуги.

Всичко това налага необходимостта от дългосрочна стратегия и мерки за осигуряване на достатъчен брой ОПЛ и равномерното им разпределение на територията на цялата страна, за да бъде гарантирано правото на гражданите на достъп до първична медицинска помощ при спазване принципите на своевременност, достатъчност и качество.

На вниманието на институцията граждани поставиха проблеми, имащи отношение към съдържаща се в електронните им здравни досиета информация. Във връзка с жалбите са изпратени препоръки до МЗ и/или ДО НЗОК, в отговор на които институцията на омбудсмана е информирана за резултатите от извършените проверки и предприетите във връзка с констатациите от тях действия, в това число наложени санкции. На възрастен гражданин, след препоръка от омбудсмана до съответната РЗОК, са разяснени и е оказано съдействие за осигуряване на достъп до електронното му здравно досие.

- **Специализирана извънболнична медицинска помощ**

Гарантиране на достъпа на децата до лекар със специалност педиатрия е сериозен проблем, на който не е намерено решение. Граждани съобщават, че ОПЛ със специалност „Педиатрия“ са малко и не записват нови пациенти. След извършените проверки родителите са информирани за възможността техният ОПЛ да не е педиатър, но да

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

работи с деца, като същевременно достъпът на детето до специалист бъде осигурен чрез издаване на медицинско направление за консултация или провеждане на съвместно лечение със специалист по педиатрия, а също включване в програма „Детско здравеопазване“. Нерядко гражданите са объркани вследствие необходимостта да посещават повече от един лекар по различните поводи.

Анализът показва, че проблемът с недостига на педиатри се задълбочава, като не е осигурено оказването на 24-часова спешна и неотложна помощ на децата. ЦСМП, както и звената, работещи като спешни кабинети, също не разполагат с достатъчен брой лекари с тази специалност. Родители на деца от гр. София се оплакват по повод опашките пред спешните детски ушно-носно-гърлени болести (УНГ) и очни кабинети, разкрити в столична университетска болница, които са единствени за столицата. Изразяват също недоволство от необходимостта да заплащат за прегледи на децата, когато състоянието е преценено от лекаря като неспешно – преценка, която родителите няма как да направят предварително сами. В тази връзка те обръщат внимание, че децата са здравноосигурени, както и че са под закрила на държавата и обществото.

Отправените от институцията на омбудсмана препоръки към контролни органи за извършване на проверки са изпълнени, при констатиране на нарушения са предприети предвидените в нормативната уредба мерки, но за решаването на този проблем е необходимо обсъждане на комплексни мерки за стимулиране на интереса на лекарите към специалността „Педиатрия“, както и относно тяхното заплащане.

В единични жалби граждани, в това число родители, настояват за увеличаване броя и нивото на заплащане с публични средства на дентални услуги, в това число протетични дейности за деца и възрастни.

За поредна година повод за жалби и сигнали на граждани са въведените лимити (т. нар. регулативни стандарти) на броя на издадените направления за консултация и съвместно лечение от специалист и по-рядко на стойността на назначаваните медико-диагностични дейности. Гражданите настояват тези ограничения да отпаднат и да могат да посещават специалисти без направление. Особено остро поставят въпроса родители, които смятат, че децата им следва да посещават специалисти без направление.

От институцията на омбудсмана нееднократно е заявявана позиция, че лимитите нарушават правото на гражданите до своевременен достъп до специализирана медицинска помощ и следва да отпаднат. Посочвано е, че необходимостта от контрол на разходите на Националната здравноосигурителна каса (НЗОК) не оправдава случаите на нарушени права на пациенти, на които нерядко се налага да заплащат за дейности, на които имат право като здравноосигурени лица.

Сред поставените от гражданите проблеми са и отказът на специалисти от извънболничната медицинска помощ да посещават пациентите в дома им; забавеното одобряване на провеждането на скъпоструващи медико-диагностични изследвания; несклучването на договори с НЗОК на изявени специалисти и необходимостта прегледи при тях да бъдат извършвани само срещу заплащане. В жалба до омбудсмана гражданин обръща внимание, че повечето от работещите в столична университетска клиника специалисти нямат договори с НЗОК в извънболнична помощ и преглеждат само срещу заплащане. На отправената по този повод препоръка е получен отговор от НЗОК, с който информират, че НЗОК няма правомощия да задължи лекарите да сключват договори с нея и посочват възможността гражданите да се обърнат към някой от специалистите в ДКЦ към УМБАЛ, сключили договори с НЗОК за извънболнична помощ.

Към институцията на омбудсмана се обръщат родители по повод затрудненията, които срещат при извършването и отчитането на пробата Манту и евентуално поставяне на БЦЖ ваксина на техните деца на територията на столицата. В отговор на отправената в тази връзка препоръка, институцията на омбудсмана е информирана, че от СРЗИ е

отправена покана към лечебните заведения е отправена покана към водещи и доказали се лечебни заведения по отношение борбата с инфекциозните болести, в частност – на туберкулозата, с предложение за изграждане на такива специализирани звена в поверените им лечебни заведения и включване на техни специалисти, които ще работят в тях, както и че информацията за извършващите тази дейност лечебни заведения е публикувана на сайта на СРЗИ.

Граждани съобщават също за неточна информация, публикувана на сайтовете на ДКЦ на територията на столицата, като са отбелязани произтичащите от това затруднения за тях. В отговор на отправената в тази връзка препоръка институцията беше информирана, че от Столичната община е обърнато внимание на управителите на всички ДКЦ на територията на столицата да актуализират информацията на сайтовете си.

В институцията постъпи жалба от организация, а също индивидуални жалби, по повод проблеми при диагностиката, лечението, рехабилитацията и здравните грижи за пациенти с бактериалната инфекция *Borrelia* (предизвикваща лаймска болест). Отговор на отправената от омбудсмана препоръка до служебния министър на здравеопазването е получен от главния държавен здравен инспектор, съдържащ подробна информация по поставените въпроси, за което са информирани организацията и гражданите.

- ***Болнична медицинска помощ***

Неравномерното разпределение на болниците на територията на страната и концентрацията им в някои големи областни градове е сред причините за нарушено право на гражданите от по-малки, отдалечени и труднодостъпни населени места на своєвременен и гарантиран достъп до болнична медицинска помощ. Лекарите специалисти предпочитат да работят в по-големите и с по-висок пациентооборот, съответно доход, в болници в големите градове, като посещават по-малките населени места само за извършване на извънболнични консултации, но за по-сложни манипулации пациентите трябва да бъдат хоспитализирани. Лошата пътна инфраструктура и необходимостта от собствен транспорт също са сред причините, затрудняващи достъпа на жителите на тези районни до болница.

Не на последно място, по-малките общински болници предоставят болнична медицинска помощ по ограничен брой специалности.

Жалби и сигнали има и по повод достъпа на гражданите до здравна информация и въведени от лечебните заведения сериозни по размер такси за нейното предоставяне. Със съдействието на омбудсмана гражданите са получавали исканата от тях информация и копия на документи.

Граждани се обръщат към институцията с искане за финансова подкрепа за лечение в държави извън ЕС, в това число за трансплантация в Турция. Като пример може да се посочи мъж, който съобщава, че съпругата му е с чернодробна цироза и той ще бъде неин донор, а трансплантацията ще бъде проведена в Република Турция. След отправена от омбудсмана препоръка към министъра на здравеопазването от ИАМН информират гражданина за възможностите и реда за провеждане на трансплантации в Република България. Справка на сайта на ИАМН показва, че през последните години у нас няма извършени чернодробни трансплантации от жив донор.

Единични жалби и сигнали са по повод качеството на диализното лечение, като в отговор на отправените от омбудсмана препоръки контролните органи, към които са адресирани, информират за резултатите от извършените проверки и предприетите мерки.

Липсата на достатъчен брой легла за долекуване, продължително лечение и рехабилитация, както и хосписи и домове за медико-социални грижи нарушават достъпа на здравноосигурените лица до този вид болнична медицинска помощ. Анализът на жалбите по повод болничното лечение показва, че заплащането по клинична пътека

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

често става причина за преждевременно изписване на пациентите при достигане на определения в клиничната пътека минимален болничен престой. За съжаление след приключване на активното си лечение пациентите и техните близки разполагат с ограничена възможност за продължаването му, което нарушава техните права.

Провеждането на рехабилитация по клинична пътека в специализираните болници за рехабилитация (СБР) се извършва с предварително записване, местата са ограничени, което е причина за недоволството на гражданите, които обръщат внимание, че се налага да стоят на опашки, за да резервират болничен престой. След отправяни от институцията на омбудсмана по този повод препоръки от ръководството на болниците информират за създадения в лечебните заведения ред за резервации, но като цяло проблемът с недостига на легла за хоспитализации по клинична пътека остава нерешен.

В жалби и сигнали до омбудсмана граждани и техните близки изразяват острото си недоволство от незаплащането с публични средства на престой им в хосписи – лечебни заведения, в които е регламентирано оказването на палиативни грижи за терминално болни пациенти. Анализът показва, че на практика липсва възможност за заплащане на палиативните грижи с публични средства (освен за хора с онкологични заболявания, като и за тях леглата са недостатъчни, а продължителността на престоя – ограничен). Хосписите в страната са предимно частни и дейността им не се финансира от НЗОК или по друг ред. Цените за престой са непосилни за голяма част от хората, които са принудени да настаняват близките си в заведения за социални услуги, които не са лечебни заведения.

Следва да се отбележи, че няма разкрити домове за медико-социални грижи за пълнолетни лица, в които според Закона за лечебните заведения медицински и други специалисти осъществяват продължително медицинско наблюдение и специфични грижи за лица над 18-годишна възраст от различни възрастови групи с хронични заболявания и специфични грижи по домовете на лица.

Същевременно, въпреки че в Закона за здравето (ЗЗ) е посочено изискванията за оказване на палиативни медицински грижи да са регламентирани с наредба, такава до момента не е издадена, което също е повод за недоволство от лечебно заведение, обърнато се към институцията за съдействие и съобщило за прекратяване на дейността си.

Анализът показва също, че не е осигурен достъпът на пациентите до достатъчен обем здравни грижи както в извънболничната, така и в болничната помощ. Недостигът на специалисти по здравни грижи, а също оказването им чрез регламентираните в Закона за лечебните заведения амбулатории за здравни грижи, се извършва основно срещу заплащане.

Посочените проблеми нееднократно са поставяни от институцията на омбудсмана както по повод отделни жалби, така и в годишните доклади, но до момента не е намерено решение, а случаите на нарушени права на пациенти по този повод нарастват.

Препоръки:

1. Анализ на проблемите и изготвяне на дългосрочна стратегия за повишаване капацитета на спешната помощ на територията на страната, в това число относно категория и условия на труд, заплащане и гарантирана безопасност.
2. Мерки за подобряване на достъпа на гражданите от малки, отдалечени и труднодостъпни места до първична и специализирана извънболнична медицинска помощ, с приоритет децата и хората с увреждания.

3. Гарантиране достъпа на гражданите на територията на цялата страна до медицинска помощ, която не може да бъде отложена във времето, извън работния график на ОПЛ, празнични и почивни дни.
4. Осигуряване на 24-часов достъп на децата до първична и специализирана медицинска помощ.
5. Обсъждане на правила и контрол за гарантиране на своевременен избор на нов ОПЛ, в случаите на внезапно прекратяване на договора с НЗОК, предвид случаите на отказ на лични лекари да записват нови пациенти.
6. Разширяване на броя и нивото на заплащане с публични средства на дентални услуги, в това число протетични дейности, с приоритет деца.
7. Финансиране с публични средства на дейности за долекуването, продължителното лечение и рехабилитацията с достатъчен обем и продължителност.
8. Регламентиране оказването на палиативни медицински грижи, осигуряване заплащането им с публични средства.
9. Засилен контрол и недопускане на случаи на отказ на лечебни заведения за болнична помощ да хоспитализират спешни пациенти.

Качество на медицинската помощ

• Извънболнична медицинска помощ

В институцията постъпват жалби и сигнали от граждани по повод недостатъчни според тях обем и качество на оказаната им от екипите на ЦСМП спешна помощ, както и от отношението на медицинския персонал в спешните отделения на болниците; нехоспитализиране или забавяне на хоспитализацията на пациенти и други.

Макар и по-рядко, граждани и техните близки изразяват недоволство от действията на личните лекари и специалистите в извънболничната медицинска помощ, като основно оплакванията са за получени откази за домашни посещения; неетично отношение; неиздаването на медицински направления.

Сред постъпилите оплаквания по повод оказана дентална помощ граждани изразяват недоволство от нейния обем и качество, съобщават за настъпили увреждания, за които настояват да бъдат компенсирани. Във връзка с жалбите са отправяни препоръки към контролните органи, а гражданите са информирани за възможностите за търсене на обезщетение.

Майка на често боледуващо дете посочва, че предприетите в училищата противоепидемични мерки за ограничаване разпространението на скарлатина са недостатъчни, като пише, че държавата е абдикирала и отправя конкретни предложения. В отговор на отправената в тази връзка от омбудсмана препоръка от МЗ информират за предприетите по въпроса действия, както и че отправените от гражданката предложения са предоставени за обсъждане на компетентните експертни съвети към министъра на здравеопазването.

• Болнична медицинска помощ и хосписи

Преобладаващата част от жалбите, имащи отношение към обема и качеството на оказаната на гражданите и техни близки медицинска помощ, за съжаление са по повод смъртни случаи по време на хоспитализацията или след изписването. Близките на починалите пациенти обвиняват лекарите и медицинските специалисти, че техни пропуски и грешки имат пряко отношение и са довели до леталния изход.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Анализът показва, че финансирането на дейността на болниците по клинични пътеки (КП) и стремежът за икономия на средства са сред причините за преждевременно изписване на пациентите, като престоят им най-често съвпада с минималния по съответната клинична пътека. В същото време най-често се лекува само основното заболяване, а съпътстващите – едва при евентуална повторна хоспитализация по друга КП. Отношението на медицинския и помощния персонал към пациентите и техните близки също допринася за формирането на негативно мнение и недоверие в качеството на лечебния процес и заинтересоваността на медицинския персонал от успешния изход от лечението. Единични жалби са по повод действия на санитарии.

Като пример може да бъде посочена жалба от гражданка, която търси съдействие бача ѝ да не бъде изписан от столична болница, а преместен в подходяща за състоянието му болнична структура. В допълнение към жалбата си съобщава, че бача ѝ все пак е бил изписан и е починал в линейката на път за областния град, в който живее. В тази връзка омбудсманът се обърна в спешен порядък – първоначално към изпълнителния директор на болницата, а впоследствие към ИАМН и НЗОК. При направената по повод жалбите проверка от СЗОК са констатирани нарушения, за които спрямо лечебното заведение ще бъдат предприети действия по компетентност. От ИАМН информират, че не са установени пропуски и нарушения при провеждането на диагностично-лечебния процес на пациента. Констатирани са нарушения на медицински стандарт „Съдова хирургия“, за които се посочва, че ще бъде образувано административнонаказателно производство.

Ограниченият брой на населението на съответните общини е причина и за ограничени приходи на тези болници, които са основно от НЗОК, както и от субсидия от Министерството на здравеопазването и в по-малка част от финансиране от съответните общини, чиято собственост са (основно за ремонти). Ограничените приходи са сред причините за недостига на персонал, както и за недостатъчно добрите битови условия и обезпеченост с апаратура, което за съжаление се отразява на качеството на оказваната болнична медицинска помощ. Липсата на достатъчен брой лекари и медицински сестри, които се насочват към по-големите болници предвид по-добрите условия и заплащане, е причина за ограничен до минимума персонал по време на дежурства (нерядко един дежурен лекар за цялата болница) с произтичащото от това недостатъчна медицинска и здравна грижа за пациентите.

Лица с професионална квалификация инструктори по хранене и акушерки се обръщат към омбудсмана и изразяват желание да работят като медицински сестри, което обаче е в противоречие с действащата нормативна уредба.

Както всяка година, постъпват оплаквания на граждани от хигиената и битовите условия в болниците, в това число състоянието на помещенията и количеството и качеството на храната, достъпа до външна среда, условията за свиждане и други. При извършените по препоръка на омбудсман проверки от РЗИ са предприемани мерки за техните констатации и направените предписания.

Доплащането също е повод за недоволство на граждани, които съобщават, че са принуждавани да избират допълнително поискани услуги, свързани с оказването на медицинска помощ, които се заплащат по цени, определени от съответните лечебни заведения, в разрез с разпоредбите на изискванията на Наредбата за осъществяване правото на достъп до медицинска помощ. В тази връзка следва да се отбележи, че евентуален отказ на граждани да „поискат“ и заплатят за такива услуги би довел до конфронтация с персонала и евентуално компрометиране на лечението. В жалбата си възрастен гражданин съобщава, че не е разбрал за какво точно са заплатените от него суми и изразява очакване те да му бъдат възстановени от НЗОК.

Жалби и сигнали са постъпили в институцията и по повод медицинското обслужване в хосписи и в заведения за социални услуги, като констатацията на близките

е, че на практика такова липсва въпреки рекламираните от лечебните и социалните заведения услуги. Достъпът на близките до пациентите/потребителите на услуги е силно затруднен, като същевременно те не се обгрижват от персонала и не получават здравна грижа в достатъчен обем. Анализът показва, че на практика липсва текущ контрол върху дейността на тези заведения.

Във връзка със сигналите институцията на омбудсмана се обръща към контролните органи в здравеопазването – Изпълнителна агенция „Медицински надзор“, регионалните здравни инспекции и НЗОК и районните здравноосигурителни каси, които в съответствие с нормативно определените им правомощия извършват проверки и при констатиране на нарушения налагат предвидените в закона санкции. По повод получените отговори граждани изразяват недоволство, че в тях основно се цитират данни от медицинската документация и писмените обяснения и становища на медицинския персонал, а не се кредитират техните твърдения и не се проверяват подробно всички изложени от тях факти и обстоятелства, както и че констатираните при проверките нарушения са несъществени.

Съгласно закона качеството на медицинската помощ се основава на медицински стандарти и Правилата за добра медицинска практика. За поредна година следва да се отбележи по повод медицинските стандарти, че има много осъдителни съдебни решения и такива на ВАС. Същевременно направената справка на сайта на Българския лекарски съюз (БЛС) показва, че все още не са публикувани правила за добра медицинска практика по повечето медицински специалности.

На вниманието на институцията беше поставен и въпросът с недостига на кръв и кръвни продукти (в конкретните случаи за пациенти с таласемии). В отговори на отправените препоръки до Министерството на здравеопазването институцията на омбудсмана е информирана за причините за недостига и предприетите в тази връзка действия, но не се сочи наличието на стратегия и мерки в дългосрочен план за решаване на проблема и гарантиране наличието на достатъчен брой кръв и кръвни продукти за населението.

На вниманието на институцията остро беше поставен проблемът със спрените операции на деца в МБАЛ поради недостиг на персонал. В отговор на отправената препоръка от МЗ информират за набелязаните стъпки за осигуряване в пълен обем на посочената дейност и гарантиране изцяло и в дългосрочен план правата на децата на своевременен достъп до кардиохирургично лечение.

Препоръки:

1. Гарантиране провеждането на комплексно лечение на пациентите по време на болничния им престой – както на основното заболяване, така и на съпътстващите го заболявания и увреждания.
2. Мерки за съхраняване на лечебните заведения за болнична помощ в райони с по-нисък пациентооборот, в това число относно обезпечеността им с персонал и модерно оборудване, осигуряване на медицинска помощ с достатъчен обем и качество.
3. Промяна на начина на финансиране на болниците и обвързване на заплащането с крайния резултат, мониториране и отчитане удовлетвореността на пациентите.
4. Засилване на контрола върху избора от пациента на допълнително поискани и заплатени от него услуги, недопускане на случаи на принуда.
5. Осигуряване на високо качество, съобразено с добрите международни практики, на медицинските услуги за хората с редки болести.

6. Приемане на правила за добра медицинска практика по всички специалности и контрол върху спазването им.
7. Обмисляне на нормативни промени, с които да се гарантира в достатъчна степен защитата на правата на пациентите.

Здравноосигурителни права

Както всяка от предходните години към институцията на омбудсмана се обръщат граждани с искане да отпадне задължителното здравно осигуряване за продължително безработни лица без доходи, както и за намаляване броя и размера на вноските, необходими за възстановяване на прекъснати здравноосигурителни права. Като аргумент посочват липсата на средства за издръжка и лечение и нарушен техен достъп до медицинска помощ. Информирани са от омбудсмана за категориите лица, осигурявани от държавата, както и за предоставяните извън обхвата на задължителното здравно осигуряване медицински услуги. Налага се обаче необходимостта от обсъждане на мерки за подобряване достъпа на трайно безработните лица, неотговарящи на изискванията за социално подпомагане и същевременно нуждаещи се в спешен порядък да ползват медицински услуги, предоставяни по реда на задължителното здравно осигуряване.

Граждани, придобили право на пенсия за осигурителен стаж и възраст, както и същевременно упражняващи свободни професии или имащи фирми, развиващи дейност, изразяват несъгласие с необходимостта да се самоосигуряват здравно с аргумента, че вече веднъж са осигурени от държавата. Информирани са от институцията на омбудсмана за принципите на здравното осигуряване в страната, както и за решението на Конституционния съд по казуса.

Друг сериозен проблем, на който все още не е намерено решение, е забавеното възстановяване на здравноосигурителни права на завърнали се за постоянно в страната граждани, осигурявани в друга европейска държава. Въпреки въведената система за електронен обмен на социалноосигурителна информация EESSI граждани съобщават за съществено забавяне на отговорите от някои държави на изпратените от съответната РЗОК/НЗОК структурирани електронни документи (СЕД) S040 с искане за издаване на СЕД S041 от съответната здравноосигурителна институция, необходим за сумиране на осигурителни периоди и възстановяване на здравноосигурителни права у нас. Вследствие на това за продължителен период тези граждани не могат да ползват медицински услуги в България като здравноосигурени лица. Институцията на омбудсмана нееднократно е посочвала необходимостта от намиране на решение на този проблем и осигуряване на достъпна възможност до пристигане на формуляра и възстановяване на здравноосигурителни права гражданите да могат да ползват медицински услуги в достатъчен обем.

Към институцията се обръщат и украински граждани с въпроси, свързани с правата им като здравноосигурени лица. Те са информирани за необходимостта първо да изберат ОПЛ, който впоследствие да координира лечението им, издавайки съответните медицински направления – система, различна от тази в Украйна, където достъпът до специалисти и болнична помощ е свободен и не е обвързан с издаване на направления от личния лекар.

На вниманието на омбудсмана граждани с прекъснати здравноосигурителни права посочват, че невнасянето на здравни осигуровки не е по тяхна вина, а по вина на работодателя. В отговор на изпратените от институцията на омбудсмана препоръки до НАП е получена информация за резултатите от извършените във връзка с жалбите проверки. Въпреки разпоредбата в ЗЗО, съгласно която, когато задължението за внасяне

на осигурителните вноски е на работодателя или на друго лице, невнасянето на осигурителни вноски не лишава осигуреното лице от здравноосигурителни права, от НАП информират за възможността гражданите да се самоосигуряват за тези периоди, като се посочва, че при представяне на влязло в сила съдебно решение за установен осигурителен стаж недължимо внесените (надвнесени) суми могат им бъдат възстановени.

Сред поставените от родители проблеми е въведената от някои ОПЛ такса за издаване на медицинска бележка за извиняване на отсъствията на ученици. Анализът показва, че някои лекари са определили и изискват от родителите различни по размер такси за издаването ѝ. От институцията на омбудсмана нееднократно е заявявано, че издаването на медицинска бележка на дете/ученик при отсъствие от детско заведение/училище поради заболяване следва да бъде включено в пакета от здравни дейности, гарантирани от бюджета на НЗОК, с което ще бъдат защитени правата на децата и техните родители.

Жалби и сигнали има и от граждани, че от тях е искано да заплатят за подготовка на документите за ТЕЛК, като след извършени от контролни органи по препоръка на омбудсмана проверки са прилагани предвидените в закона мерки.

Граждани сезираха институцията на омбудсмана за въведени от лечебни заведения такси за поставяне на хормонални инжекции на пациенти с онкологични заболявания с аргумента, че манипулацията не е включена в съответната амбулаторна процедура, тъй като се прилага чрез дълбока подкожна апликация, а не парентерално. В отговор на отправената в тази връзка от омбудсмана препоръка от МЗ информират, че е изпратено писмо до НЗОК с молба за становище по случая с изискано заплащане за поставяне на инжекционен лекарствен продукт, както и за възможността при предоставяне на конкретна информация от гражданите да бъде извършена проверка по конкретния случай. Разбираемо е обаче нежеланието на пациентите да се конфронтират с лекарите, провеждащи диспансерното им наблюдение.

Не на последно място граждани, в това число родители на деца, поставят въпроса със забавеното одобряване на лечението им в чужбина. След изпратени от институцията на омбудсмана писма до НЗОК в отговор са изяснявани причините за забавянето, като при наличие на основание своевременно е оказвано съдействие за организиране и провеждане на лечението.

Препоръки:

1. Обсъждане на възможността за разширяване обхвата на осигуряваните от държавата лица, както и на облекчен ред за възстановяване на права, в това число трайно безработни и хора с увреждания, с дължими вноски за минали периоди.
2. Гарантиране на своевременен достъп до медицински услуги на завърнали се за постоянно в страната граждани, осигурявани в други държави, когато изисканата по служебен път информация се бави не по вина на гражданите.
3. Преоценка на предвидените в КСО ограничения при изплащане на обезщетения за гледане на болен член от семейството и премахването им за гледане на деца.
4. Съкращаване на сроковете за одобряване на лечението в чужбина на български граждани с приоритет деца и недопускане за забавяне на лечението.
5. Недопускане на здравноосигурени граждани да се налага да доплащат за лечението си поради пропуски в нормативната уредба и въведени в тази връзка такси.

Достъп до лекарствени продукти и медицински изделия и храни за специални медицински цели

През последните години броят на постъпилите в институцията жалби и сигнали както от граждани, така и от професионални организации, имащи отношение към лекарствоснабдяването, а също и към достъпа на здравноосигурените лица до медицински изделия остава висок.

• Достъп до лекарствени продукти

Сред поставените на вниманието на омбудсмана проблеми, който с годините се задълбочава и на който не е намерено решение, е липсата на аптеки в малките и отдалечени населени места и в тази връзка нарушен достъп на населението до лекарствени продукти. От постъпилите жалби и сигнали е видно, че възрастни и трудноподвижни хора, лишени от бърз и лесен достъп до преписаните им лекарства, се налага да ангажират свои близки и познати, нерядко и кметовете на малки населени места, да им закупят лекарствени продукти, в това число заплащани напълно или частично от НЗОК, от разположени в областния град аптеки.

Следва да се уточни, че съгласно Закона за лекарствените продукти в хуманната медицина (ЗЛПХМ) търговията на дребно с лекарствени продукти се извършва само в аптеки и дрогерии. Единственото предвидено в закона изключение е по отношение на населените места, където няма разкрита аптека, като е дадена възможност там лекарите и тези по дентална медицина да съхраняват и продават лекарствени продукти, но не и такива, заплащани напълно или частично от НЗОК.

Липсата на денонощни аптеки, даже в някои областни градове, създава неравнопоставеност и възпрепятства своевременния достъп на гражданите до лекарствени продукти, включително лекарствени продукти за лечение на остри заболявания при деца, когато своевременното започване на лечението е решаващо.

По повод законодателно предложение на МЗ, имащо отношение към регламентиране на още едно изключение от общото правило, с което търговия на дребно с лекарствени продукти да може да се извършва и чрез автомати, които не са разположени на територията на аптеката или дрогерията, но само в рамките на съответната административна област, в която аптеката или дрогерията се намират, към омбудсмана се обърнаха магистър-фармацевти, собственици на аптеки и членове на Инициативен комитет с протестно писмо, в което алармират за възникване на „безпрецедентна опасност за общественото здраве от въвеждането на вендинг машини на свободен достъп в населените места“, доводи за което подробно излагат.

Същевременно към омбудсмана се обръщат помощник-фармацевти с индивидуални жалби и от името на Българската асоциация на помощник-фармацевтите (БАПФ) категорично се противопоставят „срещу опитите да се омаловажи и дискредитира“ тяхното образование, професионални знания и компетенции. Конкретният повод е изразено мнение от представители на Българския фармацевтичен съюз (БФС) и предложения за нормативни промени, съобразени изцяло със становището на БФС. Обръщат внимание също, че не са срещнали разбиране техни предложения за промяна в ЗЛПХМ относно разширяване на дейностите, които помощник-фармацевтът да може да извършва, подкрепени от СЗО.

Липсата и недостигът в аптечната мрежа на лекарствени продукти отново бяха поставяни на вниманието на омбудсмана, но по-рядко спрямо предходните две години.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

След причините за намалелия брой жалби и сигнали е и въведената практика за забрана със заповед на министъра на здравеопазването на износа на лекарствени продукти от определени фармакологични групи. По повод всяка конкретна жалба е отправяна препоръка към министъра на здравеопазването, като в отговор е получена информация за предприетите действия, в това число за резултатите от извършените от ИАЛ проверки и получената от притежателите на разрешението за употреба на лекарствения продукт информация, както и проверки на РЗИ в аптеки на територията на съответната област.

За поредна година граждани обръщат внимание върху проблемите, които срещат при осигуряването и заплащането с публични средства на лекарствени продукти, прилагани извън посочените в кратката им характеристика показания, както и за затруднен достъп до лекарствени продукти, които не се разпространяват на българския пазар. Гражданите обръщат внимание, че същите лекарства се продават в други държави от ЕС, откъдето се налага да си ги купуват. Изразяват очакване държавата да ги осигурява в случаите, когато притежателят на разрешението за употреба (ПРУ) не желае да ги разпространява на българския пазар.

Към институцията се обърнаха от неправителствена организация относно неравнопоставен достъп до лечение и риск от прекъсване на животоспасяващи терапии при навършване на 18-годишна възраст на пациентите с редки заболявания. В отговор беше отбелязана подкрепата на институцията на омбудсмана за предложения от народни представители и бе приет Закон за изменение и допълнение на Закона за здравето, съгласно който лечението и на редки заболявания с лекарствени продукти и диетични храни за специални медицински цели, започнало преди навършване на 18-годишна възраст, продължава да се заплаща и след навършването на тази възраст до приключване на лечението. Уместно е обаче да бъде обсъдено разширяване на групите заболявания, при които лечението продължава и след навършване на пълнолетие.

По всяка конкретна жалба омбудсманът отправя препоръки към министъра на здравеопазването и управителя на НЗОК в подкрепа на направените предложения и настоява за решаване на поставените проблеми при гарантиране правата на пациентите.

Достъпът до лечение на хората с редки заболявания е поставен на вниманието на институцията от пациентски организации, например за девойките и жените със синдром на Търнър, относно достъпа им до съвременна диагностика и хормонално-заместителна терапия, съобразена с добрите европейски практики. В отговор на отправените в тази връзка препоръки омбудсманът е информиран за становището на Министерството на здравеопазването, като е отбелязано, че реимбурсирането на лекарствени продукти за хормонална терапия при пациентки със синдром на Търнър, както и разпространението на трансдермална форма на естроген на пазара в Република България, са в пряка зависимост от волята на притежателя на разрешението за употреба и Министерството на здравеопазването не разполага със законово регламентирани механизми за въздействие.

По повод искането на фондация за включването на диагнозата „Синдром на Силвър-Ръсел“ в списъка на заболяванията, за чието домашно лечение НЗОК заплаща, в отговор на отправената препоръка за разглеждане на проблема институцията на омбудсмана е информирана от управителя на НЗОК, че в изпълнение изискванията на нормативната уредба е извършена оценка за съответствието на диагнозата със заложените в нормативната уредба критерии. Посочва се, че диагнозата не отговаря на критериите на чл. 2 на Наредба № 7 от 6 ноември 2015 г. за критериите за определяне на заболяванията, за чието домашно лечение Националната здравноосигурителна каса заплаща напълно или частично лекарствени продукти, медицински изделия и диетични храни за специални медицински цели, и предвид това, че не е включена в списъка на редките болести и съответно лечението няма да се реимбурсира от НЗОК. Институцията на омбудсмана смята, че е необходимо преразглеждане на критериите и недопускане на

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

случаи на нарушени права на здравноосигурените лица, в случая деца, на достъп до лечение.

Пациенти съобщават за прекъсване на провежданата от тях антиретровирусна терапия вследствие липсата на лекарства. Обръщат внимание, че това е животоподдържащо за тях лечение и прекъсването му е недопустимо и опасно за здравето. В отговор на отправените от омбудсмана в тази връзка препоръки е получена информация от МЗ за резултатите от извършената проверка. На основание постъпилата информация МЗ дава насоки за извършване на преразпределение на лекарствения продукт с оглед осигуряването на необходимите количества в болницата, в която той е бил изчерпан и обезпечаван на лечението на пациентите с HIV лекувани в лечебното заведение. Информира също, че процедурата по сключване на договор за доставка за следващата година на лекарствения продукт е финализирана и е извършено разпределение на първите количества съобразно заявеното от лечебните заведения в страната. В друга жалба гражданин информира за недостиг в аптечната мрежа на лекарствен продукт, използван за предекспозиционна профилактика на HIV инфекция, и настоява за тяхното осигуряване.

Пациенти и пациентски организации изразяват недоволство във връзка със законово регламентираната възможност НЗОК да извършва експертиза при необходимост от скъпоструващи лекарствени продукти (чл. 78, т. 2 от ЗЗО) най-вече по повод затрудняващата гражданите, преобладаващата част от които хора с увреждания, процедура по одобряване на лечението от НЗОК. Обръщат внимание, че за да бъде одобрено започването, а също продължаването на терапията, се налага да пътуват до лечебни заведения, към които има разкрити специализирани комисии за тяхното заболяване, с произтичащите от това сериозни разходи на време и средства. Предпоставки за нарушени права създават и някои от въведените критерии, лишаващи гражданите от лечение, от което те и лекуващите им лекари смятат, че се нуждаят.

Както всяка година, и през тази граждани изразяват недоволство по повод увеличени цени на лекарствени продукти, а също увеличено ниво на доплащане за лекарствени продукти, заплащани напълно или частично от НЗОК. Анализът показва, че сред най-честите причини е промяната на референтния лекарствен продукт в съответната група с произтичащата от това промяна на нивото на заплащане за останалите продукти. Гражданите са информирани както от омбудсмана, така и от управителя на НЗОК, след отправени към него препоръки, за възможността за смяна на лекарствения продукт от лекуващия лекар, с който провеждат лечението си, което е трудно разбираемо за тях, изисква своевременна информираност и разход на време и средства, като в тази връзка гражданите основателно сочат нарушени свои права.

Има жалби от граждани, в това число възрастни лекари – пенсионери и техни близки, във връзка с въвеждането на задължително преписване и отпускане с електронна рецепта на две фармакологични групи лекарствени продукти. Възрастен лекар с диабет обръща внимание, че на практика не разполага с възможност да си предпише сам лекарства за диабет, както и да изпише антибиотици на семейството си. Същевременно магистър-фармацевти и собственици на аптеки се обърнаха към институциите, в това число тази на омбудсмана, с декларация, че не подкрепят въвеждането на електронни рецепти за антимикробни лекарствени продукти от 1 април 2024 г., доводи за което подробно излагат.

Граждани обръщат внимание, че се налага да обикалят няколко аптеки, докато намерят такава, в която преписаното им с електронна рецепта лекарство е налично, тъй като магистър-фармацевтът не може сам да предложи заместител, ако тази възможност не е маркирана в системата от лекаря.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Както всяка година, граждани и техни близки изразяват недоволство от необходимостта да посещават повече от един път аптека в случаите, при които някои от предписаните им лекарствени продукти за домашно лечение са в опаковка от 28 таблетки, а други – 30 или повече. Оплаквания постъпват и по повод невъзможността лекарствени продукти да бъдат взети предварително, извън посочените в Наредба № 4 от 4 март 2009 г. за условията и реда за предписване и отпускане на лекарствени продукти срокове. Пациенти изразяват несъгласие с необходимостта да посещават лекаря за издаване на нова тримесечна рецепта, което според тях е излишно, когато дълго време приемат едни и същи лекарствени продукти и няма промяна в състоянието им.

Граждани търсят съдействие от омбудсмана по повод фалшиво положителните резултати от полевите тестове за наркотици и забавянето на резултатите от кръвните им проби, до излизането на които те търпят неблагоприятни последици и сериозни вреди. Институцията на омбудсмана смята, че са необходими мерки както за намаляване случаите на фалшиво положителните полеви тестове, така и за ускоряване на провеждането на кръвни тестове и излизане на резултатите в разумно кратки срокове. Граждани, провеждащи лечение с лекарствени продукти, съдържащи наркотични вещества, настояват за регламентиране на изключения за тях, обръщайки внимание, че са неотменна част от лечението им.

Не на последно място следва да се отбележи, че незаплащането с публични средства на лекарственото лечение на остри заболявания в извънболничната помощ при деца, в това число и ваксини за профилактика, създава предпоставки за нарушаване правата на децата и техните родители, предвид възможността лечението да не бъде проведено по финансови причини.

На вниманието на омбудсмана беше поставен въпросът с високото ниво на доплащане за лекарствен продукт хелатираща терапия при пациенти с таласемия. В отговор на отправената от омбудсмана по този повод препоръка до министъра на здравеопазването е получена информация, че притежателят на разрешението за употреба (ПРУ) се е ангажирал да поеме доплащането от пациентите, за което всички търговци на едро с лекарства са уведомени своевременно.

Постъпили са жалби и сигнали по повод продажбата на хранителни добавки. Обръща се внимание на наличието на такива с вредни съставки, продавани по интернет, както и че на практика липсва контрол върху съдържанието на хранителните добавки, продавани в аптеки, дрогерии и по интернет...

- ***Достъп до медицински изделия и храни за специални медицински цели***

Гражданите изразяват остро недоволство и търсят съдействие от омбудсмана по повод незаплащането или заплащането в недостатъчна степен с публични средства за скъпо струващи медицински изделия и консумативи. Въпреки увеличените средства в бюджета на НЗОК за много медицински изделия на гражданите се налага да заплащат непосилни за голяма част от тях суми. Такива са скъпо струващи медицински изделия, като например използвани в травматологията и неврохирургията импланти; доплащане за ендопротези на тазобедрени и коленни стави; вътречни лещи, зъбни протези, използвани при ендоскопски и други операции скъпо струващи консумативи и редица други.

Категоричното становище на омбудсмана, нееднократно изразявано по този повод, е, че е недопустимо гражданите да доплащат сериозни суми за посочените по-горе изделия и консумативи, които НЗОК не заплаща или заплаща в недостатъчна степен. Следва да се отбележи, че тяхната цена в преобладаващата част от случаите не се поема и от системата за социално подпомагане, което поставя гражданите, които не разполагат

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

с необходимите средства в неравностойно положение, инвалидизира ги и сериозно застрашава техния живот и здравето им.

По повод получен отказ РЗОК да заплати за помощно средство – корсет за сколиоза за нейната дъщеря. От НЗОК информират за липсата на спецификация за това медицинско изделие, като не се сочат конкретни действия за включването му в следваща спецификация за помощни средства.

Препоръки:

1. Повишаване нивото на заплащане с публични средства на медицински изделия, заплащане за нови медицински изделия, използвани в извънболничната и болничната медицинска помощ.
2. Комплексни мерки за недопускане липсата или недостига на лекарствени продукти в аптечната мрежа, както и регламентиране на облекчен ред за осигуряването им.
3. Разширяване на критериите за включване на нови заболявания в списъка за домашното лечение, за които НЗОК заплаща напълно или частично.
4. Осигуряване на изцяло безплатно лечение за социално значимите заболявания, както и за домашно лечение на острите заболявания при деца.
5. Обсъждане на възможностите и регламентиране заплащането с публични средства на протетичната дентална помощ и зъбопротезирането.
6. Облекчаване на реда и изискванията за одобряване лечението със скъпоструващи лекарствени продукти, за които НЗОК извършва експертиза.
7. Регламентиране на достъпен за гражданите ред за осигуряване и заплащане с публични средства на лекарствени продукти, които не са налични на българския фармацевтичен пазар.

Медицинска експертиза

Експертиза на трайно намалената работоспособност/вида и степента на увреждане

Към институцията на омбудсмана за съдействие се обръщат граждани, а също пациентски организации и организации на хора с увреждания, по повод медицинската им експертиза. Голяма част от тях касаят нарушени социални права, произтичащи от медицинската експертиза, а не самата експертиза, и са разгледани в съответната глава.

Следва да се отбележи, че приетите в изпълнение и на препоръките на омбудсмана промени в отправни точки за оценка на трайно намалената работоспособност и на вида и степента на увреждане в проценти, както и на Методиката за прилагането им в Наредбата за медицинската експертиза (НМЕ), доведоха до по-справедливо оценяване на трайно намалената работоспособност/вида и степента на увреждане, в това число относно вземането предвид на всички заболявания/увреждания и определянето на пожизнен срок и потребност от чужда помощ. При несъгласие с решенията на органите за медицинската експертиза например – с определения общ процент, срок потребност от чужда помощ, дата на инвалидизиране, гражданите са информирани от институцията на омбудсмана за реда за обжалвания и възражения. Същевременно техни предложения за промяна в нормативната уредба за оценяване на конкретни заболявания/увреждания са поставени за разглеждане на вниманието на Министерството на здравеопазването.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

През годината бяха приети промени в Правилника за устройството и организацията на работа на органите на медицинската експертиза и на регионалните картотеки на медицинските експертизи (ПУОРОМЕРКМЕ), с които се очакваше да се постигне ускоряване на експертизата и преодоляване на субективния фактор при оценяването. Въвеждането им първоначално доведе до проблеми, най-вече вследствие системата за случайно разпределение на преписките и насочването им към силно натоварени ТЕЛК, новоразкрити ТЕЛК, както и към такива, временно преустановили дейността си поради кадрови затруднения.

Отправените от институцията на омбудсмана препоръки към министъра на здравеопазването и към регионалните здравни инспекции са изпълнени и на гражданите е оказвано съдействие за своевременно провеждане на експертизата им. Следва да се отбележи, че най-ощетени от забавянето са лицата, подали документи за първично освидетелстване, както и за преосвидетелстване за влошено състояние, които до провеждане на експертизата и влизането в сила на експертното решение остават без социалната подкрепа, от която предвид уврежданията си се нуждаят.

Насочването на преписките на случаен принцип към други области доведе и до затруднения гражданите да получат актуална информация от съответната РКМЕ, като в жалбите и сигналите си те съобщават, че въпреки многократните им опити не успяват да се свържат и да получат информация на обявените телефони.

Гражданите посочват, че не са били информирани своевременно от съответната РЗИ за необходимостта от редовно преосвидетелстване, както и че не се знаели за законовата разпоредба, съгласно която, когато са подали заявление-декларация за преосвидетелстване в определения в закона срок и е налице забавяне в медицинската експертиза, до издаване на ново решение се удължава валидността на последното издадено експертно решение. В отговор на изпратените от институцията на омбудсмана препоръки от РЗИ са извършвани проверки и е оказано съдействие на гражданите експертизата им да бъде проведена в по-кратък срок.

Продължава практиката на ТП на НОИ да прекратяват изплащането на пенсия за инвалидност, когато експертното решение на ТЕЛК е обжалвано пред НЕЛК, специализиран състав на която го е отменил и го е върнал на ТЕЛК за ново освидетелстване. В отговор на отправените в тази връзка препоръки от МЗ информират, че е обсъден проект за законодателна промяна.

За поредна година граждани изразяват остро недоволство от честите обжалвания на техни експертни решения от медицинските комисии към териториалните поделения на Националния осигурителен институт (ТП на НОИ). Необходимо е да се има предвид, че действащата нормативна уредба не съдържа строги критерии или други условия, при които тези комисии да могат да обжалват експертните решения, не е предвиден и механизъм за контрол на тяхната дейност. Анализът показва, че особено в някои области на страната обжалванията са твърде чести и остават гражданите с впечатлението, че не са обективни и са продиктувани от стремеж за забавяне на експертизата и икономия на средства в бюджета на НОИ. Друго логично обяснение е ТЕЛК в съответната област да допускат съществени пропуски и грешки при медицинската експертиза, което от своя страна налага необходимостта от оказването им на методична помощ и контрол.

Нееднократно изразяваното становище по този повод от институцията на омбудсмана е, че честите обжалвания, както и продължителният ход на процедурата нарушават права на гражданите, предвид невъзможността за продължителен период от време да ползват свои права, произтичащи от влязло в сила експертно решение.

- **Експертиза на временната неработоспособност**

В институцията постъпват жалби и сигнали от граждани за нарушени техни права по повод определянето им на временна неработоспособност. Отбелязват, че техни болнични листове, в това число след проведена хоспитализация, са обжалвани от ТП на НОИ или от работодателя им. Произтичащото от това съществено забавяне на експертизата, въпреки определения в нормативната уредба инструктивен 15-дневен срок за освидетелстване от датата на постъпване на документите в ТЕЛК, както и при евентуално последващо обжалване пред НЕЛК, лишава гражданите за продължително време от парично обезщетение за временна неработоспособност – доход, който за много от тях е единствен. В отговор на отправените от институцията на омбудсмана препоръки експертизата е ускорявана, но се налага необходимостта от намиране на решение на този проблем и провеждане на експертизата по повод временна неработоспособност в разумно кратки срокове.

Постъпват жалби и по повод неинформирането на гражданите от ЛКК и ТЕЛК за своите решения по повод обжалвани от работодателя болнични листове и уточняват, че ги получават едва след посещение в съответната РЗИ/РКМЕ. При извършените по този повод по препоръки на омбудсмана проверки не са констатирани нарушения.

Граждани, чиито болнични листове са отменени, обръщат внимание, че нямат вина за пропуските на лекарите, станали причина за отмяната, както и че са длъжни да спазват определения с болничния лист режим, поради което не са ходили на работа. Същевременно те остават без оправдание за отсъствието им от работа и ако работодателят им не прояви разбиране да им разреши ползването на друг вид отпуск, би могъл да ги уволни. Становището на институцията на омбудсмана е, че е необходимо да бъдат обсъдени законодателни промени за защита на трудовите права на гражданите при евентуална отмяна на болничните им листове.

В тази връзка следва да се отбележи също недостатъчният и неефективен контрол от страна на регионалните здравни инспекции (РЗИ) и липсата на информация за наложени от тях санкции за допуснати нарушения при издаването на болнични листове.

Както всяка година, в институцията постъпват оплаквания по повод предвидените в нормативната уредба ограничения в заплащането на обезщетение за гледане на болен член от семейството, най-често това са болни деца. Родители и осиновители обръщат внимание, че след изчерпването на нормативно регламентирания до 60 календарни дни през една календарна година общо за всички осигурени членове на семейството за гледане или належащо придружаване за медицински преглед, изследване или лечение в страната или в чужбина на болно дете до 18-годишна възраст, се налага да ползват друг вид отпуск, в това число неплатен, с произтичащия от това недостиг на финансови средства. Нееднократно изразяваната позиция на омбудсмана е, че този срок трябва да бъде удължен, тъй като с него се нарушават правата и на децата. Уместно е също да се обсъди и удължаване на 10-дневния срок за всеки осигурен за гледане на болен член на семейството над 18-годишна възраст предвид неосигурения достъп на възрастните хора до хосписи, домове за медико-социални грижи и заведения за социални услуги.

Майки се обръщат към институцията на омбудсмана с жалби по повод реда за издаване на болнични листове за техните деца след изтичане на 40 дни отпуск за временна неработоспособност в една календарна година с прекъсване, като изразяват несъгласие с необходимостта да разкарват болното дете до ЛКК, която има график на заседанията. Още по-съществен е проблемът при родители, ползвали продължителен отпуск поради временна неработоспособност, в това число по повод онкологични заболявания, при които, за да бъде издаден болничен лист, макар и за гледане на дете, съгласно НМЕ се налага той да бъде разрешен след контролен преглед от ТЕЛК. В

отговор на изпратената по този повод препоръка до Министерството на здравеопазването институцията на омбудсмана беше информирана, че с оглед на това обстоятелство и предвид издаваните до момента болнични листове са свързани с основното заболяване на майката и не касаят боледуването на детето ѝ, се явява изключение от общия ред за издаване на болничен лист за гледане на болно дете и регламентирането на посоченото изключение ще бъде обсъдено и при достатъчна аргументираност ще бъде предложено за включване в Наредбата за медицинската експертиза при последваща промяна на нормативния акт.

Майка на сурогатно родено в чужбина дете се обърна към институцията поради отказ на лекарите да ѝ издадат болнични листове след раждането на детето. В становището си Министерството на здравеопазването информират, че предвид обстоятелството, че е майка на сурогатно родено дете, в българското законодателство не е приет ред за издаване на болничен лист. В тази връзка институцията на омбудсмана е на мнение, че е необходимо обсъждане на ред за издаване на болничен лист или регламентирано ползване на друг вид отпуск в защита на интереса на детето.

Препоръки:

1. Анализ на резултатите от въведените промени в реда за извършване на медицинската експертиза от ТЕЛК и НЕЛК, обсъждане и предприемане на мерки за своевременното ѝ провеждане на територията на цялата страна и недопускане случаи на забавяне.
2. Съвместно с пациентски организации и организации на хора с увреждания периодичен анализ на проблемите при медицинската експертиза на трайно намалената работоспособност и обсъждане на мерки за тяхното преодоляване;
3. Анализ по области на броя на обжалванията на експертни решения на гражданите от МК към ТП на НОИ, в това число относно дейността на комисиите и на ТЕЛК, и обсъждане на мерки за намаляването им.
4. Оптимизиране на нормативната уредба и недопускане прекратяване на изплащането на пенсия за инвалидност при отмяна и връщане на техни решения от НЕЛК.
5. Мерки за недопускане на случаи на неинформиране или несвоевременно информиране на хората с увреждания за необходимостта от редовно преосвидетелстване.
6. Подобряване достъпа на гражданите до информация за хода на тяхната експертиза, в това число осигуряване на достатъчно телефони и служители в РЗИ/РКМЕ.
7. Обсъждане приемането на защитна клауза в КТ срещу уволнение при отмяна на болнични листове.
8. Мерки за ускоряване на медицинската експертиза на временната неработоспособност.
9. Регламентиране на изключения от общия ред при издаване на болнични листове за гледане на деца, когато родители са надвишили нормативно регламентирания брой дни, налагащи издаването от ЛКК, или след одобряване от ТЕЛК.

Общи препоръки:

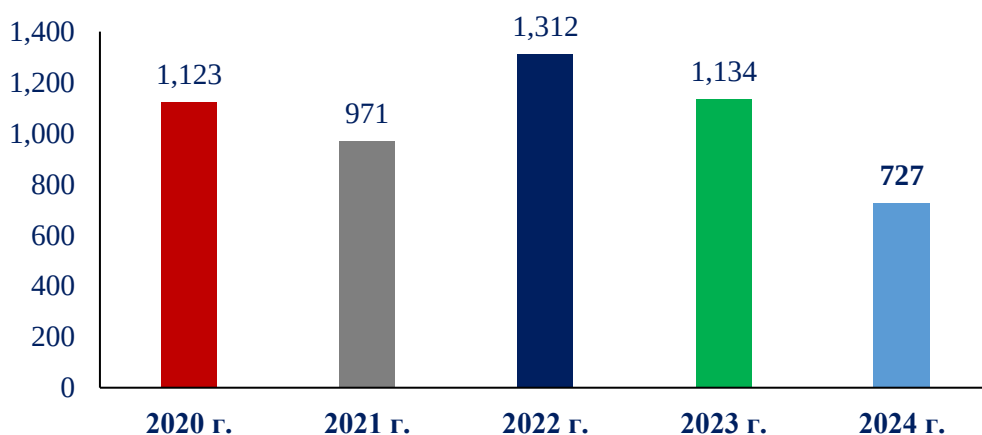
1. Стъпки към изцяло безплатно детско здравеопазване.
2. Премахване на лимитите (регулативните стандарти) като механизъм за контрол на разходите на НЗОК.
3. Стратегия и мерки за повишаване броя на общопрактикуващите лекари и осигуряване на обхват на първичната помощ на територията на цялата страна.
4. Дългосрочни мерки за осигуряване на достатъчен брой професионалисти по здравни грижи и други медицински специалисти и задържането им в страната.
5. Облекчен ред за провеждане на специализацията и придобиването ѝ за дефицитните специалности, осигуряване на достойно заплащане на специалистите.
6. Дългосрочна стратегия и мерки за осигуряване на равен достъп до пълен обем медицински и здравни дейности на всички граждани, независимо от тяхното местоживееене.
7. Намаляване нивото на доплащане от здравноосигурените лица за медицински дейности, лекарствени продукти и медицински изделия.
8. Разширяване на дейностите по промоцията и профилактиката и нейния обхват, включване на нови скринингови и профилактични изследвания.
9. Засилен контрол върху качеството на болничната помощ и реда за нейното финансиране при отчитане удовлетвореността на пациента.
10. Обсъждане и съгласуване на всички важни решения за промени в системата на здравеопазването с гражданския сектор и с неправителствените организации.
11. Изцяло гарантиране на правата на гражданите при медицинската им експертиза и произтичащите от нея социални права.

VII. СОЦИАЛНИ ПРАВА

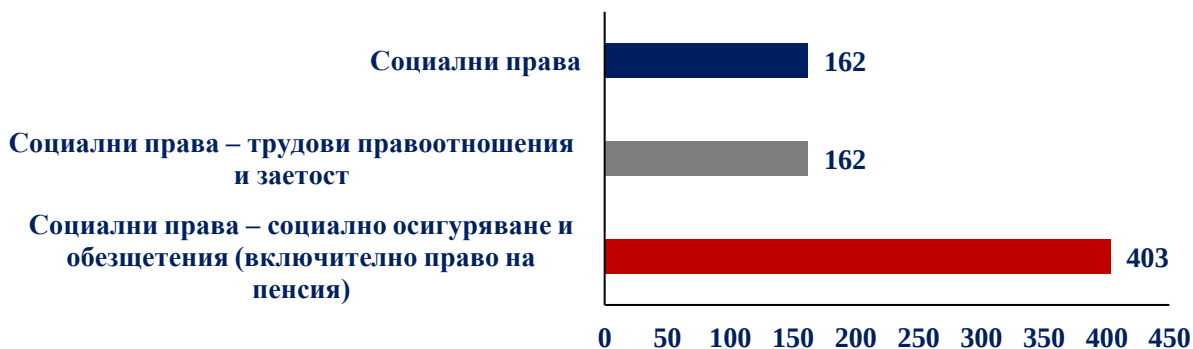
Упражняването от гражданите на техните социални права в съответствие с националните и международните стандарти придобива все по-голямо значение през изминалата 2024 г. България вече транспонира в законодателството си и поетапно започна да налага съблюдаването на правната рамка за условията на труд и трудовата безопасност, както и законодателство срещу дискриминацията на работното място, мерките срещу социалното изключване, защита на социалните и пенсионните права, както и мерки за подобряване здравето на населението и премахване на неравенствата при достъпа до лечение. Ролята на институцията на омбудсмана в тази насока е чрез препоръки и становища да подпомага приемането на законодателство, което да гарантира социалните права на гражданите, както и да предлага и насърчава прилагане на различни мерки, които ще гарантират безопасни работни места, социална сигурност и подкрепа на уязвимите групи от населението.

През годината институцията е сезирана или се самосезира и изиграва важна роля при решаване на спорове за защита на правата на безработни граждани, във връзка със защитата на правото им на обезщетение за безработица в полагаемите им се размери, но също така осъществи подкрепа по отношение на уязвими социални групи: пенсионери, социално слаби, работещи бедни и др.

Графика №23 - Брой жалби и сигнали, свързани със защита на социалните права за периода 2020-2024 г.

Графика №24 - Брой жалби и сигнали, свързани със защита на социалните права по тип права за 2024 г.

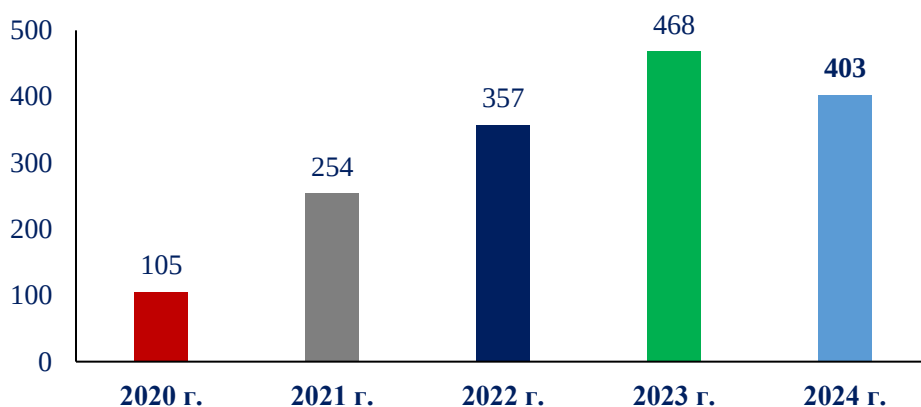
ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

През 2024 г. се наблюдава тенденция към увеличаване на колективните жалби, в които по-малки или по-големи групи граждани търсят закрила или съдействие от омбудсмана за нарушени техни еднородни или подобни права – право на обезщетение за безработица, право на труд или право на редовно или пълно изплащане на дължимите трудови възнаграждения, право на по-голям размер на пенсия и др.

Право на социално осигуряване и обезщетения

През 2024 г. жалбите, свързани със социалното осигуряване и паричните обезщетения, изплащани от Националния осигурителен институт, са общо 403, като от тях най-много са за безработица – 208; във връзка с проблеми при изплащането на обезщетения за временна неработоспособност – 21; по отношение на въпроси, свързани с ползването на отпуск и обезщетение при майчинство – 10, друго – 11.

Графика №25 - Брой жалби и сигнали, отнасящи се до социално осигуряване и обезщетение на гражданите за периода 2020-2024 г.

Графика №26 - Брой жалби и сигнали, отнасящи се до социално осигуряване и обезщетение на гражданите за 2024 г.

Основното недоволство от страна на гражданите е, че от НОИ се забавя или спира изплащането на паричните обезщетения поради различни причини като: съмнение за злоупотреби с осигурителни права и извършване на проверки на осигурители, които често се удължават във времето, гражданите не отговарят на законовите условия за

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

отпускане на обезщетения. Жалбоподателите търсят съдействие за отмяна на постановените откази.

- ***Право на парично обезщетение за отглеждане на малко дете (Майчинство)***

В институцията на омбудсмана през 2024 г. постъпват жалби от родители, които ползват отпуск за отглеждане на деца до 2-годишна възраст. Основно оплакванията им са свързани с недостатъчния размер на обезщетенията, които получават. Споделят, че им е все по-трудно да отглеждат децата си, защото обезщетенията покриват малка част от възникващите разходи. Отправят предложение минималният размер на обезщетението за отглеждане на дете от 1- до 2-годишна възраст да е равно на размера на минималната работна заплата. По този начин обезщетението ще следва ръста на минималната работна заплата.

Основна препоръка:

Минималният размер на обезщетението за отглеждане на дете до 2-годишна възраст, а също и обезщетението за отглеждане на дете до 8-годишна възраст от бащата (осиновителя) да се изравнят с размера на минималната работна заплата.

- ***Право на парично обезщетение за безработица***

През 2024 г. Народното събрание прие промени в Кодекса за социалното осигуряване (обн. ДВ, бр. 67/09.08.2024 г.), с които се сложи край на т.нар. френска безработица. Считано от 13 август 2024 г., при изчисляването на размера на обезщетенията за безработица се включват всички доходи за последните 24 месеца, без значение дали са били в България, в страна членка на Европейския съюз, държава от Европейското икономическо пространство или в Швейцария. От обнародвания закон е видно, че не е предвидено изменението да се прилага и за заварените случаи, т.е. за висящи правоотношения.

В тази връзка към омбудсмана се обръщат стотици граждани, които са подали заявление за отпускане на парично обезщетение за безработица преди приемането на промените. Смятат, че не е справедливо да са документите за отпускане на парично обезщетение за безработица през 2023 г., а издадените разпореждания през 2024 г. да се съгласно приетите промени.

С оглед функциите на институцията на омбудсмана и констатираното нарушение на правата на засегнатите граждани е изпратено становище към Националния осигурителен институт. В становището е отбелязано, че е разбираема необходимостта да бъдат намалени злоупотребите при отпускане на обезщетения за безработица, както и да бъдат създадени еднакви условия за изчисляване на този вид обезщетения, но това следва да бъде извършено при изрично уточняване към кой момент се преценява приложимото право.

Основна препоръка:

Националният осигурителен институт да предостави мотивирано становище относно това към кой момент се преценява приложимото право за определяне на размера на обезщетението – дали към подаване на заявлението за отпускане на парично обезщетение за безработица, или към постановяване на разпореждането.

Примери:

По повод отпускането на парично обезщетение за безработица много граждани от гр. Търговище, работили в сферата на земеделието в Кралство Белгия, търсят съдействие от институцията на омбудсмана. В жалбите си гражданите посочват, че техни колеги, живеещи в съседни области, наети от същия работодател в Кралство Белгия, са получили своите обезщетения до два месеца след завръщането си в страната, докато разпорежданията, с които са отпускнати обезщетения на жалбоподателите от Търговище, са издадени след 6–8 месеца. Твърденията на жалбоподателите са, че получените от тях обезщетения са в значително по-нисък размер, като считат, че към тях е проявена дискриминация.

В търсене на решение на проблема освен отправените към НОИ препоръки гражданите са посъветвани да оспорят издадените им разпореждания за отпускане на обезщетение за безработица по съдебен ред като единствена правна възможност за ревизия на размера на дължимите им обезщетения. Стотици граждани се доверяват на съветите на институцията и предявяват иски по съдебен ред, като постигат увеличение на определените им обезщетения. По казуса се формира непротиворечива съдебна практика, съгласно която съдът дава указание на директора на ТП на НОИ – Търговище, за повторно изчисляване на размера на обезщетенията. Новото изчисляване води до определяне на максимален или близък до този размер на обезщетения.

В администрацията на омбудсмана постъпват жалби и запитвания от ошетенi граждани, които не са оспорили в законово определения срок своите разпореждания за определяне на минимален или близък до минималния размер на обезщетения за безработица. Те настояват за съдействие за корекция на получените от тях обезщетения. Институцията осъществи чрез ръководството и експертите си срещи с потърпевшите граждани и представители на структурите, натоварени с дейността по определяне и отпускане на обезщетенията за безработица, за да бъдат изяснени създадените затруднения и да бъдат потърсени подходящи решения при гарантиране на правата на гражданите. На срещите е уточнено, че единствената възможност за ревизия на определения им размер на обезщетение може да бъде реализиран чрез оспорване от заинтересованите лица по административен и съдебен ред на разпорежданията. В случай че това не е било направено, влезлите в сила разпореждания, респективно решенията на ръководителя на ТП на НОИ, се ползват със сила на присъдено нещо и административният орган няма законови правомощия да издаде нов акт по същия въпрос въз основа на същите факти и обстоятелства.

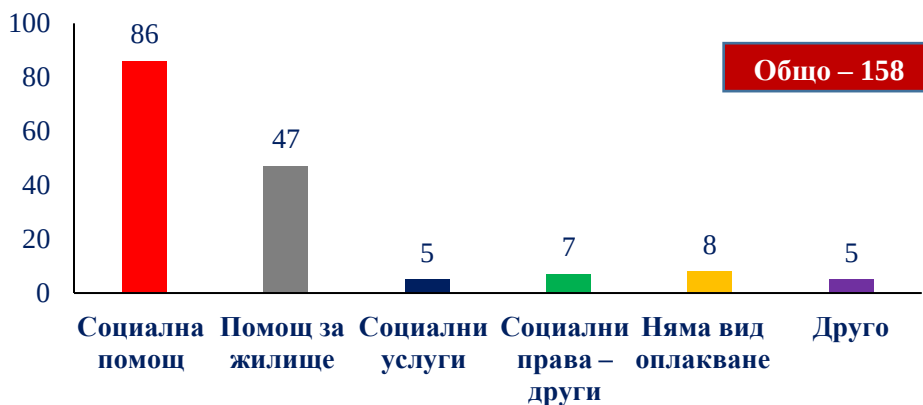
Отправена е препоръка към управителя на Националния осигурителен институт да бъдат разяснени на гражданите фактите, касаещи техните случаи, довели до получаване на обезщетение за безработица в размер, различен от този на колегите им, които са оспорили по административен и съдебен ред своите разпореждания.

Препоръки:

1. Гражданите да получат яснота за фактите, касаещи техните случаи, довели до получаване на обезщетение за безработица в размер, различен от този на техни колеги, работили при същите условия.
2. При провеждане на информационни дни и информационни кампании от компетентните институции да се даде широка обществена гласност относно условията за получаване на парични обезщетения въз основа на трудов и осигурителен стаж от сезонна работа в страни от ЕС.

Право на социална подкрепа и социални услуги

Графика №27 - Брой жалби и сигнали, свързани с нарушени социални права за 2024г.

През 2024 г. жалбите, които гражданите отправят към институцията на омбудсмана, свързани с нарушени техни социални права, са 158. Като от тях 86 са свързани с необходимост от оказване на социална подкрепа, със социални услуги – 5. Основното, което гражданите споделят, е, че изпитват сериозна липса на парична възможност за покриване на здравни и социални услуги. Описват трудностите, които са преживели, и търсят справедливост и съдействие от омбудсмана. Възрастни хора отбелязват, че поради ниския им размер на пенсиите не могат да посрещат нуждите си за лекарства и искат да им бъдат отпуснати социални помощи, както и да бъде увеличен техният размер. Задават въпроси относно изискванията за предоставяне на социална подкрепа, както и на целева помощ за отопление. Търсят съдействие за отмяна на получени откази за отпускане на социална помощ поради надвишаване на определения доход, наличие на имот и невъзможност за спазване на други нормативни изисквания.

В сферата на социалните услуги през 2024 г. гражданите търсят основно съдействие да получат услугата „Топъл обяд“. В жалбите също така се изразява недоволство от качеството на предлаганата храна, както и от нейното количество.

Проблем създава и фактът, че бездомните лица нямат документи за самоличност, нито адресна регистрация.

Също така продължава да стои въпросът с настаняването на възрастни хора в подходящи социални услуги, в т.ч. в специализирани институции и услуги от резидентен тип. В повечето жалби гражданите търсят съдействие за настаняване на свои близки в съобразена с потребностите им социална услуга. Ползвателите на социални услуги се оплакват от лошите условия и неосигуреното качество на социалната услуга.

Препоръки:

1. Индексиране на размера на социалните помощи;
2. Създаване на повече социални услуги за възрастни хора.

• Целева помощ за отопление

Постъпващите жалби в институцията на омбудсмана по отношение на целевата помощ за отопление се отнасят до критериите, с които се определя правото за отпускането им. Гражданите изразяват недоволството си, че получават откази въпреки извършените изменения с Постановление № 74 от 15 май 2023 г. в Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане, и по-точно чл. 10, ал. 1, т. 2, според които целева помощ за отопление се отпуска на лица, ако не осъществяват дейност като

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

еднолични търговци и нямат участие в капитала на търговско дружество. Жалбоподателите настояват както за отмяна на разпредените откази, така и за промяна на нормативната уредба. Като аргумент за изменението в нормативната уредба изтъкват, че има хиляди граждани, които имат регистрирана фирма като ЕТ, но не осъществяват дейност от години. Според тях е спорно тълкуването на чл. 10, ал. 1, т. 2 от дирекциите „Социално подпомагане“ и постановените на това основание откази, тъй като изискването е „да не осъществяват дейност като ЕТ“, а не да са заличени от Търговския регистър. Посочват, че не е справедливо да им се отказва целева помощ за отопление само на това основание, тъй като доходите им са формирани от минимални пенсии, парични обезщетения и в действителност имат реална нужда от социална подкрепа.

В постъпилите жалби гражданите смятат също така, че размерът на отпусканата целева помощ за отопление е недостатъчна, за да покрие нуждите за целия отоплителен сезон.

Препоръки:

1. Да бъде осъвременен размерът на социалните помощи.
2. Да се потърси механизъм за преразглеждане на чл. 10, ал. 1, т. 2 от Правилника за прилагане на Закона за социалното подпомагане, така че да се направи разграничение между регистрирани и осъществяващи активна дейност като еднолични търговци.

• *Помощ за жилище*

И през 2024 г. гражданите продължават да търсят съдействие за разрешаване на жилищните им проблеми. В институцията постъпват 47 жалби, в които гражданите настояват за настаняване в общинско жилище; за пренастаняване в друг общински имот; за отмяна на заповеди за освобождаване на общинските жилища; за закупуване на общинско жилище. Във връзка с исканията са отправени препоръки до съответните общински администрации.

Основни препоръки:

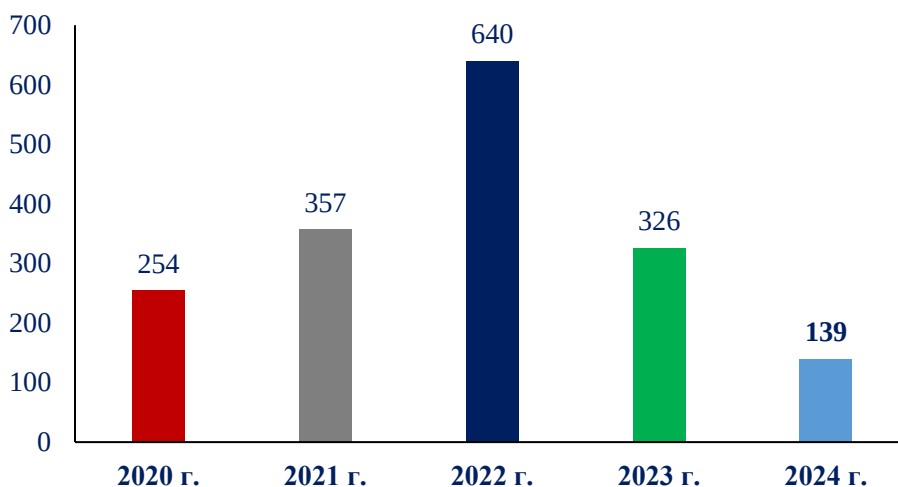
1. Необходимо е да бъдат предприети спешни мерки за подобряване и разширяване на жилищния общински фонд.
2. Да бъдат актуализирани условията за настаняване на нуждаещите се граждани в общински жилища с цел осигуряване на спешно настаняване;
3. Да бъде осигурена възможност за изграждане на повече социални жилища в общините.

Пенсионни права

В периода от 1.01.2024 г. до 31.12.2024 г. в областта на пенсионните и осигурителните права към омбудсмана на Република България са подадени 139 индивидуални и колективни жалби. В тях гражданите излагат своите лични проблеми, идеите си и предложения, отнасящи се до нормативната уредба, свързана с техните осигурителни и пенсионни права.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Графика №28 - Брой жалби и сигнали, отнасящи се до пенсионните права на гражданите за периода 2020-2024 г.

По подадените до институцията жалби, свързани с пенсии, осигурителни и пенсионни права, са отправени 70 препоръки до компетентните органи и са дадени повече от 100 становища.

Най-често през изминалата година от страна на гражданите е търсена подкрепа по въпроси, свързани с:

- ниския размер на пенсиите;
- осъвременяването на пенсиите;
- максималния размер на получаваните една или повече пенсии без добавките към тях;
- служебното преизчисляване на пенсиите от 1 април всяка година за придобит осигурителен стаж след пенсионирането;
- правото на пенсия за инвалидност поради общо заболяване на основание чл. 74, ал. 1, т. 2 от КСО;
- забавя при обмена на информация за осигурителните периоди на български граждани, полагащи труд извън пределите на страната;

Въпреки настояването от страна на омбудсмана за намиране на трайно решение на проблемите на възрастните хора, институциите предлагат варианти, с които не се гарантират напълно правата на гражданите. Поради това неразрешените проблеми се натрупват.

Сред въпросите и темите, за които гражданите очакват подкрепа от институцията на омбудсмана, са въпросите за размера на минималната пенсия. В началото на годината най-ниските пенсии достигат до 523,04 лв. След осъвременяването на пенсиите по швейцарското правило на 1.07.2024 г. най-ниските пенсии достигат ръст от 580,57 лв., което е малко над определената за страната линия на бедност за 2024 г. – 526 лв. Становището на омбудсмана за новия размер на минималната пенсия е, че тя не успява да преодолее инфлацията и да предостави възможност на пенсионерите за посрещане на ежедневните им нужди.

Към институцията и през 2024 г. се обръщат немалко граждани, недоволни от моделите за преизчисляване и осъвременяване на пенсиите. Исканията са за тяхната промяна, периодично преизчисляване на размера на всички пенсии на база средния осигурителен доход за страната за предходната година и изменение на критериите, на

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

основание на които се осъвременяват пенсиите по чл. 100 от Кодекса за социално осигуряване (КСО).

Друг въпрос, който остава открит и през 2024 г., е този за максималния размер на получаваните една или повече пенсии без добавките към тях. Този т.нар. таван на пенсиите от 3400 лв., който получават сравнително малък брой пенсионери, вече е изгубил своето първоначално предназначение за регулатор на пенсионната система и е крайно време да бъде премахнат.

През 2024 г. гражданите отново засягат проблема с разпоредбата на чл. 102, ал. 2 от КСО, на чието основание служебно се преизчисляват пенсиите на всички граждани с осигурителен стаж и осигурителен доход за предходната година, които не са подали заявление до датата на служебното преизчисляване. При служебното преизчисляване на пенсиите от 1 април за всяка година обаче се губят суми за четири месеца от увеличената пенсия, която е дължима за осигурителен стаж и осигурителен доход за период 1 януари – 31 декември на предходната година.

Примери:

Към институцията на омбудсмана на Република България се обръща гражданка – ученик от 12 клас в Ливанско училище „Джубран Халил Джубран“. Гражданката споделя, че след навършване на 18-годишна възраст, за да продължи да получава наследствена пенсия от починалия си баща, е представила в Териториалното поделение на Националния осигурителен институт – София-град (ТП на НОИ – София-град) удостоверение от училището, в което учи от 1 клас, че е записана в 12 клас за учебната 2024/2025 г.

Въпреки това и изисканите останали документи от НОИ, пенсията ѝ е спряна. Моли за съдействие за решаването на получените се проблем с НОИ.

С цел гарантиране на правата на гражданката, омбудсманът изпраща писма до МТСП и МОН за уточняване статута на училището и предоставяне на информация учениците, които учат в чуждестранните училища в Република България, включително и българските граждани, с какъв статут са – на учащи се в Република България или на учащи в чужбина (за целта на чл. 34, ал. 1, т. 1 и т. 3 от НПОС).

В отговор е получено писмо от МОН, с което се уточнява, че „статутът на Ливанското училище „Джубран Халил Джубран“ е регламентиран в § 5 от Допълнителните разпоредби на Закона за предучилищното и училищното образование, съгласно който детски градини и училища, създадени и провеждащи обучение в Република България в съответствие с изискванията на чужда държава, за целите на този закон се приравняват на детски градини и училища, осъществяващи дейност на територията на съответната чужда държава. За резултатите от обучението в тези детски градини и училища се прилагат разпоредбите на глава осма от ЗПУО.

Във връзка с горното ученичката, която се обучава в чуждестранно училище в Република България, е със статут на учаща се в чужбина.“

Кореспонденцията с МОН е изпратена на гражданката след нейно изрично заявление съгласно разпоредбите на Закона за достъп до обществена информация.

През 2024 г., както и в предходни години към институцията на омбудсмана се обръщат граждани с вродени или придобити трайни увреждания. Те изразяват своето критично мнение относно разпоредбите на чл. 74, ал. 1, т. 2 от КСО (осигурените придобиват право на пенсия за инвалидност поради общо заболяване, ако са загубили работоспособността си и са до 25-годишна възраст – една година осигурителен стаж, придобит до датата на инвалидизирането) и на чл. 74, ал. 3 от КСО (лицата с вродени и лицата с придобити трайни увреждания до постъпване на работа придобиват право на пенсия за инвалидност поради общо заболяване при една година действителен

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

осигурителен стаж). В жалбите и сигналите гражданите споделят притеснението си, че поради естеството на своите заболявания една част от тях са поставени в невъзможност да работят и да придобият определения осигурителен стаж до инвалидизирането си, а друга част – децата с увреждания, които до 18 години не могат да работят поради възрастови ограничения, а след 18 години поради заболяванията си, не могат да намерят работа и да придобият изискуемия дори от една година стаж.

Тези изисквания ограничават упражняването на права от хората в неравностойно положение, поради което е необходимо да бъдат преразгледани и да бъдат предприети действия за нормативна промяна на условията за придобиване на право на пенсия за инвалидност поради общо заболяване на хора с увреждания от детска възраст, от една страна, и за премахване на изискването в чл. 74 от КСО трудовият стаж за отпускане на пенсия на хората с увреждания да е придобит само преди датата на инвалидизиране – от друга.

Нерешен за гражданите и през 2024 г. остава проблемът при обмяна на информация между осигурителните институции на държавите членки за осигурителните периоди на българските граждани, работили основно в страни от Европейския съюз, в частност в Република Гърция. За решаване на проблема омбудсманът периодично изпраща писма до министъра на труда и социалната политика на Република България и засяга темата в годишните доклади, представяни в Народното събрание, но до момента без резултат.

Основни препоръки:

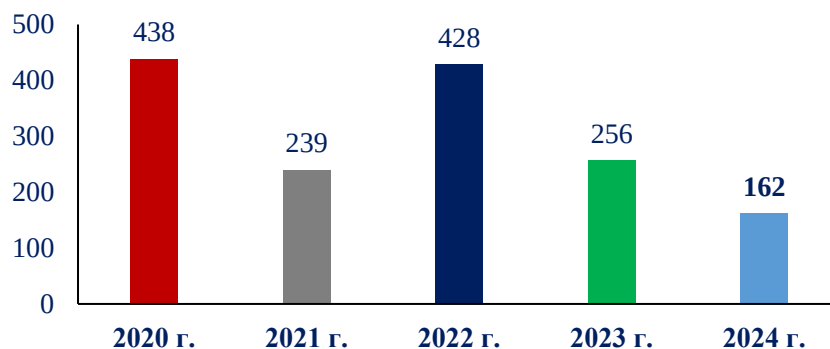
1. Разглеждане на възможностите за преизчисление на всички пенсии на база средноосигурителния доход за страната за предходната година и това да стане трайна ежегодна мярка;
2. Промяна в модела за осъвременяване на пенсиите по чл. 100 от КСО;
3. Създаване на правен механизъм за определяне на минимален размер на пенсиите за осигурителен стаж и възраст, който да изравнява ежегодно размера на тези пенсии с линията на бедност;
4. Отпадане на условието за максимален размер на получаваните една или повече пенсии (параграф 6 от ПЗР на КСО);
5. Преразглеждане на разпоредбата на чл. 102, ал. 2 от КСО, в сила от 1 януари 2021 г., така че да не се ограничава правото на пенсионерите, на които пенсиите се преизчисляват служебно, да губят суми за четири месеца от увеличената пенсия, която е за осигурителен стаж и осигурителен доход за период 1 януари – 31 декември на предходната година;
6. Нормативна промяна на условията за придобиване правото на пенсия за инвалидност поради общо заболяване на инвалидизираните от детска възраст и за премахване на изискването в чл. 74 от КСО осигурителният им стаж да е придобит само до датата на инвалидизиране;
7. Предприемане на спешни действия за защита на интересите на българските граждани, придобили пенсионни и осигурителни права в държави членки на ЕС, и в частност Република Гърция.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Трудови права

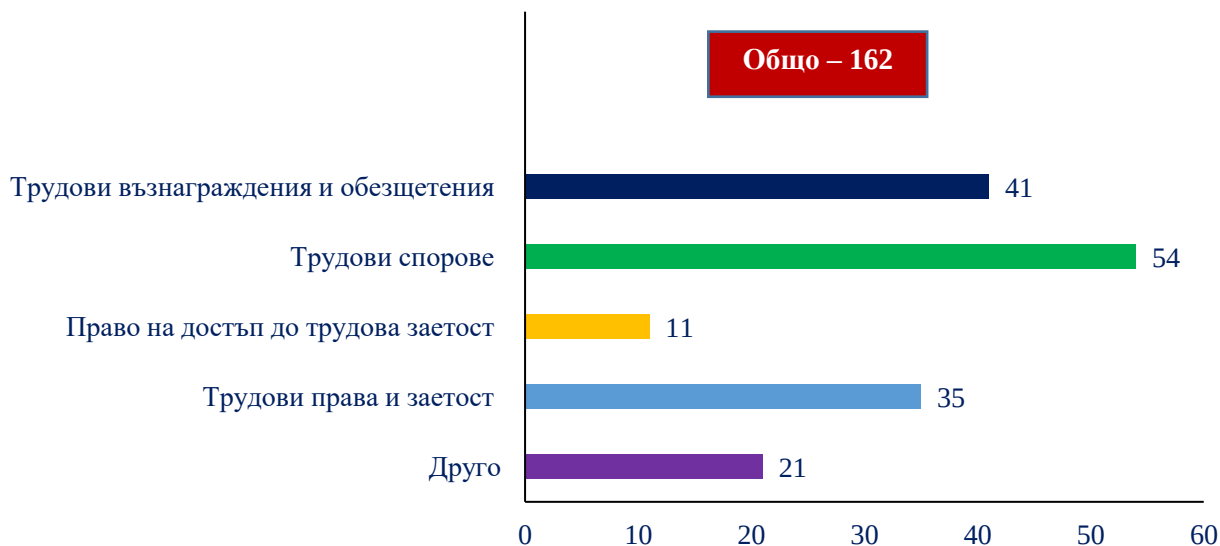
Немалък дял от постъпилите жалби, искания и сигнали от работници или служители са тези, свързани с нарушения на трудовите права – трудови възнаграждения, обезщетения и заетост.

Графика №29 - Брой жалби и сигнали на нарушени трудови права за периода 2020-2024 г.

През изминалата година институцията на омбудсмана на Република България продължава политиката си, следвана през годините, да оказва подкрепа на работници и служители, чиито трудови правоотношения са прекратени, а също и на уязвими групи работници и служители, за да запазят работните си места.

Графика №30 - Брой жалби и сигнали за нарушени трудови права по типове за 2024 г.

Прави впечатление, че и през 2024 г. най-много жалби от работници и служители постъпват от наети в икономически дейности като хотелиерство, ресторантьорство, строителство на сгради, туристическа дейност, пътнически и въздушен транспорт и др. Причината може да се дължи на увеличение в наемането на работна ръка в тези браншове и трайно ангажиране на голям брой работници във връзка с осъществяването на тези дейности, но ръстът на назначените работници и служители доведе и до увеличение на традиционно срещани нарушения при наемане на работа, по време на съществуване и при прекратяване на трудовите правоотношения. Това са случаи на неизпълнение на действащото законодателство, свързани със забавяне; частично или пълно неизплащане на трудово възнаграждение; незаконосъобразно полагане и незаплащане с увеличение на

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

положен извънреден труд; неизплащане на дължими обезщетения – за неспазено предизвестие, за неизползван платен годишен отпуск и др., след прекратяване на трудовия договор.

Налага се изводът, че най-много са постъпили искания и жалби от работници, които търсят съдействие от омбудсмана при неизплащане или забавяне при изплащането на трудови възнаграждения и обезщетения основно след прекратяване на трудовите правоотношения, както и при нарушаване на други трудови права – право на заплащане на положен извънреден труд по време на официални празници, както и зачитането на нововъведеното през 2024 г. право на изключване – право на непрекъсната почивка, регламентирано в чл. 154б КТ.

Не са малко случаите, в които през 2024 г. работници и служители се обръщат към омбудсмана поради това, че са изгубили работата си. Приоритет в работата на институцията е защитата на трудовите права на работници и служители в уязвимо социално положение, каквито са трудоустроени работници, лица с висок процент загубена работоспособност, както и бременни или работнички и служителки, майки на деца до 3- и до 6-годишна възраст, включително непълнолетни работници и такива, ангажирани в дуална система на обучение, осъществяването на която предполага те да бъдат наети на трудови договори като част от обучението им. Жалбоподателите са търсили защита или съвет за реда, по който може да получат неизплатените си трудови възнаграждения и обезщетения, както и за възможността да оспорят уволненията си или са изявили желанието си да се върнат на работните си места, с което да си гарантират необходимия им доход за издръжка, вместо да очакват помощ от държавата.

Нова тенденция в търсене на съдействие от омбудсмана е свързана с безпокойството на работниците и на някои работодатели, предизвиквано от предстоящото през 2025 г. отпадане употребата на хартиените трудови книжки и започване ползването на регистъра на заетостта. Тревогите, от една страна, са свързани с възможностите да бъдат възстановени данните от изгубени през годините трудови книжки, а от друга – от новия ред за съхраняване на информацията за трудов стаж след юни 2025 г. При отправени предимно устни запитвания на лицата се разясняват правата и задълженията им след започване на прилагането на новата правна уредба, както и на възможностите за изготвяне от Инспекцията на труда на дубликати на изгубени или унищожени трудови книжки.

Във всеки един от случаите, когато това е било необходимо, са отправени препоръки до контролните органи на Изпълнителна агенция „Главна инспекция по труда“ за проверка на действията на работодателите, включително за проверка зачитането от страна на работодателите на законовото право на специална закрила за тези работници или служители. Следва да се отбележи, че повечето от препоръките на омбудсмана са изпълнени.

През изминалата година отражение в дейността на омбудсмана при защита на трудовите права на хората продължава да има защитата на трудовите права на гражданите на Украйна с право на временна закрила и достъп до пазара на труда, но също и достъп до социални права, образование, медицински грижи и др. През изминалата година се отчита намаляване броя на украинските граждани, търсещи подкрепа от омбудсмана.

През 2022 г., след инвазията на Русия в Украйна, хиляди бежанци влизат на територията на България и постепенно започна активното търсене на информация за възможностите и правата им на труд в България. През 2023 г. най-често за съдействие се обръщат украински граждани, чиито трудови права бяха нарушавани, включително и търсено съдействие за неизплатени трудови възнаграждения или обезщетения, незаконосъобразно прекратяване на трудовите правоотношения. Както през 2023 г., така

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

и през изминалата 2024 година наети на работа украински граждани се обръщат с молба да изяснят трудовите си права, както и правото им на обезщетение за безработица. Наблюдават се случаи на наети украински граждани, които работодателите им не желаят да ги освободят от работа, нерядко намеквайки или заплашвайки ги, че при напускане на работното място те ще изгубят правото си на временна закрила. Но по-често срещани през 2024 г. са случаите на оплаквания от украинци за необосновано намаляване на трудовите им възнаграждения или непризнаване на правото им да ползват различни видове отпуски – за временна неработоспособност, платен или неплатен отпуск. Прави впечатление, че вече има случаи, при които правата на наети украински граждани се нарушават от работодатели, които също са украински граждани, назначили на работа свои сънародници.

Тенденцията в търсенето на съдействие от институцията на омбудсмана в тези случаи е украинските граждани да ползват обявените телефони за консултация при институцията на омбудсмана, а не да подават писмени искания или жалби. При отправяни устни запитвания им е разяснявано, че украинските граждани и членовете на техните семейства са с предоставена временна закрила и с право на убежище или с предоставена международна закрила в България. Те имат право да работят у нас без разрешение за достъп до пазара на труда и не следва да бъдат третираны различно, както при договаряне на размера на трудовите им възнаграждения определянето на работното им време или правото на платен годишен отпуск и при договаряне на останалите условия на труд, правото им на здравословни и безопасни условия на труд и на синдикално сдружаване.

Помощ е оказвана и на работници и служители във връзка с възможността за оспорване по съдебен ред на уволнението им.

На жалбоподателите, които са в неравностойно положение, включително и на украински граждани, но и на тези, които съобщават за финансови затруднения като пречка за защита на трудовите им права по съдебен ред, след прекратяване на трудовите им правоотношения са предоставяни съвети и им е указана възможността да потърсят съдействие от Националното бюро за правна помощ. Необходимостта от насочване на лицата към Националното бюро за правна помощ е обусловена от законовото ограничение на омбудсмана да води съдебни дела от името на работници и служители, както и да ги представлява пред съдебните институции във връзка с правото им на защита. От институцията на омбудсмана са предоставяни телефони и адреси за връзка, за да могат нуждаещите се граждани да направят консултация в населените места, в които живеят, и да обсъдят възможността да бъде назначен служебен адвокат за подпомагане на правната им защита.

Съдействие, оказвано от омбудсмана за осигуряване на безопасни и здравословни условия на труд:

На работниците, търсещи съдействие от обществения защитник, са разяснявани правата им на здравословен и безопасен труд.

Институцията сезира контролните органи на Инспекцията по труда и регионалните здравни инспекции в зависимост от конкретните случаи за преустановяване на нарушенията от страна на работодателите. Препоръките се изпълняват.

От предоставяните консултации се установява, че работодателите срещат трудности за осигуряване на здравословни и безопасни условия на труд основно при работещите от разстояние (работещите от дома). На питащите се посочват новите задължения на работодателите по отношение на работещите от разстояние, приети с

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

промяната на трудовото законодателство в началото на 2024 г. Най-често се налага да бъдат разяснявани задълженията на работодателите към датата на възникване или изменение на трудовото правоотношение, че работните места за извършване на работа от разстояние следва да отговарят на минималните изисквания за здравословни и безопасни условия на труд, определени в Закона за здравословни и безопасни условия на труд. Също така на работниците, съобщаващи за настъпили инциденти, свързани с увреждане на здравето им на работното място в дома им, се обръща внимание на задължението им да уведомят незабавно работодателите си за съответната злополука или инцидент.

Работещите от разстояние и такива, които се подготвят за работа от разстояние и желаят да са наясно с правата и задълженията им в тази насока, се информират, че те не могат да откажат на работодател или длъжностни лица от предприятието достъп до помещението, което по тяхно предложение е определено за работно място, в рамките на работното време. Изяснява им се фактът, че този достъп не нарушава конституционно определеното им право на неприкосновеност на жилището им, предвид това, че те с трудовия си договор са дали съгласието си съответното помещение да е оборудвано като работно място.

Препоръки от омбудсмана във връзка с нарушения на трудовите права на работниците и служителите:

Във връзка с жалбите на работниците и служителите са отправени препоръки, основно към изпълнителния директор на Изпълнителна агенция „Главна инспекция по труда“ за извършването на проверки на работодателите за спазване на изискванията за здравословни и безопасни условия на труд.

Освен препоръки до държавни или общински институции са предоставяни и съвети на гражданите в случаите, когато това е било целесъобразно.

Основни препоръки:

1. Да бъдат предприети действия от контролните органи на Изпълнителна агенция „Главна инспекция по труда“, с които да се съдейства на работници или служители, включително и такива с вече прекратени трудови правоотношения, да получат дължимите им се и неизплатени от работодателите трудови възнаграждения или обезщетения.
2. Да бъде извършван ефективен контрол за осигуряване на безопасност и здраве при работа както на работниците, завърнали се в офисите на работодателите, така и на работещите от дома си;
3. Да бъде оказано съдействие на работници и служители с влошено здравословно състояние за прилагане на законовите мерки, осигуряващи им специална закрила, по време на съществуване и при прекратяване на трудовото правоотношение.

• *Права на работещите по служебни правоотношения*

През 2024 година съдействие от омбудсмана търсят работещите в структури на централната и местната изпълнителна власт.

Част от жалбите на държавни служители са свързани с нарушения при провеждане на конкурсни процедури, включително нарушения при извършване на класиране, или за наемане на лице, което не е класирано на първо място. Други оплаквания са във връзка с годишното оценяване на служителите, получената оценка на изпълнението на длъжността и възможностите за увеличение на възнаграждението. Най-

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

често се касае за служители, завръщащи се на работа след дълъг отпуск поради болест или за бременност и раждане и отглеждане на малко дете.

Други въпроси, поставени от жалбоподатели, работещи в общински предприятия, са свързани с неизпълнение от кметове на съответни общини на ангажименти по сключени общински колективни трудови договори.

И през 2024 г. работещи на трудови правоотношения в държавната администрация съобщават, че са лишени от изплащане на допълнително възнаграждение за трудов стаж и професионален опит, на каквото право имат всички работниците по трудово правоотношение. Разпоредбата на чл. 107а, ал. 14–18 от Кодекса на труда предвижда, че подобно на държавните служители работещите на трудов договор в държавната администрация не могат да получават допълнително трудово правоотношение за стаж и професионален опит, т.нар. клас прослужено време. Придобиването на професионален опит е постоянен процес на повишаване на професионалната квалификация на работника или служителя в процеса на труда при изпълнение на възложената работа, учейки се в нея и чрез нея, и като натрупва по този начин нови професионални знания и практически умения. Този принцип е приложим в пълна степен и към работещите в държавната администрация. Същевременно през 2012 г. с приети изменения в чл. 67 от Закона за държавния служител (ЗДСл) е премахнато допълнителното възнаграждение за прослужено време на държавните служители. Към момента на промяната размерите на възнагражденията на държавните служители са запазени, като натрупаните „класове“ са прехвърлени в основната заплата, а занаят и към настоящия момент отпадна възможността за регулярното увеличаване на дохода. Във връзка с полученото неравно третиране на работещите по трудово правоотношение в държавната администрация спрямо всички останали работници и служители омбудсманът е изразявал становище, че е необходимо неравенството в третирането на различните категории наети лица: по трудово и служебно правоотношение, да бъде преодоляно чрез инициране на законодателни промени.

В случаите, при които са констатирани нарушения на правата на държавните служители, са отправяни препоръки до органите по назначаване или до ресорните министри и инспекторатите към съответни министерства за предприемане на действия за отстраняване на допуснатите нарушения. Препоръките в значителна степен са изпълнявани.

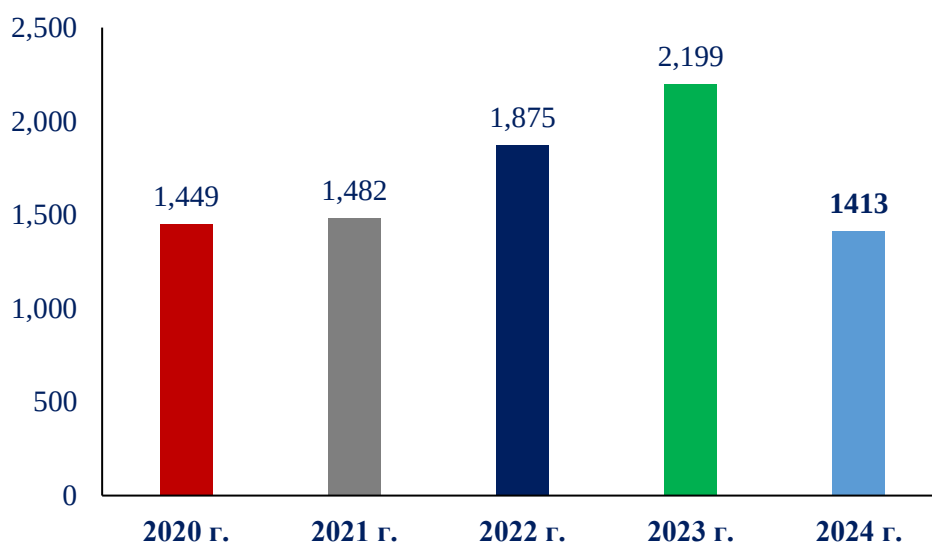
В част от случаите на жалбоподателите са давани съвети за предприемане на действия за защита на индивидуалните им права, най-често при прекратяване на служебните правоотношения.

VIII. ПРАВО НА СОБСТВЕНОСТ И ИКОНОМИЧЕСКА СВОБОДА

През 2024 г. постъпват 1413 жалби и сигнали на граждани и техни сдружения до институцията на омбудсмана за защита на правото им на собственост, които заемат съществен дял от общия брой оплаквания.

За поредна година институцията на омбудсмана е сезирана и от голям брой граждани, организирани в инициативни комитети, които протестират срещу нарушаване на екологичните норми от инвестиционни намерения, като особено силен акцент през 2024 г. е завземане на земеделски земи и пасища за фотоволтаични централи (тези проблеми се разглеждат и в глава първа „Право на здравословна и благоприятна околна среда“). Много сдружения на етажни собственици сезират националния омбудсман за съдействие във връзка с процедура BG-RRP-4.023 „Подкрепа за устойчиво енергийно обновяване на жилищния сграден фонд – етап I“.

Графика №31 - Брой лица, обхванати от регистрирани жалби и сигнали в областта на правото на собственост за периода 2020-2024 г.

Сред различните аспекти на правото на собственост се очертават следните основни групи оплаквания, които поставят гражданите: устройствени планове и техните изменения; незаконно строителство; инвестиционно проектиране и оценки съгласно екологичното законодателство; засегнати права в процедури по създаване и поддържане на кадастрални карти и кадастрални регистри; отчуждително-обезщетителни процедури; нарушения на правото на собственост върху земеделски и горски имоти; проблеми на етажната собственост.

При проверките си по конкретни случаи и осъществяваното наблюдение на нормативната уредба за спазване на правата на гражданите омбудсманът констатира освен недостатъчни гаранции за упражняване на правото на собственост, но в редица случаи – и отстъпление от съществуващите.

Анализът на констатираните нарушения отново очертава редица системни проблеми на административното регулиране в конкретните области.

Графика №32 - % жалби и сигнали по проблеми в областта на правото на собственост за 2023 г.

1. ПРОБЛЕМИ, КОИТО ЗАСЯГАТ ПРАВОТО НА СОБСТВЕНОСТ В ПРОЦЕДУРИТЕ ПО СЪЗДАВАНЕ, СЪОБЩАВАНЕ, ОДОБРЯВАНЕ И ПРИЛАГАНЕ НА ОБЩИ И ПОДРОБНИ УСТРОЙСТВЕНИ ПЛАНОВЕ (ОУП И ПУП)

Проблемите на териториалното планиране, поставяни от гражданите пред институцията на омбудсмана, създават постоянен фокус върху област на управление на различни нива, с приоритет за балансирано социално-икономическо и екологично развитие на територията.

Оплаквания:

Гражданите изразяват недоволство от липсата на устойчивост на плановите предвиждания, които водят до влошаване на жизнената среда в градовете и в по-малките населени места вследствие на решения, приети в противоречие със законовите изисквания за устройствена целесъобразност, като израз на основния принцип за пропорционалност на административната намеса съгласно чл. 6 от АПК, а именно:

- проблеми на териториално планиране на градската среда като допускане на уплътняване на застрояването до максималните показатели за сметка на междублокови зелени пространства;
- допускане на несъобразеност с планово отредено функционално предназначение на урегулирани поземлени имоти – общинска собственост, с последици за шумово натоварване към жилищата от дейностите за зареждане на магазин от верига за хранителни стоки в жилищния комплекс;
- несъобразяване с отреждане на предимно производствена зона с допускане на разширяване на индустриално предприятие с вредни отделения непосредствено до защитени обществени обекти – жилищна зона и детска градина, нарушаване на регулационно отреждане за улици с приобщаването на части от тях към бившите частни поземлени имоти.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Характерни са постъпилите през годината жалби, подкрепени с организиран протест на граждани, инициативни комитети и екологични организации с нестопанска цел, насочени срещу решения за одобряване на устройствен план и екологична оценка за територии в землищата извън строителните граници, свързани основно с изграждане на соларни и вятърни енергийни паркове, заемащи хиляди декари площи земеделска земя, разположени в непосредствена близост до населените места или в защитени зони от „Натура 2000“.

- ***Приключване на преходния период за задължителност на общ устройствен план***

В края на 2024 г. изтече преходният период за прилагане на реформата, предвидена с изменение на Закона за устройство на територията от 2012 г. (ДВ, бр. 82/2012 г.), относно режим на изискването за общ устройствен план като основа при разрешаване на изработването на подробен устройствен план за отреждане на конкретно предназначение на поземлен имот извън строителните граници на населените места, задължително за всички общини.

След приемането със Закона за устройство на територията, в сила от 2001 г., на нова уредба в съответствие с принципите на Европейска концепция за пространствено развитие (ЕКПР) 1998/99 г. една от главните цели, които се поставят със законовите изменения от 2012 г., освен премахване на незаконното строителство, е въвеждането на общия устройствен (ОУП) като рамка за устройствено планиране на ниво община за цялата територия на страната. По този начин допълнително се укрепва предвидената нормативна функция на ОУП като „основа за цялостното устройство на териториите на общините, на части от тях или на отделни населени места с техните землища“ (чл. 104, ал.1 ЗУТ).

Осигуряването на общините с общи устройствени планове се осъществява чрез последователен системен процес, включително с предоставено финансово подпомагане от държавата за тяхното изработване. Първоначално предвиденият за целта преходен период до 1 януари 2016 г. съгласно § 149 от ПЗР на ЗИД ЗУТ неколкратно е продължаван впоследствие до 1 януари 2025 г.

С това уредбата, насочена да гарантира механизъм на задължителна съобразеност при изработване на подробния устройствен план с общ устройствен план, при неговото наличие, съответно недопустимост на изработване на ПУП при липса на действащ общ устройствен план за територии извън строителните граници на населените места, се стабилизира заедно с предвидена нова система на изключения, свързани с публични или частни инвестиции със съответен мащаб.

- ***Мониторинг на режима за задължителен общ устройствен план***

Изискването за осигуреност на задължителна планова основа на предвижданията чрез общ устройствен план се инкорпорира в изменение на чл. 59, ал. 1 (§ 16), отмяна на чл. 103, ал. 5 (§ 35, т. 2) и изменение на чл. 109, ал. 2–4 (§ 39) от ЗУТ, които помежду си са в съотношение на правило и изключения, считано от 1.01.2025 г., а именно:

- чл. 59, ал. 1 предвижда, че извън границите на урбанизираните територии застрояване се допуска при спазване на предвижданията на действащ общ устройствен план за територията на общината или за част от нея и въз основа на действащ план за застрояване за поземлен имот или за група поземлени имоти или парцеларен план за елементите на техническата инфраструктура, след промяна на предназначението на земята, когато това се изисква по реда на специален закон, освен в случаите по чл. 109, ал. 2 и 3;

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

- отменя се досега предвиденото с чл. 103, ал. 5 основание за изключение, т.е. подробен устройствен план на населено място и на землището му може да се създава и когато няма общ устройствен план на населеното място. В случаите, когато плановете за регулация и режим на застрояване обхващат цялото населено място, те изпълняват и ролята на общ устройствен план на населеното място;

- чл. 109 регламентира действащите от 1.01.2025 г. групи изключения за части на територията и за отделни поземлени имоти и групи имоти, в които се допуска създаване на подробен устройствен план и когато няма общ устройствен план за следните територии:

- ал. 2 – урбанизирани територии: 1. населени места с техните землища, както и на структурни части от населени места с непосредствено прилежащите им части от землищата и 2. населени места и селищни образувания или на части от тях, обхващащи част от квартал, един или повече квартали); - землища или части от землища – само за цялото землище. В случаите, когато плановете за регулация и застрояване обхващат цялото населено място и/или землището му или цялото селищно образувание, те изпълняват и ролята на общ устройствен план за съответната територия.

- ал. 3 – извън случаите по ал. 2, когато няма действащ общ устройствен план, подробен устройствен план за един поземлен имот или за група поземлени имоти извън границите на урбанизираните територии може да се разработва за: 1. обекти с национално значение; 2. национални обекти по смисъла на Закона за държавната собственост; 3. обекти с регионално значение; 4. общински обекти от първостепенно значение; 5. обекти – публична собственост; 6. обекти със сертификат за клас инвестиция по Закона за насърчаване на инвестициите; 7. обекти на техническата инфраструктура; 8. специални обекти, свързани с отбраната и сигурността на страната; 9. (отм. – ДВ, бр. 21 от 2020 г., в сила от 13.03.2020 г.) 10. недвижими културни ценности; 11. обекти по чл. 12, ал. 3.

Констатации

Прегледът на уредбата е показателен за отстъпление от принципа за задължителен ОУП за допускане на строителство извън населените места предвид изчерпателно установените, но значителен брой случаи на изключение за изработване на подробен устройствен план, „когато няма действащ общ устройствен план“, без посочен единен критерий на селектиране, доколкото като общ белег се очертава само мащабът на такива подробни планове, който ги доближава до общ устройствен план.

Допуснатите хипотези са обособени по структурен и функционален критерий за части от територията или за отреждане на отделни имоти на разнородни основания, признати за приоритетни, за инфраструктурни проекти и съгласно посочените специални закони.

Изводи и препоръки

Гаранциите за устойчивост на предвижданията, съответно за демократичност на процеса на изменение на ОУП, са недостатъчно ефективни поради ограничението за обжалваемост само от пряко засегнатите от предвижданията собственици съгласно чл. 216, ал. 6 от ЗУТ, обявена за противоконституционна с Решение на Конституционния съд № 14 от 2020 г.

Необходимо е мониторингът да продължи с оглед практиката на прилагане за постигане на баланс на съотношението за стабилност на плановите предвиждания на ОУП и тяхната изменчивост съобразно с изискванията за териториална обвързаност на актуалните цели за осигуряване на социално-икономическо развитие.

- ***Произнасяне на общинските органи в условията на обвързана компетентност при недовършена процедура за одобряване на ОУП – изискване за добра администрация***

Независимо от липсата на завършващ акт за одобряване на общ устройствен план резултатът от изчерпателно проведените предходни процедурни етапи е обвързващ за общинския съвет, и по-конкретно по отношение на компетентността за определяне по свободна преценка на отреждане на териториите за енергийния парк, в противоречие с вече отредено съгласно ОУП несъвместимо предназначение на устройствените зони – например за земеделски земи без възможност за промяна на предназначението, за жилищна зона и пр.

Обратното, т.е. допускането на изключение поради липсата само на завършващ акт, не отговаря на изискването „няма действащ общ устройствен план“, доколкото незавършеният ОУП продължава да е „действащ“ спрямо същия орган, като го обвързва да се съобрази с резултата от процедурата и да не допуска подробен устройствен план, който му противоречи.

Да се приеме обратното би означавало общинският съвет да може да черпи правомощия на неограничена свободна преценка по целесъобразност от собственото си бездействие, което би представлявало недопустимо превишаване на предоставената компетентност по един и същи решаван въпрос, с последици за валидността на издадения в нарушение административен акт.

Такъв подход би насърчил възобновяване на негативна практика, позната от извършената през предходните десетилетия прекомерна концентрация на земеделска земя, повлияна от схемите за подпомагане на единица площ. Феноменът на заграбване на земя *land grabbing* и новите прояви на икономическо изтласкване и неравенство в достъпа до земя под предлог на зелени инвестиции наложи противодействие от позициите на конституционната уредба и Хартата на основните права на ЕС.

- ***Конфликти за земеползване за енергийни паркове и съответствието с общите устройствени планове***

Институцията на омбудсмана последователно е ангажирана с позицията, че насърчаването на стопанската инициатива в областта на енергията от възобновяеми източници е ключово за постигане на целите на декарбонизация в съответствие с правото на Европейския съюз.

Същевременно тази цел не се противопоставя, а е еднопосочна с изискванията за устойчивото развитие на територията, включително териториални защитни режими, предвидени в специалните закони – за постоянно затревени площи (мери, пасища, ливади), горски територии, земеделски земи.

В тази насока е съществена регулативната роля, отредена със Закона за устройство на територията на предвижданията на общия устройствен план като основен техникo-правен документ, приеман след обществено обсъждане и представляващ задължителна рамка на подробните устройствени планове, включително за изграждането на соларни и вятърни паркове.

Наред с това за регулиране на възникналия конфликт на земеползване за постоянно затревени площи – мери, пасища и ливади, преобладаващо публична общинска собственост, и промяна на предназначението им, са приети изменения в Закона за енергията от възобновяеми източници ДВ, бр. 86 от 2023 г и бр. 16 от 2024 г., в сила от 23.02.2024 г., Закона за опазване на земеделските земи и Закона за подпомагане на земеделските производители.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Съответствието с разпоредбите на чл. 15 и на чл. 21 от Конституцията за статута на земеделските земи като основно национално богатство и допускане на промяна на предназначението им само при доказана нужда е оспорено от президента на Република България пред Конституционния съд, като по образуваното дело № 18 от 2023 г. предстои произнасянето на решение.

Пример:

ФЕЦ и завод за производство на зелен водород, с. Богьовци.

Гражданите търсят подкрепа за отправените възражения по повод съобщение за инвестиционно предложение за изграждане на фотоволтаична електроцентрала и завод за производството на зелен водород на територията на община Костинброд.

С жалбите се оспорва като недопустимо исканото с проекта местоположение на мащабен соларен парк и завод на химическата промишленост. По характер замърсяващо производство с висок рисков потенциал, в близост до населените места, реализацията на проекта е несъвместима с консервационните цели на защитените зони от „Натура 2000“, както и режимите на земеползване и забрана за промяна на предназначението съгласно проекта на общия устройствен план на община Костинброд, за който е проведено обществено обсъждане през март 2024 г.

В отговор на отправени препоръки от институцията на омбудсмана от РИОСВ-София е изразена позиция, че към момента приложимата процедура съгласно глава шеста от ЗООС не е определена от компетентния орган предвид извършваните съгласувателни процедури със специализирани органи и други ведомства.

Изводи и препоръки

Общинският съвет е обвързан да осъществява вменените правомощия на орган на публичната власт за довършване на процедурата за одобряване на общ устройствен план и когато действа в качеството си на упражняващ правата на собственика върху общинските поземлени имоти. Спазването на приоритета на общия устройствен план за отреждане на функционалното предназначение на имотите е задължително, независимо дали те представляват общинска собственост, включително за изграждане на паркове за производство на електрическа енергия от слънце, вятър и други възобновяеми източници.

В решения за разрешаване на изработването на подробен устройствен план, приемани от общинския съвет на основание чл. 124а ЗУТ, като задължителен реквизит да се включи информацията за съответствие с общ устройствен план, включително фаза на предварителен проект.

Пример:

ФЕЦ с. Царевец

Към институцията на омбудсмана се обръща Сдружение „Да опазим жизнената ни среда“. С инвестиционното предложение се предвижда разполагането на ФЕЦ на площ от 2151,749 дка върху имоти публична общинска собственост с инсталирана мощност 182 MW, 194 736 броя фотоволтаични панела, 309 броя локални инвертори, 24 броя трафопоста. С мащабността спрямо землището на с. Царевец, община Мездра, проектът е от характер да промени цялостно в негативна посока жизнената среда и местния климат и да влоши биоразнообразието. Пренебрегват се неблагоприятни ефекти като значителните електромагнитни лъчения и отразената светлина от фотоволтаичните панели, които не са напълно изследвани относно дългосрочните последици за здравето и климата.

Не се отчита кумулативният ефект за жизнената среда на селото, която се описва като „съсипана от кариери за инертни материали, бълващи канцерогенен силициев прах, биогаз инсталация, нерегламентирано употребяваща опасно химическо вещество железен трихлорид, не е регистрирана по чл. 229 от Закона за ветеринарномедицинската дейност и е опасна за хора, животни и околната среда“.

Гражданите се оплакват от оказан натиск заради публично изразената си позиция на несъгласие с изграждането на посочените електростанции поради рисковете за околната среда и здравето на населението.

За разглеждането на случая се сезирани органите на прокуратурата.

Констатации

Имотите, отреждани за ФЕЦ, са публична общинска собственост, като е извършена промяна на ОУП за обособяване на устройствена зона „предимно производствена“ с Решение №103/27.06.2024 г на общинския съвет в Мездра, но без данни за преценка относно „наличие на доказана нужда“ за промяна на предназначението на земеделската земя за целите на изграждане на фотоволтаичните съоръжения. Няма данни от общинският съвет при приемане на решението за изменение на ОУП да са изпълнени формалните изисквания по чл. 25, ал. 5 ЗСПЗЗ, а именно за допускане на промяна на предназначението по изключение, при кумулативното наличие на специално основание и без накърняване на поддържащия резерв от постоянно затревени площи, както и при условие, че не е налице недостиг от земи за нуждите на животновъдството.

По данни от докладна записка за внасяне на проекта за изменение съотношението в размера земеделската земя е следното: преди изменението на ОУП – 2 433 376 кв. м, и след изменението – 314 135 кв. м, като се създава предимно производствена зона с площ от 2 152 543 кв. м. Показателно е преобразуването за частен проект на поземлени ресурси, представляващи обществено притежание – публична общинска собственост.

Процедурата за приемане на общ устройствен план и подробен устройствен план, предвиждащ обект за производство на енергия от възобновяеми източници, не е предназначена да изчерпи конституционните гаранции за запазване на предназначението на земеделските земи. Преценка за „наличие на доказана нужда“ по смисъла на чл. 21, ал. 1 и 2 от Конституцията надхвърля процедурата за изготвяне на устройствените проекти и предмета на необходимата в обхвата им преценка на решаващия орган съгласно Закона за устройство на територията. Обоснованият само с такова решение облекчен режим за промяна на предназначението на земеделски земи във връзка с изграждането на обекти за производство на енергия от възобновяеми източници не дава основание да се приеме, че е съобразен с изискването за устойчивост, като не отчита принципа за съразмерност предвид мащаба на поземлените ресурси, който тези проекти изискват.

Изводи и препоръки

Институцията на омбудсмана подкрепя позицията на гражданите от с. Царевец, община Мездра, изразената загриженост с жалбите и от предходни години, за спазване на технологичните норми за производство на електрическа енергия от ВЕИ в съответствие със задължителните изисквания за устойчивост на прилаганите технологии и използвани суровини, т.е. не на всяка цена, а само при доказан принос за намаляване на въглеродния отпечатък и спазване на принципа да не се вреди на природата и здравето на хората (*do no significant harm*, чл. 17 от Регламент (ЕС)2020/852).

Необходимо е доказването на изискването за устойчивост на проектите за производство на електрическа енергия, и по-конкретно:

- съответствието на типа инсталации за използването на торови остатъци с добавяне на биомаса да бъде нормативно предвидено като условие за издаване на сертификат за произход на енергията като такава от възобновяеми източници въз основа на задължителна постфактум оценка на въздействието върху околната среда и издаване на комплексно разрешително за дейността на електростанциите за производство на биогаз чрез анаеробна ферментация;
- развитието на територията с устройствени планове по реда на ЗУТ не е достатъчно за прилагане на конституционния стандарт на доказана по реда на специален закон необходимост и рационално използване на ресурсите за всеки отделен случай, като гаранция за осигуряване на социално-икономически и екологичен баланс при допускане на мащабно по площта си производство на електрическа енергия върху земеделска земя, която е ограничен невъзобновяем ресурс.

• Други проблеми, свързани с устройство на територията

За поредна година продължават жалбите на гражданите за нарушено право на пешеходен и транспортен достъп до имотите и домовете им и срещу бездействие на общинските органи за провеждане на благоустройствени мероприятия.

Примери:

1777

Търси се съдействие за осигуряване на достъп до собствен на жалбоподателя урегулиран поземлен имот (УПИ). Предвидената улица по одобрен през 1993 г. подробен устройствен план (ПУП) не е реализирана основно поради липса на финансов ресурс на общината за реализиране на отчуждително-обезщетителните процедури за частите от поземлените имоти, попадащи в трасето на улицата, а възложено от общината оценяване на тези части през 2022 г. не е последвано от надлежна заповед по чл. 25 от Закона за общинската собственост (ЗОС). В процеса на предприетата проверка е постъпила информация от общинската администрация, че с приключила процедура за изменение на ПУП – план за регулация (ПР) и план за застрояване (ПЗ), се измества частично трасето на улицата в участъка, обслужващ имота на жалбоподателя, и че предстои процедура за отчуждаване на имотите, попадащи в променения участък, без да е поет ангажимент за започване и финализиране на тази процедура в рамките на текущата (2024) година, какъвто въпрос е поставен от институцията на омбудсмана.

1391

Предвидена по ПУП от 1958 г. улица не е реализирана в частта, обслужваща имот на жалбоподателя, като достъпът до същия е осъществяван през съседен имот до 2020 г.,

когато е ограничен от собствениците на същия имот. По повод на предприетата от институцията намеса не е постъпило от общинската администрация становище за законосъобразното процедиране и решаване на случая.

2409

Оплакването е за лошо състояние на улици, което затруднява съществено преминаването на пешеходци и на пътни превозни средства. Проблемът е дългогодишен, поставян е нееднократно пред компетентните органи по устройство на територията, след 2016 г. е включван в годишните инвестиционни програми на общината за проектиране, изграждане и основен ремонт на улици, но не е решен.

Гражданите се оплакват от оказан натиск заради публично изразената си позиция на несъгласие с изграждането на посочените електростанции поради рисковете за околната среда и здравето на населението.

За разглеждането на случая се сезирани органите на прокуратурата.

Констатации

Достъпността до поземлените имоти е важно условие гражданите да упражняват пълноценно правото си на собственост. Отговорностите за осигуряване на нормален достъп, изграждане и поддържане на техническа инфраструктура и благоустроена околна среда са предоставени изцяло на общините, които обаче не изпълняват задълженията си основно с мотив за липса на необходимите финансови средства.

Препоръки

Предприемане от общините на ефективни мерки за подобряване на жизнената среда в населените места чрез залагане в инвестиционните програми на мероприятия за благоустрояване, изграждане и експлоатационно поддържане на техническата инфраструктура, които да са обезпечени финансово.

2. НАРУШЕНИ ПРАВА ВЪВ ВРЪЗКА С НЕЗАКОННО СТРОИТЕЛСТВО

Контролът за недопускане и отстраняване на незаконно строителство и през 2024 г. не оправдава очакванията на гражданите. Продължават оплакванията за нарушени права от бездействие, продължително процедиране и формални проверки на общинските органи за контрол по строителството при подадени сигнали за незаконни, негодни и застрашаващи сигурността строежи; предмет на жалбите е и неизпълнение или забавено изпълнение на влезли в сила заповеди за премахване на такива строежи, както и отказ да се образува административно производство по чл. 225а от Закона за устройство на територията (ЗУТ) при издадено удостоверение за търпимост на съответния незаконен строеж.

Примери:

2587

Оплакването е, че административно производство по чл. 225а за строеж в сграда с режим на етажна собственост от ЗУТ не е финализирано, тъй като констативен акт от 14.07.2022 г. е неprecизно съставен. След намесата на институцията на омбудсмана и в изпълнение на указания на директора на Дирекция „Общински строителен контрол“, Столична община (СО), е изготвен на 23.07.2024 г. нов констативен акт, който не е оспорен, като на 5.11.2024 г. е издадена заповед за премахване на незаконния строеж.

2627

След констативен протокол от 7.08.2023 г. за липса на доброволно изпълнение на влязла в сила заповед за премахване на незаконен строеж и изготвена количествено-стойностна сметка за необходимите разходи за неговото принудително премахване не са предприети последващите нормативно установени действия. Проверка относно етапа на изпълнителното производство е извършена едва след препоръка на омбудсмана от юли 2024 г. с констатация, че не е премахнат целият строеж.

8186

Заповед от 2014 г. за премахване на незаконен строеж „Преустройство на гараж 15“ в гр. София, който препятства от години достъпа до собствено на жалбоподателя помещение, не е изпълнена.

3480

Със заповед от юни 2023 г. е разпоредено на основание чл. 195, ал. 6 от ЗУТ премахване на стопанска сграда, застрашена от самосрутване, която пречи на жалбоподателя да извърши ремонт на собствената си сграда. По искане на адресата на заповедта указаният в нея срок за изпълнение от 4 месеца е удължен с шест месеца. Преди изтичането на удължения срок постройката се е самосрутила, с което на жалбоподателя са нанесени значителни материални щети. Сезирани са от институцията на омбудсмана контролните органи. По повод на препоръчаната от институцията проверка не е последвал отговор от общинските органи за контрол по строителството.

Констатации:

Като форма на противоправно поведение незаконното строителство съставлява сериозен проблем и е един от най-актуалните след влизане в сила на ЗУТ до днес. Незаконното застрояване засяга както градските, така и селските райони, частни и търговски обекти, може да доведе до значими негативни правни и икономически последици, а отстраняването му се явява сложен и дълъг процес.

Непроменена е констатацията, че неупражняването на превантивен и своевременен контрол, съставляващо проява на лоша администрация, както и прекомерната все още регулаторна тежест при разрешаване на строителството са сред основните причини за допускане на незаконно строителство.

Препоръки:

Прецизиране на законодателния подход с оглед принципите на правовата държава в посока:

- трайно и цялостно уреждане на обществените отношения в инвестиционното проектиране и в строителния процес;
- мерки за повишаване ефективността на контрола по строителството, и особено за оптимизиране на превантивния контрол, включително за подобряване на административния капацитет на специализираните органи по ЗУТ;

- облекчаване на процедурите в инвестиционното проектиране и относно разрешителния режим на строежите.

С оглед анализа на констатираните нарушения остава актуална позицията за необходимостта от упражняване на системен предварителен и текущ контрол за предотвратяване и недопускане на нарушения на строителните правила и норми.

Прилагане принципа на пропорционалност и чл. 8 от КЗПЧОС при премахване и евикция на единствено жилище от общинските и държавните органи

И през 2024 г. не се констатира положителна промяна в подготовката на необходимите изменения в нормативната уредба по националното право за изпълнение на осъдителните решения на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) от групата „Йорданова и други срещу България“ за нарушения по чл. 8 от Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи (КЗПЧОС), които са в засилена процедура за наблюдение и под контрола на Комитета на министрите (КМ) към Съвета на Европа.

През 2018 г. от междуведомствена група с участието на националния омбудсман е изготвен проект за изпълнение и допълнение на Закона за устройство на територията, Закона за държавната собственост (ЗДС) и Закона за общинската собственост (ЗОС) относно имоти или обекти, подлежащи на изземване или премахване като незаконни или опасни, но съставляващи нечие единствено жилище. Съгласно Пътната карта за изпълнение на осъдителните решения срещу Република България от Европейския съд по правата на човека, приета с Решение на Министерския съвет (МС) № 586 от 6.08.2021 г., срокът за внасяне на проекта в МС е март 2022 г.

В последователни резолюции от 2017 г., декември 2020 г. и септември 2022 г. констатациите на КМ са, че липсва напредък относно изпълнението от националноотговорните органи на решенията на ЕСПЧ от посочената група и конкретно относно приемане на законодателните изменения, необходими за адекватна преценка от администрацията и съдилищата на пропорционалността на заповедите за отстраняване от жилище.

Като значим резултат от дейността на Министерството на правосъдието във връзка с тези констатации е реализирането на проект рег. № 93-00-77/4.03.2020 г. „Повишаване на националния капацитет за ефективно изпълнение на решенията на ЕСПЧ по програма „Правосъдие“. В изготвените по проекта доклад и план за действия, представени на отдел „Изпълнение на решенията на ЕСПЧ“ към Съвета на Европа, по отношение на правната рамка се препоръчва продължаване на процеса по приемане на цитирания проект за изменение и допълнение на ЗУТ, ЗДС и ЗОС. Относно съдебната практика заключението е за необходимост от затвърждаване на цялостната положителна тенденция по преценка от съдилищата на пропорционалността на заповедите за изваждане или премахване на единственото жилище на дадено лице, включително чрез тълкувателно решение на ВАС да се утвърди изводът, че преценка за пропорционалност се дължи винаги когато има опасност да се засегне правото на дом. По отношение на практиката на административните органи акцентът е приемане и прилагане на координационен механизъм, който да дава на всички институции, ангажирани в процеса на премахване на незаконни строежи, респ. изземване на незаконно държан имот, необходимия инструментариум за действие и взаимодействие в съответствие с принципите на Административния процесуален кодекс.

Независимо от формулираните мерки и предприетите стъпки законодателният процес по проекта, изготвен преди повече от шест години след окончателното решение по делото „Йорданова и други срещу България“, не е финализиран.

Обезпокоителните данни, че България е в челните места на негативната статистика за неизпълнени повече от 10 години решения в засилена процедура за наблюдение, репутационните щети на държавата и опасността от мерки при нарушаване на чл. 46 от КЗПЧОС, обосновават актуалност на препоръката от годишните доклади за дейността на омбудсмана през 2022 и 2023 г. за приоритетно приемане на проекта на Закон за изменение и допълнение на ЗУТ, ЗОС и ЗДС, с който да се предвижда за посочените случаи да се извършва преценка за пропорционалност на административната намеса в правата на засегнатите граждани.

3. НАРУШЕНИЯ НА ПРАВОТО НА СОБСТВЕНОСТ ВЪРХУ ЗЕМЕДЕЛСКИ И ГОРСКИ ИМОТИ

Нарушаване на правото на собственост върху земеделски и горски имоти

Констатации за недовършената поземлена реституция

Ежегодните доклади на омбудсмана отразяват повтарящите се оплаквания на гражданите за отлаганото от десетилетия изпълнение на влезли в сила административни и съдебни актове за признаване на реституционни права върху земеделски и горски имоти. В своята съвкупност докладите представят хрониката на феномена „недовършена поземлена реституция“, съпътстващ поземлената реформа в България след демократичните промени. Констатациите на омбудсмана какви са специфичните пречки за довършване на всяко от засегнатите реституционни производства и препоръките за преодоляване на забавянето са оценени и се цитират в Меморандума, изготвен от Отдела за изпълнение на решенията на Европейския съд по правата на човека към Съвета на Европа от 23 май 2023 г. за 1468-о заседание на Комитета на министрите от 5–7 юни 2023 г. Възприети са при оценката за изпълнението на общите мерки по групите дела „Любомир Попов“; „Сивова и Колева“ и делото „Мутишев и други срещу България“.

На 23.12.2025 г. изтича срокът на ограниченията за разпореждане от общините със земите от т. нар. остатъчен поземлен фонд – земите по чл. 19 от ЗСПЗЗ, които са законово определеният ресурс за довършване на поземлената реституция. Без да се пренебрегва широкомащабното отрицателно въздействие на неприключването на поземлената реституция върху правото на собственост, анализът изтъква на преден план неблагоприятните последици от близкия край на „мораториума“, които с висока степен на вероятност, в комбинация с вече настъпилото от продължителното бездействие на отговорните институции засягане на правата, биха осутили изпълнението на актовете за признати права и довършването на реституционните производства с реално предоставяне на имоти. Така 2025 година се очертава като критична за изпълнение на задължението на държавата към гражданите признатите им права за възстановяване на земи и гори да се превърнат в реална собственост.

Същност и мащаб на нарушението

Понятието „недовършена поземлена реституция“ описва продължителното неизпълнение на влезли в сила решения на органите по поземлената собственост и на съдилищата за признаване на права за възстановяване на земеделски и горски имоти в хода на прилагането на Закона за собствеността и ползването на земеделските земи (ЗСПЗЗ) и на Закона за възстановяване на собствеността върху горите и земите от горския фонд (ЗВСГЗГФ).

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Забавянето не позволява да се обособят самостоятелни имоти – годни обекти на правото на собственост, и да се предоставят на лицата с признати права на възстановяване или на обезщетяване. Правоимащите се оказват в положението на „номинални собственици“, без достъп до реални имоти.

Неприключилата поземлена реституция ощетява следните големи групи собственици:

- неполучилите обезщетение със земя на територията на Столичната община, община Варна, община „Родопи“ – Пловдив, и други общини в страната: за територията им не са изработени планове за обезщетяване със земя, а същинските реституционни процедури не се прилагат, тъй като с години остават неопределени земите от общинския поземлен фонд, които да се предоставят за обезщетяване;

- собственици с признато право на възстановяване в стари граници (правоимащите лица, които не са установили границите на част от признатите за възстановяване имоти, са поне 1 милион¹).

- собствениците и ползвателите на земи в територии по параграф 4 от ПЗР на ЗСПЗЗ (към 2023 г. за 11 от 28-те области в страната планове на новообразуваните имоти не са изработени, а за две области не са предоставени данни).²

Примери:

9004

За довършване на реституционна процедура за четири ливади с обща площ от 10 дка в землището на с. Плана, район „Панчарево“, Столична община, наследниците с признато право на възстановяване в стари реални граници търсят съдействието на омбудсмана за достъп до емлячни регистри с данни за границите и местоположението на земите. Били са информирани, че законът изисква да посочат границите на признатите за възстановяване имоти, след което поземлената администрация ще довърши реституционната процедура.

Неблагоприятни последици

В международноправен аспект

Продължителното изпълнение на решенията на органите по поземлената собственост и на съдебните решения е квалифицирано от Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) като нарушение на чл. 1 от Протокол 1 към Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи поради прекомерна намеса в правото на собственост. Съдът е препоръчал на основание чл. 46 от Конвенцията³ общи мерки: 1) въвеждане на срокове за изпълнението на административните и съдебните решения на компетентните вътрешни органи, с които е възстановено правото на собственост върху

¹ Данните са посочени в предварителната частична оценка на Законопроект № 47-202-01-31/ 2.06.2022 г. за допълнение на ЗСПЗЗ, внесен от Министерския съвет.

² Меморандум на Отдела за изпълнение на решенията на Европейския съд по правата на човека, 1468-о заседание на Комитета на министрите, 5–7 юни 2023 г. Неофициални преводи на български език на Решенията на Комитета на министрите и меморандумите са публикувани на интернет страницата на Отдела по изпълнение на решенията на ЕСПЧ [https://www.coe.int/bg/web/execution/bulgarian#{%22111944085%22:\[7\]}](https://www.coe.int/bg/web/execution/bulgarian#{%22111944085%22:[7]})

³ Тези препоръки са дадени от ЕСПЧ на основание чл. 46 от Конвенцията в решенията по делата „Мутишев и други срещу България“ (жалба № 18967/03, решение от 28.02.2012 г.), § 38 (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156754>) и „Василев и Дойчева срещу България“ (жалба № 14966/04, окончателно решение от 31.05.2012 г.) § 69 (<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156707>).

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

земяделски земи и; 2) средство за защита, даващо възможност на заинтересованите лица да получат обезщетение в случай на неспазване на същите тези срокове.

Нарушението на чл. 1 от Протокол 1 към КЗПЧОС води до ангажиране на отговорността на държавата.

В националноправен аспект

Законът за отговорността на държавата и общините за вреди предвижда, че държавата и общините дължат обезщетение за всички имуществени и неимуществени вреди, които са пряка и непосредствена последица от увреждането, независимо от това дали са причинени виновно от длъжностното лице. Налице е и съдебна практика по прилагането на Закона за отговорността на държавата и общините за вреди по отношение на забавена реституционна процедура.⁴

Продължителното неприключване на поземлената реституция подкопава правната сигурност и създава условия за корупционни практики и имотни измами.

Примери:

2113

Гражданите сигнализират за схема за имотна измама чрез реституция по реда на (ЗСПЗЗ) на имоти с висока стойност в полза на неправоимащи лица. Същевременно възстановителните процедури в полза на действителните собственици, съответно на техните наследници, се протакат без основание от поземлената администрация, което позволява разгръщането на измамната схема. От изложението се установява, че на наследниците са били възстановени 3964 кв. м от нива с площ 6700 дка, понастоящем разположена в гр. София, жк „Младост-4“. Останалите 3084 кв. м са били реституирани на трети лица, като след поредица разпоредителни сделки Столичната община е изплатила обезщетение в размер на 2 286 878,51 лв. на лицата, легитимиращи се като собственици.

Законопроект № 47-202-01-31/2.06.2022 г. за допълнение на ЗСПЗЗ – опит за решение

Законопроектът предвижда двугодишен срок, в който бившите собственици или техни наследници да подадат заявление за установяване на границите на земеделските имоти, за които правото на възстановяване е признато с влязло в сила решение на общинската служба по земеделие в съществуващи или възстановими стари реални граници или със съдебно решение. След изтичането на срока правоимащите лица ще се разположат служебно от общинската служба по земеделие върху земи, предоставени от общинския поземлен фонд по реда на § 27, ал. 2 от ПЗР на ЗИДЗСПЗЗ (ДВ, бр. 62 от 2010 г.), съобразно решението за признаване на правото на възстановяване на собствеността в съществуващи или възстановими стари реални граници, по ред и условия, определени в ППЗСПЗЗ.

Предложението е в съответствие с необходимите мерки, включени в Пътната карта за изпълнението на осъдителните решения, постановени срещу Република България от Европейския съд по правата на човека (Решение на Министерския съвет № 586 от 6.08.2021 г.). Подкрепено е в посочения Меморандум на Отдела за изпълнение на решенията на Европейския съд по правата на човека за оценка на общите мерки на

⁴ Виж Решение № 7713 от 11.06.2018 г. по адм. д. № 2380/2016 г., III отд. на ВАС относно забавената обезщетителна процедура със земя в Столичната община.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

1468-ото заседание от 5–7 юли 2023 г. на Комитета на министрите към Съвета на Европа.

Законопроектът не е приет поради разпускането на 48-ото Народно събрание. Има препоръка за повторното му внасяне в 49-ото Народно събрание, но и досега не внесен.

Правата на възстановяване и изтичащият срок на „мораториума“ за разпореждане със земите от остатъчния поземлен фонд

Предаденият за управление и стопанисване „остатъчен фонд“ на общините е над 5,8 милиона декара съгласно заповедите на областните дирекции „Земеделие“ в периода 2008–2009 г.⁵

Земите от остатъчния поземлен фонд – общинска собственост, са предназначени за приключване на поземлената реституция (§ 27, ал. 2 от ПЗР на ЗСПЗЗ – ДВ, бр. 62 от 2010 г.).

Първи „мораториум“

За преустановяване на практиката общините да продават земите по чл. 19, с § 14 от Преходните и заключителните разпоредби към Закона за изменение и допълнение на Закона за опазване на земеделските земи (обн., ДВ, бр. 100 от 2015 г., доп., ДВ, бр. 79 от 2020 г.) е въведена забрана (с някои изключения) за разпореждане със земите по чл. 19 от ЗСПЗЗ за срок от 5 години.

Втори „мораториум“

Отчитайки решаващата нужда да се запази предназначеният за довършване на реституционните процедури поземлен ресурс, омбудсманът през 2020 г. предложи продължаването с пет години на срока, ограничаващ разпореждането от страна на общините със земите от остатъчния поземлен фонд, което стана факт с приемането на параграф 12 от Заключителните разпоредби на ЗИД на Закона за подпомагане на земеделските производители (обн., ДВ, бр. 103 от 4.12.2020 г.).

Именно в защита на това им целево предназначение е действащият до 23 декември 2025 г. ограничителен режим за разпореждане със земите по чл. 19 ЗСПЗЗ.

На тази дата ще отпаднат ограниченията за разпореждане, но не и задължението на общините по § 27 да предоставят земи за реституционни цели.

Незаконосъобразно разширяване на обхвата на земите, причислени към остатъчния поземлен фонд – разминаване между регистрираните като общинска собственост имоти и действителния им правен статут

Към остатъчния поземлен фонд са причислени не само земите, за които собствениците не са подали заявления за възстановяването им (непотърсените земи), каквото е изискването на чл. 19 от ЗСПЗЗ. Към фонда са включени неправомерно:

- 1) земите, заявени и признати за възстановяване в стари граници, когато границите им не са идентифицирани от собствениците;
- 2) земи, съществуваща собственост преди земеразделянето, върху които собствениците не са губили владението си и за тях не са прилага ЗСПЗЗ.

5 По данни от Становище на националното сдружение на общините в РБ до председателя на Комисията по земеделието, горите и храните към 48-ото Народно събрание с копие до омбудсмана относно установяване на окончателен край на реституцията в реални граници и на устойчив режим за разпореждане с остатъчния поземлен фонд по чл. 19 от ЗСПЗЗ.

Включването във фонда на земите по т. 1 се основава на подзаконовите разпоредби⁶ – чл. 45, ал. 10 от ППЗСПЗЗ (ДВ, бр. 39 от 2011 г.), които според практиката на Върховния касационен съд противоречат на закона.

Преодоляване на създадената правна привидност

Разграничаването на земите с признато право на възстановяване на собствеността в стари граници от земите по чл. 19 ЗСПЗЗ е от съществено значение, тъй като те фигурират в регистрите към картата на възстановената собственост, съответно и в кадастралната карта като общински, и за тях са издадени актове за общинска собственост на основание чл. 19, ал. 3 от ЗСПЗЗ. Методът на възстановяване на правата като разграничителен критерий е отразен в изискванията на протоколното решение на комисията по чл. 19, ал. 2 от ЗСПЗЗ, която определя земите от остатъчния поземлен фонд да съдържа отбелязване за начина на възстановяване на собствеността върху имотите в съществуващи или възстановими стари реални граници или с план за земеразделяне, а при съставянето на актове за общинска собственост като основание за съставянето им да се посочва и протоколното решение на комисията – чл. 19, ал. 3 ЗСПЗЗ.

Разминаването между данните за правото на собственост на общините, отразени в публичните регистри, и действителния им правен статут след отпадането на „мораториума“ позволява разпоредителни сделки в полза на трети лица със земи, за които се очаква признатото право на възстановяване чрез идентифициране на границите им да се трансформира в право на собственост за правоимащите лица. Така се създава непосредствена опасност легитимните правни очаквания на собствениците с признати права в стари граници да останат неудовлетворени.

Със скорошното отпадане на ограничителния режим за разпореждане от общините със земите от остатъчния поземлен фонд, без напредък при изпълнението на признати реституционни права (на възстановяване и на обезщетяване), се създават условия за увеличаване на недостига на земи и се поставя под въпрос приключването на всички недовършени възстановителни и обезщетителни процедури с реално предоставяне на земя.

Чрез разширения си обхват остатъчният поземлен фонд наподобява схема за „заграбване“ на земя, която ограничава достъпа до земя на широк кръг собственици с признати права на възстановяване.

Ефикасността на ограничителния режим върху земите от остатъчния поземлен фонд не се поставя под въпрос.⁷ Но е очевидно, че подходът за гарантиране на приключването на поземлената реституция чрез възобновяващи си мораториуми върху земите по чл. 19 няма как да е успешен, ако не е съпътстван от мерки по същество за разрешаване на проблема.

⁶ Още преди изричното им определяне като принадлежащи към земите по чл. 19 с чл. 45, ал. 10 от ППЗСПЗЗ земите с признато право на възстановяване в стари граници са причислени към земите от остатъчния фонд, въпреки че са предоставяни на общината за временно стопанисване: имотите, признати за възстановяване, но чиито стари съществуващи или възстановими граници не са установени на терена (чл. 18д, ал. 5 ППЗСПЗЗ), както и имотите, за които възстановените в правата си собственици не са се явили за извършване на въвод във владение (чл. 32, ал. 5 ППЗСПЗЗ).

⁷ По анализи на Сдружението на общините в РБ разпоредителните сделки в национален мащаб по са в размер на 1,2% от общия остатъчен поземлен фонд.

Конкретни препоръки

Да се преразгледат протоколите по чл. 19 ЗСПЗЗ за определяне на земите, предадени в собственост на общините за съобразяването им със законоустановения обхват на остатъчния поземлен фонд, като се отграничат земите, признати за възстановяване в стари граници, както и имотите – съществуваща собственост.

Земите с признати права на възстановяване да се обявят за държавна собственост, с което значително ще се опростят реституционните процедури.

Да се продължи законодателният процес по законопроект № 47-202-01-31/2.06.2022 г. за допълнение на ЗСПЗЗ, като предложенията се съобразят със срока на изтичащия мораториум на 23.12.2025 г. за разпореждане със земите от остатъчния поземлен фонд.

Да се съобразят сроковете за приключване на реституцията, включително за имотите, признати за възстановяване в стари граници, със срока на забраната за разпореждане със земите от остатъчния поземлен фонд и при необходимост той да се удължи.

Общи препоръки

Да се предвиди специален правен режим за приключване на поземлената реституция за разрешаване на проблемите по възстановяването и обезщетяването на собствениците на земеделски земи, включително породените от прекомерното забавяне, съгласно постановените общи мерки от ЕСПЧ; има практика да се приемат отделни закони за приключване на поземлената реституция в изпълнение на препоръките на ЕСПЧ.

Държавата да осигури финансирането на техническите дейности за приключване на реституционните процедури.

Да се държи сметка за реституционната проблематика при регламентирането на поземлените отношения, включително за исканията на собствениците за възобновяване на срока за предявяване на реституционни претенции спрямо земеделски и горски имоти.

4. ЗАСЕГНАТИ ПРАВА В ЗЕМЕПОЛЗВАНЕТО

Констатации за нарастване на неравенствата и ескалиране на конфликтите в земеползването

През 2024 г. граждани, земеделски стопани и техни сдружения сезират институцията на омбудсмана с оплаквания за несправедливо разпределение на държавните и общинските земи.

Жителите на населени места се противопоставят на актове на местната власт за промяна на предназначението на общинските пасища и мери с цел застрояване, включително с енергийни обекти за производство на електроенергия от възобновяеми енергийни източници.

Браншови организации на животновъди огласяват порочни практики: лица, които не притежават и не отглеждат пасищни селскостопански животни, да ползват общински пасища и мери и да получават субсидии за тях, докато нуждите от пасища на местните животновъди остават незадоволени.

Под натиска на протестите на земеделски производители от различни браншове за законодателни промени в уредбата на поземлените отношения се наблюдава активизиране на държавните институции в опит за справедливо разрешаване на

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

конкуриращите се искания по разпределението на земите от публичните поземлени фондове.

Засилената регулаторна роля на държавата се изрази в сформиранието за пръв път на Консултативен съвет по поземлените отношения към министъра на земеделието и храните с участието на представители на браншовите организации. Последвалите изменения и допълнения на Закона за собствеността и ползването на земеделските земи (ДВ, бр. 33 от 12.04.2024 г.) и на правилника за неговото прилагане (ДВ, бр. 58 от 9.08.2024 г.) въвеждат приоритети при разпределяне на земите от държавния и от общинския поземлен фонд и облекчават административната тежест при формирането на масиви за уедруено земеделско ползване. В тази им част измененията се оценяват положително, с потенциал за решаване на съществуващите от години проблеми на земеползването в интерес на българските земеделски производители.

Изменението на чл. 37в, ал. 2 от ЗСПЗЗ, въвеждащо отстъпление от изискването за съгласие на всички участници в процедурата при сключването на споразумението за уедруено ползване, предизвиква противоречиви становища⁸. Новата редакция на чл. 37в, ал. 2, изречение седмо, предвижда споразумението да влиза в сила, когато е подписано от не по-малко от две трети от ползвателите, участващи в процедурата, а не от всички участници в нея, за да се избегне практиката на злоупотреби с абсолютното мнозинство. Конституционосъобразността на изменението, допускащо обвързване на участници в споразумение за уедруено ползване, което не са го подписали, би следвало да се преценява в контекста на пропорционалността на ограничението и преследваната обществено оправдана цел за комасирано ползване на земеделските земи.

По своята същност промените в режима на ползването на земите от държавния и общинския поземлен фонд са съобразени с целите на Стратегическия план за развитие на земеделието и селските райони за периода 2023–2027 г. и следват държавната политика за подкрепа на определени групи земеделски стопани.

Те обаче са съсредоточени в регулирането на отношенията между държавата и общините и ползвателите на публичните поземлени ресурси и не разрешават проблемите с неравнопоставеното третиране на дребните собственици и ползватели в поземлените отношения.

Констатации за дисбаланси в поземлените отношения

Фактори, пораждащи конфликти в земеползването

Постъпващите оплаквания и през 2024 г. потвърждават дългогодишните наблюдения на омбудсмана за трайно засягане на правата на дребните и средните собственици и ползватели на земеделски земи в областта на земеползването.

⁸ Българската асоциация на собствениците на земеделски земи в становището си относно второ гласуване на законопроекта вх. № ПГ-49-406-01-22/25.03.2024 г. изтъква, че новото правило за влизането в сила на споразумението обслужва интересите на едрите ползватели и е в ущърб на мнозинството земеделски стопани. Засилената административна намеса в частноправните договорни отношения се оценява като противоконституционно ограничаване на правото на собственост и отстъпление от принципа за доброволност на споразумението. Националната асоциация на зърнопроизводителите подкрепя мотивите на вносителите за възникналата в практиката необходимост от защита на добросъвестно упражняващото правата си мнозинство ползватели. (Становище вх. № КЗХГ-49-453-07-17 от 25.03.2024 г.). Становищата са достъпни на страницата в интернет на Народното събрание по законопроект за изменение и допълнение на ЗСПЗЗ 49-454-01-29/8.03.2024 г.

Първопричината за това състояние е неравнопоставеното положение на участниците в поземлените отношения, монополизирани от едрите собственици и ползватели.

Поземлените отношения в България се развиват в либерална макроикономическа среда, без ограничения за размера на притежаваните и ползвани площи и без да се облага с имуществен данък поземлената собственост. Последицата е свръхконцентрация на ползването и на собствеността върху земеделските земи, нарастваща под въздействието на механизмите за подпомагане в рамките на Общата селскостопанска политика на Европейския съюз (ОСП), които са в пряка зависимост от: 1) размера на ползваните площи и 2) наличието на регистрирано правно основание за ползването на земите.

Земеделско и неземеделско ползване

Конституционно дело № 18 от 2023 г.

Режимът за промяна на предназначението на земеделската земя в последните години е подложен на силен законодателен натиск, отразяващ конкуренцията между ползването на земеделската земя за земеделски цели и насърчаването на неземеделското ѝ ползване за изграждането на обекти за производство на енергия от възобновяеми източници (ВЕИ).

Със Закона за изменение и допълнение на Закона за енергията от възобновяеми източници (ЗЕВИ) – част от законите по Плана за възстановяване и устойчивост, една от насърчителните мерки е прилагането на облекчена процедура за промяна на предназначението на земеделските земи, в отклонение от защитния режим за промяна на предназначението на земеделските земи за неземеделски нужди. Измененията са предмет на искане от президента на РБ до Конституционния съд за обявяването им за противоконституционни като противоречащи на чл. 21, ал. 1 и 2 и чл. 15 от Конституцията и нарушаващи баланса на регулиране между конституционната повеля промяна на предназначението на земята за неземеделски цели да се допуска по изключение, при доказана необходимост, и целта за насърчаване на производството на енергия от възобновяеми източници. По искането е образувано конституционно дело № 18 от 2023 г., което е допуснато до разглеждане по същество, но все още няма произнасяне по него.

Междувременно с изменението на ЗСПЗЗ (ДВ, бр. 33/2024 г.) е предприет законодателен опит за установяване на баланс между конкуриращите се земеползвания, допълвайки чл. 24б, ал. 1 от ЗОЗЗ. За да се считат с променено предназначение при облекчените условията на чл. 24б, ал. 1 изр. първо от ЗОЗЗ – след влизането в сила на подробен устройствен план, предвиждащ изграждане на обект за производство на енергия от възобновяеми източници и издаване на удостоверение при заплатената такса за промяна на предназначението, за земеделските земи от общинския поземлен фонд с начин на трайно ползване пасища, мери и ливади се изисква през последните три години да са проведени процедури за разпределението им при условията и по реда на чл. 37и от ЗСПЗЗ и да не са сключени договори за наем. Защитният режим влиза в сила от 12.04.2024 г. Времевите му граници обаче запазват прилагането на досегашния ред спрямо започналите до влизането в сила на изменението процедури. За започнали се считат процедурите, за които към 12.04.2024 г. има влязло в сила решение на общинския съвет за изразяване на предварително съгласие за промяна на предназначението (чл. 25, ал. 5 ЗСПЗЗ) и/или одобрен подробен устройствен план за изграждане на обект за производство на енергия от възобновяеми източници.

Пример за конфликт в процедура за включване в строителните граници на пасищни имоти

Примери:

(Жалби 8686/ 24 и 3362/24)

Институцията на омбудсмана е сезирана от Сдружение „Инициативен комитет „Да спасим село Богданлия“ с оплакване против Решение № 102, прието на заседание на Общинския съвет – Елин Пелин, от 25.01. 2024 г. (Протокол № 5, т. 21 от дневния ред).

Първоначално решението предвижда изключване от специализирания слой „Постоянно затревени площи“ (ПЗП) и промяна на предназначението на три поземлени имота – публична общинска собственост в землището на с. Богданлия, представляващи пасища, с обща площ от 174,203 дка. Впоследствие даването на предварителното съгласие за промяна на предназначението на пасищата е отменено от ОбС.

В предварителния проект на общия устройствен план на община Елин Пелин се предвижда почти двойното разширяване на строителните граници на с. Богданлия за сметка на същите пасищни имоти.

Към момента не е отменено изключването на пасищните имоти от слоя „Постоянно затревени площи“.

Институцията на омбудсмана установи, че и трите поземлени имота се ползват по предназначение като пасища от животновъд с регистриран животновъден обект в землището на с. Богданлия, има недостиг на пасища за индивидуално ползване в землището, и изключените от слоя ПЗП имоти са единствените годни пасища в землището на селото.

Констатация за незаконосъобразна практика за изключване на общински пасища и мери от слоя „Постоянно затревените площи“, установен в Закона за подпомагане на земеделските производители (ЗПЗП)

Предимството на специалните правила на ЗСПЗЗ за управлението и разпореждането с общинските пасища и мери спрямо общото правило по чл. 33б, ал. 2, т. 1 от ЗПЗП означава, че мерите и пасищата от общинския поземлен фонд не представляват „земеделското стопанство на общината“ по смисъла на § 1, т. 24 от ДР на ЗПЗП, в рамките на което тя свободно да предлага компенсаторно пасищни имоти от едно землище при изключването от слоя ПЗП на земи в друго землище.

Препоръка

Институцията предложи на общинския съвет да вземе решение за включване на земите в слоя ПЗП на основание чл. 16ж, ал. 1 във връзка с чл. 16з от Наредба № 105/2006 г., а кметът на общината в срок до 31.01.2025 г. да предяви искане към министъра на земеделието и храните за изменение в слоя чрез включване в обхвата му на пасищата в землището на с. Богданлия.

Констатации относно образци на документи за прилагане на процедурите за уедрено ползване на обработваеми земи и трайни насаждения и на пасищни имоти

Примери:

8287

По сигнали на граждани, засягащи новите образци на документи в процедурата за уедрено ползване на земеделските земи, одобрени със заповеди № РД 46-221/16.08.2024 г. и № РД 46-241/18.09.2024 г. на министъра на земеделието и храните (оповестени на страницата в интернет на МЗХ), институцията констатира, че новите формуляри на декларация по чл. 69 ППЗСПЗЗ, на заявление по чл. 70 ППЗСПЗЗ и на споразумение по чл. 37в, ал. 2 ЗСПЗЗ не съдържат указания за попълването им; 2) в сравнение с досега прилаганите образци на споразумение и разпределение от новите е отпаднала графата за сумите, дължими за ползването на всеки имот „бяло петно“ в масива, без да е налице нормативно основание за заличаването ѝ.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Въпреки препоръката на омбудсмана не е възстановена пряката връзка между идентификатора на имота и дължимата сума за ползваната площ на собствениците/наследниците за всеки имот от ползвателя. Този подход: 1) затруднява достъпа на собствениците до данните за дължимите суми от ползвателите на имотите им като „бели петна“, предоставени по административен ред в процедурата за формиране на масиви за уедрено ползване на земеделски земи; 2) влияе неблагоприятно при прилагането на принципа на възмездност на ползването на земите „бели петна“.⁹

Конфликти в конкретни частноправни и административноправни правоотношения

Това са спорове между собствениците/съсобствениците на земеделските земи и ползвателите, между самите съсобственици и ползвателя; между ползвателите; между ползвателите и органите по поземлената собственост, най-често относно регистрацията на конкуриращи се правни основания за ползването на едни и същи имоти.

За тяхното разрешаване гражданите търсят съдействието на омбудсмана. Оплакванията от този род са широко представени в практиката на институцията.

Препоръки за преодоляване на неравенствата в поземлените отношения

Както се изтъква и в предходните доклади за дейността на институцията, налице е необходимост от нова политика и регулаторна рамка, съобразени със свръхконцентрацията на земеползването, в защита на дребните и средните собственици и ползватели. За възстановяването на нарушения баланс от монополизирането на поземлените отношения е наложително допълнително засилване на регулативните функции на държавата чрез въвеждането на:

- адекватно данъчно облагане на едрата поземлена собственост¹⁰;
- ограничения за притежаването и ползването на земеделски земи;
- улеснен достъп до земя на безимотни и малоимотни граждани;
- минимални размери на арендните/наемните плащания¹¹;
- съобразяване на размера на средното рентно плащане за земите – „бели петна“ с пазарната рента¹²;

⁹ Ползвател на земеделски земи, на когото по административен ред са определени за ползване „белите петна“, внася по сметка за чужди средства на съответната областна дирекция „Земеделие“ сума в размер на средното годишно рентно плащане за землището в срок до три месеца от публикуване на заповедта. Сумите са депозитни и се изплащат от областната дирекция „Земеделие“ на правоимащите лица въз основа на заповедта на директора на областната дирекция „Земеделие“ в 10-годишен срок.

¹⁰ Законопроект № 054-01-79 от 29.07.2020 г. за допълнение на Закона за местните данъци и такси, предвиждащ облагането с местен данък за притежаване на над 20 000 дка на територията на страната, не е одобрен от Комисията по регионална политика, благоустройство и местно самоуправление към НС (Протокол №15 от 1.10.2020 г.).

¹¹ През 2024 г. едно от протестните искания за законодателни промени на ползвателите на земеделски земи е държавата да установи таван на рентата по подобие на уредбата в Румъния.

¹² Считано от 1.01.2025 г., вместо на база повече от половината договори, вписани в службата по вписванията и регистрирани в общинската служба по земеделие, средната стойност на рентните вноски ще се изчислява на база всички договори, регистрирани в общинската служба по земеделие (ДВ, бр. 33/2024 г.). Разширяването на базата за изчисление на средната стойност на рентните вноски е мотивирано с намерението за съобразяването на средното годишно рентно плащане с действително договорените рентни суми.

- обвързване на предоставянето на субсидиите за подпомагане на площ с плащането на рента на собствениците на земи по договорите за ползването им;
- засилване на контрола за спазване на специалните законови изисквания при сключване на договори за ползване на земеделски земи;
- извънсъдебен ред за разрешаването на спорове, свързани с плащанията за ползването на земеделските земи.

Обща препоръка

При регламентацията на ползването на земеделските земи да се зачитат интересите на всички участници в поземлените отношения, чието положение не е икономически равностойно, като се въведат допълнителни регулативни механизми за защита на дребните собственици и ползватели – „слабата“ страна в поземлените отношения, с цел справедливо разпределение на извлечаните ползи от земеделската земя и свързаното с ползването ѝ подпомагане по схемите, мерките и интервенциите в рамките на Общата селскостопанска политика.

5. ДРУГИ ПРОБЛЕМИ НА СОБСТВЕНОСТТА

Проблеми във връзка с процедура BG-RRP-4.023 „Подкрепа за устойчиво енергийно обновяване на жилищния сграден фонд – етап I“

Сдружения на собственици и общини от цялата страна сезират омбудсмана с жалби и възражения против резултатите от класирането на предложенията за изпълнение на инвестиция (ПИИ) по процедура BG-RRP-4.023 „Подкрепа за устойчиво енергийно обновяване на жилищния сграден фонд – етап I“ за безвъзмездно саниране. Гражданското недоволство е масово и засяга широк кръг проблеми – от самото конструиране на процедурата и начина на разгласяването ѝ до прилагането на всеки един от етапите и обявяването на резултатите от класирането.

Омбудсманът сезира министъра на регионалното развитие и благоустройството, министъра на енергетиката, министъра на финансите и изпълнителния директор на Агенцията за устойчиво енергийно развитие съобразно нормативно предвидената компетентност за следното:

Да се разгледат в цялост постъпилите жалби и възражения от сдруженията на собствениците и да се упражни контрол, включително относно: 1) спазване на критериите, определени в Условията за кандидатстване за получаване на средства по процедура „Подкрепа за устойчиво енергийно обновяване на жилищния сграден фонд – Етап I“ чрез подбор на предложения за изпълнение на инвестиции от крайни получатели по подмярка „Подкрепа за устойчиво енергийно обновяване на жилищния сграден фонд“; 2) енергийния одит и правилно ли е приложена приетата методика при обследването за енергийна ефективност.

При констатиране на нарушения да се приложат коригиращи мерки, за да не се компрометира процесът по енергийно обновяване на сградния фонд.

Съгласно Заповед № РД-02-14-38/16.01.2024 г. на ръководителя на структурата за наблюдение и докладване е създадена комисия по реда на чл. 15, ал. 6 от Постановление № 114 от 8 юни 2022 г. за определяне на детайлни правила за предоставяне на средства на крайни получатели от Механизма за възстановяване и устойчивост (ПМС № 114 от 8 юни 2022 г.), която да разгледа постъпилите възражения във връзка с подадени проектни

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

предложения за изпълнение на инвестиция (ПИИ) по Процедурата и при констатирани несъответствия да извърши повторна оценка на същите.

Омбудсманът изиска информация относно резултатите от извършените проверки, в т.ч. на сертификатите за енергийна ефективност, за нарушения по конкретните жалби и възражения на сдруженията на собствениците, съответно мерките, които се предприемат, с оглед осигуряване на възможност на гражданите за справедливо участие в процедура BG-RRP-4.023 „Подкрепа за устойчиво енергийно обновяване на жилищния сграден фонд – етап I“. Препоръчва да се извърши анализ на алтернативите, в т.ч. за пренасочване на финансови средства от допустими източници, съобразно критериите за осигуряване на приоритетно енергийно обновяване на сградния фонд.

За констатациите по постъпилите жалби и възражения, предприетите действия и препоръките бяха информирани председателите на Комисията по регионална политика, благоустройство и местно самоуправление и на Комисията по енергетика при 49-ото Народно събрание.

От Комисията по регионална политика, благоустройство и местно самоуправление, Комисията по енергетика и Комисията за контрол върху управлението на средствата от европейските фондове при 49-ото Народно събрание бе прието Решение №49-454-02-33 от 19.02.2024 г. за изпълнение на политиката за декарбонизация чрез енергийно обновяване на жилищния сграден фонд в страната. С решението се предлага в 3-месечен срок от влизането му в сила да се задължи МРРБ да изготви средносрочна програма за обезпечаване на финансирането и да гарантира реализирането на всички оценени проектни предложения по процедура BG-RRP-4.023 „Подкрепа за устойчиво енергийно обновяване на жилищния сграден фонд – етап I“ от НПВУ, които успешно са преминали оценяването, но за които не достига финансиране.

В становище до вносителите и на съвместното заседание на комисиите омбудсманът изрази подкрепа за решението.

Санитаренето както на частните, така и на публичните сгради е определено в [Европейския зелен пакт](#) като ключова инициатива за стимулиране на енергийната ефективност в сектора. През 2020 г. Европейската комисия публикува стратегията за „[възната на саниране](#)“, план за [действие](#) и [наличното финансиране от ЕС](#). Целта е да се подобри енергийната ефективност, да се стимулира икономиката и да се осигури по-добър жизнен стандарт. Няколко от предложените действия са изпълнени чрез прегледа на Директивата относно [енергийните характеристики на сградите](#) и други законодателни прегледи в рамките на пакета „[Подготвени за цел 55](#)“.

Текстовете, които сега стават част от законодателството на ЕС, имат за цел да подготвят неутралност на жилищния фонд в ЕС по отношение на климата до 2050 г. Държавите членки представят до 2026 г. своите планове за постигане на намаление от 20–22% на енергопотреблението на жилищните сгради до 2035 г.

Констатации

Към края на 2024 г. е налице забавяне на процедурите по сключване на договорите за одобрените общини, с което се създава риск за извършване и на строителните дейности в определения срок – до средата на 2026 г. По данни на МРРБ в заключителна фаза е процесът по сключване на договори с общините по етап I на процедурата за саниране на многофамилни жилища, който се изпълнява със 100% безвъзмездно финансиране от Плана за възстановяване и устойчивост. Към началото на 2025 г. от всички одобрени за енергийно обновяване по този етап 746 жилищни сгради са сключени 546 договора със 104 общини. За останалите 200 проекта са изпратени покани за сключване на договори. В съответствие с даваните от МРРБ указания общините

провеждат процедури по избор на изпълнители, по част от тях вече са сключени договори.

=Препоръки

Предприемане на действия с цел изпълнение на строителните дейности в предвидените срокове на процедура BG-RRP-4.023 Подкрепа за устойчиво енергийно обновяване на жилищния сграден фонд – етап I и етап II и недопускане на загуба на осигурено финансиране, включително чрез:

- подобряване на % обновяването на националния сграден фонд от жилищни и нежилищни сгради до 2050 г. и предвижданията на Интегрирания национален план „Енергетика и климат“ (ИНПЕК).

Засягане на права при придобиването право на собственост по давност чрез обстоятелствена проверка

Сигналите против правната възможност собствеността върху недвижими имоти да се придобива по давност въз основа на обстоятелствена проверка имат свой постоянен дял от жалбите до омбудсмана. Те са предизвикана реакция от конкретно засягане на правото на собственост на жалбоподателите и обикновено съдържат искания за отпадане на института на придобивната давност от правовия ред.

Констатации

Коренна промяна се наблюдава през 2024 г. Постъпващите сигнали са за:

1) масови случаи на злоупотреба при прилагането на института на придобивната давност с цел създаване на поземлени масиви за изграждането на фотоволтаични електроцентрали в с. Сарая и с. Гелеменово, област Пазарджик, в гр. Карлово, с. Старосел, Пловдивска област, както и в други землища на територията на страната. Гражданите изразяват съмнение в способността на съдебната система безпристрастно да разреши многобройните спорове за правото на собственост, които собствениците на земеделските земи са повдигнали в защита на правата си.

2) незаконосъобразна практика на службите по геодезия, картография и кадастър да заличават данните за вписаните собственици на вещни права в кадастралните регистри на недвижимите имоти при отразяване на акт за придобито по давност право на собственост.

Оплакването за целенасочено прилагане на придобивната давност за създаване на масиви от земеделски земи свидетелства за засилената конкуренция между земеделското и неземеделското ползване на земята поради насърчителните условия за производство на електрическа енергия от възобновяеми енергийни източници.

Прилагането на института на придобивната давност като схема за „заграбване“ на земя свидетелства за необходимост от усъвършенстване на режима на придобивната давност в отговор на притесненията в обществото от нарастването на риска за злоупотреби при издаване на констативни нотариални актове по обстоятелствена проверка.

Мерки срещу злоупотреби в уредбата на института на придобивната давност

1. Законопроект за изменение и допълнение на Закона за кадастъра и имотния регистър вх. № 50-454-01-83 от 5.09.2024 г., внесен от група народни представители в 50-ото Народно събрание – част от мащабна кадастрална реформа.

Една от целите на законопроекта е превенцията на евентуални злоупотреби при придобиването на имот по давност. Предлагащите мерки са: 1) уведомления на

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

собствениците чрез писмо до настоящия им адрес от службата по вписванията при вписване на констативен нотариален акт; 2) безплатна проверка от нотариусите в централизираните регистри на централната администрация за установяване дали свидетелите действително са съседи, дали земеделският имот е бил подпомаган от Държавен фонд „Земеделие“ и др.; 3) въвеждането на нова част от имотната партида, в която да се вписват обстоятелствените проверки с цел проследимост и възможност за анализ на основанията за придобиването на имот по давност.

2. Становище на Нотариалната камара на Република България по законопроект за изменение и допълнение на Закона за кадастъра и имотния регистър, внесен в 50-ото Народно събрание с вх. № 50-454-01-82 от 5.09.2024 г.

Нотариалната камара настоява: 1) да се въведе наказателна отговорност за свидетелите, по чието лъжесвидетелстване се придобиват недвижими имоти по давност, като в Наказателния кодекс се предвиди, че „който в качеството си на свидетел пред нотариус или помощник-нотариус устно или писмено съзнателно потвърди неистина или затаи истина в образувано нотариално производство, се наказва с до 5 г. затвор“. Мотивът е, че нотариусът издава или не издава нотариалния акт, опирайки се изцяло на свидетелските показания, като за свидетелите към настоящия момент не е предвидена никаква наказателна отговорност в случай на лъжесвидетелстване; 2) за двойно увеличаване на срока, след който да може изобщо да има придобиване по давност на имот въз основа на недобросъвестно владение – от 10 на 20 години, какъвто е съществувал в отменения Закон за давността; 3) да се възстанови правилото на отменения Закон за нотариусите и околийските съдии, които извършват нотариалните дела от 1885 г., според което свидетелите се призовават винаги по указание на общинското управление, а не на претендиращия за правото на собственост.

Конкретен повод за предложенията за законодателни промени са извършени обстоятелствени проверки и придобиването на имоти в Пазарджишка област, срещу които са постъпили оплаквания от собственици, загубили правата си. Постановени са и съдебни решения в полза на гражданите.

Позицията на нотариусите е, че обстоятелствените проверки не трябва да се отменят, а да се променят условията и процедурата за провеждането им.

Препоръка

Институцията на омбудсмана препоръчва приемането на подходящи нормативни мерки за намаляване риска от злоупотреба с придобиването на право на собственост по давност, като същевременно се запази правната възможност за придобиване на право на собственост въз основа на упражняването на фактическа власт върху вещта.

Неправомерно заличаване от кадастралния регистър

Примери:

2803

В хода на проверките по оплакванията за противоправно заличаване на данните за собствениците и актовете за правата им от кадастралния регистър администрацията оправдава действията си с разпоредбата на чл. 69, ал. 2 от Наредба № РД-02-20-5 от 15 декември 2016 г. за съдържанието, създаването и поддържането на кадастралната карта и кадастралните регистри (Наредбата). Текстът гласи, че след постъпване на акт от службата по вписванията за придобито по давност право на собственост в кадастралния регистър на недвижимите имоти се заличават съществуващите данни за собственици и документи за собственост, които са с дата преди представения акт за придобито по давност право на собственост.

Констатация

Правилото на чл. 69, ал. 2 от Наредбата противоречи на законовото изискване по чл. 53, ал. 2 от Закона за кадастъра и имотния регистър (ЗКИР) при наличие на документи, удостоверяващи дублиране на носителите на право на собственост, съответно на друго вещно право, за един и същ имот в кадастралния регистър на недвижимите имоти да се записват данните за всички лица и документи. Съдебната практика е категорична, че чл. 69, ал. 2 от Наредбата следва да се тълкува и прилага едновременно с нормите на чл. 53, ал. 1, т. 1 и ал. 2 от ЗКИР, които като съдържащи се в нормативен акт от по-висока степен се прилагат приоритетно. Съдът приема, че разпоредбата на чл. 52, ал. 2 ЗКИР предвижда изменение на кадастралната карта и кадастралните регистри след постъпване на данните по вписания акт по реда на чл. 86, ал. 1 ЗКИР, но това не означава, че за административния орган възниква задължение да заличи от кадастралните регистри всички други данни за собственици и документи, след като са налице конкуриращи се титули за собственост и дублиращи се права. (Решение № 6656 от 5.07.2022 г. по адм. д. № 185/2022 г. и Решение № 8822 от 11.10.2022 г. по адм. д. № 2951/2022 г., II отд. на ВАС).

Препоръка

Омбудсманът отправи препоръка до министъра на регионалното развитие и благоустройството да се приведе подзаконовата нормативна уредба в съответствие със Закона за кадастъра и имотния регистър с цел установяване на законосъобразна и непротиворечива административна практика при отразяване в кадастралните регистри на данните за дублиращи се право на собственост или друго вещно право.

Противоречива съдебна практика за облагането на земеделските земи с данък върху недвижимите имоти по чл. 10, ал. 1 и 3 от Закона за местните данъци и такси (ЗМДТ)

От проверките по оплаквания на граждани за начисляване на данък по чл. 10, ал. 1 от ЗМДТ за земеделски земи, разположени в строителните граници на населените места, които не са застроени и предназначението им не е променено, институцията на омбудсмана констатира противоречива съдебна практика по въпроса изисква ли се незастроените земеделски земи, разположени в строителните граници на населените места, да са с променено предназначение, за да се превърнат в годеен обект на данъчно облагане, или те подлежат на облагане по силата на местоположението си в строителните граници на населените места.

В някои решения на Върховния административен съд (ВАС) се застъпва становището, че разпоредбата на чл. 10, ал. 1 от ЗМДТ засяга две групи поземлени имоти, подлежащи на облагане с данък върху недвижимите имоти (ДНИ). В първата се включват поземлени имоти, които попадат в строителните граници на населените места и селищните образувания, а във втората – поземлени имоти, които се намират извън строителните граници на населените места и селищните образувания. И двете групи поземлени имоти обаче следва да имат предназначението по чл. 8, т. 1 от ЗУТ и да са с променено предназначение, когато това се изисква по реда на специален закон. Прието е, че за целите на данъчното облагане е релевантно само предназначението по чл. 8, ал. 1 от ЗУТ, като имотите с това предназначение могат да бъдат в урбанизирана територия или отделни поземлени имоти извън нея. Първите попадат в строителните граници на населените места и селищните образувания, а вторите се намират извън строителните им граници, като и двете групи следва да имат предназначението по чл. 8, т. 1 ЗУТ и да е

налице промяна на предназначението на земята, когато това се изисква по реда на специален закон.

В друга група решения на ВАС се застъпва тезата, че изискването на чл. 10, ал. 1 от ЗМДТ е относимо само към поземлените имоти извън строителните граници на населените места, а не и за поземлените имоти в строителните граници – след като земеделската земя е разположена в строителните граници, не е нужна процедура за промяна на предназначението на имота, за да е годен обект на данъчно облагане. (Решение № 1056 от 2013 г. по адм. д. № 11254/ 2012 г.; решение № 13856 от 2019 г. по адм. д. № 4434/2019 г.; решение № 14082 от 2020 г. по адм. д. № 6429/2020 г.; решение № 12732 от 2020 г. по адм. д. № 4520/2020 г. и др.).

Към това тълкуване се придържа в разясненията си Националната агенция за приходите например с Разяснение № 01-00-2 от 14.04.2022 г. относно прилагане на разпоредбите на чл. 10, ал. 1 и 3 от Закона за местните данъци и такси.

Отчуждително-обезщетителни процедури

Принудителното отчуждаване на имоти – частна собственост, за държавни и общински нужди е изключение от конституционния принцип за неприкосновеност на частната собственост, установено в чл. 17, ал. 5 от Конституцията на Република България. Отнемането на правото на собственост независимо от волята на собствениците, представлява драстична намеса в правната сфера на гражданите. Изключителността на въздействието обуславя неотклонното внимание на омбудсмана към правния режим и практиката по прилагането на отчуждително-обезщетителните процедури и съответствието им с конституционния и международноправните стандарти.

Оплаквания

Неизменна част от оплакванията на гражданите остават тези за нарушаване правото на собственост при отчуждаване на недвижими имоти – частна собственост, за държавни или общински нужди. През годините на усилено строителство на публични инфраструктурни обекти – пътища, магистрали и други съоръжения, жалбите са многобройни. Броят на оплакванията за недовършени отчуждително-обезщетителни процедури, провеждани при действието на отменения Закон за териториално и селищно устройство (ЗТСУ), не се влияе от изпълняваните инфраструктурни обекти, но и двете групи жалби присъстват постоянно в практиката на омбудсмана.

Недоволството на първата група собственици основно е адресирано към неравностойността на обезщетението. Исканията са за намиране на справедлив баланс между обществен интерес и интересите на собствениците чрез определянето съответно по пазарните цени на парично обезщетение за отчуждените имоти в изпълнение на конституционното изискване за равностойност на обезщетението при принудително отчуждаване.

Втората група граждани настояват за довършване на обезщетителната процедура и за справедливо обезщетение поради лишаването им от собственост за продължителен период от време.

Оплакванията против неравностойността на обезщетението в отчуждителната процедура са предимно срещу: 1) прилагането на нормативно определени цени при оценката на отчуждаваните имоти; 2) неудовлетворени искания за предоставяне на имотно обезщетение за отчуждавани земеделски земи, особено в случаите, когато не са налице относими сделки – пазарни аналози, които да послужат за определянето на цената.

При отчуждаване на жилищни имоти за общински нужди жалбоподателите изтъкват, че не се прилага възможността за споразумение с общината, а определените им

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

обезщетения не са в състояние да закупят при сегашните пазарни цени на недвижимите имоти дори маломерни жилища.

Собствениците на земеделски земи изтъкват, че пропуснатите ползи от прекратените дългосрочни наемни и арендни договори за отчуждаваните земеделски имоти и обезщетението за отнетото право на собственост не покрива вземанията за рента за периода до изтичане на срока на договора.

Констатиранни причини за съществени несъответствия на обезщетенията с пазарните цени

За несъответствието на оценките на отчуждаваните имоти с пазарната им стойност допринасят: 1) ограниченията по предмет и време на сключване на сделките, признавани за пазарни аналози; 2) остарелите регулирани цени, използвани при липса на пазарни аналози. Особено неблагоприятно е отражението на този фактор върху отчуждаваните земеделски земи. Приложимите разпоредби от Наредбата за определяне цената на земеделската земя не са актуализирани от 1998 г. Така определените стойности се прилагат без коректив за увеличение, какъвто е предвиден при отчуждаване на имоти в урбанизирана територии: ако липсват пазарни аналози, стойността се определя като данъчната оценка на имота в урбанизирана територия се увеличи двукратно.

При отчуждаването на земеделски земи и на горски имоти, независимо от възможността за имотно обезщетение, на собствениците не се дава право на избор дали обезщетението да е имотно или парично, включително когато липсват пазарни аналози. Решението за това, а и според съдебната практика, е въпрос на оперативна самостоятелност и преценка на компетентния орган.

Практика на ЕСПЧ

Жалбите на собствениците свидетелстват за значителни разминавания между размера на присъжданите обезщетения и стойността на имотите. Констатацията на омбудсмана за небалансирано регулиране на материята и необходимост от усъвършенстване на регламентацията на методите за оценяване при принудително отчуждаване намира потвърждение в практиката на Европейския съд по правата на човека. Съдът достига до заключението, че прилагането на съответните регулаторни разпоредби не позволява на жалбоподателите да получат обезщетение, разумно свързано със стойността на земята им. Спорните отчуждавания са наложили непропорционална и прекомерна тежест на участващите страни, което нарушава справедливия баланс между защитата на собствеността и императивите на обществен интерес. Налице е нарушение на член 1 от Протокол № 1. (*Kostov and Others v. Bulgaria* (Applications nos. 66581/12 and 25054/15), 14 may 2020.)

Механизмът, установен в ЗДС и в ЗОС за определяне на обезщетение за лица, чиито имоти са отчуждени за държавни или общински нужди, се квалифицира от ЕСПЧ като несъответен на изискванията за „пропорционалност“ на намесата по смисъла на чл. 1 от Протокол 1 на Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи.

В поредица свои решения¹³ от 2022 г. съдът установява нарушения на чл. 1 от Протокол 1 към Конвенцията. Делата са подобни на жалбата *Kirilova and Others v.*

¹³ *Ganchevi v. Bulgaria* (Application no. 40026/19); *Stoyanova v. Bulgaria* (Application no. 40101/19); *Halil v. Bulgaria* (Application no. 40029/19); *Ignatova v. Bulgaria* (Application no. 39954/19), 18 October 2022; *Bozhilovi v. Bulgaria* (Application no. 9051/18), 15 march 2022 – освен обезщетение за неимуществени вреди е присъдено и обезщетение за пропуснати ползи; *Moamer v. Bulgaria* (Application no. 40124/19), 18 October 2022.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Bulgaria (nos. 42908/98 and 3 others, 9 June 2005). Имотите на жалбоподателите са били отчуждени за благоустройствени мероприятия по ЗТСУ през 90-те години на миналия век. Те е трябвало да получат като обезщетения апартаменти. Европейският съд приема, че прекомерно дългият период (изчислен от датата на ратифициране на чл. 1 от Протокол 1 от България през 1992 г.) им е причинил неимуществени вреди. Съдът е констатирал, че дори жалбоподателите да получат дължимите обезщетения, „остава фактът, че в продължение на много години те са били изправени пред несигурност и е трябвало да понесат прекомерно бреме. По този начин, дори след евентуалното предоставяне на апартамента, справедливият баланс, изискван съгласно член 1 от Протокол № 1, няма да бъде постигнат. „За нарушението на чл. 1 от Протокол 1 на всички жалбоподатели е присъдено обезщетение за неимуществени вреди, а на тези по дело *Bozhilovi v. Bulgaria* (Application no.9051/18) – и обезщетение за пропуснати ползи.

Липса на нормативна уредба и единна административна практика при изплащане на обезщетенията

Остро е недоволството срещу административната и финансовата тежест, прехвърлена върху отчуждените собственици в нарушение на принципа за служебното начало като условие да получат определеното парично обезщетение от компетентните администрации.

Несъразмерната административна тежест при административното обслужване на гражданите за изплащането на обезщетенията за отчуждените имоти от АПИ или от областните управители (след изтичането на 1-месечен срок, в който обезщетенията се изплащат от АПИ) е нарушение, идентифицирано и в предходните доклади за дейността на институцията. Остават непроменени констатациите, че:

- от бившите собственици на отчуждените имоти, на които държавата вече е станала собственик, се изисква представянето на редица документи, вместо компетентната администрация да ги набавя по служебен път;
- действията на ангажираните институции за изплащане на обезщетението не са съобразени с разпоредбата на чл. 42 от Закона за държавната собственост (ЗДС), която предвижда по отчуждителните производства, обезщетенията и сделките за придобиване на собственост и на вещни права да не се събират данъци и такси;
- няма унифицирани правила за изискваните се документи и реда, по който областните управители изплащат обезщетенията на правоимащите лица, което е предпоставка за прилагане на различни административни практики.

В резултат гражданите са възпрепятствани и демотивирани да упражнят правата си и да получат дължимото обезщетение за отчуждените имоти, което в някои случаи (при отчуждаване на сънаследствени земеделски и горски имоти) е по-малко от разходите за изпълнение на административните изисквания за получаване на сумите. Тази административна практика създава предпоставки за нарушаване на конституционно гарантираното право на собственост и за уронване на доверието в държавните институции.

Констатации

Потвърждава се тенденцията за небалансирано регулиране на обществените отношения, свързани с принудителното отчуждаване за държавни и общински нужда. Правата на собствениците и тяхната защита се оказват пренебрегвани в името на бързината на процедурите, която се отъждествява с обществен интерес от изграждане на инфраструктурни проекти, спазване на срокове за усвояване на средства по европейски програми, насърчаване на инвестициите в индустриалния сектор и пр. При оспорването на отчуждителните актове, включително относно размера на

обезщетението, се запазва отклонението от общия принцип за двуинстанционност на административносъдебното производство.

Използваните регулирани цени при липса на пазарни аналози не са осъвременявани: Наредбата за определяне цената на земеделската земя не е актуализирана от 1998 г.

Потвърждават се сигналите за невъзможност собствениците да получат дължимите им се обезщетения за отчуждените имоти поради липса на ясни нормативни процедури, водещи до несъгласувани административни практики компетентните администрации да изискват, в отклонение от принципа на служебното начало, правоимащите да представят редица документи, издавани след заплащане на такси за сметка на отчуждените собственици.

Препоръки

- да се актуализират подзаконовите актове за определяне на нормативно установени цени, прилагани при липсата на пазарни аналози;
- оценката при парично обезщетение, освен с пазарните, да се съобрази и с други фактори, така че с възприемането на комплексен подход да се гарантира запазването на качеството на живот на собствениците на отчуждените имоти и да се избегне рискът да бъдат лишени от единственото им жилище;
- да се предостави право на избор за вида на обезщетението – имотно или парично, при отчуждаване на земеделски имоти и горски територии;
- не бързината (еднозначно отъждествявана с обществен интерес от бързото удовлетворяване на държавната или общинската нужда), а защитата на правото на равностойно обезщетение да се постави като приоритет и да се възстанови двуинстанционността на административносъдебното производство при оспорване на отчуждителните актове;
- да се регламентират процедурите за изплащане на определените обезщетения на собствениците на отчуждени имоти и да се унифицира административната практика, за да се преустанови незаконосъобразното забавяне на плащанията и прехвърлянето на административната и финансова тежест за набавяне на документи върху отчуждените собственици.

Нарушаване на правото на собственост върху земеделски земи при отстраняване на явна фактическа грешка в кадастралната карта

Нарушения на правата на собственици на земеделски и горски имоти при отстраняването на явна фактическа грешка в КKKP

Проблемите за обезщетяването на собствениците на земеделски и горски имоти при отстраняване на явна фактическа грешка в КKKP са сравнително нови и са свързани със системното трансформиране на картата на възстановената собственост в кадастрална карта по силата на закона. Обезщетяването на собствениците се извършва по реда на чл. 106 от ЗСПЗЗ, съответно чл. 6 и параграф 8 от ПЗР на ЗВСГЗГФ.

Тъй като отстраняването на ЯФГ също се провежда като обща процедура, засягаща редица имоти, очертаващите се нарушения от нов тип са безпокоителни.

Примери:

1780

Оплакването е за нарушаване на правото на собственост върху имот в землището на с. Полски Сеновец, м. Гръцки път, община Полски Тръмбеш, област Велико Търново. Собствеността върху нивата е възстановена по реда на ЗСПЗЗ. Оспорва се намалението в площта на имота – от 17644 кв. м съгласно скица от картата на възстановената собственост на 16358 кв. м по скица, издадена от СГКК – гр. Велико Търново, през 2023 г., както и отказът на Общинската служба по земеделие в Полски Тръмбеш да предостави обезщетение за намалената площ.

Справката установява, че Агенцията по геодезия, картография и кадастър е спазила законовите изисквания. Процедурата е приключила със Заповед № КД-14-38 от 9.12.2022 г., с която за отстраняване на явната фактическа грешка е одобрено изменение в кадастралната карта и кадастралните регистри на с. Полски Сеновец. След намесата на институцията кметът на община Полски Тръмбеш е предложил на Общинския съвет проект на решение за определяне на имот от общинския поземлен фонд за обезщетение на правоимащите собственици. Засегнати от неправилното отразяване на пътя са 16 имота, поисканата за целите на обезщетяването площ от общинската служба по земеделие е в размер на 11,716 дка, за повечето от имотите площта за обезщетяване е под 1 дка. Очаква се скорошно завършване на процедурата с предоставянето на нива от 11,716 дка в съсобственост на собствениците на засегнатите 16 имота от явната фактическа грешка. Обективният резултат е раздробяване на собствеността и изключителни затруднения за стопанисването на имота от множеството съсобственици с минимални дялове, което поставя под съмнение удовлетворяването на изискванията за равностойност на обезщетението.

Констатация

На практика процедурата функционира като отчуждителна, без конституционно предвидените гаранции за правата на собствениците.

1. С измененията на Закона за кадастър и имотния регистър (ДВ, бр. 44 от 2019 г.) се предвижда при изменение на ККР поради явна фактическа грешка, когато засегнатите имоти са над 50, собственици да се уведомяват чрез обнародване в „Държавен вестник“, разгласяване чрез два централни всекидневника и обявяване на подходящи места с публичен достъп в сградите на службата по геодезия, картография и кадастър, общината и кметството (чл. 35, ал. 3 и чл. 51, ал. 4, чл. 53б, ал. 5, т. 2 и ал. 8 от ЗКИР). Именно в тази хипотеза често попадат земеделски имоти, граничещи с язовири, пътища и др. публични инфраструктурни съоръжения. При провеждане на процедурата за отстраняване на явна фактическа грешка по реда на ЗКИР собствениците – адресати на акта, могат да се информират за започването на процедурата и за крайния акт – заповед на изпълнителния директор на Агенцията по геодезия, картография и кадастър от публикацията в „Държавен вестник“ и други обявявания, но не и по реда на Административнопроцесуалния кодекс.

Спрямо посочените текстове от ЗКИР е валиден изводът в Решение на КС № 6/2013 г., че на гражданите и юридическите лица се вменява своеобразно задължение да следят всеки брой на „Държавен вестник“, за да могат да упражнят правото си на защита.

4. Внесените законопректи в рамките на 50-ото Народно събрание за промени в ЗКИР (№ 50-454-01-82 и № 50-454-01-83), както и откритата обществена консултация на 22.10.2024 г. по проект на Решение на Министерския съвет за одобряване на проект на Закон за изменение и допълнение на Закона за кадастър и имотния регистър, предлагат процедурни облекчения, мотивирани с намаляване на административната тежест и ускоряване на процедурите по отстраняване на явни фактически грешки – те много често засягат важни инфраструктурни обекти, за които забавянето води до негативни последици за цялото общество. Подходът е за приоритизиране на бързината,

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

отъждествявана с обществения интерес, за сметка на защитата на правата на собствениците да получат равностойно обезщетение.

Препоръка

Да се предвидят законодателни промени и организационни мерки за отстраняване на нарушението на правото на собственост върху възстановени по реда на ЗСПЗЗ и ЗВСТЗГФ земеделски и горски имоти при отстраняване на явна фактическа грешка в кадастралната карта и кадастралните регистри, като се въведат необходимите гаранции за правата на засегнатите собственици.

Да се въведе и парично обезщетяване за собствениците – сегашната уредба не гарантира равностойност на обезщетението и не съответства и на обществения интерес да не се допуска раздробяване на земеделската земя.

IX. ПРАВО НА ЗДРАВΟΣЛОВНА И БЛАГОПРИЯТНА ОКОЛНА СРЕДА

Постъпилите през 2024 г. 386 искания за съдействие с индивидуални жалби, от инициативни комитети на граждани и екологични организации са показателни за нарастваща осъзнатост и гражданска активност за отстояване на правото на здравословна и благоприятна околна среда, защита от промените в климата и адаптиране към техните последици. Особено отчетлива е позицията на гражданите в области като:

- превантивните процедури за екологична оценка на планове и програми и оценка на въздействието върху околната среда на инвестиционни предложения;
- достъп до информация и до правосъдие по въпросите на околната среда;
- за защита на свободните от застояване пространства за общностно развитие, чистота на въздуха, водите и почвите, запазване на биоразнообразието в зоните на Натура 2000.
- постоянно висок остава делът на жалбите със загриженост и непримиримост по проблемите на качеството на атмосферния въздух, опазването и осигуряването на достъп до достатъчно питейна вода в населените места.

Оценки за въздействието върху околната среда

В оплакванията през годината се засягат почти всички релевантни области на инвестиционна намеса, за които е вероятна значителна степен на въздействие съгласно приложения 1 и 2 към Закона за опазване на околната среда: минно дело:

- разкриване и разширяване на кариери за добив,
- търсене и проучване на общоразпространени полезни изкопаеми и на суровини със стратегическо значение;
- енергетика: изграждане на индустриални паркове за производство на електрическа енергия от вятър и слънце, както и за нейното съхраняване;
- биоцентрали за извличане на газ от странични животински продукти и отпадъци от селското стопанство с производство на електрическа и топлинна енергия;
- оползотворяване чрез изгаряне на отпадъци (гориво от отпадъци), площадки за третиране на болнични отпадъци и отпадъци от ветеринарната медицина, на излезли от употреба автомобили, поддържане на общинските депа за твърди битови отпадъци.

Като област на най-силен натиск, предизвикващ гражданско недоволство, от жалбите се очертават инвестиционните предложения за изграждането на централи за производство на електрическа енергия от възобновяеми източници (слънце и вятър). Индустриалните проекти за генериране, преобразуване и съхранение на енергията, включително с прилагане на иновативни технологии като производство на зелен водород, поради заеманата от тях значителни площ земеделски земи, и произтичащи мащабни екологични и социални последици на съществена трансформация на земеползването в землището на съответното населено място, е причина за множеството възражения и организирани протести на гражданите. (Поради връзката с проблемите на териториално устройство въпросът се разглежда в Глава Първа „Право на собственост и икономическа среда“).

Несъответствия в процеса на селекция (скрининг) на проектите, подлежащи на оценка

Процесът на селекция (скрининг) от решаващия орган е началната фаза на административното производство, с цел определянето на плана или програмата или инвестиционното предложение като подлежащи на съответен тип процедура за оценка на въздействието върху околната среда по глава шеста от Закона за опазване на околната среда, или като проект – предмет на оценка за съответствието по чл. 31 от Закона за биологичното разнообразие. Има решаващо значение за 1) развитието на административното производство на следващите етапи като ЕО/ОВОС/ОС, тяхното съвместяване и прилагане на присъщите на хода им процесуални гаранции за участието на обществеността в процеса на вземане на решение или 2) акт за приключването на производството за оценка като еднофазово на първоначалния етап.

Практиката за прилагане на правомощията на органите по околна среда в тази насока значително варира относно съотношението на задължителните елементи и степен на собствена свободна преценка, което може съществено да се отрази върху действително необходимия обхват на оценка на въздействието и възможностите за участие на обществеността, които са нормативно предвидени.

Примери:

Преценка за вероятната степен на отрицателно въздействие върху защитените зони на цялостен работен проект за търсене и проучване на метални полезни изкопаеми 6009 и много други

Стотици жалби от граждани постъпват срещу допускане на геолого-проучвателни дейности в площ „ЕЕ-1“ в размер на 166,50 кв. км, за извършването на които е предоставено Разрешение от 6 август 2021 г. на министъра на енергетиката за търсене и проучване на подземни богатства – метални полезни изкопаеми. По повод на съобщение по реда на чл. 25, ал. 1 от Наредбата за условията и реда за извършване на оценка за съвместимостта на планове, програми, проекти и инвестиционни предложения с предмета и целите на опазване на защитените зони (Наредба за ОС) за изготвен Доклад за преценка на степента на въздействие, гражданите настояват за необходимостта от извършване на оценка на въздействието върху околната среда. Изтъква се противоречивата преценка на решаващия орган по околна среда, а именно че с писмо от м. декември 2021 г. на МОСВ по отношение на цялостен работен проект (ЦРП) на инвеститора за търсене и проучване на подземни богатства - метални полезни изкопаеми в площ „ЕЕ - 1“, първоначално се преценява, че предвид характера на програмата на обща концепция и съответствие с работната програма към договора за търсене и проучване, не е необходимо провеждане на процедура по реда на глава втора от Наредбата за ОС. Впоследствие с писмо от м. февруари 2024 г. на МОСВ, същият решаващ орган преценява, че е необходимо провеждането на такава процедура. Според позиция, заявена в отговор на препоръките на институцията, решаващият орган се обосновава, че произнасянето се формира въз основа на информацията от внесените уведомления на инвеститора (съответно от 7 декември 2021 г. и от 21 декември 2023 г.).

Констатации

Допуска се формиране на нееднозначност на преценката по съществен въпрос за допустимост на проекта с оглед изискванията за прилагане на директивите за опазване на местообитанията и на птиците. Непротиворечива обективна оценка за липса или наличие на вероятно значително въздействие върху защитените зони на цялостния работен проект, е от значение и като евентуална пречка за решението за търсене и проучване на метални полезни изкопаеми на етапа на неговото издаване, а не едва с оглед прилагане на последиците от разрешителния акт.

Изводи и препоръки

С оглед принципа на предпазливост и на изискванията за право на добра администрация съгласно чл. 41 от Хартата на основните права на ЕС, не може да бъде подкрепен подход като приложения, който ограничава предмета в обхвата на информацията, която е предоставената от възложителя, без оглед на информацията, която е служебно известна на решаващия орган по околна среда или която е служебно обвързан допълнително да изиска по силата на вменените му правомощия.

При извършване на проверката относно цялостен работен проект (ЦРП) по смисъла на § 1, т. 38 от Допълнителните разпоредби на Закона за подземните богатства за издаване на разрешение на търсене или проучване, предметът на произнасяне от органите по околна среда да съответства на нормативно определения обхват на информация, предвидена в подзаконовата уредба относно задължителното съдържание на ЦРП (Наредбата за изискванията към обхвата и съдържанието на работните проекти за търсене и проучване или за проучване, добив и първична преработка на подземни богатства, за ликвидация и/или консервация на геологопроучвателните и на миннодобивните обекти и за рекултивация на засегнатите земи и за условията и реда за тяхното съгласуване).

Необходимост от извършване на одит на дейностите за поддържане на проводимостта на речните корита

Примери:

3200 и 4852

Граждани и екологични организация по смисъла на §1, т.25 от допълнителните разпоредби на Закона за опазване на околната среда, продължават да оспорват практиката за издаване на разрешителни актове за почистване, включително изземване на наносни отложения, на речните легла извън строителните граници на населените места, от компетентност на областния управител.

Определянето на изпълнител на дейностите за поддържане на проводимостта на речното легло на р. Марица също се извършва реда на чл. 140, ал. 6 от Закона за водите, с пряко възлагане за отделни участъци. Процедурата е многостепенна, като за издаване на разрешение за ползване на повърхностен воден обект от басейновата дирекция, е необходимо предварително да бъде извършена оценка на въздействието по реда на Закона за опазване на околната среда, съответно на Закона за биологичното разнообразие, от компетентност на РИОСВ Пловдив, за целите на която басейновата дирекция издава становище по чл. 155, ал. 1, т. 23 от Закона за водите на обособените за съответния участък инвестиционни предложения, каквото в случая е "Почистване коритото на р. Марица от наносни отложения, саморасла растителност и укрепване на бреговете, с цел осигуряване на нормална проводимост" в землището на с.Чалъкови, община Раковски, област Пловдив".

Констатации

Съпоставени са данни от жалба на инициативен комитет на жителите от съседна по поречието на река Марица община Садово и също участък на процедурата за „почистване“. Прави впечатление, че съгласно становището на Басейнова дирекция Пловдив за вероятно значително въздействие върху зоните за защита на водите съгласно Плана за управление на речните басейни 2022 – 2027 г., от РИОСВ Пловдив е определено провеждане на задължителна процедура за ОВОС за инвестиционно предложение „Почистване коритото на р. Марица от наносни отложения, саморасла растителност и укрепване на бреговете с цел осигуряване на нормална проводимост“ в землищата на с. Поповица, община Садово, с. Чалъкови и с. Белозем, община Раковски, област Пловдив,

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

съгласно чл. 93, ал. 9, т. 2 от Закона за опазване на околната среда, за извършването на която няма данни. Наред с това инвестиционно предложение само за с. Чалъкови е обособено като самостоятелно, за което становището на БД ИБР е за липса на вероятно значително въздействие, съответно РИОСВ Пловдив се произнася с решение с характер „да не се извършва ОВОС“. Постановени са актове по едни и същи въпроси, а именно относно въздействието от поддържане на проводимостта в участъка на с. Чалъкови, община Раковски, като по-късно издаденият акт на практика се преразглежда предходно издадения, без да са налице условията на чл. 99 от АПК.

Оспорваното решение за преценка за извършване на ОВОС на директора на РИОСВ Пловдив се обжалва по съдебен ред пред административен съд Пловдив.

Изводи и препоръки

Проследяването в пореден доклад на институцията на омбудсмана на оплакванията на гражданите за отрицателните последици от поддържане проводимостта на речните легла и свързаното изземване на наносни отложения е показателно за повишен риск от натрупване на неблагоприятно въздействие за околната среда и инфраструктура като мостове и предпазни съоръжения.

Поддържа се отправената в предходни доклади препоръка за включване в програмата на Сметната палата на извършването на одит на системите за управление на дейностите за поддържане на проводимостта на речните легла извън границите на населените места.

Положителна стъпка за изграждане на устойчив модел в тази насока е предвидената в програмата на Сметната палата за 2025 година одитна задача „Осигуряване на достъп до питейна вода на населението в условия на засушаване“, с одитирани организации Министерство на регионалното развитие и благоустройството, Министерството на околната среда и водите и общини.

Правата на гражданите за подобряване на качеството на атмосферния въздух

Ограничаване на замърсяване от индустриални източници – измерване на концентрациите на вредни вещества, достъп до информация

Гражданите са непримирими в позицията си, че предприеманите мерки за подобряване на качеството на въздуха не са недостатъчни. Жалби с такива оплаквания постъпват както от жителите на градовете, представляващи исторически индустриални центрове като Русе, Димитровград, Пловдив, така и по-малки населени места, като Долно и Горно Сахране, община Павел баня, в близост до които се допуска изграждането или разширяване на нови индустриални предприятия или цехове – с. Полена, община Симитли.

В жалбите се изразява недоволство, че се пренебрегват затрудненията, които хората от рисковите групи, сред които засегнатите от здравословни респираторни проблеми и децата, изпитват в ежедневието си и могат да доведат до нетрудоспособност, особено в дни с повишени нива на отчитания като основен замърсител на въздуха фини прахови частици.

Гражданите изразяват недоволство относно липсата на решение по повтарящи се въпроси във връзка с достъпа до информация за замърсяването на въздуха от собствени измервания на оператори с комплексни разрешителни, брой и разполагане на измервателните станции от Националната мрежа за мониторинг на околната среда и зачитане на резултатите от несертифицирани измервателни станции.

Данните на Световната здравна организация за нарастващата обществената значимост за последиците от замърсения въздух за здравето на хората, са основание за

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

необходимостта от засилена защита. В тази насока за гражданите се позовават и на принципните разпоредби, възприети в наскоро приетата Директива (ЕС) 2024/2881 на Европейския парламент и на Съвета и от 23 октомври 2024 година относно качеството на атмосферния въздух и за по-чист въздух за Европа.

Примери:

1605 и 2134

Поставените групи въпроси са свързани с осигуряване данни с необходимото качество за резултатите от измерване на промишленото замърсяване на въздуха в град Велико Търново относно 1) сертифициране на Автоматична измервателна станция (АИС) „Кроношпан“, кв. „Чолаковци“; 2) релевантност за прилагане на мерки на получените данни в резултат от направените от същата АИС измервания за отделните замърсители, и по-специално за концентрацията на формалдехид; 3) наличие на официални измервания по същите или съпоставими показатели за града посредством станциите от Националната система за мониторинг на качеството на въздуха; 4) предвиждат ли се и заявени ли за тяхното осигуряване в програми и планове, включително актуализация, публични средства за разкриване в обзорен период на пункт за мониторинг на качеството на атмосферния въздух в гр. Велико Търново.

681, 2239, 2431 и 2432

Продължават проявите на активна гражданска позиция по въпросите на чистотата на атмосферния въздух в град Русе. Жалбите са отправени по компетентност до Министерството на околната среда и водите, с копие до омбудсмана. Засагат се елементи на контрола, упражняван върху спазване на комплексни разрешителни, при условията на които се осъществява производствената дейност на предприятията, основни замърсители на въздуха в Русе. Търсеното съдействие се изразява и за осигуряване на допълнителна гаранция за процесуалните права на получаване на отговор от сезираните по компетентност органи на РИОСВ Русе, ИАОС съгласно Закона за опазване на околната среда и Община Русе съгласно Закона за чистотата на атмосферния въздух.

Информацията за замърсяване по компонентите на околната среда – въздух, води и почви, има характер на надделяващ обществен интерес по смисъла на Закона за достъп до обществена информация. В случая оспорваният отказ на директора на РИОСВ Русе за предоставянето на информация за посочените замърсители, по жалба на Сдружение „Дишай, Русе“, е отменен от Административния съд Русе (решение № 1187 от 8.04.2024 г.-по адм.д. № 210 от 2024 г.по описа на съда). В мотивите на съда се приема, че предвид историята на проблема за замърсяването на въздуха в град Русе, решаващият орган е „бил длъжен да изложи мотиви за наличието или не на хипотезата, изключението по чл.37, ал.1, т. 2, предл.1-во от ЗДОИ - надделяващ обществен интерес“, поради което не е оборена презумпцията за съществуването на обществен интерес.

Примери:

722

Гражданите сигнализират за необходимостта от измерването на концентрациите във въздуха на специфични вредни вещества, отделянето на които е характерно за производствата на територията на град Русе - нафтаден, паракрезол, формалдехид, феноли, амини, дихлорметан, въз основа на данни за състава на замърсителите от съдебен процес през 2017 г.

Проследява се и позицията по реда на осъществяване по въпроса парламентарния контрол, а именно за разполагането на мобилна автоматична измервателна станция за измерването на стойностите на диметиламин, формалдехид, нафтаден и крезол. Изпълнителната агенция по околната среда има готовност за извършване с мобилна АИС на измервания през м. септември 2024 г., за показателите фини прахови частици ФПЧ 10, серен диоксид, азотни оксиди, въглероден оксид, озон, бензен, толуен, ксилен и метеорологични параметри, както и в допълнение се посочва възможността за измерване на нафтаден по описания метод на газова хроматография съгласно стандарт БДС ISO 12884. Становището за останалите показатели - диметиламин, формалдехид и крезол е, че не е възможно извършване на измервания с мобилната АИС.

Изводи

Определяне на релевантните атмосферни замърсители само въз основа на чл. 4, ал. 1 от Закона за чистотата на атмосферния въздух, сред които не фигурира концентрацията на формалдехид, и други характерни вещества, няма характер на статична норма.

Пределно допустими концентрации на формалдехид са определени съгласно Наредба № 14 от 23 септември 1997 г. за норми за пределно допустимите концентрации на вредни вещества в атмосферния въздух на населените места. Освен като самостоятелен замърсител, наличието на формалдехид е от значение като показател за качеството на въздуха с оглед на ролята му прекурсор на озон, съответно за фотохимичното замърсяване на приземния въздух. Съгласно чл. 26 и Приложение № 14 от Наредба № 12 от 15 юли 2010 г. за норми за серен диоксид, азотен диоксид, фини прахови частици, олово, бензен, въглероден оксид и озон в атмосферния въздух, измерването на формалдехид поне от една станция от Националната мрежа за мониторинг е предвидено като нормативно задължение.

Препоръка

Констатациите са предоставени на министъра на околната среда и водите с препоръка с оглед системно преразглеждане и установяване на необходимостта от:

- допълване на нормативно определения списък на веществата, представляващи показатели за замърсяване на атмосферния въздух съгласно чл. 4, ал. 1 от ЗЧАВ;
- регламентиране на тежестта на правна значимост на резултатите от индикативните измервания по смисъла на § 1, т. 22 от Допълнителните разпоредби на Наредба № 12 от 15 юли 2010 г. за норми за серен диоксид, азотен диоксид, фини прахови частици, олово, бензен, въглероден оксид и озон в атмосферния въздух.

Въвеждане на зона с ниски емисии на вредни вещества за автомобили на територията на Столична община

Към омбудсмана се обръщат граждани с позиция на недоволство и възмущение от ограниченията от 1.12.2024 г. за достъп на автомобили в зоната с ниски емисии на вредни вещества (NE3) „Малък ринг“ на територията на Столична община, приети с

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Решение № 931 на Столичен общински съвет по Протокол № 67 от 15.12.2022 г., в сила от 1.12.2023 г.

Ограниченията пречат извършването на неотложни дейности от първостепенна важност за гражданите като грижа за деца, възрастни родители или обслужване на притежаван малък търговски обект в зоната. От гражданите се изтъкват създадените съществени неудобства, липса в уредбата на гъвкавост за необходимите облекчения и предвидени компенсаторни мерки.

Примери:

12 224 и други

Като майка на малко дете и очаквано второ дете, жалбоподателката е сериозно загрижена как при забрана за навлизането със стари коли ще може да достигне до Майчин Дом за преглед и раждане и ако се налага до други здравни заведения. Също за възрастни хора, които имат нужда от достъп до здравни заведения в Малък и Голям ринг как се очаква, ако имаш спешен случай и не можеш да чакаш Бърза помощ, да стигнеш през тези зони до нужните здравни заведения. „Излиза, че само богатите и заможни хора (които имат възможности за нови автомобили) ще могат да минават през тези зони!!! Според мен това е ограничаване на човешките ми права, както и на всички, които са като мен (не притежават нов автомобил).

Изтъква се липсата на заинтересуваност от решаващите органи, при въвеждане на ограниченията на придвижване от Столична община да бъде отчетена финансовата невъзможност на засегнатите граждани да отговорят на изискването да управляват екологична „хубава и нова кола“, без да им бъде предложено адекватно подпомагане.

Друга категория оплакване се отправя от притежател на малък магазин за хранителни стоки. Безусловната забрана само поради възрастта на автомобила, при отчетени емисии в норма, е необосновано ограничение. Препятства се обслужването на магазина, което важи и за доставчиците. Затруднява се семейният бизнес, който е от категорията на микро/малко предприятие, както и обслужването на установените в квартала клиенти, които разчитат на магазина за този вид стоки.

Изводи и препоръки

Данните на Световната здравна организация за последиците от замърсения въздух са основание за нарастващата обществена значимост от подобряване на качеството на въздуха в съответствие с основните права на гражданите. За усилията в тази насока са показателни разпоредбите на наскоро приетата Директива (ЕС) 2024/2881 на Европейския парламент и на Съвета и от 23 октомври 2024 година относно качеството на атмосферния въздух и за по-чист въздух за Европа, които предвиждат по-строги принципи за засилена защита за здравето на хората.

Институцията на омбудсмана е ангажирана с последователна позиция за съдействие и постигане на необходимия баланс относно мерките за осигуряване на качеството на въздуха съобразно действащите норми и стандарти, и тяхната обществена приемливост.

Провеждане на консултации със засегнатите групи е необходимо не само във фазата на подготовка и проектиране, но и в процеса на реалното прилагане на изискванията на зоната на ниски емисии след нейното въвеждане, допускането на лимитиран брой обосновани изключения, насочени да смекчат неблагоприятното въздействие на ограничителния режим върху тези, които не разполагат с реалистична алтернатива на зависимостта от собствения си автомобил.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Провеждане на постоянен мониторинг е препоръчано като незабавна мярка за изпълнение съгласно:

- чл. 9, ал. 2 от Наредбата за създаване на зони с ниски емисии на вредни вещества в атмосферния въздух на територията на Столична община (Наредбата). Разпоредбата предвижда, че „Създадените по реда на тази наредба зони с ниски емисии на вредни вещества подлежат на постоянен мониторинг и актуализация“;
- Решение № 388 от 15.01.2024 г. по адм. д. № 472/2023 год. на АССГ, влязло в сила на 10.02.2025 г., с което изрично се приема, че разпоредбата на чл. 9, ал. 2 е процедурна гаранция за спазване занапред на принципа за съразмерност по чл. 6 от АПК, като наличието на предвидения в ал. 2 постоянен мониторинг и актуализация на създадените по реда на тази наредба зони с ниски емисии на вредни вещества „изключва възможността за прекомерни ограничения“.

Срок на валидност на решението по оценка на въздействието върху околната среда

Примери:

8538

Реконструкцията на ул. „Опълченска“ от бул. „Тодор Александров“ до бул. „Сливница“ – II ЕТАП и разширяване на пътното платно се оспорва от живеещите в района граждани, обединени в Инициативен комитет „Опълченци за София“. Изтъкват се рискове за безопасността на пътното движение – особено за пешеходците, поради неспазване на нормите за широчина на тротоарите съгласно Наредба № РД-02-20-2 от 20 декември 2017 г. за планиране и проектиране на комуникационно-транспортната система на урбанизирани територии; несъответствие на изпълнявания проект с действащите общ и подробен устройствени план, включително промяна на предназначението на озеленени площи предвидени със застроителен и регулационен план одобрен със Заповед N РД-09-05-608/21.11.1994 г., несъобразеност с изискванията за опазване на околната среда във връзка с допускане на заустване на непречистени води във р. Владайска.

Проведените работни срещи на гражданите в постоянните комисии не водят до внасяне на предложение в Столичния общински съвет.

Констатации и препоръки

Реконструкцията е свързана със съществено въздействие относно условията за придвижване на пешеходците в района. Вероятни са и други неблагоприятни въздействия, с негативният ефект за качеството на жизнена среда в един от най-населените райони на Столицата. Гражданите не са участници в процеса на вземане на решението, включително на екологична оценка.

Разрешение за строеж е издадено през м. август 2022г. въз основа на посочено в него решение за преценка на необходимостта от извършване на ОВОС от 2013 г. на РИОСВ – София, за действието на което не са изпълнени условията на чл. 93, ал. 8 от Закона за опазване на околната среда, а именно, в срок 5 години от датата на издаването му не е започнало осъществяването на инвестиционното предложение, което се установява с проверка на контролните органи по околната среда.

Впоследствие, по сигнали и оплаквания от граждани и неправителствени организации са извършени проверки и лабораторни изследвания, на основание резултатите от които от Дирекцията за национален строителен контрол и Министерството на регионалното развитие и благоустройството е издаден констативен протокол от м. февруари 2025 г. за установени нарушения относно изискванията за съответствие на вложените инертни материали и за спиране на строителството.

Достъп до информация по въпросите на околната среда

Правото на достъп до информация на гражданите по въпросите на околната среда е съществена процесуална гаранция за правото на здравословна и благоприятна околна среда.

Към омбудсмана постъпват оплаквания относно негативни практики за непълнота на информацията за постъпили уведомления в процедурите за инвестиционни предложения по реда на Наредбата за ОВОС, затруднения при откриване на публикувана информация на официалните сайтове на регионалните инспекции по околната среда, закъснения на визуализацията на данните от собствени измервания на оператори, както и публикуване на плановете за управление на речните басейни и плановете за управление на риска от наводнения с нееднозначно съдържание.

Примери:

9018

Жителите на с. Царевец са затруднени при фазата на обществен достъп до информацията за инвестиционното предложение за изграждане на фотоволтаична централа, предвид условията за достъп. За да се запознаят с информацията, според съобщението по чл. 4, ал. 2 от Наредбата за ОВОС, гражданите трябва да посетят областния център Враца, където се намира РИОСВ, в рамките на работното време от 9 до 17.30 ч.

3802

По повод публикуван за обществено обсъждане Доклад за постфактум оценка на въздействието върху околната среда на проект „Разширяване на промишлената площ на „Асарел-Медет“ АД, гр. Панагюрище“, от представители на обществеността, са представени становища, в които се оспорва избор на технология за постигане на необходимите параметри на устойчивост при строителството на хвостохранилище.

130 Куманов

Искането за предоставяне на информация е по реда на Закона за достъп до обществена информация (ЗДОИ), с адресат Басейнова дирекция Източноевропейски район (БДИБР). Мотивирано е във връзка с публикувано на 23.01.2024 г. инвестиционно предложение – Промяна на ПУП - план за регулация на посочените поземлени имоти по кадастрална карта и кадастралните регистри на гр.Пловдив, възложител Община Пловдив с предвиждане за частично застрояване на остров Адата в река Марица в строителните граници на гр.Пловдив, предвид възможността за същото ИП по-рано да са били провеждани процедури по ЗООС и ЗБР и по тях вече да са издавани становища за допустимост от директорите на БДИБР, които биха могли да се използват и за настоящата процедура на РИОСВ Пловдив.

79 и др. Ивелина Петрова

Оплаквания от жители на гр. Русе относно неправилно отчитане на жалби на гражданите относно индустриално замърсяване на въздуха от оператори на дейности, за които е издадено комплексно разрешително, по т. 7.2 от Комплексното разрешително - Оплаквания или възражения, свързани с дейността на инсталациите, за които е издадено КР. Прави впечатление неопределеният вид на представяне на данните, с препращане без конкретност към кореспонденция за предоставянето им от и на РИОСВ; не се попълва Таблица 10; прилаганите мерки се посочват като хипотетични, а не действителни.

Констатации

Правата на гражданите за достъп до информация се защитават съгласно Закона за достъп до обществена информация, посредством възможността за съдебен контрол върху отказаните относно искания за предоставяне на търсената информация.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Освен защитата на активното право на информация, с оглед правомощията на институцията на омбудсмана от особено значение е задължението на компетентните органи за разпространяване на информацията за околната среда.

Изводи и препоръки

С оглед изтъкната значимост на процесуалните права и установената в разглежданата област практика на Омбудсмана на ЕС, е налице изискване за ограничително тълкуване на предвидените изключения от правото на публичен достъп по отношение на информацията за околната среда, с оглед хипотезите на търговска или друга защитена тайна.

Институцията на омбудсмана поддържа позицията за необходимостта от организационни мерки по отношение на системното поддържане на регистрите по чл. 102 от Закона за опазване на околната среда, с оглед осигуряване на функцията им на унифициран източник на процедурите по глава шеста от Закона за околната среда и чл. 31 от Закона за биологичното разнообразие.

Х. ПРАВО НА ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ И ДОБРА АДМИНИСТРАЦИЯ

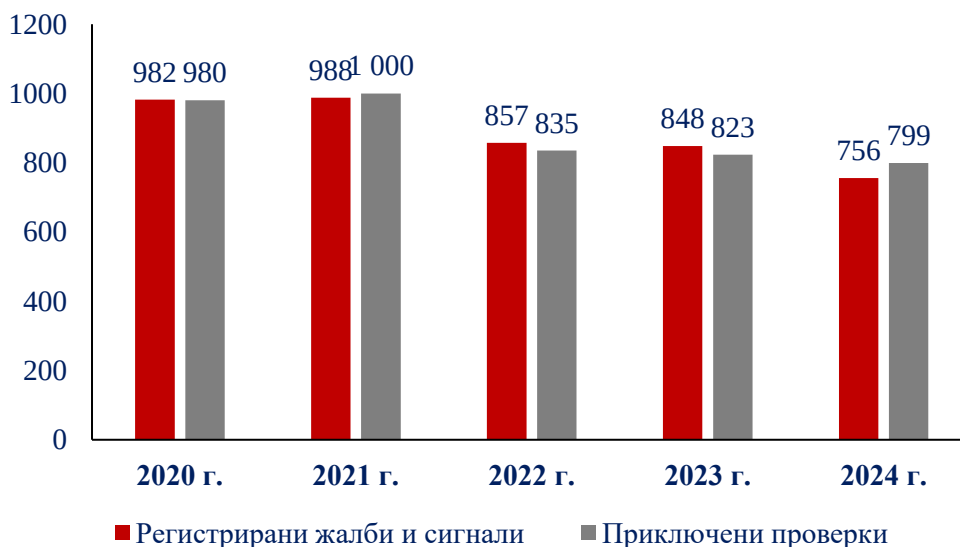
Правото на добро управление и свързаното с него право на гражданите да получават добро административно обслужване е основно право съгласно Хартата за основните права на Европейския съюз, според който всеки има право засягащите го въпроси да бъдат разглеждани от институциите, органите, службите и агенциите на съюза безпристрастно, справедливо и в разумен срок.

Общите принципи на доброто управление и добрата администрация са изведени в редица документи и актове на Съвета на Европа, Европейския съюз, ООН и международните финансови институции, в т.ч. в Европейски кодекс за добро поведение на администрацията.

В защита на правото на добро управление и добра администрация омбудсманът предприема проверки по жалби на граждани и по собствена инициатива, когато е налице случай на лоша администрация, по повод на който трябва да бъдат взети определени мерки.

През 2024 г. в институцията на омбудсмана постъпват 756 жалби, касаещи правото на добро управление и добра администрация. Приключват проверките по 799 преписки.

Графика №32 - Брой жалби и сигнали и приключени проверки, свързани с правото на добро управление и добра администрация за периода 2021-2024 г.

В зависимост от това срещу кого са оплакванията на гражданите, и през 2024 г. относително се запазва съотношението между приключените жалби срещу кметове на общини, райони и кметства, кметски наместници и съответните администрации (458 - 57,3%) и тези срещу централни органи на изпълнителната власт и техни териториални структури (324 жалби - 40,6%). В останалите жалби (17 - 2.1%) не се посочва конкретен орган или е посочен извършител, по отношение на който омбудсманът няма правомощия за намеса.

Отново най-многобройни са жалбите срещу Столична община и нейните райони, Община Варна, Община Пловдив и др.

От жалбите срещу централни органи на изпълнителната власт и техни териториални структури, както и срещу държавни и изпълнителни агенции и държавни

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

комисии, най-чести са оплакванията срещу Агенция „Пътна инфраструктура“ (АПИ), Изпълнителна агенция „Автомобилна администрация“, Министерство на вътрешните работи (МВР), Комисия за защита на потребителите (КЗП) и др.

В резултат на извършените проверки, по 537 жалби (67.2%) не се установява нарушение от страна на администрацията, при 233 (29.2%) се установява нарушение, а 29 (3.6%) са извън правомощията на омбудсмана.

През 2024 г. се отправят 228 препоръки и предложения към административни органи, по 398 от случаите се изразява становище, в 63 от случаите чрез посредничество се постига благоприятно решение за гражданите. В останалите случаи гражданите са консултирани по поставените от тях проблеми.

Таблица № 10 - Основни проблеми, поставени в приключените през 2024 г. жалби, свързани с правото на добро управление и добра администрация

Проблеми	Брой приключени жалби	Дял от приключените жалби за добро управление
Неизпълнение на задължения от администрации, в т.ч.:	553	69.21%
-по изграждане и поддържане на улици и пътища и на техническата инфраструктура към тях	251	31.41%
Нарушение на законови изисквания	108	13.52%
Нарушаване на стандартите за качество на административното обслужване, в т.ч.:	82	10.27%
-разумен срок за разглеждане и отговор по поставени проблеми	14	1.75%
Проблеми на местното самоуправление	24	3.00%
Злоупотреба с правомощия	10	1.25%
Достъп до обществена информация	5	0.62%
Безпристрастност и независимост	4	0.50%
Прозрачност и гражданско участие	2	0.25%
Друго	11	1.38%
Общо	799	100%

1. НЕИЗПЪЛНЕНИЕ НА ЗАДЪЛЖЕНИЯ ОТ АДМИНИСТРАЦИИ

Най-голям е дялът на жалбите, в които граждани сигнализират, че административни органи не изпълняват свои законово установени задължения, в т.ч. във връзка с:

- изграждане и поддържане на състоянието на улиците в населените места, на републиканската пътна мрежа и на техническата инфраструктура към тях;

- създаване на оптимална организация на движението в населените места. Настояват за: определяне на допълнителни пешеходни пътеки и тяхното обозначаване съобразно изискванията; изграждане на изкуствени неравности за ограничаване на скоростта на движение; ограничаване на скоростта на движение; въвеждане на еднопосочно движение; оптимизиране на режима на работа на светофарни уредби и др.;

- осигуряване на места за паркиране в големите градове;

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

- осъществяване на контрол за спазване на правилата за движение, в т.ч. за спазване на ограничението на скоростта, на правилата за паркиране, за движението на т.нар. тротинетки и др.;

- поддържане на чистота в населените места (почистване на улици и тротоари, на зелени площи, на междублокови пространства);

- прилагане на ефективни мерки, насочени към повишаване на чистотата на въздуха;

- управление на отпадъците, в т.ч. и на излезлите от употреба моторни превозни средства (МПС), разположени върху общински терени;

- състояние на гробищни паркове;

- поддържане на зелената система в населени места;

- осъществяване на контрол върху търговската дейност;

- почистване на корита на реки, канали, дерета, на шахти за повърхностни води;

- осъществяване на контрол при извършване на ремонтни дейност и др.

Относно изпълнението на задълженията от страна на администрации може да бъде поставен акцент на следните проблеми:

Неизпълнение на задължения от администрации по изграждане и поддържане на улици в населените места, на пътища от републиканската пътната мрежа и на техническата инфраструктура към тях

Многобройни остават жалбите, в които граждани сигнализират за проблемни улици и пътища и настояват за:

- възстановяване на нарушена пътна настилка;

- възстановяване на нарушена или липсваща хоризонтална маркировка;

- подобряване на състоянието на тротоари;

- привеждане в изправност на опасни шахти, подлези, надлези;

- възстановяване на компрометирани мостови съоръжения;

- изграждане на велоалеи;

- почистване на банкети и канавки;

- прозрачност и гражданско участие при определянето на обектите за ремонт;

- подобряване на експертния капацитет на работещите в отделите в общинските администрации, ангажирани със състоянието на уличната мрежа и инфраструктурата към нея, които да са в състояние да дават решения за повишаване на пътната безопасност;

- ефективен контрол за изпълнение на сключените договори, в т.ч. на количеството и качеството на извършваните ремонтни дейност, на сроковете за извършване на ремонтите;

- търсене на отговорност, в т.ч. и финансова от фирмите, нарушаващи договорите;

- прозрачност и отчетност при изразходване на финансовите средства;

- ясно определяне на отговорностите на отделните институции и преустановяване на практиката за прехвърляне на отговорността от една институция на друга и др.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Примери:

Гражданин сигнализира за нарушена настилка на Околовръстния път на гр. София, която създава предпоставки за пътнотранспортни произшествия. Дава точна локация на проблемния участък.

Омбудсманът се обръща към кмета на Столична община (СО) за проверка и предприемане на необходимите действия, като се ангажира и с конкретен срок. В отговор кметът на СО информира, че тъй като съоръжението попада на територията на район „Витоша“, от кмета на района е поискано изясняване на обстоятелствата по случая. Кметът на район „Витоша“, като прилага извадка от цифровия модел на Информационна система Софкар, уточнява, че „цитираното съоръжение, намиращо се на частен терен, е публична държавна собственост“. Във връзка с това изпраща писмо и до ръководството на АПИ за спешни мерки по компетентност.

Поради липсата на отговор от АПИ, в писмо до председателя на Управителния съвет институцията на омбудсмана настоява за спешно предприемане на действия по проблема.

В отговор от АПИ информират, че участъкът не е част от републиканската пътна мрежа - трасето попада в урбанизираната територия на града и се стопанисва от СО.

В резултат, девет месеца след първото писмо на омбудсмана не са предприети никакви действия по случая. Това наложи институцията да изпрати ново писмо с препоръки до СО и до АПИ за координиране на действията и отстраняване на проблема.

Препоръки:

1. Подобряване на организацията и управлението на дейностите, свързани с инвестиционния процес и с последващото поддържане на инфраструктурата.
2. Подобряване на административния капацитет на институциите.
3. Прозрачност и гражданско участие при определянето на приоритетите за развитие на градската среда и пътната инфраструктура.

Липса на контрол при възстановяване на инфраструктурата след ремонт на ВиК мрежата

Многобройни са оплакванията на граждани от София, Варна, Перник, Пловдив, с. Луково (община Своге), с. Калипетрово (община Силистра), с. Баня (община Панагюрище) и др. срещу бездействието на общински администрации за възстановяване на разрушена инфраструктура след ремонт на ВиК мрежата.

От приложени снимки на разкопани улици се налага извод, че не е упражнен контрол от страна на възложителите за привеждането им в състояние, отговарящо на изискванията.

След сигнали на граждани до отговорните институции също не последват адекватни действия. Често дори не получават отговор.

В резултат се компрометира състоянието на улици, затруднява се достъпът до имоти, повишава се замърсеността на въздуха, нанасят се щети на превозни средства и др.

Примери:

Жители на гр. Варна, кв. „Траката“, ул. „Арх. Манол Йорданов“, търсят съдействие във връзка с невъзстановена пътна настилка след изграждане на нова канализационна мрежа в квартала. Първият етап от изграждането е завършил на 05.03.2024 г. Последвал е период без да се работи на обекта. Междувременно, от 22.03.2024 г. ул. „Арх. Манол Йорданов“ е отворена за движение за всички МПС, в резултат на което всичко се посипва с фин бял прах. Това прави невъзможно използването на дворовете на имотите, както и отварянето на прозорците за проветряване.

След отправени препоръки към управителя на ВиК Варна и кмета на община Варна започва частичното асфалтиране по разрушените пътни участъци.

Препоръки:

1. Упражняване на ефективен и ефикасен контрол от страна на отговорните институции за спазване на задълженията по договорите от фирмите – изпълнители;
2. Открит диалог с гражданите и предприемане на своевременни действия по сигналите им.

2. НАРУШАВАНЕ НА ЗАКОНОВИ ИЗИСКВАНИЯ ОТ СТРАНА НА АДМИНИСТРАЦИИ

Жалбите през 2024 г., в които граждани сочат, че административни органи действат в нарушение на законовите изисквания, намаляват повече от два пъти в сравнение с 2023 г.

Отново най-често граждани се оплакват, че е налице нарушаване на нормативни изисквания при:

- администриране на местни данъци и такси от общински администрации, в т.ч. при определяне на данъчната оценка на недвижими имоти; начисляване на данък върху превозните средства за лек автомобил от две общини за един и същ период, след смяна на постоянния адрес на собственика; начисляване на данък върху превозните средства при промяна в собствеността; начисляване в пълен размер на ТБО при подадена декларация от собственик, че имотът няма да се ползва през цялата година и др.;
- адресна регистрация: невъзможност да се регистрират адресно, отказ за заличаване на адресна регистрация;
- издаване на актове и удостоверения по гражданско състояние: отказ за пресъставяне на актове, съставени в чужбина; отказ за издаване на удостоверения за наследници и др.;
- преиздаване на свидетелство за управление на МПС;
- наложени глоби за нарушения на Закона за движението по пътищата (ЗДвП) и Закона за пътищата (ЗП);
- прекратяване на регистрация на МПС;
- преминаване през годишен технически преглед на МПС и определяне на екологичната им група;
- неспазване на срока за предоставяне на административни услуги и др.

Примери:

Гражданин се обръща към институцията на омбудсмана относно издадено му Удостоверение за данъчна оценка на недвижим имот от Община Ямбол, в което са отразени задължения за ТБО, погасени по давност.

В писмо до кмета на община Ямбол институцията настоява удостоверението да бъде издадено при спазване законовите изисквания и на указанията за прилагането им. Становището на кмета е, че издаденото удостоверение съответства на изискванията на чл. 264, ал. 1 от ДОПК. Посочва се, че софтуерът, който използват отделите „Местни данъци и такси“ в общините, генерира удостоверението за данъчна оценка в този вид.

В тази връзка институцията на омбудсмана се обръща за становище към Националната агенция за приходите (НАП) и Националното сдружение на общините в Република България (НСОРБ). Предвид че изразеното от тях становище кореспондира със становището на институцията, в ново писмо до кмета отново се настоява за преразглеждане на случая.

В резултат, гражданинът информира, че му е издадено ново удостоверение.

Отговор от кмета на община Ямбол обаче, от който да става ясно какво е предприето, за да не се повтаря тази неправомерна практика, не постъпва в институцията.

Препоръки:

1. Създаване на ясни и прозрачни процедури и правила, гарантиращи спазването на законовите изисквания.
2. Спазване на задължението всяко решение да съдържа мотивите, на които се основава, като се посочат ясно значимите факти и правната обосновка.

III. НАРУШАВАНЕ НА СТАНДАРТИТЕ ЗА КАЧЕСТВО НА АДМИНИСТРАТИВНОТО ОБСЛУЖВАНЕ

Институцията на омбудсмана отчита направеното за подобряване на административното обслужване на гражданите, в т.ч.: промени в нормативната уредба; увеличаване на обхвата на електронните административни услуги; нарастване на броя на стандартизираните административни услуги; отпадане на изискването за издаване на редица удостоверения на хартиен носител; увеличаване на броя на физическите лица, административните органи, лицата, предоставящи обществени и публични услуги и фирми, включени в Системата за електронно връчване и др.

Важно е да се отбележи, че за разширяване на достъпа до административни услуги на гражданите от малки населени места е осигурена възможност в повече от 130 пощенски станции на „Български пощи“ да заявяват по електронен път редица административни услуги на Националния осигурителен институт, Агенцията за социално подпомагане и Агенцията по заетостта.

През 2024 г. жалбите за нарушаване на стандартите за качество на административното обслужване най-често са свързани с:

- липса на обратна връзка при подаване на сигнали и жалби;
- пропуски при необходимост от препращане на искания по компетентност;
- неспазване на етичните норми и грубо, непрофесионално отношение на служителите;
- неспазване на работното време;
- затруднения при осъществяване на контакт с администрации чрез обявени телефони;
- изискване на документи, които следва да се получат по служебен път;
- прекомерно забавяне на отговора до граждани и/или на разглеждането на поставени от тях проблеми;
- липса на взаимодействие и обмен на информация между администрации и др.

Примери:

Гражданка се оплаква, че повече от две години не получава отговор по своя молба от 10.05.2022 г. до Областна администрация – София град, касаеща състоянието на съсобствена сграда, която се руши и се нуждае от ремонт. Очаква отговорно поведение и ясен отговор относно намеренията на областната администрация за поемането на необходимите грижи за сградата.

Повече от шест месеца след отправената препоръка към областния управител на Област София град за предприемане на действия по компетентност все още не е получен отговор в институцията.

Гражданка търси съдействие във връзка с продължаващото с години бездействие на администрацията на Област София по повод подадено от нея искане от 03.02.2015 г. за обезщетяване по реда на Закона за обезщетяване на собственици на одържавени имоти. Независимо че по повод на искането ѝ и във връзка с Решение на ВАС от 2017 г. областният управител издава съответната заповед, и след подадени от нея още две жалби през 2022 г. и 2023 г., не е намерено решение на проблема.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

От областния управител на Област София бе поискана проверка и предприемане на действия по случая, като се изяснят и причините за прекомерното забавяне. Повече от осем месеца по-късно все още не е получен отговор в институцията.

Препоръки:

1. Разширяване на електронното управление и облекчаване на административните процедури.
2. Разширяване на възможностите за електронна идентификация за ползване на електронни услуги и за сигурно електронно връчване при заявено съгласие.
3. Стриктно спазване на нормите, залегнали в Кодекса за поведение на служителите в държавната администрация.
4. Подобряване на административното обслужване, в т.ч. вземане на своевременни и адекватни управленски решения, за което гражданите да бъдат информирани в разумен срок. В случай на забавяне, да бъдат информирани за причините за това.

4. ПРОБЛЕМИ НА МЕСТНОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ

В жалби до институцията на омбудсмана граждани най-често настояват за:

- гарантиране правото им на участие при обсъждане на въпроси от значение за местната общност;
- промени в общински наредби (напр. за условията за платено паркиране в гр. София, гр. Варна, гр. Пловдив и др.; за въвеждане на екологични зони в гр. София и др.);
- решаване на проблеми, свързани с финансиране дейността на читалища и пенсионерски клубове от бюджета на съответната община;
- даване на имена на улици в населени места и др.

Важно е, че през 2024 г. бяха направени промени в Закона за местното самоуправление и местната администрация (ЗМСМА), насочени към повишаване на публичността в дейността на общинските съвети и общинските администрации. Бяха им вменени редица задължения, в т.ч. на интернет страницата на общинския съвет или на общината да се публикуват: актовете на общинския съвет; публичния електронен регистър на питанията по чл. 33, ал. 1, т. 4 и отговорите към тях; протоколите по чл. 29, ал. 1; да се излъчват в реално време откритите заседания на общинските съвети и да се съхраняват записите от тях. Материалите следва да се публикуват в отворен формат, позволяващ директно извличане на текстова информация, и/или в машинночитим отворен формат.

Граждани сигнализират обаче, че не откриват посочената информация.

Препоръки:

1. Последователно прилагане на принципа за прозрачност и гражданско участие в процеса на обсъждане и вземане на решения по въпроси от местно значение.
2. Привеждане на дейността на органите на местното самоуправление в съответствие с измененията в ЗМСМА.

5. ПРОБЛЕМИ, ПРОИЗТИЧАЩИ ОТ НОРМАТИВНАТА УРЕДБА

Невъзможност за адресна регистрация и издаване на документ за самоличност

Един от проблемите, който през последните години стои на вниманието на омбудсмана, е адресната регистрация на гражданите, условията и редът за която са регламентирани в Закона за гражданската регистрация (ЗГР) и Наредба № РД-02-20-9 от 21.05.2012 г. за функциониране на Единната система за гражданска регистрация, издадена от министъра на регионалното развитие и благоустройството.

Омбудсманът констатира, че значителен брой български граждани не могат да отговорят на изискванията за регистрация по постоянен адрес, поради което остават и без документи за самоличност. От това за тях произтичат редица неблагоприятни последици: не могат да се ползват от права, дадени им от други закони – на труд, на социално подпомагане и социално-икономическа защита, на достъп до медицински услуги, на достъп до образователни услуги и др.; ограничава се достъпа им до правосъдие; лишени са от право за участие в избори и др.

С убеждението, че законът трябва да създава условия за адресна регистрация и издаване на документ за самоличност за всеки български гражданин, омбудсманът многократно настоява пред МРРБ и пред Народното събрание (НС) да се направят необходимите законови промени.

През м. октомври 2023 г. със заповед на министъра на регионалното развитие и благоустройството е определена междуведомствена работна група със задача до 15.12.2023 г. да изготви предложения за нормативни промени, свързани с проблема с документите за самоличност на граждани без валиден постоянен адрес. Експерти на омбудсмана взимат участие в работата на междуведомствената работна група.

Омбудсманът изразява становище по предложения от МРРБ Проект на Закон за изменение и допълнение на ЗГР, като очертава проблемите и прави конкретни предложения за промени в ЗГР. Направените предложения послужиха като основа на разгледаните от НС предложения за промени в ЗГР, приети и обнародвани в ДВ., бр. 85 от 8 октомври 2024 г.

С промените се въвежда т.нар. „служебен адрес“, който по смисъла на § 1, т. 4 от ДР на ЗГР е: адрес на недвижим имот - общинска собственост, определен от органа по чл. 89, ал. 5 за извършване на служебна адресна регистрация по постоянен и настоящ адрес.

Чрез промените в ЗГР се дава възможност на служебен адрес да бъдат регистрирани:

- лица, които не могат да представят документ за собственост/ползване на имот;
- български граждани, живеещи в чужбина, вписани в регистъра на населението, които не могат да посочат постоянен адрес в Република България, както и да представят документи за собственост/ползване на имот и съгласие на собственик на имот;
- чужденци, получили статут на бежанец, хуманитарен статут или на които е предоставено убежище в Република България, при вписване за първи път в регистъра на населението, ако не могат да посочат адрес в Република България, както и да представят документи за собственост/ползване на имот и съгласие на собственик на имот;
- при закриване на адрес от Националния класификатор на настоящите и постоянните адреси в Република България, ако регистрираните там не се регистрират на нов адрес в едномесечен срок от връчване на заповедта за закриване;

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

- лица, които не са включени в актуалния списък на ректорите на висшите училища за настанените в общежития, в началото на всяка учебна година, в случай че не са заявили друг;

- лице, което не е съпруг или роднина по права линия, по съребрена линия до четвърта степен включително или по сватовство до втора степен включително на лицето, което по искане на собственика на имота му е заличена регистрацията.

Адреси на граждани, без тяхното знание и съгласие, се посочват за седалище и/или адрес на управление на търговски дружества или еднолични търговци

От години омбудсманът поставя пред Министерство на правосъдието, както и в докладите за дейността си пред НС, проблема с регистрирането на търговски дружества или еднолични търговци на адреси на граждани, без тяхно знание и съгласие.

Проблемът не касае само пряко засегнатите граждани.

Седалището и адресът на управление, заедно с името, са:

- основни индивидуализиращи белези за една фирма;
- чрез тях се води комуникация с фирмата;
- седалището играе важна роля при определянето на местната подсъдност и има значение и с оглед изпълнението на различни задължения, когато те не са уговорени между страните или уредени от закона.

Въпреки това, законодателят не поставя конкретни изисквания относно седалището и адреса на управление на фирмите, не се изисква представяне напр. на нотариален акт за собственост или на договор за наем, което позволява да се посочват и съответно вписват в Търговския регистър произволно избрани адреси, дори несъществуващи адреси.

Разпоредбата на чл. 29 от Закона за търговския регистър и регистъра на юридическите лица с нестопанска цел (ЗТРРЮЛНЦ) дава възможност всяко лице, което има правен интерес, както и прокурорът, да предяви иск за установяване на нищожност или недопустимост на вписването, както и за несъществуване на вписано обстоятелство. Тази възможност обаче не е решение на проблема, тъй като:

- създава затруднения за потърпевшите граждани - те са принудени да се обърнат към съда за разрешаване на проблема, да губят време и средства;

- призоваването на такива фирми е под въпрос (обявеният от тях адрес в действителност не се ползва);

- дори искът по чл. 29 от ЗТРРЮЛНЦ да бъде уважен от съда, няма законова гаранция, че въпросната фирма няма да впише отново произволен адрес, както и че адресът на потърпевшия няма да бъде отново неправомерно ползван.

Препоръка:

Промени в нормативната уредба относно седалището и адреса на търговец, в т.ч. да се предвиди механизъм за служебното им заличаване при подадено обосновано искане за това.

Срокът на годишна електронна винетка

По повод многобройни жалби и сигнали на граждани през периода 2021 г. – 2023 г. срещу Национално Тол управление във връзка с проблеми, касаещи електронните винетки, омбудсманът отправи към АПИ редица препоръки и направи предложения за законодателни промени в ЗП. НС гласува промени, касаещи: действието на корекция на сгрешена винетка; уведомяване на нарушителите за наложени им компенсаторни такси;

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

анулиране и/или връщане на платени суми за компенсаторни такси при извършена корекция, както и административнонаказателното производство по ЗДвП в тези случаи.

Във връзка със заплащането на пътни такси за гражданите се откроява друг проблем, касаещ нормативната уредба - моментът на влизане в действие и срокът на валидност на едногодишната винетка.

До институцията на омбудсмана и през 2024 г. продължават да постъпват жалби, в които граждани се оплакват, че при годишните винетки срокът не се спазва, например валидност от 01.01.2024 г. 12:50:54 ч. до 31.12.2024 г. 23:59:59 ч.

Становище на АПИ по този проблем бе изискано още през 2021 г. Според тях, електронната система за таксуване на различните категории пътни превозни средства и такси на база време и на база изминато разстояние изчислява законовите срокове по дни, а не по часове – годишните електронни винетки се издават за срок от една календарна година или 365 дни. Заявяват, че в този случай не са приложими разпоредбите на ЗЗД и ГПК относно начина на определяне на срокове, а разпоредбите на специалния закон – Закона за пътищата, респ. Наредбата за условията, реда и правилата за изграждане и функциониране на смесена система за таксуване на различни категории пътни превозни средства на база време и на база изминато разстояние (Наредба).

Законът за пътищата обаче, относно срокът на валидността на винетните такси препраща към Наредбата.

Съгласно чл. 4, ал. 2, т. 1 от Наредбата, годишната винетка е с валидност за срок една година, считано от заявената при заплащането ѝ начална дата на действие.

Не е конкретизирано една календарна година, както и час на действие.

Принцип в правото за изчисляване на срок, който се брои в години, е, че същият изтича на същото число и в същия месец на последната година. Последният ден на срока продължава до края на двадесет и четвъртия час.

Примери:

Гражданин сигнализира, че на 01.01.2024 г. в 12:50:54 ч. закупил годишна е-винетка. В документа за закупуване на е-винетка е отразено начална дата и час на валидност: 01.01.2024 г. 00:00 ч. и крайна дата и час на валидност: 31.12.2024 г. 23:59 ч.

На 12.01.2024 г. е спрял от екип на БГТОЛ и информиран, че на 01.01.2024 г. в 10:01:32 ч. е шофирал без валидна винетка и поради тази причина му е наложена компенсаторна такса в размер на 70.00 лв., която го приканват да заплати. Отказват обаче, да му връчат акт за установяване на нарушение и го съветват да се информира от сайта на АПИ за същия. В следващите дни е спиран още два пъти от екипи на БГТОЛ, които също настоявали за заплащане на компенсаторна такса, но отказват връчване на акта и отново го препращат към сайта на АПИ.

При извършена проверка в сайта на АПИ за валидността на винетката установява разминаване - същата е с валидност от 12:50:54 на 01.01.2024 г. до 23:59:59 ч. на 31.12.2024 г.

Препоръка:

Промяна в Наредбата, с цел конкретизиране на срока на годишните електронни винетки.

XI. ЗАЩИТА ОТ ДИСКРИМИНАЦИЯ, ЕЗИК НА ОМРАЗТА И РАВНОПОСТАВЕНОСТ МЕЖДУ МЪЖЕТ И ЖЕНИТЕ

Темата за неравното третиране е на вниманието на институцията на омбудсмана още от самото ѝ създаване. Броят на постъпващите жалби с оплаквания за дискриминация ежегодно расте, което води до извода, че, от една страна – проявите на неравно третиране в обществото ни стават все повече, а от друга – че гражданите стават още по-чувствителни към тях и се обръщат за подкрепа към компетентните институции за защита на определени права.

Институцията неведнъж е подчертавала в своите становища и във внасяните годишни доклади пред Народното събрание, че дискриминацията не засяга само конкретната жертва и в много по-голяма степен е опасна и вредна за съвременното общество като цяло в контекста на глобализация, в национален и международен аспект, защото е в състояние да подкопае демократичните ценности и принципи на достойнство, равноправие и взаимно уважение между хората, отричането на които в миналото е причинило световни войни с ужасяващи последици за мира и човечеството, включително за икономиките в света.

Дискриминацията може потенциално и в мирно време да попречи на достигането на високо равнище на заетост и социална закрила, повишаването на жизнения стандарт и качеството на живот, икономическа и социална интеграция и солидарност.

Важно е да се акцентира, че извършването на дискриминационния акт може да е съзнателен, но може и да е несъзнателен, т.е. да е следствие от натрупани в обществото стереотипи и предразсъдъци.

Затова днес дискриминацията е забранена по силата на редица международни конвенции, в първичното и вторичното право на Европейския съюз, както и на национално ниво в Конституцията на Република България, Закона за защита от дискриминация, Наказателния кодекс и редица други нормативни актове. Но за преодоляването на това явление не е достатъчна само забраната, дори и законова такава, необходимо е ефективното ѝ приложение с интегриран подход, включващ превенцията и осъзнаването на социалните аспекти и корени на явлението, за да се направи възможно антидискриминационното право да бъде тълкувано и прилагано в практиката с оглед и в контекста на преследваните цели на обществото.

Конституцията на Република България прогласява, че всички хора се раждат свободни и равни по достойнство и права и че всички хора са равни пред закона. Не се допускат никакви ограничения на правата или привилегиите, основани на раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение или имуществено състояние (чл. 6 от Конституцията).

Този конституционен принцип е намерил детайлно развитие в Закона за защита от дискриминация (ЗЗДискр.), който урежда защитата от всички форми на дискриминация спрямо всички засегнати лица. Целта му е да осигури правото на всяко лице на равенство пред закона, на равенство в третирането и възможностите и ефективна защита срещу дискриминация. Законът за защита от дискриминация транспонира в националното ни законодателство редица директиви на ЕС за борба с дискриминацията: Директива 2000/43/ЕС, Директива 2000/78/ЕС, Директива 2002/73/ЕС, Директива 2004/113/ЕО, Директива 2006/54/ЕО и други.

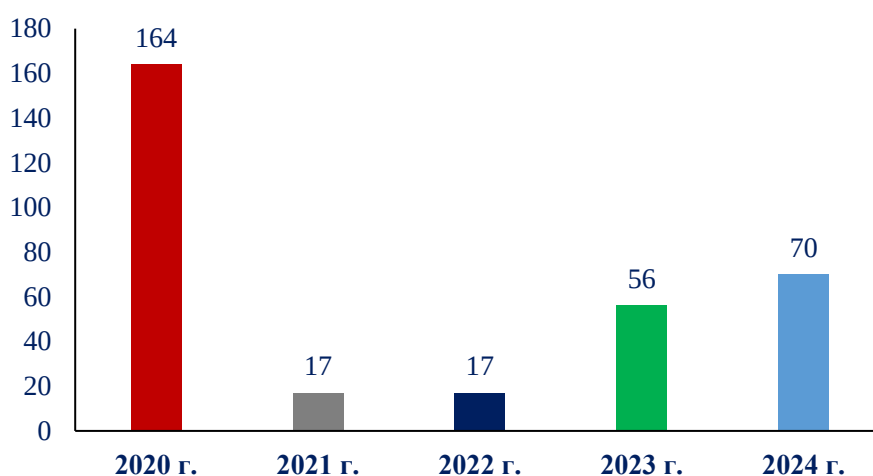
Законът за защита от дискриминация в чл. 4, ал. 1 забранява всяка пряка или непряка дискриминация, основана на пол, раса, народност, етническа принадлежност, човешки геном, гражданство, произход, религия или вяра, образование, убеждения,

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

политическа принадлежност, лично или обществено положение, увреждане, възраст, сексуална ориентация, семейно положение, имуществено състояние или на всякакви други признаци, установени в закон или в международен договор, по който Република България е страна. Тази законова забрана има за цел ефективната борба и превенцията на социалното явление дискриминация, чиито проявни форми и корени са видими в обществото ни.

Въпреки че институцията на омбудсмана на Република България не е специализиран орган за защита от дискриминация, постъпилите жалби през настоящата година са израз на доверието на гражданите в нея, както и признание за полаганите усилия за подкрепа и защита на правата им.

Графика №33 - Брой жалби и сигнали на граждани за дискриминация за периода 2010-2024 г.

През 2024 г. омбудсманът е сезиран с 70 жалби, свързани с разнородни оплаквания за неравно третиране и засягащи както отделни лица, така и неопределен, но определяем такъв кръг от хора.

По вида оплаквания постъпилите жалби са разпределени по следните признаци по чл. 4, ал. 1 от ЗЗДискр.

1. Лично положение и възраст – 46 броя;
2. Увреждане – 6 броя;
3. Лично положение – 4 броя;
4. Множествена дискриминация – по повече от един признак по чл. 4, ал. 1 от ЗЗДискр:
 - а/ сексуална ориентация и лично положение – 2 броя;
 - б/ етническа принадлежност и лично положение – 2 броя;
 - в/ религиозна принадлежност и етническа принадлежност – 3 броя;
 - г/ имуществено състояние и лично положение – 1 брой;
 - д/ пол, лично положение и обществено положение – 2 броя;
 - е/ лично и обществено положение – 4 броя.

Отделно от това следва да се има предвид, че в институцията на омбудсмана има постъпили 21 броя жалби с оплаквания за недостъпна архитектурна среда, регистрирани като тип нарушение „Достъпност“ към засегнати права – „Права на хората с увреждания“, но което е нарушение и по чл. 5 от ЗЗДискр.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Основните оплаквания на гражданите във връзка с нарушени техни права поради неравно третиране могат да бъдат представени по следния начин:

Жалби с оплакване за дискриминация на хората с трайни увреждания над 18-годишна възраст със степен на увреждане над 50% спрямо децата с трайни увреждания до 18-годишна възраст и до завършване на средно образование, но не по-късно от 20-годишна възраст със степен на увреждане над 50%, от страна на Агенцията за социално подпомагане и Министерството на труда и социалната политика на основание чл. 70 от Закона за хората с увреждания (ЗХУ).

В изразеното от институцията становище е акцентирано върху следното:

Целите на Закона за защита от дискриминация са формулирани в неговия член втори: 1) равенство пред закона; 2) равенство в третирането и във възможностите за участие в обществения живот; 3) ефективна защита срещу дискриминация.

Спазването на основополагащия принцип за равенство означава, че не следва да се допускат разлики в третирането на сходни по своята същност ситуации, както и да не се допуска еднаквото третиране на различни ситуации, освен ако няма съществено оправдание за това.

От този принцип произтича и задължението на държавата, в лицето на нейните законодателни и административни органи, да прилага позитивни мерки по отношение на уязвимите социални групи, каквито безспорно са лицата с увреждания и полагащите за тях грижа техни близки (чл. 5, § 3 във връзка с чл. 2 от Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания (КПХУ), чл. 51, ал. 3 от Конституцията на Република България, чл. 10 и чл. 11 във връзка с чл. 2 от ЗЗДискр., чл. 2 от ЗХУ; що се отнася до децата с увреждания – вкл. чл. 7 от КПХУ и чл. 23 от Конвенцията на ООН за правата на детето, а относно позитивните мерки спрямо деца с увреждания изрично следва да се акцентира на правилата, съдържащи се в чл. 23, § 3, § 4 и § 5 от КПХУ). Особената закрила, която държавата дължи по отношение на лицето с увреждане и свързаните с него лица, се изразява наред с останалото и в създаването на конкретен нормативен механизъм за предоставяне на социални помощи, които да способстват за социалната му интеграция, вкл. за полагането на пълноценна грижа от страна на неговите родители и законни представители. Това са мерки, които водят до изравняване на възможностите на лицето с увреждане и на неговото семейство за участие в икономическия, социалния и културния живот с тези на останалите членове на обществото. В случай че държавата в лицето на нейните компетентни органи не предприема никакви действия за изпълнение на това задължение, то следва да се приеме, че посредством бездействието се осъществява дискриминация по признак „увреждане“ спрямо съответната група лица с увреждания, тъй като обективно погледнато тези лица са поставени в по-неблагоприятно положение от това на останалите членове на обществото. От друга страна, самото неизпълнение на задължения, насочени към осигуряване на равно третиране, има като иманентна последица накръняване правото на равно третиране. Ето защо по-неблагоприятното третиране не подлежи на доказване по друг начин, освен чрез установяването на противоправното бездействие. Същото се отнася и до хипотезата, в която държавните органи са предприели определени мерки, които обаче не са довели до изравняване на възможностите на съответната група с възможностите на останалите лица за участие в обществения живот.

Жалби, в които граждани се оплакват от лошо отношение към децата с увреждания в училище от страна както на другите ученици и учители, така и от родители на здрави деца.

Граждани се обръщат към институцията на омбудсмана на Република България, за да споделят своето мнение, че децата с увреждания са дискриминирани постоянно и повсеместно – не ги допускат в спортни клубове, в определени обучения и им се отказват редица услуги. В същото време отбелязват, че Законът за защита от дискриминация забранява всякаква пряка и непряка дискриминация към хората с увреждания, а в чл. 5 от Закона за училищното и предучилищното образование е посочено, че една от основните цели на образованието е именно възпитанието в толерантност към децата и хората с увреждания. Гражданите твърдят, че децата с увреждания са дискриминирани най-често именно в образователните институции и дори, че учители и директори публично в социалните мрежи заявяват, че на тези деца не им е мястото в училище. Цитирано е изказване: „на децата със СОП/увреждания не им е мястото в масовото училище“, и смятат, че то представлява подбуждане към дискриминация спрямо тези деца.

Конкретно във връзка с така цитираното изразено мнение институцията обръща внимание, че така изказано то имплицитно съдържа хипотезата, че всички деца с увреждания са безполезни за обществото и поставят обучението на здравите деца в опасност. По този начин се създава връзка между тяхното здравословно състояние и определянето им като членове на уязвима група, а именно на хората с увреждания и особено на децата с увреждания, на базата на защитения признак „увреждане“ в Закона за защита от дискриминация – чл. 4 от с. 3. За да има наличие на нетолерантност, не е необходимо един или повече от признаците, посочени в чл. 4 от ЗЗДискр., да представляват единствен или определящ фактор, водещ до презрение или до понятие за превъзходство; достатъчно е тези основания да са сред факторите, довели до изразяване на презрение, или до идеята (схващането) за превъзходство. В случая е възможно да се появят в общественото пространство мнения, че децата с увреждания имат определени привилегии и по този начин словесно да се постави отрицателен етикет на социална и морална неприемливост на общността като цяло, което е унизяващо и предизвикващо неприязън към хората от тази общност.

По отношение възможността подобни изявления да се тълкуват като забранена от ЗЗДискр. дискриминация под формата на тормоз (чл. 5 във връзка с § 1, т. 1 от ДР на ЗЗДискр.) и подбуждане към дискриминация (чл. 5 във връзка с § 1, т. 5 от ЗЗДискр. и чл. 2, § 4 от Директива 2000/43/ЕО на Съвета от 29 юни 2000 година относно прилагане на принципа за равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход) и увреждане под формата на различни заболявания е необходимо да се има предвид следното:

Подобно изказване има потенциалната сила да постави в унизително и обидно положение всеки човек с увреждане заради подчертаването по един генерализиращ и стигматизиращ начин на съмнения относно неговите възможности и способности, защото е болен. От друга страна, като се имат предвид изначално крайните негативни нагласи в обществото към хората с увреждания, подобни изказвания са в състояние да оправдават и затвърждават съществуващите стереотипи и предразсъдъци по отношение на хората с увреждания, а те (стереотипите и предразсъдъците) от своя страна сформират поведението. Това се вменява в дефиницията за подбуждане към дискриминация по смисъла на чл. 2, § 4 от Директива 2000/43/ЕО на Съвета от 29 юни 2000 година относно прилагане на принципа за равно третиране на лица без разлика на расата, етническия произход или други защитени признаци, в т.ч. и увреждането.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Тормозът и подбуждането към дискриминация на основата на защитен признак от ЗЗДискр. не подлежат на оправдаване с преследване на законна цел и прилагането на пропорционални средства, защото хомофобията не може да бъде оправдана с каквито и да е цели – нито с правото на свобода на изразяване, нито с политически дискурс или с някаква висока обществена или социална значимост.

Антидискриминационното законодателство се приема, за да може обществото да се бори с проявите на расизъм, хомофобия, ксенофобия, антисемитизъм или каквато и да било форма на нетолерантност.

В изразеното от институцията становище е обърнато внимание върху действията на омбудсмана за защита на правата на децата с увреждания, както и върху изпращаните многобройни препоръки към отговорните за това институции, конкретно към министъра на образованието и науката.

В търсене на решение на проблемите на децата със специални образователни потребности (СОП) под председателството на Съвета за наблюдение на хората с увреждания, администриран през 2024 г. от институцията на омбудсмана, на 17.12.2024 г. е проведена и тематична дискусия. Участие в нея вземат представители на компетентни органи, учители и директори на училища, училищни психолози, родители, експерти от неправителствени организации. Обсъдени са освен огромните проблеми, с които деца със СОП се сблъскват ежедневно, като са споделени и добри практики в някои училища.

Жалби, в които граждани се оплакват от лошо отношение към лица с друго гражданство и етнически произход/раса.

Конкретен пример е случаят на студент в България с различно гражданство, етнически произход и от друга раса. В университета той е бил подлаган на вербални обиди, физически саморазправи, ежедневен тормоз и изолация.

Гражданинът приема всичко това за тенденциозно и дискриминационно, тъй като смята, че отношението към него се дължи на факта, че е лице с различно гражданство, етнос и произход. Търси съдействие тормозът спрямо него от страна на администрацията на университета и другите студенти да бъде преустановен.

Институцията на омбудсмана се обръща към ръководството на университета с препоръка да се извърши спешна проверка по казуса на гражданина.

Акцентираща, че правото на образование е едно от основните права на гражданите, залегнало в Конституцията на Република България – член 53, ал. 1 от КРБ. В Закона за защита от дискриминация (ЗЗДискр.) законодателят е акцентирал върху защитата при упражняване правото на образование и обучение в глава втора, раздел втори, където подробно са отразени всички аспекти на това неотменно право на гражданите. Отделно от това императивната норма на чл. 4, ал. 1 от ЗЗДискр. Гласи: „Забранена е всяка пряка или непряка дискриминация, основана на пол, раса, народност, етническа принадлежност, човешки геном, гражданство, произход, религия или вяра, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично или обществено положение, увреждане, възраст, сексуална ориентация, семейно положение, имуществено състояние или на всякакви други признаци, установени в закон или в международен договор, по който Република България е страна.“

Обръща внимание още, че съгласно § 1, т. 1 от Допълнителните разпоредби (ДР) на ЗЗДискр. „тормоз“ е всяко нежелано поведение на основата на признаците по чл. 4, ал. 1, изразено физически, словесно или по друг начин, което има за цел или резултат накърняване достойнството на лицето и създаване на враждебна, принизяваща, унижителна, обидна или застрашителна среда.“ Освен това съгласно § 1, т. 3, ал. 1 от ДР на ЗЗДискр. „преследване“ е по-неблагоприятно третиране на лице, което е предприело

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

или се предполага, че е предприело или ще предприеме действие за защита от дискриминация и в тази връзка администрацията на университета следва да се въздържа от неблагоприятни за гражданина действия.

В отговора от университета отбелязват, че е извършена спешна проверка и са предприети действия за гарантиране правата на гражданина.

Жалби с оплаквания за тормоз на работното място по смисъла на § 1, т. 1 от Допълнителните разпоредби (ДР) на ЗЗДискр., включително и сексуален тормоз по смисъла на § 1, т. 2 от ДР на ЗЗДискр., както и обиди и заплахи за уволнение.

Дискриминацията на работното място, в частност неравното третиране на пазара на труда, са въпроси, които имат обществен заряд да разтърсят из основи социалния ред във всяка държава. За дискриминация на пазара на труда може да се говори, когато на базата на защитен признак на едно лице му бъде отказано наемане на длъжност или бъде освободено от такава, или бъде неблагоприятно третирано на работното си място във връзка с този признак. Дискриминацията на пазара на труда е тежка форма на нарушение на антидискриминационното законодателство, защото тя лишава гражданина от неговите базисни инструменти за прехрана и съществуване, а оттам и до конституционно гарантираното му право на човешко достойнство.

Така дискриминацията се проявява като причина (механизъм) за възникване на бедност. Ето защо то се нуждае от допълнителни проучвания, за да бъдат опознати тези сложни връзки и да се противодейства на неравното третиране.

Правото на труд е едно от основните права на гражданите, залегнало в Конституцията на Република България – член 48 от КРБ. В ЗЗДискр. законодателят е обърнал специално внимание на защитата при упражняване правото на труд в глава втора, раздел първи, където подробно са отразени всички аспекти на това неотменно право на гражданите.

Омбудсманът със загриженост отбелязва, че през изминалата година постъпват редица жалби с такива оплаквания, поради което сигнализира отговорните за това институции да обръщат особено внимание на тези прояви, защото именно дискриминацията на пазара на труда води до допълнителна социална маргинализация и изпадане в дълбока, а понякога и безперспективна бедност.

Пример за такъв тип нарушения е случай на прекратяване на трудов договор с изявен лекар в университетска болница. Основанието е придобиване право на пенсия поради доказан стаж и възраст. Гражданката обаче не е съгласна трудовото ѝ правоотношение да бъде прекратено, тъй като смята, че има възможност да продължи да работи. Освен това посочва, че в болницата работят много други нейни колеги, придобили право на пенсия на същото основание, което приема за дискриминация спрямо нея. В нейна подкрепа е регистрирана подписка от нейни студенти, които също не са съгласни с решението на ръководството на лечебното заведение.

Пример за тормоз на работното място и заплахи за уволнение от страна на работодател е случаят на служител в образователно-културна институция. Гражданинът е с тежко увреждане на здравето, поради което често му се налага да излиза в отпуск по болест. Този факт е повод неговият работодател да упражнява върху него системен тормоз, което води до влошаване на здравословното му състояние.

В изпратените становища по отделните случаи омбудсманът обръща внимание, че упражнен тормоз от работодател или други длъжностни лица съгласно § 1, т. 1 от Допълнителните разпоредби на ЗЗДискр. е всяко нежелано поведение на основата на признаците по чл. 4, ал. 1 от ЗЗДискр., изразено физически, словесно или по друг начин,

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

което има за цел или резултат накърняване достойнството на лицето и създаване на враждебна, обидна или застрашителна среда.

Освен това в своите препоръки институцията на омбудсмана винаги акцентира и на разпоредбата на § 1, т. 3 от ДР на ЗЗДискр., а именно:

„Преследване“ е:

а/ по-неблагоприятно третиране на лице, което е предприело или се предполага, че е предприело или ще предприеме действие за защита от дискриминация;

б/ по-неблагоприятно третиране на лице, когато свързано с него лице е предприело или се предполага, че е предприело или ще предприеме действия за защита от дискриминация;

в/ по-неблагоприятно третиране на лице, отказало да дискриминира.

Със същите препоръки омбудсманът се обръща и към други работодатели, срещу които са постъпили жалби с оплаквания за неравно третиране от техни служители. В същото време насочва вниманието на жалбоподателите, че могат да потърсят защита на техните права, като подробно разяснява своите правомощия.

Език на омразата

И през изминалата година институцията на омбудсмана със загриженост констатира, че езикът на омразата е неизменна част от публичното говорене, но той присъства и в медиите. Това е проблем, за който институцията алармира и в предходните си годишни доклади, тъй като използването и разпространението му в обществото води до нарушаване на основни човешки права и дори до извършване на престъпления.

Защитаваната позиция от институцията е, че е необходимо да се повиши чувствителността по този проблем и да има навременна реакция от страна на отговорните институции, които имат правомощия да налагат ограничения и наказания при употребата на езика на омразата.

В изразеното още през 2022 г. становище във връзка с проект на Закон за изменение и допълнение на Наказателния кодекс, публикуван за обществено обсъждане на 23 август 2022 г., омбудсманът заяви, че всички престъпления от омраза трябва да бъдат криминализирани и ефективно разследвани и наказвани, а жертвите им да получат освен морално удовлетворение и справедливост, и обезщетение за вредите, които са претърпели. Констатациите са, че самите институции не разпознават престъпленията от омраза, а ги квалифицират като хулигански прояви.

България е една от малкото държави в Европа, в чието законодателство не присъстваше престъпление от омраза срещу хората с различна сексуалност.

Затова и с удовлетворение омбудсманът приема измененията в Наказателния кодекс през 2023 г., обн. в ДВ, бр. 67 от 2023 г., че деяние, извършено по расистки, ксенофобски или свързани със сексуалната ориентация подбуди, подлежи на наказание по НК. Много ЛГБТ+ организации в проведени срещи изрично благодарят на институцията за подкрепата и усилията ѝ за вече влезлите в сила законодателни промени в НК, защото същите представляват сериозна гаранция за защита на основните човешки права.

За омбудсмана с поправките в НК на гражданите се дава гаранция, че правата им ще бъдат защитени. Омбудсманът акцентира, че антидискриминационното законодателство се приема, за да може обществото да се бори с проявите на расизъм, хомофобия, ксенофобия, антисемитизъм или каквато и да било форма на нетолерантност.

Езикът на омразата има потенциалната сила да постави в унизително и обидно положение всеки човек с различна сексуална ориентация заради подчертаването по един генерализиращ и стигматизиращ начин на съмнения относно неговия морал, защото е с различна сексуална ориентация. От друга страна, имайки предвид изначално крайните

негативни нагласи в обществото към ЛГБТ+ общността, едно подобно мнение е в състояние да оправдава и затвърждава съществуващите стереотипи и предразсъдъци по отношение на хомо/би/транссексуалните хора, а те (стереотипите и предразсъдъците) от своя страна сформират поведението.

Омбудсманът още веднъж подчертава, че правото на изразяване на мнение или убеждение е основно право на човека, което е установено в редица международни правни актове и в Конституцията на Република България – чл. 10 от Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи, чл. 19 от Международния пакт за граждански и политически права, чл. 21 от Хартата на основните права на Европейския съюз, чл. 39 от Конституцията на Република България. Това право включва изразяването на мнение и разпространяването му, но то не е абсолютно и е съпроводено със специални задължения и отговорности и може да бъде ограничавано за зачитане на правата и доброто име на другите. По-специално това право не включва пропагандирането на омраза, ненавист, враждебност или унижаване на основата на защитените признаци. Изразяването и разпространението на мнение е ограничено от забраната за дискриминация, която е установена в законите именно за санкциониране на прояви на расизъм, ксенофобия, хомофобия или други форми на нетолерантност.

В същото време обаче в институцията постъпват и жалби от граждани, с които изразяват мнение, че тези поправки създават предпоставки за неравно третиране.

Конкретно в жалбите се визира заглавие на статия „Human Rights Watch: Пазете гейовете от насилие“. Жалбоподателите изразяват тезата, че всички хора трябва да имат равни права, но не са съгласни с пропагандирането, налагането и показността на този процес. Посочват, че нямат нищо против хората с такава ориентация, но не приемат парадирането и търсенето на права, още повече че това влияе и върху децата. Смятат, че хората с хетеросексуална ориентация са дискриминирани и техните права са нарушени. Изразяват мнение, че ЛГБТ движенията търсят не просто „признание“, а целият привилегии, основани на тяхната различност.

Темата за езика на омразата намери израз в проведени от различни неправителствени организации семинари и конференции, в които активно участие вземат представители на институцията на омбудсмана.

На 31 септември и 1 октомври 2024 г. експерти от институцията участват в „Семинар за правата на човека“, организиран от ЛГБТИ организация „Действие“.

Семинарът е с насоченост за общинска и държавна администрация с фокус върху правата на системно изключвани групи като роми, бежанци и ЛГБТИК+ хора. Във фокуса на семинара са престъпленията с дискриминационен мотив на сексуална ориентация, раса и етнос, както и какви мерки могат да предприемат общините в Република България, за да се противодейства на тези престъпления. На второ място, обсъждат се общинските наредби в Стара Загора, Бургас и Пловдив, дискриминационно ограничаващи използването на общински рекламни площи. На трето място, обсъждат се институционализираната дискриминация и отказът на държавата да признае правен статут на еднородните двойки и на транссексуалните лица и какво може да бъде направено от страна на държавата, за да бъдат спрени десетките дела срещу общините. Не на последно място, обучението се фокусира върху публичното говорене по темите, свързани с равното третиране на роми, бежанци и ЛГБТИК+ хора.

На 8 октомври 2024 г. експерти от институцията на омбудсмана на Република България вземат участие в заключителната конференция на тема: „Равни – заедно: укрепване на ролята на гражданските организации на уязвими общности в България да противодействат на дискриминацията, нетолерантността, езика на омраза и престъпленията от предразсъдъци“. Събитието е организирано от БХК и присъстват

представители на различни международни организации, ангажирани със защитата на човешките права.

Конференцията е финално събитие на проекта „РАВНИ – ЗАЕДНО“ (EQUALTOGETHER), съфинансиран от ЕС, изпълняван от партньорски правозащитни организации от България и Швеция. Събитието събира на едно място гражданското общество – представители на едни от най-уязвимите малцинства в България: роми, ЛГБТИ общности, мигранти, публични власти и правозащитни институции – национални и международни.

Основната цел на форума в София е да представи изводи от анализи и продукти, резултат на българо-шведското партньорство, с фокус разпознаване и реакция на нетолерантността, дискриминацията, речта на омраза и престъпленията от предразсъдъци.

Сред водещите задачи на проекта „РАВНИ – ЗАЕДНО“ (EQUALTOGETHER) е да създаде българска коалиция от неправителствени организации за регистриране на престъпления от омраза в национален мащаб и да стимулира ролята на гражданския сектор в докладването на инциденти от омраза чрез специална платформа: www.equal.bg.

Споделят се и проблеми на трансгендърните хора.

В изказването си представителите на институцията описват пример на гражданин, лице, родено с женски генитален пол, съобразно който са вписани данните за пола му в регистрите за гражданско състояние, но с противоположен невроцеребрален пол, поради което се възприема и самоопределя като лице от мъжки пол. Това означава, че за държавната администрация той е все още лице от женски пол, което е посочено и в личната му карта, но тези данни не съответстват на външния му вид. Същият среща редица трудности пред различни институции, когато следва да се установи неговата самоличност. Към момента на подаване на жалбата до институцията на омбудсмана пред Софийския градски съд е висящо производството по юридическата промяна на пола му, т.е. на записаните по него данни за пол в регистрите за гражданско състояние. Гражданинът се обръща към институцията с молба да бъде изразено становище по така поставения казус. Омбудсманът насочи вниманието, че следва да се има предвид фактът, че в продължение на десетилетия в Република България се допуска по съдебен ред промяна на данните за пол на транссексуални молители.

През 2023 г. поради разнопосочна съдебна практика Върховният касационен съд на Република България се произнесе, че действащото законодателство не допуска подобна промяна и към настоящия момент всички дела за промяна на пола са спрени. От институцията обаче е акцентирано, че независимо от недопускането на промяна на данните за пол в регистрите за гражданско състояние по отношение на трансгендърните лица съществува общо за всички субекти задължение за зачитане на личния и семейния им живот, който включва и тяхното самоопределение и достойнство (в този смисъл – Решение № 15 от 26.10.2021 г. по конст. д. № 6/2021 г. на Конституционния съд на Република България), както и обща забрана за дискриминация (съгласно чл. 4, ал. 1 във вр. с § 1, т. 17 от Допълнителните разпоредби на Закона за защита от дискриминация). В тази връзка институцията посочва, че съгласно горесцитираното решение на Конституционния съд на Република България действащата позитивноправна уредба в България, включително на конституционно ниво, допуска промяната на данните за пол в регистрите за гражданско състояние за лица, живеещи с междуполови (интерсекс) състояния, при които полът не може еднозначно да бъде определен. При посочената категория лица също често срещано е несъответствието между вписаните при раждане данни за пол, обективните полови характеристики и самоопределянето на лицето, поради което нерядко в зряла възраст такива лица също извършват преход към пол, несъответен на вписания при раждането им. Съгласно

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

решението на съда „правото на тези лица да се самоопределят към един или друг пол и съобразно това да се изиявяват и общуват в социалния си живот не може да се поставя под съмнение и е защитено както от чл. 8 на Европейската конвенция за правата на човека, така и от чл. 4, ал. 2 от Конституцията, гарантиращи достойнството и свободата на личността като ценности от най-висш ранг“.

Постъпват и жалби с оплаквания за това, че проповядването на дискриминация към хората с увреждания следва да бъде инкриминирано наравно с другите форми на дискриминация, тъй като в НК са защитени редица други признаци – политически убеждения, сексуална ориентация, етнически произход, религия, но не е посочен признак „увреждане“.

Отстояваната многократно позиция от институцията на омбудсмана е, че е задължително сред защитените признаци в наказателните състави да се включат също така „пол“ и „увреждане“. Съществен проблем е, че към момента законодателят не е предвидил изрично задължение за вземане предвид на дискриминационните подбуди при извършването на каквито и да са престъпления като утежняващи вината обстоятелства.

Следва да се акцентира, че целта на антидискриминационното законодателство е да промени обществото, а това не би било постижимо без осъзнаването на проблематиката в историческия и обществения ѝ контекст. Нетолерантността може да се проявява и в най-тежката морално укорима и правно санкционирана форма на престъпление. Престъпления, мотивирани от нетолерантност, се случват навсякъде по света и през последните години предизвикват реакции на засилена тревога от институциите на Европейския съюз и от различни международни организации като Организацията на обединените нации (ООН), Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ), Върховния комисар по правата на човека в Съвета на Европа, Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността (ЕКРН) и други. Този род престъпления се оценяват от международната общност като такива с много широко унищожително въздействие, защото в сравнение с останалите престъпления те се извършват не просто спрямо конкретно лице или неговата собственост, а срещу цялата общност, към която жертвата принадлежи или се свързва. Подбуждайки страх срещу или у някоя общност, нараства и чувството на несигурност. Като последица този род престъпления са в състояние да възродят стари или да създадат нови предубеждения, предразсъдъци и негативен образ на „различните“ и по този начин да породят недоверие и напрежение в обществото. Като резултат престъпленията от нетолерантност са с особена тежест и опасност и като такива имат потенциал да застрашат сигурността и стабилността във и между общностите и държавите.

Съветът на Европейския съюз, отчитайки повишената опасност на някои специфични форми на дискриминация и необходимостта от по-ефективната борба с тях, прие Рамково решение 2008/913/ПВР относно борбата с определени форми и прояви на расизъм и ксенофобия посредством наказателното право¹⁴, с което вмени в задължение на държавите членки въвеждането на такива законодателни мерки на национално ниво, че определените в решението форми на дискриминация се санкционират от наказателното право, а расистките и ксенофобските мотиви на престъпленията се отчитат като утежняващо отговорността обстоятелство при определянето на наказанието. Държавите членки трябва да предприемат необходимите мерки за изпълнение на рамковото решение до 28 ноември 2010 г.

¹⁴ Официален вестник на Европейския съюз, L 328 от 6.12.200 г.8, стр. 55–58.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

В националното ни законодателство към момента съществуват правни норми, санкциониращи като престъпление определени прояви на нетолерантност¹⁵, но съдебната практика по прилагането им е оскъдна и в контекста на значимостта им се нуждае от повишено внимание на всички ангажирани с проблематиката власти.

Постъпват жалби и за медийни публикации, касаещи проблемите на хора с психични увреждания, а признак „увреждане“ все още не присъства в българското законодателство като мотив за извършване на престъпление от омраза срещу хората с увреждания, както е посочено по-горе.

Омбудсманът подробно разяснява на гражданите, че подобни публикации правят внушението, че всички хора с психични заболявания са опасни за обществото и поставят живота и здравето на другите граждани в опасност.

Посочва, че обвързването на личностните качества на тези хора с тяхното увреждане създава предпоставка за неравно третиране, защото по този начин в обществото се налага стереотип за тези граждани. Смята, че тяхното увреждане и впоследствие поведение е плод на заболяване, за което тези лица нямат вина и към техните проблеми трябва да се подхожда с разбиране и съпричастност.

През годините институцията винаги е изтъквала, че държавната политика за психично здраве трябва да изведе като приоритет необходимостта от повишаване качеството на живот чрез успешна деинституционализация на болните с психични заболявания и тяхната социализация чрез услуги в общността.

Проблеми на ромската общност

Проблемите с дискриминацията спрямо ромската общност в България са трайно стереотипизирани в българското общество, затова и са на вниманието на омбудсмана от самото създаване на институцията. Независимо от факта, че тя не е специализиран орган за защита от дискриминация, във всички свои годишни доклади омбудсманът настоява за спазване на антидискриминационното законодателство по отношение на тази голяма уязвима група граждани с цел тяхната интеграция в обществения живот и пълноценното и активно участие в него. Позицията на институцията е, че приоритет на отговорните органи следва да бъде ефективното прилагане на съществуващата нормативна уредба за борба с антиромските нагласи и дискриминацията чрез повишаване на институционалната култура и експертен капацитет на публичните институции, повишаване на доверието в тяхната дейност с акцент върху правозащитната и правораздавателната такава, повишаване на информираността на представителите на ромските общности за техните права и механизмите за тяхната защита.

Институцията многократно е привличала вниманието на властите и е акцентирала, че за успешното решаване на съществуващите проблеми е важно да се приложи интегриран и децентрализиран подход.

От Министерския съвет е приета Национална стратегия на България за равенство, приобщаване и участие на ромите (2021–2030 г.) и Националният план за действие за периода 2022–2023 г. На 17 май 2023 г. на заседание на Министерския съвет е приет Административният мониторингов доклад за Национална стратегия на Република България за равенство, приобщаване и участие на ромите (2022–2030 г.).

Омбудсманът отново подчертава, че важен политически знак за интеграционния процес ще е стратегията по ромските проблеми да бъде поставена на вниманието на НС. За да бъдат ефективни дейностите от стратегията, е необходимо да

¹⁵ чл. 162 – чл. 166, чл. 172, ал. 1 от НК.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

се разработи към нея специално приложение с конкретни мерки за борба с антиромската дискриминация, неща, което в последната година не са се случили.

Отделно от това и не на последно място следва да се има предвид, че са постъпили 21 броя жалби с оплаквания за недостъпна архитектурна среда, регистрирани като тип нарушение „Достъпност“ към засегнати права – „Права на хората с увреждания“, но което е нарушение и по чл. 5 от ЗЗДискр.

1. Темата за достъпността на архитектурната среда за трудноподвижни хора и хора с увреждания, самостоятелно нарушение на чл. 5 от ЗЗДискр., е предмет на редица подадени жалби до институцията на омбудсмана през всички години, а през 2024 г. техният брой е 21. По всички тях са изпращани препоръки до отговорните органи и са предприети действия за защита на правата на заинтересованите граждани.

С широк отзвук е последното становище по жалба № 3400/2024 г., подадена от граждани във връзка с недостъпна архитектурна среда в района на предгаровия площад около Централна жп гара и Централна автогара. След извършена проверка на място и след констатиране на редица нарушения е изпратена препоръка до кмета на Столичната община.

В отговор на препоръката на институцията още същият ден от получаването ѝ от Столичната община обявяват на интернет страницата си, че общината стартира нов план за обновление и безопасност на подлеза на „Ротондата“ пред Централна жп гара: „Нов план за обновление и безопасност на подлеза на „Ротондата“ пред Централна жп гара започва до края на октомври 2024 г. Той е изготвен от Столичната община заедно с администрацията на район „Сердика“ и кмета на района.

Планът е насочен към решаването на дългогодишните проблеми в района, без необходимост от пълна реконструкция, но се акцентира върху ефективни и бързи действия. Той е част от по-широка стратегия за развитието на бул. „Княгиня Мария Луиза“ и „Предгаров площад“.

Мерките, предвидени в плана, целят не само да подобрят инфраструктурата, но и да създадат по-безопасна и привлекателна градска среда. Подробно са разписани основните акценти. Някои от основните дейности също вече са в процес на реализация.

Обсъжда се нов план за почистване и поддържане на зоната след завършване на изброените дейности, за да се превърне подлезът на „Ротондата“ в място, през което хората преминават и което ползват със спокойствие и комфорт.

Тези мерки представляват първа стъпка към превръщането на подлеза на „Ротондата“ в безопасно и оживено пространство, което ще служи на жителите и гостите на София.

2. Отделно от това в институцията постъпват и жалби с оплаквания за недостъпност до обособените паркоместа за хора с увреждания, като най-отчетливият пример е във Варна.

Констатациите са, че, от една страна, има обособени такива места, но те са на място, което на практика е най-трудно за достигане и маневриране. Вместо да бъде обособен вход за лесен достъп до паркоместото, точно пред него са разположени в конкретния случай контейнери за смет. От друга страна, поради липса на места за паркиране в района масово това паркоместо за хора с увреждания (законно и обозначено със съответния знак) бива „запушвано“ от други автомобили. На практика, ако единственото паркоместо за хора с увреждания е свободно, лицето трябва да спре, да слезе, да потърси собственика на „запушващия“ автомобил, да му позвъни, да го изчака да пристигне и премести автомобила си и чак тогава да се опита да паркира, още повече че въпросното паркоместо е под градус. Ако гражданинът потърси помощта на

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

репатриращ автомобил, то и тогава служителите не могат да достигнат до неправилно паркиралите автомобили, за да бъдат те преместени.

В отговор на изпратените препоръки да бъдат предприети мерки за решаването на поставения от гражданите проблем институцията е информирана, че незабавно ще бъдат предприети съответните действия по осигуряване на безпрепятствен достъп до паркоместата, предназначени за хора с увреждания.

3. През настоящата година постъпват жалби от родители на деца с увреждания, които посещават Центъра за специална образователна подкрепа (ЦСОП) „Лозенец“. Посочват, че Центърът е финансиран по проект на МОН за изграждане на рампа за достъп до сградата и изграждане на вътрешен асансьор. Това е крайно необходимо с оглед нуждите на децата, които посещават институцията ежедневно.

Избран е изпълнител на проекта, но процесът на финансиране от страна на МОН трябва да стартира в календарната 2024 г., в противен случай финансирането ще бъде загубено.

За нуждите на изграждането на проекта е издадена виза за проектиране и строителство от община „Лозенец“. Важен елемент обаче в целия процес е наличието на частни претенции към част от двора, които на този етап са неуредени. В резултат на това тези граждани са подали жалба срещу продължаване на изграждането на двете съоръжения, които са изцяло за удовлетворяване на основни потребности на деца с увреждания.

Гражданите са сезирали областния управител на София за този проблем, но не са уведомени предприети ли са някакви мерки за намиране на решение на описания казус, а в случай че са предприети – на какъв етап се намира процесът.

Настояват да бъдат предприети необходимите мерки за реализиране на проекта, тъй като срокът на финансирането изтича съвсем скоро.

С оглед функциите на институцията на омбудсмана на Република България е важно да се отбележи, че липсата на достъпност, освен че създава сериозни затруднения за заинтересованите лица, в т.ч. за хората с увреждания, но е и нарушение на редица международни и вътрешни нормативни актове – ратифицираната от Република България Конвенция на ООН за правата на хората с увреждания, Хартата на основните права на ЕС, Закона за защита от дискриминация и Наредба № РД-02-20-2 от 26.01.2021 г. за определяне на изискванията за достъпност и универсален дизайн на елементите на достъпната среда в урбанизираната територия и на сградите и съоръженията.

Във връзка с изложеното и със загриженост за правата на децата и техните семейства институцията на омбудсмана сезира кмета на община „Лозенец“ и областния управител на гр. София в спешен порядък да бъде решен този проблем.

От постъпилия отговор от кмета на район „Лозенец“ става ясно, че още през август 2024 г. в спешен порядък е издадена виза за проектиране на „Асансьорна уредба (в окото на стълбищната клетка) в сградата на ЦСОП „Лозенец“ и външна покрита рампа към сградата за осигуряване на достъпна среда“. При спазване на законовите разпоредби и на основание чл. 140, ал. 3 от ЗУТ издаденият административен акт е съобщен на собствениците на частния имот, попадащ в УПИ I, доколкото същите са заинтересовани лица по чл. 131 от ЗУТ. Визата за проектиране е обжалвана от един от собствениците и към момента е образувано и висящо съдебно производство пред Административен съд – София-град.

Съобщава се още, че е проведена среща с областния управител на град София, на която е поет ангажимент за решаване на казуса, а също така и търсене на подкрепа и от страна на министъра на образованието.

Основни препоръки:

1. Да бъдат предприети действия, вкл. и нормативни изменения, за справедлива подкрепа на децата с увреждания и със специални образователни потребности с цел ефективното прилагане на приобщаващото образование, което да гарантира тяхното включване в обществото.
2. Да бъдат предприети действия за разрешаване на проблемите с липсата на изградена достъпна среда за хората с намалена подвижност.
3. Да бъдат взети мерки за противодействие на дискриминацията на пазара на труда, особено по отношение на хората с увреждания.
4. Да бъдат предприети действия за разрешаване на проблема с липсата на достатъчно разпознаваемост и противодействие на използването на езика на омразата.
5. Компетентните органи да се ангажират с мерки и действия, с които да се повишава чувствителността на обществото към проявите на дискриминация и езика на омразата.

ХП. ПРАВО НА ЗАЩИТА В ИЗПЪЛНИТЕЛНОТО ПРОИЗВОДСТВО

И през 2024 г. продължава да се наблюдава лек спад в броя на жалбите на граждани във връзка с конкретни изпълнителни производства (214) в сравнение с тези през 2023 г., когато са били 341. Намалването на броя на жалбите срещу съдебни изпълнители представлява естествено следствие от приетите през 2019 г. промени в Гражданския процесуален кодекс (ГПК) по инициатива на омбудсмана, като тази тенденция се наблюдава именно оттогава. Извън посочената бройка остават разгледаните казуси относно съдебното изпълнение при прием на граждани на място, както и телефонните им обаждания по такива проблеми.

Въпреки че омбудсманът не е сред органите, които разполагат с контролни правомощия по отношение на съдебните изпълнители, броят на подадените жалби и сигнали сочи, че гражданите имат доверие в институцията и очакват положителна намеса в защита на правата им като длъжници, а в доста случаи и като вискатели в изпълнителните производства.

Проблемите, които гражданите споделят с институцията на омбудсмана, са свързани най-вече с наложени запори, за които се твърди, че са изненадващи и без предварително уведомяване на длъжниците, както и че те изобщо не знаят да са били съдени. В тази връзка е важно да се има предвид, че когато заповедта за изпълнение не е била връчена надлежно; не е била връчена лично и в деня на връчването длъжникът не е имал обичайно местопребиваване на територията на Република България; не е могъл да узнае своевременно за връчването поради особени непредвидени обстоятелства; не е могъл да подаде възражението си поради особени непредвидени обстоятелства, които не е могъл да преодолее, има възможност за подаване в едномесечен срок на възражение пред въззивния съд.

Също така следва да се разясни на гражданите и възможността на залепване на уведомление при условията на чл. 47 от Гражданския процесуален кодекс, а именно, когато ответникът в продължение на един месец не може да бъде намерен на посочения по делото адрес и не се намери лице, което е съгласно да получи съобщението. В този случай връчителят залепва уведомление на вратата или на пощенската кутия, а когато до тях не е осигурен достъп – на входната врата или на видно място около нея. Когато има достъп до пощенската кутия, връчителят пуска уведомление и в нея. Важно е да се има предвид, че невъзможността ответникът да бъде намерен на посочения по делото адрес се констатира най-малко с три посещения на адреса с интервал от поне една седмица между всяко от тях, като най-малко едно от посещенията е в неприсъствен ден. Това правило не се прилага, когато връчителят е събрал данни, че ответникът не живее на адреса, след справка от управителя на етажната собственост, от кмета на съответното населено място или по друг начин и е удостоверил това с посочване на източника на тези данни в съобщението. Трябва да се знае също, че съдът служебно проверява и местоработата на ответника и разпорежда връчване по местоработата, съответно местослуженето или мястото за осъществяване на стопанска дейност.

Гражданите се оплакват също, че не се дава възможност за доброволно плащане, тъй като нямат достъп до средствата си поради вече наложени запори. В отговорите до жалбоподателите се разяснява, че с оглед предприемането на изпълнителни действия едновременно с поканата за доброволно изпълнение следва да имате предвид разпоредбата на чл. 428 от Гражданския процесуален кодекс, съгласно която съдебният

изпълнител е длъжен да покани длъжника да изпълни доброволно задължението си в двуседмичен срок. Поканата съдържа името и адреса на вискателя и предупреждение към длъжника, че ако в дадения му срок не изпълни задължението си, ще се пристъпи към принудително изпълнение. В поканата се съобщават наложените запови и възбрани. Съгласно чл. 507 от същия нормативен акт заповното съобщение на третото задължено лице се изпраща едновременно с изпращане на поканата за доброволно изпълнение до длъжника.

Като често срещан проблем се очертава налагането на запов в Националния осигурителен институт и извършване на удържки от пенсията, когато длъжникът работи и получава освен пенсия и трудово възнаграждение, тъй като в тези случаи секвестрируемата част от доходите му се определя от сбора на двете получавани суми, а удържката се извършва от пенсията, дори сама по себе си същата да е несеквестрируем доход. В тези случаи освен неразбирането на гражданите защо се удържа от пенсията в размер под минималната работна заплата за страната, в няколко жалби се установи, че удържките продължават в същия размер и след прекратяване на трудовото правоотношение на длъжника, когато той остава с пенсия като единствен доход.

По повод размера на дълга по изпълнителното дело също постъпват запитвания от страна на длъжниците в производството. В отговорите до последните се акцентира, че дългът по изпълнителното дело се формира от задължението към вискателя такова, каквото е посочено в акта, подлежащ на изпълнение, от разноските по изпълнението, които прави вискателят след образуване на изпълнителното дело, и от таксите по съдебния изпълнител по Тарифата за държавните такси, които се събират от съдилищата по Гражданския процесуален кодекс, когато вземането се събира от държавен съдебен изпълнител, и по Тарифата за таксите и разноските към Закона за частните съдебни изпълнители, когато производството по принудително изпълнение е образувано при частен съдебен изпълнител.

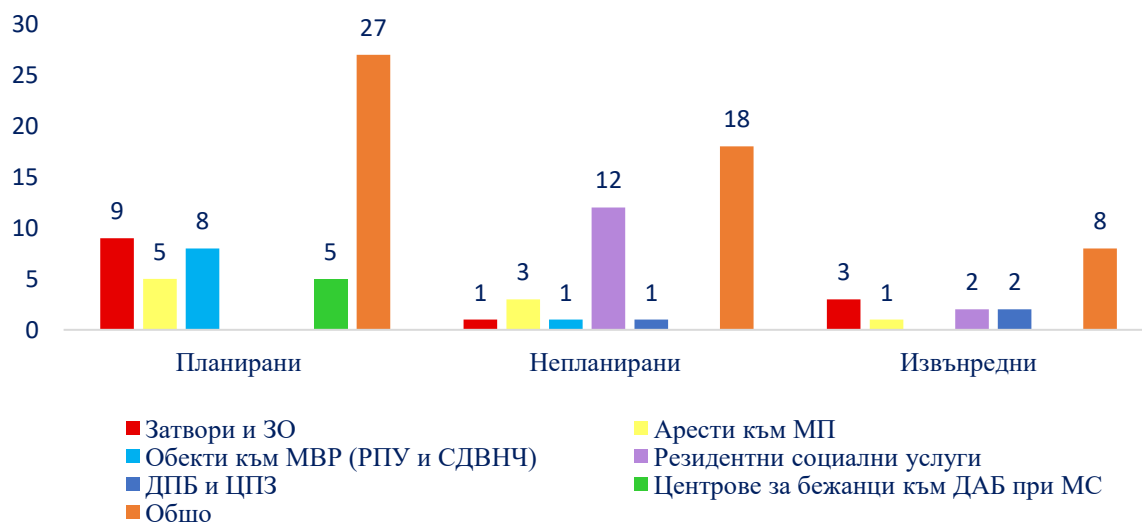
Сред отправяните искания на гражданите до обществения защитник са и тези за прекратяване на образуваните срещу тях изпълнителни производства. В тази връзка лицата, конституирани като длъжници по делото, следва да знаят, че съгласно разпоредбата на чл. 433 от Гражданския процесуален кодекс изпълнителното производство се прекратява с постановление, когато: 1. длъжникът представи разписка от вискателя, надлежно заверена, или квитанция от пощенската станция, или писмо от банка, от които се вижда, че сумата по изпълнителния лист е платена или внесена за вискателя преди образуване на изпълнителното производство; ако длъжникът представи разписка с незаверен подпис на вискателя, последният при спор е длъжен да декларира писмено, че разписката не е издадена от него, в противен случай тя се приема за истинска; 2. вискателят е поискал това писмено; 3. изпълнителният лист бъде обезсилен; 4. с влязъл в сила съдебен акт бъде отменен актът, въз основа на който е издаден изпълнителният лист, или този акт се признае за подправен; 5. посоченото от вискателя имущество не може да бъде продадено и не може да бъде намерено друго секвестрируемо имущество; 6. не са заплатени дължимите авансово такси и разноски по изпълнението, освен в случаите на чл. 83; 7. бъде представено влязло в сила решение, с което е уважен искът по чл. 439 или 440; 8. вискателят не поиска извършването на изпълнителни действия в продължение на две години, с изключение на делата за издръжка. От значение е да се има предвид и обстоятелството, че изпълнителното производство се приключва с изпълнение на задължението и събиране на разноските по изпълнението.

ХІІІ. НАЦИОНАЛЕН ПРЕВАНТИВЕН МЕХАНИЗЪМ

На основание разпоредбата на чл. 28г, ал. 3 от Закона за омбудсмана за 13-а поредна година институцията на омбудсмана представи годишен доклад за дейността си като Национален превантивен механизъм (НПМ). Функциите и правомощията на омбудсмана на Република България като Национален превантивен механизъм са свързани с прилагането на Факултативния протокол към Конвенцията против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание на ООН и промените в Закона за омбудсмана, обнародвани в „Държавен вестник“, брой 29 от 2012 г.

През 2024 г. бяха осъществени общо 53 проверки в затвори и затворнически общежития, в следствени арести, в държавни психиатрични болници, в центрове за настаняване на бежанци и чужденци, в арести за 24-часово задържане на МВР и в центрове за настаняване от семеен тип за деца и възрастни.

Графика №34. Брой проведени проверки от НПМ през 2024 г. по категории проверявани органи

1. ПРАВА НА ЛИЦАТА С ПСИХИЧНИ ЗАБОЛЯВАНИЯ

На първо място и с особена острота през последните две години се постави въпросът за защита правата на лицата с психични заболявания. Омбудсманът на Република България, в изпълнение на функциите си на НПМ за психично здраве (ЦПЗ) и социални заведения за лица с психични разстройства.

С особена острота през последните години се поставя въпросът за защита правата на лицата с психични заболявания. Омбудсманът на Република България, в изпълнение на функциите си на Национален превантивен механизъм, извършва ежегоден мониторинг на държавни психиатрични болници (ДПБ), центрове за психично здраве (ЦПЗ) и социални заведения за лица с психични разстройства.

По смисъла на Конвенцията против изтезанията на ООН и Европейската конвенция за предотвратяване на изтезанията на Съвета на Европа държавните психиатрични болници са места за лишаване от свобода, тъй като част от пациентите са настанени със съдебни решения и не могат доброволно да ги напускат. Омбудсманът

като НПМ следи за недопускане на изтезания и други форми на нечовешко или унижително отношение в тези места.

За съжаление констатираните проблеми през изминалите години продължават да са актуални и през 2024 г. В Народното събрание бяха обсъждани, но все още не са приети предложените промени в Закона за здравето, глава „Психично здраве“. Още през 2012 г., когато започна дейността си, омбудсманът като НПМ установи, че ДПБ никога (преди проверките на екипи на НПМ) не са били обект на одит от страна на компетентните органи по отношение на медицинската им дейност. Тази негативна констатация е сред основните причини за неспазване изискванията на медицинските стандарти и за недостатъчния обем и вид на здравните грижи, които се предоставят на пациентите.

През 2020 г. омбудсманът изпрати становище относно проект на Стратегия за психично здраве на гражданите на Република България 2020–2030 г. и плана за действие към нея до министъра на здравеопазването. Омбудсманът обърна внимание, че редица от държавните психиатрични болници са с неподходящо местоположение, лоша материална база, без кадрова обезпеченост и са отдалечени от многопрофилни болници за активно лечение. Като цяло трябва основно да се реформира държавната психиатрична помощ, с акцент върху правата на пациентите, особено на лицата, които са настанени на задължително и принудително лечение.

➤ **Липса на достатъчен контрол от страна на държавните институции –** ДПБ се финансират по методиката на **историческия бюджет** и не се проверяват от Националната здравноосигурителна каса, а само от Изпълнителна агенция „Медицински надзор“, предимно при подадени жалби от пациенти. **Бюджетът е ключов инструмент за управлението на дейностите в психиатричните болници и за спазване на правата на пациентите.** При историческия бюджет няма пряка връзка между обема и качеството на извършените медицински дейности и постъпващите средства. Финансовите средства, които се отпускат на държавните психиатрични болници, са крайно недостатъчни и това е причината както за недобрите материално-битови условия в лечебните заведения, така и за подчертания недостиг на медицински кадри поради ниското заплащане на техния труд и лошите условия на работа. Ниската кадрова обезпеченост, от една страна, липсата на средства за подходящо оборудване, обзавеждане и лекарствени продукти – от друга, са фактори, които силно снижават количеството и качеството на медицинските грижи, предоставяни на пациентите. Омбудсманът многократно е препоръчвал на Министерството на здравеопазването **начинът на финансиране да бъде унифициран за всички здравни заведения за стационарно лечение, като бъде обвързан с качеството на предоставената здравна услуга.**

➤ **Липса на медицински персонал –** Хроничният недостиг на психиатри се забелязва във всички ДПБ. Липсват и медицински сестри с опит в психиатричните здравни грижи. В тази връзка омбудсманът препоръча на Министерството на здравеопазването да се акцентира върху привличане на повече специалисти със специалност „Психиатрия“ и „Детска психиатрия“, както и да се преразгледа Правилникът за устройството и дейността на лечебните заведения за стационарна психиатрична помощ в частта численост на персонала, за да се подобри кадровата обезпеченост и да се гарантира равна здравна грижа за всички психично болни.

➤ **Липса на качествена психосоциална рехабилитация** на хората с психични заболявания, която да се извършва чрез система от услуги, предоставяни от Министерството на труда и социалната политика. Основна част от грижата за психично болните лица трябва да е свързана с подобряване качеството им на живот чрез изграждане на социални услуги в общността като дневни центрове за хора с психични разстройства, центрове за настаняване от семеен тип за пълнолетни лица с психични

разстройства. Омбудсманът многократно е препоръчвал на Министерството на труда и социалната политика и Министерството на здравеопазването да се работи за извеждане на тази група болни от изолацията им в болнична среда и да им се предоставят интегрирани здравно-социални грижи. **Държавната политика за психично здраве трябва да изведе като приоритет необходимостта от повишаване качеството на живот чрез успешна деинституционализация на болните с психични заболявания и тяхната социализация чрез услуги в общността.**

➤ **Нарушения на Наредба № 1 от 28 юни 2005 г. за реда за прилагане на мерки за временно физическо ограничаване, както следва: 1. Липса на постоянно наблюдение на пациента, задължително според разпоредбите на чл. 11 на Наредбата.** Пациент, по отношение на който се прилага мярка за временно физическо ограничаване, се наблюдава **непрекъснато** от определените от лекаря медицински сестри, които се сменят на всеки час. Наблюдението от медицинските сестри се осъществява чрез пряк визуален контрол или с дистанционни средства при временно изолиране и край леглото на пациента при временно имобилизиране; **2. Нерегистриране на мерките за временно физическо ограничаване** чрез изолация е предпоставка за прилагане на тази мярка без медицински основания и без да е изпълнен определеният за това ред, с което се нарушават права на пациентите;

Пример:

*През август 2024 година екип на институцията на омбудсмана в качеството му на НПМ извърши проверка в психиатричната клиника към УМБАЛ „Св. Марина“ – гр. Варна, по повод **поредния трагичен случай на изгорял пациент, докато е с наложена мярка за временно физическо ограничаване „имобилизация“**. Бяха констатирани съществени нарушения на изискванията на Наредба № 1 от 28 юни 2005 г. за реда за прилагане на мерки за временно физическо ограничаване при пациенти с установени психични разстройства, както и неспазване на предписания от контролните органи.*

➤ **Липса на изградена и работеща система за пожароизвестяване с централна сигнализация** въпреки отправени предписания от контролните органи. Още от 2019 г. омбудсманът алармира министъра на здравеопазването за необходимостта да се регламентира изискване за инсталиране на противопожарни инсталации като критерий за качество на здравната грижа с оглед подобряване сигурността на пациентите с психични заболявания.

Трябва да се напомни, че през октомври 2021 г. Комитетът против изтезанията (КПИ) към Съвета на Европа посети България, като констатациите и отправените препоръки бяха силно обезпокоителни. Установени са случаи на пациенти, завързани към леглото с колани с 4- или 5-точково фиксиране в стаи за изолация за повече от 48 часа, с подложки за инконтиненция през целия период, в които е трябвало да уринират и дефекират, като тези подложки се сменят на всеки шест часа. Пациенти са съобщили, че ръцете им са били връзвани над главата и това е причинявало болка, подуване и изтръпване на горните крайници. Подобни болезнени и продължителни интервенции се определят като **малтретиране и изтезание**. Поради липсата на постоянно лично наблюдение от страна на персонала пациентите са държани в изолатора, без да имат сигурен начин, по който да привлекат вниманието на персонала, като са оставени да викат напразно от вътрешността на заключената стая или да се опитват да размахат вързаните си ръце към камерата за видеонаблюдение (при наличие на такава), чийто екран е в далечна стая, в която често няма хора.

По отношение на регистрирането на мерките за ограничаване, както е установено и при предишни посещения, въпреки че ограничаването на пациентите се записва в регистрите на отделенията със съответните подробности, това се извършва **формално** и

не отразява действителността. Дори периоди на изолация и механично ограничаване, които са продължили няколко дни, се записват като продължили точно шест часа в случаите на изолация и точно два часа в случаите на механично ограничаване (допустимият максимум по българското законодателство). В допълнение редица случаи на изолация и механично ограничаване **изобщо не са регистрирани**.

Подобно положение е наблюдавано от делегациите на КПИ по време на посещенията им през 2017 г. и 2020 г., а проверката на досиетата на пациентите потвърждава, че прегледите на случаите от вътрешните психиатрични комисии на болниците и от съда по правило наистина се провеждат на всеки шест месеца. Въпреки това пациентите посочват, че не са получили копия от докладите за психиатричната им експертиза, нито копия от съответните съдебни решения.

От своя страна институцията на омбудсмана като НПМ при извършваните проверки установи, че е накърнено и правото на адвокатска защита (чл. 56 от Конституцията на Република България) и особено ограничено е правото на личен контакт между представляваното лице и процесуалния му представител – адвокат, като е възпрепятствано упражняването на адвокатската професия и адвокатските права на адвокат съобразно чл. 134, ал. 1, изр. 2 от Конституцията и Закона за адвокатурата.

От гледна точка на ограниченото право на личен контакт между настанения пациент и процесуалния му представител – адвокат, налице са признаци и за допуснато нарушение на правото на справедливо и публично разглеждане на делото от независим съд съобразно чл. 6 от Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи. Поставя се и въпросът за допуснато нарушение на чл. 13 от Конвенцията по отношение задължението на държавата да осигури ефикасни вътрешнонационални средства и механизми за защита на правата, юстициабилни по самата Конвенция и протоколите към нея.

За съжаление три години след констатациите на Комитета пациентите, настанени в ДПБ, споделят за същите проблеми при проверките на екипа на омбудсмана:

- нерегламентирана и твърде продължителна изолация и имобилизация;
- ограничени контакти с външния свят (липса на редовни разходки в двора или достъп до телефон);
- пациентите не се запознават със съдебните си решения, както и със съдебно-психиатричните си експертизи;
- пациенти са принуждавани да подписват декларации за информирано съгласие за лечение, без да разбират какво подписват или като се използва принуда чрез заплахи, за да се подпишат.

Тревожно критични продължават също да са **проблемите с предоставяне на социални услуги** на уязвими групи и липсата на контрол за изпълнението на основни стандарти, които създават предпоставки за заплахата за живота на настанените лица.

При поредния случай на сериозен инцидент със смъртен случай в институция, която предоставя социални услуги, без да притежава необходимия за целта лиценз, през 2024 г. институцията на омбудсмана незабавно се обърна към компетентните органи с предложение за предприемане на спешни действия за регламентиране на наказателна отговорност на лицата, които предоставят социални услуги без лиценз или не спазват стандартите и критериите за качество на социалните услуги и тези действия водят до опасност за живота и здравето на лицата, ползващи социални услуги.

Препоръки:

С оглед защита правата на лицата с психични заболявания омбудсманът на Република България счита, че е крайно наложително да се предприемат редица спешни мерки с цел предотвратяване на всяка възможна форма на унизително отнасяне или изтезания:

1. Да се обособи деянието „изтезание“ като самостоятелно престъпление;
2. Да се осъвремени правната уредба на реда за прилагане на мерки за временно физическо ограничаване при пациенти с установени психични разстройства и да се изготви протокол за прилагане на принудителните мерки „имобилизация“ и „изолация“, в който ясно да е отбелязано с каква продължителност и колко често могат да бъдат изолирани и фиксирани пациентите за период от 24 часа, както и да се конкретизират основанията, при които се прилагат тези мерки;
3. Да се разширят възможностите за граждански контрол чрез задължително включване на лице с юридическо образование и представител на правозащитна неправителствена организация в състава на Комисията за надзор по прилагането на мерките за временно физическо ограничаване;
4. Да се унифицира начинът на финансиране за всички здравни заведения за стационарно лечение, като бъде обвързан с качеството на предоставената здравна услуга;
5. Държавната политика за психично здраве да изведе като приоритет повишаване качеството на живот чрез успешна деинституционализация на болните с психични заболявания и тяхната социализация чрез услуги в общността.
6. Да се извършва редовен и ефективен контрол от Изпълнителна агенция „Медицински надзор“ върху дейността на Държавните психиатрични болници, Центровете за психично здраве и психиатричните клиники;
7. Да бъдат предприети действия за инсталирането на пожароизвестителни системи с централна сигнализация във всички психиатрични структури на територията на Република България;
8. Да се реформира държавната психиатрична помощ, с акцент върху правата на пациентите, особено на лицата, които са настанени на задължително и принудително лечение;
9. Да се предприемат спешни мерки за привличане на повече специалисти със специалност „Психиатрия“ и „Детска психиатрия“.

2. ПРАВА НА ЛИЦАТА, ТЪРСЕЩИ ЗАКРИЛА

Международна закрила

В качеството си на НПОМ всяка година омбудсманът извършва проверки в **центровете за временно настаняване на чужденци** към Министерството на вътрешните работи и в **центровете за настаняване на бежанци** към Държавната агенция за бежанците при Министерския съвет (ДАБ при МС). Основен акцент при всяка проверка е оценка на **условията, при които живеят непридружените малолетни и непълнолетни лица и предоставяните форми на подкрепа.**

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Освен условията на живот стриктно се съблюдава спазването на гарантираните по закон права на лицата в производство по международна закрила като: право на жилищно настаняване, право на медицински грижи, право на информация, право на правна помощ и други.

В рамките на правомощията на обществения защитник е изследването на въздействието на промените в законодателството върху правата на засегнатите лица, както и проследяването на действията на компетентните държавни органи. При установяване на риск от застрашаване или накърняване на основни права и свободи се отправят задължителни препоръки до държавните институции. В изпълнение на тези функции омбудсманът наблюдава въвеждането и изпълнението на международните правни актове в българското законодателство и практика.

При извършените наблюдения и проверки през 2024 г. беше констатирано, че предвид стратегическото географско положение на страната и това, че Република България се явява външна граница на Европейския съюз, традиционно миграционният натиск в страната е силен.

Институцията на омбудсмана, в дейността си като НПМ, констатира хронични проблеми, за които многократно са сезирани компетентните органи, но до този момент все още не са предприети необходимите действия за отстраняването им.

Сред основните дефицити в защитата правата на лицата, търсещи международна закрила, лицата с временна закрила, както и чужденците с отказана закрила са:

➤ Лоши материално-битови условия, породени от недостатъчно финансиране в центровете за настаняване на ДАБ при МС и СДВНЧ към МВР, изразяващи се в наличие на вредители в помещенията, високи температури през летните месеци, морално остаряла и амортизирана материална база;

➤ Дефицити в медицинското обслужване поради недостиг на медицински специалисти, което води до силно затруднен и ограничен достъп до медицинско обслужване;

➤ Липса на пълна и ясна информация за лицата, търсещи закрила, относно техните права и условия за законно пребиваване на територията на българската държава;

➤ Липса на устойчива и дългосрочна държавна стратегия за подкрепа и интегриране на разселените лица, с която трайно да бъдат гарантирани правата им за достъп до социални, здравни и образователни услуги;

➤ Липса на трайно утвърдена практика чужденците да бъдат информирани за съдържанието на индивидуалните административни актове, издадени спрямо тях на език, който владеят, както и за правото им да ги обжалват по съдебен ред в рамките на нормативно предвидения преклузивен срок.

През 2024 г. екипи на институцията на омбудсмана като НПМ извършиха проверки в двата специални дома за временно настаняване на чужденци към Министерството на вътрешните работи и в 5 от центровете за настаняване на търсещи закрила лица към Държавната агенция за бежанците при Министерския съвет. Основен фокус на всяка проверка е оценката на условията, в които живеят настанените лица, предоставяните форми на подкрепа за интегрирането им в общността, както и спазването на гарантираните им законови права, най-важните сред които:

- Право да останат на територията на страната;
- Право на социално подпомагане;
- Право на здравно осигуряване;
- Право на достъпна медицинска помощ и безплатно ползване на медицинско обслужване при условията и по реда за българските граждани и други.

По официални данни от ДАБ при МС общият брой лица, подали молби за закрила през 2024 година, е **12 250**, от които **56** кандидати са получили статут на бежанец, **4895**

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

са получили хуманитарен статут, **3140** лица са получили отказ. Общият брой на производствата по молби е **15 392**, от които **7301** производства са били прекратени.

Тревожен остава ръстът на непридружените малолетни и непълнолетни лица в страната. Според статистически данни на ДАБ при МС за периода 1.01.2024 – 31.12.2024 г. подадените молби за закрила от непридружени малолетни и непълнолетни лица са общо **2601**, от които **234** са малолетни, **717** деца са на възраст между 14–15 години, **1650** деца са на възраст между 16–17 години. Най-много подали молби за закрила са гражданите на държави, в които се водят военни конфликти като Сирия, Афганистан, Мароко, Египет и Ирак.

Значителен напредък в областта на защитата на правата на непридружените деца е изпълнението на многократно отправяната през годините от омбудсмана препоръка да бъде създадена сигурна зона за непридружени деца, търсещи закрила в най-големия регистрационно-приемателен център на ДАБ при МС – този в гр. Харманли.

Зоната беше открита на 16 май 2024 г. в присъствието на представители на всички ангажирани институции, включително и представители на омбудсмана. Капацитетът на сигурната зона е 98 места за настаняване с възможност за увеличаване в случай на криза.

Въпреки отбелязания напредък редица проблеми продължават да са налични, сред които проблемите с контрола на **хигиенно-санитарните условия, с достъпа на лицата до специализирана здравна помощ, с необходимостта от осигуряване на по-добра охрана в обектите.**

Все още е актуална препоръката на омбудсмана за необходимостта от въвеждане на системна политика за закрила и интегриране на ненавършилите пълнолетие непридружени лица. Необходимо е да бъде направена оценка на възможните мерки за осигуряване на закрила и подкрепа на непридружените лица чрез интеграцията им в общността. Наложително е да бъдат положени усилия за извеждане на децата от центровете за бежанци, след като са придобили бежански, хуманитарен статут или убежище в страната, и да бъдат настанени в подходяща социална услуга в общността.

Важно е всички заинтересовани институции (ДАБ при МС, ДАЗД, АСП) да работят заедно, целенасочено и координирано и непридружените лица, получили статут в страната, да бъдат настанени в подходяща социална услуга или в приемни семейства по модела на други европейски държави.

Друг основен проблем за лицата, получили статут в страната, е свързан със задължението им **в 14-дневен срок да напуснат центровете, в които са настанени, и да заявят адрес в общината, в която ще се установят.** Това ги поставя в трудно и уязвимо положение поради препятствията, които срещат при намирането на адрес, на който да бъдат регистрирани. В практиката си омбудсманът е констатирал, че често регистрацията представлява затруднение за чужденците, които разполагат с прекалено кратък срок да заявят адрес и често не разполагат с необходимите документи, като валиден договор за наем например. В резултат на това се създава **масова практика на нерегламентирана „продажба“ на адресни регистрации**, по-конкретно български граждани срещу заплащане позволяват на бежанци да се регистрират на адреса им, а самите бежанци са принудени да си „купуват“ адресни регистрации в страната.

Във връзка с този наболял проблем в рамките на сформирана работна група за промени в Закона за гражданската регистрация, в която участие взе и институцията на омбудсмана, беше направено предложение за допълнение на Закона за гражданска регистрация с нова разпоредба. **Предложението на експертите на омбудсмана се състоеше в това да се въведе разпоредба, с която да се регламентира право на лицата, получили статут в страната, да заявят адрес в общината, в която**

пребивават, в случаите, когато не разполагат с необходимите по закон документи и не са успели да се регистрират в рамките на краткия 14-дневен срок. Направеното предложение беше одобрено и обявено в „Държавен вестник“ от 8 октомври 2024 година, като беше въведена нова разпоредба – чл. 93, ал. 6 от Закона за гражданската регистрация, която влезе в сила от 10.12.2024 г.

В резултат от извършените проверки и констатираните проблеми бяха отправени следните препоръки:

- Да се разработи системна държавна политика за закрила и интегриране на ненавършилите пълнолетие непридружени лица, получили статут на бежанец, включително чрез настаняването им в подходяща социална услуга.
- Да се създаде устойчива политика за информиране на лицата, търсещи закрила, относно условията за пребиваване в Република България.
- Да се намери устойчиво и дългосрочно решение за осигуряване на достатъчно медицински персонал в центровете за настаняване на бежанци.

На основание чл. 39а, ал. 2 от Закона за чужденците в Република България **омбудсманът е единствената държавна институция, която извършва наблюдение при извеждането на чужди граждани**, с наложени принудителни административни мерки – „връщане до страна на произход, страна на транзитно преминаване или трета страна“ и „експулсиране“. Във връзка с тези си правомощия през 2024 г. омбудсманът извърши наблюдение върху изпълнението на общо **30 принудителни административни мерки по връщане до страна на произход**. Наблюдаващите екипи установиха **системни проблеми** при проверка на личните дела на чуждите граждани, най-вече свързани с **непълното окомплектоване на документацията (досието на чужденеца)**.

➤ Липса на доказателства, че чуждите граждани са запознати със съдържанието на издадените им заповеди за налагане на принудителни административни мерки, с правото им да ги обжалват по реда на Административнопроцесуалния кодекс и правото им да получат правна помощ.

➤ Липса на доказателства, че настанените в СДВНЧ чужди граждани са запознати с правото им на правна помощ и че са се срещали с адвокати, които са ги консултирали и запознали с техните права и възможности за защита.

➤ При образувани производства пред ДАБ при МС за предоставяне на международна закрила **не се прилагат доказателства**, че съответните производства са прекратени или приключени с влезли в сила решения за отказ от предоставяне на защита.

➤ Налагане на мярката „принудително настаняване в специален дом за временно настаняване на чужденци“, без да се проучи индивидуално случаят на чужденеца и въпреки наличието на възможност за прилагане на други по-леки, нерепресивни, обезпечителни мерки по ЗЧРБ.

Във връзка с констатираните при проверките проблеми бяха отправени следните препоръки:

➤ Да се създаде механизъм за системен контрол на незаконно отблъскване на чужденци по границата, включително чрез командироване на допълнителни служители.

➤ Да бъде утвърден единен образец на заповеди за налагане на принудителни административни мерки (ПАМ) по ЗЧРБ, който да бъде подписван от чуждия гражданин и от заклет преводач.

➤ Да се създаде механизъм за системно уведомяване на омбудсмана относно предстоящи изпълнения на принудителни административни мерки по ЗЧРБ.

➤ Да се окомплектоват пълно досиетата на чужденците, настанени в СДВНЧ.

Временна закрила

Вследствие на военната агресия на Русия срещу Украйна милиони хора избягаха от войната, търсейки убежище в страните от Европейския съюз, с което беше задействан съществуващият механизъм по **Директива 2001/55** относно минималните стандарти за предоставяне на временна закрила. Съгласно легалната дефиниция, съдържаща се в **чл. 2а)** от Директива 2001/55, временната закрила представлява процедура, която има характер на **изключителна мярка**.

Временна закрила се предоставя в случай на масово навлизане на чужденци, които са принудени да напуснат държавата си по произход поради въоръжен конфликт, гражданска война, чужда агресия, нарушаване на човешките права или насилие в големи размери на територията на съответната държава или в отделен район от нея и които не могат по тези причини да се завърнат там (**чл. 1а, ал. 3 ЗУБ**). Временна закрила се предоставя от МС във връзка с решение на Съвета на Европейския съюз. Предвид продължаващите военни действия в Украйна с **Решение № 54 от 25.01.2024 г. на Министерския съвет** срокът на временна закрила е удължен до **4.03.2025 г.**, като се очаква същият да бъде удължен с още една година – до 4.03.2026 г.

Спазването на правата на лицата с временна закрила продължава да е на вниманието на институцията на омбудсмана, като основен акцент се поставя на **правото им на жилищно настаняване, право на достъп до медицински грижи, право на социални помощи, право на информация и други**.

Въпреки направените изменения и допълнения в ЗУБ с цел синхронизация на законодателството ни с европейските правни актове се констатира известни **празноти и противоречия в националните правни актове в областта на убежището**.

Така например Директивата за временна закрила предвижда, че **няма пречка лице с временна закрила да подаде молба за международна закрила**. В тази връзка е установено, че председателят на ДАБ при МС е издал заповед **№ РД05-263/8.04.2022 г.**, с която се нарежда **преустановяване регистрирането и образуването на производства по предоставяне на международна закрила по молби, подадени от разселени лица от Украйна**. Това означава, че дори лице, ползващо временна закрила, да подаде молба за международна закрила, производството ще бъде **прекратено**. Заповедта на председателя на ДАБ при МС е обжалвана по съдебен ред, но потвърдена от Върховния административен съд и съответно е в сила. Проблемът се задълбочава допълнително от това, че **съобразно чл. 40, ал. 3 от ЗУБ регистрационната карта на лицата с временна закрила не се приравнява на документ за самоличност**, с което се прегражда пътят на лицата до редица услуги и като цяло им се нарушават основни права и свободи, гарантирани по закон. По редица административни дела са правени искания за преюдициално запитване до Съда на ЕС дали националната правна уредба в настоящия вид (ЗУБ) съответства на правото на ЕС, но засега те са отхвърляни. В част от държавите членки на ЕС лицата с временна закрила могат да подават молби, като производството се спира за срока на временната **закрила, а не се прекратява**, като по този начин пътят им за международна закрила не се прегражда напълно.

Във връзка с констатираните при извършените проверки проблеми бяха отправени следните препоръки:

- Да се изготви държавна стратегия за интегрирането на разселените лица с конкретни мерки за достъп до социални, здравни и образователни услуги.
- Да се синхронизира имунизационният календар на децата чужденци с този в Република България.
- Да се адаптират образователните форми за включване на деца, които получават международна или временна закрила.

- Да се осигури психологична помощ на нуждаещи се непридружени деца и лица, пристигащи от зони на конфликт.
- Да се осигурят лекарства за хронично болни пациенти с поддържаща терапия до получаване на статут на международна или временна закрила.

3. ПРАВА НА ДЕЦАТА В КОНФЛИКТ СЪС ЗАКОНА

Друг проблем, който придобива характеристиките на хроничен дефицит в защита правата на човека в България, е свързан с правата на децата в конфликт със закона. През изминалите единадесет години омбудсманът като НПМ и мониторингов орган по Конвенцията за правата на детето е поставял различни акценти в дейността си, като един от основните приоритети е правата на децата в конфликт със закона, настанени в институции. През 2014 г. и 2015 г. омбудсманът като НПМ публикува два тематични доклада за състоянието на възпитателните училища – интернати (ВУИ) и социално-педагогическите интернати (СПИ). В докладите подробно са разгледани: правната характеристика на ВУИ и СПИ в международноправен и вътрешноправен аспект; профилът на настанените деца и условията на живот; качеството на образованието и допълнителните дейности; отношението и мерките на закрила за настанените деца; качеството на медицинското обслужване; административният и техническият капацитет на ВУИ и СПИ.

Във всеки от своите годишни доклади като НПМ омбудсманът неизменно отправя препоръка за **закриване на интернатите и въвеждане на съвременни и ефективни мерки за работа с децата извършители**, включващи възстановително правосъдие и превантивна работа с тях, както и **създаване на защитна социална система, включваща мрежа от услуги** (интегрирани услуги и възпитателни, психо-социални и защитни мерки и механизми за подкрепа) по отношение на деца, които са в конфликт със закона.

Третият тематичен доклад за правата на децата, настанени във ВУИ и СПИ, констатира серия хронични пороци:

- ВУИ и СПИ не отговарят на международните стандарти – те са от така наречения казармен тип сгради, т.е. помещенията за спане, бани, тоалетни са общи. Децата, настанени в тях, нямат достъп до качествено образование и медицински грижи. Близките им не могат да ги посещават поради отдалечеността на институциите и липсата на средства.

- Възпитателните мерки по чл. 13 на ЗБППМН носят характеристиките на наказателна репресия, т.е. техният възпитателен ефект е в налагането на санкция или ограничение.

- Липса на последващ периодичен съдебен контрол и осигуряване на правна помощ на настанените деца във връзка с наложените им възпитателни мерки (българската държава вече е осъждана в Европейския съд по права на човека – Делото „Д. Л. срещу БЪЛГАРИЯ“ от 19 май 2016 г.).

- Приложимото законодателство не позволява непълнолетните, настанени във възпитателен център – интернат, да се обръщат към съдебните органи, за да поискат преразглеждането на задържането си.

- Във вътрешното право на България не съществува периодична и автоматична проверка по отношение на разглежданото задържане.

Препоръки:

За поредна година омбудсманът като НПМ подчертава, че е **необходимо приемане на национална политика и стратегия за детско правосъдие с дългосрочен хоризонт**. Усилията на органите на властта трябва да са насочени изцяло към бързото закриване на институциите за деца в конфликт със закона и създаване на защитена социална система, включваща създаване на мрежа от услуги (интегрирани услуги и възпитателни, психо-социални и защитни мерки и механизми за подкрепа) по отношение на тези деца:

1. Реформа в системата за детско правосъдие и оценка на нуждата от функциониране на специализирани съдебни състави за деца;
2. Отмяна на Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, действащ от 1958 г., и приемане на Закона за отклоняване от наказателно производство и налагане на възпитателни мерки на непълнолетни лица;
3. Закриване в най-кратък срок на интернатите и въвеждане на съвременни и ефективни мерки за работа с децата извършители, включващи възстановително правосъдие и превантивна работа с тях;
4. Създаване на защитена социална система, включваща мрежа от услуги (интегрирани услуги и възпитателни, психо-социални и защитни мерки и механизми за подкрепа) по отношение на деца, които са в конфликт със закона и техните семейства.
5. Продължава да е актуална и препоръката за необходимостта да се предприемат ефективни законодателни действия за транспонирането в НПК на Директива 2016/800/ на ЕС относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство.

4. ПРАВА НА ДЕЦАТА И ПЪЛНОЛЕТНИТЕ ЛИЦА, НАСТАНЕНИ В СОЦИАЛНИ РЕЗИДЕНТНИ УСЛУГИ

През 2024 г. омбудсманът като НПМ извърши внезапни проверки в общо 14 социални институции за деца и пълнолетни лица. През годините многократно е отправяна препоръка да се ускори процесът на деинституционализация на грижата за възрастни, тъй като продължителното пребиваване на хора с увреждания в институции нарушава основни човешки права, а самите домове могат да се определят като места за лишаване от свобода.

В докладите си омбудсманът като НПМ е отбелязвал негативната констатация за очевидна липса на воля и визия за преместване на услугите за резидентна грижа в общността. Вместо това се наблюдава противоположна тенденция – материалната база на институциите остава същата, разкрита на голямо разстояние от общинския център и в някои случаи без съпътстваща инфраструктура се преустройва с минимални средства за създаване на защитени жилища и центрове за настаняване от семеен тип. Това води до практиката новите услуги да се разполагат в двора на съответната резидентна услуга.

Омбудсманът като НПМ отново припомня, че в Общите европейски насоки за преход от институционална грижа към грижа в общността (с.129) е посочено: Разработването на планове за бъдещо използване на сградите трябва да бъде част от процеса на закриване на институциите... Важно е да се гарантира, че нито една част от

сградата няма да се използва за предоставяне на институционална грижа за която и да е група ползватели.

Трайната изолация на хора с увреждания допълнително задълбочава тяхното заболяване. Това е предпоставка за потенциални трудности при преместването им в нови социални услуги и е пречка за успешното им бъдещо включване в обществото. Поради това становището на омбудсмана като НПМ е, че новите резидентни социални услуги следва да се разкриват в общността в близост до здравна и социална инфраструктура.

От съществено значение е и осигуряването на достъпна среда в резидентните социални услуги за деца и лица. Омбудсманът многократно е посочвал, че без значение от профила на социалната услуга неосигуряването на достъпна среда нарушава изискванията, предвидени в: Конвенцията на ООН против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание; Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания; Закона за хората с увреждания; Закона за устройство на територията; Наредба № РД-02-20-2 от 26.01.2021 г. за определяне на изискванията за достъпност и универсален дизайн на елементите на достъпната среда в урбанизираната територия и на сградите и съоръженията.

Също така, липсата на достъпност засяга основни човешки права и достойнството на хората с увреждания и противоречи на критерий 4.4 от Стандарт 4 за средата за предоставяне на услугите (Приложение № 12 към чл. 11, ал. 1) на Наредбата за качеството на социалните услуги. Тормозът и поддържането на недостъпна архитектурна среда се счита за дискриминация по смисъла на чл. 5 от Закона за защита от дискриминацията. Лицата и организациите, извършващи дискриминация, носят административнонаказателна отговорност (чл. 78 и сл. от Закона за защита от дискриминацията).

По отношение на екипите от служители и управителите на всички проверени социални услуги становището на омбудсмана като НПМ е, че те са добре обучени професионалисти, които предоставят социални услуги с много добро качество и се стремят да подобрят състоянието и качеството на живот на настанените деца и лица. Омбудсманът многократно е заявявал становището си, че основният фактор, от който зависи предоставянето на качествена социална услуга, е човешкият ресурс. Полагането на грижи за лица и деца, настанени в резидентни услуги в общността, е трудна и отговорна задача, с чието изпълнение са натоварени служителите, които ежедневно работят с тях.

Институцията на омбудсмана отбелязва, че трудът на служителите в резидентните социални услуги е специфичен, предвид изключително сериозното здравословно състояние на настанените в тях лица и деца, за които служителите отговарят лично. Поради наличието на свободни щатни бройки в почти всички посетени услуги е видна необходимостта от подкрепа на екипите, включително чрез осъществяване на обучения, супервизии и не на последно място – увеличаване на трудовите им възнаграждения.

Препоръки:

1. Да не се разкриват социални услуги от нов тип в сградите на старите съществуващи услуги.
2. Децата и пълнолетните лица, които са в процес на деинституционализация предстои да бъдат изведени, да бъдат предварително подготвени за извеждането им.
3. Екипите и медицинското лице в местата, където ще бъдат преместени децата и пълнолетните лица, да се запознаят предварително с индивидуалните им потребности.

4. Децата и лицата, чиито близки поддържат контакт с тях, да бъдат настанени възможно най-близко до местоживеенето им.
5. Да има задълбочена комуникация от страна на отделите „Закрила на детето“ към Дирекциите „Социално подпомагане“ с управителите на резидентните социални услуги за деца.
6. Да се извърши пълно обследване дали всички сгради, в които се предоставят социални услуги за деца и лица, отговарят на нормативните изисквания, особено по отношение на достъпна среда.
7. Да се предприемат действия за допълнителна подкрепа на екипите, които полагат грижи за потребителите на резидентни услуги.

5. ЗАЩИТА НА ЛИШЕНИТЕ ОТ СВОБОДА В МЕСТАТА ЗА ИЗТЪРПЯВАНЕ НА НАКАЗАНИЯ КЪМ МИНИСТЕРСТВОТО НА ПРАВОСЪДИЕТО (МП)

През 2024 г. се запази тенденцията за голям обем проверки в местата за лишаване от свобода и за задържане към Министерството на правосъдието. Бяха извършени 22 (двадесет и две) проверки в местата за лишаване от свобода към системата на Министерството на правосъдието, от които 5 затвора (Затвор Пазарджик, Затвор Плевен, Затвор Сливен, Затвор Стара Загора и Затвор Пловдив), 7 затворнически общежития (5 от открит тип, две от смесен тип), в Поправителния дом за непълнолетни девойки към Затвора Сливен и 8 (осем) проверки в следствени арести (Арести Елхово, Хасково, Свиленград, Пазарджик, „Г. М. Димитров“ (2 проверки), „Майор Векилски“, Сливен и Стара Загора). В проверките на местата за лишаване от свобода и изпълнение на мярката „задържане под стража“ е обхванат най-големият контингент от инспектирани лица – общо 1409 лишени от свобода и задържани, настанени в обектите към момента на инспектиране.

Основните проблеми на пенитенциарната система продължават да бъдат актуални и през 2024 година. Особено внимание беше обърнато на проблемите, свързани с неблагоприятните условия на живот в местата за лишаване от свобода и за изпълнение на мярката „задържане под стража“, които създават риск от поставяне на лишените от свобода и задържаните лица в условия на изтезание, лошо, унижително и/или жестоко отнасяне. Сред тях са основно пренаселеността и недостатъчното жилищна площ, ограничен и недостатъчен достъп до естествена дневна светлина, наличие на вредители (хлебарки и дървеници) в помещенията за настаняване, лоша и морално остаряла материална база. Констатираните проблеми са, както следва:

□ Лоши материално-битови условия – морално остарял и силно амортизиран сграден фонд, ограничен достъп до естествена дневна светлина, липса на вентилация и климатизация през летните месеци, наличие на влага и мухъл в спалните помещения, наличие на хлебарки, дървеници и други вредители;

□ Затруднен достъп до медицинско обслужване и дефицит на лекарствени продукти. Липсата на достатъчно медицински персонал, най-вече на назначени на щатна длъжност лекари, налага други медицински специалисти (лаборанти, медицински сестри) да извършват несвойствени за длъжността им дейности като амбулаторни прегледи и дори назначаване на лечение. Липса на лекари по дентална медицина ограничава достъпа до дентално лечение, а много от медицинските центрове и стационарите на затворите не съответстват на изискванията за лечебни заведения. Липсата на преводачи затруднява оказването на медицинска помощ, когато сред настанените лица има чужди граждани. Дефицитът на медицински специалисти частично е компенсирал чрез ангажирането на лекари на граждански договори, но

институцията на омбудсмана продължава да настоява за осигуряване и гарантиране на постоянно присъствие на медицински лица (вкл. психиатри) в местата за лишаване от свобода, тъй като се отчита ръст на задържаните и лишените от свобода, които страдат от психични проблеми вследствие на употреба на наркотични вещества. Недостатъчният асортимент от лекарствени продукти, както и годишният лимит по отношение на стойността им, налага на лишените от свобода, голяма част от които са социално слаби, да заплащат сами. Бяха отправени препоръки за повишаване на годишния лимит и разширяване на асортимента на доставяните по техническата спецификация (списък) лекарствени продукти в местата за лишаване от свобода;

□ Оплаквания от лошо отношение, насилие и неоказване на съдействие от страна на затворническата администрация. Неспазване на законово гарантирани права на задържаните или осъдените като право на информация, право на защитник във всички фази на процеса, право на труд и други;

□ Липса на бюджетно финансиране за социални дейности – затруднява се ресоциализацията и реинтеграцията на лишените от свобода. Констатиран е нисък процент лишени от свобода, включени в образователен и трудов процес. Омбудсманът многократно е подчертавал значението на правото на труд и образование като основни средства за поправително-превъзпитателно въздействие. Правото на подходяща работа на лишените от свобода е установено съгласно чл. 77, ал. 1 от ЗИНЗС, а съгласно чл. 41, ал. 1 от Наказателния кодекс „трудът по време на наказанието има за цел превъзпитание и повишаване на професионалната квалификация“.

При извършените проверки екипите на омбудсмана като НПМ констатираха порочна практика копия от индивидуални административни актове, които пряко въздействат върху правната сфера на лишени от свобода (напр. заповедите, с които се отказва преместване на лишен от свобода) и които подлежат на обжалване по съдебен ред, да не се предоставят за запознаване на лишени от свобода. Омбудсманът като НПМ намира това за грубо нарушение на гарантираното право на защита на всеки лишен от свобода, тъй като невръчването на заповедите на директора на ГДИН възпрепятства лишените от свобода да ги обжалват в законовия срок пред компетентния съд.

Ниската трудова и учебна ангажираност на лишените от свобода се дължи, от една страна, на липсата на достатъчно стимули и ниска мотивация. От друга страна, налице са и административни пречки за включването им в образователния процес поради това, че редица лишени от свобода фигурират в регистъра на Министерството на образованието като формално завършили основно или средно образование.

Препоръки:

1. Да бъдат възобновени опитите за привличане на достатъчен брой медицински Персонал, и най-вече лекари, в медицинските центрове към съответните институции.
2. Да бъдат обсъдени възможностите за повишаване привлекателността на лекарската работа, в това число относно трудовото възнаграждение и други придобивки, както и чрез провеждане на индивидуални разговори с лекари от населеното място или областта, в която се намира институцията.
3. Да бъде предприета инициатива съвместно със НЗОК и РЗОК в съответните области за осигуряване на възможността лекарят – началник на МЦ, да може да изпълнява в пълен обем дейности по издаване на направления, рецепти и др. с оглед гарантиране правата на здравноосигурените лица.
4. Да бъдат обсъдени възможностите съвместно с МЗ лекарите във всички институции да имат възможност от продължаващо обучение, и най-вече специализация.

5. Да бъде извършвано редовно актуализиране на списъка с лекарствени продукти и консумативи, осигурявани с централна доставка, като същевременно бъде взето предвид повишаването на цените на редица лекарствени продукти и консумативи.
6. Да бъде извършена оценка на необходимостта от извършване на ремонтни дейности на медицинските центрове и стационарите към тях, като бъдат приведени в съответствие с хигиенните норми и изискванията за лечебни заведения, за създаване на нормални условия за пациентите и персонала.
7. Да бъдат осигурени финансови средства за извършване на основен ремонт в местата за лишаване от свобода, вкл. чрез подмяна на отоплителните системи.
8. Да бъде създаден ред за заплащане на лекарствените продукти със средства на затворите при констатирана липса на постъпление в личната сметка на лишените от свобода.
9. Да бъде предприета инициатива за повишаване на годишния лимит и разширяване на асортимента на доставяните по техническата спецификация (списък) лекарствени продукти в местата за лишаване от свобода.

6. ЗАЩИТА НА ЛИЦА, ЗАДЪРЖАНИ В МЕСТАТА ЗА НАСТАНЯВАНЕ КЪМ МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪТРЕШНИТЕ РАБОТИ (МВР)

През 2024 година омбудсманът извърши проверки в помещенията за 24-часово задържане на 5 (пет) полицейски управления – Районно полицейско управление – гр. Пазарджик, Районно полицейско управление – гр. Септември, Районно полицейско управление – гр. Сливен, Първо и Второ районно полицейско управление при ОД на МВР гр. Стара Загора, към системата на Министерството на вътрешните работи.

Материално-битовите условия в местата за задържане продължават да бъдат незадоволителни, със слаб достъп до естествена дневна светлина и амортизирана материална база. Арестните помещения се нуждаят от основен ремонт, както и разширяване на капацитета им поради голямата натовареност в тези обекти. Констатира се ръст сред чужденците, които преминават през помещенията за 24-часово задържане, обикновено в групи от 10 до 15 лица, което прави невъзможно спазването на предвидения капацитет на арестите. Затруднена е и комуникацията с тях поради липсата на преводачи.

В повечето проверени обекти липсваше списък на дежурните адвокати и телефони на бюро за правна помощ, или наличните такива бяха неактуални, което институцията на омбудсмана счита за основно нарушение на правата на задържаните лица, които имат право на адвокат от момента на задържането им.

Беше констатирано, че се съблюдава стриктното спазване на разпоредбите, свързани със задържане на непълнолетни лица, със задължително участие на адвокат съгласно правилата на Инструкция № 8121з-78 от 24 януари 2015 г. за реда за осъществяване на задържане, оборудването на помещенията за настаняване на задържани лица и реда в тях в Министерството на вътрешните работи.

Акцент в дейността на омбудсмана през 2024 г. бяха и редицата проверки (самосезирания) във връзка с предполагаеми случаи на превишаване на правомощията от служители на МВР, прекомерна употреба на физическа сила и помощни средства, както и опити за самоубийства, извършени от задържани лица в арестните помещения. Във всички изпратени писма до компетентните органи беше подчертано, че в съответствие със Закона за Министерството на вътрешните работи (ЗМВР) използването на физическа сила и помощни средства от полицейски служители е крайна мярка, към която трябва да се прибегва само когато това е абсолютно необходимо.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Използването на физическа сила и помощни средства трябва да се съобразява с конкретната обстановка, с характера на нарушението на обществения ред и с личността на правонарушителя. Полицейските органи трябва да използват само абсолютно необходимата сила. При използването на физическа сила и помощни средства полицейските органи са длъжни да вземат всички мерки за опазване живота и здравето на лицата, срещу които са насочени. Използването на физическа сила и помощни средства следва да се преустанови незабавно след постигане на законната му цел. Институцията на омбудсмана ще продължи да съблюдава за спазването правата на задържаните лица и предотвратяване на случаите на полицейско насилие и през следващата година,

Препоръки:

1. Да бъдат отпуснати средства за извършване на основен ремонт на арестните помещения за 24-часово задържане и привеждането им в съответствие с международните и европейските стандарти.
2. Да се постави на явно място в помещенията за настаняване на задържани лица актуален списък на дежурните адвокати, както и телефони на Националното бюро за правна помощ съобразно изискванията на Инstrukция № 8121з-78 от 24 януари 2015 г.
3. Да се прибягва до употреба на физическа сила и помощни средства само като крайна мярка, когато това е абсолютно необходимо и при спазване на нормативно разписаните правила.

XIV. ОДИТ НА ДЕЙНОСТТА ПО РАБОТА СЪС СИГНАЛИ И ЗАЩИТА НА СИГНАЛИЗИРАЩИТЕ ЛИЦА

През 2023 г. омбудсманът на Република България поема нова роля, разширявайки своите правомощия при застъпничеството за правата и свободите на гражданите. Съгласно §5 от заключителните разпоредби на ЗЗЛПСПОИН (обн., ДВ, бр. 11 от 2 февруари 2023 г.) и т. 14 в чл. 19, ал. 1 от Закона за омбудсмана, омбудсманът извършва външен одит на дейността по работа със сигнали и защита на сигнализиращите лица. Също така съгласно чл.30, ал. 3 от ЗЗЛПСПОИН омбудсманът приема и разглежда жалби срещу Комисията за защита на личните данни (КЗЛД/Комисията) на лица, които вече са подали сигнали, включително за неосигурена защита или нарушения на поверителността на информацията за тях.

За обезпечаване изпълнението на новите правомощия в институцията се обособи дирекция „Одит на дейността по работа със сигнали и защита на сигнализиращите лица“, изгради се капацитет за работа и разработи методология и правила за провеждане на независим външен одит на дейността на Централния орган за външно подаване на сигнали и защита на лицата в Република България по чл. 19 от ЗЗЛПСПОИН, както и капацитет за разглеждане на жалби срещу Комисията, на лица подали сигнали до Външния канал за подаване на сигнали.

Утвърдени са правила за разглеждане на жалбите срещу КЗЛД. С оглед запазване на самоличността на жалбоподателите, постъпилите в институцията на омбудсмана на Република България жалби/сигнали по реда на чл.30, ал.3 от ЗЗЛПСПОИН се завеждат от служител от дирекция ”Одит на дейността по работа със сигнали и защита на сигнализиращите лица“ в обособен раздел на електронната система на институцията на омбудсмана.

Разглеждането на жалбите и сигналите по чл. 30, ал.3 от ЗЗЛПСПОИН се извършва при спазване изискванията на Закона за омбудсмана и Правилника за организацията и дейността на омбудсмана.

При разглеждане на жалбите може да се инициира внезапна проверка в КЗЛД.

През 2024 г. в институцията на омбудсмана са постъпили общо 7 жалби срещу Комисията, на лица, които са подали сигнали до нея по реда на ЗЗЛПСПОИН, като основната част от тях са за неосигурена защита на лицата. Въпреки че броят на жалбите все още е сравнително малък, те очертават някои важни тенденции и проблемни зони.

От жалбите става ясно, че гражданите трудно се ориентират в сложната правна материя, уреждаща защитата на лицата, подаващи сигнали или публично оповестяващи информация за нарушения. В много от случаите именно неразбирането на нормативната уредба и прилаганите процедури води до погрешни очаквания относно обхвата на правата им и възможностите за защита. Тази тенденция ясно показва необходимостта от допълнителни усилия за разясняване на законовите изисквания, както и за по-достъпно представяне на процедурите, с оглед повишаване на правната осведоменост на гражданите и предотвратяване на бъдещи недоразумения.

На следващо място се забелязва, че има неяснота по отношение на термина "сигнализиращо лице" – ЗЗЛПСПОИН защитава лица, които подават сигнали или публично оповестяват информация за нарушения в рамките на строго дефиниран работен контекст, както и тези, за които съществуват конкретни основания според чл. 3 от закона (например нарушения, извършени през последните две години, които отговарят на зададените критерии). В институцията на омбудсмана, постъпват жалби и от лица, които

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

не са подали сигнал до Външния канал за подаване на сигнали за нарушения, а считат, че за всяко оповестяване на нередност автоматично им се предоставя защита, без да са запознати със специфичните изисквания на закона.

Сигналоподатели, които имат право на защита съгласно разпоредбите на ЗЗЛПСПОИН, се обръщат към омбудсмана, когато считат, че тяхната законова защита не е осигурена или е сериозно забавена. В много от случаите тези лица не разполагат с конкретна информация или не разбират причините за забавянето или отказа от защита, което води до усещане за правна несигурност и непрозрачност в институционалните процедури. Не винаги е налице своевременна комуникация и яснота относно заявената защита, което води до трудности за сигналоподателите. Тази ситуация подчертава необходимостта от оптимизиране на механизмите за уведомяване и информираност.

Като друг проблем се очертава осигуряването на своевременна и ефективна защита в случаите на публично оповестяване на информация за нарушения. Така например в началото на 2024 г. до омбудсмана постъпи жалба по случай, който доби широка публичност поради заведено съдебно дело, известно в общественото пространство като „дело шамар - SLAPP“, насочено срещу жалбоподателя. Лицето е подало искане за осигуряване на незабавна защита по смисъла на чл. 23, ал. 3 от ЗЗЛПСПОИН на 28.12.2023 г., след като е оповестило публично информация, придобита в работен контекст, относно нарушения, попадащи в предметния обхват на ЗЗЛПСПОИН, чрез интервюта в БНР, радио „Дарик“, както и публикации в редица медии (news.bg, actualno.com, dnevnik.bg, factor.bg). Впоследствие срещу него е заведено съдебно дело-шамар (SLAPP) от страна на „АЕЦ Козлодуй“ ЕАД, с иск в размер на 500 000 лева. Случаят предизвиква широк обществен отзвук и скандал.

Въпреки това, КЗЛД е изисквала от лицето допълнителна информация и е подложила казуса на проверка за наличие на „разумни основания да се счита, че лицето е сигналоподател по смисъла на закона“ (проверка за редовност, допустимост, достоверност и правдоподобност). В този случай Комисията е настояла за подаване на изричен сигнал по външния канал, независимо че вече е било налице публично оповестяване. Именно с този допълнителен етап – задължителното подаване на сигнал по външния канал и последващата проверка за РДДП – компрометира принципа на незабавност, заложен в чл. 23, ал. 3 от ЗЗЛПСПОИН.

В крайна сметка, в конкретния случай защитата е предоставена със забавяне (на 15.01.2024г.) и след като случаят вече е придобил широка публичност. В резултат на обществения натиск, е оттеглен искът и съдебното производство срещу сигналоподателя е прекратено. Случаят служи като показателен пример за нуждата от прецизиране и оптимизиране на процедурите за прилагане на незабавната защита по ЗЗЛПСПОИН, с цел гарантиране на ефективна и своевременна защита на лицата, които публично оповестяват информация за нарушения.

ВЪНШЕН ОДИТ

В изпълнение на задълженията си по чл.30, ал.1, ал.2 и ал.4 от ЗЗЛПСПОИН омбудсманът извърши Външен одит на КЗЛД като Централен орган за външно подаване на сигнали и за защита на лицата по реда на ЗЗЛПСПОИН от 14.10.2024г. до 18.11.2024г., като обхванатият период на проверката е от 01.01.2024г. до 30.09.2024г.

Проверката обхваща всички ключови аспекти на дейността на дирекция „Канал за външно подаване на сигнали“ (КВПС), чрез проверка на място на работата на звеното, която включи преглед на процедурите и методите за приемане на сигнали, оценка на взаимодействието с компетентните органи, механизмите за предоставяне на защита на сигналоподателите, както и предоставяне на мерките за подкрепа, единната система за

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

обработка на сигнали „Сигнал“ и други аспекти от дейността на Комисията, позволяващи оценка на нейната ефективност по отношение на работата със сигналите.

Одитната проверка приключи с изготвянето на доклад, който съдържа констатации, заключения и препоръки.

Констатации и заключения от извършената одитна проверка:

1. ОБЩИ ПОЛОЖЕНИЯ

А. Брой и статус на получените сигнали януари – септември 2024

Проверяващият екип получи информация от КВПС, че за проверявания период от началото на 2024 г. до 30.09.2024 г. в КВПС са постъпили общо 83 броя сигнали. По 29 от тях, КЗЛД е взела решение за прекратяване на производството, поради наличие на съответните законови основания за това. По 4 сигнала е извършена проверка на място (АЕЦ „Козлодуй“ ЕАД; Столично предприятие за третиране на отпадъци, с. Яна; Столична община и 10-те Общински предприятия към общината; и Университет за национално и световно стопанство). От началото на 2024 г. до 30 септември 2024 г. по 6 сигнала КЗЛД е взела решение за последващи действия на основание чл.25, ал.1 от ЗЗЛПСПОИН, след извършена проверка от страна на съответния компетентен орган (КО) и е подготвен доклад от дирекция КВПС.

Сигналите, препратени за проверка към КО, са общо 40 (34 сигнала към КО; 6 сигнала към Комисията за противодействие на корупцията). По 44 сигнала проверката е висяща в рамките на тримесечния (респективно шест месечния) срок. Само един сигнал е за нарушение, извършено преди повече от две години.

От данните на КВПС: 48.19% са препратени в установените срокове за препращане към КО, следователно 51.81% от препращанията до КО са извън този срок. При проверените от екипа на омбудсмана 39 сигнала около 69% са извън законовоопределения срок за препращане.

Б. Тематичен обхват на получените сигналите януари – септември 2024 г.

Според КВПС, основните типове нарушения попадат в обхвата на **трудовото законодателство** на Република България и в т.ч. по чл. 3, ал. 2, т. 2 от ЗЗЛПСПОИН – нарушения на българското законодателство в областта на трудовото право - **общ брой 27.**

Нарушение на предоставена от КЗЛД защита срещу ответни действия - общ брой 3.

КВПС допълнително пояснява, че нарушенията на българското законодателство в областта на трудовото право, според тях, са 24 + 3 (3 са за нарушение на предоставена от КЗЛД защита срещу ответни действия), „тъй, като в обхвата на чл. 3, ал. 1 [от ЗЗЛПСПОИН] не попадат нарушения на предоставена защита срещу ответни действия“. Следователно, КВПС счита, че тези сигнали касаят ответни действия от трудово-правен характер и следва да се причислят към сигналите с нарушения, свързани с трудовото законодателство. Одитната проверка констатира значителна разлика между статистиката на КВПС относно броя на сигналите, които касаят трудовото законодателство спрямо общо проверените сигнали, отнасящи се единствено до трудовото законодателство. Проверяващият екип не може да възприеме становището на КВПС, че предприети ответни действия от трудово-правен характер са сигнали за нарушение на трудовото законодателство. Това обяснява частично значителното статистическо разминаване. При предоставената статистика не е пояснено и колко от тези 24 сигнала касаят правото на безопасни условия на труд или други основания на чл.3 от ЗЗЛПСПОИН.

Други преобладаващи нарушения в сигналите:

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

- Нарушени права в областта на обществените поръчки – общ брой 1;
- Нарушение на правилата за заплащане на дължими общински вземания – общ брой 2;
- Нарушение, което засяга финансовите интереси на Европейския съюз – общ брой 1;
- Нарушение на българското законодателство или на актове на Европейския съюз в областта на опазването на околната среда – общ брой 2;
- Нарушение на неприкосновеността на личния живот и личните данни – общ брой 15;
- Нарушение на българското законодателство или на актове на Европейския съюз в областта на защита на потребителите – общ брой 2;
- Нарушение на българското законодателство или на актове на Европейския съюз в областта на финансовите услуги, продукти и пазари и предотвратяването на изпирането на пари и финансирането на тероризма – общ брой 6;
- Престъпление от общ характер, за което сигнализиращото лице е узнало във връзка с извършване на своята работа или при изпълнение на служебните си задължения – общ брой 9;
- Нарушения в областта на общественото здраве – общ брой 3;
- Сигнали за нарушение на процедури, провеждани по Националния план за възстановяване и устойчивост и Програма за развитие на селските райони 2014 – 2020 г. – общ брой 15.

КЗЛД отчита, че сигнали за нарушени права в областта на обществените поръчки са общо 1 бр., а същевременно 15 бр. сигнали касаят „нарушения на процедури, провеждани по Националния план за възстановяване и устойчивост и Програма за развитие на селските райони“, като проверяващият екип смята, че статистическата информация да бъде актуализирана.

Заклучение:

Проверяващият екип констатира разминавания между статистиката, предоставена от КВПС, и констатациите по време на одитната проверка.

2. КАПАЦИТЕТ

Щатният брой на служителите в дирекция „Канал за външно подаване на сигнали“ е 15 (петнадесет). Към момента на одитната проверка са заети 6 (шест) щатни бройки, както следва: „директор на дирекция“ – 1 (една) щатна бройка, „главен експерт“ – 1 (една) щатна бройка, старши експерт – 2 (две) щатни бройки, младши експерт – 2 (две) щатни бройки. Видно за проверяващия екип беше, че за краткия срок от февруари до октомври 2024 г., съставът на КВПС е почти изцяло подменен. Предприети са действия по обявяване на конкурси за още осем щатни бройки в дирекция КВПС с изискване за юридическо образование.

Съгласно ЗЗЛПСПОИН тези служители следва да извършват проверки, работят по сигнали, извършват процесуално представителство, организират срещи с КО, изработват проект на правила, изработват инструкции, докладват ежемесечно на КЗЛД, докладват на ЕК и др. Това може да се окаже физически невъзможно, но и обезсърчаващо с оглед на заплащането в КВПС, то е видно и от длъжностните характеристики. Констатира се недостиг и текучество на кадри в дирекция КВПС. Това, в определени периоди от годината – напр. летния сезон, е довело до значително забавяне на някои сигнали.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Относно текущите ресурси (време, технологии, екип) на разположение на КВПС спрямо работните ѝ дейности и задължения, одитната проверка констатира няколко значителни възможности за подобрене:

- по-висока практическа автономност на служителите, отговарящи за конкретни сигнали, вкл. да извършват справки чрез отдалечен достъп до публични регистри за целите на проверки за РДДП от собствения си компютър. В момента такива проверки за РДДП се извършват по силно затруднен, ограничен и неефективен начин. Това влияе негативно и на защитата на сигнализиращите лица, като я ограничава и забавя;
- недостатъчна материална обезпеченост на дирекцията – липса на USB портове, достатъчно принтери и скенери, необходими за оперативност при изпълняване на служебните задължения (наличен е един при директора на КВПС);

Заклучение:

При определени 15 щатни бройки за дирекцията, заетите към момента на одитната проверка са едва шест, като тази бройка включва и директора на дирекцията. Ниската численост на КВПС довежда до невъзможност на служителите за изпълняват задълженията си в срок. Омбудсмана отчита, че в момента текат конкурсни процедури за подбор на незаетите длъжности (недостиг констатиран и при предходната одитна проверка). Работата в намален състав води до демотивиране на служителите и има риск да се получи прекъсване на дейността на КВПС, особено при наличие на няколко болнични или отпуски.

3. ПРИЕМАНЕ НА СИГНАЛИ - преглед на процедурите и методите за приемане на сигнали чрез Канал за външно подаване на сигнали

Проверяващият екип извърши проверка на 39 сигнала. От тях се открояват следните несъответствия:

1. **Закъснения със своевременно регистриране на сигнала (регистриране първо от общото деловодство или неправилно/непълно регистрирани).**
2. **Отказ от своевременно регистриране на сигнала, в т.ч. опит за връщане на сигнала от общото деловодство.** Такъв пример е сигнал, при който след конкретно искане, сигналът е препратен от общото деловодство до директора на КВПС и е регистриран на следващия ден.
3. **Проблеми с Номенклатурата на проверени сигнали: напр. два КВПС номера за един и същ сигнал, липса на УИН, т.н. Констатирани са сигнали, при които за идентичен сигнал са генерирани няколко КВПС номера. По този начин не всички последващи документи са завеждани под същия входящ номер с пореден индекс и дата.**

Заклучение:

От извършеното проучване на организацията на процеса по приемане на сигнали, проверяващият екип установи, че като цяло приемането на сигнали се извършва в съответствие със ЗЗЛПСПОИН. Според Правилата за КВПС,¹⁶ цялата входяща и изходяща кореспонденция на КВПС е съсредоточена в един определен деловодител на

¹⁶ Правилата за КВПС от 09.07.2024 г. и/или Правилата за КВПС от 17.09.2024 г. - Правила за приемане, регистриране и разглеждане на сигнали, постъпили в КЗЛД по канал за външно подаване на сигнали (КВПС) и последващите действия по тях, съгласно ЗЗЛПСПОИН, от 09.07.2024 г., изменени на 17.09.2024 г. с Решение на КЗЛД, по Протокол № 26 WB от 17.09.2024 г.

дирекция „Управление на ресурсите и административно-правно обслужване“ в Комисията за защита на личните данни (дирекция УРАПО). При отсъствие, този деловодител бива замества от един от двамата определени служители от IT отдела, които са специално обучени, но не извършват тази дейност ежедневно. **По този начин се създават множество предпоставки за грешки и неточности при обработване на входящата и изходяща кореспонденция на цялата дирекция КВПС.** Същевременно, одитната проверка констатира и случаи, при които сигнали са приети първоначално от общото деловодство на КЗЛД и са прехвърлени на деловодителя на УРАПО. С оглед на това, с измененията на Правилата за КВПС е направен опит да се отрази практическата необходимост от по-широк достъп до кореспонденция със сигналите. **Въпреки това, все още обработването на кореспонденцията по сигнали има множество допълнителни административни стъпки, които увеличават риска от излизане извън сроковете по ЗЗЛПСПОИН.**

4. ИЗВЪРШВАНЕ НА ПРОВЕРКА НА СИГНАЛИТЕ – преглед на процедурите и движението на сигналите; проверка на сроковете за обработка на сигналите и тяхното насочване; извършване на самостоятелни проверки по чл. 24 от ЗЗЛПСПОИН.

1. Влияние на мерките за сигурност върху проверката за РДДП –

Достъпът до публични регистри като Булстат, НОИ, Търговския регистър и НАП е ограничен поради липса на интернет достъп на служебните компютри. Единственият компютър с достъп до интернет е този на директора. Липсата на достъп налага изпращане на писма до съответните органи, което забавя проверките. Софтуерът „Сиела“ не е актуален, което допълнително затруднява работата. Някои служители заобикалят тези ограничения, като използват лични мобилни устройства за справки. Одитната проверка констатира, че завишените мерки за сигурност не следва да водят до забавяне и затрудняване на проверката за РДДП, особено предвид кратките срокове по ЗЗЛПСПОИН.

2. Приложение на правилата за проверка на РДДП от КВПС

При извършената проверка на сигнали, проверяващият екип констатира, че за всеки сигнал, приет за допустим и редовен се подготвя доклад до КЗЛД, а не само за сигналите, които са извън обхвата на ЗЗЛПСПОИН.¹⁷ В тези доклади се описва направеният анализ на разглеждания случай (РДДП), като, ако е в обхвата на ЗЗЛПСПОИН, се предлага сигналът да бъде препратен за проверка от компетентен орган (КО). Въпреки това, в прегледаните доклади се установи, че се прави анализ само на редовност и допустимост, **като не е установено да се съдържа анализ на достоверността и правдоподобността на сигналите.**

Проверка на РДДП: допустимост – установени са случаи на сигнали, първоначално докладвани като недопустими, впоследствие са връщани от Комисията за повторно разглеждане по същество. Една от причините за това може да е именно невъзможността на служителите да извършват навременни и точни проверки в публични регистри.

Проверка на РДДП: допустимост и качеството на сигнализиращото лице – констатираха се 10 сигнала от лица, които по принцип попадат в обхвата на чл. 5, ал. 2, т. 4 от ЗЗЛПСПОИН, но КВПС изисква от подателите да уточнят дали подават сигнала

¹⁷ Това е описано в чл. 41, ал. 4 от Правилата за КВПС от 09.07.2024 г., но проверяващият екип установи, че се прави във всички случаи. Въпреки това проверяващият екип намира, че това е добра практика, стига да не довежда до забавяне на препращането на сигналите.

в лично качество или като представители на юридическо лице, без да обяснява последствията за допустимостта. Девет от тези сигнали са счетени за недопустими и препратени по АПК, без защита по ЗЗЛПСПОИН. За тези сигнали КЗЛД не генерира УИН, а използва номер на кореспонденцията на КВПС. В един случай сигнализиращият сам генерира УИН. Тази практика е формализирана в чл. 40, ал. 3, т. 3 от Правилата за КВПС от 17.09.2024 г. Изискването за уточняване на правното качество създава предпоставки за стесняване на обхвата на ЗЗЛПСПОИН и забавя разглеждането на сигналите, в противоречие с целите на Директивата. В случаи, в които сигнализиращо лице притежава няколко правни качества, КЗЛД счита за необходимо сигнализиращото лице все пак изрично да уточни в какво качество подава сигнала. Това допълнително препятствие създава предпоставки за стесняване на материалния обхват на ЗЗЛПСПОИН и забавя разглеждането на сигнала.

Проверка на РДДП: достоверност и правдоподобност – липсват ясни методи и критерии за проверка на твърденията в сигналите, по отношение на процедурата за установяване и на „очевидно неверни и заблуждаващи твърдения“.¹⁸ Констатира се, че липсват ясни методи и критерии за проверка на твърденията в сигналите, по отношение на процедурата за установяване и на „очевидно неверни и заблуждаващи твърдения“.¹⁹ Констатирана е липса на уеднаквени критерии за оценка на тяхната достоверност и правдоподобност. Не става ясно и по какъв начин и с какви средства (напр. информационни портали и регистри) следва се прави тази проверка.

Проверка на РДДП: публично оповестяване – при искане за незабавна защита по чл. 23, ал. 3 от ЗЗЛПСПОИН, КВПС изисква подаване на сигнал по външния канал и подлага сигнала на пълна проверка за РДДП, което компрометира незабавната защита.

Проверка на РДДП: изискване на допълнителна информация – при някои сигнали се изисква необосновано високо ниво на доказателства, което противоречи на Директивата и ЗЗЛПСПОИН, според които защита се предоставя и при основателни опасения. Подобни изисквания създават бариери за подаване на сигнали и ограничават ефективното прилагане на правото на ЕС.

Проверка на РДДП: тълкуване на понятието „работен контекст“ – констатиран е случай, при който сигнал на доброволец в НПО е счетен за недопустим, тъй като КЗЛД приема, че липсва правна обвързаност между НПО и държавна структура – засегнато лице по сигнала. Не е отчетено, че и двете работят в една и съща обществена сфера. Липсата на конкретни данни също е мотив за недопустимост, въпреки че информацията за ответните действия е публично достояние и включена в сигнала. Сигнализиращото лице не получава информация какви конкретни данни липсват.

Директивата изисква понятието „работен контекст“ да се тълкува широко, включително при заплахи за обществен интерес. Доброволци и стажанти също трябва да бъдат защитени, включително от нахърняване на репутацията. Отказът на защита на сигнала на доброволец е в противоречие с тези изисквания.

3. Проверка на сроковете за обработка на сигналите и тяхното насочване:

Срок за препращане на сигнали към КО - при извършване на одитната проверка беше установено, че разработените от КЗЛД Правила за КВПС въвеждат изисквания и срокове за обработка и препращане на сигнали, които не съответстват на разпоредбите на ЗЗЛПСПОИН. По-конкретно, констатирано е разминаване в сроковете за препращане на сигнали до КО. Проверяващият екип установи, че в Правилата за КВПС е заложен допълнителен срок за препращане на сигнала към КО, а именно – не по-късно

¹⁸ Чл. 41, ал. 4 от Правилата за КВПС от 09.07.2024 г.

¹⁹ Чл. 41, ал. 4 от Правилата за КВПС от 09.07.2024 г.

от 7 дни от получаване на изричното писмено съгласие и/или допълнително поисканата информация от сигнализиращото лице. Същевременно, според чл. 20, ал. 1 от ЗЗЛПСПОИН, сигналите трябва да бъдат препратени **незабавно, но не по-късно от 7 дни от тяхното получаване**. Тази разпоредба цели да осигури бързина и ефективност при обработката на сигнали, като същевременно предоставя правна сигурност на сигнализиращите лица и защита на техните права по Директивата. Също така, чл. 15, ал. 5 от ЗЗЛПСПОИН изисква при нередовни сигнали на сигнализиращото лице да бъде изпратено „съобщение“ за отстраняване на нередовностите в 7-дневен срок от получаването на сигнала. Записано е, че при неотстраняване, сигналът се връща на сигнализиращото лице в същия 7-дневен срок. Същевременно, чл. 16, т. 1 от ЗЗЛПСПОИН предвижда, че служителите, отговарящи за разглеждането на сигналите (СОРС), са длъжни да потвърдят получаването им в същия срок от 7 дни. На практика, в срока от 7 дни СОРС трябва да извърши следните действия за обработка на сигнала:

- да потвърди получаването му;
- да извърши преценка дали има необходимост да бъдат отстранени нередовности при подаване на изискваните от чл. 15, ал. 1 от ЗЗЛПСПОИН минимален обем данни (като такива следва да бъдат отстранени в същия 7-дневен срок);
- да извърши проверка за РДДП.

Като допълнение към ЗЗЛПСПОИН, в Правилата за КВПС са въведени следните изисквания и срокове:

- *В 7-дневен срок от получаването на сигнала служителят, отговарящ за разглеждането му, проверява редовността, допустимостта, достоверността и правдоподобността му (чл. 40, ал. 1).*
- *След извършване на проверките по чл. 40, но не по-късно от 7 дни от получаването на сигнала, служителят изпраща на подателя потвърждение и при необходимост изисква допълнителна информация (чл. 41, ал. 1).*
- *В 7-дневен срок от получаване на сигнала СОРС извършва преценка за необходимост от разкриване самоличността на сигнализиращото лице и/или информация в сигнала, от която може пряко или непряко да се узнае неговата самоличност (чл. 42, ал. 1).*
- *При преценка за необходимост от разкриване на неговата самоличност във връзка с разглеждане на сигнала се изисква неговото изрично писмено съгласие в 7-дневен срок (чл. 42, ал. 2).*
- *Комисията препраща сигнала незабавно, но не по-късно от 7 дни след получаване на изричното писмено съгласие за разкриване на самоличността и/или допълнително поисканата информация от сигнализиращото лице (чл. 43, ал. 1).*

Прави силно впечатление, че 7-дневният срок за препращане на сигнала затруднява КВПС, особено предвид наличния недостиг на служители. Възможно е заради това в Правилата за КВПС да са заложили допълнителните срокове за изясняване на сигнала (7 дни) и за получаване на съгласие за разкриване на самоличността (7 дни). Макар потвърждаването на сигнала да се извършва по същото време с искането на съгласие за разкриване на самоличността и, ако е необходимо, искането на допълнителна информация, тези непредвидени в ЗЗЛПСПОИН срокове допълнително забавят препращането на сигнала към КО.

КВПС има практика да извършва тази първоначална комуникация за потвърждаване на сигнала и получаване на обратна информация от сигнализиращото лице единствено чрез писма. От проверените сигнали е констатирано, че това води до забавяне, като само при липса на отговор от сигнализиращото лице се осъществява пряка

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

комуникация (в която се посочва, че е изпратено такова писмо). Констатиран са и сигнали, при които при закъснение с изясняването, размяната на писма е могла да бъде заменена от телефонно обаждане. С оглед на бързината на комуникация, проверяващият екип счита, че има по-ефикасни и ефективни начини за комуникация в реално време от писма, които могат да бъдат дори и потенциално по-сигурни от комуникация по поща.

Чрез предвиденото „Комисията препраща сигнала незабавно, не по-късно от 7 дни от получаване на изричното писмено съгласие за разкриване на самоличността и/или допълнително поисканата информация“ КВПС удължава срока, изрично предвиден в чл. 20, ал. 1 от ЗЗЛПСПОИН, който е 7 дни от получаване на сигнала.

Макар проверяващият екип да отчита, че 7-дневен срок е прекалено кратък за задълбочено извършване на предвидените в ЗЗЛПСПОИН действия преди препращане на сигнала, това удължаване значително забавя препращането, като:

Забавяне в препращането към КО е констатирано в 27 от проверените 39 сигнали – т.е. в около 69% от тях;

4. Самостоятелни проверки по чл.24 от ЗЗЛПСПОИН

До настоящия момент не са извършвани проверки по сигнали за нарушения от КО (самостоятелни проверки).

Заклучение:

От проверката на сигналите се констатира, излизане от срока за препращане към КО по чл. 20, ал.1 от ЗЗЛПСПОИН, който е **„незабавно, но не по-късно от 7 дни“ от получаването на сигнала**. Т.е. ЗЗЛПСПОИН изисква в рамките на седем дни сигналите да се потвърждават, изясняват, и препращат, без да допуска по-дълъг срок. Чрез Правилата за КВПС, се прави опит за удължаване на този срок. От една страна, е установено несъответствие между Правилата за КВПС и ЗЗЛПСПОИН, от друга страна, предвид сложността на материята, кадровата обезпеченост и други констатации от одитната проверка, законодателят може да обмисли възможността за известно удължаване на този срок. С оглед на обществения интерес КВПС следва да извършва задълбочен анализ на сигналите и необходимите последващи действия по тях спрямо смисъла и целите на Директивата и ЗЗЛПСПОИН, като вметването в краткия 7-дневен срок такъв не може да бъде извършен.

5. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ - Оценка на ефективността на сътрудничеството и взаимодействието между Комисията и другите компетентни органи и организации по чл.20 от ЗЗЛПСПОИН

Констатации

В доклад на омбудсмана с рег. № 37-36#3/05.03.2024 г. бе отправена препоръка за изготвяне на методология/процедура, която да гарантира ефективността на взаимодействието с КО, с оглед правилното определяне на КО и с цел спазване на предвидените в закона срокове. В изпълнение на тази препоръка от КЗЛД са предприети действия, като е поискано от съответния КО по чл.20, ал.1 от ЗЗЛПСПОИН да изпрати своите предложения за съдържание и обхват на проект на методология/процедура за ефективно взаимодействие между КЗЛД и КО.

Въз основа на получените предложения, от страна на КЗЛД е подготвен проект на Правила за взаимодействие на КЗЛД с КО, съгласно чл.20, ал.1 от ЗЗЛПСПОИН, които са включени в Програмата на проведената втора годишна среща на КЗЛД с КО. По време на срещата е поискано от всеки КО да представи официално становище по обсъждания проект.

От преглед на направените предложения, проверяващият екип обръща особено внимание на следното:

- КЗЛД предлага сигнали по ЗЗЛПСПОИН да се гледат с приоритет от КО;
- някои КО считат, че имат други (по-дълги) срокове в техните специални закони;
- някои КО считат, че не е необходимо да се съобразят с искането на КЗЛД за предоставяне на информация за движението по сигнала до КЗЛД в едномесечен срок от препращането;
- има неясноти от страна на КЗЛД и КО за мерките за защита и коригиращите мерки. Прави впечатление, че КО изпитват сериозни затруднения с тях и как следва да ги прилагат;
- липсват ясни процедури и правила при неправилно определяне на КО от страна на КЗЛД и последващото препращане в кратък срок;
- при препращането на сигнала към няколко КО, КЗЛД не информира отделните КО към кой още е препратен сигнала.

Анализ и констатации на проверяващия екип

Към момента на приключване на одитната проверка Правилата за взаимодействие на КЗЛД с КО, съгласно чл.20, ал.1 от ЗЗЛПСПОИН все още не са окончателно утвърдени, тъй като не е получена обратна връзка от всички КО.

От преглед и анализ на 39 броя сигнала се открояват следните проблеми, пряко засягащи взаимодействието с КО:

1. Срокове: някои КО считат, че имат други (по-дълги) срокове в техните специални закони, което противоречи на духа и целите на ЗЗЛПСПОИН. Според проверяващия екип това не води до намеса в независимостта на КО, а налага единствено приоритетно разглеждане и разпределяне на постъпили по ЗЗЛПСПОИН сигнали, като се отчитат кратките три и шест месечни срокове за произнасяне. Органи със затруднения с произнасяне в срок включват: НАП, Агенция за държавна финансова инспекция (АДФИ), Комисия за финансов надзор (КФН), Държавната агенция „Национална сигурност“ - ДАНС (относно класифицирана информация) и Комисия за защита на конкуренцията - КЗК (относно обществени поръчки).

Проверката установи забавяне в препращането от КЗЛД на КО заради различни причини: проверката за РДДП; получаване на допълнителна информация; изчакване на сигнализиращото лице да даде съгласие за разкриване на самоличността му „*във връзка с разглеждане на сигнала от КО*“, ²⁰ и др. Допълнителните срокове за препращане, упоменати в чл. 43, ал.1 от *Правилата за КВПС* ²¹ са за сметка на проверката от КО, като за тях остава по-малко време за извършване на проверка по същината на сигнала. Това довежда до забавяне още преди препращане на сигнала към КО. А същевременно, КВПС иска проверката от КО да приключи най-късно два или респективно пет месеца от препращането, като при някои сигнали е констатирано, че дава и по-кратки срокове.

2. Неясноти относно мерките за защита и коригиращите мерки: НАП предлага в проекта на Правила за взаимодействие между КЗЛД и КО да се определят действията, които КО да предприемат при разкритие на самоличността на сигнализиращото лице или при риск от ответни действия срещу него. Такива ситуации може да изискват оперативни срещи между институциите за бързо вземане на решения и защита на правата на сигнализиращите лица. КЗЛД отбелязва, че писмената кореспонденция без обратна връзка води до неясноти и затруднява работата, особено при сложни сигнали.

²⁰ Чл. 41, ал. 2 от Правилата за КВПС.

²¹ А именно: „незабавно, но не по-късно от 7 дни“ от получаването на сигнала.

От кореспонденцията на КЗЛД с КО и от проверката на самите сигнали, проверяващият екип констатира, че сред КО има неясноти кой следва да предоставя защитата и да налага коригиращите мерки – в т.ч. докъде администрацията може да наложи коригиращи мерки и докъде е съда. Например, Изпълнителна агенция – Главна инспекция по труда (ИА ГИТ) изрично посочва, че няма как да наложат на работодателя коригиращи мерки. Тази тема е развита по-подробно в главата за коригиращите мерки. Установи се, че има неяснота сред КО, които следва да прилагат тези мерки, като някои от тях искат да се обмисли по-детайлното описание на възможните коригиращи мерки, които КО могат да прилагат в хода на извършвана проверка, независимо от правомощията им, предвидени в друг закон. Също така липсва координация между КО и налагане на практика за съвместни действия, обхващащи защита на лицата, подаващи сигнали, както и предприемане на коригиращи мерки. Това е притеснително, защото по този начин се нарушава защитата на сигнализиращото лице от ответни действия.

3. Препращане между КЗЛД и КО, както и между КО: процесът по препращане съдържа множество административни стъпки. Има предложение от КО чрез Правилата за взаимодействие да бъде пояснено, че некомпетентния орган директно препраща сигнала до съответния КО, в кратък срок, като за това информират КЗЛД. Такъв подход би ускорил значително препращането, макар да съществува риск от „прехвърляне“ на сигнал между няколко КО преди някой от тях да започне проверка.

При препращането към КО, според проверяващия екип следва ясно и недвусмислено да се регламентират правила за избягване на конфликт на интереси при проверки на сигнали по ЗЗЛПСПОИН. Това е важно не само за самите служители на КО, разглеждащи сигнала, но и за самите КО. Одитната проверка констатира два случая на конфликт на интереси. При един от тях сигнализиращото лице е било уволнено от своя работодател-засегнато лице. КЗЛД конституира засегнатото лице като КО без да дава инструкции за проверката. Така бившите работодатели на сигнализиращото лице са КО за проверка по твърденията на сигнализиращото лице. Не е изненадващ и резултатът от проверката: във вътрешен доклад на засегнатото лице-КО посочва, че твърденията на сигнализиращото лице са „неоснователни, немотивирани и необосновани“. КЗЛД приема заключението на засегнатото лице и приключва проверката.

Липса на КО в чл.20 от ЗЗЛПСПОИН: АДФИ не е упоменат като КО, въпреки че извършва финансови проверки по ЗЗЛПСПОИН.

КЗЛД не е упоменат сред КО в чл. 20, ал. 1 от ЗЗЛПСПОИН. Въпреки това, „защитата на неприкосновеността на личния живот и личните данни“ е в обхвата на чл. 3, ал. 1, буква „к“ от ЗЗЛПСПОИН. В чл. 19, ал. 3 от ЗЗЛПСПОИН законодателят е предвидил, че „Сигналите, свързани с незаконосъобразно обработване на лични данни по смисъла на Регламент (ЕС) 2016/679, Закона за защита на личните данни и други специални закони или актове на Европейския съюз, се разглеждат от Комисията по общия ред, предвиден в тези закони и актове.“ Според проверяващия екип, процедурите и практиката по общия ред на КЗЛД няма как да удовлетворяват смисъла и целите на Директивата и ЗЗЛПСПОИН

Липса на заключение в доклади на КО: някои доклади на КО, например на АДФИ, към които са препратени сигнали по ЗЗЛПСПОИН нямат заключение дали има установено нарушение. Един такъв сигнал, разглеждан от АДФИ, който не само не е приключен след осем-месечна проверка от АДФИ и не съдържа заключение, но приключва под условие „докладът от извършената финансова инспекция следва да бъде изпратен на компетентните органи“ без да упоменава кои са те. След запитване от КВПС относно тези КО, АДФИ пояснява, че сигналът е препратен от тях по компетентност на Дирекция национален строителен контрол (ДНСК), както и на Министерство на регионалното развитие и благоустройството (МРРБ) в качеството му „на горестояща

организация“, на основание чл.20, ал.1 от ЗДФИ. Такава проверка не е окончателна и към момента на одитната проверка още не е приключена (13 месеца от подаване на сигнала). Поради това, КЗЛД не е в състояние да се произнесе с решение за приключване на проверката.

Обществени поръчки: проблеми относно определянето на КО за разглеждане на сигнали, свързани с обществени поръчки, както и въпроси свързани с разглеждане на сигнали за нарушения на антитръстовото законодателство от страна на КЗК.

Препращане по чл.23, ал.1, т.3 от ЗЗЛПСПОИН към ЕС: Одитната проверка констатира, че дирекция КВПС не е изцяло сигурна кои са „компетентните институции, органи, служби или агенции на Европейския съюз с цел последващо разследване, когато това е предвидено в актовете на Европейския съюз“, тъй като не са изрично изброени в ЗЗЛПСПОИН.

Заклучение:

КВПС среща затруднения с препоръката, дадена от институцията на омбудсмана за изготвяне на методология/процедура, която да регламентира взаимодействието с КО, с оглед правилното определяне на КО и спазване на предвидените в закона срокове. Такава още не е изготвена, поради констатираните по-горе факти. Също така, се установи колизия между сроковете на проверка по ЗЗЛПСПОИН и сроковете по специалните закони на някои КО, като никъде не е разписано задължение на КО да се съобразят със ЗЗЛПСПОИН като специален закон. Има органи, които следва да бъдат включени в чл. 20 от ЗЗЛПСПОИН, но не са упоменати – напр. АДФИ и КЗЛД. Според проверяващия екип, тези неясноти могат да се изяснят и чрез Правилник за прилагане на ЗЗЛПСПОИН.

6. РЕГИСТЪР НА СИГНАЛИТЕ И ЗАЩИТА НА ПОВЕРИТЕЛНОСТТА И САМОЛИЧНОСТТА НА ЗАСЕГНАТИТЕ ЛИЦА: Преглед на мерките и процедурите, предприети за защита на личните данни на лицата, подаващи сигнали и засегнатите лица

На проверяващия екип бе извършено представяне на създадената информационна система за обработка на сигнали, наречена на кратко „Сигнал“. По време на представянето стана ясно, че системата е свързана с интернет страницата на КЗЛД, и по-конкретно със секциите – „Генериране на УИН по ЗЗЛПСПОИН за юридически лица“ и „Подаване на сигнал по ЗЗЛПСПОИН за физически лица“, за да може при генериране на УИН номер системата автоматично да го създава и изпраща по подателя.

Функционалност на системата „Сигнал“

Разделът „Справки“ е добре развит, като е дадена възможност да се извършват редица справки обхващащи голяма част от информацията. Въпреки че КВПС да следва да знае по кой вътрешен канал е бил генериран даден УИН, одитната проверка констатира сигнали, при които КВПС пита засегнатото лице дали УИН е генериран по вътрешен канал при тях.

Констатирано е, че при обработване на кореспонденцията по сигналите има множество допълнителни административни стъпки, които увеличават риска от излизане извън сроковете по ЗЗЛПСПОИН. Така не може лесно и бързо да се проследи по всяко време на кой етап от процедурата е едно вече подготвено писмо. От тях бе установено, че всяка изходяща кореспонденция със сигнализиращото лице не може да се изпрати от служител на КВПС или директора, а е необходимо да мине през три лица преди да бъде изпратено – деловодителя на КВПС към служител на КВПС към общото деловодство на КЗЛД.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

След изискване на справка за получените сигнали от началото на 2024 г. до 30.09.2024 г. в края на одитната проверка бяха предоставени шест различни справки, като от тях е констатирано множество разминавания.

Заключение: Системата „Сигнал“ записва и съхранява IP адресите на подателите на сигнали. Цялата входяща, изходяща и вътрешна кореспонденция се обработва и прикачва в системата от един служител на дирекция УРАПО, което създава зависимост от един човек и увеличава риска от забавяния и грешки, особено при отсъствието на този служител. Процесът на обработка на кореспонденцията включва множество стъпки и преминава през няколко лица, което увеличава риска от забавяния и изпускане на срокове по ЗЗЛПСПОИН. При предоставените справки бяха установени несъответствия и се установява необходимост от подобряване на точността на справките от системата „Сигнал“.

7. МЕРКИ ЗА ПОДКРЕПА И ЗАЩИТА НА СИГНАЛИЗИРАЩИТЕ ЛИЦА – проверка на процедурите, осигуряващи изчерпателна, независима, безплатна и достъпна информация и съвети, които се предоставят индивидуално и поверително относно процедурите и мерките за защита; процедури за осигуряване на помощ пред всеки орган, необходима за защита срещу ответни действия на лицата, подали сигнали.

В изпълнение на препоръка №4 от одитен доклад на институцията на омбудсмана № 36-37#3/05.03.2024 г. проверяващият екип установи, че КЗЛД са разработили и внедрили „Правила за предоставяне на мерки за подкрепа на основание чл. 35, ал. 1, т. 1 и т. 2 от ЗЗЛПСПОИН“ (оттук нататък, Правила за мерки за подкрепа). Разработени са и „Правила за предоставяне на защита на лица, подали сигнал или публично оповестили информация за нарушения по реда на ЗЗЛПСПОИН“ (оттук нататък, Правила за мерки за защита).

Мерки за подкрепа: След запознаване с Правилата за мерките за подкрепа се установи, в писмото до сигнализиращото лице, с което се предоставя информация за регистрационния и УИН номер се съобщават и мерките за защита, мерките за подкрепа, както и начините за получаване на правна помощ от Национално бюро за правна помощ (НБПП) чрез три приложения. Съдържанието на приложенията преповтаря законовия текст без да отговаря на съществени въпроси, които би си зададо едно сигнализиращо лице: „какви действия“ може да предприеме, за да получи подкрепа и защита; „как“; „при какви условия“; „чрез кого“; „кога“ и „къде“. Посочено е още, че гражданите имат право да получат информация и при лична среща със служител на КВПС. Според констатациите на одитната проверка нито правилата нито приложенията предоставят допълнителна яснота отвъд това, което е разписано в ЗЗЛПСПОИН.

Мерките за подкрепа, описани в чл. 35, ал. 1, т.1 и т.2 от ЗЗЛПСПОИН, следва да се предоставят на всички сигнализиращи лица в кореспонденцията им с КВПС, независимо дали те са посетили на място сградата на КЗЛД, особено с оглед изискванията за равнопоставеност, посочени в Хартата на основните права на Европейския съюз и по отношение на хората от уязвими групи.

Преди приемане на Правилата за КВПС, приложенията за мерките за подкрепа, мерките за защита, и за предоставянето на правна помощ от НБПП са се изпращали от КВПС до сигнализиращите лица, едва когато лицето изрично поиска защита, което може да е няколко месеца след подаване на сигнала.

Защита на сигнализиращото лице: Съгласно ЗЗЛПСПОИН, защитата на сигнализиращото лице започва от момента на подаване на сигнала. При извършената проверка на сигналите се установи, че защитата се предоставя само ако лицето изрично е упоменало в сигнала, че иска такава. Ако не го е направило с подаване на сигнала,

защита се предоставя на един по-късен етап, когато срещу лицето по чл. 5 са предприети ответни действия, и то само ако я поиска. КВПС смята, че даването на съгласие за разкриване на самоличността пред работодател е равносилно на искането за защита, и в такъв случай тя се дължи в пълен обем.

Проверяващият екип установи, че има случаи, в които сигналоподателят иска защита по време на проверката от КО, като предоставената в този момент защита от КВПС пред работодател, обикновено е неефективна, тъй като към лицето при повечето случаи вече е обект на ответни действия. В този смисъл, има противоречие на чл.5 от ЗЗЛПСПОИН и Директивата, които предполагат предоставяне на защита от момента на подаване на сигнала, докато в Правилата за КВПС е възприета хипотезата, че защита се дължи при изрично искане за предоставяне на такава, във връзка с подаден сигнал. Прави силно впечатление, че при някои сигнали, едва на този етап, на лицето се изпраща информация за мерките за защита, мерките за подкрепа и правна помощ – под формата на приложения, които са идентични с информацията налична на интернет страницата на КЗЛД.

Одитната проверка констатира, че КЗЛД счита разкриването на самоличността за необходимо условие, за да предостави защита в пълния ѝ обем, която се изразява в изпращане на писмо до работодателя, че лицето е поставено под защита и, след изрично поискване от сигнализиращото лице. От друга страна в Правилата за КВПС е възприето, че при отказ от разкриването на самоличността, защитата се изразява в неразкриване на самоличността и лицето се уведомява, че може да ползва правна помощ. Тоест, направено е разграничение в обхвата на защитата. Според Директивата и ЗЗЛПСПОИН нормата е самоличността да остане неразкрита, а според практиката на КЗЛД, нормата е тя да бъде разкрита, за да се осигури защита. ЗЗЛПСПОИН предвижда, че самоличността може да бъде разкрита само, когато това е необходимо и пропорционално задължение.

Забрана за предприемане на ответни действия с цел отмъщение

Има ясна „юридическа забрана в закона за предприемане на ответни действия с цел отмъщение“. Въпреки това, одитната проверка констатира противоречие в разбирането на КВПС. От една страна, КВПС посочва, че има забрана за ответни действия, като цитира забраната за ответни действия по чл. 33 от ЗЗЛПСПОИН при изпращане на писмо до засегнатото лице. От друга страна, в отговорите на общите въпроси, КВПС извежда като проблем „липса[та] на законово задължение за работодателите за непредприемане/преустановяване на ответни действия“.

Относно защитата на самоличността на сигнализиращите лица, за чиито сигнали КЗЛД решава, че са извън ЗЗЛПСПОИН, се вижда ясен контраст между съображенията за легитимните очаквания на Директивата и практиката за препращане по общия ред. На общите въпроси, КВПС посочва, тъй като сигнализиращото лице не би имало защита на самоличността по АПК, КЗЛД не изисква съгласие от сигнализиращото лице за препращане на сигнала до КО по общия ред на АПК.

Коригиращи мерки

1. Законодателна рамка

Разпоредбата на чл. 33, ал. 1 от ЗЗЛПСПОИН предвижда забрана на всяка форма на ответни действия спрямо лицата, посочени в чл. 5, имащи характера на репресия и поставящи ги в неблагоприятно положение, както и заплахи или опити за такива действия. Законодателят визиращ, както реализирани конкретни ответни действия, напр. уволнение, така и действия, които все още не са постигнали своя целен резултат, като поставяне в неблагоприятно положение, заплахи и опити за ответни действия. В случаите, когато сигнализиращо лице твърди, че е било подложено на ответни действия, работодателят или органът (засегнатото лице), срещу за когото се отнася твърдението, носи тежестта да докаже, че предприетите действия не са свързани с подаването на

сигнала. Това е изключително важен механизъм за защита на сигнализиращите лица, защото елиминира риска от трудността те сами да доказват връзката между ответното действие и сигнала.

В разпоредбата на чл.33, ал.2 от ЗЗЛПСПОИН са предвидени механизми за преустановяване на предприети ответни действия срещу лицето по чл.5 (във връзка с подадения от него сигнал или публично оповестена информация), определени от законодателя като коригиращи мерки. Те се прилагат от КО по чл.20 и имат за цел да преустановят предприети ответни действия и се прилагат до приключване на извършената от КО по чл.20, ал.1 проверка. В чл.33, ал.4 е описано, че „ответните действия по ал.1 от закона, предприети срещу лице по чл.5 във връзка с подадения сигнал, са недействителни“. Съгласно ал. 5 от същата разпоредба „Лице по чл. 5, срещу което са били предприети ответни действия, може да подаде молба до компетентния орган за възстановяване на положението, в което то се е намирало преди предприемането на ответните действия“.

Въпреки това проверяващия екип установи, че до момента няма наложени коригиращи мерки от КО по чл.20 от ЗЗЛПСПОИН. Установи се, че има неяснота сред КО, които следва да прилагат тези мерки, като някои от тях искат да се обмисли по-детайлното описание на възможните коригиращи мерки, които КО могат да прилагат в хода на извършвана проверка, независимо от правомощията им, предвидени в друг закон. Също така се констатира, че липсва координация между КО и трайно установяване на практика за съвместни действия, обхващащи защита на лицата, подаващи сигнали, както и за предприемане на коригиращи мерки. Това е особено притеснително, защото по този начин се нарушава защитата на сигнализиращото лице от ответни действия.

При одитната проверка на извадка от сигнали е констатирано, че резултатът от прилагане на процедурите за защита от КО често не гарантира защита на сигнализиращото лице от ответни действия. Дори в случаи, когато има съмнения за ответни действия срещу сигнализиращото лице, въпреки защитата, на практика не съществуват или не се прилагат процедури, които да изпълнят функцията на заложените в чл.33 от ЗЗЛПСПОИН и Директивата коригиращи мерки. Съответно, може да се заключи, че съобразно действащото законодателство, коригиращи мерки не се прилагат.

2. Практика на КВПС и ИА ГИТ

Одитната проверка констатира, че КВПС най-често препраща за коригиращи мерки към ИА ГИТ. Обикновено, когато лицето сезира КВПС за предприети ответни действия, дирекцията се обръща за коригиращи мерки към КО на ИА ГИТ, тъй като според тях, повечето ответни действия са от трудово-правен характер, и го конституира като КО. ЗЗЛПСПОИН насочва, че коригиращите мерки се предприемат от КО, извършващи проверката и независимо от правомощията им, предвидени в друг закон.

Проверяващият екип констатира, че в такива ситуации е установена практика ИА ГИТ основно да осъществява контрол на трудовата дисциплина по КТ и ЗДСл, вместо да дава приоритет на защитата по ЗЗЛПСПОИН. От една страна, по конкретни сигнали, ИА ГИТ казва, че не може да наложи коригиращи мерки, когато ответното действие не е извършено. От друга страна, посочва, че не може да ги наложи и в други случаи, защото такова действие (напр. уволнение) е вече извършено. Така ИА ГИТ не прилага коригиращи мерки по ЗЗЛПСПОИН при констатирано нарушение, като не използва ключовите си административни правомощия по ЗЗЛПСПОИН, а препраща към съда. Видно е, че ИА ГИТ осъществява единствено контрол за спазване на трудовото законодателство, съобразно предоставените ѝ правомощия в Глава деветнадесета, Раздел I. „Контрол за спазване на трудовото законодателство“ от КТ, като дава превес на КТ и

не отчита допълнителните си правомощия съобразно ЗЗЛПСПОИН за прилагане на коригиращи мерки.

3. Анализ на коригиращите мерки спрямо българската правна доктрина

По аргумент от чл. 33, ал. 3 от ЗЗЛПСПОИН коригиращите мерки целят да *„преустановят предприетите ответни действия по ал. 1 до приключване на извършената от компетентните органи по чл. 20, ал. 1 проверка“*. Т.е. всеки КО следва да може да прилага такива, временно и до приключване на проверката, като може при поискване да издаде разпореждане за възстановяване на положението, в което сигнализиращото лице се е намирало преди предприемането им. В чл. 33, ал.4 законодателят е пояснил, че такива ответни действия (както и заплахи или опити за такива действия) се считат за **недействителни до приключване на проверката от КО**. Това не пречи междувременно сигнализиращото лице да поиска от съда възстановяване на предходното положение (като така се изследва причинно-следствената връзка между подадения сигнал и ответното действие).

Безспорно, според българското право, *„недействителност“* се определя само от съд, но това не кореспондира с възможностите за коригиращи административни мерки, които КО могат да предприемат съгласно ЗЗЛПСПОИН и Директивата, особено за вече реализирани ответни действия. Още повече, че това би забавило времево защитата, в противоречие със съображение 96 от Директивата.

В сегашния си вид ЗЗЛПСПОИН не съдържа процедура и конкретика относно обхвата на коригиращите мерки. В резултат на тази празнина в нормативния акт, КО се колебаят, а ключовите за Директивата и ЗЗЛПСПОИН **коригиращи мерки не се прилагат**.

Възможните решения, според проверяващия екип, включват следните опции:

- да се синхронизира КТ със ЗЗЛПСПОИН, ако продължи да се приема, че ИА ГИТ е органът, който следва да прилага коригиращи мерки за ответни действия от трудово-правен характер; **или**
- законодателят да поясни как се прилагат коригиращите мерки от КО особено когато касаят реализирани ответни действия, ако се възприеме подходът, че всеки КО прилага коригиращи мерки. **Това би наложило законодателят да поясни/прецени, че КО имат право да обявяват ответните действия за временно недействителни до окончателното решение на съда.** Такъв подход би гарантирал незабавна защита на сигнализиращото лице в съответствие със смисъла и целите на Директивата (Съображение 95). Той обаче би въвел *„временна недействителност“* в българското право **или** би включил ответни действия по ЗЗЛПСПОИН в хипотезата за *„висяща недействителност“*, съществуваща при договорните отношения (където е налице правопрепятстващ факт извън фактическия състав на действието, който осуетява настъпването на правни последици от това действие).
- да бъдат организирани обучения / семинари на всички държавни органи, свързани по някакъв начин с прилагането на ЗЗЛПСПОИН. Това е изключително важно както за органи на изпълнителната власт, така и за органи на съдебната власт, извършващи съдебен контрол над действия или бездействия на изпълнителната власт спрямо смисъла, целите и изискванията на ЗЗЛПСПОИН и на Директивата.

Заклучение:

Мерки за подкрепа: ЗЗЛПСПОИН възлага задълженията за предоставяне на мерки за подкрепа на КЗЛД и НБПП. При извършване на одитната проверка се установи, че към настоящия момент, независимо от разработените правила за мерки за подкрепа,

все още липсва яснота относно начина, по който тези задължения да бъдат изпълнени. Това **води до риск от обезкуражаване на сигнализиращите лица да подават сигнали.**

Мерки за защита: С оглед на гореизложеното, проверяващият екип приема, че няма изготвена методология за определяне на необходимо и пропорционално задължение по чл.31, ал.4 и 5 от ЗЗЛПСПОИН за разкриване на самоличността пред КО и работодател, с оглед осигуряване на защита на сигналоподателя и чрез която да се определи дали самоличността му трябва да бъде разкрита или заличена при препращане на сигнал към друг орган.

Коригиращи мерки: Законодателят следва да прецизира разпоредбата на чл. 33 от ЗЗЛПСПОИН, за да избегне потенциални противоречия и неправилни тълкувания. Чл. 33, ал. 4 от ЗЗЛПСПОИН предвижда **възможността за обявяване на ответните действия за недействителни от КО, който е административен. Според българската правна доктрина обаче, обявяване на недействителност, нищожност и унищожаемост е единствено в прерогативите на съда. Това би наложило законодателят да поясни/прецени, че КО имат право да обявяват ответните действия за временно недействителни до приключване на проверката от КО. Такъв подход би гарантирал незабавна защита на сигнализиращото лице, в съответствие със смисъла и целите на Директивата.²² Той обаче би въвел „временна недействителност“ в българското право или би включил ответни действия по ЗЗЛПСПОИН в хипотезата за „висяща недействителност“, съществуваща при договорните отношения (където е налице правопрепятстващ факт, извън фактическия състав на действието, който осуетява настъпването на правни последици от това действие). Както коригиращите мерки, така и съдебния процес, при който ответните действия се обявяват за недействителни (с връщане на ситуацията преди ответните действия) са предвидени в ЗЗЛПСПОИН и би трябвало да се намери начин и двете да се прилагат. В противен случай, коригиращи мерки няма как да бъдат приложени, а тяхната липса обезсмисля предвидената административна защита по ЗЗЛПСПОИН, изразяваща се и в прилагане на коригиращи мерки. В интерес на сигнализиращото лице е докато се прилагат **временните коригиращи мерки** от КО по чл. 20 от ЗЗЛПСПОИН, то да поиска от съда възстановяване на предходното положение (като така се изследва причинно-следствената връзка между подадения сигнал и ответното действие).**

Одитната проверка констатира, че е необходимо да се изработи Правилник, който да обхваща прилагането на ЗЗЛПСПОИН в неговата цялост и спрямо смисъла и целите на Директивата. Той следва да укаже как съществуващите КО да действат при прилагане на коригиращи мерки и как да предоставят временна защита на сигнализиращите лица.

Въз основа на констатациите и заключенията от одитната проверка се изпратиха препоръки до Комисия за защита на личните данни, в качеството ѝ на Канал за външно подаване на сигнали.

8. ПРОБЛЕМИ С ПРИЛОЖЕНИЕТО НА ЗЗЛПСПОИН

А. ПРАВНА ПОМОЩ (виж раздел VI: „Мерки за подкрепа и защита на сигнализиращите лица“)

Относно правната помощ, описана и в съображение 99 от Директивата и в чл. 35, ал.1, т.3 и ал.2 от ЗЗЛПСПОИН като мярка за подкрепа, е констатирано, че сигнализиращи лица, потърсили правна помощ по Закона за правната помощ²³ следват

²² Съображение 95 от Директивата.

²³ Това може да стане както от Националното бюро за правна помощ, или от Регионалните центрове за консултиране към Адвокатските съвети, или към съда при образувано производство пред него.

общия ред за нейното предоставяне – т.е. по дефиниция тя не е безплатна за тях. **Тази категория лица не е включена в категориите лица на чл. 22 в Закона за правната помощ**, и де факто липсва улеснение относно процедурата за кандидатстване и няма добавена полза за сигнализиращите лица. В други държави-членки от ЕС е предвидена **безплатна** правна помощ, като вид защита срещу ответни действия.²⁴

В. ОБЩЕСТВЕН ИНТЕРЕС В КОНТЕКСТА НА ТРУДОВОТО ПРАВО (виж „Коментари на проверяващия екип“)

В проверените сигнали често се констатираха проблеми с разграничаване на обществен интерес в контекста на трудовото законодателство, тъй като ответните действия срещу сигнализиращи лица (имащи частен трудово-правен характер) се тълкуват като противоречащи на необходимостта от наличен обществен интерес за нарушения по чл. 3, ал. 2, т.2. В ЗЗЛПСПОИН няма дефиниция на „обществен интерес“ в контекста на нарушения на трудовото право.

С. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ (виж раздел V „Взаимодействие“)

В доклад на омбудсмана с рег. № 37-36#3/05.03.2024 г. бе отправена препоръка за изготвяне на методология/процедура, която да гарантира ефективността на взаимодействието с КО, с оглед правилното определяне на КО и с цел спазване на предвидените в закона срокове. В изпълнение на тази препоръка от КЗЛД са предприети действия, но проверяващия екип установи, че КВПС изпитва затруднения с препоръката. Такава методология/процедура още не е изготвена, поради следните причини:

1. Колизия между сроковете на проверка по ЗЗЛПСПОИН и сроковете по специалните закони на някои КО

Някои КО считат, че имат други (по-дълги) срокове в техните специални закони, без да отчитат, че сроковете по ЗЗЛПСПОИН следва да имат превес. Одитната проверка констатира, че органи със затруднения с произнасяне в срока за приключване на проверки по ЗЗЛПСПОИН включват: НАП, Агенция за държавна финансова инспекция (АДФИ), Комисия за финансов надзор (КФН), Държавната агенция „Национална сигурност“ - ДАНС (относно класифицирана информация) и Комисия за защита на конкуренцията - КЗК (относно обществени поръчки).

2. Неясноти относно мерките за защита и коригиращите мерки

От кореспонденцията на КЗЛД с КО и от проверката на самите сигнали, проверяващият екип констатира, че сред КО има неясноти кой следва да предоставя защитата и да налага коригиращите мерки – в т.ч. докъде администрацията може да наложи коригиращи мерки и докъде е съда. Например, Изпълнителна агенция – Главна инспекция по труда (ИА ГИТ) изрично посочва, че няма как да наложат на работодателя коригиращи мерки. Тази тема е развита по-подробно в главата за коригиращите мерки. Установи се, че има неяснота сред КО, които следва да прилагат тези мерки, като някои от тях искат да се обмисли по-детайлното описание на възможните коригиращи мерки, които КО могат да прилагат в хода на извършвана проверка, независимо от правомощията им, предвидени в друг закон. Също така липсва координация между КО и налагане на практика за съвместни действия, обхващащи защита на лицата, подаващи сигнали, както и предприемане на коригиращи мерки. При такива неясноти във взаимодействието и коригиращите мерки, защитата по ЗЗЛПСПОИН няма как да е пълна.

3. Липса на КО в чл. 20 от ЗЗЛПСПОИН

Следва да се отбележи, че макар ЗЗЛПСПОИН да включва в обхвата си нарушения, чиито установяване би налагало финансова инспекция, **АДФИ** не е упоменат като КО в чл. 20, ал. 1 от ЗЗЛПСПОИН. При потенциални нарушения за сключване на

²⁴ Напр. в Гърция, Испания, Латвия, Литва, Словения, Румъния, Хърватия.

договори и възлагане на дейности без провеждането на изискуемите процедури по реда на ЗОП, следва сигналите за нарушения да се препращат към АДФИ, в чиито компетенции е контролът по изпълнението на чл.238, ал.1 от ЗОП.²⁵ Макар проверяващият екип да установи, че АДФИ извършва финансови проверки по ЗЗЛПСПОИН, следва АДФИ да се добави в списъка с КО по чл. 20, ал.1 от ЗЗЛПСПОИН.

Въпреки че, „защитата на неприкосновеността на личния живот и личните данни“ е в обхвата на чл. 3, ал. 1, буква „к“ от ЗЗЛПСПОИН, КЗЛД не е упоменат сред КО в чл. 20, ал. 1 от ЗЗЛПСПОИН. Липсва яснота как, предвид обхвата на 3, ал. 1, буква „к“ от ЗЗЛПСПОИН, по общия ред се осигуряват защита, подкрепа, както и как се уведомява сигнализиращото лице за резултата от проверката (в „разумен срок“) и как се то може да се възползва от съдебен контрол по това решение.

4. Обществени поръчки

В разпоредбата на чл.20, ал.1, т.1 от ЗЗЛПСПОИН е разписано, че Комисията за защита на конкуренцията е КО, който разглежда сигнали по чл. 3, ал. 1, т. 1, буква „а“ – нарушения на обществени поръчки и т. 3. Въпреки това, в свои становища, КЗК посочва, че не може да разглежда такива сигнали, тъй като не е общ контролен орган, а орган по обжалване на процедури по възлагане на обществени поръчки и предоставяне на концесии. В този смисъл се очертава сериозен проблем и неяснота, кой следва да бъде КО за разглеждане на сигнали за обществени поръчки

9. ПРЕПОРЪКИ НА ОМБУДСМАНА И ПРОБЛЕМИ ПРИ ФОРМАЛИЗИРАНЕТО НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО МЕЖДУ КЗЛД И КОМПЕТЕНТНИТЕ ОРГАНИ

След финализиране на окончателния доклад за извършения одит в периода от 14.10.2024 г. до 18.11.2024г., в институцията на омбудсмана на 25.02.2025г. постъпи писмо относно резултатите от предприетите действия от КЗЛД по препоръка №3 от доклад № 37-36#3/05.03.2024 г. на омбудсмана на РБ за изготвяне на методология/процедура, която да гарантира ефективността на взаимодействието с КО, с оглед правилното определяне на КО и с цел спазване на предвидените в закона срокове. Писмото включва и описание на възраженията на КЗК, КФН и МТС. Чрез писмото КЗЛД уведомява институцията на омбудсмана, че няма законово основание за приемане на Правила за взаимодействие с компетентните органи по чл. 20, ал. 1 от ЗЗЛПСПОИН.

Коментари на проверяващия екип относно изпълнението на препоръка №3 на омбудсмана на РБ:

Въпреки че законът не предвижда задължително формализиране на взаимодействието, установяването на ясни и документираните процедури относно взаимодействието на КЗЛД и компетентните органи по чл.20 е от ключово значение за осигуряване на бърза, прозрачна и ефективна обработка на сигналите, като същевременно се гарантира защита на правата на сигнализиращите лица и спазване на предвидените в закона срокове.

С оглед на това, законодателят следва да обмисли възможността за изменение и допълнение, в което да се предвидят разпоредби, позволяващи формално уреждане на взаимодействието по ЗЗЛПСПОИН във всеки от законите, касаещи КО по чл. 20 (вкл. специални закони на някои КО), както и за създаването на Правилник за прилагане на ЗЗЛПСПОИН, в който да се дефинират в детайли задължителните процедури за обмен на информация и координация.

²⁵ При необходимост от проверка от АДФИ, КЗЛД пише до МФ, които от своя страна препраща сигнала на АДФИ – това забавя проверката.

Препоръки

Предвид констатациите, проверяващият екип счита за необходимо **изменение и допълнение на ЗЗЛПСПОИН**, включващо в т.ч.:

1. Да се уточни доколко ЗЗЛПСПОИН е специален спрямо процесуалните норми и срокове, които КО следва да спазват в хода на извършваната от тях проверка по сигнали.
2. Да се прецизира списъка с КО в чл.20 от ЗЗЛПСПОИН.
3. Да се прецизира как се осигурява защита от КЗЛД относно сигнали за нарушения на *„защита на неприкосновеността на личния живот и личните данни“* спрямо минималните изисквания на ЗЗЛПСПОИН, които се разглеждат от КЗЛД по общия ред.
4. Да се уточни какво представлява „обществен интерес“ в контекста на сигнали за нарушения на трудовото право и законодателството, свързано с изпълнението на държавна служба.
5. Да се удължи на 14 дни срокът за препращане на сигналите към КО, предвид констатациите на проверяващия екип и затрудненията на КВПС.
6. Относно липсата на процедура и конкретика относно обхвата на коригиращите мерки:
 - а. да се синхронизира КТ със ЗЗЛПСПОИН, ако продължи да се приема, че ИА ГИТ е органът, който следва да прилага коригиращи мерки за ответни действия от трудово-правен характер; **или**
 - б. да се поясни как се прилагат коригиращите мерки от КО, особено когато касаят реализирани ответни действия, ако се възприеме подходът, че всеки КО прилага коригиращи мерки, **както и**
 - в. да се прецизира от кого се обявяват за недействителни ответните действия по смисъла на чл. 33, ал.4 от ЗЗЛПСПОИН.²⁶
 - г. да се уточни дали коригиращи мерки могат да се прилагат към вече реализирани ответни действия, както и към „опит“ за такива по смисъла на чл. 33 от ЗЗЛПСПОИН.
7. Да се поясни дали чл. 33, ал. 5 от ЗЗЛПСПОИН следва да се тълкува:
 - а. Лице по чл. 5, срещу което са били предприети ответни действия, може да подаде молба до компетентния административен орган за възстановяване на положението, в което то се е намирало преди предприемането на ответните действия; **или**
 - б. Лице по чл. 5, срещу което са били предприети ответни действия, може да подаде молба до компетентния съд за възстановяване на положението, в което то се е намирало преди предприемането на ответните действия.
8. Да се допълни текста на чл. 22 от Закона за правната помощ с нова категория лица, съгласно практиката и в други държави-членки.²⁷

²⁶ Такъв подход би гарантирал незабавна защита на сигнализиращото лице в съответствие със смисъла и целите на Директивата (Съображение 95). Той обаче би въвел „временна недействителност“ в българското право или би включил ответни действия по ЗЗЛПСПОИН в хипотезата за „висяща недействителност“, съществуваща при договорните отношения (където е налице правопрепятстващ факт извън фактическия състав на действието, който осуетява настъпването на правни последици от това действие).

²⁷ Напр. в Гърция, Латвия, Литва, Испания, Румъния, Словения и Хърватия.

**ГЛАВА ВТОРА.
ВЪЗДЕЙСТВИЕ
ВЪРХУ
НОРМАТИВНАТА
УРЕДБА**

I. ИСКАНИЯ ДО КОНСТИТУЦИОННИЯ СЪД И ВЪРХОВНИТЕ СЪДИЛИЩА ПРЕЗ 2024 г.

Искане за установяване на противоконституционност на чл. 158, ал. 1, т. 1 от Закона за движение по пътищата (ЗДвП) в частта: „...при условие че водачът е изпълнил задълженията си по чл. 190, ал. 3, което удостоверява със съответните платежни документи“

Според омбудсмана оспореният текст противоречи на чл. 4, ал. 1 (принципа за правовата държава), на чл. 17, ал. 1-3 (правото на собственост), на чл. 35, ал. 1 (правото на свободно придвижване) и на чл. 56 (правото на защита) от Конституцията на РБ.

По искането на омбудсмана е образувано Конституционно дело № 5/2024 г

Оспорената разпоредба от ЗДвП предвижда, че броят на контролните точки за отчет на извършваните нарушения се възстановява чрез частично увеличаване с 1/3 от максималния брой точки след преминато допълнително обучение, но не повече от веднъж за срок от 1 година, при условие че водачът е изпълнил задълженията си по чл. 190, ал. 3 от ЗДвП (задължение за заплащане на глоба в едномесечен срок от влизането в сила на наказателното постановление, електронен фиш или съдебното решение или определение на съда при обжалване), което се удостоверява със съответните платежни документи. В мотивите на искането се посочва, че с оспорвания текст се засягат правата на граждани, които искат да повишат квалификацията си или да попълнят свои пропуски, заради които са им отнети контролни точки, като според действащата редакция на посочената разпоредба те са лишени от възможността да се запишат и преминат изискваното допълнително обучение.

Според омбудсмана това е неоправдано и несъразмерно ограничение за възстановяване на броя на контролните точки, което го превръща в закононарушение, тъй като в практиката си МВР включително не допуска гражданите до провеждане на допълнително обучение и респективно до последващия обучението изпит, ако в системата на МВР-КАТ те фигурират с неплатени задължения по чл. 190, ал. 3 от ЗДвП. По този начин се накърнява и правото на собственост на притежателите на МПС да се ползват пълноценно от собствената си вещ (чл. 17, ал. 1 – 3 от Конституцията), което от своя страна неминуемо води и до ограничение на правото им на свободно придвижване на територията на страната, както и да я напускат (чл. 35, ал. 1 от Конституцията), за чиято реализация с оглед на големите разстояния почти винаги е необходимо превозно средство. С оспорената разпоредба законодателят на практика ограничава упражняването на основни конституционни права на гражданите съгласно чл. 4, ал. 1 от Конституцията, тъй като цели да принуди длъжниците да платят наложените им по ЗДвП глоби извън установения ред за принудително изпълнение срещу неизрядни длъжници. Така очевидно се заобикаля установеният законов ред за тяхното събиране.

В практиката на Конституционния съд вече има произнасяния в тази посока. Съгласно мотивите на Решение № 3 от 23.03.2021 г. на КС на РБ по к.д. № 11/2020 г.: „Обстоятелството, че държавата не може да изпълни задължението си по принудително събиране на наложените глоби, по никакъв начин не може да бъде основание за фактическо санкциониране на гражданите.“ В Решение № 6 от 29.06.2023 г. на КС на РБ по к.д. № 7/2023 г. се посочва, че: „...законодателят заобикаля предвидения в закона ред за изпълнение на публични вземания за глоби, като предвижда санкция (не издава, не връща свидетелство за управление) при неизпълнение на парично задължение (глоба, наложена за административно нарушение, но незаплатена изцяло) за несъществуващо

административно нарушение, чрез която на практика ограничава упражняването на правото на гражданите да се придвижват свободно по територията на страната и да напускат нейните предели (чл. 35, ал. 1 от Конституцията). ” Събирането на дължими глоби трябва да се постигне в рамките на изпълнителното производство по събиране на публични вземания, без да е необходимо още по-сериозно посегателство върху конституционните права на гражданите. Според практиката на КС заобикалянето на законовия ред за принудително изпълнение на публичните вземания за глоби чрез налагане на допълнителни санкции за неизпълнение на паричното задължение е несъвместимо с Основния закон, по-конкретно с принципите на правовата държава по чл. 4, ал. 1 и 2 от Конституцията.

Оспорената разпоредба нарушава правото на собственост по смисъла на чл. 17, ал. 1-3 от Конституцията, тъй като отказът на съответния административен орган да възстанови контролните точки на водача само под предлог, че има незаплатени глоби, може да доведе до ограничаване на собствениците на МПС да ги ползват съобразно тяхното предназначение. В случай че на даден водач е отнет пълният брой контролни точки, то той е загубил и придобитата си правоспособност и съответно не притежава валидно СУМПС, което да му позволи да управлява законосъобразно собственото си МПС. Наложеното ограничение е несъразмерно (непропорционално) на поставената цел, която единствено се свежда до осигуряване на приходи в бюджета и то без да е изяснено дали те са дължими въобще и дали не представляват повторно платени глоби, които не са били отразени до момента в системата на МВР-КАТ – т.е. може да е налице хипотезата на неоснователно обогатяване на държавата за сметка на гражданите.

С разпоредбата на 158, ал. 1, т. 1 в оспорената ѝ част се накърнява съществено и правото на гражданите на защита, закрепено в чл. 56 от Конституцията, тъй като заплащането на наложената глоба се третира като отказ от обжалване, макар и да е извършено под принуда, изразяваща се в отказ да се възстановят контролни точки на съответния водач. Законодателят с недопустими средства се опитва да компенсира неспособността на държавата, независимо от целия наличен легитимен инструментариум, да събере приходи, които наистина ѝ се дължат, без обаче да съобразява реда за събиране на публичните задължения, включващ и съответна защита на длъжниците или на лицата, към които по някаква причина неоснователно е насочена съответната финансова претенция. Ограничението съгласно чл. 158, ал. 1, т. 1 не съставлява подходящо и съразмерно правно средство за постигане на конституционно оправдана цел в условията на демократичното общество, което трябва да защитава балансирано правата и свободите на всички свои членове.

С Решение на КС № 9 от 6 юни 2024 г. искането на омбудсмана е отхвърлено. Съгласно мотивите на КС с разпоредбата на чл. 158, ал. 1 от ЗДвП са предвидени две форми на отразяване на ефективността на възпитателното и предупредителното действие на вече наложеното административно наказание по смисъла на чл. 12 от ЗАНН. В хипотезата на чл. 158, ал. 1, т. 1 от ЗДвП, това е доброволното изпълнение на задължението за заплащане по влязло в сила наказателно постановление и желанието съответният водач да премине допълнително обучение, а в хипотезата на чл. 158, ал. 1, т. 2 от ЗДвП мерило за ефективността на административното наказание е съобразяване на поведението на водача с правилата за движение по пътищата. Водачът на моторното превозно средство има право да избира от коя от тях да се възползва. Атакуваната разпоредба представлява допълнителна възможност за тези водачи, които решат дали да се възползват от нея при установените от закона условия.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

През 2024 г. Конституционният съд се произнася по още две дела, образувани по искане на омбудсмана.

С Решение № 5 от 9 април 2024 г. КС отхвърля искането на омбудсмана за установяване на противоконституционност в частта „държавните“ на разпоредбата на чл. 8, т. 3 от Закона за висшето образование (обн. ДВ, бр. 112 от 27.12.1995 г., посл. изм. бр. 27 от 29.03.2024 г.), конституционно дело №20/2022 г. Оспорената от омбудсмана разпоредба регламентира субсидирането на обучението на студентите от страна на държавата само в държавните висши училища, като им осигурява стипендия, общежития и столове. Не се допуска държавата да осигурява стипендия на студентите в частните висши училища.

С Решение № 8 от 4 юни 2024 г. КС отхвърля искането на омбудсмана за установяване на противоконституционност на разпоредбата на чл. 300, ал. 3 от Закона за съдебната власт (ЗСВ) в частта „до три пъти“ (обн. ДВ, бр. 64 от 07.08.2007 г.; посл. изм. и доп. ДВ, бр. 18 от 01.03.2024 г.), конституционно дело №21/2023 г. Оспорената от омбудсмана разпоредба предвижда, че при оценка „неиздържал“ стажант-юристът има право да се яви на изпит за юридическа правоспособност до три пъти след допълнителен двумесечен стаж по реда на чл. 297, ал. 2, т. 1 от ЗСВ.

Искания за образуване на тълкувателни дела

В институцията на омбудсмана постъпва сигнал относно противоречива практика на българските съдилища по въпроси, касаещи договорите, сключвани с банки и финансови институции, предоставящи бързи кредити, с мобилните оператори и процесуални въпроси, свързани с правомощията на съда, както и осъществяването на правото на защита по съдебен ред от страна на българските граждани. Констатирано е и съществено противоречие с практиката на Съда на Европейския съюз. Различията в постановяваните съдебни актове и в тълкуването на процесуалните правила създава несигурност за потребителите, която може да ги разколебае да предявят иск за защита на потребителските си права, защото при отхвърляне на претенцията им, те ще следва да понесат съдебните разноски.

С оглед на горното, на основание чл. 125 във връзка с чл. 124, ал. 1, т. 1 от Закона за съдебната власт омбудсманът отправя искане към общото събрание на гражданската и търговската колегии при Върховния касационен съд да приеме тълкувателно решение по следните въпроси:

1. Кои са критериите за преценка дали договорената с договор за потребителски кредит възнаградителна лихва нарушава добрите нрави ?
2. Възнаградителната лихва, която надхвърля два пъти размера на законната лихва при необезпечените кредити и три пъти законната лихва при необезпечените кредити, недействителна ли е след влизане в сила на чл.19, ал.4 ЗПК ?
3. Как следва да процедира съдът ако установи, че размерът на възнаградителната лихва е нищожна като противоречива на добрите нрави ?
4. Вземане, именувано от кредитора „неустойка“, което изначално не е притежавало обезпечителна и обезщетителна функция, съставлява ли разход по смисъла на чл. 19, ал. 3, т. 1 ЗПК, който потребителят следва да заплати при неизпълнение на задълженията си или представлява допълнителна облага за кредитора – скрита лихва и като такава следва да се включи в обхвата на ГПР съгласно чл. 19, ал. 1 ЗПК ?

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

5. Неравноправна ли е клауза за възнаградителна лихва, когато е оповестена заблуждаващо без в записания в договора за потребителски кредит размер на договорната лихва да са включени други допълнителни икономически облаги - печалби на кредитора, подвеждащо именувани „неустойки за неосигуряване на обезпечение“, „възнаграждение за допълнителни услуги“ или „възнаграждение за дружество – гарант, когато последното е свързано лице с кредитодателя“?
6. В част от съдебната практика се приема, че такива клаузи са неравноправни?
7. Неравноправна ли е клауза предвиждаща, че договорът за овърдрафт се продължава автоматично ако потребителя не възрази 30 дни преди крайния срок и то независимо от непредоставянето на нова кредитна карта на потребителя, чрез която единствено могат да се усвояват суми по овърдрафта?
8. Ако кредитор не включи застраховката, такса за разглеждане на документи или таксата гарант в ГПР, каква е правната последица ?
9. Съставляват ли общи разходи по кредита по смисъла на пар. 1, т.1 от ДР на ЗПК вземания за възнаграждения за допълнителни услуги, които по същество не представляват такива, а са свързани с усвояване и управление на кредита, възнаграждения на определени от кредитодателя дружества-поръчители, както и вземания по застрахователни договори ?
10. Какви са правните последици, ако в договора за потребителски кредит е посочена само абсолютната стойност на ГПР на кредита и общата дължима сума по кредита, но не е описана методиката на формиране на ГПР – какви компоненти се включват в него и как е формиран конкретно оповестеният в договора процентен размер на ГПР ?
11. Кой е началният момент, от който тече погасителната давност за вземане, произтичащо от неоснователното обогатяване на кредитор, осъществено вследствие на приложението на неравноправни клаузи в потребителски договор в хипотезата, в която потребителят не е в състояние сам да прецени, че договорна клауза е неравноправна, или в която не е узнал за нейния неравноправен характер?
12. Неравноправна ли е клауза, която предвижда прекратяване на договор автоматично с изтичане на 124-ти ден от неизпълнението, без да е нужно да се уведоми потребителят при договор за 24 месеца?
13. Неравноправна ли е неустойката за трикратния размер на стандартните месечни вноски без отстъпки, към която се добавя и размерът на отстъпката на предлаганите услуги при прекратяване по вина на потребителя на договора?
14. Следи ли заповедният съд за нарушенията по чл. 22 ЗПК и може ли да приложи чл. 23 ЗПК ?
15. Кой е легитимиран ответник по иск по чл. 439 ГПК ?
16. Допустим ли е иск по чл. 422 ГПК при направен отвод за наличие на арбитражна клауза ?
17. Следва ли член 6, параграф 1 и член 7, параграф 1 от Директива 93/13 да се тълкуват в смисъл, че не допускат тълкуване на национална правна уредба, което поради действието на силата на присъдено нещо в заповедното производство, формирана поради неподаване на възражение от потребител в срок, не допуска потребителят да се позове на неравноправността на клаузи в договора в последващо производство по отрицателен установителен иск или осъдителен, въпреки че заповедта за изпълнение не съдържа никакви мотиви, дори в обобщен вид, свидетелстващи за извършването на проверка от съда на неравноправни клаузи в договора, въз основа на който е издадена заповедта за изпълнение?

18. Следва ли член 6, параграф 1 и член 7, параграф 1 от Директива 93/13 да се тълкуват в смисъл, че не допускат тълкуване на национална правна уредба, което поради действието на силата на присъдено нещо на съдебно решение по частичен иск, не допуска потребителят да се позове на неравноправността на клаузи в договора в последващо производство по следващ частичен иск, въпреки че влязлото в сила решение не съдържа никакви мотиви, дори в обобщен вид, свидетелстващи за извършването на проверка от съда на неравноправни клаузи в договор ?
19. Обстоятелството, че кредиторът има качеството едноличен търговец и в договора за кредит е посочено, че целта на кредита е оборотни средства, освобождава ли съда от задължението си служебно да провери дали е налице потребителски договор, включително да събира доказателства за това ?
20. Обстоятелството, че кредиторът има качеството едноличен търговец и в договора за кредит е посочено, че целта на кредита е оборотни средства, освобождава ли съда от задължението си служебно да провери дали е налице потребителски договор, включително да събира доказателства за това в производството по отмяна на арбитражно решение по чл. 47 ЗМТА ?
21. Необходимо ли е потребителят да доказва правен интерес за предявяването на отрицателен установителен иск за прогласяване на нищожността на неравноправна договорна клауза или на договорна клауза, уговорена в нарушение на изискванията на ЗПК в хипотезата, в която неговите права могат да бъдат защитени чрез предявяване на осъдителен иск за връщане на даденото без правно основание?
22. Допустимо ли е изменението по чл. 214, ал. 1, изр. 3 ГПК на искове по чл. 439, ал. 2 ГПК в осъдителни?
23. Допустимо ли е да се съобщи за извършена цесия на особен представител на ответника?
24. Длъжен ли е ищецът по иск за обявяване на неравноправни клаузи, когато част от клаузите не са неравноправни, да понесе съразмерно отговорността за разноски?
25. От кой момент се счита прекъсната давността, ако заявлението за издаване на заповед за изпълнение е отхвърлено и съдът е дал указание за предявяване на осъдителен иск, който е и предявен?
26. Допустим ли е иск по чл. 422 ГПК, ако за същото вземане преди подаване на заявлението за издаване на заповед за изпълнение вече е предявен отрицателен установителен иск?
27. Допустим ли е частичен отрицателен установителен иск за вземане?
28. Как се определя цената на иска за установяване на недействителността на договора на основание чл. 23 ЗПК?
29. Има ли правомощия заповедният съд да дава указания на заявителя да посочи колко е размера на платеното от длъжника и може ли да се отхвърли цялото заявление поради неизпълнение на такива указания?
30. Как се разпределя отговорността за разноски при уважен отрицателен установителен иск поради признание на иска от ответника кредитор?
31. Допустим ли е отрицателен установителен иск по реда на чл. 124 ал. 1 ГПК, предявен от длъжника в срока за възражение по заповедта за изпълнение?
32. Как се определя възнаграждението на адвоката при предявени кумулативни съединени искове?

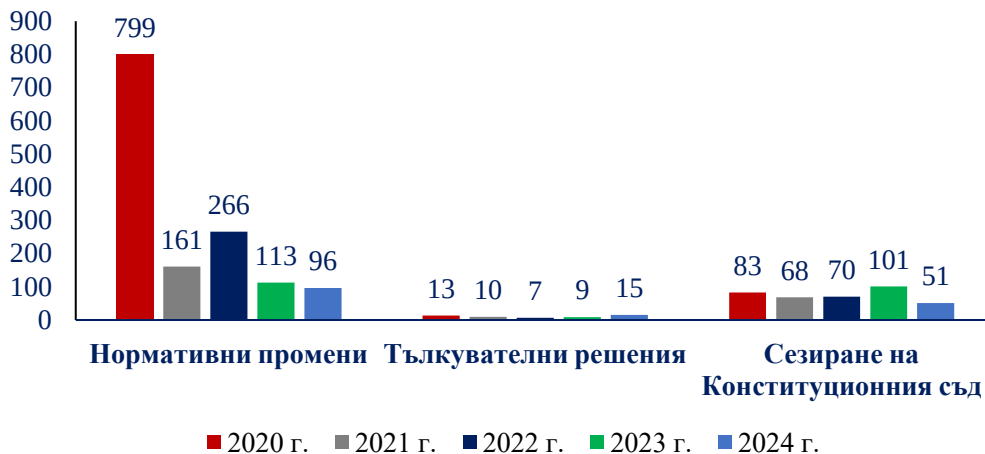
ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

33. Действителна ли е арбитражна клауза, която предвижда, че ще решават споровете, възникнали относно изпълнението му по споразумение, а когато това се окаже невъзможно – в Арбитражен съд?
34. Следва да се постави и въпросът необходимо ли е уведомяването на основание чл. 60, ал. 2 ЗКИ и на поръчителите и на ипотекарния длъжник за настъпилата предсрочна изискуемост на кредита или е достатъчно тя да се съобщи само на главния длъжник?
35. Подлежи ли на обжалване определение за спиране, постановено от първоинстанционен, въззивен или касационен съд, поради отправено по реда на чл.628 и сл. ГПК преюдициално запитване от друг съд?

II. ЗАКОНОДАТЕЛНИ ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Въздействие върху нормативната уредба

Графика № 35 - Брой жалби, предложения и сигнали, свързани с промени в нормативната уредба

Статистиката показва незначително намаляване на броя на жалбите, предложенията и сигналите, свързани с промени в нормативната уредба през 2024 г. в сравнение с 2023 г. Броят искания за сезиране на върховните съдилища за образуване на тълкувателни дела остава нисък, но все пак е по-голям от предходната година, а сигналите за противоконституционна нормативна уредба са наполовина от тези, подадени през 2023 г. При статистическия преглед следва да се отчете, че има някои правомощия на омбудсмана, които са изключителни и не могат да се упражняват от други лица. Сред тях са именно сезирането на Конституционния съд и върховните съдилища.

За поредна година сред важните теми, които институцията на омбудсмана следи и взема активно участие, са проблемите на гражданите с колектори, фирми за бързи кредити и необходимостта от **Закон за несъстоятелност на физическите лица**. Тези въпроси се разискваха и на среща на омбудсмана с посланиците на страните от ЕС, на която се акцентира на приоритетите на институцията, но и се отчете, че до момента все още не са предприети конкретни стъпки от страна на Народното събрание за решаване на тези три основни проблема в областта на правата на гражданите в качеството им на потребители - приемането на Закона за несъстоятелността на физическите лица, необходимостта от регламентиране на дейността на колекторите, важноста да бъдат приети законодателни решения относно неравноправните клаузи в договорите на фирмите за бързи кредити.

Наличието на неравноправни клаузи в договорите на фирмите за бързи кредити, прекомерните лихви, неустойките и таксите, липсата на достатъчна, точна и своевременна преддоговорна информация за вземане на информирано решение за сключване на договор за кредит или анекс към договор за кредит, предоставянето за подпис на непопълнени в цялост бланки на договор, както и малък размер на шрифта на важни клаузи по договора са сред проблемите, които отбелязва омбудсманът и на заседание на Подкомисията за наблюдение на дейността в областта на защитата на потребителите и ограничаването на монополите в парламента.

По повод на проблема с **регистрирането на седалища на търговски дружества без знанието на собственика на имота**, омбудсманът отправи предложение за нормативни промени към председателя на Народното събрание и министъра на правосъдието, тъй като тази практика води до засягане на правата на потърпевшите граждани например до получаването на призовки за съдебни дела, известия за задължения и покани за доброволно изпълнение, притесняване от контролни органи, от фирми за събиране на вземания, от потърпевши от фирмите граждани и пр. За този проблем омбудсманът вече е сигнализирал на министъра на правосъдието, а бе поставен и на вниманието на Народното събрание в докладите на омбудсмана за 2021 г. и 2022 г. Многократно са изразявани становища правната уредба на фирмената регистрация в Закона за търговския регистър и регистъра на юридическите лица с нестопанска цел (ЗТРРЮЛНЦ) и в Търговския закон (ТЗ) позволява при регистрация да се посочва произволен адрес на управление на съответния търговец, без да трябва да се доказва правното основание за ползването му. – проблемът е засегнат и в частта от доклада за правата на потребителите

По повод на получени жалби от граждани и професионални организации, които споделят тревогата си от публикация в социалните мрежи на списък на учители и обидни квалификации със заплахи за тормоз, институцията на омбудсмана на Република България изрази публична позиция, че използването на списък с имена и работни места на лица, които публично поддържат гражданска позиция по важни обществени въпроси, както и призоваването към линчуване и саморазправа с тези лица, пряко накърнява основни права и свободи, гарантирани както от Конституцията на Република България, така и от Европейската конвенция за защита правата на човека (ЕКПЧ), от Хартата на основните права на Европейския съюз (ХОПЕС) и други международни правни актове за защита правата на човека. Отбеляза се, че с всички свои действия публичните власти, официалните институции и организации следва да зачитат и гарантират човешкото достойнство, правото на свободно изразяване на гражданска позиция и отстояване на лично мнение, особено по отношение на обществено значими въпроси. Подчерта се, че всяко действие, с което се създават условия за стигматизиране на група хора, преследване, разделение и омраза в обществото, противоречи на всички водещи международни стандарти за защита правата на човека, които Република България се е ангажирала да гарантира за своите граждани като правова държава.

Институцията на омбудсмана сигнализира министъра на здравеопазването за липсата на законови разпоредби относно масовите нарушения на забраната за пушене на закрити обществени места и предлагането, продажбата и употребата на тютюневи и свързаните с тях изделия от деца до 18 години по повод призив до институцията на Сдружение „България без дим” и „Коалиция за живот без тютюнев дим“, подкрепен от 22 организации, за по-добрата регулация на вейпове и други изделия, съдържащи никотин. – възможно е да има засегнат този проблем и от други дирекции

Изпратено бе становище по **проекта на Закон за лицата, обслужващи кредити, и купувачите на кредити** като се подчерта необходимостта от този законопроект с цел защита правата на гражданите при прехвърляне на задължения по договори за кредит. Посочено бе, че в голяма степен ще се пресекат недобросъвестните практики, използвани понастоящем от колекторските фирми, ще се осигури по-ефективна защита на интересите на кредитополучателите. Подчерта се, че още в изпратено през 2022 г. становище в Народното събрание внесен Законопроект за събиране на вземания по потребителски договори, транспортирането на Директивата трябва да бъде един от приоритетите при регулиране дейността на колекторските фирми. Сигналите и жалбите

на граждани до омбудсмана срещу фирмите за бързи кредити и кокекторските фирми са свързани основно с отказ да им се предостави ясна и детайлна информация относно актуалния размер на задължението, отказ да им бъде предоставено копие от договора за кредит и съпътстващите го документи, агресивен подход при събиране на задълженията – проблеми, които намират законодателно решение в предложения за обществено обсъждане законопроект.

Институцията на омбудсмана запозна народните представители със становището си относно **Законопроекта за регистрация на чуждестранните агенти**. Посочи се, че законопроектът е в пряко противоречие не само с Конституцията на Република България, но и с редица международни актове и други правни ангажименти, които България е поела, подпомагащи процеса на демократизация и просперитет на страната, гарантиращи правата на човека и засилващи върховенството на закона. Мерките, предложени в законопроекта, имат потенциала пряко да застрашат, ограничат и накърнят основни права, свободи и принципи, гарантирани както от Конституцията на Република България, така и от Европейската конвенция за защита правата на човека (ЕКПЧ), Европейската социална харта (Ревизирана), Хартата на основните права на Европейския съюз (ХОПЕС), Общия регламент за защита на данните на ЕС, Международния пакт за граждански и политически права на ООН (МКГПП), Международния пакт за икономически, социални и културни права на ООН (МПИСК), Всеобщата декларация за правата на човека на ООН и други международни правни актове за защита правата на човека. Въпреки че законопроектът се позовава в своите мотиви на общочовешките ценности, демокрацията, обществения дебат, обществената самоорганизация (в лицето на гражданското общество) и правото на сдружаване, в своята същност предложените мерки застрашават именно тези принципи и ценности, заедно с цитираните множество основни права. Правата на човека са взаимносвързани – ограничението на някои права неизменно води до ограничения на останалите. Ако са допустими ограничения на някои права за легитимни обществени цели, то предложените ограничения следва да бъдат законосъобразни, пропорционални и необходими в едно демократично общество. Плурализмът и многообразието в едно демократично общество са негови богатство и сила, не заплаха. Граждани с активна гражданска позиция, които не застрашават правата на друго, не може да се представят като заплаха за идентичността на едно общество.

Акцентираща се, че всяка категоризация на членове на гражданското общество, провеждащи съвместни дейности с партньори от други страни по света като „чуждестранни агенти“ е предпоставка за непропорционални ограничения, които не са провокирани от необходимост в едно демократично общество и противоречат на правната уредба на страната. В допълнение, след регламентираната регистрация като чуждестранни агенти се предвиждат непропорционални ограничения и забрани, които биха блокирали социални услуги, образование, защита на уязвими групи граждани, различни общополезни обществени каузи и инициативи.

**ГЛАВА ТРЕТА.
НАБЛЮДЕНИЕ НА
ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА
МЕЖДУНАРОДНИТЕ
АКТОВЕ В
ОБЛАСТТА НА
ПРАВАТА НА
ЧОВЕКА**

I. ОБЩ ПРЕГЛЕД

Наблюдението на изпълнението на международноправните актове в областта на правата на човека се осъществява от омбудсмана на Република България на основание на Парижките принципи на ООН и на Закона за омбудсмана (ЗО). По силата на чл. 19, ал. 1, т. 10 от ЗО омбудсманът има изрично правомощие да наблюдава и насърчава ефективното прилагане на конвенциите за защита на правата на човека, по които Република България е страна.

На базата на постоянно наблюдение на начина, по който държавата прилага международноправните актове за защита на правата на човека, омбудсманът изработва становища и формулира препоръки. Наред с това, за изпълнение на своето правомощие за насърчаване и защита на правата на човека омбудсманът включва в Годишния си доклад самостоятелна част, в която оценява както степента, в която националното законодателство е приведено в съответствие със съдържанието на всяка от конвенциите, така и практиките по нейното прилагане от страна на националните институции.

За поредна година омбудсманът констатира, че България изостава в процеса на присъединяване към международноправни актове, които допускат възможност за гражданите да отправят жалби към наднационални (конвенционни) органи в случай на техни нарушени права. **И през 2024 г. България не прави стъпки за присъединяване към Факултативния протокол към Конвенцията за хората с увреждания и към Третия факултативен протокол към Конвенцията за правата на детето.**

Наред с това, България все още не е ратифицирала и Протокол 16 към ЕКПЧ, който осигурява възможност за механизъм за сътрудничество между националния съд и ЕСПЧ, подобен на преюдициалните запитвания до съда на ЕС. Този механизъм значително ще улесни уеднаквяването на практиката на българския съд с тази на ЕСПЧ и ще допринесе за по-малко осъдителни решения.

За поредна година омбудсманът напомня, че след влизане в сила на разпоредбата на чл. 28, ал. 3 от Закона за нормативните актове в края на 2016 г. Националният механизъм за извършване на преглед за съответствие на нормативните актове с ЕКПЧ следва да се прилага както от изпълнителната, така и от законодателната власт²⁸. Практика, при която по отношение на законопроектите, предлагани от страна на народните представители, не се извършва справка за съответствие с ЕКПЧ и с практиката на ЕСПЧ може да доведе до нарушаване на международните стандарти за спазване на човешките права и до нови осъждания на България в Страсбург. В този смисъл е удачно да бъдат обмислени законодателни промени, които да предвидят предварителна оценка за съответствие на законодателните предложения на народните представители с ЕКПЧ, когато те се отнасят до основни права и свободи на гражданите.

За съжаление, 50-то и 51-то НС не продължиха позитивната практика на създадената в 47-то НС парламентарна под-комисия за наблюдение и анализ на законодателството в съответствие с принципите и нормите на ЕС и международните норми за защита на правата на човека и основните свободи и за анализ на правните последици на решенията на Конституционния съд.

²⁸ Задължението за извършване на преглед на проектите на нормативни актове за съответствие с Европейската конвенция е предвидено в параграф 9, б. „с“, ii от Декларацията от Брайтън през 2012 г. и е препотвърдено в Декларацията, приета на конференцията на високо ниво на държавите-членки на Съвета на Европа, в Брюксел през 2015 г. (буква В, параграф 1, „d“ от Плана за действие към Декларацията).

II. ЕВРОПЕЙСКА КОНВЕНЦИЯ ЗА ЗАЩИТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА И ОСНОВНИТЕ СВОБОДИ

С нормите си ЕКПЧ осигурява обвързваща сила на повечето от правата, прогласени във Всеобщата декларация. Също така ЕКПЧ е първата конвенция, която учредява европейски наднационален правораздавателен орган, който да следи за спазването на поетите ангажименти от страна на държавите – страни по Конвенцията. За това гражданите на държавите, които са приели юрисдикцията на ЕСПЧ, придобиват особена частична правосубектност по международното право, която се изразява в правото да потърсят отговорност от държавите на европейско ниво, когато те нарушават техни основни права и свободи.

Безспорно присъединяването на България към ЕКПЧ означава признаване на ангажимента ѝ за повишено внимание към правата на човека – права, които не могат да бъдат отнети, но могат да бъдат нарушени, потъпкани и променени до неузнаваемост, ако не ги отстояваме непрекъснато. ЕКПЧ е посветена на основните права и върховенството на закона е абсолютна предпоставка за защитата на тези права, основата, върху която тази защита е стъпила.

Правата на човека, демокрацията и правовата държава са неделими, единни и взаимосвързани, отсъствието на който и да е от елементите на тази триада прави невъзможно съществуването на останалите два. ЕКПЧ е документ с богата история и съдържание, тя обединява в един – единствен правен инструмент всички граждански, лични, икономически, политически и социални права, с които се ползват гражданите на европейските държави, като ясно откроява техния неделим характер.

На основание чл. 46 ал. 1 от ЕКПЧ, като страна по Конвенцията, България е длъжна да изпълнява окончателните решения на ЕСПЧ, установяващи нарушения на Конвенцията, както и тези, потвърждаващи постигнатите между страните приятелски споразумения. Изпълнението на решение на ЕСПЧ се изразява в предприемането от страна на държавата на **индивидуални мерки**, които да възстановят положението на жалбоподателите преди нарушението, и на **общи мерки** (например промени в законодателството, съдебната практика и др.), чиято цел е избягване на бъдещи подобни нарушения.

Изпълнението на окончателните решения на ЕСПЧ е поставено под наблюдението на Комитета на министрите на Съвета на Европа (чл. 46 ал. 2). Българската държава има задължение да изпълнява тези решения и в тази връзка следва периодично да изпраща актуална информация относно предприетите мерки. Комитетът на министрите изготвя годишен доклад с информация за всяка държава-страна по ЕКПЧ. Изпълнението на решенията на ЕСПЧ не се ограничава до изплащането на определеното от Съда обезщетение, а включва и други мерки – възобновяване на производствата, където е относимо, и привеждане на националното законодателство в съответствие с практиката на ЕСПЧ. Именно този подход предоставя възможност за предприемането на мерки от общ характер с превантивен ефект по отношение на сходни нарушения, така че в бъдеще ЕКПЧ да не бъде нарушавана.

В национален план координацията по изпълнение на решенията на ЕСПЧ се осъществява от страна на Министерство на правосъдието. След 2012 г., въз основа на решение на 41-то Народно събрание, Министърът на правосъдието внася обобщен годишен доклад по изпълнение на решенията на ЕСПЧ. По този начин Парламентът има

възможност да осъществява контрол върху процеса на привеждане на националното законодателство в съответствие с практиката на ЕСПЧ и да бъде информиран за необходимите законодателни промени. Обобщена информация за статуса на делата срещу България пред ЕСПЧ и делата в процедура по засилено наблюдение може да бъде открита в специален документ, подготвян от отдела за изпълнение на решенията на ЕСПЧ²⁹. Информация за решенията, чието изпълнение е приключило, е налична в Годишния доклад на Комитета на министрите³⁰, и в Годишния доклад на министъра на правосъдието. Изпълнението на решенията срещу България приключва със заключителна резолюция от Комитета на министрите след преценка, че държавата е изпълнила своите задължения и е предприела съответните мерки от индивидуален и общ характер.

През 2024 г. екипът на МП направи опит да консолидира подкрепа за нормативно уреждане и създаване на **Национален координационен механизъм за изпълнение на решенията на Европейския съд по правата на човека**. Такъв подход е устойчиво защитаван в препоръките на омбудсмана в годишните му доклади още от 2019 г.

В проект на постановление е предвидено създаването на консултативен съвет към Министерския съвет, експертна група към него и секретариат, както и подробна процедура по изпълнение на решенията. Координацията ще се случва на две нива - политическо и експертно, с ясна цел да се осигури ефективност и устойчивост на процеса по изпълнение на решенията. **Все още, обаче, механизмът не е създаден.**

I.1.Общи констатации за изпълнението на окончателни решения на ЕСПЧ през 2023 г. по смисъла на чл. 46 от ЕКПЧ

Както и в предишни години, така и понастоящем може да се направи изводът, че индивидуалните мерки за изпълнение, предвидени в решенията на Съда, се реализират и обичайно не поставят проблеми. Процесът по изплащане на обезщетение и информиране на компетентните органи за евентуалната необходимост от допълнителни индивидуални мерки (например възобновяване на съдебното производство и др.), както и процесът по превод на решенията и тяхното разпространение се координира от дирекция „Процесуално представителство на Република България пред ЕСПЧ“ (ППРБЕСПЧ) към Министерството на правосъдието, като стриктно се следи за спазване на съответните срокове и достигане на решенията до най-широк кръг компетентни органи и лица. В допълнение към това, всички решения се публикуват на интернет страницата на Министерството на правосъдието и на портала: <http://humanrights.bg/>.

Общите мерки, които Комитетът на министрите изисква с оглед изпълнение на решенията на ЕСПЧ, обаче, поставят много и сериозни въпроси. Някои решения на ЕСПЧ разкриват системни или структурни проблеми, свързани с необходимост от законодателни промени или промени в съдебната или административната практика. Именно общите мерки са тези, които се намират под наблюдение на Комитета на министрите и точно те остават неизпълнени в продължение на години от страна на националните институции. Една от основните причини за това е фактът, че изпълнението изисква активни усилия от страна на различни институции, които в много от случаите не предприемат своевременно необходимите мерки по изпълнение на решенията.

²⁹ Информацията за България е достъпна на интернет адрес: <https://rm.coe.int/1680709740>

³⁰ На сайта за информация за решенията на ЕСПЧ <http://hudoc.exec.coe.int/eng>

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Координиращата роля на Министерството на правосъдието е недостатъчна, за да наложи предприемането на мерки, които са в компетентността на други ведомства.

По отношение на напредъка на България по изпълнение на решенията под наблюдение от страна на Комитета на министрите през 2024 г., могат да бъдат направени следните основни изводи:

На първо място статистиката показва, че към 2024 г., общият брой решения на ЕСПЧ на фазата на изпълнението е **171, като от тях 94 са водещи и 77 повтарящи се**. Като се имат предвид данните към декември 2022 г. – 227 решения, към 31.12.2021 г. – 173 решения, към 31 декември 2020 г. – 165, и към 31 декември 2019 г. – отново 170 решения става ясно, че към настоящия момент не се наблюдава положителен пробив в политиката на страната по отношение изпълнението на постановените решения.

На второ място, през 2024 г. нови 16 осъдителни решения са поставени под наблюдение от Комитета на министрите.

На трето място, относно платените от България обезщетения през 2024г. са **40,362 718 евро**, а през 2023 г. страната ни плаща 588 ,044 евро обезщетения, значително по-малко от 2022 г., когато е платила 725, 695 евро, но сравнително повече спрямо 2021 г., когато размерът на обезщетенията е 452,546 евро, и е близо двойно по-висока от стойността на плащанията през 2020 г. (320 393 евро)³¹. Въпреки това, напредъкът на България остава крайно незадоволителен при сравнение с напредъка на други държави от региона – така например, размерът на дължимите обезщетения, платени от Северна Македония за 2022 г. е на стойност 112,850 евро.

През 2024 г. продължават да са валидни изводите, които са направени през предходните години, а именно:

- значителен остава броят на решенията, които се намират под засилено наблюдение за повече от десетилетие;
- запазва се и тенденцията, че осъдителните решения, които все още са в процес на засилено наблюдение, за съжаление засягат голям брой текстове на ЕКПЧ, което налага предприемане на много на брой комплексни мерки; броят на водещите решения, по които общите препоръки на ЕСПЧ са изпълнени, все още е несравнимо по-малък от тези, по които не е постигнат задоволителен напредък ;
- България продължава да плаща изключително високи суми за обезщетение на нарушени права. Макар по отношение на почти всички осъдителни решения в годините след тяхното постановяване да са предприемани действия за изпълнение, те все още не са достатъчни за закриването на наблюдението, въпреки усилията на различни институции и работни групи. Поради това обстоятелство препоръките от Комитета на министрите по изпълнението на такива решения почти не се променят.
- През 2024 г. за България остава валидна ситуацията, при която страната продължава да бъде осъждана по сходни казуси и занапред и да плаща високи суми за обезщетения, а същевременно правата на гражданите продължават да не бъдат ефективно защитени. Тази ситуация е неприемлива и следва да бъдат предприети решителни действия за нейното преодоляване. Както и в предишни години, омбудсманът се ангажира да съдейства и да окаже подкрепа на министъра

³¹Актуалността на данните е към 31.12.2024 г., източник Country Factsheet

<https://www.coe.int/en/web/execution/bulgaria>

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

на правосъдието чрез отправяне на препоръки към отговорните институции за предприемане на конкретни действия по осъдителните решения срещу България.

Основни препоръки:

1. Засилване на механизмите на координация между различните институции, които са отговорни за изпълнение на осъдителните решения на ЕСПЧ срещу България. Липсата на напредък в това отношение през 2024 г., за пореден път доказва, че се налага прилагането на общи мерки по превенция, които държавата следва да предприеме;
2. Наблюдението на омбудсмана за 2024 г. отново показва, че следва да бъдат предприети мерки за засилване на ролята на МП и на Дирекция „ППРБЕСПЧ“ по координация на процеса по привеждане на националното законодателство и практиката на институциите в съответствие с решенията на ЕСПЧ;
3. По тази причина омбудсманът продължава да настоява за необходимостта от създаването на междуетовен координационен съвет, включващ представители (експерти) на всички национални институции, които следва да бъдат пряко ангажирани в процеса по координиране и наблюдение на изпълнението на мерките за изпълнение на осъдителните решения на ЕСПЧ.

1.2. Нови решения на ЕСПЧ срещу България през 2024 г.³².

През 2024 г. са постановени общо 16 нови решения на ЕСПЧ по дела, водени срещу България.

В най-голям брой, общо (5) решения, ЕСПЧ установява нарушение на **чл. 1 от Протокол № 1 – право на собственост**.

На второ място по значимост на постановени решения се нареждат делата, касаещи нарушения на **чл. 6 от ЕКПЧ – право на справедлив съдебен процес (5)**.

На следващо място са решенията на ЕСПЧ, установяващо нарушения на **чл. 8 от ЕКПЧ – право на зачитане на личния и на семейния живот (2)**, както и нарушения на **Чл. 10 ЕКПЧ – свобода на изразяване (2)**.

Нарушения на чл. 1 от Протокол № 1 – право на собственост

Делото „Мъндев и други срещу България“, жалби № 57002/11 и 4 други; Решение от 24.05.2024 г.

Делото повдига въпроси по член 1 от Протокол № 1. Става въпрос за отнемане на имущество, придобито от престъпна дейност, което отнемане според жалбоподателите е било несправедливо и необосновано. Делото касае и твърдени прекомерни държавни такси, платени от жалбоподателя в производството за отнемане. Жалбоподателите са представлявани от адвокати, чиито имена и място на практика са посочени в приложението. Правителството е представлявано от своите агенти – г-жа М. Димитрова, г-жа С. Собаджиева, г-жа И. Недялкова и г-жа Б. Симеонова от Министерството на

³² <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats-violation-2024-fra>

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

правосъдието. Фактите по делото, представени от страните, могат да бъдат обобщени, както следва. През 2006 г. г-н Атанас Мъндев (първият жалбоподател – вж. приложената таблица) сключва споразумение с прокуратурата, като се признава за виновен за изнудване, извършено през 2004 г., и приема условна присъда лишаване от свобода. Споразумението е одобрено от Сливенския окръжен съд. Тъй като въпросното престъпление е сред посочените като предикатни престъпления в чл. 3, ал. 1 от Закона за отнемане на незаконно придобито имущество от 2005 г. (наричан по - долу „Законът от 2005 г.“; вж. параграфи 52 -53 по - долу), Комисията за установяване на имущество, придобито от престъпна дейност (наричана по - долу „Комисията“) започва производство срещу четиримата жалбоподатели – г-н Атанас Мъндев, съпругата му Ваня Мъндева (втората жалбоподателка) и родителите му Ангел Мъндев и Мария Мъндева (третия и четвъртия жалбоподател). След извършване на проверки, обхващащи периода между 1990 г. и 2006 г., Комисията предявява искова молба за отнемане на имуществото в съда. Искането е частично уважено с решения на Сливенския окръжен съд от 1 август 2008 г. и Бургаския апелативен съд от 23 октомври 2010 г. Решението за отнемане в полза на държавата става окончателно на 25 февруари 2011 г., когато Върховният касационен съд (наричан по-нататък „Върховният съд“) не допуска касационно обжалване на въззивното решение. Националните съдилища намират, че през разглеждания период (1990 - 2006 г.) първият и втората жалбоподатели са получили доходи в размер на 620 559 български лева (BGN), равняващи се на около 317 400 евро (EUR), и са имали разходи в размер на 753 230 лв. (385 280 евро). Съдилищата само частично приемат твърденията на двамата жалбоподатели относно източниците на доходите им, като посочват, че някои от твърденията им, че са взели заеми и са реализирали печалба от икономическа дейност, остават недоказани. Жалбоподателите са направили разходи за издръжка, за закупуване и подобрения на недвижимо имущество, както и за погасяване на заеми. Тъй като разходите на първия и втората жалбоподатели значително надвишават доходите от това, което се приема за законни източници, жалбоподателите не са успели да оборят презумпцията, че придобиването на техните активи е свързано с престъпна дейност, както е посочено в чл. 4, ал. 1 от Закона от 2005 г. По думите на Сливенския окръжен съд,

„Именно липсата на законен източник на имуществата предполага, че имуществото е придобито от престъпна дейност“. Що се отнася до третия и четвъртата жалбоподателка, техният син им е прехвърлил парцел със сгради през 2006 г. Това имущество също е предмет на отнемане, като се има предвид, че тези жалбоподатели не са опровергали презумпцията съгласно чл. 8, ал. 1 от Закона от 2005 г., че са знаели за престъпния му произход. Поради това националните съдилища постановяват отнемане на няколко недвижими имота и постъпленията от продажбата на други имоти. Активите, по отношение на които е постановено отнемането, са оценени на 421 971 лв. (215 842 евро). При приключване на производството жалбоподателите са осъдени да заплатят 16 878 лв. (8 630 евро) държавна такса, в размер на 4% от стойността на активите, по отношение на които е било уважено искането на Комисията. Жалбоподателите са платили допълнителни 8 377 лв. (4 285 евро) държавна такса, за да подадат жалбата си срещу първоинстанционното решение. След влизането в сила на решението за отнемане Националната агенция за приходите, която привежда в изпълнение мерките по издадени изпълнителни листи, е продала един от имотите за 12 030 лв. (6 153 евро). Друг имот е продаден в изпълнително производство, образувано от трети лица, като държавата е получила 50 813 лв. (25 990 евро) от продажната цена. По отношение на още един имот заповедта за конфискация не може да бъде изпълнена, тъй като е установено, че описанието му в съдебните решения е сгрешено. И накрая, доколкото отнемането касае

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

и постъпленията от продажбата на други имоти, не е платена никаква част от тези суми, а през април 2022 г. дългът на жалбоподателите е погасен по давност. Що се отнася до разпореждането жалбоподателите да заплатят 16 878 лв. (8 630 евро) държавни такси (освен платените за обжалването – вж. пар. 12 по – горе), Националната агенция за приходите е успяла да събере 642 лв. (328 евро) преди дългът да бъде погасен по давност през 2022 г.

Делото „Нина Димитрова срещу България“ жалба № 40669/16, 16 април 2024

Жалбата е по повод недостатъчната защита на правата на длъжника по заповеди за незабавно изпълнение, издадени в полза на банките, съобразно законодателството до 2019 г., водещо до нарушаване на принципа на пропорционалност и баланс между правата на засегнатата страна и на кредитора и това от своя страна води до причиняване на прекомерна тежест на длъжника.

През 2005 г. жалбоподателката купува апартамент, за който взема кредит от Централна кооперативна банка, обезпечен с ипотека върху същия имот. В подписания договор е записано, че дължимата месечна вноска по кредита е 388 евро, както и че банката едностранно съобразно пазарните условия може да променя лихвения процент, който към момента е 9,9%, а при всяко забавяне се дължи и годишна капитализирана лихва от 35%. През 2008 г. банката увеличава лихвения процент на 10,9% и определя месечен размер на вноската от 411 евро. През 2010 г. е подписан анекс към този договор, с който е уточнена дължимата сума, възлизаща на 39 400 евро, включваща и капитализираната лихва, а месечните вноски са повишени на 454,36 евро. В същото време банката сключва договори за поръчителство с майката и дъщерята на жалбоподателката по отношение на договора за кредит. През 2012 г. тя преустановява да заплаща ежемесечните си вноски по кредита. През октомври 2014 г. банката отправя искане до Софийския районен съд за издаване на заповед за незабавно изпълнение, която е уважена. На нейно основание е разпоредено издаването на изпълнителен лист. Образувано е изпълнително дело.

Съдебният изпълнител отправя покана до жалбоподателката, майка ѝ и дъщеря ѝ да заплатят доброволно дължимите суми (главницата по кредита, неустойка и лихви). Трите правят възражение срещу заповедта за изпълнение през април 2015 г. пред СРС. Наред с това е направено искане за спиране на изпълнението и е оспорено наличието на предпоставки за издаване на заповед за незабавно изпълнение. С окончателно определение на Софийския градски съд от 25.02.2019 г. заповедта за незабавно изпълнение е отменена, защото не е доказано, че уведомлението от септември 2014 г. е било надлежно получено от жалбоподателката и близките ѝ. Следователно клаузата за предсрочна изискуемост на договора за кредит не е била надлежно задействана, което означава, че дългът, който банката е искала да бъде погасен преди крайния срок, все още не е станал изискуем към момента, когато банката е отправила искането си до съда. Според тълкувателно решение на ВКС от юни 2014 г. обаче това е било абсолютна предпоставка за издаване на подлежаща на незабавно изпълнение заповед за изпълнение. Поради това молбата на банката за издаване на заповедта е отменена, а изпълнителният лист – обезсилен. Искането за спиране на принудителното изпълнение не е уважено. Пред Европейския съд по правата на човека е повдигнато оплакване за нарушение на чл. 1 от Протокол 1. Жалбоподателката твърди, че към конкретния момент българското законодателство не е предоставяло достатъчни гаранции по отношение на издадените заповеди за незабавно изпълнение в полза на банките и че наличните средства за защита не са били ефективни. Съдът констатира, че в случая намира приложение третото правило на чл. 1, т.е. правото на държавата „да

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

прилага такива закони, каквито счита за необходими, за да контролира използването на собствеността в съответствие с общия интерес“. Той отбелязва, че жалбоподателката не твърди, че публичната продажба на нейния апартамент е била незаконосъобразна от гледна точка на българското законодателство, нито че нормите му са били неясни или непрозрачни. Въпросът, който е подложен на анализ в настоящото решение, е дали тези разпоредби гарантират справедлив баланс между интересите на жалбоподателката и тези на насрещната страна. Съдът отбелязва, че извършената публична продажба е целяла да удовлетвори вземането на банката, основано на изтеглени от жалбоподателката кредит. Следователно, намесата в правото на собственост е имала законна цел – защита на правата на кредиторите.

Делото „Антонов срещу България“, (Жалба 58364/10) 22.03.2024

Жалбоподателят е бил председател на частна земеделска кооперация по време на събитията по-долу. През 2000-2001 г. му е извършена ревизия по ЗОДФЛ и ЗДДС за периодите януари 1998 – декември 1998 и февруари – август 1999 г. На 2 март 2001 г. ТД на НАП Силистра издава данъчен ревизионен акт /ДРА/, с който му начислява дължим данък от 55 013.43 лв. Този акт е оспорен пред по-горния административен орган – Варненската областна данъчна дирекция, чийто директор го потвърждава. Жалбата до ВАС е оставена без уважение като просрочена. На 11.04.2003 г. жалбоподателят, позовавайки се на нарушение на чл. 115 от ДОПК, отправя искане до директора на ТД-област Варна да отмени ревизионния акт и да извърши нова данъчна ревизия, но получава отказ, който е оспорен по съдебен път. С окончателно решение от 10.01.2004 г. Варненският окръжен съд отменя отказа на директора и разпорежда на данъчните власти да извършат нова ревизия. Съдът констатира, че при извършената ревизия на жалбоподателя през 2001 г. са му начислили данъци във връзка с дейността на кооперацията. Повторната данъчна ревизия приключва с нов ревизионен акт – този път за дължимост на сумата от 40 729,81 лева. Този ревизионен акт е отменен от Варненския окръжен съд и решението е оставено в сила от ВАС на 29 октомври 2007 г. Двете съдебни инстанции установяват, че дейността, подложена на данъчно облагане, е била извършвана от земеделската кооперация, а не от жалбоподателя като физическо лице.

Междувременно през 2002 и 2004 г. данъчните власти инициират производство по принудително изпълнение и в периода 2003 – 2008 г. след публична продажба на негово имущество събират сумата от 42 386 лв.

След решението на ВАС от 29.10.2007 г. жалбоподателят отправя две искания за възстановяване на неправомерно събраните данъци на осн. чл.129, ал. 5 от ДОПК, но данъчните власти отказват да върнат сумите. Според тях, макар и да бил отменен ДРА от 2004 г., този от 2001 г. бил в сила, следователно, данъците са били правилно събрани.

Пред Европейския съд е повдигнато оплакване за нарушаване правото на собственост поради отказа на данъчните власти да възстановят неправомерно събраните суми за недължими данъци, както и за липсата на ефективно вътрешноправно средство за защита.

Европейският съд отхвърля възраженията за недопустимост на жалбата поради изгубване статута на „жертва“ на жалбоподателя с плащането на недължимо събраната сума. Той констатира, че плащането, макар и да е поставило край на претендираното нарушение, не е било съпроводено с никакво признание от страна на властите, че са засегнали правата му. Наред с това забавяне от повече от три и половина години е достатъчно дълъг период.

По съществуващото на спора Съдът припомня, че дългът може да бъде „притежание“ по смисъла на член 1 от Протокол № 1, ако е достатъчно установено, че не е дължим. По

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

същия начин, невъзможността жалбоподателят да получи своевременно изпълнение на решение в негова полза представлява намеса в правото на мирното ползване на притежанията, както е посочено в чл. 1, първа алинея, първо изречение от Протокол № 1.

Делото „Маджаров срещу България“ (Жалба № 40149/05)

Делото е образувано по жалба (№ 40149/05) срещу Република България, подадена пред Съда на 28 октомври 2005 г. на основание чл. 34 от Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи („Конвенцията“) от българския гражданин г-н Динко Кирилов Маджаров („жалбоподателя“). Жалбоподателят е представляван от г-жа С. Маргаритова-Вучкова – адвокат, практикуващ в град София. Българското правителство („Правителството“) е представлявано от своя агент – г-жа М. Димова от Министерството на правосъдието. Жалбоподателят твърди, че е лишен от своята собственост в нарушение на нарушение на чл. 1 от Протокол № 1 и чл. 6, ал. 1, чл. 8 и 14 от Конвенцията.

Има НАРУШЕНИЕ НА ЧЛ. 1 ОТ ПРОТОКОЛ № 1 КЪМ КОНВЕНЦИЯТА Жалбоподателят се оплаква, че е лишен от имота си произволно, не по негова вина и без адекватно обезщетение. Той се позовава на чл. 1 от Протокол № 1 към Конвенцията и чл. 6, ал. 1, чл. 8 и 14 от Конвенцията. Съдът счита, че оплакването следва да се разгледа в светлината на чл. 1 от Протокол № 1, който гласи следното: „Всяко физическо или юридическо лице има право мирно да се ползва от своите притежания. Никой не може да бъде лишен от своите притежания освен в интерес на обществото и съгласно условията, предвидени в закона и в общите принципи на международното право. Предходните разпоредби не накърняват по никакъв начин правото на държавите да въвеждат такива закони, каквито сметнат за необходими за осъществяването на контрол върху ползването на притежанията в съответствие с общия интерес или за осигуряване на плащането на данъци или други постъпления или глоби.“ Правителството твърди, че жалбоподателят не е изчерпал вътрешноправните средства за защита съгласно изискванията на чл. 35, ал. 1 от Конвенцията, тъй като не е подал заявление за компенсаторни записи в приложимия срок. При всички случаи Правителството смята, че е постигнат справедлив баланс между обществен интерес и правата на жалбоподателя, тъй като скоро след като напускат апартамента – предмет на съдебния спор, на жалбоподателя и неговото семейство е предоставено общинско жилище под наем. Ето защо Правителството настоява Съдът да заключи, че не е налице нарушение на чл. 1 от Протокол № 1.

*Делото „Невада Турс и БТД Глобал Турс срещу България „ (Жалба № 17157/16);
Решение: 833/5.12.2024 г .*

Две дружества спечелиха дело срещу в България в Европейския съд по правата на човека, след като техни земи са били несправедливо отчуждени на цени по-ниски от пазарните. Страсбург приема, че е нарушено правото на собственост. Присъдени са обаче само по 3000 евро с лихвите разноски на всяко дружество за нематериални вреди, както и по 2000 евро за защитата им. Националният съд обаче трябва да отвори наново делата на двете фирми срещу нищожното обезщетение, което им е платено за имотите, и да ги преразгледа съобразно мотивите на ЕСПЧ. Така вероятно "Невада Турс" ще получи 280 000 евро, а "БТД Глобал Турс" - малко над 1 млн. евро. На толкова са оценени имотите им през 2023 г. Делото в Страсбург води адвокат Милена Докова от адвокатско дружество "Екимджиев и партньори". От години се алармира за този проблем със Закона

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

за държавната собственост. Той става особено актуален покрай строежа на магистрали и други големи пътища и се корени в методиката, по която се оценяват земите, които държавата отчуждава. На тази бази собствениците получават обезщетение за земите си много по-ниски от пазарната им стойност. Указанията на Страсбург да бъдат възобновени делата на фирмите в България е пробив, който може да "развърже ръцете" на съдилищата и по други такива дела да прилагат пряко Конвенцията за правата на човека. Тя се надява, че може да се стигне и до законодателни промени, които да коригират несправедливостта, установена от ЕСПЧ. Въпросното дело, спечелено от Докова, далеч не е единственият подобен казус, който виси в Страсбург, коментираха юристи.

През 2019 г. областният управител на Бургас отчужди два парцела, собственост на двете дружества - един от 4103 и втори от 14 390 квадратни метра. Те са необходими да изграждане на път. Дружествата са ползвали парцелите под наем от 2007 г. и в крайна сметка са ги закупили през 2018 г. Земята формално се водела земеделска, но била част от индустриалната зона на града и според градоустройствен план от 2011 г. била предназначена за обществени и административни услуги, търговия и малки частни предприятия. Предназначението на земята обаче така и не било променено и така, когато се стигнало до отчуждаването ѝ, собствениците били обезщетени по цени на сходна земеделска земя. Собствениците били обезщетени с по 16.57 лв. на кв. м., а цената, на която самите те купили имотите, е 88 лв. за кв. м в единия случай и 80 лв./кв. м в другия. В същото време има експертиза, която оценява имотите на 130 евро на кв. м. Съдът в Бургас обаче не подхожда гъвкаво, а твърде формалистично и отхвърля претенциите на фирмите за справедливо обезщетение. Така се стига и до делото в Страсбург, което България губи.

Нарушения на чл. 8 от ЕКПЧ – право на зачитане на личния и на семейния живот

Дело „Борислав Тончев с/у България“ (Жалба № 40519/15)

Ключовият въпрос по това дело е дали твърдяното безсрочно запазване на данни за заместващо административно наказание (вид неосъдително решение по наказателно дело), наложено на жалбоподателя през 2004 г., е „в съответствие със закона“ по смисъла на член 8 § 2 от Конвенцията, особено в светлината на различаващите се становища на различните национални органи относно това дали съответните национални разпоредби изискват такова безсрочно запазване и дали то е в съответствие със законодателството за защита на данните. Жалбоподателят е роден през 1981 г. и живее в Ловеч. Той е представляван от г-н А. Кашъмов, адвокат, практикуващ в София. Правителството беше представено от своя агент г-жа М. Илчева от Министерството на правосъдието. През март 2004 г. жалбоподателят кандидатства за длъжността надзирател в затвора. В подкрепа на кандидатурата си той представя свидетелство за съдимост (вж. параграфи 46 (а) и 47 по-долу), издадено на 12 март 2004 г., и удостоверения, издадени отново през март 2004 г. от местната районна прокуратура и следствената служба, удостоверяващи, че той няма осъждания, присъди или заместващи ги административни наказания. През юни 2004 г. жалбоподателят е назначен като надзирател в затвора, считано от 1 юли 2004 г. През юли 2012 г. Министерството на правосъдието обявява конкурс за длъжности в дирекцията, отговаряща за сигурността на съдебната система. През август 2012 г. жалбоподателят кандидатства за една от тези длъжности. Вследствие на това кандидатстване на 14 август 2012 г. дирекцията иска и получава от бюрото за съдимост на Ловешкия районен съд справка за съдимост. През март 2013 г. Главната дирекция

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

уволнява жалбоподателя от длъжността надзирател в затвора с мотива, че от справката за съдимост, издадена от бюро за съдимост на Ловешкия районен съд, и от информацията от Троянския районен съд е видно, че той има заместващо административно наказание и че оставането му на тази длъжност е несъвместимо с такова наказание, в съответствие с действащото право. Жалбоподателят обжалва уволнението си. Междувременно, през ноември 2012 г. жалбоподателят подава жалба до Комисията за защита на личните данни (вж. параграф 58 по-долу), че Министерството на правосъдието е обработило незаконно личните му данни, тъй като бюро за съдимост на Троянския районен съд е съхранявало бюлетина за неговото наказание след октомври 2009 г., въпреки че е изтекъл петгодишният срок за съхранението му съгласно съответната наредба (вж. параграф 38 по-долу) и тези данни са били използвани, за да му се попречи да участва в конкурса, организиран от министерството (вж. точка 9 по-горе). Жалбоподателят настоява Комисията да даде указания за преустановяване на нарушението на съответните изисквания за защита на данните и да наложи санкции във връзка с него. По своя инициатива Комисията присъединява Районния съд в Троян към производството като втори ответник.

Жалбоподателят твърди, че начинът, по който са формулирани съответните вътрешни разпоредби, не позволява да се разбере каква легитимна цел се преследва с безсрочното запазване на данни за заместващите административни наказания. Целта, посочена от Върховния административен съд - да се гарантира, че никой не може да се възползва от такова освобождаване от наказателна отговорност повече от веднъж - очевидно не съществува, тъй като Върховният касационен съд отдавна е изяснил, че това е възможно. Във всеки случай подобно безсрочно съхранение е непропорционално, още повече че то засяга не само лицата, които искат да кандидатстват за определени длъжности в публичния сектор, но и всички, които са получили такова наказание. Правителството твърди, че безсрочното запазване на данни за заместващите административни наказания е „необходимо в едно демократично общество“ с тясната цел да се гарантира, че само хора с напълно чисто съдебно минало могат да бъдат наемани на работа в някои служби за сигурност и правоприлагане. Това съответства на няколко от легитимните цели, посочени в член 8 § 2 от Конвенцията. То е и от голямо значение, тъй като хората, наети в тези служби, трябва да отговарят на високи морални и професионални стандарти. Няма средства, включващи по-малка намеса, за осигуряване на това, а произтичащата намеса е доста ограничена и засяга само хората, желаещи да упражняват такава професия. Следователно е налице нарушение на член 8 от Конвенцията.

Дело „Я.Т. срещу България“ (Жалба № 41701/16) 4 юли 2024г.

В основата на настоящото искане за преразглеждане е жалба (№ 41701/16) срещу Република България, в която гражданин на тази държава, г-н Я.Т. („Жалбоподателят“), е сезирал Съда на 12 юли 2016 г. съгласно член 34 от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи („Конвенцията“). Председателят на отделението, на което е възложено делото, е уважил искането на жалбоподателя за неразкриване на самоличността му (член 47, § 4 от правилника). На 15-ти декември 2016 г. председателят на отделението реши, в съответствие с член 54 § 2, буква б) от Правилника на Съда да уведоми българското правителство за жалбата. Правителството е представило становището си по допустимостта и основателността на жалбата на 11 април 2017 г. Жалбоподателят е представил своя отговор на 24 юли 2017 г., датата, на която е подал и претенциите си за справедливо обезщетение. Преди жалбата да бъде съобщена на

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Правителството, на 17 ноември 2016 г. съдия Йонко Грозев, избран за български съдия в ЕСПЧ към съответният момент, се е оттеглил от разглеждането на делото (член 28, § 3 от Правилника за дейността на Съда). На 18 май 2020 г. председателят на състава определи г-жа Мира Райчева да заседава на негово място като *ad hoc* съдия (член 26 § 4 от Конвенцията и член 29, § 1, буква а) от Правилника за дейността на Съда). С решение от 9 юли 2020 г. Съдът (пета секция) постанови, че е налице нарушение на член 8 от Конвенцията, тъй като националните власти са отказали през 2016 г. да признаят законно промяната на пола на жалбоподателя, отхвърляйки неговата молба за това, подадена през 2015 г., без да мотивират достатъчно и подходящо този отказ. Съдът също така реши да присъди на жалбоподателя 7500 евро (EUR) за неимуществени вреди и 4150 EUR за разходи и разноски, като отхвърли претенциите за справедливо обезщетение за останалата част. На 29 декември 2023 г. Правителството, позовавайки се на член 80 § 1 от Правилника на Съда, отправи искане за преразглеждане на това решение по причини, изложени по-долу (параграфи 10 – 14 по-долу). На 9 януари 2024 г., въз основа на член 80 § 4 от Правилника на Съда, искането за преразглеждане е изпратено на жалбоподателя, който е поканен да представи своето становище в рамките на четири седмици. Жалбоподателят представя своето становище пред Съда на 3 февруари 2024 г. С писмо от 7 февруари 2024 г. Съдът покани Правителството да представи в отговор своето становище. Правителството представя своето становище на 27 февруари 2024 г. Състав на Пето отделение, в съответствие с изискванията на член 80 § 3 от Правилника на Съда и състоящ се от съдии О'Лиъри (O'Leary), Митс (Mits), Хюсеинов (Hüseynov), Чантурия (Chanturia), Елосеги (Elósegi), Шимачкова (Šimáčková), както и съдия *ad hoc* Райчева, разгледа искането за преразглеждане.

При тези обстоятелства недопустимостта на жалбата на жалбоподателя по изложените по-горе причини не засяга задълженията на държавата - ответник по член 8 от Конвенцията по отношение на юридическото признаване на промяната на пола.

Съдът *реши* единодушно да уважи искането за преразглеждане на решението от 9 юли 2020 г. и *обявява* жалбата за недопустима с шест на един гласа.

Нарушения на чл. 6 от ЕКПЧ – право на справедлив съдебен процес

Дело „Босев с/у България“ (Жалба № 62199/19) 4 юни 2024 г.

Настоящото дело се отнася до безпристрастността на съдия, който се е произнесъл по наказателни обвинения, повдигнати срещу жалбоподателя, осъждането му за клевета на висш държавен служител и въпроса дали съществуват вътрешноправни средства за защита, които могат да поправят нарушението на свободата му на изразяване, което жалбоподателят счита, че е резултат от това осъждане. Жалбоподателят се е позовал съответно на членове 6 § 1, 10 и 13 от Конвенцията.

Жалбоподателят е журналист, специализиран в съдебни дела. По време на делото той работи за седмичния вестник „Капитал“, собственост на издателство „Икономедиа“. През 2013 г. новинарският уебсайт „Дневник“, който принадлежи на същото издателство, публикува информация, според която С.М., директор на Комисията за финансов надзор („КФН“), е бил призован като свидетел по наказателно дело за пране на пари, тъй като е подписвал документи, улесняващи прехвърлянето на парични суми, получени от трафик на наркотици. Жалбоподателят обяснява, че след тази публикация, на различни дати между 2013 и 2015 г., КФН е наложила няколко глоби на И.П., в качеството му на физическо лице и мажоритарен акционер в издателство „Икономедиа“, както и на други дружества, принадлежащи на него, които впоследствие са били отменени от съдилищата. На 6 януари 2015 г. КФН наложи две глоби на „Икономедиа“

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

за публикуването във в. „Капитал“ на две статии, в които открива опити за манипулиране на финансовите пазари. Наложените глоби са на обща стойност 150 000 български лева (BGN), което се равнява на приблизително 76 700 евро (EUR). На 15 януари 2015 г. жалбоподателят се появява в сутрешното предаване на национален телевизионен канал, където е поканен да изрази мнението си относно налагането на посочените санкции и евентуалното участие на С.М. във въпросните събития. По време на интервюто той се позовава на наказателното производство, в което С.М. е призован като свидетел. ПРОИЗВОДСТВО ЗА КЛЕВЕТА, ОБРАЗУВАНО СРЕЩУ ЖАЛБОПОДАТЕЛЯ. На 15 юли 2015 г. С.М. предявява пред Софийския районен съд („районният съд“) иск за клевета срещу жалбоподателя. Той се оплаква от коментарите, които жалбоподателят е направил по негов адрес по време на двете телевизионни предавания, посочени по-горе.

Жалбоподателят твърди, че съдия П.К., докладчик и председател на съдебния състав, който го е осъдил на въззивна инстанция, не е бил безпристрастен. В тази връзка той се позовава на чл. 6 § 1 от Конвенцията, който в съответната си част гласи следното

Съдът на ЕСПЧ ЕДИНОДУШНО - обявява жалбите по членове 6 § 1 и 10 от Конвенцията за допустими. Отсъжда, че е налице нарушение на член 6 § 1 от Конвенцията. Отсъжда, че е налице нарушение на член 10 от Конвенцията. Отсъжда, че не е необходимо да се разглеждат поотделно допустимостта и основателността на жалбата по член 13 от Конвенцията във връзка с член 10.

Делото „Бонев срещу България“ (Жалба № 49443/17)

Делото се отнася до липсата на отговор от страна на националните съдилища на аргумент, повдигнат от жалбоподателя в рамките на гражданско производство. Жалбоподателят се оплаква по чл. 6 § 1 от Конвенцията от липсата на отговор от страна на националните съдилища на негов аргумент, повдигнат в рамките на гражданското производство. Оплакването не се отнася до дълга на г-жа Д.Х. към жалбоподателя, нито до способите за неговото събиране. В съответствие с това Съдът отхвърля възражението на правителството за неизчерпване на вътрешноправните средства за защита като нямащо пряко отношение към оплакването на жалбоподателя. Съдът на ЕСПЧ отбелязва също така, че жалбоподателят подава жалба във връзка с производство, в което иска да бъде обявен за окончателен предварителен договор за прехвърляне на собственост върху имот. Благоприятният изход би могъл да доведе до придобиване на право на собственост за него. Съответно производството е решаващо за неговите граждански права и задължения и чл. 6 § 1 е приложим. Следователно Съдът отхвърля допълнителното възражение на правителството. Освен това той отбелязва, че оплакването не е явно необосновано по смисъла на чл. 35 § 3, буква а) от Конвенцията или недопустимо на друго основание. Следователно същото следва да бъде обявено за допустимо.

Европейският съд по правата на човека единодушно обявява жалбата за допустима, постановява, че е налице нарушение на член 6 § 1 от Конвенцията. Постановява че държавата-ответник трябва да заплати на жалбоподателя в срок от три месеца 2 500 EUR (две хиляди и петстотин евро), плюс всички данъци, които могат да бъдат начислени, за неимуществени вреди, които да бъдат конвертирани във валутата на държавата-ответник по курса, приложим към датата на уреждане на финансовия въпрос.

Дело „Маркова срещу България“ (Жалба № 44251/18) 16 април 2024 г.

Агенция за недвижими имоти образува заповедно производство срещу жалбоподателката през април 2017 г., като твърди, че жалбоподателката не е платила възнаграждение, уговорено по договор за посредничество. Агенцията представя договора, в който се посочва адресът на жалбоподателката към онзи момент и адресът на закупения от нея апартамент. Заповед за изпълнение е издадена от Софийски районен

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

съд на 10 май 2017 г. По принцип уведомлението за това е трябвало да бъде връчено на жалбоподателката, която е могла да възрази, ако е желала това. Направен е опит за връчване на трети адрес, за който Софийски районен съд установява, че е адресът, деклариран от жалбоподателката пред местните власти, но още при първото си посещение връчителят установява, че жалбоподателката вече не живее там, а всъщност се е изнесла девет години по-рано. Въпреки това връчителят посещава същия адрес още няколко пъти, след което залепва съобщението на вратата. По-късно, след като констатира, че не е постъпило възражение срещу заповедта за изпълнение, Софийски районен съд издава изпълнителен лист на 23 октомври 2017 г.

След като агенцията за недвижими имоти образува изпълнително производство, на 6 ноември 2017 г. съдебен изпълнител връчва заповедта на жалбоподателката на работното ѝ място. Като разбира за воденото срещу нея производство, жалбоподателката най-накрая възразява срещу заповедта за изпълнение. Възражението е допустимо съгласно чл. 423, ал. 1 от Гражданския процесуален кодекс, ако жалбоподателката докаже, че съобщението не ѝ е било надлежно връчено. С окончателно решение от 12 март 2018 г. обаче Софийски градски съд приема, че съобщението трябва да се счита за надлежно връчено, тъй като е оставено на декларирания от жалбоподателката адрес.

В крайна сметка жалбоподателката изплаща изцяло дълга от 3 776 български лева (BGN), равностойни на 1 930 евро (EUR), представляващ сумата, на която е осъдена, лихви и разноски. Жалбоподателката се оплаква пред Съда по чл. 6 § 1 от Конвенцията, че ѝ е отказан достъп до съд за участие в заповедното производство.

Съдът отбелязва, че жалбата не е явно необоснована по смисъла на член 35 § 3 (а) от Конвенцията или недопустима на други основания. Следователно трябва да бъде обявена за допустима. *Обявява жалбата за допустима. Приема, че е налице нарушение на чл. 6 § 1 от Конвенцията.*

Дело „Николов срещу България“ (Жалби № 13777/18 и 49090/18), 10 декември 2024 г.

Жалбите се отнасят до две дисциплинарни производства срещу жалбоподателя, адвокат с частна практика, проведени от органите на адвокатурата - Дисциплинарния съд към Варненската адвокатска колегия („първоинстанционният дисциплинарен съд“) и Висшия дисциплинарен съд към Висшия адвокатски съвет („висшият дисциплинарен съд“). В първото производство с окончателно решение от 15 септември 2017 г. жалбоподателят е признат за виновен за професионално нарушение, тъй като небрежно е осъществил представителство на клиент. Наложени са му дисциплинарни наказания - временно отнемане на правото да упражнява професията за срок от девет месеца и глоба в размер на 2 300 лева (BGN), приблизително 1 150 евро (EUR). По второто производство с окончателно решение от 13 април 2018 г., Висшият дисциплинарен съд му налага временно отнемане на правото да упражнява професията за срок от дванадесет месеца за това, че се е държал неетично и невъздържано в открито съдебно заседание и е влязъл в конфронтация със съдията.

Жалбоподателят се оплаква, че не е имал достъп до съд. Той твърди, че дисциплинарните трибунали, които са разглеждали делата срещу него, не отговарят на характеристиките на „трибунал“ по смисъла на тази разпоредба. На тях им липсва структурна независимост и безпристрастност, както и лична безпристрастност, тъй като са съставени от адвокати, практикуващи в същия град като него, отхвърлили са исканията му за отвод и той не можел да оспори решенията им пред съд.

Съдът на ЕСПЧ *обявява* оплакванията относно достъп до съд и липса на публично гледане на делото за допустими, а останалите оплаквания за недопустими. *Също така приема, че е налице нарушение на член 6 § 1 от Конвенцията поради липсата на публични*

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

гледане на делото и че няма нарушение по отношение на твърдяната липса на достъп до съд. *Счита*, че установяването на нарушение само по себе си представлява достатъчно справедливо обезщетение за всички неимуществени вреди, претърпени от жалбоподателя. ЕСПЧ *осъжда*

(а) държавата-ответник да заплати на жалбоподателя в срок от три месеца 500 евро (петстотин евро), плюс всички данъци, които могат да бъдат начислени на жалбоподателя, за разходи и разноски, които трябва да бъдат преизчислени в български лева по курса, приложим към датата на плащането;

(б) че от изтичането на гореспоменатите три месеца до уреждането на спора се дължи проста лихва върху горепосочената сума в размер, равен на пределния лихвен процент по заеми на Европейската централна банка през периода на неизпълнение плюс три процентни пункта;

6. *Отхвърля* претенцията на жалбоподателя за справедливо обезщетение в останалата му част.

Дело „Стоянова срещу България“ (Жалба № 17157/16), 8 октомври 2024г.

Жалбата се отнася до задължението на жалбоподателката да заплати разходите за представителство на насрещната страна по гражданско производство, в което тя иска присъждане на обезщетение за нарушаване правото ѝ на зачитане на личния живот. Жалбата повдига въпроси по член 6 § 1 и член 8 от Конвенцията. През май 2012 г. жалбоподателката била заговорена на улицата и поканена да подпише петиция срещу организирането на гей прайд в София, което тя направила, без да знае, че е снимана със скрита камера за телевизионно предаване на БТВ. Когато научила, че репортажът, в който била разпознаваема и казала името си, е излъчен, тя завела дело срещу телевизията и поискала обезщетение за накърняване на репутацията и доброто ѝ име в размер на 1 500 лева, което в хода на производството увеличила на 5 500 лева (равностойността на 2 812 евро). С решение от 18 август 2014 г. Софийският районен съд установява, че жалбоподателката е била заснета без нейно съгласие, и постановява, че излъчването на репортажа е нарушило правото ѝ на образ и репутация. Съдът счита, че това нарушение не може да бъде оправдано с правото на медиите на свобода на изразяване, особено като се има предвид, че репортажът не може да се определи като журналистическо разследване и че жалбоподателката не е публична личност. Той осъжда канал БТВ да заплати на жалбоподателката 500 лева (255 евро) за претърпените от нея неимуществени вреди, заедно с лихвите върху тях. Позовавайки се на член 78, алинеи 1 и 3 от Гражданския процесуален кодекс (ГПК), според който страните имат право на възстановяване на направените съдебни разноски пропорционално на уважената част от иска, съдът осъжда БТВ да заплати на ищеца 114 лева ((58 евро) - приблизително 9 % от разходите, направени от ищеца), а ищцата е осъдена да заплати на БТВ 427 лева ((218 евро) - приблизително 91 % от разходите, направени от вътрешните адвокати на БТВ).

Общите принципи, свързани със задължението за заплащане на съдебни такси и/или разноски за представителство на насрещната страна в съдебното производство, както и влиянието на това задължение върху правото на достъп до съд, са изложени в делото *Станков с/у България* (№ 68490/01, §§ 50-55, 12 юли 2007 г.), *Клауз с/у Хърватия* (№ 28963/10, §§ 77-86 и 88, 18 юли 2013 г.) и *Колик с/у Хърватия* (№ 49083/18, §§ 42-44, 18 ноември 2021 г.). По-специално Съдът вече е постановявал, че налагането на значителна финансова тежест на страните по делото в края на производството може да има за резултат ограничаване на правото им на достъп до съд (*Станков*, § 54, *Клауз*, § 77, *Колик*, § 53, всички цитирани по-горе, и *Бенгезал с/у Франция*, № 48045/15, § 43, 24 март 2022 г.). Въпреки че натоварването на загубилата страна с разноските, направени от спечелилата страна, преследва цел, която по принцип е съвместима с правилното

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

правораздаване, необоснованите процесуални разходи могат да повдигнат проблем с достъпа до съд главно в случаите, когато страната е спечелила на основанията, на които е предявен нейният иск. В такива случаи трябва да бъдат представени сериозни причини, които да оправдаят факта, че съдебните разноски са били равни или по-големи от паричното обезщетение, присъдено на ищеца по дадено дело (*Колик*, цитирано по-горе, § 46).

В настоящия случай Съдът отбелязва, че искът на жалбоподателката е признат за основателен, като е установено нарушение на правото ѝ на зачитане на личния живот и отговорност на телевизионния канал БТВ. В това отношение на жалбоподателката е присъдено обезщетение в размер на 255 евро, но същевременно тя е осъдена да заплати разноските за процесуалното представителство на ответника в първоинстанционното производство и в производството по обжалване в размер на около 370 евро, сума, по-висока от присъденото ѝ обезщетение за неимуществени вреди (точки 3 и 5 по-горе).

Макар да е вярно, че на жалбоподателката са присъдени само 9% от претендираната от нея сума, нищо не подсказва, че претенцията ѝ е била необоснована или силно преувеличена (сравни *Купиек с/у Полша*, № 16828/02, §§ 47 и 49, 3 февруари 2009 г., и *Чорбаджийски и Кръстева с/у България*, № 54991/10, § 62, 2 април 2020 г.). В тази връзка Съдът посочва, че оценката на неимуществените вреди по своята същност е трудна операция (вж. делата *Станков*, § 62, и *Колик*, § 54, и двете цитирани по-горе), и отбелязва, че Правителството не е доказало, че съществува точно законодателство или съдебна практика относно размера на обезщетението, което може да бъде присъдено в такива случаи. Съответно, дори и ако, както твърди Правителството, прилагането на правилата за възстановяване на съдебните разноски е било предвидимо за жалбоподателката, която освен това е била професионален юрист, нищо не показва, че отхвърлянето на част от нейния иск се дължи на преувеличения му характер или на небрежност при доказването на вредите.

Аргументът на правителството, че е било необходимо да се гарантира свободата на медиите, също не изглежда да оправдава настоящата ситуация. Съдът отбелязва, че националните съдилища са балансирали тази свобода с правото на жалбоподателката на зачитане на личния живот и са счели, че последното право следва да има предимство при обстоятелствата по настоящото дело. Не е имало основание да се счита, че присъждането на по-високо обезщетение на жалбоподателката или намаляването на дължимото възнаграждение за представителство би застрашило свободата на изразяване на ответната телевизия.

ЕСПЧ единодушно *обявява* жалбата за допустима. Като *постановява*, че е налице нарушение на член 6 § 1 от Конвенцията и , че е налице нарушение на член 8 от Конвенцията.

Нарушения на Чл. 10 ЕКПЧ – свобода на изразяване

Дело „Петрова срещу България“ (Жалба № 64543/17), 10 декември 2024 г.

Жалбата се отнася до оплакване по член 10 от Конвенцията относно санкционирането на жалбоподателката за това, че се е оплакала пред съответните държавни органи от поведението на държавен служител. Жалбоподателката, служителка в отдел за социални услуги, се оплаква до директора на този отдел и до директора на Агенцията за социално подпомагане, че прекият ѝ ръководител Х я тормози, което се отразява негативно на здравето ѝ. След няколко проверки и инспекции оплакванията на жалбоподателката са отхвърлени. Вместо това съответните длъжностни лица отправят препоръки, насърчаващи спазването на правилата и дисциплината на работното място от всички служители. Жалбоподателката е информирана, че трябва да спазва закона и че

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

служебната йерархия е необходима, за да се осигури гладкото функциониране на отдела. Впоследствие Х успешно предявява иск срещу жалбоподателката за клевета в частно наказателно производство. На 28 март 2016 г. Тополовградският районен съд, заседаващ като първа инстанция, признава жалбоподателката за виновена по повдигнатото ѝ обвинение. Той отбелязва, че тя е склонна да реагира прекалено емоционално и да възприема всички свързани с работата препоръки от страна на началниците си като психологически тормоз, целящ да я нарани лично. С окончателно решение от 16 март 2017 г. Ямболският окръжен съд потвърждава заключението на предходната инстанция относно вината на жалбоподателката. Той заключава, че оплакванията на жалбоподателката, направени в две писма, съответно от 14 май 2014 г. и 9 юли 2014 г., за това, че е жертва на тормоз от страна на нейната началничка, са неверни. Той освобождава жалбоподателката от наказателна отговорност, налага ѝ административно наказание глоба в размер на 1 000 лева (BGN), равняващи се на 511 евро (EUR), и я осъжда да заплати още 1 000 BGN обезщетение за вреди. Присъдени са и съдебни разноски.

ЕСПЧ решава да се присъедини към спора по същество възражението на Правителството за недопустимост и го отхвърля и *бявява* жалбата за допустима. *Също постановява*, че е налице нарушение на член 10 от Конвенцията. *Постановява* държавата-ответник да изплати на жалбоподателката в срок от три месеца следните суми, които да бъдат преизчислени в български лева по курса, приложим към датата на плащането- 1 693 евро (хиляда шестстотин деветдесет и три евро), плюс всички данъци, които могат да бъдат начислени, за имуществени вреди, 3 600 евро (три хиляди и шестстотин евро) плюс всички данъци, които могат да бъдат начислени, за неимуществени вреди, 705 евро (седемстотин и пет евро), плюс всички данъци, които могат да бъдат начислени на жалбоподателката, за разходи и разноски; че от изтичането на гореспоменатите три месеца до плащането се дължи проста лихва върху горепосочените суми в размер, равен на пределния лихвен процент по заеми на Европейската централна банка през периода на неизпълнение плюс три процентни пункта.

Дело „Петков с/у България“ (Жалба № 766/19), 10 декември 2024 г.

Жалбата се отнася до оплакване по член 10 от Конвенцията относно понасяне на гражданска отговорност на жалбоподателя за това, че е подал жалба до съответните държавни органи относно поведението на длъжностно лице. Жалбоподателят, който оспорва разрешение за строеж, издадено през 2015 г. на негов съсед, през 2016 г. се оплаква в писма, адресирани до Министерството на благоустройството и до органа за строителен контрол, относно действията на М.Й., главен архитект в града на жалбоподателя, свързани с посоченото разрешение. Жалбоподателят посочва по-специално, че в производството по издаване на разрешението М.Й. е „предоставял измамни становища и позиции“ по отношение на имота на жалбоподателя, който е в съседство с имота на съседа, за който се отнася разрешението. В крайна сметка разрешението за строеж е отменено от компетентния орган на 3 октомври 2018 г. Междувременно през 2017 г. М.Й. предявява иск за непозволено увреждане срещу жалбоподателя, като твърди, че горепосочените писма на жалбоподателя са засегнали негативно неговата репутация и професионален авторитет. Първоинстанционният съд отхвърля иска за непозволено увреждане, като установява, че жалбоподателят е упражнявал конституционното си право да подава жалби до съответните органи. С окончателно решение от 2 август 2018 г. Окръжен съд Разград отменя решението на първата инстанция, установява, че М.Й. е претърпял вреди в резултат на твърденията на жалбоподателя, които са останали недоказани от фактическа страна, и осъжда

жалбоподателя да заплати на М.Й. 1500 български лева (BGN), равностойни на 767 евро (EUR), обезщетение за вреди заедно с лихви и 315 лева (162 евро) разноски. По-късно срещу М.Й. е образувано административно-наказателно производство във връзка със строителните работи, предприети въз основа на разрешението за строеж, посочено в параграф 2 по-горе; резултатът от това производство не е известен.

ЕСПЧ обявява жалбата за допустима, *постановява*, че е налице нарушение на член 10 от Конвенцията. Също *постановява*, че държавата-ответник да заплати на ищеца в срок от три месеца 3 600 евро (три хиляди и шестстотин евро), плюс евентуално дължимия данък, за неимуществени вреди, които следва да бъдат преизчислени в български лева по курса, приложим към датата на плащане; че от изтичането на гореспоменатите три месеца до уреждането на спора се дължи проста лихва върху горепосочената сума по лихвен процент, равен на пределния лихвен процент по заеми на Европейската централна банка през периода на неизпълнение плюс три процентни пункта. *Отхвърля* претенцията на жалбоподателя за справедливо обезщетение в останалата му част.

3. Решения на ЕСПЧ в засилена процедура по наблюдение на изпълнението от Комитета на министрите (КМ)

Нарушения на чл. 2 и 3 поради неефективното разследване на оплаквания срещу действия на полицията или други държавни служители

- Групата дела „Великова срещу България“**

Делата от групата „Великова срещу България“ се отнасят до смъртни случаи, изтезания (вкл. неадекватно инкриминиране на изтезанията), малтретиране или липса на навременна медицинска помощ по време на арест, по време на полицейско задържане или в местата за изтърпяване на наказанията и липсата на ефективно разследване на тези случаи (нарушения на чл. 2 и чл. 3). България системно не изпълнява решенията на ЕСПЧ, става ясно след последното разглеждане на изпълнението на решенията на съда от надзорния орган.

Прегледът на изпълнението на делата от групата „Великова“ е през декември 2023 г., като отново КМ излиза с препоръки към България. По отношение на общите мерки КМ приветства важните законодателни реформи, приети през 2023 г., с които се въвежда правото на обжалване пред съд на отказ за образуване на досъдебно производство и разпореда, криминализираща изтезанията, като същевременно отбелязва, че прилагането им все още предстои да бъде оценено; припомня също така предприетите преди това важни законодателни и други мерки и реши, с оглед на постигнатия до момента значителен напредък, да приключат разглеждането на делото Великова.³³

КМ отново приканва властите да обмислят необходимостта от криминализиране на изтъргването на самопризнание от заподозрян, който все още не е привлечен като обвиняем на етапа на досъдебното производство, и да продължат анализа относно евентуалното въвеждане на системен видеозапис на разпитите на заподозрени лица; отбелязва с интерес измененията на съответните инструкции за задържане от полицията.

На следващо място КМ приканва властите да предоставят информация за въздействието на тези изменения; призовава властите да представят конкретни мерки за

³³ финална резолюция CM/ResDH(2023)482,
https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680ad9971

задържаните лица, за да им осигурят своевременен достъп до правна помощ и уведомяване на трето лице, както и бързи, поверителни и точни медицински прегледи и тяхното регистриране в полицейските управления и в местата за лишаване от свобода;

Що се отнася до медицинските прегледи и помощ, България е насърчена: 1) да предоставя оценка дали са необходими допълнителни мерки, за да се гарантира, че задържаните лица се преглеждат от подходящо обучени лекари, които имат както формална, така и фактическа независимост; 2) да изясни дали е необходимо в първичното законодателство да се предвиди задължение за лекарите в местата за лишаване от свобода да уведомяват пряко прокурора за установените наранявания; да предоставят информация за практическите мерки за осигуряване на навременна медицинска помощ при задържане;

Необходимо е също отговорните институции в България да: гарантират, че предварителните проверки и досъдебни производства се провеждат под надзора на прокурори, които нямат (редовни) работни отношения със заподозрените полицейски служители, и че предварителните проверки се провеждат от лица, които се ползват с достатъчна институционална и йерархична независимост и нямат (редовни) работни отношения със заподозрените полицейски служители или служители в местата за лишаване от свобода; и да въведат автоматично уведомяване на прокуратурата за жалби за малтретиране, получени от полицията;

Друга група препоръки са свързани с необходимостта от осигуряване или в съответствие с установената практика на Европейския съд и заедно с подходящи гаранции, че служителите на правоприлагащите органи, които са били осъдени за престъпления, свързани с малтретиране, биват освобождавани от длъжност, а полицаите или служителите в местата за лишаване от свобода, обвинени в малтретиране, могат да бъдат временно отстранени от длъжност на основания, свързани с наличието такива обвинения, дори и да няма риск да попречат на разследването;

Препоръките включват и въвеждането на национална система за събиране на статистически данни за жалбите, наказателните преследвания и дисциплинарите и наказателните санкции, свързани с малтретиране, както е препоръчано от Европейския комитет против изтезанията и нечовешкото или унижително отношение или наказание, и да предоставят задълбочени и сравними статистически данни, както и да подкрепят с конкретни мерки по-интензивния мониторинг от страна на омбудсмана и експертни НПО;

Удачно е да се обмисли законодателна промяна за премахване на давността при престъпления, свързани с изтезания. По този начин, по отношение на подобни трудни и тежки за разследване дела няма да има давностен срок и те ще могат да бъдат възобновени дори при бавни темпове на правосъдието и след постановяване на решение на ЕСПЧ.

Нарушения на чл. 2 и 3 във връзка с неефективното разследване на оплаквания за смърт или нечовешко отношение между частни лица

• Групата дела „С.З. / Колеви срещу България“

Проблемът по двете дела засяга ефективността на наказателните разследвания по-общо. Делото Колеви срещу България е фокусирано върху липсата на механизми за разследване на главния прокурор. В решението на ЕСПЧ по това дело се акцентира, че той не може да бъде разследван на практика. Въпреки че това дело е поставено под засилено наблюдение от Комитета на министрите, решението по него не е изпълнено вече повече от 10 години. През декември 2019 г. Комитетът приема междинна резолюция по тази ключова група дела. Междинната резолюция е инструмент за влияние, който се прилага при продължително неизпълнение на решение на ЕСПЧ.

По отношение на общите мерки КМ припомниха важността на неотдавнашното въвеждане на съдебен контрол върху отказите за образуване на досъдебно производство за определени категории престъпления и приветстваха първите примери за такъв контрол в очакване на бъдеща оценка на начина, по който той се осъществява; приканиха властите да продължат работата си по мерките, свързани с правото да се поиска ускоряване на производството преди привличането на обвиняем на досъдебната фаза; възможността за разделяне на производството на съдебната фаза; по- подробни правила за възобновяване на наказателното производство от главния прокурор; припомниха също така, че министърът на правосъдието е поискал техническа помощ от Съвета на Европа в други относими области; насърчиха властите да предоставят своя анализ по отношение на аспектите, посочени в анализа на Секретариата, включително относно възможността за разширяване на съдебния контрол върху решенията за спиране или прекратяване на наказателното производство за престъпления, за които не е признат статут на пострадали;

Също така КМ припомниха, че неотдавнашната важна и дългоочаквана реформа, с която се въвежда механизъм за независимо разследване срещу главния прокурор, осигурява ключови гаранции, за да се отговори, в рамките на съществуващата конституционна рамка, на Междинна резолюция приветстваха стъпките, предприети от Върховния касационен съд, осигурили избора на случаен принцип на съдия, която да разгледа като *ad hoc* прокурор уведомлението относно и.ф. главния прокурор, но също така изразиха загриженост от отлагането на назначаването на *ad hoc* прокурор от Прокурорската колегия, което води до временен блокаж;

На следващо място приканиха всички компетентни органи да предприемат незабавно административните и евентуално законодателните или други мерки, необходими за назначаването на избраната на случаен принцип съдия за *ad hoc* прокурор; приканиха ги освен това да дадат разяснения относно функционирането на новия механизъм в областите, посочени в анализа на Секретариата, отнасящи се, наред с другото, до разследващия апарат, който да сътрудничи на *ad hoc* прокурора, прилагането на правилата за отвод и обосновката на възможността главният прокурор да бъде временно отстранен от длъжност за всички категории престъпления; насърчиха властите да обмислят дали е необходимо да се укрепи допълнително чрез законодателни изменения новият механизъм за разследване в областите, посочени в анализа на Секретариата и в документ Н/Ехес(2023)10, относно възможността и активната легитимация за инициране на съдебен контрол върху решенията на *ad hoc* прокурора и решенията за отказ за назначаване на *ad hoc* прокурор; ненамеса в постановления на *ad hoc* прокурора за образуване на досъдебно производство; гаранции в случай на временно отстраняване или освобождаване от длъжност на *ad hoc* прокурора;

Положителното от КМ е че приветстваха предложението за създаване на конституционна основа за механизма за разследване, отнасящ се до главния прокурор, и насърчиха властите да представят своя анализ дали проекторазпоредбата в сегашния ѝ вид трябва да бъде доразвита в някои отношения, за да се даде възможност по-специално за специфична уредба на законодателно равнище относно назначаването, отчетността и съдебния или друг независим контрол, за да се преодолеят установените по-рано ограничения, или относно прилагането ѝ по отношение на заместник-главния прокурор;

КМ насърчиха властите да обмислят възможността да предвидят в Конституцията, че съдилищата са оправомощени да осъществяват съдебен контрол върху прокурорските актове, за да се разсеят съмненията за противоконституционност.

Нарушения на чл. 2 право на живот във връзка със смъртта на 15 деца и младежи, настъпила през зимата на 1996-97 г. в Дом за деца с умствени увреждания в село Джурково

• **Делото „Ненчева срещу България“**

За съжаление няма напредък по Делото Ненчева срещу България през 2023г. Последно е разгледано на заседание на КМ през септември 2021 г. В решението си КМ припомня, че условията на живот на децата с увреждания са значително подобрени в резултат на закриването на старите социални домове и създаването на нови центрове за настаняване от семеен тип, предоставящи грижи в среда, близка до семейната, както и необходимите медицински грижи.

Мерките, които все още не са изпълнени, се отнасят до създаването на гаранции, че децата с увреждания, настанени извън техните семейства, могат да се ползват от независимо представителство, което да им позволи оплакванията, свързани с тяхното здраве и лечение да се разглеждат от съд или друг независим орган.

Право на качествена психологическа и медицинска грижа

Предвид естеството на заболяванията на потребителите, те се нуждаят от постоянна медицинска и психологическа грижа. Често в тези домове няма специализиран персонал поради отдалечеността им от големите градове. В малките населени места липсва качествен персонал, голяма част от персонала са пенсионери.

Друга важна констатация на омбудсмана през годините е липсата на социална дейност в домовете. При внезапните проверки на екипи на омбудсмана в качеството му на НППМ, се установява, че потребителите или стоят в стаята си, без да извършват никакви дейности, а при топло време са навън, събрани на групи, отново без да извършват социални дейности.

Многократно омбудсманът е заявявал, че основният фактор, от който зависи предоставянето на качествена социална услуга, е човешкият ресурс. Полагането на грижи за деца и възрастни, настанени в институции и услуги в общността, е трудна и отговорна задача, с чието изпълнение са натоварени служителите, които би трябвало ежедневно да работят с тях.

Право на лично пространство и качествени санитарно - битови условия

Сградите, в които се помещават домовете са морално остарели. Те са от така наречения „казармен“ тип, т.е. помещенията за спане, бани, тоалетни са общи. Строени са в средата на миналия век, не отговарят на изискванията за хора с увреждания. Често се налагат ремонтни дейности, на едни и същи помещения, защото след известно време отново избива влага и мухъл. Ремонтите са временна мярка за подобряване на условия за живот.

Рядко в стаите са обособени бани и тоалетни. Основно стаите са за трима, четирима и петима потребители. Като пример може да се посочи - Дом за пълнолетни лица с умствена изостаналост с. Драганово, община Горна Оряховица. 24 души в Дома разполагат с 1 обща баня и 3 тоалетни. Стаите за пет души са 20 квадратни метра, с тясна пътека за минаване помежду им. Има стая без шкафов за лични вещи, поради ограниченото пространство.

На някои места не е изградена достъпна среда за хора с увреждания. Липсата на достъпност засяга основни човешки права и достойнството на хората с увреждания. Поддържането на недостъпна архитектурна среда се смята за дискриминация по смисъла на чл. 5 от Закона за защита от дискриминацията.

Право на индивидуална грижа

За омбудсмана като НППМ това е основно право на децата и хората с увреждания. Индивидуалната грижа към всяко дете и възрастен с увреждания запазва

тяхното достойнство. За съжаление, тези резидентни социални институции от стар тип (домове), изцяло накърняват личното достойнство на хората, защото те нямат лично пространство, нямат лични дрехи, нямат лични санитарни възли и бани. Още повече, че живеят на едно място десетки потребители. Дори планове за грижи, изготвени от социалните работници, често са едни и същи за всички потребители, независимо, че хората с увреждания са с различни потребности и личностни характеристики, и към всеки трябва да бъде приложен индивидуален подход.

Омбудсманът ще продължи на наблюдава изпълнението и на други ангажменти, поети в представения от България План за действие:

- честотата и резултатите от проверките, извършвани от различните местни органи за оценка на условията на живот и медицинските грижи, предоставяни на деца в жилищни центрове от семеен тип и домове за социално-социални грижи;
- създаването на 20 нови медицински жилищни центрове от семеен тип, съобразени с необходимостта от обслужване на всички деца, които се нуждаят от комплексна медицинска помощ.

Нарушения на чл. 3, 5, 6, 8 и 13 във връзка с правния статут и правата на лица с интелектуални дефицити

• Делото „Станев срещу България“

Делото „Станев срещу България“ е от делата, които са в процедура по засилен мониторинг от много години, без реално да са предприети ефективни мерки за справяне с проблема. Причината е липсата на цялостна политика, свързана с мерките за подкрепа по отношение на лица с ментални проблеми. Един от съществените проблеми касае достъпа до правосъдие. Настаненото по административен ред лице, поставено под пълно запрещение, не е легитимирано самостоятелно да обжалва заповедта за настаняване пред административния съд без съгласието на настойника си. Ако мнението на съответното лице не бъде взето предвид и престоят му в специализираната институция не бъде прекратен, то следва да има на свое разположение правно средство за защита, което да съответства на изискванията на чл. 5, §4 от Конвенцията, а именно на равни интервали от време да се инициира процедура по преразглеждане на необходимостта от продължаване на настаняването. Друга възможност е лицето да има пряк достъп до съд, за да оспори евентуално продължително настаняване против волята му, въпреки че първоначално е настанено доброволно.

Делото „Станев срещу България“ е разгледано през март 2023 от КМ, като отново е припомнена сериозната загриженост, изразена от Комитета против изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание в неотдавнашното му публично изявление относно, наред с другото, лошите условия на живот и физическото занемаряване на лица, настанени в социални институции в България; отбелязаха с интерес многобройните мерки, приети от властите, които са в правилната посока, но също така отбелязаха, че изглеждат необходими допълнителни мерки, за да се избегнат рисковете от сериозни форми на занемаряване и нехигиенични условия, причинени от недостатъчен брой болногледачи или неподходящи материални условия, задача, която изглежда се усложнява от отдалечеността на много домове; призоваха властите да продължат да приемат всички необходими мерки за справяне с най-сериозните проблеми, свързани с лошите условия на живот в социалните домове и центрове от семеен тип, и да използват всички налични средства за внимателно наблюдение на ситуацията, за да могат при необходимост да осигурят бърза намеса за избягване на сериозни форми на занемаряване;

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Също така отбелязаха, че планът за действие за периода 2022-2027 г., предвиждащ закриването на 41 социални домове до 2027 г., може да се превърне в мощен инструмент за подобряване на условията на живот в средносрочен план, ако се създадат нови заведения в общности, където има квалифициран персонал и социални услуги; приканиха властите да предоставят подробна информация за местата, планирани за нови резидентни услуги, и за въздействието на наредбата за заплатите върху наемането на персонал;

КМ приветстваха информацията относно правилата за подаване на жалби до Агенцията за качеството на социалните услуги от лица, настанени в институции, и приканиха властите да предоставят информация относно прилагането на това средство за защита и относно функционирането на вътрешното обезщетително средство за защита.

По отношение на правните гаранции за настаняване в социални домове и средствата за защита насърчиха властите да осигурят пълно прилагане на процесуалните улеснения и гаранции, предназначени да установят мнението на съответното лице относно настаняването му в социален дом, включително в контекста на съдебното производство (експертна помощ, правна помощ, по-активен подход на съдиите за разглеждане на алтернативни решения), и да предоставят допълнителни примери за практика в това отношение относно лицата под пълно и ограничено запрещение; приканиха властите да посочат дали лицата под пълно запрещение могат да обжалват решение за настаняване; освен това ги приканиха да гарантират, че лицата с тежки когнитивни увреждания, които не са под запрещение, също се ползват от подходящи процедури за установяване на тяхното съгласие, включващи съдебен контрол, когато е необходимо; приканиха властите да приемат мерки за осигуряване на съдебен контрол, съвместим с изискванията на член 5 § 4, като гаранция в случаите, когато дадено лице не е дало валидно съгласие за настаняване или когато желанието на лицето да напусне институцията може да бъде пренебрегнато; отбелязаха, че изискванията на член 5 § 4 могат да бъдат изпълнени най-добре чрез комбинация от периодичен контрол на разумни интервали и право на засегнатото лице директно да подаде в съда искане за прекратяване на настаняването.

Забрана за изтезания. Пренаселеност и лоши условия в местата за лишаване от свобода и средствата за защита срещу тях (чл. 3).

• Делото „Нешков срещу България“

В пилотното решение „Нешков и други срещу България“ става дума за затворници, които обитават по по-малко от един квадратен метър, живеят сред плъхове, хлебарки и дървеници, понякога нямат парно през зимата, спят на постоянно включено изкуствено осветление, нямат достъп до тоалетна през нощта, а през деня 200 души ползват четири тоалетни, един душ и две мивки с течаща вода. Нямат достъп до адекватна медицинска грижа. Преди да стигнат до ЕСПЧ затворниците са потърсили правосъдие в България, но не са го получили – в общо 58 дела съдилищата не са успели да защитят правото на хуманни условия в затворите. Това прави съдът в Страсбург през 2015 г. чрез пилотното си решение, като поставя срок от 18 месеца, в които страната не само да изплати обезщетение на потърпевшите, но и да приложи десетки изменения, способни да оправят системните проблеми в затворите.

Делото „Нешков срещу България“ поставя няколко групи въпроси пред България, които все още остават нерешени. КМ отправя редица важни препоръки, които омбудсманът в качеството му на НПМ наблюдава и през 2023г.:

- да продължат ремонтите на настоящите и строежът на нови затворнически общежития и арестни помещения, като изисква информация за практиките по

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

предоставяне на базисни хигиенни консумативи на лишените от свобода, както и за мерките срещу инцидентното препълване на арестите;

- да предприемат „решителни действия и обхватни реформи“ по подобряване на медицинското обслужване в затворите и арестите, което е оценено като все така незадоволително;
- да анализират административната и съдебната практика по поставянето на лишени от свобода под специален режим и съответствието ѝ с практиката на ЕСПЧ, както и да изменят законодателството, предвиждащо автоматично поставяне под такъв режим без индивидуална оценка на риска;
- да предоставят на Комитета детайлно описана информация по достъпа до и приложението на компенсаторното и превантивното средство за защита от изтезания и нечовешко или унижително отношение, предвидено в Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража;
- да осигурят достъп на лишените от свобода до относимото законодателство, както и да извършат анализ дали са необходими специални мерки в отговор на твърденията за преследване на възползвали се от защитните механизми лишени от свобода;
- да предоставят по-подробна информация относно освобождаването от съдебни такси и разноски на лишените от свобода при използване на компенсаторното и превантивното средство;
- да анализират дали конфискацията на вещи на лишени от свобода се отразява на достъпа им до базисни хигиенни консумативи и ако се установи, че е така, да се осигури или прекратяването на тези практики, или ефективен достъп до такива консумативи, осигурен от самата затворническа администрация.

Пренаселеност на местата за лишаване от свобода

През 2024 г. продължава тенденцията за голям обем проверки в местата за изтърпяване на наказания към МП – затвори, затворнически общежития от открит и закрит тип. Общата критична констатация в този сектор е свързана с идентифицирането на системни проблеми при медицинското обслужване на лишените от свобода, като недостиг на медицински специалисти в почти всички затвори, пренебрегване на оплакванията на лишените от свобода, несвоевременно извеждане на лишените от свобода на външни специалисти за диагностика и лечение, грубо отношение на медицинските специалисти към лишените от свобода и др.

Санитарно – хигиенните условия в затворите остават незадоволителни. Продължава да е налице дългогодишният проблем с наличието на хлебарки и дървеници в местата за лишаване от свобода, като това беше констатирано във всички проверени обекти. Омбудсманът като НПМ многократно е оценявал същия като грубо нарушение на чл.3 от Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража и в тази връзка е отправял множество препоръки, в предходни свои доклади, за справяне с този проблем.

В резултат от пилотното решение по делото „Нешков“ е постигнат някакъв напредък, но той е още далеч от изпълнение – както по отношение на материалните условия, така и по отношение на правните средства за защита. Материалните условия трябва да се подобрят в още много места за лишаване от свобода и особено в следствените арести.

• Групата дела „Кехайов срещу България“

Годишният доклад на омбудсмана като НПМ за 2023 г. отново констатира **влошаване на предоставяните медицински грижи**. Медицинското обслужване на

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

лишените от свобода в проверените обекти не отговаря на нормативно установените изисквания и са налице предпоставки за нарушаване на правата на лишените от свобода като пациенти и здравноосигурени лица. Съществуват места за лишаване от свобода, в които месеци наред няма медицински специалист (напр. затвор – гр. Пловдив), а на други – назначените лица са на граждански договори, което на практика ги прави относително независими от ръководството на пенитенциарното заведение с произтичащите от това ограничения в извършваните дейности (напр. затвор – гр. Враца).³⁴ Липсата на медицински специалисти в почти всички затвори е системен проблем, но се идентифицират и други като пренебрегване на оплакванията на лишените от свобода, несвоевременно извеждане на лишените от свобода на външни специалисти за диагностика и лечение, грубо отношение на медицинските специалисти към лишените от свобода и др.

Омбудсманът ще продължи да наблюдава изпълнението на следните ключови препоръки, отправяни в годишните доклади за дейността му като НПМ:

- НПМ наблюдава при своите проверки поддържането на регистър за травмите и регистър за употреба на сила и помощни средства. В цялата система за изпълнение на наказанията продължава неправилната употреба на помощни средства (белезници) при разкриването на външни постове в лечебни заведения. Обездвижването с белезници продължава с дни, без да се отчита оценката на риска и здравословното състояние на лишения от свобода;

- Кадрови проблеми – въпреки предприетите мерки за оптимизиране работата на действащите служители, окрупняването на структурите, закриване на арести и пренасочване на щатни бройки въпросът за увеличаване броя на служителите от надзорно-охранителния състав, остава проблемен и през 2023 г. Друг системен дефицит, който НПМ констатира през годините, е липсата на бюджетно финансиране на адекватни дейности при работата на социалните работници;

- Освен това, поради големия брой лишени от свобода, настанени във всяка затворническа група в цялата система за изпълнение на наказанията, е налице отрядна организация при изпълнение на присъдите. Това води до прекомерна натовареност на социалните работници, поради което индивидуалните планове са формални, а оценката, свързана със замяна на режима, преминаване в общежитие от открит тип и условно предсрочно освобождаване неизбежно са съпътствани от субективизъм. В тази връзка въведеният с последните изменения на ЗИНЗС съдебен контрол неминуемо е повлиян от становището на администрацията;

- Медицински грижи за лишените от свобода – проверките през 2023 г. показват, че здравната система в затворите остава нереструктурирана и качеството на здравната грижа за лишените от свобода не се подобрява. НПМ смята, че е необходима структурна реформа в здравното обслужване на пенитенциарната система, с насоченост към външни здравни услуги;

- Образование и културно-информационни дейности – през 2023 г. няма промяна и по отношение на проблемите във връзка с образованието на лишените от свобода. Продължава да има законодателна пречка в чл. 74 от Закона за висшето образование за лишените от свобода, независимо от прокламираното право на всеки в чл. 53 от Конституцията. Следва да се търсят

³⁴ Годишен доклад на омбудсмана като НПМ 2023 г., <https://www.ombudsman.bg/bg/p/godishen-doklad-na-ombudsmana-kato-natsional-544>

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

законодателни решения относно дистанционни форми на обучение. Остават проблемите с промяна от отрядно към реално индивидуално изпълнение на присъдата; бюджетно финансиране на смислени дейности и достатъчно социални работници.

Нарушения по чл. 8 и чл. 13 от ЕКПЧ – липса на достатъчно гаранции срещу риск от злоупотреби при използване на СРС и липса на ефективно вътрешноправно средства за защита

- **Група дела „Екимджиев срещу България“**

Първото решение на Страсбург по Закона за СРС беше обявено през 2007 г. по жалба на адв. Михаил Екимджиев и ръководената от него Асоциация за европейска интеграция и права на човека. В него ЕСПЧ констатира, че българският закон не дава надежден контрол върху събраната чрез специални разузнавателни средства (СРС) информация и не позволява на гражданите да търсят защита срещу злоупотреби.

По отношение на индивидуалните мерки КМ призоваха властите да предоставят информация относно това дали някоя институция все още съхранява информация, получена чрез тайно наблюдение по "делото Савови".

КМ отбелязаха с интерес, че наличната информация показва, че различни национални органи полагат усилия за подобряване на практиките си по отношение на разрешаването и прилагането на специални разузнавателни средства и че използването на специални разузнавателни средства е намаляло през 2022 г.; отбелязаха обаче, че горепосочената информация не отговаря напълно на предишните искания на Комитета; припомниха решенията си, приети на 1451-вото заседание, и призоваха властите да приемат без забавяне оставащите мерки, посочени в тези решения, и да предоставят съответната информация и оценки.

Също така призоваха властите да изработят без забавяне законодателни промени, които да засилят гаранциите по отношение на квалификацията и независимостта на членовете на Националното бюро за контрол на специалните разузнавателни средства от органите, които Бюрото контролира, преди предстоящия избор на ново Бюро, а ако такова законодателство не може да бъде разработено преди този избор, да назначат достатъчно членове, които имат юридическа подготовка, и да избегнат, доколкото е възможно, назначаването на членове, които са служители на правоприлагащите органи или службите за сигурност и могат, след като са работили в Бюрото, да се върнат на предишните си постове по силата на механизма на „въртящите се врати“

Отбелязаха значителния напредък, постигнат през годините по изпълнението на делото Асоциация за европейска интеграция и права на човека и Екимджиев, решиха да прекратят наблюдението си по това дело и приеха финална резолюция CM/ResDH(2023)258; решиха да продължат наблюдението по изпълнението на всички оставащи общи мерки в контекста на делото Екимджиев и други;

КМ правят искания за достъп до трафични данни, да разкриват всички релевантни аспекти, включително тези, които отслабват тяхното искане, и да прилагат материалите, които го подкрепят, както и задължение за съдиите да излагат мотиви относно необходимостта от достъп до данни; насърчиха ги също така да въведат изискване за включване на мотиви относно необходимостта от достъп за постигане на съответната цел в исканията за достъп в контекста на висящи наказателни производства;

КМ приканиха също така властите да информират Комитета за законодателните или други мерки, които се предвиждат, за да се гарантира, че съществуват ясни, изчерпателни и достъпни правила относно процедурите за съхранение, достъп, преглед, използване, съобщаване и унищожаване на трафични данни, до които органите са

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

получили достъп, които осигуряват адекватно ниво на защита; и да представят своята оценка относно необходимостта от приемане на законодателни изменения за въвеждане на ясни правила относно сроковете за унищожаване на данни, до които е получен достъп в рамките на наказателно производство;

Също така ги приканиха да представят своята оценка на мерките, предвидени да гарантират, че системата за контрол е в състояние ефективно да предотвратява злоупотреби, наред с другото, по отношение на възможността за разширяване, укрепване или изясняване на мандата на действащите контролни органи, за да се гарантира, че техните правомощия са достатъчно широки и се упражняват ефективно и че те могат да предприемат коригиращи мерки; и да обмислят укрепване на приложимите правила за квалификацията на членовете на специалната парламентарна комисия;

КМ приканиха властите да представят оценката си относно мерките, предвидени да гарантират, че физическите и юридическите лица се уведомяват във всички случаи, когато е осъществен достъп до запазените за тях трафични данни или е потърсен достъп до тях, а не само когато достъпът е бил незаконен; и да гарантират, че условията за уведомяване са ефективни на практика; приканиха ги да представят оценката си относно мерките, предвидени да гарантират, че е налице ефективно средство за защита, достъпно както за физическите, така и за юридическите лица, по отношение на запазването на трафични данни от доставчиците на съобщителни услуги или по отношение на достъпа до тях и използването им от органите

И не на последно място приканиха властите да предоставят статистически данни за достъпа до трафични данни и информация за всички жалби, уведомления и използване на вътрешноправни средства за защита в тази област; приканиха ги също така да предоставят информация по всички горепосочени въпроси до края на февруари 2024 г.

Проблеми, свързани с избирателни права на гражданите (чл. 3 от Допълнителния протокол)

• Делото „Кулински и Събев срещу България“

В съответствие с чл. 42, ал. 1 от Конституцията на Република България изтърпяващите наказание лишаване от свобода лица нямат право да участват в изборите за държавни и местни органи и да участват в допитвания до народа. В постановеното решение ЕСПЧ приема, че когато отнемането на избирателното право се прилага автоматично спрямо определена група осъдени лица, без да се провежда диференциация в зависимост от тежестта на извършените престъпления или размера на наложеното наказание лишаване от свобода, то не е съвместимо с чл. 3, Протокол № 1 към Конвенцията.

През 2023г., КМ припомниха и отбелязаха, че е необходимо да се предприемат допълнителни индивидуални мерки по отношение на жалбоподателите по делото Кулински и Събев, четирима от жалбоподателите по делото Димов и други и жалбоподателя по делото Анатолий Маринов, които са възстановили правото си на глас; отбелязаха, по отношение на останалите десет жалбоподатели по делото Димов и други, които все още са лишени от свобода, че правото им да гласуват зависи от общите мерки, които ще бъдат приети;

Отбелязаха стъпките, предприети от българските власти за изясняване на конституционната рамка, но също така отбелязаха, че в светлината на решението на Конституционния съд от 18 октомври 2022 г., в което се посочва, че не е възможно да се тълкува по начин, съответстващ на Конвенцията, конституционното ограничение на

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

правото на глас, което е в основата на нарушенията на Конвенцията в тези дела, приемането на общи мерки изглежда изисква изменение на Конституцията;

Също така със съжаление, припомниха, че досега не са предприети никакви стъпки за изготвяне на такава поправка; настоятелно призоваха властите да предприемат незабавно нужните стъпки за изготвяне на необходимата конституционна реформа, за да се осигури съобразена с Конвенцията рамка за изборителните права на лицата под ограничено запрещение и на осъдените лица в местата за лишаване от свобода;

Основни препоръки:

1. Подписване и ратифициране на Протокол №16 към ЕКПЧ от страна на България
2. Инкриминиране на престъплението изтезание в контекста на ангажиментите на България по ЕКПЧ и Конвенцията срещу изтезанията на ООН;
3. Отпадане на давностния срок при престъпления, свързани с изтезания с оглед възможността за възобновяване на производството след осъдително решение на ЕСПЧ или определяне на допълнителни адекватни обезщетения с оглед оттегляне на претенциите на пострадалите и закриване на наблюдението по тези дела;
4. Изработване и прилагане на конкретни правила за планиране на полицейски операции, указания как да се реагира, в случай че при ареста присъстват съпругата или децата и обучение на полицейските служители;
5. Предприемане на спешни законодателни мерки за въвеждане на достатъчно гаранции срещу риск от злоупотреби при използване на СРС и въвеждане на ефективно вътрешноправно средства за защита;
6. Предприемане на спешни стъпки за внасяне на законопроекта за физическите лица и мерките за подкрепа в МС и НС;
7. Промяна в чл. 42, ал. 1 от Конституцията на Република България и в съответните разпоредби от изборното законодателство с оглед съобразяване с препоръките на ЕСПЧ;
8. Създаване на ефективен механизъм, гарантиращ правото на сдружаване във всичките му компоненти в съответствие с чл. 11 от ЕКПЧ;
9. Внасяне на законопроекта за изменение и допълнение на Закона за устройство на територията, изработен съгласно Заповед РД-02-14-652/28.06.2018 г. на Министъра на регионалното развитие и благоустройството в НС във възможно най-кратки срокове;
10. Предприемане на законодателни мерки, които да гарантират независимото представителство на засегната банка в производството по обжалване на акта за отнемане на лиценза и в производството по несъстоятелност.

III. КОНВЕНЦИЯ НА ООН ЗА ПРАВАТА НА ХОРАТА С УВРЕЖДЕНИЯ

Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания (КПХУ) е основополагащ международен акт в усилията и правото на хората с увреждания да бъдат равнопоставени и да водят достоен живот и независим живот.

Активен застъпник за ратифицирането на Конвенцията от българската държава, след 26.01.2012 г. институцията на омбудсмана на Република България активно използва предвидените в чл. 19, ал. 1, т. 12 от Закона за омбудсмана механизми по наблюдение и насърчаване ефективното прилагане на изискванията на международния акт.

В рамките на правомощията от институцията многократно е акцентирано върху необходимостта да бъдат предприети адекватни, но и максимално бързи мерки за привеждане на съществуващото законодателство в съответствие с изискванията на Конвенцията и за гарантиране на правата на заинтересованите граждани и техните семейства.

В изразяваните становища омбудсманът също така настоява за предприемане на максимално скорошни действия за ратифициране на Факултативния протокол към КПХУ.

До момента Факултативният протокол е само подписан, което лишава гражданите с увреждания в страната от възможност директно да се обърнат към Комитета на ООН за правата на хората с увреждания за защита на правата си.

Институцията на омбудсмана на Република България осъществява функцията по наблюдение изпълнението на КПХУ и по силата на чл. 11 и следващите от Закона за хората с увреждания (ЗХУ) като част от Съвета за наблюдение.

В изпълнение на разпоредбата на чл. 12, ал. 4 от Закона за хората с увреждания, през цялата 2024 г. дейността на Съвета се администрира от институцията на омбудсмана.

С оглед съществената функция на Съвета, в следващите абзаци ще бъде представена накратко дейността му през изминалата година.

1. ДЕЙНОСТТА НА СЪВЕТА ЗА НАБЛЮДЕНИЕ ПРЕЗ 2024 г.

Съветът за наблюдение провежда три заседания – на 28.03.2024 г., на 11.10.2024 г. и на 17.12.2024 г. – изцяло под председателството на институцията на омбудсмана.

В заседанията се продължава практиката, въведена от институцията на омбудсмана, за обсъждане на актуални въпроси, свързани с правата на хората с увреждания и техните семейства, както и за осъществяване на активно сътрудничество с представителите на организации на и за хората с увреждания и с отговорните институции по отделните проблеми.

Първо заседание на Съвета за наблюдение за 2024 г.

На 28 март 2024 г. се състоя първото заседание на Съвета за наблюдение за 2024 г.

В изпълнение на функциите на Съвета на заседанието са обсъдени важни въпроси за правата на хората с увреждания, сред които и съществуващите затруднения за адекватно изплащане на полагащите им се пенсии за инвалидност. Изведените от институцията на омбудсмана на Република България проблеми в системата и отправените препоръки са подкрепени от членовете и е взето решение за изпращане на общо становище на Съвета за наблюдение до министъра на труда и социалната политика и управителя на Националния осигурителен институт.

В становището е акцентирано върху:

- **Спиране на пенсиите за инвалидност от Националния осигурителен институт в случаите, при които НЕЛК отменя и връща експертното решение на ТЕЛК за ново произнасяне**

Постъпващите оплаквания и извършените проверки по конкретните случаи показват, че при евентуална отмяна на решението за определяне 50 или над 50 на сто вид и степен на увреждане/степен на трайно намалена работоспособност и връщане на преписката за ново разглеждане от териториалните поделения на Националния осигурителен институт е въведена практика за спиране на пенсиите за инвалидност.

Поради въведената практика значителна част от хората с увреждания са оставени без полагащите им се средства за дълъг период, а други директно се отказват да търсят защита на правата си чрез обжалване на очевидно неправилни решения на ТЕЛК предвид реалната опасност да бъдат неправомерни лишени от дължимите им доходи.

- **При обжалване се отпуска, възобновява и възстановява пенсията за инвалидност, но само до размера на социалната пенсия за старост**

В становището е отбелязано още, че на основание чл. 98, ал. 7 на правоимащите граждани се отпуска, възобновява и възстановява пенсия за инвалидност в размер само на социалната пенсия за старост, а не реалната пенсия, на която имат право, след като са изпълнени изискванията на чл. 72 и 74 от КСО.

Засегнатите нямат вина за допуснатите пороци в издадения акт от компетентния административен орган, който впоследствие е отменен и преписката е върната за ново разглеждане, както и че потребностите и разходите на лицата не намаляват по време на процедурата по обжалване на експертните решения. С разпоредбата на чл. 98, ал. 7 обаче подкрепата несправедливо се намалява и често поставя гражданите в кризисно положение.

- **Срок, в рамките на който от НОИ се възобновяват плащанията при преосвидетелстването на лицата**

Омбудсманът поставя и друг сериозен проблем, свързан с пенсиите на хората с увреждания и изискващ допълнително внимание, свързан със срока, в рамките на който от НОИ се възобновяват плащанията при преосвидетелстването на лицата.

Позицията на институцията е, че след издаването на експертното решение от ТЕЛК/НЕЛК полагащата се подкрепа следва да се изплаща адекватно и без забавяне.

- **Изборът на пенсия, която не е най-благоприятна по размер**

Общественият застъпник настоява и за осигуряване на възможност в КСО за отказване от по-благоприятната пенсия и преминаване към друг вид пенсия, на която заинтересованото лице има право, но е по-ниска по размер.

Следва да се отбележи, че правото на пенсия е субективно право и като такова следва да зависи от волята на правоимащия. В случаите, при които лицето предпочита друг вид пенсия, на условията на която отговаря, воден от лични мотиви или от други причини, то би следвало да му бъде предоставена възможност да избере коя пенсия да му се отпуска.

- **Ограниченията за отпускане на пенсия за инвалидност поради общо заболяване в разпоредбите на чл. 74 от Кодекса за социално осигуряване**

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

От постъпващите многобройни жалби от граждани с увреждания се констатира, че значителна част от младите хора с увреждания, на възраст до 25-годишна възраст, не могат да придобият изискуемия осигурителен стаж.

От друга страна, до навършването на 18-годишна възраст децата с увреждания не могат да работят поради възрастови ограничения и поради самото заболяване. След навършването на 18 години, вече като възрастни, те отново са изправени пред трудности да намерят работа и да придобият изискуемият се стаж, предвид липсата на подходяща заетост и съществуващата все още стигма за възможностите и потребностите на тези уязвими граждани.

Другият сериозен проблем с разпоредбата на чл. 74 от КСО, за разрешаването на който омбудсманът настоява от години, е по отношение на изискването осигурителният стаж да е натрупан до датата на инвалидността.

Следва да се отбележи, че в много от случаите инвалидизирането е настъпило преди да е придобит изискуемият осигурителен стаж за отпускане на пенсия за инвалидност поради общо заболяване, като гражданите след това продължават да работят. Независимо от полагания от тях труд и направени допълнително – при някои граждани значителни – осигурителни вноски, обаче се оказва, че разпоредбата на чл. 74 от КСО лишава тези нуждаещи се от възможността те да получат пенсия за инвалидност поради общо заболяване. При положение че не е налице промяна на датата на инвалидността или не е настъпило впоследствие друго заболяване, което да е станало водещо според органите на медицинската експертиза, това лишаване може да е до живот.

На практика, тези граждани, със сходен осигурителен принос като на отговарящите на изискванията за придобиването на пенсия за инвалидност поради общо заболяване по чл. 74, а в някои случаи са дори и с много по-голям стаж, но натрупан и след датата на инвалидизирането, се оказват третираны по-неблагоприятно и в риск да не могат да посрещат възникващите разходи за компенсиране на дефицитите от уврежданията. Защото ограниченията в разпоредбата оставят хората с определени от 50 до 70,99 вид и степен на увреждане/степен на трайно намалена работоспособност, без необходимия осигурителен стаж до датата на инвалидизирането, само с месечна финансова подкрепа по чл. 70 от Закона за хората с увреждания, която е в размер на 7 % от линията на бедност или 36,82 лв. за 2024 г.

Препоръките не са изпълнени.

Второ заседание на Съвета за наблюдение за 2024 г.

Институцията на омбудсмана на Република България организира редовно заседание на Съвета на 11.10.2024 г.

На заседанието са обсъдени продължаващите затруднения пред хората с увреждания при отпускане на необходимите им помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия, които са извън обхвата на задължителното здравно осигуряване, с тяхното качество и експлоатационен срок.

Дискутирана е и липсата на информация за предоставяне на високотехнологични средства на хора с увреждания по проект: „Предоставяне на помощни средства за хората с трайни увреждания“, за което институцията на омбудсмана вече е сезирала Министерството на труда и социалната политика.

Акцент на заседанието са и забавянията при насрочването на дати за извършване на медицинската експертиза от ТЕЛК/НЕЛК, както и възможностите на електронната

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

система за случайно разпределение на преписките да насочва към несъществуващи или новоразкрити комисии, които е предвидено да започнат дейността си едва в началото на 2025 г.

На заседанието членовете на Съвета разискват и липсата на единни критерии за издаване на карти за преференциално паркиране на хората с увреждания по чл. 99а от Закона за движението по пътищата.

Проучванията по многобройните жалби на гражданите до институцията на омбудсмана показват, че в отделните общини в страната са въведени различни, а в много случаи, рестриктивни критерии от общинските съвет. Това сериозно възпрепятства гражданите с трайни увреждания, с адресна регистрация на територията на съответната община, да ползват карти за преференциално паркиране не само в тяхното населено място, но и в останалите общини в страната и в другите държави-членки.

Обсъдени са и проблемите със сигурността на подлезите и достъпността на средата в района на Централна ЖП гара и Централна автогара – София.

Анализирани са и възможностите за организиране и провеждане на тематично заседание по отношение на предизвикателствата пред децата със специални образователни потребности и техните семейства в светлината на Международния ден на хората с увреждания.

Във връзка с дискутираните въпроси и с цел гарантиране на правата на засегнатите граждани, са взети решения в съответствие с изискванията на Правилника за дейността и организацията на работа на Съвета за наблюдение, институцията на омбудсмана като администрираща дейността на Съвета за наблюдение, да изготви и изпрати становища с препоръки до ръководителите на отговорните органи.

В изпълнение на решенията са изготвени и изпратени 10 становища и препоръки.

Трето заседание на Съвета за наблюдение за 2024 г.

По повод 3-ти декември – Международния ден за хората с увреждания, на 17.12.2024 г. е проведена експертна дискусия „Право на достъп до образование за децата със специални образователни потребности“ под формата на тематично заседание на Съвета за наблюдение, като са поканени експерти от отговорни органи, представители на неправителствени организации, родители на деца с увреждания и директори на училища.

Целта е да бъдат обсъдени настоящите трудности пред децата със специални образователни потребности (СОП) и техните семейства, както и за намиране на възможните решения.

По време на дискусията са изведени тревожни констатации – независимо от предприеманите до момента действия от отговорните органи, децата със СОП и техните семейства все още срещат редица предизвикателства. Децата и учениците с увреждания и със СОП са непропорционално отлъчени от образователната система както от предучилищно, така и от училищно образование. Качеството на образованието на такива деца продължава да бъде незадоволително, наблюдава се трайна липса на достъпна и приобщаваща среда, както и ниски нива на придобити от тях умения.

Взето е решение за изпращане на становище от Съвета за наблюдение до ръководителите на отговорните органи, което да обединява направените предложения в търсене на решения на съществуващите проблеми в системата.

Други дейности на омбудсмана и Съвета за наблюдение през 2024 г.

Омбудсманът продължава дейността си в Работната група на Европейската мрежа на националните институции по правата на човека по КПХУ.

Членовете на Работната група си сътрудничат във връзка с изпълнение на функциите по чл. 33, т. 2 и т. 3 от КПХУ в отделните страни, както и си обменят добри практики по въпроса. Работната група осъществява дейностите си по предварително одобрена Годишна програма, в която възможност да се включат имат всички членове.

Освен по Годишната програма, членовете на Работната група разглеждат въпроси, които имат отражение върху правата и интересите на хората с увреждания и на техните семейства.

Работната група продължава да издава тримесечен бюлетин, в който да са представяни данни за инициативите на органите, предизвикателствата при изпълнение на дейностите и отправяните препоръки.

Институцията също изпраща информация за дейността на Съвета за наблюдение в изпълнение на функциите по чл. 33, т. 2 и т. 3 от Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания.

2. ПРИЛАГАНЕ НА КОНВЕНЦИЯТА ОТ ОРГАНИТЕ НА ИЗПЪЛНИТЕЛНАТА ВЛАСТ

Както през предходните доклади, така и в настоящия са изведени констатации и препоръки на омбудсмана по изпълнението на КПХУ, които са основани върху проверките и анализите във връзка с оплакванията на гражданите, участия на институцията в организирани публични дискусии, участия в междуетровствени работни групи, като е отразена и дейността на държавни институции, пряко отговорни за формирането и изпълнението на политиките, свързани с хората с увреждания.

С оглед събиране на необходимата информация за изпълнение на задълженията на КПХУ, са отново изпратени писма с въпросници до Министерството на труда и социалната политика и Министерството на здравеопазването, в качеството им на органи за формиране и прилагане на политики.

По информация от Министерство на труда и социалната политика

В изпълнение на дейностите на Националния съвет за хората с увреждания (НСХУ), като консултативен орган към Министерския съвет, за осъществяване на сътрудничество при разработване и провеждане на политиката за правата на хората с увреждания, е изготвен отчет за периода януари – декември 2024 г. През 2024 г. НСХУ провежда 6 заседания, на които разглежда общо 15 проекта на документи, от които 13 проекта на нормативни актове, засягащи пряко гарантирането на правата на хората с увреждания, посочени в КПХУ.

Разгледаните от НСХУ три законопроекта не са приети от Народното събрание.

Концепции по привеждането на българското законодателство в съответствие с КПХУ

В отговор на необходимостта от прилагане в цялост на КПХУ, в рамките на срока за изпълнение на Плана за действие на Република България за прилагане на КПХУ (План 2015-2020 г.) са изготвени концепции за промени в нормативната уредба, чрез която се

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

гарантират правата на хората с увреждания. Детайлна информация по поставения въпрос е предоставена в Годишния доклад на омбудсмана от 2021.

Като се надгражда постигнатото при изпълнението на Плана 2015-2020 г. в изготвените и приети План за действие за изпълнение на заключителните препоръки към Република България, отправени от Комитета на ООН за правата на хората с увреждания (2021-2026) и План за действие за периода 2021-2022 г. за изпълнение на Националната стратегия за хората с увреждания 2021-2030 г. (Стратегията) са предвидени мерки и дейности, които целят продължаване процесите по гарантиране на правата на всички хора с увреждания, което да позволи живот в общността чрез предоставяне на възможности за избор, прилагане на ефективни и подходящи мерки, така че хората с увреждания да бъдат мотивирани и подпомогнати за пълното им социално включване, чрез предоставяне на набор от услуги в дома, социални услуги и цялостна публична подкрепа за живот в общността.

През 2023 г. е изготвен Първият доклад за реализираните мерки и дейности за периода 2021-2022 г., предвидени в Плана за действие за изпълнение на заключителните препоръки към Република България, отправени от Комитета на ООН за правата на хората с увреждания 2021-2026 г.

За продължаване изпълнението на Националната стратегия за хората с увреждания 2021-2030 г., през 2023 г. е разработен и приет План за действие за периода 2023-2024 г. за изпълнение на Националната стратегия за хората с увреждания 2021-2030 г. Планът отразява ангажиментите на държавните институции по изпълнението на политика за правата на хората с увреждания, съобразно стратегическите приоритети и цели на водещия секторен стратегически документ в тази област.

Към момента на изготвяне на настоящия доклад е процес по отчитане на изпълнението на Плана за действие за периода 2023-2024 г. за изпълнение на Националната стратегия за хората с увреждания 2021-2030 г. и подготовка на Вторият доклад за реализираните мерки и дейности за периода 2023-2024 г., предвидени в Плана за действие за изпълнение на заключителните препоръки към Република България, отправени от Комитета на ООН за правата на хората с увреждания 2021-2026 г.

В съответствие с ангажиментите, свързани с изпълнението на националния стратегически документ, е в ход изготвянето на План за действие за периода 2025-2026 г. за изпълнение на Националната стратегия за хората с увреждания 2021-2030 г.

Предприети мерки по Плана за действие за изпълнение на заключителните препоръки към Република България, отправени от Комитета на ООН

В Плана за действие за изпълнение на заключителните препоръки към Република България, отправени от Комитета на ООН за правата на хората с увреждания 2021-2026, до края на 2024 г. е предвидено изпълнението на мярка „Изготвяне на концепция за предприемане на мерки за преодоляване на междусекторната дискриминация на жени и девойки с увреждания и насилието и тормоза, които преживяват“, както и по чл. 20 от КПХУ „Лична мобилност“.

Прилагане на чл. 6 от КПХУ - „Жени с увреждания“

Мярка „Изготвяне на концепция за предприемане на мерки за преодоляване на междусекторната дискриминация на жени и девойки с увреждания и насилието и тормоза, които преживяват“ е предвидено да бъде изпълнена съвместно от МТСП, КЗД

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

АХУ, АСП, в партньорство с всички министерства, национално представителни организации на и за хората с увреждания и други заинтересовани страни.

Според предоставената от МТСП информация поетият ангажимент е изпълнен, както следва:

Действащото законодателство в България защитава лицата с увреждания от дискриминация, както по признак увреждане, така и по други признаци. Съгласно разпоредбите на чл. 4, ал. 1 от Закона за защита от дискриминация (ЗЗДискр.) е забранена всяка пряка или непряка дискриминация, основана на пол, раса, народност, етническа принадлежност, човешки геном, гражданство, произход, религия или вяра, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично или обществено положение, увреждане, възраст, сексуална ориентация, семейно положение, имуществено състояние или на всякакви други признаци, установени в закон или в международен договор, по който Република България е страна. Съгласно чл. 5 от ЗЗДискр. тормозът на основа на признаците по чл. 4, ал. 1, сексуалният тормоз, подбуждането към дискриминация, преследването и расовата сегрегация, както и изграждането и поддържането на архитектурна среда, която затруднява достъпа на лица с увреждания до публични места, се смятат за дискриминация. Лицата, които считат че са били обект на дискриминация могат да се обърнат към съда или пред Комисията за защита от дискриминация (КЗД), която е независим специализиран държавен орган за предотвратяване на дискриминация, защита от дискриминация и осигуряване равенство на възможностите. КЗД разглежда и решава заведените пред нея преписки в заседателни състави, които се специализират в материята по дискриминация, а случаите на множествена дискриминация се разглеждат от разширен състав от петима членове.

В Националната стратегия за равнопоставеност на жените и мъжете за периода 2021-2030 г., приета с РМС № 969 от 2020 г., като една от ключовите дейности за постигане на напредък по приоритетна област 1 „Равнопоставеност на жените и мъжете на пазара на труда и равна степен на икономическа независимост“ като ключово действие е посочено „Повишаване капацитета на жени с увреждания за стартиране и развитие на самостоятелна стопанска дейност; стимулиране на работодатели за осигуряване на заетост на хора с увреждания в обичайна, специализирана и защитена работна среда“.

В допълнение, Националната стратегия за равнопоставеност на жените и мъжете се изпълнява посредством двугодишни планове за действие, в които различни организации залагат мерки съгласно своята компетентност. В Националните планове за действие за насърчаване на равнопоставеността на жените и мъжете за 2019-2020 г., 2021-2022 г. и 2023-2024 г. са включени мерки за:

- насърчаване на работодатели за осигуряване на равен достъп при наемане на жени и мъже с трайни увреждания в обичайна работна среда по националната програма за заетост на хората с увреждания за осигуряване на достъп, приспособяване и оборудване на работно място, квалификация и преквалификация, съответно обучение за професионално и служебно развитие;
- насърчаване на работодатели за осигуряване на равен достъп при наемане на жени и мъже с трайни увреждания в специализирана работна среда и центрове за защитена заетост за хора с множество трайни увреждания по програмите за активни политики на Агенция за хората с увреждания;

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

- насърчаване на жени с трайни увреждания (предприемачи) за активно участие по програмата за стартиране на самостоятелна стопанска дейност на Агенция за хората с увреждания;
- провеждане на обучения за повишаване на информираността и капацитета на координаторите по равнопоставеност на жените и мъжете относно защитата срещу всички форми на дискриминация, основана на пол, раса, народност, етническа принадлежност, човешки геном, гражданство, произход, религия или вяра, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично или обществено положение, увреждане, възраст, сексуална ориентация, семейно положение, имуществено състояние или на всякакви други признаци, установени в закон или в международен договор, по който Република България е страна;
- стимулиране на неправителствения сектор за създаване на условия за социално приобщаване на хората с увреждания и др.

Прилагане на чл. 20 от КПХУ - „Лична мобилност“

През 2024 г. е предвидено изпълнението на проект „Предоставяне на помощни средства за лица с трайни увреждания“ по Националния план за възстановяване и устойчивост.

Ключовият етап на проекта е изпълнен с разработването и утвърждаването на Методика за подбор на лица с трайни увреждания през декември 2022 г. С оглед на специфичния процес на оценка на лицата с увреждания по реда на Методиката са предприети действия за електронизация на процеса, което от своя страна породило известно забавяне.

След обезпечаването на електронизацията на процедурите по оценка са проведени обучения на социалните работници, ангажирани с оценяването на кандидатите. В периода 17.05.2024 – 17.07.2024 г. Агенцията за социално подпомагане провежда процедурата за подбор на кандидати за осигуряване на високотехнологичните помощни средства. Броят на одобрените кандидати в рамките на кампанията е 2 226.

За избор на изпълнители по инвестицията са проведени девет процедури по реда на Закона за обществените поръчки, като всички поръчки са прекратени без изпълнение, поради невъзможност доставките да бъдат изпълнени до 30 юни 2024 г.

По информация на Министерството на труда и социалната политика удължаването на договорите не е било възможно поради липса на потвърждение от страна на Европейската комисия на конкретен срок, в който да бъде реализиран проектът (инвестицията).

От страна на МТСП са предприети действия за удължаване на срока за изпълнение на инвестицията. След проведени преговори със структурите на Европейската комисия за промяна в обхвата на инвестицията, рискът от загуба на договорените публични средства е минимизиран.

В периода 17.10.2024 г. – 30.10.2024 г. са проведени пазарни консултации за определяне на прогнозната стойност и прецизиране на техническите параметри на обществени поръчки по инвестиционния проект. Поради неявяване на потенциални кандидати по преобладаващата част от позициите не е възможно резултатите от консултациите да бъдат използвани по отношение на последващи процедури за обществени поръчки.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

От МТСП разясняват, че с оглед на създалите се обстоятелства е потърсен алтернативен подход, а именно, вместо повторно обявяване на обществени поръчки, механизмът за закупуване на помощните средства да се осъществи на принципа на ваучерната система. За целта е разработен проект на Постановление на Министерския съвет, чрез който се предвижда уреждане на условията и реда за предоставянето и финансирането на високотехнологичните помощни средства, изискванията към лицата, които предоставят изделията, последващия мониторинг и контрол.

Право да предоставят високотехнологични помощни средства в рамките на Инвестицията е предвидено да имат лица, регистрирани като търговци по Търговския закон или по законодателството на друга държава – членка на Европейския съюз. Доставчиците, които ще предоставят медицински изделия или такива, изработвани по поръчка, следва да са вписани в регистъра, поддържан от Изпълнителната агенция по лекарствата. Всички лица, които отговарят на заложените условия, ще се включват в Списък на доставчиците, от който лицата с трайни увреждания ще имат възможността да правят избора си за доставка.

Предложеният подход се очаква да даде възможност на човека с трайно увреждане да бъде страна в договорните отношения и да избере най-подходящото за него помощно средство от доставчик на свободния пазар, при съблюдаване на минимални технически параметри и в рамките на предварително определен размер на средствата за неговото финансиране. По този начин ще се минимизира рискът от забавяне в изпълнението, както и преодоляване на обстоятелства, които не могат да бъдат управлявани от МТСП като краен получател.

С прилагането на новия подход е предвидено до м. септември на 2025 г. изделията да бъдат предоставени на одобрените кандидати, при което от съществено значение ще бъде активността на самите бенефициенти и на фирмите, извършващи доставките.

Прилагане на чл. 27 – Работа и заетост

Дейностите, свързани с решаване на проблемите с ограничените възможности за заетост на хората с увреждания се реализират поетапно и целенасочено.

Според информацията от МТСП, ежегодно в Националния план за действие по заетостта се включват проекти, програми и мерки за устройване на работа на безработни лица, в т.ч. безработни с увреждания. Хората с увреждания могат без ограничения да ползват посреднически услуги за устройването на работа на първичния пазар на труда и да участват във всички програми, проекти и мерки за обучение и заетост, при условие, че отговарят на заложените изисквания.

С безработните лица с увреждания, регистрирани в териториалните поделения на Агенцията по заетостта, работят специализирани трудови посредници. Те прилагат индивидуален подход, като предоставят подходящи услуги за заетост, съобразени със специфичните им потребности, здравословно състояние, придобитото образование и квалификация. Съгласно изискванията на Закона за насърчаване на заетостта, на всички регистрирани безработни лица, в т.ч. на хората с увреждания, се изготвят планове за действие до един месец от регистрацията им в дирекции „Бюро по труда“. В плана за действие се определят подходящи стъпки, които да съдействат за устройване на работа.

Специално за безработните лица с увреждания е създаден Стандартизиран пакет от услуги, надграждащ другите предлагани услуги и осигуряващ специализирано трудово посредничество:

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

- подпомагане за самостоятелно търсене на работа;
- мотивиране за активно поведение на пазара на труда;
- психологическо подпомагане - подкрепа от психолог за справяне със състоянието на безработица, под формата на индивидуални консултации и участие в групови мероприятия;
- индивидуална подкрепа от мениджър на случай - предлага се пакет от услуги, предоставяни от социални, здравни и образователни институции, както и допълващи посредническите услуги, които в максимална степен удовлетворяват потребностите на съответното безработно лице;
- включване в обучение на възрастни;
- включване в Ателие за търсене на работа;
- предоставяне на информация за подходящи свободни работни места – при посещение на място или по електронна поща;
- насочване към подходящи работни места на първичния пазар на труда;
- включване в програми и мерки за обучение и заетост, по ЗНЗ, както и в проекти по ПРЧР, при условие, че отговарят на заложените изисквания.

Организиран се и специализирани трудови борси за хора от уязвимите групи на пазара на труда.

Безработните лица с намалена работоспособност приоритетно се включват и в следните услуги:

- „Консултация и менторство след започване на работа” - преди включване в заетост, както лицето, така и работодателят са консултирани и напътствани от ментора как да бъде осигурена ефективна адаптация на лицето с увреждане. За лица с интелектуални увреждания подкрепата на ментора е особено важна и необходима не само в началото, но и по време на реализацията на мярка за субсидирана заетост.
- „Семеен трудов консултант” - услугата е приоритетно насочена към семействата на безработни лица с трайни увреждания, без или с ниско образование и квалификация, вкл. младежи до 29 г. Целта е ангажиране на останалите членове на семейството за подкрепа и позитивно отношение към възможността за полагане на труд, вкл. за преодоляване на социалната изолация.
- „Мобилно бюро по труда” – услугата е насочена към безработни и икономически неактивни лица и работодатели от малки населени места, за повишаване възможностите за среща на търсенето и предлагането на пазара на труда и за намаляване на дела на обезкуражените лица чрез качествена и комплексна услуга на място от мобилни екипи от ДБТ.

По реда на Закона за насърчаване на заетостта се реализират следните програми и мерки, насочени към безработни лица с увреждания:

- Национална програма за заетост и обучение на хора с трайни увреждания
- Националната програма осигурява възможности за заетост на регистрирани в Дирекции „Бюро по труда” безработни лица с трайни увреждания като предпоставка за преодоляване на социалната им изолация и за пълноценното им интегриране в обществото. Програмата е с максимален период на субсидиране на заетостта до 24 месеца. Програмата ежегодно дава възможност за трудова реализация на хора с трайни увреждания и на работодатели да използват потенциала на работната сила на хората с увреждания.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

- Една от мерките за насърчаване на заетостта, насочена към групите в неравностойно положение на пазара на труда в т.ч. безработни лица с увреждания, е мярка по чл. 36 от ЗНЗ. Целта е повишаване шансовете за намиране на устойчива заетост на първичния пазар на труда. Мярката предвижда насърчаване заетостта на лицата от неравностойните групи на пазара на труда (на пълно или непълно работно време), възможност за работодателите да заявят обучение за наетите от тях лица, както и да осигурят ментор, който да подпомага наетите лица да придобият/възстановят трудови навици и да се адаптират към трудовия процес.

- Насърчаване на работодателите да наемат безработни лица с трайни увреждания чрез предоставяне на средства за трудови възнаграждения, социални и здравни осигуровки (чл. 51, ал. 2 от ЗНЗ). Субсидията се отпуска за не по-малко от 3 и не повече от 12 месеца, като се предоставят суми в размер -до 75 на сто от допустимите разходи за периода на субсидиране.

Друг механизъм за осигуряване на подкрепа на хората с увреждания при реализирането на пазара на труда е чрез Закона за предприятията на социалната и солидарна икономика.

Към 31.01.2025 г. в Регистъра на социалните предприятия са вписани 136 социални предприятия, в които са наети 649 лица от уязвимите групи (съгласно чл. 7, т. 4 от Закона за предприятията на социалната и солидарна икономика), от тях 365 са хора с трайни увреждания.

Програмата „Развитие на човешките ресурси“ 2021-2027, съфинансирана от Европейски социален фонд+, предоставя инвестиции за постигане на приоритета за активното участие на хората с увреждания, особено на пазара на труда, както и за изпълнението на изискванията на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания и принципите на Европейския стълб за социални права. ПРЧР подкрепя целенасочено лицата в неравностойно положение, включително и тези с увреждания. Подкрепата се предоставя, както на хоризонтално ниво в програмата, както и чрез целенасочени марки за хората в неравностойно положение.

Към момента, в изпълнение са три операции с такава насоченост:

- По процедура „Активно приобщаване и достъп до заетост на хора в неравностойно положение“ с бенефициенти неправителствени организации, доставчици на социални услуги бяха сключени 74 договора на стойност 21, 7 млн. лв. Дейностите по проектите включват подкрепа за заетост, обучения за професионална квалификация, „меки“ умения и ключови компетентности, осъществяване на контакти с институции и промяна на нагласите на работодателите спрямо хората в неравностойно положение. До момента са обхванати 1 428 лица в неравностойно положение и техните семейства.

- По процедура „Започвам работа“, Компонент 3 „Заетост“, която е с конкретен бенефициент Агенция по заетостта и бюджет от 347, 5 млн. лв. се осигурява включването в заетост на неактивни и безработни лица, в т.ч. хора с различна степен на увреждане. За гарантиране на устойчивостта за хората с увреждания по операцията се предоставя по-дълъг период на субсидирана заетост – до 12 месеца, а ако лицето е с трайни увреждания – до 24 месеца. Предоставя се и еднократен тримесечен стимул за работодатели, в случай че лицето бъде запазено на работното място. Изпълнението се реализира чрез подаване на заявление от лицата от целевата група за включване в операцията, на база обявени работни места от работодателите, като за повече информация следва да се обръщат към Дирекция „Бюро по труда“.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

- Друга процедура, която вече е в изпълнение, е „Устойчива заетост за хора в неравностойно положение“. Тя е насочена към хора в неравностойно положение и хора с трайни увреждания, на които се осигуряват нови работни места, менторство, адаптиране на работните места и транспорт от и до работното място. Допустимите бенефициенти са работодателите. По процедурата бяха сключени 164 договора на обща стойност 41,4 млн. лв. Реалното изпълнение на дейностите стартира в началото на 2025 г. и все още не са налични данни относно броя на включените лица, но очакванията са да бъдат обхванати над 3 600 лица.

През 2024 г. е отворена за кандидатстване процедура „Национална дигитална платформа за преводачески услуги от и на български жестов език“. Нейната цел е да се осигури равнопоставеност на глухите и сляпо-глухите хора в България чрез изграждане на национална дигитална платформа и мобилно уеб-базирано приложение за преводачески услуги от и на български жестов език в реално време. Осигуряването на комуникация с помощта на съвременните информационни технологии чрез българския жестов език ще доведе до по-голяма достъпност до подходящи услуги, от които те се нуждаят. Чрез платформата ще се подпомогнат глухите и сляпо-глухите лица в тяхното ежедневие, включително за разрешаване на административни задачи, ще им се осигури по-лесен достъп до образование и обучение, ще им се предостави възможност да живеят самостоятелно и да участват пълноценно във всички аспекти на живота. Предвидените средства са в размер на 3 млн. лв. и се очаква най-малко 150 глухи и сляпо-глухи лица да се възползват от безвъзмездната преводаческа услуга, която ще се предоставя чрез изградената платформа и мобилното уеб-базирано приложение. Конкретен бенефициент е МТСП, а крайният срок за подаване на проектното предложение е 05.03.2025 г.

През първата половина на 2025 г. е планирано да бъде обявена и операция „Насърчаване на социалната икономика на местно и регионално ниво“ с бюджет от 22 млн. лв. Тя има за цел предоставяне на възможности за развитие на социалните предприятия чрез създаването на устойчиви работни места за групите в неравностойно положение, което ще доведе до намаляване на риска от бедност и социална изолация. Операцията цели и предоставяне на подкрепа за обучения, подобряване на уменията на заетите лица в социалните предприятия, както и насърчаването на партньорството и сътрудничеството между субектите на социалната икономика чрез дейности насочени към повишаване информираността, видимостта, разпознаваемостта на социалната и солидарната икономика и продуктите на социални предприятия. Операцията премина обществено обсъждане и предстои финализиране на документацията. Очаква се да бъдат обхванати 1 970 лица в неравностойно положение, а 1 044 участници да започнат нова работа.

В допълнение, от Агенцията за хората с увреждания се изпълняват дейности и мерки, посредством, които се намаляват ограничените възможности за заетост на хората с увреждания. Подробна информация се съдържа в „Отчетен доклад за дейността на агенция за хората с увреждания за 2024 г.“, който може да бъде намерен на следния интернет адрес: <https://ahu.mlsp.government.bg/home/>.

Информация относно изпълнението на останалите предложени мерки може да бъде намерена в „Първи доклад за реализираните мерки и дейности за периода 2021-2022 г., предвидени в плана за действие за изпълнение на заключителните препоръки към Република България, отправени от Комитета на ООН за правата на хората с увреждания 2021-2026.“ на следния електронен адрес:

<https://www.mlsp.government.bg/uploads/41/test/first-report-action-plan-2021-2026-16012024.pdf>.

Създаване на Държавна агенция за хората с увреждания

Със ЗХУ е предвидено създаването на Държавната агенция за хората с увреждания (АХУ), юридическо лице на бюджетна издръжка към Министерския съвет със седалище в София, за координиране осъществяването на политиката за правата на хората с увреждания.

В изпълнение на конкретна мярка от Програмата за управление на Република България (Управленската програма) за периода юни 2023 г. – декември 2024 г. междуетатна работна група в МТСП разработи Концепция и предложения за нормативни промени за повишаване на ефективността на политиката за правата на хората с увреждания (Концепцията). В Концепцията е посочено обстоятелството за насочване на фокуса към изграждане на цялостен координационен механизъм в областта на политиката за правата на хората с увреждания, съобразно предприетата реформа в областта. За да бъде постигната ефективност в резултат на предвидената структурна промяна за правопримството на Агенцията за хората с увреждания (АХУ) към държавна агенция, следва да бъдат ясно дефинирани съответните функции и правомощия. В тази връзка е отчетена необходимостта от промяна на ЗХУ за регламентиране на статута и функциите на ДАХУ, за да служи като междуетатна платформа за координация при разработването и прилагането на политики, програми, законодателни и институционални промени, отнасящи се до и свързани с хората с увреждания.

Със Заповед на министъра на труда и социалната политика е създадена междуетатна работна група (МРГ) със задача да разработи предложения за изменения и допълнения на Закона за хората с увреждания относно преобразуване на АХУ към министъра на труда и социалната политика в ДАХУ в структурата на Министерския съвет.

В резултат на работата на МРГ е изготвен доклад с предложение, основан на експертни препоръки, който е представен на вниманието на министъра на труда и социалната политика. С оглед провеждането на широка консултативна кампания за дискутирането на предложените промени със заинтересованите страни по региони са изпратени писма до всички областни управители в страната и е проведено публично допитване на тема: „Преобразуване на Агенцията за хората с увреждания в държавна агенция за хората с увреждания към Министерския съвет“, реализирано посредством електронна анкета. След проведени множество срещи със заинтересованите страни и широката консултативна кампания не е постигнат консенсус по отношението на структурата и на функциите на новата Държавна агенция за хората с увреждания, поради което проектът на нормативен акт не е финализиран към настоящия момент.

Международна класификация на функционирането, уврежданията и здравето в оценката на потребностите

През последните години МЗ съвместно с МТСП предприема мерки за разработване на нов модел на експертизата на уврежданията с прилагане на подход, базиран на Международната класификация на човешката функционалност, уврежданията и здравето (ICF) на Световната здравна организация (СЗО), акцентиращ върху функционалността, възможностите за разгръщане на потенциала и мерките за

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

социално приобщаване на хората с увреждания. Дейностите в тази насока се реализираха в рамките на проект BG05M90P001 -3.010 „Експертиза на работоспособността“, финансиран по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси ” 2014-2020 г. с бенефициент МТСП и партньори - МЗ и Националния осигурителен институт. В резултат на реализираната дейност по проекта, България разполага с официален превод на ICF и Ръководство за прилагане на Методиката на СЗО за оценка на здравето и уврежданията (WHODAS 2.0).

Методиката за извършване на индивидуална оценка на потребностите от подкрепа за хората с увреждания (Обн., ДВ, бр. 27 от 2.04.2019 г., в сила от 1.04.2019 г., последно изм. и доп. бр. 58 от 13.07.2021 г., в сила от 13.07.2021 г.), приета от Министерския съвет, се основава на био-психо-социалния модел при съобразяване на ICF. Тази методика, прилагана в системата за социално подпомагане, разглежда увреждането като обобщено следствие от нарушение във функционирането на човека с увреждане, което е събирателно понятие, обхващащо всички функции и структури на организма, дейности и възможности за социално приобщаване. Целта е получаване на детайлна информация за ситуацията относно участието на човека с увреждане в обществото и установяване на индивидуалните потребности от подкрепа.

В Концепцията са открити фундаменталните предложения за нормативни промени и насоки за последващото развитие на политиката за хората с увреждания за подобряване на нейната ефективност, сред които е създаването на условия за въвеждането на експертизата на работоспособността в контекста на нейната потенциална синергия с индивидуалната оценка на потребностите. Идеята е обследване на функционалността на лицето, позовавайки се на ICF. В социален аспект, независимо от наличието на трайно увреждане, експертизата на работоспособността ще позволи усилията при оказването на публична подкрепа да бъдат фокусирани към подобряване на функционалния капацитет на лицето, а не върху установения дефицит от медицинската експертиза. Това би благоприятствало процеса по индивидуално оценяване на потребностите за предоставянето на адекватен набор от мерки за постигане на реално социално включване и по-висока добавена стойност на вложения за тези цели публичен ресурс. Концепцията за оценка на работоспособността се съсредоточава върху способностите, а не върху уврежданията, за да може ефективно да изпълнява предназначението си като основен инструмент за определяне на правото на подпомагане. Тя предлага оценка на потребностите и възможности за индивидуален и интегриран подход при подкрепата на пазара на труда. В тази връзка е отчетена необходимостта от промени в ЗХУ, за да се регламентира допълнителен компонент в индивидуалната оценка на потребностите за обследване на възможностите на лицето за упражняване на трудова дейност, съобразно остатъчната му функционалност. Това ще доведе до осъществяването на промяна в Методиката за извършване на индивидуална оценка на потребностите.

Национална карта на социалните услуги

В приетата с Решение на Министерския съвет № 574 от 08.08.2024 г. Национална карта на социалните услуги (Картата) са включени всички социални и интегрирани здравно-социални услуги на общинско и областно ниво в цялата страна, за които се осигурява финансиране от държавния бюджет. Интегрираните здравно-социални услуги са предварително съгласувани с Министерството на здравеопазването. Съгласно §32 от

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Закона за социалните услуги (ЗСУ) социалните и интегрираните здравно-социални услуги, включени в Картата, които не са създадени до приемането ѝ, се създават до 1 януари 2035 г. Законът регламентира също, че всички социални услуги съгласно Националната карта се създават с решение на общинския съвет по предложение на кмета на общината, която ще отговаря за управлението и предоставянето на услугата, след предварително одобрение от Агенцията за социално подпомагания (АСП).

Наред с това, съгласно ЗСУ и Наредбата за планиране на социалните услуги всяка година кметът на общината организира разработването на годишен план за социалните услуги за следващата календарна година, който включва планирането на социалните услуги съгласно Картата и на социалните услуги, които се финансират от общинския бюджет. Планирането в общинския годишен план на социалните услуги съгласно Картата включва:

- социалните услуги съгласно Картата, които се предоставят на територията на общината и за които вече е осигурено финансиране от държавния бюджет, и броя на лицата, за които е осигурена възможност за ползване на тези услуги;
- мотивирано предложение за намаляване или увеличаване на броя на потребителите на услугите, за които вече е осигурено финансиране от държавния бюджет;
- новите социални услуги съгласно Картата, които се планира да бъдат създадени в рамките на календарната година, броя на техните потребители и размера на необходимите средства от държавния бюджет за финансирането им;
- социалните услуги, чието предоставяне се планира да бъде прекратено в рамките на календарната година;
- начина, по който общината осигурява и/или планира да осигури предоставянето на социалните услуги;
- информация и прогноза за необходимите служители за извършване на дейностите по предоставяне на социалните и интегрираните здравно-социални услуги съгласно Картата.

Предложението за общински годишен план за социалните услуги се обсъжда на местно ниво за срок, не по-кратък от 30 дни, след което се приема от общинския съвет и се изпраща до 31 август по електронен път на АСП. Приетият план се публикува и на интернет страницата на общината.

В България общините са основният доставчик на социални услуги, като те са отговорни за тяхното управление и предоставяне на местно ниво. Те иницират създаването на нови услуги, промяна на броя на потребителите и промяна на мястото на предоставяне в съответствие с Националната карта на социалните услуги, годишното планиране на услугите от общините и осигурените от държавния бюджет средства.

На настоящия етап общините са в процес на годишно планиране на социалните услуги, като първите общински годишни планове следва да се представят в АСП до 31 август 2025 г.

Изработването на тарифата на таксите за ползване на социални услуги, финансирани от държавния бюджет, по чл. 46, ал. 2 от Закона за социалните услуги

В § 44, ал. 3 от Преходните и заключителни разпоредби на ЗСУ законодателят е регламентирал, че до приемането на тарифата по чл. 46, ал. 2 от ЗСУ таксите за ползване

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

на социални услуги, финансирани от държавния бюджет, се заплащат в размерите, определени по досегашния ред. В случая следва да се уточни, че разработването на новата тарифа по чл. 46, ал. 2 от ЗСУ е в пряка зависимост от разработването и влизането в сила на новите стандарти за финансиране на социалните услуги по чл. 45 от ЗСУ, както и от преминаването на сега съществуващите форми на социални услуги в услуги по чл. 15 от ЗСУ. В чл. 46, ал. 1 от ЗСУ е регламентирано, че въз основа на разработените стандарти за социалните услуги, които се финансират от държавния бюджет, АСП изготвя предложение за размера на таксата за ползване на всяка от тези услуги. Начинът за формиране на размера на таксите за ползване на социални услуги, финансирани от държавния бюджет, се различава съществено от досегашния ред. Размерът на годишната такса за ползване на всяка социална услуга, финансирана от държавния бюджет, ще се формира като процент от размера на годишния стандарт за делегирана от държавата дейност за съответната социална услуга, определен по реда на чл. 45 от ЗСУ. Новите размери на таксите ще могат да бъдат определени едва след разработването и утвърждаването на новите стандарти за финансиране по чл. 45 от ЗСУ. Процесът по разработването на новите стандарти за финансиране на социалните услуги вече е стартирал и ще бъде завършен през 2025 г., тъй като те следва да влязат в сила от 01.01.2026 г. През 2025 г. финансирането на социалните услуги продължава да се осъществява по стандартите, определяни по досегашния ред.

Изготвяне на изменения във формуляра на индивидуалната оценка на потребностите по чл. 20 от Закона за хората с увреждания, по отношение на частта за определяне на броя часове лична помощ за ползване на механизма по Закона за личната помощ

Съгласно данните на МТСП в рамките на 2024 г. не са извършвани нормативни промени, които да водят до изменения във формуляра на индивидуалната оценката потребностите по чл. 20 от ЗХУ.

Ратифициране на факултативния протокол към КПХУ

Ратификацията на Факултативния протокол към КПХУ от страна на България е предвидена в Плана за действие за изпълнение на заключителните препоръки към Република България, отправени от Комитета на ООН за правата на хората с увреждания (2021-2026), във връзка със състоялата се защитата на първия национален доклад по прилагане на КПХУ (CRPD/C/BGR/CO/1). Съобразно заложените възможни решения/мерки за изпълнение, които кореспондират с тази препоръка, до 2025 г. държавните органи, национално представителни организации на и за хората с увреждания, както и всички заинтересовани страни, следва да изготвят необходимите допълнителни законодателни промени, които да регулират приложението на Факултативния протокол към КПХУ. След като това бъде изпълнено, е предвиден ангажимент на Министерството на външните работи да направи цялостната подготовка на процеса по ратификация на Факултативния протокол, която да завърши преди представянето на следващия национален доклад пред Комитета по правата на хората с увреждания, през 2026 г.

С оглед на поетия ангажимент и в качеството си на контактна точка по прилагането на КПХУ, през 2024 г. от страна на дирекция „Политика за хората с увреждания, равни възможности и социални помощи“ бе иницииран процес по събиране

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

и анализиране на информация, предоставена от всички заинтересовани страни (държавни органи, областна и местна власти, НПО, социални партньори, финансови институции) по отношение на необходимостта от ратификация на Факултативния протокол към КПХУ. През 2024 г. е изготвен проект на анализ, който предстои да бъде представен пред заинтересовани страни и широката общественост през 2025 г.

Към настоящия момент няма промяна в разписаните срокове за ратифициране на Факултативния протокол към КПХУ.

По информация от Министерството на здравеопазването

Медицинска експертиза – проблемът със забавянията

Съгласно предоставените данни от Министерството на здравеопазването, забавените случаи до средата на 2024 г. са 35 000. Към началото на 2025 г. тези случаи на забавена медицинска експертиза са около 24 000, като целта на Министерството е до края на 2025 г. ситуацията да бъде нормализирана.

От Министерството разясняват, че точни данни по исканията на институцията на омбудсмана не е възможно да бъде предоставена към момента по отношение на:

- Брой лица, подали заявление-декларация за първично освидетелстване преди повече от 3 месеца и до момента медицинската експертиза не е извършена;
- Брой лица, подали заявление-декларация за предсрочно преосвидетелстване за влошено или подобро състояние преди повече от 3 месеца и до момента медицинската експертиза не е извършена;
- Брой лица, подали заявление-декларация за преосвидетелстване в рамките на законоустановения срок по чл. 101б, ал. 2 от Закона за здравето и до момента медицинската експертиза не е извършена;
- Брой лица, които не са спазили изискванията на чл. 101б, ал. 2 от Закона за здравето, но преосвидетелстването не е проведено в рамките на установения 3-месечен срок.

От МЗ уведомяват, че по смисъла на Регламент (ЕС) 2016/679 на Европейския парламент и на Съвета от 27 април 2016 г., НЕЛК се явява първичен администратор на данни (ПАД) за хората с увреждания и централен администратор на данните (съгл. Закона за електронното управление) в Информационната база данни (ИБД) по чл. 108а от Закона за здравето.

Информационната база данни включва две системи – Единната информационна система за медицинска експертиза (ЕИСМЕ, внедрена 2013г.) и Информационната система за контрол на медицинската експертиза (ИСКМЕ, създадена 2020г. и прехвърлена през 2023 г. на НЕЛК със заповед на министъра на здравеопазването). Обединение на информацията от двете системи не е възможно.

Медицинска експертиза – предприети действия за разрешаване на проблемите

До настоящия етап са предприемани действия по нормативни промени, които не са цялостна реформа.

Изменения в търсене на решение на съществуващи проблеми са предприети с Постановление № 47 на Министерския съвет от 13 март 2024 г. за изменение и

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

допълнение на Правилника за устройството и организацията на работа на органите на медицинската експертиза и на регионалните картотеки на медицинските експертизи (ДВ, бр. 23 от 2024 г.).

Броят на ТЕЛК е увеличен от 70 преди нормативната промяна на 139 към настоящия момент, като всички те функционират. Общият брой на лекарите, работещи в ТЕЛК сега е 1335, а тези от тях, които са преминали задължително въстъпително обучение от НЕЛК през 2024 г., във връзка със създаването на новите комисии, са 561 лекари.

С измененията в Правилника за устройството и организацията на работа на органите на медицинската експертиза и на регионалните картотеки на медицинските експертизи се цели:

- преодоляване на значителното забавяне на медицинската експертиза чрез създаване на нови ТЕЛК – задължително по 1 ТЕЛК във всички държавни и общински МБАЛ и КОЦ, а в университетските и тези със смесено държавно и общинско участие – по 2 ТЕЛК;
- съкращаване на срока за произнасяне чрез ограничаване на възможността НЕЛК да отменя и връща решенията на ТЕЛК за ново разглеждане до един път, като при второ обжалване следва да се произнесе окончателно;
- осигуряване на кадровата обезпеченост на ТЕЛК чрез задължително включване в състава им на поне един лекар от всички клиники/отделения с легла в лечебното заведение;
- постигане на прозрачност и безпристрастност в процедурите чрез премахване на териториалния принцип на експертизата и премахване на клиничния преглед на лицата от ТЕЛК, като такъв остава само за лицата, които са в тежко здравословно състояние (лежащо болни на едно място) и не могат да извършат необходимите изследвания и консултации;
- постигане на бързина и улесняване на всички участващи в производствата страни чрез електронизиране на процесите;
- осигуряване на пълноценна и обективна оценка на уврежданията въз основа на цялата налична информация за здравословното състояние на лицето в НЗИС и намаляване на случаите, при които ТЕЛК изисква допълнителни изследвания и консултации в хода на процедурите по експертиза;
- постигане на по-добра информираност и прозрачност за лицата чрез своевременното им уведомяване за насрочената дата, на която ще се разглеждат документите от ТЕЛК/ще се извърши прегледа на лицето на място.

Мерките, които министерството прилага, за да се оптимизира работата по медицинска експертиза, са свързани с издаването на много указателни писма до РЗИ, ТЕЛК и лечебните заведения, индивидуални срещи с ръководствата на РЗИ и лечебните заведения по отношение на комисиите, които срещат по-големи затруднения, контрол върху броя на разпределените случаи към комисиите, непрекъсната координация с НОИ, Информационно обслужване и НЕЛК, и други организационни мерки.

Предприети мерки за подобряване на организацията на работа на Регионалните картотеки на медицинската експертиза и за точно изпълнение на задълженията по чл. 101б, ал. 1 от Закона за здравето

Предвид цялостната натовареност на РКМЕ и физическа невъзможност да поемат повече задължения, не се планират мерки насочени към тях.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Предприети са допълнителни мерки за информиране на хората с увреждания, които подлежат на преосвидетелстване, като са изготвени подробни указания и са предоставени на техните организации, както и са предприети действия чрез функционалностите на Електронната система за контрол на медицинската експертиза, на всяко издадено експертно решение в полето долу да се визуализира информацията „Информиран/а съм, че не по-късно от 3 месеца преди изтичане срока на настоящото експертно решение е необходимо да подам заявление-декларация в РКМЕ, в случай, че желая да бъда преосвидетелстван от ТЕЛК“.

Освен поемането на отговорност от страна на ръководствата на РЗИ, предвид тяхната оперативна самостоятелност на организация и контрол върху работата на своите звена, каквито са регионалните картотеки за медицински експертизи (РКМЕ), се полагат усилия да се популяризират възможностите за подаване на заявленията и приложените към тях документи по повод медицинска експертиза и по другите два начина, освен на място в картотеките: по електронен път в Електронната система за контрол на медицинската експертиза (за целта е необходим Квалифициран електронен подпис) или чрез лицензиран пощенски оператор.

По отношение на отделни РКМЕ, срещу които се получават сигнали и жалби за лоша организация по приемането на документите (Хасково и Пловдив) е изискано предприемане на действия за цялостна реорганизация на работата в тези звена, като се очакват доклади от съответните директори на РЗИ в началото на 2025 г.

Информационната система за контрол на медицинската експертиза

Информационната система за контрол на медицинската експертиза (Националният системен интегратор) осъществява реализация на дейности с които да се постигне свързаност между различни системи. Предвижда се от месец април 2025 г. да стартира функционалността за достъп до електронните пациентски досиета в Националната здравноинформационна система (НЗИС) по чл. 28г от Закона за здравето от страна на лекарите специалисти от състава на ТЕЛК.

Възможността за връчване на уведомленията и решенията чрез Системата за сигурно електронно връчване ще бъде реализирана през месец май 2025 г. Интегрирането на електронното пациентско мобилно приложение с електронната система на медицинската експертиза ще бъде реализирано през месец април 2025 г.

Също така през 2025 г. се предвиждат следните промени в Информационната база данни, чрез които да се надгради процеса в следните насоки:

- усъвършенстване на адаптера за връзка към средата за междурегистров обмен на данни Regix, поддържана от Министерство на електронното управление, чрез който се предоставят данни от ИБД – на институции и администрации, които предоставят услуги на хората с увреждания;
- подобрения във връзка със защита на личните данни;
- доработки, които предоставят възможност на ТЕЛК за ново производство от ТЕЛК при подадена жалба;
- интеграция с регистър НАП за задължените лица за изтегляне на данни за работодателя;
- надграждане на функционалността за работодатели, позволяваща отразяването на чужд работодател, който няма регистрация в България;

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

- създаване на нови справки, включително справка за постановените от НЕЛК експертни решения според техния вид, за проследимост спазването на принципа при отменя и връща на ЕР ТЕЛК;
- усъвършенстване на функционалностите за обжалване и обработка на жалба по ЕР НЕЛК, включително при процедура за прекратяване на административното производство;
- надграждане на медицинско досие и на публичната част.

Помощни средства, приспособленията, съоръженията и медицинските изделия за хората с увреждания

От МЗ информират, че според действащата нормативната уредба Националната здравноосигурителна каса (НЗОК) ежегодно провежда процедура за определяне на стойността на заплащане на помощните средства, приспособленията, съоръженията и медицинските изделия, предназначени за хората с увреждания в т.ч. и на съответните ремонтни дейности. Това задължение на НЗОК е постановено в чл. 53 от Наредба № 7 от 2021 г. за условията и реда за съставяне на списък на медицинските изделия по чл. 30а от Закона за медицинските изделия и за определяне на стойността, до която те се заплащат.

Процедурата по договаряне на стойността се извършва на основата на спецификация, утвърдена от Надзорния съвет на НЗОК, която се състои от два раздела:

1. раздел А - съдържа обособени в групи, подгрупи и групи по технически характеристики помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия за хора с увреждания, прогнозни стойности за заплащане от НЗОК, прогнозен обем на потребление за 12-месечен период, медицински условия, експлоатационни срокове, необходими медицински документи за предоставянето на помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия;

2. раздел Б - ремонтни дейности и прогнозни стойности, които НЗОК ще заплаща.

След приключване на процедурата по договаряне, въз основа на спецификацията НЗОК изготвя спецификация - списък с групите помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия за хората с увреждания, наименования на договорените конкретни помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия за хората с увреждания и съответната стойност, до която се заплащат, в това число ремонтни дейности.

По данни на МЗ, към момента със заповед на управителя на НЗОК е създадена междуведомствена комисия, която да разгледа предложенията за включване на нови групи, подгрупи по технически характеристики ПСПСМИ и стойности, актуализиране на стойности на съществуващи групи, подгрупи по технически характеристики ПСПСМИ и заличаване на съществуващи групи, подгрупи по технически характеристики ПСПСМИ с спецификацията с ПСПСМИ за хората с увреждания по реда на Наредба № 7 от 2021 г. Също така, комисията има за задача да изготви проект на спецификация с горепосоченото съдържание.

В междуведомствената комисия са включени:

- служители от дирекция „Медицински изделия и помощни средства“ и дирекция Бюджет и финансови параметри“ в Централно управление на НЗОК;
- представител на Експертния съвет по УНГ болести;
- представител на Експертния съвет по Детска неврология;

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

- представители на Министерството на здравеопазването;
- представители на Министерството на труда и социалната политика;
- представители на Изпълнителната агенция по лекарствата;
- представители на националния съвет на хората с увреждания – председателите на Асоциация на родители на деца с епилепсия, Асоциация на родители на деца с увреден слух, Национална асоциация на сляпо-глухите в България, Съюз на инвалидите в България, Българска асоциация за невромускулни заболявания и Съюз на военноинвалидите и военнопострадалите;
- представител на Асоциация на пациентите с онкологични заболявания;
- представители на фондация Нана Гладуиш – една от 8;
- външен за НЗОК експерт.

По информация на МЗ са изпратени писма за определяне на представители от главните координатори на експертните съвети по медицинските специалности Нервни болести и Ортопедия и травматология, но отговори от тях не се получиха. Изискани бяха и представители на Агенцията за социално подпомагане, която в отговор информира НЗОК, че определянето на медицински условия, експлоатационни срокове и стойности на ПСПСМИ не са в компетентността на агенцията и поради това не трябва да участват нейни служители в комисията на НЗОК.

Към 14.02.2025 г. са проведени две заседания на комисията, на които са разгледани част от постъпилите заявления за включване на нови групи, подгрупи по технически характеристики ПСПСМИ и стойности, актуализиране на стойности на съществуващи групи, подгрупи по технически характеристики ПСПСМИ в спецификацията с ПСПСМИ за хората с увреждания. На следващото заседание ще продължи разглеждането на постъпилите заявления.

В бр. 110 на Държавен вестник от 31 декември 2024 г., е обнародвана Наредба за изменение и допълнение на Наредба № 7 от 2021 г. за условията и реда за съставяне на списък на медицинските изделия по чл. 30а от Закона за медицинските изделия и за определяне на стойността, до която те се заплащат. Наредбата е в сила от 1 януари 2025 г. и част от приетите промени засягат процедурата по определяне на стойността на заплащане на помощните средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия за хората с увреждания.

Според новите правила се улеснява провеждането на процедурата по договаряне на стойността на помощните средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия, заплащана от НЗОК, като в нея ще вземат участие само производители/търговци на едро, които заявяват нови помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия. Така се създава една постоянно действаща спецификация-списък, която само ще се допълва с нови помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия, докато за тези, които вече са били включени в списъка, няма да се изисква подаване на пълен комплект документи за участие.

С една от промените се дава възможност предложения за включване на нови групи, подгрупи по технически характеристики помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия и стойности, актуализиране на стойности на съществуващи групи, подгрупи по технически характеристики помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия, както и заличаване на съществуващи групи, подгрупи по технически характеристики помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия, да се подават от членовете на

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

комисията, която изготвя спецификацията и от експертните съвети по съответните медицински специалности или отделни медицински дейности по чл. 6а, ал. 1, т. 1 от Закона за здравето, относими към прилагането на помощни средства за хората с увреждания в срок до 31 януари на съответната календарна година.

Допуснатите от комисията предложения за включване на нови групи, подгрупи по технически характеристики помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия могат да бъдат включени в спецификацията, като по преценка на НЗОК може да се изиска допълнително становище от експертни съвети по медицински специалности или отделни медицински дейности по чл. 6а, ал. 1, т. 1 от Закона за здравето, относими към прилагането на помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия за хората с увреждания. Когато в спецификацията бъдат включени нови групи/подгрупи или отделни помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия или когато в спецификацията бъдат определени по-високи стойности за заплащане на съществуващи групи/подгрупи или отделни помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия, същите започват да се заплащат, ако е осигурен финансов ресурс със закона за държавния бюджет и закона за бюджета на НЗОК за съответната календарна година.

По отношение на актуализирането на бюджета за помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия за хората с увреждания, то следва да се посочи, че това е предмет на Закона за бюджета на Националната здравноосигурителна каса за съответната календарна година. Според публикувания на интернет страницата на Народното събрание проект на Закон за бюджета на Националната здравноосигурителна каса за 2025 г. предвидените средства за помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия за хората с увреждания, извън обхвата на задължителното здравно осигуряване са в размер на 55 млн. лв., като размерът на средствата е еднакъв с този за предходната 2024 г. и е със 17 млн. лв. по-висок от средствата за 2023 г.

През 2024 г. по реда на Наредба № 7 от 2021 г. е подготвена спецификация с помощни средства, която беше утвърдена с решение № РД-04-65 от 12.06.2024 г. на Надзорния съвет на НЗОК. В утвърдената спецификация, в рамките на определените бюджетни средства, в размер на 55 млн. лв. бяха увеличени стойностите за заплащане от НЗОК на следните групи ПСПСМИ:

- Група 01 – протези за долни и горни крайници;
- Група 02 – принадлежности за ползване на протези;
- Група 06 – слухови апарати;
- Група 11 – инвалидни колички.

Спецификацията с увеличените стойности на посочените групи помощни средства е публикувана на интернет страницата на НЗОК, рубрика Помощни средства, подрубрика Спецификации за ПСПСМИ и ремонти.

КОНСТАТАЦИИ:

- Отговорните органи полагат усилия за преодоляване на съществуващите проблеми в отделните области на правата на хората с увреждания.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

- Предприеманите мерки в областта на заетостта на хората с увреждания не са достатъчни, за да се отговори на всички търсещи работа хора с увреждания и на техните потребности и възможности.

- Вземите мерки за изменения в медицинската експертиза не дават очаквания и необходим бърз резултат, за да бъдат преодолените затруднения на хората с увреждания при освидетелстване/преосвидетелстване от органите на медицинската експертиза и значителните забавяния при издаването на експертните решения.

- Предприемат се действия за подобряване на организацията на работа на органите на медицинската експертиза, но не и за извършване на цялостна реформа в областта.

- Предприети са действия по изпълнение на заключителните препоръки на Комитета на ООН за правата на хората с увреждания по отношение на жените с увреждания, но тези мерки не са достатъчни, за да гарантират равенство и да безпрепятствено упражняване на правата по КПХУ.

- Мерките за актуализиране на списъците на помощните средства и медицинските изделия не допринасят за включване на изделия, съобразени с потребностите на хората с увреждания.

- Не се предприемат достатъчно действия за преодоляване на забавянето при ратифицирането на Факултативния протокол към КПХУ.

Основни препоръки:

1. Да бъдат потърсени допълнителни механизми за подкрепа на трудовата заетост на хората с увреждания, особено чрез увеличение на ресурсите по Национална програма „Заетост и обучение на хора с трайни увреждания“.
2. Да бъдат предприети действия за продължаване на реформата на медицинската експертиза и експертизата на работоспособността, вкл. чрез внедряване на международни стандарти, с активно включване на представители на хората с увреждания при широки обществени дискусии и публичност.
3. Да бъдат предприети действия за адекватно актуализиране на списъците на помощните средства и медицинските изделия, както и за подобряване тяхното качество.
4. Да бъдат предприети допълнителни мерки за гарантиране на правата на момичетата и жените с увреждания и за преодоляване на проблемите с личната мобилност на хората с увреждания, в т.ч. по отношение забавянето по проект „Предоставяне на помощни средства за хората с трайни увреждания“.
5. Да бъде ускорена процедурата по ратифициране на Факултативния протокол към КПХУ.

IV. КОНВЕНЦИЯ НА ООН ЗА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО

Каква е Вашата мечта?

„Всяко дете да е в семейство, което да му осигурява обич, правилна грижа, сигурност, закрила и възможност да развива всичките си таланти“

Отговор на НПО от мониторинга

На 20 ноември 1989 година Организацията на Обединените нации приема Конвенцията за правата на детето (Конвенцията), в съответствие с принципите, провъзгласени в устава на организацията на Обединените нации, признаването на присъщото на всички членове на човешкото семейство достойнство и техните равни и неотменни права, което е в основата на свободата, справедливостта и мира в света,

Петдесет и четирите члена на Конвенцията, която е първият международен договор в областта на правата на човека, ратифициран от най-много държави в историята, както и факултативните протоколи към нея, уреждат пълния каталог от граждански, политически, културни, социални и икономически права на всички деца, базирани на четири основни принципа: недискриминация, предприемане на действия във висшият интерес на детето, право на живот, оцеляване и развитие, и зачитане на възгледите на детето, съобразно възрастта и зрелостта му. От тези принципи трябва да се ръководят действията на всички заинтересовани страни, включително на самите деца, за реализиране на техните права на оцеляване, развитие, закрила и участие.

Този международен документ не само провъзгласява правата на детето, но поставя пред държавите нелеката задача да създадат необходимите политики и условия, които да гарантират на всички деца равен достъп до техните права. Конвенцията издигна признанието на човешкото достойнство на децата и поставя въпроса за осигуряване на тяхното благосъстояние и развитие като спешна необходимост. По безспорен и уникален начин регламентира правото на детето да бъде уважавано, защото детството е важен и съществен период от човешкият живот.

В България Конвенцията е в сила от юни 1991 г. и съгласно разпоредбите на Конституцията на Република България, е част от вътрешното право. Чл. 4 от Конвенцията задължава държавите – страни по нея да „предприемат всички необходими законодателни, административни и други мерки за осъществяване на правата, признати в Конвенцията“.

Важен механизъм за насърчаване и гарантиране изпълнението на Конвенцията е независимата национална институция на омбудсмана на Република България. Водещи в работата на омбудсмана са Парижките принципи на ООН, които установяват минималните стандарти за работа на институциите за защита правата на човека. В съответствие с тях, както и съгласно разпоредбите на Закона за омбудсмана, омбудсманът не само прави предложение за ратифицирането на международни актове и протоколи за защита на правата на човека, но и наблюдава тяхното ефективно прилагане от страна на националните институции, постигнатият напредък, както и анализира действията през предизвикателствата.

Член 4 от Конвенцията задължава държавите – страни по Конвенцията да „предприемат всички необходими законодателни, административни и други мерки за осъществяване на правата, признати в тази Конвенция“. В изпълнение на тези мерки особено място имат независимите национални институции по правата на човека (ННИПЧ), които са важен механизъм за насърчаване и гарантиране изпълнението на Конвенцията, а Комитетът по правата на детето смята, че учредяването на такива органи

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

попада в обсега на ангажимента, поет с ратификацията на Конвенцията от държавите – страни по нея да осигурят изпълнението ѝ и да способстват за всемирната реализация на правата на децата.

Ролята на ННИПЧ е да наблюдава в независимо качество доколко държавата спазва Конвенцията и бележи напредък в изпълнението ѝ, както и да предприемат всичко, което е по силите им, за да гарантират пълно зачитане правата на децата. Този свой ангажимент омбудсманът осъществява чрез изготвяне на специална част от Годишния доклад, която е в резултат от извършен мониторинг, осъществен чрез подробни въпросници. Отразява както степента, в която националното законодателство е приведено в съответствие със съдържанието на Конвенцията, така и практиките по нейното прилагане от страна на националните институции.

Комитетът препоръчва държавата - членка, в съответствие с принципите от Париж и като взима предвид общия коментар №2 (2002) на Комитета върху ННИПЧ, да разшири мандата на Омбудсмана по начин, който му позволява да мониторира и популяризира международните правни инструменти за човешки права. Измененията и допълненията в Закона за омбудсмана, приети от Народното събрание през 2018 г., го привеждат в съответствие с най-високите стандарти за защитата на правата на човека, предвидени в Парижките принципи на ООН.

Годишният доклад на омбудсмана съдържа преглед на напредъка на страната ни по прилагането на Конвенцията на ООН и нейните факултативни протоколи, както и на мерките, предприети от страна на националните институции по препоръките на Комитета на ООН за правата на детето (Комитетът). Годишният мониторинг на омбудсмана дава независим принос към процеса на докладване пред Комитета.

За целите на хоризонталния мониторинг за защита на правата на детето, омбудсманът се обърна към български институции, които съгласно Закона за закрила на детето (ЗЗДет) са органи за закрила, като изпрати специално подготвени въпросници. Настоящото проучване включва целенасочени консултации с органите за закрила, с цел събиране на мнения за осъществимостта, ефективността и ползите от националните политики за децата.

Въпросниците са структурирани върху общото изпълнение на Конвенцията, факултативните протоколи към нея и върху препоръките на Комитета по правата на детето. Подходът при изготвяне на въпросниците е основан на конкретни, реално измерими и постижими резултати за децата.

С мярата, че гражданските организации имат важна роля в обществото за утвърждаването правата на човека и правата на детето, както и доказалото се в процеса на работа партньорството на институцията с гражданските структури, през 2025 г. омбудсманът се обърна към Фондация „За Нашите деца“ и към „Заедно в час“ със специален въпросник за оценка на ситуацията в страната ни.

Като припомня, че Комитетът разгледа консолидираните шести и седми периодични доклади на България на своите заседания, проведени на 17 и 18 януари 2024 г. и прие заключителни наблюдения, омбудсманът отбелязва, че са приети редица препоръки към страната ни, чието изпълнение е част от процеса на наблюдението. Комитетът приветства представянето на консолидирания шести и седми периодичен доклад на държавата – страна по Конвенцията, съгласно опростената процедура за докладване, която позволява да се придобие по-добро разбиране за състоянието на правата на децата в страната.

Комитетът приветства предприетите мерки в изпълнение на Конвенцията, включително изменения в ЗЗДет (2020), Закона за семейните помощи за деца (ЗСПД) (2016-2023), Закона за предучилищното и училищното образование (ЗПУО) (2020), Кодекса на труда (2022), Семейния кодекс (2023), Закона за защита от домашното

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

насилие (ЗЗДН) (2023), Наказателно-процесуалния кодекс (НПК) (2023), Закона за чужденците в Република България (ЗЧРБ) (2018), Закона за убежището и бежанците (ЗУБ), и Закона за подпомагане и финансова компенсация на пострадалите от престъпления (ЗПФКПП) (2023); и приемането на Закона за социалните услуги (ЗСУ) през 2019 г., Закона за хората с увреждания (ЗХУ) през 2018 г., Закона за личната помощ през 2018 г., Националната стратегия за детето 2024-2030 г., Плана за действие в изпълнение на Препоръка на Съвета (ЕС) 2021/1004 за създаване на Европейска гаранция за детето (2030), Националната програма за превенция на насилието и злоупотребата с деца 2023-2026, Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2030, Националната стратегия за хората с увреждания 2021-2030, Националната стратегия за младежта 2021-2030 и актуализирания План за действие в изпълнение на Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“ 2016.

Комитетът припомня, че всички права, залегнали в Конвенцията, са неделими и взаимосвързани и подчертава значението на всички препоръки, съдържащи се в заключителни наблюдения.

Въпреки икономическото възстановяване и все по-ясният контекст на политиката на България за насърчаване на благосъстоянието на децата в редица сектори предприетите мерки не отговарят на размера на предизвикателствата им. Необходими са още много целенасочени усилия и политики, които да поставят детето в центъра.

Комитетът препоръчва на страната да гарантира реализирането на правата на децата в съответствие с Конвенцията, Факултативния протокол относно участието на деца във въоръжен конфликт и Факултативния протокол относно търговията с деца, детска проституция и детска порнография през целия процес на изпълнение на Програмата до 2030 г. за устойчиво развитие. Комитетът призовава страната да гарантира пълноценното участие на деца в разработването и прилагането на политики и програми, насочени към постигането на всички 17 цели за устойчиво развитие, доколкото те касаят децата.

Общи мерки за изпълнение и наблюдение (членове 4, 42 и 44, параграф 6 от Конвенцията)

България бе сред първите държави, които подписаха Конвенцията на ООН за правата на детето /КПД/, като ентусиазирано я ратифицира без резерви още през 1991 г. В изпълнение на чл. 44 от КПД и на основание чл. 5, ал. 4 от Конституцията на Република България, Конвенцията стана част от вътрешното право на страната на 13 юли 1991 г. Влизането в сила на Конвенцията е белязано с бурните дни на историческия български преход.

Конвенцията се превърна в жив инструмент и вдъхнови всички, които работят с деца и за деца, да възприемат нейното изпълнение не като формален подход, а като енергия и вълнуващ процес на работа за по-добър живот на децата, защото Конвенцията не е просто юридически инструмент, гарантиращ правата на децата, а е набор от принципи и идеи за подкрепа и развитие на детето и семейството, който надхвърля правните норми.

След приемането и на двата факултативни протокола към Конвенцията относно участието на деца във въоръжен конфликт и относно търговията с деца, детска проституция и детска порнография, през ноември 2001 г. България своевременно ги ратифицира.

Като една от целите на наблюдението, омбудсманът си поставя задачата за развиване на достатъчна експертиза и опит, който ще бъде използван за независимия

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

принос към процеса на националното докладване пред Комитета, съгласно разпоредбите на Конвенцията, както и да „следи за почтеността на държавните доклади до установените с международни договори органи по отношение на правата на децата, включително чрез диалог с Комитета по правата на детето на предсесийната му работна група, както и с други имащи отношение органи, установени с договори“.

Във връзка с препоръките на Комитета към България, от **Фондация „За Нашите деца“** отбелязват, че има няколко препоръки, които не са изпълнени от страната ни:

- Да се подобри събирането, качеството и анализа на данни за деца, вкл. деца с увреждания.
- Да се прилагат целенасочени политики и програми за премахване на дискриминацията срещу деца с увреждания.
- Да се насърчава участие на деца с увреждания в семейството, общността, училището.
- Да се засилят услугите за ранното разпознаване и ранна интервенция и да осигури междуинституционално сътрудничество за насочване на деца с увреждания към достъпни и ефективни здравни услуги.
- Да се гарантира правото на деца с увреждане да растат в семейна среда.

Основните предизвикателства пред изпълнението им, са:

- Липса на систематизирани и достъпни данни като цяло за деца в ранна възраст, включително за деца с трудности в развитието и увреждания и други групи уязвими деца.
- Необходимост от цялостна стратегическа визия на държавата за ранното детско развитие. През 2024 г. беше приет Годишен план за РДР, но не беше приета цялостна дългосрочна стратегия.
- Необходимост да се изгради междусекторна система от услуги за родителите и лицата, които полагат грижи за децата в ранна възраст, които се намират в рискови ситуации, имат затруднения в развитието, увреждания, поведенчески проблеми или нужди за подкрепа на психичното здраве.
- Необходимост да се увеличи броя на специалистите (логопеди, ресурсни учители), подкрепящи включването на деца в предучилищно и училищно образование. Необходимост да се повишат уменията на педагози и друг персонал в детски ясли, детски градини и училища за работа с деца със специални образователни потребности.

Важно е да се отбележи, че в изпълнение на своите правомощия и нормативно закрепени функции, омбудсманът системно ангажира вниманието на Министерски съвет и Народното събрание с важни международни конвенции и факултативни протоколи. Безспорно е, че като държава-членка на ЕС и страна по универсалните договори в областта на правата на човека, Република България се стреми към развитие и усъвършенстване на националната законодателна рамка, която да позволява и гарантира в максимална степен реализация на основните права и свободи на българските граждани.

От съществено значение е присъединяването на страната ни към всички факултативни протоколи към съответните конвенции, които предоставят възможност за подаване на индивидуални жалби, в случаи на нарушени основни права.

Институцията на омбудсмана горещо насърчава националните действия за присъединяване към Третия факултативен протокол към Конвенцията на ООН за правата на детето, който е приет на 66 –та сесия на Общото събрание на ООН с Резолюция 66/138 от 19 декември 2011 г. предвид необходимостта от засилена защита, която да гарантира спазването на правата на детето. Необходимо е обаче да се положат обединени усилия за предварителна подготовка по създаване на нужния административен капацитет и осигуряване на съответните финансови ресурси, който изисква протокола.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Трябва да бъде отбелязано, че в българското законодателство липсва механизъм, който да регламентира реда за привеждане в изпълнение препоръки на контролните органи по съответните конвенции, в случаи на уважени индивидуални жалби срещу България, допълнително затруднява вземането на решения за присъединяването на страната ни към посочените факултативни протоколи.

Институцията на омбудсмана благодари на всички институции и организации, към които отправи своите въпроси, за навременните отговори, които те предоставиха.

Законодателство

Препоръки на Комитета:

(а) *Държавата да предприеме необходимите мерки, за да приведе националното законодателство в пълно съответствие с Конвенцията, като отстрани всякакви несъответствия;*

(б) *Да гарантира ефективното прилагане на Закона за нормативните актове по отношение на предварителната оценка за въздействие на ново законодателство или изменения на съществуващото законодателство и да разработи задължителни процедури за оценка на въздействието върху правата на детето за всяко предложение на политика или регулаторно, бюджетно или друго административно решение или решение в областта на международното сътрудничество, засягащи децата.*

Със Закона за държавния бюджет на Република България за 2024 г. (обн., ДВ, бр. 108 от 2023 г., в сила от 01.01.2024 г.) са увеличени размерите на доходните критерии и размерите на някои видове семейни помощи за деца, отпускани по реда на ЗСПД.

С цел привеждане в съответствие с промените в Семейния кодекс (СК), които са в сила от края на 2023 г., през 2024 г. са направени промени в Правилника за прилагане на Закона за закрила на детето (обн., ДВ, бр. 64 от 2024 г.), касаещи осъществяването на следосиновителното наблюдение (чл. 26 от ППЗЗДет.). Във връзка с промените в СК със заповед на министъра на труда и социалната политика е утвърдена и Наредба № РД-06-46 от 04.11.2024 г. за реда за вписването, воденето, съхраняването, поддържането и функционирането на Националната електронна информационна система за пълно осиновяване, която има за цел да допринесе за подобряване процеса на осиновяване (обн., ДВ, бр. 97 от 2024 г.).

През 2024 г. са направени промени в Наредбата за условията и реда за кандидатстване, подбор и утвърждаване на приемни семейства и настаняване на деца в тях (обн., ДВ, бр. 64 от 2024 г.). Целта е подобряване на процесите по осигуряване на приемната грижа и повишаване на качеството ѝ. Направени са промени и в Наредбата за условията и реда за осъществяване на мерки за предотвратяване изоставянето на деца и настаняването им в институции, както и за тяхната реинтеграция (обн., ДВ, бр. 64 от 2024 г.).

С Постановление на Министерския съвет № 46 от 08.03.2024 г. са приети промени в Наредбата за специализирана закрила на деца на обществени места (обн., ДВ, бр. 22 от 2024 г.).

В допълнение, в съответствие с разпоредбите на Закона за социалните услуги (ЗСУ), с Решение на МС № 574 от 08.08.2024 г. е приета Национална карта на социалните услуги (Картата). В нея са включени всички социални и интегрирани здравно-социални услуги на общинско и областно ниво, за които се осигурява финансиране от държавния бюджет. В Картата е определен и максималният брой потребители на всички социални услуги, за които се осигурява изцяло или частично финансиране от държавния бюджет.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Съгласно ЗСУ всички услуги по Картата, които не са създадени до приемането ѝ, следва да бъдат създадени до 01.01.2035 г. (§ 32 от ПЗР на ЗСУ).

През 2024 г. чл. 5б от ЗЗДет. е променен, с включване на забрана за употреба, продажба и предлагане на различни от тютюневите изделия, бездимни тютюневи изделия, нови тютюневи изделия и нагреваеми тютюневи изделия, допълнения, за които ДАЗД е изразила подкрепа. Със законодателната промяна се ограничава предлагането, продажбата и употребата на изделия, различни от тютюневите, бездимни изделия, нови тютюневи изделия, бездимни тютюневи изделия и нагреваеми тютюневи изделия, ще бъдат създадени условия за опазване на здравето на децата.

Изменение и допълнение на Наредба за специализирана закрила на деца на обществени места (*Обн., ДВ, бр. 68 от 2003 г.; изм. и доп. бр. 22 от 15 март 2024 г.*)

Утвърдена Методика за ползване и работа в специално обособени помещения „сини стаи“ за изслушване на деца и провеждане на разпити;

Министерството на правосъдието (МП) отдава приоритетно значение на противодействието и наказателното преследване на всички сексуални престъпления срещу деца, както и на ефективното им предотвратяване и наказване. Предвид уязвимостта на тази категория пострадали лица, в случай на извършено престъпление срещу тях, от съществено значение да се осигурят достатъчно гаранции за спазването и упражняването на процесуалните им права, както и предоставянето на ефективна грижа на пострадалите деца. Българското законодателство в тази област е приведено в съответствие с действащите към момента международни и европейски стандарти. Страната ни е ратифицирала Конвенцията на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие³⁵, Конвенцията за правата на детето³⁶ и Факултативния протокол към Конвенцията за правата на детето относно търговията с деца, детската проституция и детската порнография³⁷. На национално равнище са въведени и изискванията на Директива 2011/93/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография.

През 2024 г. е приет и обнародван Закон за изменение и допълнение на Наказателния кодекс (ДВ, бр. 39 от 2024 г.). Със закона се постига пълно транспониране в националното законодателство на определени разпоредби от Директива 2011/93/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография и за замяна на Рамково решение 2004/68/ПВР на Съвета.

В съответствие и с разпоредбите на Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и наред с всички останали гаранции и мерки, приложими по отношение на всички категории лица, пострадали от престъпления, например правото им да бъдат придружавани от лице по техен избор или ограничаването на възможността за провеждането на повторен разпит, което цели да намали ненужния стрес, всяко дете - жертва на престъпно деяние, се смята за свидетел „със специфични нужди от защита“.

С решение на МС на Р България № 615/12.09.2023 г. е одобрен изготвеният от МП проект на Закон за изменение и допълнение на Гражданския процесуален кодекс и е

³⁵ Ратифицирана със закон, приет от 41-ото Народно събрание на 2.11.2011 г., обн., ДВ, бр. 33 от 27.04.2012 г., в сила за Република България от 1.04.2012 г.

³⁶ Ратифицирана с решение на ВНС от 11.04.1991 г. - ДВ, бр. 32 от 23.04.1991 г., обн., ДВ, бр. 55 от 12.07.1991 г., в сила от 3.07.1991 г.

³⁷ Ратифициран със закон, приет на 31.10.2001 г., обн., ДВ, бр. 28 от 19.03.2002 г., в сила от 18.01.2002 г.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

внесен за разглеждане в Народното събрание на Република България. На 24 април 2024 г. законът е приет на второ гласуване в пленарна зала на Народното събрание и е обнародван в „Държавен вестник“, бр. 39 от 2024 г. Законът осигурява условия за прилагане на разпоредбите на Регламент (ЕС) 2019/1111 на Съвета от 25 юни 2019 г. относно компетентността, признаването и изпълнението на решения по брачни въпроси и въпроси, свързани с родителската отговорност, и относно международното отвлечение на деца (ОВ, L 178/1 от 2 юли 2019). С предложените нови разпоредби се прецизират и доразвиват правилата, които се отнасят до страните и представителството в съдебното производство пред компетентния български съд, сезиран с молба за връщане на дете по реда на Хагската конвенция от 1980 г., изслушването на детето в съдебното производство и отдаване на дължимото значение на мнението му в съответствие с неговата възраст и степен на зрялост, събирането на доказателства и сроковете за това, сроковете за произнасяне на съдебно решение, задължението и процедурата за издаване от съда на удостоверенията, предвидени в регламента за целите на изпълнението на решението за връщане на дете. Регламентирана е и национална процедура за прилагане на чл. 82 от Регламент (ЕС) 2019/1111 относно настаняване на дете в друга държава членка. Определен е компетентният български орган, който дава съгласие за настаняване на дете в България – районният съд по адреса, където ще се настанява детето, като и кръгът от роднини, за настаняването при които в България няма да се изисква предварителното съгласие, предвидено в чл. 82 от регламента. Посочен е редът за получаване и изпращане на искания и съгласия за настаняване на дете чрез Министерството на правосъдието.

В Закона за убежището и бежанците (ЗУБ), са направени промени в чл. 29, ал. (5), както следва: (Нова - ДВ, бр. 80 от 2015 г., в сила от 16.10.2015 г., изм. - ДВ, бр. 39 от 2024 г., в сила от 01.05.2024 г.) Медицинският преглед се осъществява в здравни кабинети към териториалните поделения. Дейността на здравните кабинети може да се осъществява от лекар, медицинска сестра или лекарски асистент. Промените в ЗУБ за направени с обнародването на Закона за изменение и допълнение на Закон за съсловните организации на медицинските сестри, акушерките и асоциираните медицински специалисти, на зъботехниците и на помощник-фармацевтите.

В Териториалните поделения на ДАБ при МС са обособени здравни кабинети и назначени общо 10 медицински специалисти (4-лекари, 1-фелдшер и 4-медицински сестри), както следва: В РПЦ –София: -кв. „Военна рампа“ - 1 медицински фелдшер /напусна от 01.10.2024 г. /; - кв. „Враждебна“ – 1 лекар; кв. „Овча купел“ – 1 лекар. В РПЦ – Харманли: 2 лекари, 2 медицински сестри, 1 стоматолог. До края на месец октомври 2024 г. в РПЦ-Харманли на лицата и децата се предоставят медицинско обслужване и грижи и от двама лекари от организацията „Лекари без граници“ - Швейцария, клон България съгласно споразумение с ДАБ при МС. В РПЦ – с. Баня – 1 медицинска сестра. В ТЦ – с. Пъстрогор - 2 броя медицински сестри.

През 2024 г. е направено изменение на Наредба №1 за условията и реда за финансиране на проекти по национални програми за младежта (ДВ. бр. 37 от 26 април 2024 г.) Чрез изменението са създадени условия за по-пълно териториално покритие на дейностите, като кръгът от допустими бенефициери по националните програми бе разширен за всички общини и училища. По този начин се създадоха условия за младите хора от всички райони да получат достъп до дейности и услуги в подкрепа на своето бъдещо развитие.

Приет е Закон за изменение и допълнение на Закона за професионално образование и обучение (Обн., ДВ. бр. 27 от 29 март 2024 г.);

С ПМС № 6 на Министерския съвет (МС) от 22 януари 2024 г. се приема актуализиран Списък на защитените от държавата специалности от професии за учебната 2024/2025 година и на актуализиран Списък със специалности от професии, по които е

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

налице очакван недостиг от специалисти на пазара на труда за учебната 2024/2025 година;

С ПМС № 12 на МС от 26 януари 2024 г. се приема изменение на Наредбата за финансирането на институциите в системата на предучилищното и училищното образование;

С ПМС № 25 на МС от 22 февруари 2024 г. се одобряват допълнителни трансфери по бюджетите на общините за 2024 г. за закупуване на познавателни книжки, учебници, електронно четими учебници, учебни комплекти и учебни помагала за децата и за учениците от I до XII клас включително, в общинските детски градини и училища за 2024 г.;

С ПМС № 50 на МС от 13 март 2024 г. се изменя Наредбата за приобщаващото образование;

С ПМС № 162 на МС от 8 май 2024 г. се приема Програма на мерките за закрила на деца с изявени дарби от държавни, общински и частни училища през 2024 г.;

С ПМС № 272 на МС от 1 август 2024 г. се изменя и допълня Наредбата за приобщаващото образование, приета с Постановление № 232 на Министерския съвет от 2017 г.

С ПМС № 298 на МС от 16 август 2024 г. се изменя Наредбата за финансирането на институциите в системата на предучилищното и училищното образование, приета с Постановление № 219 на Министерския съвет от 2017 г.

Приети са Постановления на МС за одобряване на допълнителни трансфери по бюджетите на общините за 2024 г. за компенсиране на извършените от родителите разходи за отглеждането и обучението на децата, които не са приети в държавни или общински детски градини или училища поради липса на свободни места;

Приети са Постановления на МС за одобряване на допълнителни разходи/трансфери за 2024 г. за изплащане на стипендии и на еднократно финансово подпомагане по Програмата на мерките за закрила на деца с изявени дарби от държавни, общински и частни училища през 2024 г., приета с Постановление № 162 на Министерския съвет от 2024 г. (ДВ, бр. 42 от 2024 г.)

Приети са Постановления на МС за одобряване на допълнителни разходи по бюджета на МОН и трансфери по бюджетите на общините за 2024 г. за изпълнение на дейности по национални програми, одобрени с Решение № 295 на Министерския съвет от 2024 г.

Прието е Решение № 23 на МС от 22 януари 2024 г. за приемане на Списък със защитените детски градини и защитените училища в Република България;

Прието е Решение № 103 на МС от 15 февруари 2024 година за актуализиране на програмите за разширяване и подобряване на сградния фонд и материалната база в системата на образованието за периода 2024-2026 г.;

Прието е Решение № 260 на МС от 4 април 2024 година за приемане на Годишен план за насърчаване на ранното детско развитие за 2024 г.

Прието е Решение № 499 на МС от 18 юли 2024 година за удължаване на периода за изпълнение на дейностите по Програмата за изграждане на нови и основен ремонт на съществуващи спортни площадки в държавните и общинските училища, приета с Решение № 663 на Министерския съвет от 2023 г.

Прието е Решение № 507 на МС от 18 юли 2024 г. за приемане на Списък на иновативните училища в Република България за учебната 2024/2025 година.

Прието е Решение № 906 на МС от 27 декември 2024 година за изменение на Решение № 295 на Министерския съвет от 2024 г. за одобряване на национални програми за развитие на образованието – изменение на Националната програма „Обучение за ИТ умения и кариера“.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Изготвени са и:

- проект на Наредба за осигуряване на качеството на професионалното обучение в професионалните колежи и центровете за професионално обучение;
- проект на ПМС за актуализиране на списъците на защитените специалности от професии и специалностите от професии с очакван недостиг от специалисти на пазара на труда за 2025/2026 учебна година.

В „Държавен вестник“, бр. 35 от 2024 г. е обнародван Закон за изменение и допълнение на Закона за здравето, с който се променя разпоредбата на чл. 82, ал. 3, съгласно която лечението на онкологични и онкохематологични заболявания, както и лечението на редки заболявания с лекарствени продукти и диетични храни за специални медицински цели, започнало преди навършване на 18-годишна възраст, продължава да се заплаща и след навършването на тази възраст до приключване на лечението. В съответствие с тази законовата промяна е прецизирана и разпоредбата на чл. 1, ал. 3 от Наредба № 2 от 2019 г. за медицинските и други услуги по чл. 82, ал. 1а и 3 от Закона за здравето и за реда и условията за тяхното одобряване, ползване и заплащане (ДВ, бр. 63 от 2024 г.).

През 2024 г. са приети промени в Наредба № 9 от 2019 г. за определяне на пакета от здравни дейности, гарантиран от бюджета на Националната здравноосигурителна каса (ДВ, бр. 69 от 2024 г.), като в областта на майчиното и детско здраве се допуска дейностите, в обхвата на пакета, свързани с оказване на здравни грижи в дома на новородените деца, да се осъществяват от медицински сестри, акушерки или лекарски асистенти, работещи в амбулатория за първична медицинска помощ или от индивидуална или групова практика за здравни грижи чрез договор с амбулатория за първична медицинска помощ.

Важно е да се отбележи, че от дълги години в страната се извършват масови скринингови програми за новородени за три редки заболявания – фенилкетонурия, вроден хипотиреоидизъм и вродена надбъбречнокорова хиперплазия. С направените през 2024 г. изменения в Наредба № 26 от 2007 г. за предоставяне на акушерска помощ на здравно неосигурени жени и за извършване на изследвания извън обхвата на задължителното здравно осигуряване на деца и бременни жени (ДВ, бр. 50 от 2024 г.), беше въведен скрининг за още три тежки заболявания – спинална мускулна атрофия, тежки комбинирани имунни дефицити и муковисцидоза. Разширяването на скрининговата програмата има за цел ранна диагностика и своевременно лечение, като всички новородени получават равен достъп до тези изследвания, независимо от социално-икономическия статус на семейството. Това е особено значимо за децата от най-уязвимите групи, чиито семейства често нямат финансовата възможност да покрият разходите за специализирана диагностика и лечение.

С Постановление № 47 на Министерския съвет от 13 март 2024 г. за изменение и допълнение на Правилника за устройството и организацията на работа на органите на медицинската експертиза и на регионалните картотеки на медицинските експертизи (ДВ, бр. 23 от 2024 г.), са предприети действия, насочени към организацията на работа на органите на медицинската експертиза.

Препоръки на омбудсмана:

- Всеки закон, наредба или правилник, който се приема, и засяга правата на децата да има предварителна оценка по отношение на съответствие с Конвенцията.

- Да се извършва предварителна оценка на въздействието на новото законодателство или изменението на действащото такова, като се прави и последваща оценка на въздействието на приетите актове

Цялостна политика и стратегия

Препоръки на Комитета:

Комитетът отбелязва предоставената от държавата информация относно проекта на Национална стратегия за детето 2024-2030, но остава дълбоко загрижен относно липсата на напредък в приемането на стратегията. Комитетът препоръчва държавата:

(а) Да приеме цялостна политика и план за действие за правата на децата, с участието на деца, които обхващат всички области на Конвенцията и включват конкретни, измерими и срочни цели;

(б) Да предостави подходящи човешки, технически и финансови ресурси за изпълнението и наблюдението на политиката и плана за действие, включително посредством механизми за отчетност и редовен мониторинг и оценка;

(с) Да проведе системни реформи в области, засягащи децата, като насилие, детско правосъдие, репродуктивно здраве и защита на децата в неравностойно положение, включително деца роми, бежанци, търсещи убежище, мигранти и лесбийки, гейове, бисексуални, транссексуални и интерсексуални деца.

Институцията на омбудсмана участва активно при разработването на Проект на **Национална стратегия за детето 2024-2030**, като поздравява ДАЗД за активната ѝ роля при изготвянето ѝ, но изразява съжаление относно липсата на напредък в приемането на стратегията.

Действия, които са предприети от България и в частност ДАЗД по препоръките на Комитета по правата на детето към ООН във връзка с консолидираните шести и седми периодични доклади на България?

По повод на препоръките е проведено специално заседание на Националният съвет за закрила на детето (НСЗД), като са приети следните решения:

- Да бъде създадена Междуведомствена работна група към НСЗД за разработване на План за изпълнение и наблюдение на препоръките от заключителните наблюдения на Комитета на ООН по правата на детето във връзка с консолидираните шести и седми периодични доклади на България;
- Да бъде изготвена детска версия на заключенията на Комитета, която да бъде разпространена сред деца и консултирана със Съвета на децата към председателя на ДАЗД

През 2024 г. е изготвена заповед за създаването и определянето състава на междуведомствена работна група към НСЗД със следните работни задачи:

1. Да разработи проект на План за изпълнение на препоръките от заключителните наблюдения на Комитета по правата на детето на ООН във връзка с консолидираните шести и седми периодични доклади на Република България;
2. Да извършва периодично наблюдение на изпълнението на Плана за изпълнение на препоръките от заключителните наблюдения на Комитета по правата на детето на ООН във връзка с консолидираните шести и седми периодични доклади на Република България;
3. Да извършва периодично наблюдение на изпълнението на препоръките на Комитета по правата на детето на Организацията на обединените нации (ООН).

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

4. Основните предизвикателства, които се срещат при тяхното изпълнение са свързани с необходимостта отделните ведомства да припознаят отделните области на плана като своя отговорност.

От създаването на **Европейската гаранция за детето** се изпълняват редица мерки за подкрепа на децата и семействата в България, някои от които са стартирали директно в отговор на инициативата, а други са се изпълнявали още преди приемането на националния план и тяхната реализация ще продължи и в бъдеще. През 2024 г. са изпълнявани мерки и дейности от първия двугодишен оперативен план за периода 2023-2024 г. към Плана за действие за изпълнение на Препоръка (ЕС) 2021/1004 на Съвета за създаване на Европейска гаранция за детето (2030). В Националната рамка за мониторинг и оценка на изпълнението в България на Европейската гаранция за детето са включени индикатори към всички тематични области на националния План за действие и към всеки един от тях са заложени междинни и целеви стойности, които да бъдат постигнати. За проследяване на ангажиментите на България по прилагане на Европейската гаранция за детето през 2024 г. е изготвен и Доклад за изпълнението на препоръката. Акцент в него е поставен на мерките за осигуряване на подкрепа за подобряване на благосъстоянието на децата в отделните области на въздействие на Гаранцията (образование и грижи в ранна детска възраст; образование и училищни дейности; здравословно хранене всеки учебен ден; здравна грижа; здравословно хранене; адекватно жилищно настаняване и други мерки за преодоляване на социалното изключване и борбата с детската бедност). В доклада е включена и информацията относно индикаторите, целите и мониторинга, в която е отразен напредъкът по отделните направления на Гаранцията. Докладът е приет на заседание на Междуведомствената работна група за управление и координация на процеса по изпълнение на Плана за действие и е изпратен на Европейската комисия.

Към момента в процес на разработване е проект на втория оперативен план за периода 2025-2026 г., който се обсъжда в рамките на Постоянната експертна работна група за подпомагане на координацията и мониторинга на изпълнението на Плана.

С Решение № 333 на Министерския съвет от 09.04.2021 г. е приета **Националната програма за подобряване на майчино и детско здраве 2021-2030 (НППМДЗ)**. През 2024 г. с Решение № 262 на Министерския съвет от 4 април 2024 г. беше приет и План за действие за периода 2024-2026 г. Основните дейности в Плана са свързани с обезпечаване на дейностите на Здравно-консултативните центрове за майчино и детско здраве, разкрити във всички области на страната, както и провеждането на неонатален слухов скрининг. Също така е поставен акцент върху провеждането на информационни и обучителни дейности, извършвани от Националният център за обществено здраве и анализи (НЦОЗА) и регионалните здравни инспекции (РЗИ). През 2024 г. одобрената с Решение № 82 на Министерския съвет от 2024 г. Национална стратегия за развитие на физическата активност, физическото възпитание, спорта и спортно-туристическата дейност (2023-2034 г.) не беше приета от Народното събрание.

Приет от Министерския съвет **Годишен план за насърчаване на ранното детско развитие за 2024 г.** Мерките в него са обособени в пет области на въздействие: (1) Здраве и хранене; (2) Ранно учене, образование и грижи в ранна детска възраст; (3) Закрила на детето, сигурност и безопасност; (4) Социална закрила и подкрепа за родителството и (5) Ранна детска интервенция. В Годишния план за насърчаване на ранното детско развитие за 2024 г. към всяка от областите на въздействие са разписани конкретни мерки и дейности за тяхното изпълнение, показатели за отчитане, източници и размер на финансиране, водеща институция и партньори. Сред тях са мерки за подобряване на пренаталната грижа и осигуряване на достъп до здравни грижи и услуги за бременните и раждащите жени; въвеждане на програми за патронажна грижа на национално ниво;

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

осигуряване на подкрепа за подобряване на ранното учене и грижата за деца в ранна детска възраст; осигуряване на достатъчен брой квалифицирани специалисти за работа в услугите за образование и грижи в ранна детска възраст; подкрепа на биологичните семейства с цел превенция на изоставянето на деца; осигуряване на ефективна социална закрила за семейства с деца в ранна възраст за намаляване на детската бедност и социално изключване; въвеждане на национална скринингова програма за проследяване на здравето и развитието на всяко дете и при необходимост насочване към подходящи услуги; въвеждане на система за ранна детска интервенция и др.

Препоръки на омбудсмана

- Да се предприемат действия по цялостно законодателно уреждане на правата на децата.
- Да се приеме Национална стратегия за детето 2025-2030 г.
- Да се проведат системни реформи в области, засягащи децата, като правосъдие, насилие, защита на правата на децата в неравностойно положение.

Координация

Какви действия са предприети за подобряване на координацията между системата на образованието и системата за закрила на детето?

Организиране на регулярен обмен на информация между ангажираните институции и координиране на техните съвместни действия за налагане на съответни санкции по реда на ЗЗДет, ЗПУО и ЗБППМН, чиито деца в задължителна предучилищна и училищна възраст не посещават училище.

Ежемесечно се провеждат заседания на Областния координационен център за изпълнение на Механизма с участието на РУО, представители на общините, РДСП, ДАЗД, представители на ОДМВР, представители на РЗИ и в други области в страната. На срещите се представя информация за актуалната ситуация с обхвата и включването на деца и ученици на ниво област и на ниво общини, анализират се основните причини за отпадане на учениците и се набелязват мерки за всеки конкретен случай.

Разпределение на ресурси

Препоръки на КПД

Като отбелязва с удовлетворение увеличените бюджетни средства за сектори, засягащи децата, включително образование и здравеопазване,

(а) *Да установи процес на бюджетиране, който отчита перспективата на правата на детето, с ясно установени бюджетни средства за деца в съответните сектори и агенции, включително конкретни показатели и система за проследяване, разходване и наблюдение на ресурсите за деца;*

(б) *Да установи механизми за мониторинг и оценка за подходящо, ефикасно и справедливо разпределение на ресурсите, определени за прилагането на Конвенцията и Факултативните протоколи към нея;*

(с) *Да гарантира прозрачно бюджетиране с ефективното участие на гражданското общество и децата, включително на местно ниво.*

Публичните разходи за здравеопазване по предварителни данни за 2024 г. възлизат на 10 024,2 млн. лв., което представлява 4,9% от БВП.

Извършените от НЗОК към 31.12.2024 г. разходи и трансфери – всичко са в размер на 8 340 238 417 лв.

- за здравноосигурени плащания – 8 020 567 158 лв.
- отчетени като трансфер към ведомствени болници – 206 843 547 лв.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Ежегодно размерът на **разходите за образование** се разчита със законопроекта за държавния бюджет. С приетата от МС средносрочна бюджетна прогноза, представляваща мотиви към законопроекта за държавния бюджет се определят приоритетите на политиките и разходите по функции по консолидираната фискална програма за периода на бюджетната прогноза.

С РМС № 16/12.01.2024 г. за одобряване на промени в актуализираната средносрочна бюджетна прогноза за периода 2024 – 2026 година, одобрена с РМС № 830/2023 г. одобрените разходи за образование за 2024 г. са в размер на 8 396,1 млн. лв. или 4,1 % от БВП. (<https://www.minfin.bg/bg/1643>).

За системата на предучилищното и училищното образование със Закона за държавния бюджет на Република България за 2024 г. са осигурени допълнителни средства, както следва:

- 289,9 млн. лв. за продължаване на политиката за увеличение на заплатите на педагогическите специалисти за достигане на средна работна заплата не по-малко от 125 на сто от средната работна заплата за страната за 2023 г.;

- 93,3 млн. лв. за увеличение на разходите за храна и издръжка на децата и учениците в образователни институции;

- 71,3 млн. лв. за нови учебници и учебни комплекти от I до VII клас и познавателни книжки за децата в детските градини и осигуряване на безплатни учебници до XII клас от учебната 2024/2025 г.;

- 80,0 млн. лв. за Национална програма „Оптимизиране на вътрешната структура на персонала“ за покриване на недостига на средства за изплащане на обезщетения на персонала в системата на образованието;

- 16,7 млн. лв. за повишаване на стандарта за яслена и целодневна група в детска градина и училище, за увеличение на заплатите на помощник-възпитателите.

Разходите за инвестиции, осигурени със Закона за държавния бюджет на Република България за 2024 г. приоритетно бяха насочени към изпълнение на приетите с РМС № 686/04. 10.2023 г. програми за разширяване и подобряване на сградния фонд и материалната база в системата на образованието за периода 2024 – 2026 година, както следва:

- Програма за „Изграждане, пристрояване, надстрояване и реконструкция на детски ясли, детски градини и училища“ – 86,8 млн. лв., в т.ч. 46,8 млн. лв. по одобрена програма за периода 2020 – 2024 година;

- Програма за „Изграждане и основен ремонт на спортни площадки и физкултурни салони в държавните и общинските училища“ – 50,0 млн. лв.;

- Програма за „Саниране, ремонт и обзавеждане на студентските общежития, предоставени за управление на държавните висши училища и „Студентски столове и общежития“ ЕАД“ – 20,0 млн. лв.

Освен посочените разходи за инвестиции, със Закона за държавния бюджет на Република България за 2024 г. са осигурени и 7,3 млн. лв. за програмни продукти и лицензии за институциите от системата на предучилищното, училищното и висшето образование, научни организации, за ползване на софтуерни продукти, свързани с управление на уязвимостите и за специализиран софтуер, осигуряващ защита от вируси и зловреден код.

Публични разходи за социални политики за деца и семейства: Съществен елемент от политиките за подпомагане на семейства с деца е финансовата подкрепа, предоставяна по реда на Закона за семейни помощи за деца (ЗСПД) и по реда на ЗЗДет. Помощите по ЗСПД и ЗЗДет. се финансират единствено със средства от държавния бюджет по бюджетна програма „Подкрепа за децата и семействата“.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

По бюджетна програма „Подкрепа за децата и семействата“ за 2024 г. са заложили 638 853 000 лв. за помощи и средства, отпускани по реда на ЗСПД и ЗЗДет. По данни на Агенцията за социално подпомагане (АСП), през 2024 г. по реда на ЗСПД е предоставена финансова подкрепа на семействата с деца за отглеждането им в семейна среда, в общ размер на 662 710 417 лв. Изплатената сума за всички помощи по ЗЗДет. за периода м. януари – м. декември 2024 г. е в размер на 10 590 056 лв. Възнагражденията и осигурителните вноски на професионалните приемни семейства са в размер на 1 429 762 лв. Трансферираните средства към общините за заплати и осигурителни вноски на професионалните приемни семейства и помощи за настанените в тях деца са в размер на 32 796 143 лв.

Нуждаещи се лица и семейства, без или с доходи под нормативно определен защитен доход, биха могли да получават помощи по реда на Закона за социално подпомагане (ЗСП) за задоволяване на основните си жизнени потребности. За периода 01.01.2024 г. – 31.12.2024 г. за еднократни, целеви и месечни социални помощи изплатените суми са в размер на 109 161 837 лв.

За отоплителен сезон 2024/2025 г. към 31.12.2024 г. са издадени 339 761 заповеди за отпускане на целева помощ за отопление на основание Наредба № РД-07-5 от 16 май 2008 г. за условията и реда за отпускане на целева помощ за отопление. От тях са начислени помощи по 338 923 заповеди, а изплатената сума е в размер на 187 123 639 лв.

През 2024 г. по бюджетна програма „Подкрепа за децата и семействата“ средствата, изплатени само за месечни помощи за отглеждане на дете до завършване на средно образование, но не повече от 20-годишна възраст, са в размер на 279 725 661 лв. По данни на АСП, средномесечно са подпомогнати 279 497 семейства с 439 161 средномесечен брой деца.

Със ЗДБРБ за 2024 г. осигурените средства за финансиране на всички социални услуги, делегирани от държавата дейности (за деца и пълнолетни лица), са в размер на 902,7 млн. лв., като ежегодно тези средства се увеличават. По информация на АСП, средствата за финансиране на социални услуги за деца, държавно делегирани дейности, през 2024 г. са в размер на 313 780 212,00 лв.

Препоръки на омбудсмана

- Да се въведе механизъм на бюджетиране, който да отчита перспективата пред правата на детето, с ясно установени бюджетни средства за деца в съответните сектори, включително конкретни показатели и система за проследяване.

Общи принципи (чл. 2, 3, 6 и 12)

Антидискриминация

Препоръки на Комитета:

- (а) Да прилага политики и програми за премахване на дискриминацията срещу деца в неравностойно положение, особено ромски деца, деца, живеещи в бедност, деца с увреждания, деца, настанени в резидентна грижа, деца, търсещи убежище и деца бежанци и мигранти;
- (б) Да гарантира достъпа на ромски деца и деца от отдалечени райони до подходящи здравни услуги, образование, жилищно настаняване и стандарт на живот;
- (в) Да обсъди създаването на протоколи за превенция и осъждане на реч на омразата, използвана от страна на публични служители и политици и да

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

- разследва инциденти на расистка реч на омразата и мотивирано от расизъм насилие;*
- (d) *Да укрепи капацитета на Комисията за защита от дискриминация, включително като подобри информираността и обхвата на нейната работа, с цел разглеждането на случаи на дискриминация срещу деца, както и жалби на деца, независимо дали те са представлявани от пълнолетно лице;*
 - (e) *Да гарантира, че децата обект на дискриминация, тормоз или малтретиране във връзка със своя расов или етнически произход, сексуална ориентация или полова идентичност получават защита и подкрепа, включително посредством целенасочени мерки за борба с тормоза;*

И през 2024г. Продължава дейността на работната група, която отговаря за случаите на дискриминация на деца, като въпросите са основно свързани с равното третиране в образователната система, което е предпоставка за достъп до качествено образование. Обсъждани са и случаи, свързани с предоставяне на качествена здравна грижа за деца.

Практиката в КЗД е да се отчита брой подадени жалби и сигнали, както и образувани производства за защита от дискриминация.

През посочения период постъпилият жалби, касаещи деца са 18 бр. При постановените решения са дадени препоръки по 6 от постановените решения, по 1 е дадено предписание и имуществена санкция, а по 1 е сключено споразумение. Част от образуваните преписки не са достигнали до етап на постановяване на решение, а са във „фаза проучване“ или фаза открито заседание“.

Самосезиранията за 2024г. за неравно третиране на деца са 4 бр.

В Решение № 347 от 20.11.2024 г. е разгледан случай по доклад за самосезиране на КЗД във връзка с излъчен в ефира на национална телевизия репортаж по повод публикуван в социалните мрежи и медии видеоклип, заснет на публично място - в пловдивски търговски център, от който се вижда как вързано за каишка момче изпълнява команди като куче, командвано от трима души. От репортажа става ясно, че момчето е със специални образователни потребности и като лице в неравностойно положение е било принуждавано да извършва такива действия, с които е унижено публично. Съставът е установил, че чрез заснемането на процесния видеоклип на публично място, и чрез действията си спрямо засегнатото лице, както и с публикуването на видеоклипа в социалните мрежи, ответните три страни са осъществили дискриминация под формата на „тормоз“ по смисъла на чл. 5 във вр. с § 1, т. 1 от ДР на Закон за защита от дискриминация, на основата на признаците „увреждане“ и „лично положение“ спрямо засегнатото лице, на всеки от тях е наложена глоба 1000 /хиляда/ лева, наложена им е задължително предписание.

В Решение № 347 от 20.11.2024 г. е разгледан случай по доклад за самосезиране на КЗД въз основа на доклад за самосезиране на КЗД, във връзка с излъчен репортаж в новинарска емисия на национална телевизия, от който става ясно, че шофьор на градски транспорт в гр. П., не е допуснал до превозното средство 14 годишно момиче, което искало да си плати със „жълти стотинки“. От репортажа е видно, че шофьорът потвърждава това свое действие. Заседателният състав е решил, че отказът на водача на транспортното средство съставлява нарушение по чл.37, ал.1 от ЗЗДискр. по признак „имуществено състояние“ за което нарушение е наложена глоба в размер на 250 лева за това, че е осъществил дискриминация по смисъла на чл.37. ал. 1 от ЗЗДискр. по признак „имуществено състояние“.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Решение № 2 от 02.01.2023 г., постановено от Пети специализиран заседателен състав по доклад за самосезиране, изготвен от А.Д. - председател на КЗД, във връзка с излъчен репортаж в предаването „Здравей, България“ на Н.Тв. В репортажа е изложена историята на 18-годишния Р. Б., който е лице с двигателни проблеми. Същият се обучавал в дистанционна форма и поради естеството на увреждането си не е могъл да се яви на държавен зрелостен изпит, за да му бъде издадена диплома за завършено средно образование. В хода производството заседателния състав е установил, че в училището е заведено Заявление от майката на ученика, за отказ от полагане на ДЗИ и ДИППК - да не полага ДЗИ по български език и литература и ДИППК за учебната 2021/2022 година, сесия май-юни, поради влошено здравословно състояние вследствие на мускулна дистрофия.

През 2024 г. зачестяват оплакванията от страна на родители, които срещат проблеми и неразбиране в предучилищния и училищен етап, при записване и посещаване на детските ясли и градини. Нежеланието на педагогическия персонал за приемане и работа с деца, които имат увреждания, заболявания или специални образователни потребности, преобладава сред причините, които гражданите споделят. Унизително отношение, обиди, психически тормоз, изолация са само част от проблемите, с които родителите сезират КЗД.

Препоръки на омбудсмана:

- Да се създадат протоколи за превенция и осъждане на реч на омразата, използвани от страна на публични служители и политици и да се разследват инциденти на расистка реч на омразата и мотивирано от омраза насилие.

- Ефективен мониторинг на въздействието и ефективността на действащото антидискриминационно законодателство и съпътстващите мерки срещу дискриминация, основана на етническа принадлежност.

- Прилагане на мултидисциплинарен подход за елиминиране на дискриминацията в България, укрепване на институционалните механизми за утвърждаване на равното третиране.

Стандарт на живот (чл. 18 (3), 26 и 27 (1)–(3))

Препоръките на Комитета

- (a) *Да подобри съществуващите политики и мерки за социална закрила, насочени към премахване на бедността сред децата и да гарантира правото на всички деца на подходящ стандарт на живот, включително по отношение на достъпа до подходящо настаняване, вода и санитарни условия;*
- (b) *Да увеличи социалните помощи, в съответствие с нарастващите разходи за издръжка и да отмени измененията в Закона за семейни помощи, отнасящи се до спирането или прекратяването на семейни помощи, в случай че детето спре да посещава училище или стане родител, с оглед да се гарантира, че всички тези деца в нужда получават социални и семейни помощи;*
- (c) *Да предостави подходящи ресурси и подкрепа за програми за подпомагане отглеждането на деца на национално и общинско ниво*
- (d) *Да гарантира, че мерките за борба с бедността възприемат подход, основан на правата на децата, държат сметка за първопричините за многоизмерната детска бедност и неравенство и са с фокус върху децата*

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

в неравностойно положение, особено ромските деца, децата на самотни родители, децата в големи семейства и децата с увреждания;

В България живеят 1 104 198 деца на възраст от 0 до 17 години включително, или 17,1%, според данните на Националния статистически институт към 31.12.2023 г. България е сред държавите, в които дялът на децата в риск от бедност е значително по-висок от средния за Европейския съюз (ЕС) – 26,9% или около 300 хил. Техният дял е по-висок и спрямо общия дял на населението в риск от бедност – 20,6%. Спрямо 2022 г. се наблюдава леко покачване в дела на децата в риск от бедност с 1,0 процентни пункта (п.п.).

Факторите, пораждащи бедност сред децата, са много и от различно естество – нисък образователен статус и безработица на родителите, ниски доходи, състав на домакинството и т.н. През 2023 г. осем от десет деца (80,3%), чиито родители са с начално или без образование, живеят в бедност. Приблизително 19 пъти по-малко, или 4,3% са децата, чиито родители са с висше образование, живеещи в риск от бедност. През 2023 г. дялът на децата, живеещи с тежки материални и социални лишения, е 19,0% (лишения 7 от 13 показателя), като се отчита намаление с 0,2 п.п. спрямо 2022 г. Рискът от бедност и материални лишения за децата се определя и се влияе и от тяхната етническа принадлежност. По данни на НСИ през 2023 г. относителният дял на децата с материални лишения (лишени от поне един от 13 показателя) е, както следва: 20,6% от българската етническа група, 29,9% от турската етническа група, 77,0% от ромската етническа група и 33,0% от друг етнос. По отношение на комбинирания индикатор – риск от бедност или социално изключване, който регистрира постоянни подобрения през последните години, през 2023 г. се наблюдава запазване на дела на децата в риск от бедност или социално изключване към 2022 г. – 33,9%.

Оценките на бедността в зависимост от типа на домакинството показват, че най-висок е относителният дял на бедните сред едночленните домакинства с лице на възраст над 65 години (36,4% за 2023 г.), домакинствата с три и повече деца (55,2% за 2023 г.), както и самотните родители с деца (42,8% за 2023 г.).

Ситуацията на бедност и социално изключване сред децата има различни по степен и характер негативни проявления и отражение върху качеството им на живот, сред които ограничаване на достъпа им до ключови услуги (образование, здравеопазване, здравословно хранене, жилищно настаняване и др.), лишения, свързани с невъзможност за участие в различни занимания (спортни, културни, младежки), нарушаване на правата им и др.

Отчитайки многосекторния характер на детската бедност, усилията са насочени към взаимосвързаност на мерките и осигуряване на комплексна подкрепа на семействата с деца. Подобен подход е и в основата на Плана за действие в изпълнение на Препоръка (ЕС) 2021/1004 на Съвета за създаване на Европейска гаранция за детето (2030). В изпълнение на Плана за действие по прилагане на Европейския стълб на социалните права България е определила Национална цел за намаляване броя на лицата в риск от бедност или социално изключване със 787 000 души до 2030 г. Към нея е формулирана специфична подцел, която поставя специален фокус върху намаляването на детската бедност – намаляване на броя на децата под 18 години в риск от бедност или социално изключване със 196 750 лица“ (25% от общата национална цел). Прегледът на изпълнението на националната цел показва, че спрямо базовата 2019 г. дялът на населението в риск от бедност или социално изключване през 2023 г. намалява с 3,2 п.п., а в абсолютно изражение – с 394 хил. души, което означава, че степента на изпълнение на подцелта за намаление със 787 хил. души е постигната на 50% през 2023 г.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

По отношение на дела на децата в риск от бедност или социално изключване през 2023 г. се отчита намаление с 61,4 хил. лица, което показва, че подцелта е изпълнена приблизително на 30%.

Считано от 01.01.2024 г. доходният критерий за месечните семейни помощи за отглеждане на дете до завършване на средно образование, но не повече от 20-годишна възраст е увеличен съответно от 510 лв. на 710 лв. – за получаване на пълния размер на помощта и от 510,01 лв. до 610 лв. на 710,01 лв. до 810 лв., включително – за получаване на 80 на сто от пълния размер на помощта.

От 01.01.2024 г. са увеличени размерите на някои видове семейни помощи за деца, с оглед по-адекватна подкрепа на семействата в условията на съществуващите инфлационни процеси в страната. Еднократната помощ при раждане на дете е увеличена от 250 лв. на 375 лв. за първо дете, от 600 лв. на 900 лв. за второ дете, от 300 лв. на 450 лв. за трето дете и от 200 лв. на 300 лв. за четвърто и всяко следващо дете. Това увеличение се отрази и на еднократната помощ при осиновяване на дете, тъй като размерът ѝ е в зависимост от размера на помощта при раждане на първо дете и съответно се увеличи от 250 лв. на 375 лв. Увеличен е и размерът на еднократната помощ при бременност от 150 лв. на 225 лв.

От 01.01.2024 г. са увеличени и размерите на месечните помощи за отглеждане на дете с трайно увреждане по чл. 8д от ЗСПД, с оглед компенсиране на нарастването на разходите на семействата за отглеждане на децата спрямо момента на въвеждане на помощта, както следва:

- за родители (осиновители), семейства на роднини или близки и доброволни приемни семейства, при които са настанени деца с трайни увреждания по реда на чл. 26 от ЗЗДет., в т.ч.:
- за дете с определени 90 и над 90 на сто вид и степен на увреждане или степен на трайно намалена работоспособност – от 930 лв. на 1 180 лв.,
- за дете с определени от 70 до 90 на сто вид и степен на увреждане или степен на трайно намалена работоспособност – от 450 лв. на 570 лв.,
- за дете с определени от 50 до 70 на сто вид и степен на увреждане или степен на трайно намалена работоспособност – от 350 лв. на 450 лв.
- за професионални приемни семейства, при които са настанени деца с трайни увреждания по реда на чл. 26 от ЗЗДет., в т.ч.:
- за дете с определени 90 и над 90 на сто вид и степен на увреждане или степен на трайно намалена работоспособност – от 490 лв. на 620 лв.,
- за дете с определени от 70 до 90 на сто вид и степен на увреждане или степен на трайно намалена работоспособност – от 420 лв. на 530 лв.,
- за дете с определени от 50 до 70 на сто вид и степен на увреждане или степен на трайно намалена работоспособност – от 350 лв. на 450 лв.

По отношение на правото на семейни помощи за деца за чужди граждани, към настоящия момент съгласно чл. 3, т. 5 от ЗСПД право на семейни помощи за деца имат бременните жени – чужди граждани, и семействата на чужди граждани, които постоянно пребивават и отглеждат децата си в страната, ако получаването на такива помощи е предвидено в друг закон или в международен договор, по който Република България е страна. Към момента в обхвата на действащия Договор между Република България и Украйна за социално осигуряване не са включени семейните помощи за деца в Република България, поради което не е налице правно основание за получаване на тези помощи за семействата на украински граждани.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Препоръки на омбудсмана:

- Практически да подобри съществуващите политики и мерки за социална закрила, насочени към премахване на бедността сред децата
- Да увеличи социалните помощи, в съответствие с нарастващите разходи за издръжка, като се прилага индивидуална оценка на потребностите.
- Да се отмени разпоредбата в ЗСПД, съгласно която се спират семейните помощи, в случай на пет неизвинени отсъствия от училище.

Семейна среда и алтернативни грижи (чл. 5, 9–11, 18 (1) и (2), 20, 21, 25 и 27 (4))

Препоръки на Комитета

- (а) Да предвиди подходяща помощ и подкрепа за полагащите грижи за деца, чиито родители работят в чужбина, за изпълнение на задълженията по отглеждане на деца и ефективни мерки за защита на деца;
- (б) Да гарантира мерки за ефективна подкрепа на деца в случай на родителски конфликт, като медиация и психосоциална подкрепа, както и че децата се изслушват при определянето на съдебни мерки в такива случаи.

№	Социална услуга	Брой	Брой места ³⁸
1	Дневен център за деца и/или пълнолетни лица с увреждания	95	2 624
2	Дневен център за деца с увреждания (с програма Ранна интервенция на уврежданията)	1	20
3	Дневен център за подкрепа на деца с увреждания и техните семейства	19	570
4	Дневен център за деца и/или пълнолетни лица с увреждания с тежки множествени увреждания	21	655
5	Дневен център за деца с увреждания - седмична грижа	6	143
6	Център за социална рехабилитация и интеграция	78	2 688
7	Център за социална рехабилитация и интеграция (с програма за ранна интервенция на уврежданията)	5	265
8	Център за обществена подкрепа	172	8 020
9	Център за обществена подкрепа/общностен център за деца и семейства	16	884
10	Звено „Майка и бебе“	12	75
11	Център за работа с деца на улицата	28	624
12	Кризисен център	20	212
13	Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи без увреждания	144	1 683
14	Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи с увреждания	126	1 695
15	Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи с увреждания с нужда от постоянни медицински грижи	9	73
16	Преходно жилище	22	174
17	Асистентска подкрепа	263	21 710
ОБЩО:		1 037	42 115

³⁸ В някои от стойностите, в зависимост от видовете услуги, целевите групи включват деца и пълнолетни лица

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

През 2024 г. в регистъра на деца, които могат да бъдат осиновени при условията на пълно осиновяване са вписани 610 деца. Към 31.12.2024 г. в регистъра на деца, които могат да бъдат осиновени при условията на пълно осиновяване, са вписани 872 деца, от които 473 здрави и 399 деца с увреждане.

Броят на национално осиновените деца през 2024 г. е 376, от които 365 здрави и 11 деца с увреждане.

Към 31.12.2024 г., броят на осиновяващи, вписани в регистъра по постоянен адрес е 1 555.

Общ брой направени постъпки за прекратяване на осиновяване за 2024 г. – 1, в т.ч. брой прекратени осиновявания – 1.

Социални услуги в общността за резидентна грижа	Брой деца, настанени през 2024 г.
Преходни жилища за деца	89
Центрове за настаняване от семеен тип за деца/младежи – общо, в т.ч.:	649
- Център за настаняване от семеен тип за деца без увреждания	536
- Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи без увреждания	6
- Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи с увреждания	54
- Център за настаняване от семеен тип за деца с увреждания	25
- Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи с увреждания, с потребност от постоянни медицински грижи	28
Кризисни центрове за деца	293
ОБЩО:	1 031

Социални услуги за резидентна грижа	Заетост
Преходни жилища за деца	135
Центрове за настаняване от семеен тип за деца/младежи – общо, в т.ч.:	2 807
- Център за настаняване от семеен тип за деца без увреждания	1 384
- Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи без увреждания	13
- Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи с увреждания	1 258
- Център за настаняване от семеен тип за деца с увреждания	92
- Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи с увреждания, с потребност от постоянни медицински грижи	60
Кризисни центрове за деца	105
ОБЩО:	3 047

Препоръки на омбудсмана:

- Да се предприемат целенасочени мерки за превенция на раздялата на детето със семейството, като се осигурят необходимите ресурси за подкрепа.
- Да се извършва качествен мониторинг на предоставяните грижи в общността и осигуряване на специализирани услуги за подкрепа на деца, пребиваващи и напускащи алтернативна грижа.
- Да се подобри капацитета на системата за закрила и се подобри междуведомствената координация.

Свобода на детето от всички форми на насилие - чл. 19, 24 (3), 28 (2), 34, 35, 37 (а), 39 и Факултативния протокол относно търговията с деца, детската проституция и детската порнография)

Препоръки на Комитета:

(а) Широко разпространеното домашно насилие, сексуална експлоатация и насилие, основано на пола срещу деца и недостатъчното съобщаване и разследване на такива случаи;

(б) Недостатъчният брой услуги и междуинституционално сътрудничество сред съответните сектори за подкрепа на децата жертви на насилие;

(с) Недостатъчният капацитет на професионалистите, работещи с и за деца за идентифициране на жертви и реакция в случаи на сексуална експлоатация и сексуално насилие;

(д) Липсата на цялостна система за събиране и анализ на данни за насилие над деца.

С Решение на Министерския съвет през месец януари 2023 г. е приета **Национална програма за превенция на насилието и злоупотребата с деца за периода 2023-2026 г.** Предвидена е като стратегически документ, който задава националната рамка на политиката в областта на насилието срещу деца чрез механизъм за координация и комуникация между държавните органи, представителите на гражданското общество и неправителствения сектор, подкрепата на мрежата от професионалисти, работещи с децата, подкрепата на родителите, повишаване на информираността на децата, подобряване на нормативната рамка, закрила на децата срещу насилие и експлоатация на база на техните нужди, подкрепа на децата, жертви на насилие за възстановяване и рехабилитация. Към дадения момент това е единственият утвърден и действащ на междусекторно ниво национален стратегически документ в сферата на закрилата на детето. Разработен е чрез широк консултативен процес с представители на всички заинтересовани страни: институции, неправителствени организации, родителски сдружения, професионалисти, деца и младежи от различни целеви групи. Като резултат са изведени основните актуални проблеми и са формулирани **5 стратегически цели** за постигане на устойчиви резултати за превенция на насилието и злоупотребата с деца. Те са конкретизирани чрез **28 оперативни цели**.

В Програмата е заложен ясно разписан Мониторинг (на изпълнението и на резултатите) – вътрешен в рамките на съответната институция и външен от страна на Междуведомствената работна група „Превенция на насилието и злоупотребата с деца“.

Препоръки на омбудсмана

- Да се направи цялостна оценка на размера, случаите и характера на насилието над деца, включително домашното насилие, с цел да подпомогне изпълнението на съответните стратегии и програми.
- Да се гарантира системното и координирано събиране и анализ на данни за насилие над деца, като се създаде специализирана национална база данни, която включва: възможност да се отчита повече от един тип насилие в годишни обобщения.
- Да се подобри капацитета на професионалистите, работещи с и за деца, включително социалните работници и правоохранителните органи, за идентифициране и подкрепа на деца в риск от насилие и за превенция, съобщаване и реакция по случаи на насилие

Специални мерки за закрила (чл. 22, 30, 32, 33, 35, 36, 37 (b)–(d), 38–40

Правораздаване за деца

Препоръки на Комитета:

Комитетът е дълбоко загрижен за:

(а) *Пълната липса на напредък в изпълнението на предходните препоръки на Комитета от 2016 и 2008 г. относно детското правосъдие;*

(b) *Неприемливо високият брой деца, които продължават: да бъдат засегнати от ЗБППМН; са лишени от свобода, без подходящо правно представителство или възможност за съдебен контрол на задържането; са настанени в поправителни домове и училища за деца, където условията за живот са незадоволителни; и са настанени в поправителни домове по силата на Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните.*

За 2024 г. децата, задържани в следствените арести, са 90. По-голямата част от тях са пребивавали в арестите за срок до 72 часа.

В поправителния дом към затвора град Враца през 2024 г. са постъпили 28 непълнолетни момчета, освободени са 20, а в поправителния дом към затвора град Сливен са постъпили 2 непълнолетни момичета, едното, от които е навършило пълнолетие.

По чл. от НК, най-често са били задържани, както следва:

- по чл. 195 - чл. 196 НК – 16 лица;
- по чл. 198 НК – 17 лица;
- по чл. 279 НК – 20 лица.

Останалите непълнолетни лица, задържани по други членове от НК са единични бройки.

С Решение № 91 на Министерския съвет от 24 февруари 2025 г. е приета Програма за управление на Република България за периода 2025-2029 г. Като мярка в сектор Правосъдие е предвидено одобряване от Министерския съвет на Законопроект за изменение и допълнение на Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните или изготвяне на нов Закон за отклоняване от наказателно производство и налагане на възпитателни мерки на непълнолетни лица.

За периода 01.01.2024 г. - 31.12.2024 г. в регистъра по чл. 113, ал. 1, т. 1 от Семейния кодекс на децата, които могат да бъдат осиновени от лица с обичайно местопребиване в чужбина, при условията на пълно осиновяване са вписани 193 деца.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

През 2024 г. от министъра на правосъдието са дадени 111 съгласия за осиновяване на 157 деца. С влезли в сила съдебни решения са осиновени 156 деца.

Към настоящия момент в процедура по изпълнение са **12 решения на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ)** относно различни семейноправни въпроси и други такива, свързани с права на децата. За целите на наблюдението на изпълнението от Комитета на министрите на Съвета на Европа (КМ), част от решенията са обединени в групи на основание сходството на техния предмет и установените нарушения на Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи (Конвенцията).

„Ненчева и други срещу България“ (жалба № 48609/06, окончателно решение от 18.09.2013 г.) - смърт на деца в Дома за деца и младежи с тежки умствени увреждания в с. Джурково и неефективно разследване на тези случаи. Делото е в засилена процедура за наблюдение.

Групата дела „А. и други срещу България“ (жалба № 51776/08, окончателно решение от 29 февруари 2012 г.), **„Д.Л. срещу България“** (жалба № 7472/14, решение от 17 октомври 2016 г.), в стандартна процедура на наблюдение, както и делото **„I.G.D. срещу България“** (жалба № 70139/14, решение от 7 септември 2022 г.) - настаняване в домове на малолетни и непълнолетни лица. Групата е в засилена процедура на наблюдение.

През 2022 г. беше постановено и най-новото решение по сходен казус по делото „I.G.D. срещу България“, като то беше директно класифицирано от КМ в засилена процедура на наблюдение. Делото се отнася до липсата на пряк достъп до автоматичен и периодичен съдебен контрол във връзка с настаняването на жалбоподателката, малолетно лице в риск, в затворен интернат между 2012 и 2015 г. (нарушение на член 5 § 4).

Групата дела „Анева и други срещу България“ (жалба № 66997/13, окончателно решение от 06.07.2017 г.), **„Х и У срещу България“** (жалба № 23763/18, окончателно решение от 06.02.2020 г.) и **„Павлови срещу България“** (жалба № 72059, окончателно решение от 01.02.2022) - неуспешно изпълнение на съдебни решения относно упражняване на родителски права. Делата са в стандартна процедура на наблюдение.

Пенчеви срещу България“ (жалба № 77818/12, окончателно решение от 10.05.2015 г.) – прекомерна продължителност на производство по молба за разрешение на дете да пътува в чужбина при липса на съгласие на един от родителите и прекалено формалистичен подход, довел до неговото отхвърляне; делото е в стандартна процедура на наблюдение

„Е.С. срещу Румъния и България“ (жалба № 60281/11, окончателно решение от 19.10.2016 г.) – прекомерна продължителност на производство за признаване на чуждестранно решение за родителски права, делото е в стандартна процедура на наблюдение.

„Осо срещу България“ (жалба № 51056/21, окончателно решение от 13.06.2023 г.), **„Кукавица срещу България“** (жалба № 57202/21, окончателно решение от 13.06.2023 г.) и **А. и други срещу България** (жалба № 28383/20, окончателно решение от 09.05.2023 г.) – нарушения на член 8 от Конвенцията поради процеса на вземане на решение и/или продължителността на съдебни производства по Хагската конвенция за гражданските аспекти на международното отвлечане на деца

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Деца в конфликт със закона

Брой и вид на извършените през 2024 г. престъпления и противообществени прояви от деца

Брой разкрити престъпления, извършени от МН (общо)	4916
От тях: от малолетни	1387
от непълнолетни	3529
Установени извършители (заподозрени МИЛ) - общо	4113
От тях: малолетни	1285
непълнолетни	2828
Умишлени убийства (довършени)	3
Умишлени убийства (опити)	1

Брой на децата, потърпевши от престъпления, за 2024 г., по индикатори с видовете престъпления и по отделните членове на Наказателния кодекс

Брой регистрирани криминални престъпления срещу деца (общо)	1890
Брой разкрити престъпления, извършени срещу МН (общо)	952
Потърпевши деца - общ брой	1893
От тях: малолетни	802
непълнолетни	1091
Умишлено убийство (чл.115-116,118 НК) - довършено с обект МН	3
Умишлено убийство (чл.115-116,118 НК) - опит, с обект МН	1
Грабеж, чл.198-200 НК	126
Кражба, чл.194-197 НК	252
Престъпления, свързани с наркотици:	2
Блудство (чл.149-150 НК)	125
Изнасилване (чл. 152 НК) (довършено)	31
Телесна повреда (чл.128-135 НК)	456
Хулиганство (чл.325 НК)	63
Престъпления против брака, семейството и младежта (чл.176-179,181-193 НК)	440
Престъпления в условията на домашно насилие	128
от които: закани	5
телесни повреди	118

Брой, разкрити престъпления, извършени срещу малолетни и непълнолетни.

Грабежи	151
Кражди	2217
От тях: Вземни	152
Джебчийски	58
Домови	313

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

От магазини	858
На части и вещи от МПС	94
На селско-стопанска продукция, домашни животни и птици	329
Престъпления, свързани с наркотици:	529
Блудство (чл. 149-150 НК)	18
Изнасилване (чл.152 НК) - довършено	4
Телесна повреда (чл. 128-135 НК)	284
Хулиганство (чл.325 НК)	151

През 2024 г. децата, на които е предоставена полицейска закрила, са 381. Невинаги ПЗ продължава 48 часа. Разпределението на настаняването на децата е следното:

- в помещение към ДСП - 31 бр.;
- в специално помещение в РУ към МВР - 153 бр.;
- в специално помещение в ДВНМН при СДВР и ОДМВР - 66 бр.,
- в специализирана институция за отглеждане и възпитание на деца - 75 бр.;
- в семейството му или при лице, на което е възложено да изпълнява родителските функции - 21 бр.;
- другаде-35 бр.

През 2024 г. са предоставени 27 полицейски закрили по искане на дете.

Задържаните от полицейските органи непълнолетни лица са общо 417. Разпределението по пол, възраст и националност, както и продължителността на задържането, са представени в табличен вид.

брой деца, задържани в РУ	Пол		Възраст		Гражданс		Продължителност на задържането								
	момчета	момичета	непълнолетни		българско	чужденец	до 1 час	до 3 часа	до 6 часа	до 9 часа	до 12 часа	до 15 часа	до 18 часа	до 21 часа	до 24 часа
			14-15	16-17											
3	4	5	9	10	11	12	26	27	28	29	30	31	32	33	34
417	372	45	125	292	409	8	3	71	86	50	21	16	28	31	65

На територията на страната има 117 помещения за задържане на непълнолетни лица, отговарящи на Инструкцията за реда за осъществяване на задържане, оборудването на помещенията за настаняване на задържани лица и реда в тях в МВР.

Установените непълнолетни лица, задържани за притежание на наркотици или за продажба през 2024 г. са 12.

За 2024 г. на територията на Република България в пътнотранспортни произшествия са пострадали 1270 деца, от които 13 са загинали.

Препоръки на омбудсмана

- Да се въведе задължителна специализация за работа с деца за органите на досъдебното и съдебното производство.
- Да се подобри значително качеството на социалните доклади, които се представят от ДСП на съда.
- Да се изготви бланка за индивидуална оценка, изготвяна от МВР, съвместно с други служби, както и да се приеме методика за работа за работа в междуинституционална среда.
- Социалният доклад да влезе като важна част от индивидуалната оценка.
- Да се въведе механизъм за предпазване на детето от вторична или повторна виктимизация, сплашване или натиск на всеки етап на производството.
- Постепенно да се преустанови използването на възпитателни училища – интернати, и междувременно да се гарантира на всяко дете, настанено в такива интернати, че има достъп до мерки за закрила съгласно ЗЗДет.
- Системно да се преразглеждат настаняването на децата в интернатите, с възможност за неговото прекратяване.
- Да се предприемат спешни мерки за отмяна на Закона за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни и да се гарантира, че на децата под минимална възраст за носене на наказателна отговорност не се налагат наказателни мерки, включително настаняване в училища- интернати.
- Да се гарантира, че се предоставя на ранен етап на производството и през целия наказателен процес квалифицирана и независима правна помощ на деца, обвинени или признати за виновни за нарушаване на наказателния закон.

Деца, търсещи убежище, бежанци и мигранти

Препоръки на Комитета

(a) *Да се подобри качеството на процеса на предоставяне на убежище, като забрани и предотврати отблъскванията и връщането на деца, търсещи убежище и бежанци, включително непридружени деца и гарантира, че всички тези деца получават квалифицирана, съобразена с интересите на децата правна подкрепа за получаване на убежище;*

(b) *Да се гарантира, че висшите интереси на децата, търсещи убежище, са първостепенно съображение във всички процедури за предоставяне на убежище, че техните възгледи се изслушват и на тях се отдава дължимото внимание и че те имат достъп до съобразени с правата на детето правни механизми и правни средства за защита;*

През 2024 г. общо 12 250 чужденци са подали молби за международна закрила в Република България. За същия период са издадени общо 4950 решения за предоставяне на международна закрила, от които 56 – за предоставяне на статут на бежанец и 4894 – за предоставяне на хуманитарен статут. Административните производства за международна закрила по реда на ЗУБ са прекратени на общо 7299 лица. Най-голям брой молби за международна закрила през 2024 г. са подадени от граждани на Сирия (62%), Афганистан (16%), Мароко (7%), Египет (5%) и Ирак (4%). От общия брой молби за международна закрила през 2024 г., общо 4021 молби са подадени от малолетни и непълнолетни лица (в т.ч. придружени и непридружени деца). На общо 1663 ненавършили пълнолетие чужденци е предоставена международна закрила (23 – статут

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

на бежанец и 1640 – хуманитарен статут). Производствата за международна закрила на 2571 непълнолетни лица са прекратени по реда на ЗУБ.

Подадените молби за международна закрила от непридружени непълнолетни лица са както следва:

През 2022 г. – 3348 броя;

През 2023 г. – 3843 броя;

През 2024 г. – 2601 броя.

Издадените решения по молби за международна закрила на непридружени лица са както следва:

През 2022 г. - 172 решения за предоставяне на международна закрила; 3509 решения за прекратяване на производството за международна закрила.

През 2023 г. – 300 решения за предоставяне на международна закрила; 3868 решения за прекратяване на производството за международна закрила.

През 2024 г. – 170 решения за предоставяне на международна закрила; 2457 решения за прекратяване на производството за международна закрила.

През 2024 г. временна закрила в Република България е предоставена на 5062 непълнолетни лица, всички от които – придружени.

За учебната 2024/2025 година са записани в училища общо 55 броя деца със съдействието на РУО на МОН.

През 2024 г. са издадени общо 1118 решения по подадени молби за събиране на семейство по реда на ЗУБ, от които 1048 – за разрешаване събиране на семейство и 70 – за отказ от събиране на семейство. Осемдесет и осем /88/ от общия брой издадени решения за събиране на семейство са по молби, подадени от непълнолетни лица (86 – за разрешаване събиране на семейство и 2 – за отказ от събиране на семейство). ДАБ при МС не разполага с обобщена статистическа информация относно издадените решения по молби за събиране на семейство с разбивка по критерий „непридружени непълнолетни“.

В изпълнение на чл. 25а, ал. 1 от Закона за убежището и бежанците (ЗУБ), ДАБ при МС осигурява необходимите условия на прием за малолетни и непълнолетни чужденци, търсещи международна закрила, чрез обособени Сигурни зони: През месец май 2024 г. в РПЦ (Регистрационно приемателен център) - Харманли на ДАБ при МС, по успешно реализиран съвместен проект с UNICEF Bulgaria и с подкрепа от Швейцарския департамент по миграция е изградена и оборудвана трета Сигурна зона за непридружени деца – чужденци, с капацитет 98 места за настаняване. Към момента трите Сигурни зони за непридружени деца са в: РПЦ – София: кв. „Военна рампа“ с капацитет 100 (сто) места, кв. „Овча купел“ с капацитет 138 (сто тридесет и осем) и РПЦ „Харманли“ с капацитет 98 (деветдесет и осем) места, където децата получават 24 часа грижи, достъп до здравни, образователни и други услуги и имат защитена среда.

След получаване на международна закрила, непридружените деца се насочват от ОЗД към ДСП към подходяща социална услуга-резидентна грижа, с цел тяхната интеграция в обществото. Положителен резултат може да се отчете и в това направление: през 2024 г. са настанени 58 непридружени деца от РПЦ на ДАБ при МС в социални услуги от резидентен тип, а през 2023 г. са били настанени 43 деца. Като проблем може да се посочи липсата на свободни места в услугите, поради факта, че непридружените деца не са предвидени като потребители в анализа на общините, нежеланието на доставчиците да ги приемат, поради езикова бариера, културни специфики; липса на обучени приемни семейства.

Капацитетът на обособените три Сигурни зони за непридружени деца са: В РПЦ – София: кв. „Военна рампа“ с капацитет 100 (сто) места, кв. „Овча купел“ с капацитет 138 (сто тридесет и осем). В РПЦ -Харманли с капацитет 98 (деветдесет и осем) места. В Сигурните зони на РПЦ на ДАБ при МС, децата имат защитена и безопасна среда и

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

получават 24 часа грижи, както и осигуряване на здравни, образователни, културни, спортни и други услуги. Сигурните зони към РПЦ гр. София се управляват от Международната организация по миграция /МОМ/ в България, която координира работата с екип от координатори, психолози, социални работници, които предоставят 24/7 грижа и подкрепа на децата. Повече от половината социални работници идват от страните на произход на децата и познават добре техните културни специфики. Социални работници, психолози и юристи от мобилните екипи на МОМ, както и преводачи/културни медиатори също предоставят подкрепа на децата, настанени в трите сигурни зони.

ДАБ при МС оказва съдействие за достъп на лицензирани граждански и неправителствени организации и доставчици за провеждане на дейности с непридружените деца в сигурните зони на РПЦ.

През 2024 г. ДАБ при МС разработи и подаде за оценка проектно предложение: „Създаване на алтернативни решения за цялостни услуги за социални грижи за непридружени деца бежанци в България“, в рамките на Операция 1, Специфична цел 1 „Обща Европейска система за убежище“, Специфична цел 2 „Законна миграция и интеграция“. Планира се изграждане на 6 социални услуги за непридружени деца, в партньорство с УНИЦЕФ, МОМ и общини. Проектът трябва да стартира през 2025 г.

С цел спазване правата на децата е разработена през 2024 г. Инструкция за реда и условията за оценка на възраст, утвърдена съгласно заповед на председателя на ДАБ при МС и заповед на председателя на ДАЗД, в сила от 01.03.2024 г. Със заповед на председателя на ДАЗД са определени служители, които извършват оценка на дете, за което има съмнение за възрастта му.

С цел защита правата на децата, през 2024 г. са утвърдени със заповед № ЦУ-РД05-81/05.02.2024 г. на председателя на ДАБ при МС, Правила за налагане на възпитателни мерки и тяхното прилагане по отношение на непридружените деца, настанени в ТП на ДАБ при МС.

Утвърдени и се прилагат Стандартни оперативни процедури за превенция и реакция при сексуално и свързани с пола насилие, насочени към превенция на насилието и необходимите действия от служителите, при случай на насилие спрямо лице/дете търсещо международна закрила.

Координационен механизъм за взаимодействие между институциите и организациите при случаи на непридружени деца или разделени от семействата си деца чужденци, намиращи се на територията на Република България, включително децата, търсещи и/или получили международна или временна закрила. Този документ все още не е подписан от ангажираните държавни органи и НСОРБ, предвид задълженията им, но реално взаимодействие между институциите съществува, /без прилагане на документа/. Съществуват изградени добри партньорски отношения на ДАБ при МС с МВР, АСП, ДАЗД, МЗ, НБПП, МОН, общините и НПО при съвместна работа с непридружени деца-бежанци.

Като проблем може да се посочи непридружаването на децата от полицейски служител при транспортиране и неосигуряване на транспорт от страна на ДСП, което е вменено като задължение в Механизма.

Препоръки на омбудсмана:

- *Да се работи по всички сигнали, свързани с насилствено отблъскване от страна на гранични служители*
- *Да се ограничи продължителния престой на деца, търсещи убежище и бежанци в приемните центрове от затворен тип, с условия на живот, които не съответстват на международните стандарти.*

- *Осигуряване на повече ресурси за достъп на децата до ефективни мерки за интеграция.*
- *С всички мерки да се гарантира, че висшите интереси на децата, търсещи убежище, са първостепенно съображение във всички процедури за предоставяне на убежище*

Образование, свободно време и културни дейности (чл. 28–31)

Комитетът приветства предприетите мерки с оглед да се гарантира достъп на всички деца до образование, но е сериозно загрижен за:

- Да засили мерките за подобряване на качеството на образование на всички нива, включително като адаптира и ревизира съдържанието на училищните програми, включи обучение в жизнени умения и съвременни обучителни методи и подобри обучението на учители и педагози;*
- Преодолее неравенствата в образователните постижения и резултати, по-специално по отношение на езиковата и математическата грамотност за деца в неравностойно положение, включително ромски деца, деца с увреждания, деца, търсещи убежище, деца бежанци и мигранти и деца в селските райони.*
- Да предприеме целенасочени мерки, включително с участието на деца, за премахване на насилието в училище, включително тормоза и кибертормоза, и да гарантира, че тези мерки обхващат превенция, механизми за ранно откриване, овластяване на децата, задължително обучение за учители, протоколи за намеса, психосоциална подкрепа за жертви, последователно и устойчиво записване и наблюдение на упражняван тормоз и повишаване на осведомеността относно вредните последици от тормоза.*

По отношение на повишаване на качеството МОН съвместно с МЗ и МТСП стартира изпълнението на двугодишен проект (до септември 2026 г.) „Повишаване на качеството на образованието и грижите в ранна детска възраст чрез засилване на управлението, наблюдението и оценката“. Изготвен ситуационен анализ на управлението, наблюдението и оценката на качеството в ОГРДВ и идентифициране на силните и слабите страни и нуждите на сектора, както и анализ и поуки от европейските добри практики в областта на ОГРДВ от други страни със съответния опит за България и Португалия. Инструменти за наблюдение и оценка на качеството на ОГРДВ на национално и общинско ниво, както и за практикуващите специалисти на ниво институция, пилотно тествани в избрани институции. Концепция за цялостна система за наблюдение и оценка за ОГРДВ и свързания с нея инструментариум.

На 15.02.2024 г. е подписан административен договор за директно предоставяне на безвъзмездна финансова помощ по Програма „Образование“ (2021 – 2027), процедура „Обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие в предучилищното образование“ на обща стойност 140 538 769 лв. с период на изпълнение пет години. Проектът с наименование „Силен старт“ надгражда изпълняваните дейности за осигуряване на обща и допълнителна подкрепа на личностното развитие в системата на предучилищното образование.

С цел подобряване на процесното качество МОН стартира съвместно със Световната банка обучение на наблюдатели на процеса на взаимодействие в детската група.

Необхванати в образователната система деца и ученици в задължителна предучилищна и училищна възраст са 50 656. Това са незаписани и отпаднали деца на

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

възраст от 5 до 16, които по данни на ГД ГРАО имат настоящ адрес в страната, екипите за обхват не са получили сведения за заминаването им в чужбина и въпреки това не фигурират в НЕИСПУО.

По данни от ИСРМ към началото на учебната 2023/2024 година 54 241 са отпадналите от образователната система деца и ученици в задължителна училищна възраст. В това число са включени и 1421 деца на 5-год. възраст, които през изминалата 2022/2023 учебна година са посещавали група в детска градина или подготвителен клас –5-годишни в училище, но не са записани през настоящата учебна година. В броя на отпадналите са и 9001 новоотпаднали деца и ученици, които през втория срок на учебната 2022/2023 година са били записани в системата на предучилищното и училищното образование, но не са записани за новата 2023/2024 учебна година. За 38 595 от отпадналите екипите за обхват са получили сведения, че семействата са заминали за чужбина.

Последните предоставени данни от НСИ са за 2023 г., като в хронологичен ред броят на децата в ясли и в яслени групи е, както следва:

Деца в детските ясли към 31.12. за периода 2021 - 2023 г. по пол и възраст ¹									
(брой)									
Възраст	2021			2022			2023		
	общо	момчета	момичета	общо	момчета	момичета	общо	момчета	момичета
Общо за страната	29 724	15 347	14 377	30544	15857	14687	30 586	15 810	14 776
0	17	11	6	13	6	7	13	8	5
1	5 186	2 717	2 469	5394	2832	2562	5 552	2 880	2 672
2	24 274	12 477	11 797	24884	12885	11999	24 812	12 795	12 017
3	247	142	105	253	134	119	209	127	82

¹ Включват се децата във всички самостоятелни детски ясли и яслени групи в детски градини, без значение от формата на собственост на заведенията.

Общият брой на учителите в образователните институции и специализираните обслужващи звена в страната е 86 484. От тях:

- в училищата - 65 771;
- в детските градини - 18 070;
- в центровете за подкрепа на личностното развитие - 1 544;
- в специализираните обслужващи звена - 1 099.

Деца със специални образователни потребности (СОП) в детски градини и училища в страната, с данни за броя на децата и учениците, разпределени по степени и етапи на образование, към 31.12.2024 г.?

Общ брой деца и ученици със СОП от яслена група до четвърта възрастова група и от I клас – XII клас (без обучаващите се в ЦСОП и без учениците от XII клас с отбелязан маркер "Подлежи на поправителен изпит"): 29616, от тях: в яслена група - четвърта възрастова група: 8109, начален етап I клас - IV клас – 9248, прогимназиален етап V клас - VII клас – 6822, първи гимназиален етап VIII клас - X клас – 3793, втори гимназиален етап XI клас - XII клас – 1664.

Брой групи/паралелки, в които има 3 повече деца/ученици със СОП – 2 789.

Брой непедагогически специалисти, назначени на длъжност „помощник на учителя“ в групите/паралелките – 121.

Брой непедагогически специалисти, назначени на длъжност „помощник на учителя“ – 447.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

За децата и учениците, за които е изготвена оценка, че съобразно образователните потребности могат да се обучават в център за специална образователна подкрепа (ЦСОП), функционират 42 такива центъра. В тях се обучават 3185 деца и ученици и са назначени 794 специалисти. С общезития са 17 ЦКОП, а без общезития – 25. Учениците, ползващи общезитие към ЦСОП, са 329. Средствата от държавния бюджет през 2024 г. за обучаващите се в ЦСОП деца и ученици са в размер на 54,0 млн. лв.

Брой деца и ученици във всички ЦСОП: Благоевград – 136; Гоце Делчев – 89, Долно Драглище – 35, Бургас – 110, Варна – 179, Кривня – 67, Велико Търново – 86, Ново село – 31, Видин – 36, Враца – 108, Габрово – 38, Кранево – 38, Добрич – 87, Каварна – 18, Кърджали – 50, Ловеч – 31, Берковица – 32, Лом – 56, Велинград – 70, Пазарджик – 76, Перник – 55, Долни Дъбник – 79, Плевен – 109, Пловдив – 139, Кубрат – 67, Русе – 100, Силистра – 80, Нова Загора – 37, Сливен – 77, София "Проф. Димитър Кацаров" – 74, София "Проф. д-р Георги Ангушев" – 110, София „Лозенец“ – 109, София "Едуард Сеген" – 121, Мъглиж – 19, Стара Загора – 82, Търговище – 107, Свиленград – 57, Харманли – 134, Хасково – 76, Нови пазар – 50, Шумен – 77, Елхово – 54.

Съгласно чл. 195 от Закона за предучилищното и училищното образование деца и ученици, които са със специални образователни потребности от детските градини и училищата, могат да се обучават в изнесени групи и паралелки в центрове за специална образователна подкрепа. Обучението на децата и учениците в групите и паралелките се осъществява по индивидуални учебни планове и програми и могат да се оценяват с оценки с качествен показател, които може да са: "постига изискванията", "справя се" и "среща затруднения".

Общият брой ученици със специални образователни потребности от I клас до XII клас в дневна и комбинирана форма на обучение и записани в групи за целодневна организация (без обучаващите се в ЦСОП), разпределени по училища и по випуски за учебната 2024/2025 година по данни към актуализиран Списък-образец месец декември 2024 година, е както следва: в I клас – 8769, II клас – 1045, III – 1567, IV – 1894, V – 1877, VI – 926, VII – 714, VIII – 547, IX – 37, X – 48, XI – 38 и XII – 38.

Общ брой специални групи в детските градини за деца със СОП – 41 в зялата страна, с общ брой деца в тях – 522.

Справка за броя на педагогическите специалисти на щатни места и утвърдена численост на педагогическите специалисти, както и за непедагогическия персонал, назначени в центрове за специална образователна подкрепа (ЦСОП) по длъжности за учебната 2024/2025 година по данни към актуализиран списък-образец декември 2024 година: утвърдена численост педагогически специалисти по щат: 794,50 и непедагогически персонал по щат: 339.

Брой на педагогическите специалисти – ресурсни учители, логопеди и психолози, назначени в детски градини и училища: ресурсни учители – 1764; логопеди – 964; психолози – 1400.

Справка за регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование (РЦПППО) и броя на педагогическите специалисти в тях, към 31.12.2024 г.

- ресурсни учители – 846;
- психолози – 150;
- логопед – 155;
- рехабилитатор на слуха и говора – 15;
- учители на деца с увреден слух – 0;
- учители на деца с увредено зрение – 7;
- рехабилитатори – 1.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Съгласно информацията, която е налична в дирекция „Държавна собственост и обществени поръчки“ **233 от общо 309 държавни училища и ЦСОП** (финансирани от МОН, МК и ММС) отговарят на минимално изискуемите изисквания за достъпна среда за хора с физически увреждания – има осигурен достъп най-малко до първия етаж на сградата и е изграден поне един санитарен възел за хора с физически увреждания (отново на първия етаж). Във всички 34 държавни ЦСОП има условия за достъп на хора с увреждания, а в 71 от тези 233 образователни институции са изградени и асансьори, с които е осигурен достъп до всеки етаж на сградата.

Що се отнася до изграждането на достъпна среда в общинските училища в Република България, то следва да се има предвид, че съгласно разпоредбите на чл. 256, ал. 1, ал. 5 от ЗПУО органите на местното самоуправление осигуряват и контролират необходимото имущество за функциониране на общинските институции в съответствие с държавния образователен стандарт за физическата среда и информационното и библиотечното осигуряване на детските градини, училищата и центровете за подкрепа на личностно развитие.

За осигуряване на равен достъп до качествено образование и за приобщаване на всяко дете и ученик МОН активно работи по създаване на условия и ресурси за изграждане на специализирана подкрепяща среда в детските градини и училищата за осъществяване на приобщаващото образование чрез множество национални програми и проекти, както и чрез подкрепа на неправителствени организации, които работят в сферата на допълващата и алтернативна комуникация.

През 2024 година по Националната програма „Информационни и комуникационни технологии (ИКТ) в системата на предучилищното и училищното образование“ по дейност 4. „Подкрепа за осигуряване на достъпност на информацията и комуникацията на ученици със специфични нарушения на способността за учене – с дислексия, дисграфия и дискалкулия, както и чрез средства за допълваща и алтернативна комуникация (ДАК), предназначени за ученици с физически увреждания и двигателни ограничения и за невербални ученици със специални образователни потребности“, са предвидени 120 205,50 лв. и са класирани 80 училища:

- по мярка 4.1. Подпомагащи технически средства и софтуери при деца и ученици със специфични нарушения на способността за учене – с дислексия, с дисграфия, с дискалкулия, е предвидено да се закупят технологии за преобразуване на текст в реч или така наречените четци, както и софтуери, които четат текста на глас, като по този начин ще се улесни разбирането на писмени материали – учебници, училищни помагала и др., от ученици с дислексия чрез функцията за четене на глас. Максималната сума по тази мярка, за която можеше да кандидатства дадено училище, е 1200 лева. Съгласно утвърдените за дейността правила са класирани 64 училища, които получиха съответното финансиране;

- по мярка 4.2. Помагащи технологии, които да се използват от деца и ученици с двигателни проблеми, затруднения в комуникацията, е предвидено да се осигурят технологии и устройства, предназначени да подпомагат обучението на ученици с детска церебрална парализа, аутизъм, интелектуални затруднения, амиотрофична латерална склероза, мозъчни увреди, синдром на Рет и др. Устройствата позволяват контрол на компютър с поглед и по този начин се дава възможност на деца и ученици с тежки физически увреждания, които не могат да говорят и не могат да използват ръцете си, да използват компютър; специални камери, проследяващи погледа на детето в реално време, като информацията от камерите се използва, за да се управлява компютърната мишка, както и на специализирани софтуери, с чиято помощ се улесняват общуването и ученето. Максималната сума по тази мярка, за която можеше да кандидатства дадено

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

училище, е 5000 лева. Съгласно утвърдените за дейността правила са класирани 16 училища, които получиха необходимото финансиране.

По данни на МОН за поредна година се наблюдава ръст в броя на децата и учениците със специални образователни потребности. По отношение на финансовото осигуряване на подкрепата за децата със СОП, които посещават детски градини и неспециализирани или специализирани училища, от държавния бюджет се предоставят средства по стандарти за ресурсно подпомагане и за създаване условия за приобщаващо образование, с които се гарантират необходимите специалисти и подкрепяща среда. За 2024 г. от държавния бюджет са предоставени 194,5 млн. лв. за 26 627 деца и ученици на ресурсно подпомагане.

През 2024 година (по данни към 15.09.2024 г.) е осигурена подкрепяща среда в самите детски градини и училища или от регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващо образование на общо 25 781 деца и ученици със специални образователни потребности от детски градини и училища, разпределени както следва:

Към 31.12.2024 година общият брой деца и ученици със СОП от яслена група до четвърта възрастова група и от I клас – XII клас (без обучаващите се в ЦСОП и без учениците от XII клас с отбелязан маркер "Подлежи на поправителен изпит") са 29616, от тях:

- в яслена група - четвърта възрастова група: 8109,
- начален етап I клас - IV клас – 9248,
- прогимназиален етап V клас - VII клас – 6822,
- първи гимназиален етап VIII клас - X клас – 3793,
- втори гимназиален етап XI клас - XII клас – 1664.

Общият брой ученици със специални образователни потребности от I клас до XII клас в дневна и комбинирана форма на обучение и записани в групи за целодневна организация (без обучаващите се в ЦСОП), разпределени по училища и по випуски за учебната 2024/2025 година по данни към актуализиран Списък-образец месец декември 2024 година, е както следва: в I клас – 8769, II клас – 1045, III – 1567, IV – 1894, V – 1877, VI – 926, VII – 714, VIII – 547, IX – 37, X – 48, XI – 38 и XII – 38.

От общия брой деца и ученици със специални образователни потребности, на които се предоставя ресурсно подпомагане, на 8834 деца и ученици ресурсно подпомагане се предоставя от 1160 специалисти на РЦПППО.

В детските градини и училищата са назначени 557 помощници на учителя, както и за учебната 2024/2025 година 1308 образователни медиатори.

За учениците със сензорни увреждания съществуват 5 държавни специални училища, които осигуряват целодневно обучение и рехабилитация, а при необходимост и общежитие.

В тези училища се обучават общо: 625, от тях 284 ученици с нарушено зрение и 341 деца с увреден слух.

За децата и учениците, за които е изготвена оценка, че съобразно образователните потребности могат да се обучават в център за специални образователни потребности (ЦСОП), функционират 42 центъра. В тях се обучават 3185 деца и ученици. Средствата от държавния бюджет през 2024 г. за обучаващите се в ЦСОП деца и ученици са в размер на 54,0 млн. лв.

Осъществява се цялостна организация и координация на дейностите за осигуряване на подкрепяща среда (разумни улеснения – уголемен шрифт, брайлов шрифт, синтетична синтезаторна реч, устен изпит и др.) за участието на ученици със специални образователни потребности (с нарушено зрение и с обучителни трудности) в НВО и в ДЗИ.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Осигурена подкрепяща среда (разумни улеснения) за участието на 253 ученици и зрелостници с нарушено зрение и с обучителни трудности в НВО и в ДЗИ за учебната 2022/2023 година, от тях в НВО (IV, VII, X клас) – 52 ученици с нарушено зрение и 153 – с обучителни трудности; в ДЗИ – 17 зрелостници с нарушено зрение и 31 – с обучителни трудности.

През учебната 2023/2024 година:

- в НВО IV, VII, X клас – 44 ученици с нарушено зрение и 75 ученици с обучителни трудности;
- в сесия май-юни на учебната 2023/2024 година на ДЗИ – 27 зрелостници с нарушено зрение и 45 – с обучителни трудности.
- в сесия август-септември на учебната 2023/2024 година на ДЗИ са подкрепени 6 зрелостници с нарушено зрение и 11 с обучителни трудности, на всички тях са предоставени изпитни материали на уголемен шрифт.

В изпълнение на Национална програма „Осигуряване на съвременна, сигурна и достъпна образователна среда“, Модул 3 „Създаване на достъпна архитектурна среда“ през 2024 г. са осигурени средства в размер на 900 000 лв. за изграждане на достъпна архитектурна среда в 34 държавни и общински образователни институции. С този ресурс са изградени 4 рампи, ремонтирана е прилежащата инфраструктура в 2 училища, адаптирани са 18 санитарни възела, закупени са 11 устройства за изкачване на стълби (подемни платформи или стълбищни роботи) и е финансирано изграждането на 4 асансьорни уредби.

Десегрегация

През учебната 2023/2024 година по Националната програма „Подпомагане на общините за образователна десегрегация“ за 2023 г., изпълнявана от Центъра за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства (ЦОИДУЕМ), за реализиране на процеса на образователна десегрегация е осигурен безплатен транспорт в рамките на населеното място за 510 деца и ученици от образователни институции с концентрация на уязвими групи до приемни образователни институции. 1188 деца в задължително предучилищно образование и ученици до VII клас са получили учебни пособия и материали. Проведени са 115 мотивационни дейности, свързани с преодоляване на процесите на десегрегация и обхващане на децата и учениците в образователната система. Общо 379 родители са участвали в дейности за повишаване на мотивацията децата им да посещават детска градина и училище. Назначени са 22 образователни медиатори и друг непедагогически персонал за изпълнение на дейности по националната програма. Осъществени са 63 дейности с родители, деца и ученици и представители на институции за изграждане на среда, осигуряваща ефективен процес на десегрегация и превенция за недопускане на вторична сегрегация.

През учебната 2024/2025 година по Националната програма „Подпомагане на общините за образователна десегрегация“ за 2024 г., изпълнявана от ЦОИДУЕМ, са финансирани проектите предложения на 11 общини, с изпълнението на които е осигурен безплатен транспорт за 525 деца и ученици в рамките на населеното място от образователни институции с концентрация на уязвими групи до приемни детски градини и училища. 1047 деца в задължително предучилищно образование и ученици до VII клас са получили учебни пособия и материали. Назначени със средства по националната програма за 2024 г. са 21 образователни медиатори и друг непедагогически персонал.

Бюджетът по националната програма, изпълнявана от ЦОИДУЕМ за 2024 г., се запазва 495 000 лева и 5000 лева средства за мониторинг.

За учебната 2024/2025 година назначени в образователната система са 1308 образователни медиатори, като популярността на тяхната дейност и ангажираността на

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

държавата за обезпечаване на ресурси за назначаването им през последните години нараства. От 2024 г. в Списъка на професиите за професионално образование е включена професията „Образователна медиация“. По този начин образователните медиатори ще могат да получат III степен на професионална квалификация.

За първа година се реализира и Национална програма „Без агресия за сигурна образователна среда“, насочена към създаване на сигурна училищна среда като цялостен подход за подобряване на взаимоотношенията в училище и постигане на психично благополучие при децата и учениците. По модулите от програмата ще бъдат включени 2803 деца от детски градини, 320 учители и 2550 родители, както и 13 606 ученици, 1350 учители и 5900 родители. Дейностите по тази програма в голяма степен са насочени към работа с ученици и родители за превенция на агресивно поведение, на зависимости и на други негативни явления с цел повишаване информираността на учениците и родителите и създаване на позитивна образователна среда.

Родителите като ключов фактор в превенцията и постигане на здравословен начин на живот сред подрастващите са обхванати по проект BG05M2OP001-3.018-0001 „Подкрепа за приобщаващо образование“ в дейности за прилагане на Цялостната програма за сигурна среда и превенция на насилието и тормоза чрез реализирани на 112 програми от 113 институции в 21 области в страната.

От учебната 2025 година Министерството на образованието и науката планира да въведе модул 3 в Национална програма „Без агресия за сигурна образователна среда“, свързан с развиване на социално емоционалното учене при учениците от I-IV клас. Данните от изследвания сочат, че здравословните умения за живот са много свързани със социално-емоционалните умения, които в предстоящата НП се планира да бъдат развивани чрез учебните дисциплини.

През учебната 2023/2024 г. са регистрирани 3378 инцидента, свързани със случаи на училищна агресия. Националната мобилна група за психологическа подкрепа към МОН е работила по 25 случая на кризисно интервениране.

Общо 3154 детски градини и училища на територията на страната са с въведени данни в модул "Физическа среда" за "Здравен кабинет". През учебната 2024/2025 година, по данни към актуализиран списък-образец към месец декември 2024 година, има 3719 здравни кабинета.

Препоръки на омбудсмана:

- Да се подобри взаимодействието между ресорните министерства в областта на ранното детско развитие с цел навременно установяване и подкрепа на децата със СОП. Да бъде проследявано периодично изпълнението на приетия от МС Годишен план за насърчване на ранното детско развитие.

- Да се анализират детайлно причините за рязък спад в обхвата на ученици със СОП в прогимназиална и гимназиална степен и да се набележат мерки за подобряването му, особено в областта на професионалното образование.

- Да се гарантира с финансови и човешки ресурси предвиденото в наредбата за приобщаващо образование назначаване на помощници на учителя в групи и паралелки с 3 и повече деца и ученици със СОП.

- Да се подобри механизма за събиране на данни за включването на деца и ученици със СОП в отделните модули на националните програми в областта на образованието с цел по-информирано приемане на нови мерки и политики.

- Да се проучи достъпността на архитектурната среда и в общинските детски градини и училища, както и наличието на специализирани пространства като сензорни стаи и ерготерапевтични зали с цел изготвяне на бъдещи политики за подобряване на материалната база.

- Да се подсигури кадрово и финансово предоставянето на повече допълнителна подкрепа за децата и учениците със СОП. В тази връзка институцията на омбудсмана приветства идеите за диференциране на нормативите за ресурсно подпомагане с цел отчитане на по-големите нужди на деца и ученици с комплексни дефицити.

Здраве (чл. 6, 24 и 33)

Препоръки на Комитета

- (a) *Да гарантира достъп на всички деца до качествени здравни услуги, включително като гарантира наличието на здравни медиатори в цялата страна;*
- (b) *Да разработи стратегия с цел преодоляване на неравенствата и първопричините за тях по отношение здравето на неосигурените бременни жени и децата в неравностойно положение, включително ромските жени и деца, децата с увреждания, децата в неравностойно социоекономическо положение, децата мигранти и децата в селските райони;*

През 2024 са издадени 3 791 815 направления за деца;

- личните лекари са 3 740;
- лекари със специалност педиатрия – 563;
- хоспитализации за деца - 598 896;
- за лечение на граждани до 18 г. възраст през 2024 г. по Наредба № 2/2019 г. са извършени разходи за 6 077 289.90 лв.;
- за 2024 г. са издадени 216 бр. Заповеди за одобрение за заплащане на медицински и други услуги за чужбина и 33 броя откази;
- броят на детските отделения в страната са 129 бр.;
- през 2024 г. са поставени имунизации на 359 413 деца, като са отчетени 778 044 бр. имунизации;
- през 2024 г. броят на неосигурените жени е 8 241 бр., като това е 14,85 %, родени са 7 140 деца от неосигурени бременни;
- броят на децата, родени от непълнолетни майки е 224;
- гражданите без здравни осигуровки към 31.12. 2024 г. са 1 206 117 лица;
- по бюджета на Министерство на здравеопазването в бюджетна програма „Медико-социални грижи за деца в неравностойно положение, майчино и детско здравеопазване“ за 2024 г. са отчетени разходи в размер на 69,03 млн. лв.;
- в рамките на утвърдените средства по бюджета за дейностите по предоставяне на психиатрична помощ по реда на Наредба № 3 от 2019 г. за медицинските дейности извън обхвата на задължителното здравно осигуряване, за които МЗ субсидира лечебни заведения и за критериите и реда за субсидиране на лечебни заведения (обн., ДВ, бр. 29 от 2019 г.) се включва и лечението на деца. През 2024 г. по реда на наредбата от заплатените средства за дейностите по психиатрично лечение в размер на 55 025 000 лв. 7% са за лечение на деца;
- На територията на страната функционират 2 детски психиатрии: Психиатрична клиника за детско-юношеска психиатрия в структурата на „Университетска многопрофилна болница за активно лечение „Света Марина“ ЕАД, гр. Варна; Клиника по детско-юношеска психиатрия „Свети Никола“ в структурата на „Университетска многопрофилна болница за активно лечение „Александровска“ ЕАД, гр. София.
- към 31.12.2024 г. има разкрити 3 656 здравни кабинети в детски градини, училища и социални и интегрирани здравно-социални услуги в страната. В процес на

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

подготовка е нова наредба за устройството и дейността на здравните кабинети в детските градини и училищата и здравните изисквания към тях като в момента тече повторна съгласувателна процедура с МОН и науката, МТСП, ММС.

Към 31.12.2024 г. в последните три домове в градовете Варна, Плевен и Стара Загора, с мярка за закрила се отглеждат 105 деца с увреждания. През 2024 г. домът в ДМСГД-Кърджали бе закрит, а в ДМСГД – Стара Загора на резидентна грижа са само 10 деца, от които 6 деца са с потребност от постоянни медицински грижи. В резултат на предприетите мерки за деинституционализация на децата, в които са ангажирани всички заинтересовани страни – МЗ, МТСП, ДАЗД, АСП и НПО, до момента са закрити общо 29 ДМСГД. Броят на настанените деца в институции е намалял с 96 % (от настанени 2455 деца през 2010 г. до 105 деца с увреждания в края на 2024 г.). През 2025 г. се предвижда да бъде закрит домът в Стара Загора. За останалите 2 ДМСГД – във Варна и Плевен, се очаква да бъдат предприети действия за извеждане на децата, от страна на АСП и последващи дейности, свързани с тяхното закриване, от страна на Министерство на здравеопазването.

През 2024 г. са разкрити още два нови Центъра за комплексно обслужване на деца с увреждания и хронични заболявания (ЦКОДУХЗ), в градовете Стара Загора и Кърджали. Така на практика към края на 2024 г. функционират 12 ЦКОДУХЗ, в градовете: Бургас, Благоевград, Бузовград, Видин, Дебелец, Добрич, Кърджали, София, Сливен, Силистра, Стара Загора и Хасково.

С Наредба № 13 от 2014 г. за утвърждаване на медицински стандарт „Неонатология“ са създадени условия за ранно започване на кърменето и възможност майката да бъде с детето си 24 часа. Една от основните медицински дейности в неонатологията, изрично заложена в стандарта, е свързана именно с подготовката и обучението на майката за кърмене на новороденото дете и контрол на кърменето. В стандарта, в профилактичните лекарски дейности, като една от основните дейности, които се извършват от лекари с призната специалност по неонатология, педиатрия и от общопрактикуващи лекари, е промоцията на естественото хранене на новородените деца и кърмачетата. Допусната е възможност дейността, в структурата по неонатология, да бъде изпълнявана и децентрализирано (новородено и майка в едно помещение) или полуцентрализирано (новородено и майка в две помещения, свързани помежду си), като изрично е посочено, че е препоръчително децентрализирано отглеждане за здравите новородени деца.

Прилагането на добри клинични практики преди и след раждане на дете, като например възможността за придружител по време на раждането, настаняването на майката и бебето в една стая, подкрепата за кърмене и др., зависи от конкретната болнична политика, технически възможности на болницата, свързани с инфраструктурата, както и от количеството и квалификацията на персонала.

Недостигът на специалисти, неподходящата организация на помещенията и легловата база, недостатъчната академична и продължаваща подготовка на персонала за подкрепа на кърменето продължават да са определящ фактор за ограниченото прилагане на добри практики в тази област. Необходима е и държавна подкрепа за прилагането на единен стандарт, какъвто е стандартът „Болница – приятел на бебето“, който да подпомогне процесите по актуализиране и подобряване на болничните практики в перинаталния период.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Лекари по специалности към 31.12.2023 г.

Общо за страната	общо	в т. ч призната специалност
Детска гастроентерология	12	9
Детска ендокринология и болести на обмяната	27	24
Детска кардиология	36	28
Детска клинична хематология и онкология	32	21
Детска нефрология и фтизиатрия	37	26
Детска психиатрия	22	16
Детска ревматология	9	9
Детска хирургия	65	53
неонатология	270	189
педиатрия	1445	870
акушерки	3 256	
Медицински сестри – всички профили	28 570	

Препоръки на омбудсмана

- Системен фокус върху превенцията, профилактиката и скрининга на детското здраве.
- Постигане на интегрираност между системите на образование, здравеопазване и социални дейности;
- Национална кампания за издигане на престижа на педиатрите.
- Да се осигури достатъчно човешки, технически и финансов ресурс за изпълнението на дейностите по Националната програма за подобряване на майчиното и детско здраве 2021–2030 г.
- Да се насърчи прилагането на подходящи медицински практики в родилните отделения и неонатологиите.
- Да се гарантира наличието на здравни медиатори в цялата страна.
- Да се разработи национална програма за детско психично здраве, като се предвидят подходящи ресурси и се включат мерки за: терапевтични и интердисциплинарни услуги в общността на психичното здраве; осигуряване на скрининг за проблеми, свързани с психичното здраве и услуги за ранна превенция в училище.
- Разширяване на обхвата на децата и достъпа им до медицински храни с лечебна цел;
- Подобряване на качеството на медицинските изделия.
- Увеличаване на достъпа на децата с увреждания до рехабилитация.
- Гарантиране на достъпа на всяко дете до своевременни, качествени и ефективни здравни услуги, адаптирани спрямо неговите нужди през различните периоди на неговото детство.

Детско участие

(а) Да насърчи пълноценното и засилено участие на всички деца, включително децата под 10-годишна възраст, ромските деца, децата с увреждания, децата, настанени в алтернативни грижи и децата мигранти, в рамките на семейството, общността и училището, както и в процеса на разработване на политики на местно и национално ниво; и да отговори на нормите и вредните нагласи, които пречат за тяхното участие;

(б) Да гарантира правото на всички деца да изразяват своите възгледи и те да бъдат взети предвид във всички решения, които ги засягат, включително в съда и в съответните административни и съдебни производства, както и по отношение на домашно насилие, осиновяване, попечителство, настаняване в алтернативни грижи и правосъдие;

(с) Да разработи процедури и насоки за съответните професионалисти как да гарантират, че производствата са съобразени с правата на децата и възгледите на децата се взимат предвид, и да гарантира, че тези професионалисти получават подходящо обучение за правото на детето да бъде изслушано;

(д) Да гарантира, че информацията за закони и политики, свързани с децата, е достъпна на съобразен с децата език.

Детското участие в Република България остава предизвикателство, тъй като обществото не е готово да приеме активното включване на децата в решаването на въпросите, които стоят пред него. В тази връзка в рамките на проект „Ефективни политики за всички деца“, провеждан от ДАЗД се предвижда провеждане на обучения за специалисти от различни институции по въпроси на детското участие във взимането на решения по въпроси, които засягат децата. Също така, извън рамките на проекта се предвижда провеждането на срещи с деца и институции в рамките на процеса на обновяване на състава на Съвета на децата. Срещите ще имат за цел популяризиране дейността на Съвета на децата и насърчаване на активността от страна на училищните съвети и общините при представянето на кандидатури в Съвета.

През 2024 г. са организирани и проведени общо 4 заседания на Съвета на децата. По време на заседанията членовете на Съвета се срещнаха и обсъдиха актуални за децата теми със заместник-министър на труда и социалната политика, заместник-министър на младежта и спорта, представители на Държавна агенция „Безопасност на движението по пътищата“, Национален младежки форум, сдружение „България без дим“ и др.

За поредна година се организира обучение на членовете на Съвета на децата, което се проведе по време на второто за годината заседание от 24.06.2024 г. до 27.06.2024 г. Съветът на децата участва в интерактивно обучение на тема: „Детско и младежко участие“, което се проведе от обучители от Национален младежки форум. Децата имаха възможност да обсъдят, дискутират и споделят своето виждане за гражданското участие и неговите форми, подобряване на механизмите на детско и младежко участие на национално и местно ниво, запознаха и обсъдиха Ревизираната европейска харта за участието на младите хора в живота на общините и регионите. Членовете на Съвета на

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

децата се запознаха с начините и техниките за аргументирано отстояване на позиции – изграждане на аргумент, работа с данни, факти и документи, умения за дебатиране и др.

Национална информационна кампания за превенция на насилието и злоупотребата с деца под мотото „Бъди смел, бъди добър!“, която цели гарантиране правото на закрила от насилие на всички деца и особено на деца във висок риск от уязвимост, както и да се мобилизира общността и се стигне до промяна в обществените нагласи. Кампанията е официално открита с пресконференция на 17 септември 2024 г. Дейностите в кампанията се реализират в партньорство с отговорни министерства, институции и общините са: детски конкурс за есе и фотография/колаж на тема срещу насилието на тема „Светът е по-добро място без насилие“; спортни активности на открито; засаждане на дърво във всяка една община с послание на децата срещу насилието и осветяване на знакови сгради в общините под наслов за борбата срещу насилието. На 30.09.2024 г. с активното съдействие на общините и спортните клубове и организации, са проведени спортни събития на територията на цялата страна.

Съгласно устава на Националния ученически парламент (чл.1, ал. 1). *Националният ученически парламент е независимо, доброволно обединение на ученически съвети, ученически парламенти или други формални или неформални формирования, посветени на ученическото самоуправление в рамките на Република България.*

За разлика от Съвета на децата, който е към председателя на ДАЗД, Националният ученически парламент е независимо обединение и не дължи отчетност пред Министерството на образованието и науката.

Граждански сектор, работещ в областта на правата на децата **Фондация „За нашите деца“**

В допълнение към социалните услуги за деца в ранна възраст и техните семейства, които предоставя фондацията ежедневно в Комплексите за ранно детско развитие в градовете София и Пловдив, ФЗНД осъществи следните по-значими инициативи през 2024 г.:

Открити се 4 Консултативни хъбове за малки деца и родители в общините Елин Пелин, Стамболийски, Съединение и Раковски с подкрепата на съответните общини и Дженерали Застраховане АД. В тях се осъществяват развитийни игри с малки деца и се предоставя консултации за родители за ранното учене и развитие на децата (хранене, сън, игра, емоционално развитие, справяне със стреса и др.).

Започнати са партньорства със 18 детски градини в София, София област и Пловдив област. С децата се провеждат развитийни и социализиращи дейности, стимулиращи социално-емоционалната интелигентност, развитие на фината моторика, въображението и координацията. Едновременно с това се провеждат обучения за родители, родителски срещи и индивидуални консултации.

Проведе се „Вечер на добродетелите“ (15-то издание) през м. октомври.

През 2024 година екипът на „Мисия Украйна“ продължи да подкрепя семейства с малки деца, бягащи от войната. Освен стандартните дейности като социална работа, културна медиация и групови дейности, през 2024 г. организирахме Детска академия за устойчиво развитие с подкрепа на програма „Европа“ на Столична община. Детската академия осигурява през лятото познавателни занимания на децата, като в същото време подкрепи родителите с целодневна или полудневна грижа за децата в работни дни.

Осъществени са общо 14 299 дейности (по ЗСУ), в 7-те социални услуги, за които Фондацията има лицензи.

Подкрепени са 4910 деца, родители и специалисти, от тях 2159 деца. Фондацията управлява 5 центъра за социални услуги – ЦОП „Св. София“, ЦОП

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

„Щастливо Детство“, ЦОП „За Деца и родители“, ДЦДМУ „Развитие“ и ЦНСТДБУ „Детство“.

Трудностите, с които редовно се сблъскват са:

-страх и нежелание на потребителите да ползват насочващи документи от

ОЗД;

- претовареност и тежест на служителите на ОЗД за издаване на направления, качествена работа по случаи;

- предразсъдъци и недоверие към НПО;

- неразбиране на социалната дейност, непознаване на социалните услуги, неинформираност и неангажираност на родителите и изобщо липса на ангажираност на бизнеса и гражданите в социалната сфера;

- трудно осъществима или почти невъзможна координация със здравна и образователна система /те не познават, не разбират, а често и не признават социалната работа/;

- липса на квалифицирани кадри, поради ниско заплащане в сектора;

- сериозна административна тежест и почти пълна липса на дигитални инструменти за работа в социалната сфера и работата по случаи;

- трудности при оценка на ефективността на социалните услуги и липса на измерване на дългосрочното въздействие;

- недостатъчен брой качествени приемни и осиновителни семейства;

- стигма и предразсъдъци в обществото спрямо децата и семействата от ромски произход.

Изоставащи са мерките и дейностите по превенция на семейните кризи. Законът и политиките дават насоки основно за действие едва на ниво интервенция.

Изключително negliжиране на Приемната грижа.

Неадекватни финансови стандарти за ЦНСТ за потребители от възрастова група 3-7 г., които са също потребители в невъзможност за самообслужване.

Липса на грижа и възможности за настаняване в семейна среда на деца с психически и поведенчески проблеми.

Обобщено:

Превенция на раздялата на деца от семействата им: Необходими са по-ефективни мерки за предотвратяване на изоставянето или извеждането на деца от родните им домове поради липса на родителски капацитет или икономически причини.

Подобряване на социалната подкрепа: Съществува нужда от по-адекватни държавни политики за подкрепа на децата и семействата в риск, включително осигуряване на достъп до качествени социални услуги.

Намаляване на детската бедност: Приоритет е намаляването на броя на децата в риск от бедност или социално изключване чрез подобряване достъпа до образование, здравеопазване, детски грижи, подходящо жилище и пълноценно хранене.

Неадекватни финансови стандарти за ЦНСТ за потребители от възрастова група 3-7 г., които са също потребители в невъзможност за самообслужване.

Липса на грижа и възможности за настаняване в семейна среда на деца с психически и поведенчески проблеми.

Рискове пред правата на децата в ранна възраст:

1. Бедност и социално изключване – нивата са устойчиво по-високи от средните за ЕС. Двугодишният доклад на правителството 2022-2023 за изпълнение на Европейската детска гаранция отбелязва покачване на детската бедност с 1.7 процентни пункта през 2023.

2. Раздяла на детето от родното семейство и настаняване извън семейна среда (в резидентна услуга). Превенцията на раздялата е неефективна – бедността продължава да

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

бъде водещ фактор за раздялата. Същевременно, броят на приемните родители и децата, настанени в приемна грижа, намалява с всяка следваща година.

3. Насилие над деца – данните от проучването на Уницеф през 2021 г. показват сравнително високи нива на толерантност към определени форми на насилие над деца (напр. удряне на шамар) както сред родители, така и сред специалисти, работещи с деца.

4. Ограничен достъп на децата до 3 годишна възраст, особено най-уязвимите, до детски ясли – обхватът на деца в детски ясли към 12.2023г. е 17.9% по данни на НСИ, при средна стойност за ЕС 37.5%.

5. Невъзможност за пълноценно включване на деца с трудности в развитието и увреждания в детски ясли и детски градини поради липса на приобщаваща среда – недостиг на специалисти и неподходяща архитектурна среда. Детските ясли дори не попадат в обхвата на приобщаващата политика (за разлика от детските градини).

6. Липса на системен подход за ранно идентифициране на проблеми в развитието и ранна интервенция – няма стандарт за качество, финансов стандарт, услугите за ранна интервенция не покриват най-критичната възраст за ранна интервенция 0-3 г.

7. Липса на универсални услуги за подкрепа на семействата за отглеждане на деца 0-3 г. (няма национален модел на патронажна грижа).

Какви предложения могат да се направят към Стратегията за корпоративна социална отговорност 2019- 2023 г. с оглед разработването на нова стратегия, която да включва дейности, специално насочени към правата на децата?

Включване на детските права като приоритет в КСО стратегията чрез приемане на стандарти за бизнеса (по пример на UNICEF, Save the Children и The Global Compact – Children’s Rights and Business Principles);

Социална интеграция и защита на деца в уязвимо положение – реализиране на КСО програми, с фокус върху подкрепата и развитието на деца в ЦНСТ, приемна грижа, с увреждания и трудности в развитието

Здравеопазване и благосъстояние – подкрепа към детското здравеопазване чрез финансиране на болници, детски отделения, обмяна на опит и повишаване на капацитета на работещите в сферата;

Насърчаване на доброволчеството сред служителите с фокус върху дейности с деца и семейства – менторски програми, организиране на спортни и социализиращи събития и др.

Отговорен маркетинг– избягване на рекламни/маркетинг стратегии, които манипулират детската аудитория.

Основни препоръки:

1. Да бъде ратифициран Третият факултативен протокол към Конвенцията на ООН за правата на децата.
2. Да се въведе механизъм за включване на децата в разработване и изпълнение на политиките и програмите по изпълнение на Програмата за устойчиво развитие 2030 г.
3. Да бъде приета Национална стратегия за детето.
4. Да се разработи специална процедура за оценка на въздействието върху правата на детето за всяка политика, нормативна уредба и административно решение, свързано с децата.
5. Да се създаде механизъм за наблюдение и оценка на адекватността, ефикасността и справедливостта на разпределението на ресурсите, предназначени за прилагането на Конвенцията и протоколите към нея.
6. Подобряване на събирането на данни, които да обхващат всички области на Конвенцията.
7. Гарантиране на достъп на всички деца до независими механизми за подаване на жалби в училищата, местата за задържане и лишаване от свобода, резидентните услуги, приемните семейства.
8. Създаване на механизми за мониторинг на качеството на приобщаващото образование и гарантиране, че децата със специални образователни потребности са признати за целева група от Националния инспекторат по образование, като по този начин приобщаващото образование се подчинява на стандарти за осигуряване на качеството.
9. Разработване на целенасочени мерки за справяне с проблема за висок процент на отпадане на деца с увреждания от образователната система и гарантиране на правото на всички невербални деца и деца със специални нужди на приобщаващо образование в масовите училища.
10. Осигуряване на системно и задължително обучение по правата на детето, Конвенцията на ООН и факултативните протоколи за всички професионалисти, работещи с деца, и въвеждане на специални часове в специалности на висшето образование.
11. Да се приложат системни реформи в областите на детското правосъдие, защитата на децата в неравностойно положение, вкл. роми, бежанци, мигранти и др.
12. Да се предприемат конкретни мерки за предотвратяване и осъждане на речта на омразата, както и ефективно разследване на конкретни случаи.
13. Подобряване на координацията в работата на институциите в прилагането на Координационния механизъм за непридружените деца бежанци и припознаването на Механизма като работещ инструмент със задължителен характер. Да се насърчи подписването на КМ от всички участници в процеса.
14. Установяването на модел и практики за настаняването на непридружените деца – чужди граждани, в социални услуги за деца, както и прилагане на холистичен метод за подкрепа, отразяващ техните специфични нужди.

V. КОНВЕНЦИЯ НА ООН ПРОТИВ ИЗТЕЗАНИЯТА И ДРУГИ ФОРМИ НА ЖЕСТОКО, НЕЧОВЕШКО ИЛИ УНИЗИТЕЛНО ОТНАСЯНЕ ИЛИ НАКАЗАНИЕ

Конвенцията на ООН против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание (Конвенцията) е приета от Общото събрание на 10 декември 1984 г. и влиза в сила на 26 юни 1987 година.

Конвенцията е най-значимият международен договор в областта на правата на човека, който настоява за всеобщото премахване на изтезанията и с който завършва процесът на кодифициране на борбата срещу прилагането на изтезания.

Основната идея на Конвенцията е да обедини държавите в борбата им срещу изтезанията, като бъдат предприети положителни действия за предотвратяването им както на национално, така и на международно равнище. По-конкретно, Конвенцията изисква от държавите – страни по нея, да криминализират изтезанието като форма на престъпление в националното си законодателство. В допълнение към това с Конвенцията се въвежда международен механизъм за наблюдение на изпълнението на нейните разпоредби – Комитета на ООН срещу изтезанията.

Конвенцията въвежда два типа задължения към държавите – положителни и отрицателни. Отрицателните задължения изискват всяка държава да се въздържа от всички форми на малтретиране. **Всички деяния, съдържащи белезите на изтезания, следва да бъдат криминализирани и преследвани като престъпления във вътрешното право на всяка държава.**

Положителните задължения са свързани с предприемането на конкретни мерки по предотвратяване на изтезанията (законодателни, административни, съдебни, осигуряване на обучение за персонала в местата за лишаване от свобода или други). В случаите, когато се е стигнало до нарушение на забраната за изтезания, държавите следва да гарантират, че жертвите са справедливо и адекватно обезщетени.

На 18 декември 2002 г. Общото събрание на ООН приема Факултативния протокол към Конвенцията. Целта на Факултативния протокол, в сила от 22 юни 2006 г., е да се засили защитата на лишените от свобода лица срещу изтезания и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание и да бъде създадена превантивна система. Един от елементите на превантивната система е **създаването и поддържането на независим национален превантивен механизъм (НПМ)** за предотвратяване на изтезанията и малтретирането на национално равнище.

С измененията и допълненията в Закона за омбудсмана през 2012 г. омбудсманът на Република България започва да изпълнява функциите на Национален превантивен механизъм в съответствие с Факултативния протокол към Конвенцията. В тази си роля омбудсманът извършва ежегоден мониторинг на местата за изтърпяване на наказанието „лишаване от свобода“ към Министерството на правосъдието, местата за задържане на лица в структурите на Министерството на вътрешните работи (МВР), специалните домове за настаняване на чужденци към Дирекция „Миграция“ и регистрационно-приемателните центрове на Държавната агенция за бежанците към Министерския съвет, резидентните социални услуги за деца и пълнолетни лица, държавните психиатрични болници.

Основните препоръки, отправени от Комитета срещу изтезанията в рамките на VI периодичен доклад, продължават да бъдат валидни и през 2024 г.

Комитетът отбелязва, че **в българското законодателство не се съдържа легална дефиниция на „изтезание“** по смисъла на чл. 1 от Конвенцията. Съгласно посочената разпоредба под изтезание следва да се разбира **всяко действие, с което умишлено се причинява силно физическо или психическо страдание или болка на**

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

дадено лице, за да се получат от него или от трето лице сведения или признания, за да бъде то наказано за действие, което то или трето лице е извършило или в извършването на което е заподозряно, или по каквато и да е причина, основаваща се на каквато и да е дискриминация, когато такава болка или страдание се причинява от длъжностно лице или друго официално действащо лице или по негово подстрекателство или с негово явно или мълчаливо съгласие.

През 2023 година омбудсманът внесе предложение в Народното събрание за изменение и допълнение в Наказателния кодекс, с което да бъдат криминализирани деяния, които имат характеристиките на изтезание чрез въвеждането на нов състав на престъпление. Основният състав на предлаганата редакция предвижда наказуемост за деяния, при които едно лице съзнателно използва спрямо друго сила или му причинява физическо страдание или болка по начин или със средства, които явно унижават човешкото достойнство на пострадалия, потискат го, предизвикват у него силен стрес, душевна болка или чувство на малоценност, безпомощност или страх, или поставя другиму в положение или го държи в положение, което явно унижава човешкото достойнство на пострадалия, потиска го, предизвиква у него силен стрес, душевна болка или чувство на малоценност, безпомощност или страх. Предвидени са и по-тежко наказуеми състави в случаите, когато деянието е било извършено от длъжностно лице при или по повод изпълнение на службата или на функцията му или с неговото явно или мълчаливо съгласие; по отношение на бременна жена, на малолетно или непълнолетно лице или на повече от едно лице; по начин, особено мъчителен за пострадалия; при условията на домашно насилие. **За да отговори на обществените нагласи, Народното събрание включи в Наказателния кодекс нова разпоредба за криминализиране на престъплението „изтезание“, макар и при стеснен (спрямо предложението на омбудсмана) обхват на съставомерност на наказуемото деяние от обективна и субективна страна. По-специално приетият от българския законодателен орган състав на престъпление по чл. 144б, ал. 1 НК гласи, че който чрез сила, заплашване или по друг начин изтезва друго, за да даде той или друго лице сведение или признание, за да бъде наказан за деяние, което той или друг е извършил или се подозира, че е извършил, се наказва за изтезание с лишаване от свобода с една до шест години, ако не подлежи на по-тежко наказание, а когато деянието е извършено от длъжностно лице при или по повод изпълнение на службата му, наказанието е лишаване от свобода от две до осем години.**

На следващо място, Комитетът обръща внимание на проблемите с 24-часовото задържане. Българската държава следва да гарантира, че всички основни правни гаранции на задържаните лица са гарантирани на практика, а не само в закона.

На всеки задържан трябва да се осигури достъп до адвокат от самото начало на задържането. Комитетът изразява своята загриженост, че в голяма част от случаите задържаните нямат достъп до адвокат от самото начало на наказателното производство срещу тях, а дори да имат осигурен адвокат по време на 24-часовото задържане, срещите протичат в присъствието на полицейски служител. Друг проблем е, че много често арестуваните лица не са информирани за своите права. Медицинските прегледи често се извършват в следствените арести и не се отразяват в медицинските документи.

През 2024 година омбудсманът извърши девет проверки в помещения за настаняване на задържани лица в системата на Министерството на вътрешните работи. Материално-битовите условия в местата за задържане продължават да бъдат незадоволителни, със слаб достъп до дневна светлина и амортизирана материална база.

Като положителна промяна може да се отбележат въведените изменения в Инструкция № 81213-78 от 24 януари 2015 г. за реда за осъществяване на задържане,

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

оборудването на помещенията за настаняване на задържани лица и реда в тях в Министерството на вътрешните работи, с които бе изпълнена препоръката на омбудсмана за **задължително участие на адвокат, когато задържаното лице е непълнолетно.**

Омбудсманът като НПМ отчита като положителна промяна и това, че във всички проверени помещения на видно място е поставен телефонът на Националното бюро за правна помощ, както и актуален списък на дежурните адвокати към съответната колегия, с което да се гарантира правото на защита на задържаните.

На следващо място, Комитетът отбелязва проблема с прекомерната употреба на сила (особено в затворите в София и Бургас), както и в полицейските управления за задържане. Комитетът констатира и лошите условия в местата за лишаване от свобода, като конкретно посочва проблемите, свързани с инфраструктурата, пренаселеността, липсата на хигиена и подходящи канализационни съоръжения, недостатъчен достъп до вода, неадекватно отопление, както и липсата на обучен персонал. Комитетът акцентира върху проблемите с медицинското обслужване в затворите, по-конкретно: **недостиг на медицински персонал; затруднен достъп до лекарства; незадоволително качество на медицинските прегледи; ограничен достъп до психиатрична помощ; липса на специални грижи по отношение на лишените от свобода с физически и/или умствени увреждания; липса на мерки за справяне с широко разпространената употреба на наркотици и свързаните с нея проблеми като ХИВ и хепатит.**

През 2024 година омбудсманът в качеството си на НПМ извърши планирани проверки в пет затвора (Затвор Пазарджик, Затвор Плевен, Затвор Сливен, Затвор Стара Загора и Затвор Пловдив), седем затворнически общежития (пет от открит тип и два от смесен тип), един поправителен дом (Поправителния дом за непълнолетни девойки към Затвора Сливен), както и в осем следствени ареста (арестите в Елхово, Хасково, Свиленград, Пазарджик, „Г. М. Димитров“, „Векилски“, Сливен и Стара Загора). По постъпили сигнали омбудсманът извърши четири внезапни проверки в затвори, затворнически общежития, поправителни домове и следствени арести: Затвор Плевен, Затвор Бургас, и три внезапни проверки в Софийския централен затвор, една от които в Специализираната болница за активно лечение на лишените от свобода.

В хода на извършените проверки бяха констатирани **системни дефицити при медицинското обслужване на лишените от свобода; продължаващи проблеми с амортизиран, силно остарял и хигиенно ненадежден постелъчен инвентар; наличието на вредители в местата за лишаване от свобода и др.**

Основни препоръки, отправяни от омбудсмана през 2024 година във връзка със системните проблеми в затворите, са:

- да бъдат предприети мерки за трайно справяне с проблема с дървениците и хлебарките в местата за лишаване от свобода;
- да бъде увеличен бюджетът за училищата при местата за лишаване от свобода, тъй като обучението и образованието на лишените от свобода е важна част от поправителния процес и последващата реинтеграция в обществото;
- да бъдат продължени усилията и потърсени нови възможности за осигуряване на по-продължително присъствие на медицински специалисти в местата за лишаване от свобода;
- да бъде създаден ред за заплащане на лекарствените продукти със средства на затворите при констатирана липса на постъпление в личната сметка на лишените от свобода;
- лишени от свобода с установени психически разстройства да бъдат настанявани в подходяща медицинска среда под наблюдение на квалифицирани специалисти.

Друга важна тема, отразена в доклада на Комитета, е свързана с **проблемите на социалните институции**. Комитетът изразява своята загриженост, че лицата с умствени и психо-социални увреждания в държавни и общински медицински институции продължават да бъдат с ограничена дееспособност и липсват адекватни процесуални и материално-правни гаранции за защита. В доклада на Комитета е отразена и **липсата на достатъчен независим мониторинг** на този тип институции, както и отдалечените райони, в които се намират домовете. Комитетът засяга и проблема с **прекомерната употреба на медикаменти за ограничаване на движенията**, насилствено прилагане на необратими психиатрични терапии, както и насилието сред пациентите, вкл. самонараняването. На следващо място, Комитетът обръща внимание на изключително лошите **материално-битови условия** в някои институции, които са равностойни на нечовешко и унижително третиране (лоша хигиена, лош достъп до санитарни помещения и други).

През 2024 г. омбудсманът е извършил общо **17 проверки в психиатрични заведения и центрове за резидентни социални услуги**. С особена острота се постави въпросът за защита правата на лицата с психични заболявания. Омбудсманът на Република България, в изпълнение на функциите си на Национален превантивен механизъм, извършва ежегоден мониторинг на държавните психиатрични болници (ДПБ), в центровете за психично здраве (ЦПЗ) и в социални заведения за лица с психични разстройства. По смисъла на Конвенцията **държавните психиатрични болници са места за лишаване от свобода**, тъй като част от пациентите са настанени със съдебни решения и не могат доброволно да ги напускат. Затова с особено внимание омбудсманът като НПМ следи за недопускане на изтезания и други форми на нечовешко или унижително отношение в тези места.

При извършените проверки омбудсманът констатира системни проблеми в ДПБ, несъвместими с основните стандарти за защита от изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание като:

- унижителни материално-битови условия на живот в държавните психиатрични болници;
- хронично недохранване на пациентите поради сгрешен модел на финансиране;
- влошено качество на медицинската грижа поради липса на кадрово обезпечаване и устойчива политика за преодоляването му;
- липса на социални услуги, които да спомогнат за реинтеграция на пациентите в ДПБ.

Във връзка с прекомерната употреба на ограничителни мерки омбудсманът като НПМ препоръча на Министерството на здравеопазването да преразгледа Наредба № 1 от 28 юни 2005 г. за реда за прилагане на мерки за временно физическо ограничаване при пациенти с установени психични разстройства и да изготви протокол за прилагане на принудителните мерки „имобилизация“ и „изолация“, в който ясно да е отбелязано с каква продължителност и колко често могат да бъдат изолирани и фиксирани пациентите за период от 24 часа, както и да се конкретизират основанията, при които се прилагат тези мерки.

На следващо място, Комитетът обръща внимание и на проблемите, свързани с положението на лицата, търсещи закрила и мигрантите. Комитетът подчертава, че държавите страни по Конвенцията следва да гарантират, че лицата, търсещи международна закрила, не са подложени на произволно задържане, следва да бъде осигурен съдебен контрол върху задържането, както и да бъдат предвидени алтернативи на задържането. Друг основен проблем, посочен в доклада на Комитета, е регистрирането на непридружени деца като „придружени“ от възрастни, с които не са свързани. Комитетът обръща внимание на необходимостта да бъдат подобрени

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

материалните условия в приемните центрове, за да се осигури адекватен стандарт на живот, както и да се намали пренаселеността в центровете за задържане на мигранти, по-специално – в СДВНЧ – София, и СДВНЧ – Любимец.

В качеството си на Национален превантивен механизъм омбудсманът извършва проверки в **специалните домове за временно настаняване на чужденци (СДВНЧ)** към Министерството на вътрешните работи и в центровете за настаняване на бежанци към Държавната агенция за бежанците при Министерския съвет (ДАБ при МС). Основен акцент при всяка проверка е оценка на **условията, при които живеят непридружените малолетни и непълнолетни лица и предоставяните форми на подкрепа**. Проверките през 2024 г. констатира **голям брой непридружени малолетни и непълнолетни лица**. Продължава да е актуална препоръката на омбудсмана за необходимостта от въвеждането на системна политика за закрила и интегриране на непридружените деца.

Съгласно Закона за чужденците в Република България (ЗЧРБ) през 2024 г. омбудсманът извърши мониторинг върху изпълнението на 33 принудителни административни мерки по връщане до страна на произход, страна на транзитно преминаване или трета страна и експулсиране. Наблюдаващите екипи установиха системни проблеми при проверката на личните дела на чужденците:

- непълно комплектуване на документацията, особено по отношение обжалването на заповеди за налагане на принудителни административни мерки;
- липсващи доказателства, че чуждите граждани са запознати със съдържанието на издадените им заповеди за налагане на принудителни административни мерки, както и с правото им да ги обжалват по реда на Административнопроцесуалния кодекс;
- липсата на доказателства, че настанените в СДВНЧ чужди граждани са запознати с правото им да получат правна помощ и че са се срещали с адвокати, които са ги консултирали и запознали с техните права и правни възможности.

Предвид продължаващия военен конфликт в Украйна омбудсманът в качеството си на НПМ стриктно следи за спазването на правата на лицата, получили временна закрила. През 2023 година с писмо до Народното събрание омбудсманът изрази своята подкрепа към направеното предложение от страна на народните представители да бъде извършено проучване на нуждите, социалния и финансовия статус на разселените лица от Украйна, на базата на което да бъдат дефинирани различни групи нуждаещи се, за които да се изготви специализиран механизъм за подкрепа. Въвеждането на подобен механизъм е от изключително значение, доколкото би спомогнал за трайното и устойчиво интегриране в българското общество на уязвимите групи лица и би улеснил достъпа им до редица социални услуги и медицински грижи.

VI. КОНВЕНЦИЯ ЗА ПРЕМАХВАНЕ НА ВСИЧКИ ФОРМИ НА ДИСКРИМИНАЦИЯ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ЖЕНИТЕ

„Преодоляването на разликата в заплащането на жените и мъжете може да даде тласък на световната икономика в размер на 7 трилиона щатски долара. [...] Нито една държава не е постигнала равенство между половете. [...] Дори самото понятие за равенство между половете се поставя под въпрос. [...] Възраждащото се насилие над жени, дискриминацията и женомразството нямат място в нашия свят... това е огромен провал и проблем не само за жените и момичетата, но и за всички. [...]“ - Изказване на Фолкер Тюрк, Върховния комисар на ООН по правата на човека на 58-та сесия на Съвета на ООН по правата на човека на 25.02.2025 г.

Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените (CEDAW) е приета от ООН през 1979 г. и е в сила за България от 1982 г. С приемането ѝ страната ни се задължава: да включи принципа на равнопоставяне на мъжете и жените в Конституцията на Република България или друго съответно законодателство; да приеме съответни законодателни и други мерки, забраняващи всякаква дискриминация по отношение на жените; да установи юридическа защита на правата на жените на равна основа с мъжете и да осигури с помощта на съдилищата и други държавни органи ефективна защита на жените срещу всеки акт на дискриминация и др.

Тъй като правата на човека са взаимносвързани, неделими и взаимозависими, дискриминацията по полов признак неизменно влияе на всички останали права. Равнопоставеността на жените и мъжете е важна за постигане на националните цели за по-високи икономически растеж и заетост, равни възможности и социално сближаване.

В изпълнение на поетите международни и европейски ангажменти в българското законодателство е въведен принципът на равенството. За омбудсмана действащият Закон за равнопоставеност на жените и мъжете (ЗРЖМ) от 2016 г. продължава да бъде по-скоро формален, декларативен и слабо разпознаваем сред обществото, без значим практически ефект.

Република България разполага и с Национален координационен механизъм по правата на човека, който формално позволява мониторинга на международните стандарти, включително Конвенцията. Въпреки това, механизмът не може да компенсира липсата на ефективно прилагане на правата на жените и все още съществуващи стереотипи, базирани на пола, както и разлики в: заетостта на жените и мъжете; в размера на получаваните възнаграждения и пенсиите; във вземането на решения; разпределението на домакинските задължения и грижите за зависими членове на семейството; както и регулярно присъстващи в медиите случаи на тежки и шокиращи форми на домашно насилие, нерядко с фатален край.

Държавната политика по равнопоставеност се определя от Министерския съвет чрез Националния съвет по равнопоставеност на жените и мъжете. Той е председателстван от министъра на труда и социалната политика и включва институции, социални партньори, организации на гражданското общество, като през 2024 г. функциите му остават непроменени. Според отговор на Министерството на труда и социалната политика (МТСП), в централните органи и на местно ниво във всички 28 областни администрации има координатори по равнопоставеност.

В съответствие със ЗРЖМ, основен стратегически документ е **Националната стратегия за насърчаване на равнопоставеността на жените и мъжете 2021-2030 г.**, приета на 30 декември 2020 г. Съгласно нея е разработен **Националният план за действие за насърчаване на равнопоставеността на жените и мъжете за периода 2023-2024 г.** (Националният план за действие 2023 г. - 2024 г.). Този план цели

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

провеждането на **единната политика по равнопоставеност на жените и мъжете в пет приоритетни области**: равнопоставеност на пазара на труда и равна степен на икономическа независимост; намаляване на разликите по пол в заплащането и доходите; насърчаване на равнопоставеността в процесите на взимане на решения; борба с насилието и защита и подкрепа на жертвите; и преодоляване на стереотипите по пол в различни сфери на обществения живот и сексизма.

В **Националния план за действие 2023 г. - 2024 г.** са заложени мерки за по-добро съвместяване на професионалния и личния живот и за предоставяне на заетост на безработни лица чрез осигуряване на възможности за полагане на грижи за деца, насърчаване на работодателите да наемат на работа безработни лица, развитие на уменията на безработни жени чрез професионално обучение за повишаване участието им на пазара на труда и др. Включени са мерки, насочени към намаляване на разликите по пол в доходите и за насърчаване на равна степен на икономическа независимост. Като се отчита важността на борбата с насилието се предвиждат мерки за предоставяне на социални услуги на жертви на насилие. За преодоляване на съществуващите стереотипи по пол в различните сфери на обществения живот са заложени мерки за повишаване на информираността, медиен мониторинг и др. Планът е отворен документ, като изпълняващите го могат да изпълняват допълнителни мерки за насърчаване на равнопоставеността. **Отчитането се извършва чрез ежегоден Доклад по равнопоставеността на жените и мъжете в България, който за 2023 г. бе публикуван за обществено обсъждане на 25.07.2024 г. за срок от 1 месец.³⁹ Макар към 05.03.2025 г. да няма налични публични данни за резултатите по Националния план за действие за 2024 г., които да подпомагат информирано обществено обсъждане на следващия, проекта на Националния план за действие 2025 г. - 2026 г. е вече изготвен и със срок за обществено обсъждане до 04.03.2025 г.**

Същевременно при мерките за защита от домашно насилие са налице сериозни забавяния. **Националният съвет за превенция и защита от домашното насилие (НСПЗДН)** разработва **Координационен механизъм за помощ и подкрепа на жертвите (чл. 66, ал. 1, т. 6 от ЗЗДН)**. Той *„урежда основните процедури на взаимодействие между органите на изпълнителната власт, органите на местното самоуправление и местната администрация и юридическите лица, които осъществяват дейности по превенция и защита от домашното насилие“* по реда на ЗЗДН. Макар да е предвидено Координационният механизъм, осигуряващ междуинституционално взаимодействие при домашно насилие, да функционира от януари 2024 г., **в края на 2024 г. той още не е приет**. На 23.12.2024 г. проектът за Решение на МС за приемане на Координационния механизъм е изпратено за междуведомствено съгласуване. Успоредно с това е публикуван за обществено обсъждане. **Притеснителна е тенденцията за публикуване за обществено обсъждане на документи за минималния срок от 14 дни в непосредствена близост до празнични периоди**. Министерски съвет посочва, че именно *„поради обществената значимост на темата за превенция и защита от домашно насилие“*, проектът за Решение на МС за приемане на Координационния механизъм е със срок от 14 дни (от 23.12.2024 г. до 06.01.2025 г.). В отговора се посочва също, че предвид необходимостта от обсъждане от **Националният съвет за превенция и защита от домашното насилие** (Националният съвет) на постъпили предложения и коментари, проектът ще бъде обсъден и изпратен повторно, както за междуведомствено съгласуване, така и за обществено обсъждане – този път за срок от 30 дни. МВР посочва забавянето на Координационния механизъм като основна пречка при превенция на и защита от домашно насилие.

³⁹ <https://www.mlsp.government.bg/uploads/41/test/za-ravnopostavenost-na-zhenite-i-mzhete-za-2023-g.pdf>

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Паралелно се изгражда **Национална информационна система за превенция и защита от домашното насилие (чл. 6б, ал. 1, т. 6 от ЗЗДН и в чл. 54 от Правилника за прилагане на ЗЗДН)**. Законодателят е предвидил тя да бъде изградена до август 2024 г., но от отговор на Министерски съвет става ясно, че заявката за **изграждането ѝ** е подадена на 16.01.2025 г. като срокът за изграждане е 14 месеца, т.е. до **16.03.2026 г.** Макар да се посочват множество разнородни причини за това забавяне, **без такава информационна система държавната статистика за домашно насилие няма как да бъде пълна, а държавната политика при борбата с насилието няма как да бъде цялостна и навременна.** На въпрос дали има наличен анализ на тенденции по статистически данни по категориите в чл. 65 от Правилника за прилагане на ЗЗДН, Министерски съвет отговоря, че председателят на Националния съвет ще представи ежегоден доклад за дейността пред Министерския съвет, който към 04.03.2025 г. още се очаква. Липсата на такъв доклад се посочва и като причина за невъзможност да се посочи броя административните области в страната, в които има консултативен център за лица, пострадали от домашно насилие и защитено жилище, както и колко административни области с районно деление има най-малко три защитени жилища и най-малко три консултативни центъра (изисквания на чл. 28, ал. 1, т.1 и 2, както и чл. 35 от Правилника за прилагане на ЗЗДН) към 31.12.2024 г., както и какви мерки са заложили за 2025 г. за устойчивост на наличността на достатъчно действащи специализирани социални услуги. Макар **Националната стратегия за насърчаване на равнопоставеността на жените и мъжете 2021-2030 г.** да отчита необходимостта от мерки свързани с предоставянето на социални услуги на жертви на насилие и **Националния план за действие 2023 г. - 2024 г.** да ги е предвиждал, тези суми търпят забавяния в отпускането и остават прекалено ниски, за да се постигне устойчивостта и ефективността им. По данни от 27.02.2025 г. в проектобюджета за 2025 г. са заложили **450 000 лева за специализирани услуги по ЗЗДН, т.е. средно по 37 500 лв. /месец за цялата страна.**

Без действащ национален координационен механизъм, без национална информационна система и без навременно оповестяване и проследяване на резултатите от заложените мерки в ежегодните планове преди приемането на нови, **целта на Националната стратегия за насърчаване на равнопоставеността на жените и мъжете 2021-2030 г. (основен стратегически документ) да осигури фактическа равнопоставеност чрез единна, последователна и устойчива държавна политика няма как да бъде реализирана.**

Безспорно, жертви на домашно насилие са и мъже, които в допълнение срещат стереотипни ограничения и социална стигма при сезиране на компетентните органи. Специфичните проблеми на мъжете, които сигнализират за домашно насилие над тях следва да се разглеждат сериозно. Въпреки това, **значително по-често от домашно насилие страдат жени,** особено при случаи с фатален край. За 2024 г. според *spasena.bg* има поне 20 случая на медийно отразени убийства на жени чрез насилие. По данни на МВР⁴⁰ от постъпилите сигнали, през 2024 г. в районните управления са получени 5252 заповеди за защита (18% увеличение спрямо 4429 за 2023 г.). През 2024 г. пострадали лица - жени са 68% (66% за 2023 г.) от общия брой пострадали лица, а децата са 25% (24% за 2023 г.) от общия брой пострадали лица. Също така, според МВР при постъпилите сигнали, с 16% се е увеличил броят на пострадали мъже в сравнение с 2023 г. Същевременно, за 2023 г. мъжете са 89% от общия брой извършители на домашно насилие.

На въпрос относно предприетите действия през 2024 г. МВР посочва Методически указания за действията на служителите по ЗЗДН от 02.02.2024 г. Те описват

⁴⁰ [Получени заповеди за защита](https://mvr.bg/gdnp) в раздел „Домашно насилие - Статистика“ на <https://mvr.bg/gdnp>.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

взаимодействието и действията и на всички ангажирани служители⁴¹ и разписват и индивидуалната превенция, която трябва да се осъществява както към жертвата на домашно насилие, така и към извършителя, с цел да се избегне вторична виктимизация и да се предотврати извършването на други деяния. В тях е залегнал и **Алгоритъм за оценка на риска при разпознаване на случаи на домашно насилие**, с приложени протоколи (въпросници) към него (чл. 6г, ал.2, т.1б от ЗЗДН).

Съгласно Методическите указания, полицейските служители, изпратени за проверка на сигнал за домашно насилие, **предприемат действия за отделяне на пострадалото лице от извършителя, като провеждат беседи с двете страни поотделно**. Те **изготвят доклад** за посетен сигнал на домашно насилие (Приложение № 1 от Методическите указания) и **попълват въпросник** (Приложение № 2) за потвърждаване или отхвърляне наличието на домашно насилие. При потвърждаване, се **активира протокол-процедура** (Приложение № 3), **чрез който разясняват на пострадалото лице правата му по ЗЗДН**, като своевременно го уведомяват, че при престъпление от общ характер **наказателното преследване се води от компетентните органи, независимо дали пострадалото лице желае това**. **Лицето се насочва към специализирани услуги** и се съветва при нужда, незабавно да се свърже с оператор за спешни повиквания на тел. 112. **По отношение на извършителя на домашно насилие, се съставя протокол за предупреждение** (чл. 65 от ЗМВР).

Когато лицето лично се яви в структурите на МВР, или е получен сигнал от други източници за лице, пострадало от домашно насилие, след регистрирането на сигнала, се попълва въпросник за оценка на риска (Приложение № 4 и № 5).

При случаите, в които има издадена заповед за защита от съответния Районен съд, с наложени мерки за защита, полицейският служител, **в срок до 7 дни, провежда беседа с извършителя** на домашно насилие, като писмено го предупреждава за спазването на наложените мерки, разяснявайки, че неизпълнението на заповедта за защита е престъпление по чл. 296, ал. 1 от Наказателния кодекс, предвиждащ лишаване от свобода до 3 години **или** глоба до пет хиляди лева, като лицето, нарушило заповедта се задържа незабавно от полицейските служители. В същия срок (7 дни), полицейският служител **беседва с жертвата** на домашно насилие и попълва Въпросника за оценка на риска, целящ да измери степента на риск от увеличаване тежестта на нараняванията или смърт в следващ инцидент на насилие. Той се попълване и от жертвата съгласно нейните преживявания и възприятия по отношение на ситуацията на насилие. **При висок и екстремно висок риск, се предприемат мерки за наблюдение на извършителя**. МВР **няма щатно обособено структурно аналитично звено, което да оценява ефективността и ефикасността на предприетите мерки** за превенция и прилагане на защитата по линия на домашно насилие или по останалите си дейности.

Според Индекса за равенството между половете от 2024 г. (Индекса от 2024 г.)⁴² България е на 17-то място в ЕС по равнопоставеност с 64,5 от общо 100 пункта, спрямо средното за ЕС от 70 пункта (спад с 0,6 пункта спрямо предходни данни за България). МТСП обяснява тази разлика с аргумента, че Индексът е базиран на данни от

⁴¹ В т.ч. операторите и координаторите в Районните центрове 112 към Дирекция „Национална система 112“, на полицейските служители от ОДЦ/ОДЧ и ДЧ, на полицейските служители, изпратени за проверка на сигнала, на служителите от Дежурната оперативна група, на полицейските служители при лично явяване в структурите на МВР или получен сигнал от други източници за лице, пострадало от домашно насилие и на полицейските органи при получаване на заповед за защита.

⁴² Макар Индекса за равенството между половете от 2024 г. (Индекса от 2024 г.) на Европейския институт за равенство между половете (EIGE) да използва данни за няколко години назад (т.е. данните на Индекса от 2024 г. не винаги са от тази или предходната година), той все пак служи като средство за измерване и онагледяване на тенденции във времето.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

2022 г., когато „се проявяват сериозните икономически и обществени последици от Ковид кризата“ и „военният конфликт в Украйна, породил огромна бежанска криза с последици за всички държави членки на ЕС“. Според МТСП България навакхва изоставането си, тъй като нейната стойност по Индекса се е увеличава по-бързо с течение на времето, намалявайки разликата от средното за ЕС. Според МТСП Индексът от 2024 г. показва положителна тенденция, която трябва да бъде запазена и ускорена.

Индексът от 2024 г. също посочва, че България е с най-нисък резултат в ЕС за областта на достъпа до финансови ресурси и икономическото положение на жените - 66,6 пункта, спрямо средното за ЕС от 83,4 пункта (спад с 0,4 пункта спрямо предходни данни за България). Според МТСП съществена причина е разликата в заплащането и доходите на жените и мъжете, като факторите обуславящи тази разлика са многопластови. Те включват: дисбалансите по пол (феминизиране) на цели сектори (като образование и здравеопазване) и стереотипите по пол относно т.нар. „женски“ и „мъжки“ професии; увеличаващите се нива на заетост на жени в икономически дейности, където заплащането е по-ниско (съответно и с по-нисък размер на социално-осигурителните плащания); липсата на информираност и прозрачност в заплащането; по-кратката продължителност на участие на пазара на труда и по-ниската възраст за пенсиониране; по-големи трудности при включване на пазара на труда; по-честата работа на непълно работно време, полагането на неплатен труд; прекъсвания в кариерата; местоживеенето (в някои географски райони разликите са по-големи); традиционните роли за домакинския труд, грижата за деца и зависими членове в семейството. МТСП описва редица мерки и действия, предприети за справяне с тези предизвикателства. Относно равнопоставеността на пазара на труда, МТСП посочва ролята и значението на колективните трудови договори, както и повишаване осведомеността за разликата в заплащането на жените и мъжете. Според Доклада за равнопоставеността на жените и мъжете в България за 2023 г. **разликата по пол в заплащането през 2022 г. достига 13%**, което показва намаляване на разликата с 1,5% в сравнение с 2015 г. (15,5%) – **подобрене само с 1.5% за 7 години.**

В категорията **“Правомощия и Власт”** на Индекса от 2024 г. за България е отчетен **с най-голям спад (с 3,9 пункта).** МТСП посочва, че показателите означават, че в България жените продължават да бъдат по-слабо представени при вземането на икономически решения. Данните за **участието на жените в политическия живот** се събират редовно - от Съвета за електронни медии за аудио- и аудиовизуалното съдържание по време на изборни кампании, както и от Централната избирателна комисия - сравнителна информация за участието на жените и мъжете. **Наблюдава се спад в броя на жени в политиката.** За последните три състава на Народното събрание разпределението е следното: 24% в 49-о Народно събрание (избори на 02.04.2023 г.); 27% в 50-о Народно събрание (избори за членове на Европейски Парламент и за Народно събрание на 09.06.2024 г.); и 22% в 51-о Народно събрание (избори на 27.10.2024 г.). По данни на ЕП и Европейския институт за равенство между половете, жените членове на Европейския Парламент от България са били 29,4 % (5 от 17) през 2019 г. (при 40,7% средно за ЕС), в сравнение с 23,5% (4 от 17) през 2024 г. (при 38,7% средно за ЕС). В сегашното правителство, стъпило в длъжност на 16.01.2025 г., има 5 % жени (т.е. жена заема 1 от общо 20 позиции).

Относно **участието на жените при вземане на решения**, според Доклада за равнопоставеността на жените и мъжете в България за 2023 г., при „*позиции, заемани от жени на ръководни длъжности на високо ниво*“ процента на **жените членове на бордове на 18,3%** за 2023 г. спрямо 14,8% за 2022 г. По-специално за **управлението на публичните дружества**, до 28.12.2024 г. бе срокът за транспониране на Директива (ЕС) 2022/2381 за подобряване на баланса между половете в управлението на публичните

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

дружества. На 31.12.2024 г. Европейската комисия уведомява България, че започва наказателна процедура поради нетранспониране на директивата в срок. На 20.02.2025 г. на първо четене е приет проект за изменение и допълнение на ЗРЖМ, като предстои да бъде гледан и на второ четене. Законопроектът предвижда **по-слабо представения пол (жени или мъже) да заема не по-малко от 33%** от всички директорски позиции (със и без изпълнителни функции), на управителни и надзорни съвети, както и на съвети на директорите. Законопроектът обхваща единствено публични дружества, регистрирани на фондовата борса. Според МТСП тези дружества установяват стандарти в корпоративното управление и се очаква да повлияят положително върху останалите компании. Предстои да се установи дали това удовлетворява смисъла и целите на Директива (ЕС) 2022/2381 и дали ще има резултат.

Относно постигане на баланс между семейния и професионалния живот, МТСП посочва, че **коефициентът на заетост на жените** (на 15-64 години) с най-малко едно дете под 7 години **нараства ежегодно** от 2020 г. и през **2023 г. е 68,4%** (за сравнение 2020 г. - 59,5%, 2021 г. - 63,3%, 2022 г. - 66,5%), по данни на НСИ. Министерството също изброява редица мерки за подобрене. **Сред тях са: безплатни общински детски градини; насърчаване работодателите да наемат на работа самотни родители (осиновители) и/или майки (осиновителки) с деца до 5-годишна възраст като се финансират се част от разходите за период до 6 месеца - през 2023 г. по условията на мярката по чл. 53а от Закона за насърчаване на заетостта (ЗНЗ) са работили общо 119 лица, от които 94 са майки (осиновителки) с деца до 5-годишна възраст; насърчаване мобилността на безработни лица, завършили образованието си, за наемане на работа в населено място на > 50 км. от населеното място по настоящ адрес чрез предоставяне на до 300 лв. месечно за период < 12 месеца за такси за детски ясли и градини, интернет, наем на жилище - през 2023 г. са обхванати 44 лица, от които 22 са жени; операция "Родители в заетост" по финансираната от ЕС Програма „Развитие на човешките ресурси“, оказваща подкрепа за отглеждането на деца с цел завръщане на родителите им в заетост, като „детегледачи“ могат да бъдат безработни лица, които не получават пенсия за осигурителен стаж и възраст за максимум от 18 месеца или до навършване на 5-годишна/12-годишна възраст на детето/децата - през 2023 г. са включени общо 925 лица. Освен количествени индикатори (колко човека са ползвали мерките), в отговорите на МТСП липсва позоваване на качествени индикатори (напр. удовлетвореност, възможности за подобрене спрямо нуждите на целевите групи).**

По отношение на транспонираната през 2024 г. Директива (ЕС) 2019/1158 относно равновесието между професионалния и личния живот на родителите и лицата, полагащи грижи, МТСП посочва изменения и допълнения в Кодекса на труда, Кодекса за социално осигуряване и Закона за здравното осигуряване. В допълнение, МТСП описва следните мерки: **индивидуално право на бащата (осиновителя) да ползва наведнъж или на части платен отпуск за отглеждане на дете до 8-годишна възраст; право на определен кръг от работници индивидуално да поискат изменение на продължителността и разпределението на работното време** (напр. преминаване към работа от разстояние) за съвместяването на трудовите и семейните задължения. Не са предоставени данни колко човека са се възползвали от тези възможности през 2024 г.

МТСП прилага редица мерки, но остава въпросът кои структурни решения водят до конкретни промени в практиката и кои не, особено при множествени неравенства. Според Доклада за равнопоставеността на жените и мъжете в България за 2023 г. **липса на икономическа независимост, здравословно състояние, принадлежност към малцинствена общност, ранни бракове и раждания, др. могат допълнително да утежнят уязвимостта на жените и момичетата към домашно насилие.** МТСП признава, че гарантиране на правата на жените, включително на жени от ромски

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

произход, жени в селските райони и жени с увреждания, е предпоставка за реализиране на други международни ангажименти на страната. На практика тези групи хора продължават да бъдат маргинализирани.

За съжаление, принципът на равенство между половете продължава да се нарушава и чрез **публични изказвания**, които са сексистки, подбуждащи към омраза, и най-често водят до блокиране на действията за борба с насилието, основано на пола. **Стереотипи, свързани с пола**, са основна причина за неравенството между половете и засягат всички сфери на обществото, вкл. чрез ограничаване възможностите за участие в общественния живот. Спрямо жените стереотипите често ограничават и икономическата независимост.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА. МЕЖДУНАРОДНА ДЕЙНОСТ

Действия на омбудсмана за защита правата и интересите на българските граждани пред международни институции

6 март – Омбудсманът Диана Ковачева представя пред посланиците на страните от ЕС у нас приоритетите в дейността на институцията, като отчита и по-сериозните постижения в работата си като обществен защитник. Срещата е инициирана по покана на посланика на Белгия у нас Н. Пр. Фредерик Мьорис, в рамките на Белгийското председателство на Съвета на ЕС.

Проф. Ковачева запознава дипломатите с най-належащите проблеми, които очакват своите законодателни решения и които биват поставяни от гражданите в техните жалби и сигнали до институцията.

6 март – Среща с депутат – член на Комисията на Европейския парламент по граждански свободи, правосъдие и вътрешни работи (LIBE).

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

5 юни – Среца по искане на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа с експертен екип за наблюдение на предсрочните парламентарни избори на 9 юни, ръководен от г-жа Лусине Бадалян.

10 септември – Среца на институцията на омбудсмана с ръководството на Върховния комисариат за бежанците в България.

16 септември – делегация от Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията (КПИ) проведе среща с началника на кабинета на омбудсмана и представители на Дирекция НПОПСЧ в контекста на посещението им в Република България в периода 16.09-23.09.2024 г.

Поводът за посещението на КПИ е да се проследи напредъка на българската държава по изпълнение на отправени препоръки след визитата на КПИ през 2018 г. във връзка със спазването на правата и предотвратяването на изтезания и лошо отношение спрямо чужденците в СДВНЧ и местата за задържане на Гранична полиция, както и на бежанците в бежанските центрове на ДАБ при МС.

В рамките на проведената среща екипът на НПОПСЧ изложи пред членовете на КПИ констатациите си от извършените планирани и внезапни проверки в посочените обекти. Бяха коментирани основните проблеми, свързани с правата на мигрантите, като незадоволителните условия на живот, липсата на медицински персонал, липсата на преводачи, неспазване на правото на информация на чужденците и случаи на продължителни задържания на лица при невъзможност да бъдат върнати в страната им по произход.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Членовете на КПИ и на НПМ се обединиха около това, че голяма част от проблемите, констатирани и през 2018 г., продължават да са актуални. Въпреки усилията на държавата, основен проблем продължава да бъде слабото финансиране и липсата на цялостна интеграционна политика в страната.

Работна среща с делегация от Комитета за предотвратяване на изтезанията.

Международна дейност и сътрудничество на омбудсмана като Национален превантивен механизъм (НПМ)

- Участие в среща на **29.01.2024г.** в рамките на институцията с представители на Европейската комисия за обмяна на информация и добри практики в сферата на миграцията;
- Среща на **01.02.2024г.** с представител на Европейската агенция за основни права (FRA) по време на която бяха обсъдени основни проблеми по въпросите за спазване правата на бежанците и мигрантите в страната;
- Среща на **12.03.2024 г.** с представители на Европейска агенция за гранична и брегова охрана (ФРОНТЕКС). По време на срещата бяха представени правомощия на омбудсмана като НПМ във връзка с правата на мигрантите и бежанците в страната;
- Участие на **18.03.2024г.** в Третото заседание на Комитета за наблюдение на програмите на Р България по фонд „Вътрешна сигурност“ и Инструмента за финансова подкрепа за управлението на границите и визовата политика за периода 2021-2027 г.;
- Участие на **19.03.2024 г.** в Третото заседание на Комитета за наблюдение на програмата на Р България по фонд „Убежище, миграция и интеграция“ 2021 – 2027 г.;
- Участие в среща на **17.04.2024г.** в институцията на омбудсмана, по време на която бяха обсъдени проблемите на хората с увреждания в страната и възможни начини да бъде подобро функционирането на социалните домове за хора с увреждания;
- Участие в конференция на **18.04.2024г.** на тема "Правата на хората с увреждания - защита от насилие, мониторинг на услугите и водене на стратегически дела" по проект Dis-connected: „Свързани помежду си услуги и програми за превенция на насилието над жени и деца, насочени към хората с увреждания“. В рамките на проекта

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

ще бъде създаден мултидисциплинарен протокол за сътрудничество и реакции при такива случаи с цел подпомагане на компетентните държавни органи, доставчиците на услуги и подкрепящите специалисти в работата им по осъществяване на превенция, ранно идентифициране и защита срещу насилието спрямо жените и децата с психосоциални и/или интелектуални увреждания;

➤ Участие в кръгла маса на **23.04.2024г.** за закрилата на непридружени и разделени деца, търсещи убежище, и деца бежанци, организирана от Агенцията на ООН за бежанците, ВКБООН и Специалният представител на Генералния секретар на Съвета на Европа по въпросите за миграцията и бежанците. Кръглата маса се стреми да идентифицира ангажиментите по отношение на процедурите, насочени към децата, като се съблюдава най-добрият интерес на детето;

➤ Участие на **26.04.2024г.** в конференция по покана на фондация „Глобална инициатива в психиатрията - София“. Фокусът на срещата е ядрото от проблеми в сферата на грижата за хората с психични разстройства и търсенето на смислени и ефективни решения за тяхното преодоляване;

➤ Участие на **30.04.2024г.** в публична дискусия за Годишния доклад на Българския хелзински комитет за правата на човека в България през 2023 година;

➤ Участие на **16.05.2024г.** в откриване на сигурна зона в Регистрационно – приемателен център „Харманли“ към Държавната агенция за бежанците при Министерския съвет по покана на посланика на Швейцария, председателя на ДАБ при МС и председателя на УНИЦЕФ в България;

➤ Участие на **29.05.2024г.** в Национална застъпническа среща с представители на Публичните власти на тема: „Заедно срещу нетолерантността, речта на омразата и престъпленията от предразсъдъци“, организирана от Български хелзински комитет. По време на срещата бяха обсъдени социалните предпоставки за прояви на дискриминация и нетолерантност, както и необходими законодателни изменения и мерки за системно прилагане на действащото законодателство по проблемите на престъпленията от омраза.

➤ Участие на **03.06.2024г.** в дискусия на тема: „Укрепване на трудовите права на Работниците мигранти в България“- *представяне на правно икономически анализ*“, организирана от Център за правна помощ „Глас в България“;

➤ Участие в уъркшоп на **04.06 и 05.06.2024г.**, организиран от Съвета на Европа на тема: „Мониторинг на правата на задържани лица и материално-битови условия в местата за задържане“;

➤ Участие във видеоконферентен разговор на **04.06.2024 г.**, в сградата на МВнР с членовете на Подкомитета на ООН за предотвратяване на изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание. Разговорът се организира по инициатива на Подкомитета, като неговата цел е поддържане на активен диалог с българската страна по изпълнението на направените препоръки, формулирани след посещението на Подкомитета в България през м. октомври 2021 г.;

➤ Участие в работна среща на експертно ниво, организирана от ВКБООН България на **09.07.2024 г.** на тема „Представяне на национален механизъм за спешно реагиране за непридружени и разделени деца в България“;

➤ Участие на **10.07.2024г.** в първо заседание на работна група „Правни въпроси“ за представяне на резултатите от изпълнението на Стратегическата рамка за

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

сътрудничество, както и за обсъждане на новия Пакт за миграция и убежище в Държавната агенция за бежанците при Министерския съвет;

➤ Участие в среща на **11.07.2024г.** в Министерство на вътрешните работи с представители на българските органи, които ще бъдат ангажирани с прилагането на Пакта за миграция и убежище с цел обсъждане на открити въпроси и търсене на подкрепа от ЕК за изпълнението на новите ангажименти;

➤ Участие на **12.07.2024г.** в първа работна среща на експертната група „Връщане“ в Дирекция „Миграция“ при Министерство на вътрешните работи;

➤ Участие на **15.07.2024 г.** в експертна група "Механизъм за мониторинг" към Стратегическата работна група "Управление на миграцията и убежището", ангажирана с подготовката на страната за прилагане на Пакта за миграция и убежище в Министерство на вътрешните работи;

➤ Участие във второ заседание на **31.07.2024 г.** на работната група „Правни въпроси“ в ДАБ при МС;

➤ Участие на **23.08.2024г.** в среща в Главна Дирекция „Гранична полиция“ във връзка с посещение в България на служителя по основни права към Европейската агенция за гранична и брегова охрана - Фронтекс. По време на срещата бяха обсъдени възможностите за сътрудничество в рамките на независимия мониторинг на основните права;

➤ Участие в среща на МВР на **19.09.2024 г.** по повод на посещение на представители на Агенцията на ЕС за основните права (FRA). По време на срещата бяха представени документи, разработени от Агенцията за подпомагане на държавите членки в контекста на подготовката за прилагане на Пакта за миграция и убежище;

➤ Участие в среща, организирана от ВКБООН на **19.09.2024г.** с представители на омбудсмана, на Агенцията на ЕС за основните права и ФРОНТЕКС по време на която беше обсъдена концепцията за създаване на независим механизъм за наблюдение по границите и евентуалната роля на институцията на омбудсмана в него;

➤ Участие в конференция с международно участие на тема „Ролята на сдруженията на магистратите за формиране на правна култура и защита на уязвимите групи“ на **27.09.2024 г.**;

➤ Практически семинар на тема: „Спазване правата на децата- бежанци и мигранти“ на **31 октомври и 1 ноември 2024 г.** по покана на Фондация за достъп до права;

➤ Участие на **12 ноември 2024г.** в четвъртото заседание на Комитета за наблюдение по фонд "Убежище, миграция и интеграция" 2021-2027г.;

➤ Участие на **13.11.2024 г.** в среща с представители на ГДГП - МВР и ЕАГБО.

Основна тема на срещата е финансирането на дейности свързани с националния механизъм за наблюдение на границите и миграцията и получаване на адекватни дялове от фондовете на Европейския съюз, като Фонда за убежище и миграция, Фонда за вътрешни сигурност и Инструмента за управление на границите и визите;

➤ Участие на **14.11.2024 г.** в заседание на междуведомствената работна група за изменение на Закона за омбудсмана и създаване на Независим механизъм за наблюдение на основните права по границите в МВР – София;

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

➤ Участие на **25.11.2024 г.** в първото заседание на Общински съвет по наркотични вещества в сградата на Столична община;

➤ Онлайн участие в среща на Мрежата на НППМ на Югоизточна Европа по покана на Съвета на Австрийския омбудсман, проведена на **28.11** и **29.11.2024 г.** на тема „Условия на задържаните лица“. По време на срещата бяха обсъдени материално-битовите условия, медицинското обслужване и предотвратяването на насилието и подлагането на изтезания в следствените арести. Беше обсъдена необходимостта от приемането на правна уредба за специална закрила на уязвимите групи в арестите - жени, непълнолетни, лица с увреждания и др. В края на срещата въз основа на проведените дискусии бяха приети общи насоки и препоръки за подобряване на условията в следствените арести;

➤ Участие на **05.12.2024 г.** в обучение на тема „Превенция и защита от сексуална експлоатация и злоупотреба“ по покана на УНИЦЕФ България. Основната цел е да се насърчи съвместния подход при предотвратяване и защитата от сексуална експлоатация и злоупотреба като се изгради общо разбиране между УНИЦЕФ и партньорите по темата, повиши се капацитетът на отговорните институции и експерти и се укрепят партньорствата за ефективно прилагане на съвместната рамка на ООН и правителствата за превенция на сексуалната експлоатация и злоупотреба.

На **31.07.2024 г.** в институцията на омбудсмана се проведе среща с експерти от Независима експертна мрежа „Ние“ по повод разработването на методология за извършване на мониторинг на базирано на пола насилие. По време на срещата беше обсъден проблемът с липсата на подходящи институции, в които да се настаняват жертви на домашно насилие, поради което такива лица в немалко случаи се озовават в резидентни социални услуги за хора с увреждания, които по начало не се занимават с тази проблематика. Бяха обсъдени и дефицитите на мониторинга, извършван от Агенцията за качеството на социалните услуги, който се базира основно на документални проверки и фокусът не е върху нарушения на основни човешки права.

ГЛАВА ПЕТА. РЕСУРСИ

I. РАЗХОДИ ПРЕЗ 2024 г.

Омбудсманът на Република България е първостепенен разпоредител с бюджетни средства, които управлява, като спазва и прилага нормите на Закона за публичните финанси, Закона за държавния бюджет, Закона за омбудсмана, Правилника за организацията и дейността на омбудсмана и други нормативни актове, свързани с разходването на публични средства.

В институцията на омбудсмана са разработени и действат Правила за изграждане на системите за финансово управление и контрол. Прилагат се системата на двойния подпис, правилата за достъп до активите и информацията и предварителен контрол за законосъобразност, който се осъществява от финансов контролор. Двойният подпис се полага след проверка на документите преди вземане на решение за поемане на задължение или извършване на разход.

Счетоводната политика на институцията на омбудсмана е разработена и базирана на Закона за счетоводството, Националните счетоводни стандарти, Сметкоплана на бюджетните предприятия, Индивидуалния сметкоплан на институцията и други нормативни актове. От 2017 г. на дълготрайните активи се начислява амортизация, което ще продължи и в бъдеще. Извършена е годишна инвентаризация.

Със Закона за държавния бюджет на омбудсмана на Република България за 2024 г. е утвърден бюджет в размер на 4 669 500 лв. и с ПМС 57/21.03.2024 г. са одобрени капиталови разходи в размер на 24 864 лв.; уточненият план за 2024 г. е 4 694 364 лв.

Отчетените приходи за 2024 г. по съответни параграфи – 844 лв.

Институцията на омбудсмана на Република България в изпълнение на дейността си като висш конституционен орган за застъпничество за правата и свободите на гражданите изразходва средства от държавния бюджет и допълнителните средства за капиталови разходи, като спазва принципите на икономичност и ефективност.

Отчетените разходи за 2024 г. по съответни параграфи – 4 008 535 лв.

Основният ресурс на омбудсмана на Република България е екипът от висококвалифицирани професионалисти. Възнагражденията и осигуровките за персонала са най-съществената част от разходната част от бюджета на институцията.

Разходите за издръжка са за осигуряване дейността на институцията с канцеларски материали, офис оборудване и консумативи, вода, горива, електро- и топлоенергия, телефонни и интернет услуги, поддръжка на хардуер и специализиран софтуер, преводаческа дейност, предпечатна и печатна обработка, текущи ремонти, охрана, командировки, застраховки, други. В значителна степен тези разходи са свързани с договорни ангажменти и задължения със съответните регулярни плащания. Най-голям относителен дял /50,6%/ от „Издръжката“ е делът на разхода за наем на сградата (частна собственост), в която се помещава институцията.

Омбудсманът на Република България членува в различни международни организации, за което извършва и разходи за членски внос – Глобален альянс на националните институции за правата на човека, Международен институт на омбудсманите, Организация на омбудсманите и медиаторите от франкофонията, Европейска мрежа на националните институции за защита правата на човека, Европейска мрежа на омбудсманите за деца.

Платени са дължимите държавни и общински данъци и такси.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Капиталовите разходи като разход за институцията са в размер на 24 864 лв. Надградена е съществуващата „Електронна система за управление работата на администрацията на омбудсмана – 24 864 лв.

Институцията на омбудсмана приключи изпълнението на проект „Електронна система за управление работата на администрацията на омбудсмана“, по приоритетна ос №2 Ефективно и професионално управление в партньорство с гражданското общество и бизнеса“ на Оперативна програма „Добро управление“, заведен под №03-01/18.02.2019 съгласно Административен договор №BG05SFOP001-2.001-0011-C01 за директно предоставяне на безвъзмездна финансова помощ до 30.09.2022 г. През 2024 г. е извършена окончателна верификация и са възстановени 30 061 лв.

Под № 2018-1-1440 (6) 02-01/18.02.2019 г. омбудсманът на Република България стартира Договор по проект „Подкрепа на националните институции по правата на човека при наблюдението на основните права и аспекти на основните права на правовата държава“. Договорът е между институцията на Омбудсмана и Оператора на финансовия механизъм на ЕИП и норвежкия финансов механизъм чрез Фонда за регионално сътрудничество, представляван от ECORIS Polska. Договорът е за 100 процента безвъзмездна помощ. През 2024 г. е приключен. Върнати са неусвоени средства 36 740 лв.

II. ЕКИП

Структура на институцията на националния омбудсман

III. ПРИОРИТЕТИ ЗА 2025 г.

Водещ приоритет за институцията на омбудсмана през 2025 г. е **ефективната защита правата на гражданите чрез устойчиво решение на ключови проблеми с особен акцент върху:**

- ✓ Права на потребителите в отношенията им с монополи;
- ✓ Права на гражданите в отношенията им с частноправни субекти в условията на свръхзадълженост;
- ✓ Права на децата в отношенията им със съдебната система и въвеждане на съвременно детско правосъдие;
- ✓ Права на лицата с психични заболявания.

Специфични приоритети по категории права за 2025 г.

- Застъпничество за правата на уязвими групи за достъп до качествени социални услуги и социална подкрепа;
- Гарантиране на правата на пациентите, осигуряване на равен достъп до медицинска помощ за всички граждани при прилагане на принципите на своевременност, достатъчност и качество;
- Ефективна защита на пенсионните и осигурителни права на българските граждани;
- Осигуряване на равен достъп до образование на деца със СОП;
- Гарантиране на правото на хората с увреждания за достъп до пенсии за инвалидност, гарантиращи правото на достоен живот;
- Подкрепа на младите хора, напускащи резидентна и приемна грижа;
- Подкрепа на децата, чиито родители живеят или работят извън България и деца в риск;
- Права на жертвите на домашно насилие;
- Съдействие на работници или служители за защита на трудовите и осигурителните им права;
- Преодоляване на системни проблеми при адресната регистрация на граждани и при регистрация на адрес на управление на фирми;
- Застъпничество за прилагане на системен подход и решаване на проблеми на пътната инфраструктура;
- Достъп на гражданите до комплексното административно обслужване и електронни услуги;
- Устройствена защита на жизнената среда в населените места;
- Преодоляване на системни проблеми, свързани с устройството на територията;
- Преодоляване на статуквото в поземлените отношения за неравнопоставеност на дребните и средните собственици и земеделски стопани и завършване на реституцията.

ПРИЛОЖЕНИЯ

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

I. СТАТИСТИКА

Таблица №9. % жалби и сигнали по области за 2024 г., 2023 г., 2022 г. и 2021

2.

Област	2024 г.	2023 г.	2022 г.	2021 г.
Благоевград	1,16	1,84	1,17	1,47
Бургас	2,07	2,81	1,62	2,16
Варна	3,01	2,98	2,94	7,36
Велико Търново	1,10	1,93	1,44	1,93
Видин	0,26	0,33	0,27	0,43
Враца	1,03	0,68	1,07	1,43
Габрово	0,63	0,60	0,46	0,99
Добрич	1,37	0,81	0,56	0,60
Кърджали	0,36	0,35	0,27	1,00
Кюстендил	0,82	1,63	0,73	1,00
Ловеч	0,76	0,84	0,68	1,02
Монтана	0,60	0,69	0,63	0,82
Пазарджик	1,04	0,93	0,98	1,10
Перник	0,87	1,46	1,09	1,64
Плевен	1,83	1,61	1,40	1,48
Пловдив	2,97	2,70	2,50	3,15
Разград	0,34	0,65	0,32	0,31
Русе	0,83	1,24	1,06	1,34
Силистра	0,70	0,64	0,26	0,34
Сливен	0,66	3,53	0,57	0,72
Смолян	0,42	0,32	0,90	0,48
София (област)	1,61	1,85	1,33	1,66
София (град)	14,62	19,39	15,43	21,99
Стара Загора	1,03	1,35	1,55	1,33
Търговище	0,98	0,38	0,47	1,60
Хасково	0,75	1,15	0,84	1,15
Шумен	0,48	0,58	0,58	0,47
Ямбол	0,50	0,55	0,45	0,45
Не е посочена	57,20	46,18	58,43	40,58
Общо:	100	100	100	100

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Таблица №10. Брой жалби и сигнали, регистрирани в институцията на омбудсмана за периода 2009-2023 г.

Година	Брой
2009 г.	2 686
2010 г.	3 687
2011 г.	5 530
2012 г.	5 331
2013 г.	7 320
2014 г.	5 010
2015 г.	6 202
2016 г.	10 640
2017 г.	12 635
2018 г.	12 890
2019 г.	12 916
2020 г.	13 244
2021 г.	13 536
2022 г.	15 189
2023 г.	15 425
2024 г.	12 510
Общо:	154 751

Таблица №11. % жалби и сигнали по вид нарушени права за 2024 г.

Нарушени права	%
Право на собственост и икономическа свобода	11,29
Права на потребителите (ПП) – електроснабдяване	9,89
ПП – ВиК	9,22
Право на образование	6,79
Право на добра администрация и добро управление	6,04
Права на хора с увреждания	5,95
Национален превантивен механизъм	5,35
Право на здравеопазване	5,32
Основни права и свободи	4,50
Права на децата	4,08
Достъп до правосъдие	3,60
Социални права – социално осигуряване и обезщетения	3,17
Право на здравословна и благоприятна околна среда	3,09
ПП – телефони	2,97
ПП – топлофикация	2,33
ПП – други спорове	1,73
ПП – транспорт	1,57
ПП – банки	1,30
ПП – фирми за бързи кредити	1,29
Социални права – други	1,26
ПП – интернет и телевизия	1,23
Граждански и политически права	1,13
Социални права – трудови права и заетост	1,06
Искане за промени в нормативната уредба	0,77
ПП – пощенски	0,70
Право на защита от дискриминация и език на омразата	0,56
Искане за сезиране на Конституционния съд	0,41
ПП – колектори	0,33
Защита на лицата, подаващи сигнали	0,32
ПП – сметосъбиране	0,30
ПП – застрахователни дружества	0,30
Искане за тълкувателно решение	0,12
Липса на засегнати права	0,12
ПП – газоснабдяване	0,04
Други засегнати права	1,87
Общо:	100

II. СЪТРУДНИЧЕСТВО С ГРАЖДАНСКОТО ОБЩЕСТВО И АКАДЕМИЧНАТА ОБЩНОСТ

Сътрудничеството с гражданското общество, с представителите на неправителствените организации и с академичната общност има изключително важно значение за работата на омбудсмана на Република България. От 2019 година институцията е акредитирана с най-високия Статут „А“ на ООН за работа в съответствие с Парижките принципи за защита правата на човека.

Гражданските организации са се утвърдили като ключови участници от третия сектор в контекста на развитието на правата на човека, хуманитарните действия, равенството между половете, околната среда и редица други области на обществения живот.

Разбирането на националната правозащитна институция е да се работи в партньорство с неправителствените организации за постигане на широко гражданско участие при вземането на ключови решения на всички нива. Това е определяща характеристика на доброто управление и зачитане на основните права и свободи. Чрез гражданските организации се предоставя възможност за постигането на баланс между различните и разнопосочни интереси на социалните групи. За да бъде гражданското участие ефикасно, то трябва да бъде информирано и организирано, а в законодателството и в дейността на публичните институции трябва да бъдат създадени и прилагани гаранции и механизми. От съществено значение е включването на компетентни граждански организации в подготовката на управленски актове и зачитане на гражданския контрол върху дейността на администрацията за реално приобщаване на уязвимите социални групи, равнопоставено участие на мъжете и жените и пълноценна свобода на сдружаване и на изразяване, както и формиране на жизнено и организирано гражданско общество.

В своята работа екипът на институцията поддържа постоянен контакт с над 300 граждански организации, които работят в различни области за защита правата и основните свободи на човека. Партньорството на институцията със структурите на гражданското общество е залегнало и в чл. 11 от Договора за ЕС и в Международния пакт за граждански и политически права. В този европейски контекст институцията на обществения защитник провежда активно открит, прозрачен и редовен диалог с представителите на гражданското общество.

Към институцията се обръщат неправителствените организации като медиатор или основен форум за гражданско участие по редица значими обществени теми. И през 2024 г. експертите на омбудсмана активно участват с позиции, препоръки, становища и като партньори във форуми и инициативи на граждански организации.

Важно е да се отбележи, че структурите на гражданското общество в България са генератор за социална промяна и имат съществена роля за насърчаване, закрила и отстояване на основните права и свободи на човека. Със своята работа и проучвания те създават възможности за различни групи от обществото да изразяват мнението си по въпроси, които пряко ги засягат. Особено важна е тяхната роля в работата със социално изключени и уязвими групи, чиято комуникация с държавните власти е затруднена, нерядко формална и непродуктивна поради бюрократичен подход от страна на институциите.

В много от случаите тези хора разчитат на граждански организации за подобряване на положението си, включително и чрез съдействие пред съответните компетентни органи.

Институцията на омбудсмана през годините наблюдава бърза и адекватна реакция на неправителствения сектор спрямо променящите се обществени реалности и реализацията на каузи за подобряване на живота на уязвимите групи граждани. Чести са случаите, в които общественият защитник подкрепя членове на неправителствени организации, които подпомагат гражданите в различни административни и съдебни процедури с цел защитата на правата им, включително като доброволчески формирования при непредвидени ситуации в условията на кризи или бедствия.

Неправителствените организации имат важна роля и в Съвета за наблюдение по чл. 11 от Закона за хората с увреждания, който изпълнява функциите по наблюдение на прилагането на политиките за защита на правата на хората с увреждания в България съобразно изискванията на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания. В състава на Съвета са включени освен представители на омбудсмана и на Комисията за защита от дискриминация, също четирима представители на организациите на и за хората с увреждания и един представител на академичната общност. От съществено значение е установената прозрачна и публична процедура, която позволява на неправителствените организации сами да изберат своите представители в Съвета. От октомври 2023 г. омбудсманът отново поема председателството на Съвета за наблюдение през следващите две години.. В контекста на това разбиране през 2024 г. омбудсманът провежда редица съвместни събития, обучения и партньорски инициативи с участието на неправителствени организации.

КРАТЪК ПРЕГЛЕД НА УЧАСТИЕТО НА ИНСТИТУЦИЯТА НА ОМБУДСМАНА В ИНИЦИАТИВИ НА ГРАЖДАНСКИ ОРГАНИЗАЦИИ - 2024 Г.

10 януари – Ученици от IV клас на Иновативно обединено училище „Неофит Рилски“ в гр. Самоков „полазват“ институцията на омбудсмана по повод настъпването на Ромската Нова Година – 14 януари. Децата представят ритуала по приготвянето на традиционната семейна трапеза и омесването на хляба кулак за посрещането на празника. С думите „Бахтало Нево Бреш!“ малките сурвакари честитят Новата година на екипа на институцията и наричат за здраве, успех и берекет.

Инициативата е на Центъра за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе“.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

16 януари – Омбудсманът Диана Ковачева връчва чек от 14 350 лв. в подкрепа на проекта „Многообразие и равенство в Чудната градина“, част от финансиращата програма „Ти и LIDL за нашето утре“ 2023 г., проведена под патронажа на омбудсмана.

„Чудната градина“ е социалното предприятие, което дава работа на младежи с интелектуалки затруднения. Разполага с терен от 18 дка в градска среда в близост до голямо СОУ и три детски градини. Идеята на „Чудната градина“ е създаването на пространство, в което ще се организира провеждането на интерактивни обучителни сесии на открито, работилници и събития, в които участници ще бъдат деца от 4 до 11 години. По време на интерактивните обучителни сесии на открито, всички малки гости ще имат възможността да видят и научат как се отглеждат различните сезонни зеленчуци, цветя, билки и горски видове.

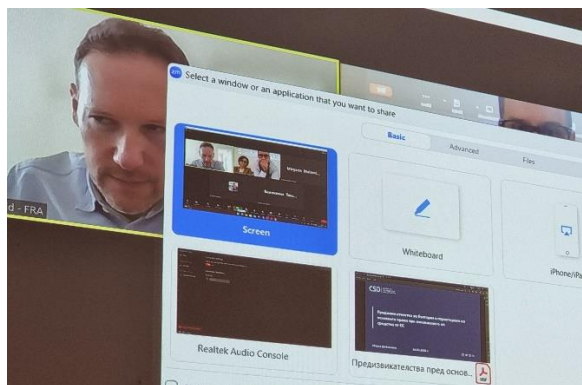
23 февруари – Новоизбраните ученически омбудсмани в 30 училища от мрежата на Център Амалипе отбелязват началото на техния мандат с представяне в институцията на омбудсмана, а по-късно и на специална церемония, организирана в Гранитна зала на Министерския съвет. Министър-председателят акад. Николай Денков, министърът на труда и социалната политика д-р Иванка Шалапатова, министърът на образованието и науката проф. Галин Цоков, заместник-омбудсманът Елена Чернева-Маркова, както и Н. Пр. Мартина Фийни, Посланик на Ирландия, Н. Пр. Реймунд Фурер, Посланик на Конфедерация Швейцария в България и Андриа Брулет-Родригез, заместник – посланик на САЩ в България поздравяват новоизбраните ученически омбудсмани и им дават съвети за тяхната успешна работа. Събитието се провежда по инициатива на Центъра за междукултурен диалог и толерантност „Амалипе“.

26 февруари – Обучение с представители на организациите на гражданското общество за повишаване капацитета по прилагане на Хартата на основните права на ЕС

и Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания, като хоризонтални отключващи условия, в управлението на средствата от ЕС на национално ниво.

Обучението е организирано от институцията на омбудсмана в рамките на проекта „Подкрепа на националните институции по правата на човека при наблюдението на основните права и аспекти на правовата държава“, финансиран с безвъзмездни средства от Европейското икономическо пространство и Кралство Норвегия.

12 март – Ученици между 14 г. и 18 г. от различни старозагорски училища посещават институцията на омбудсмана в рамките на обучението им за млади лидери на тема „Интегритет, развитие и успех чрез граждански активизъм“, което се провежда като част от проект на „Международен младежки център – мисли локално, действай глобално“.

Заместник-омбудсманът Елена Чернева посреща младежите и ги запознава с правомощията и дейността на институцията, като ги информира, че омбудсманът е конституционен независим орган, който насърчава и защитава правата и свободите на гражданите, избран по силата на Закона за омбудсмана от Народното събрание с 5-годишен мандат.

17 април – Среца с експерти от фондация „Валидити“ – темата на разговора са хора с увреждания, психиатрии, деинституционализацията.

26 април – Участие в конференция 20 г. фондация „Глобална инициатива в психиатрията“ с фокус проблемите в сферата на грижата за хората с психични разстройства и търсенето на ефективни решения за тяхното преодоляване.

29 май – Участие в Национална застъпническа среща „Заедно срещу нетолерантността, речта на омразата и престъпленията от предразсъдъци“, организирана от Българския хелзинкски комитет.

31 май – Среца с Националния съвет за хората с увреждания.

31 май – 19 Детски ромски фестивал „Отворено сърце“, организиран от ЦМЕДТ „Амалипе“.

31 юли – Среца с експерти от Независима експертна мрежа „Ние“ по повод разработването на методология за извършване на мониторинг на базирано на пола насилие. По време на срещата е обсъден проблемът с липсата на подходящи институции, в които да се настаняват жертви на домашно насилие, поради което такива лица в немалко случаи се озовават в резидентни социални услуги за хора с увреждания, които по начало не се занимават с тази проблематика. Обсъдени са и дефицитите на мониторинга, извършван от Агенцията за качеството на социалните услуги, който се

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

базира основно на документални проверки, а фокусът не е върху нарушения на основни човешки права.

20 септември – Опознавателна среща с представители на SOS детски селища.

8 октомври – Участие на експерти от институцията на омбудсмана в конференцията на Българския хелзинкски комитет „Заедно срещу нетолерантността, речта на омразата и престъпленията от предрасъдци“.

11 октомври – Продължават проблемите със забавянията при насрочване на дати за извършване на медицинската експертиза на хората с увреждания от ТЕЛК/НЕЛК. Това става ясно на заседание на Съвета за наблюдение по Закона за хората с увреждания, организирано в институцията на омбудсмана.

Гражданите продължават да срещат затруднения при отпускане на необходимите им помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия, които са извън обхвата на задължителното здравно осигуряване, с тяхното качество и експлоатационен срок.

Хората търсят съдействие от институцията на омбудсмана за облекчаване на условията за физическо предаване на изделията от лицата, осъществяващи дейностите по предоставяне и ремонт на медицинските изделия, помощните средства и съоръжения.

Във връзка със сериозно забавяне и липсата на информация за предоставяне на високотехнологични средства на хора с увреждания по проект: „Предоставяне на помощни средства за хората с трайни увреждания“, за което институцията на

омбудсмана сезира МТСП, Съветът взема решение да изпрати становище за решаване на проблема.

17 декември – Недостатъчен брой специалисти, препълнени с деца специални групи в детските градини, оказване на натиск върху детето с увреждане или със специални образователни потребности (СОП), враждебно отношение и отхвърлянето му от общата образователна система, липса на помощник учители и данни за броя на паралелките, в които има назначени такива, оцеляване на учениците с индивидуалните програми. Това са част от констатациите, направени от експерти по време на дискусия, организирана в институцията на омбудсмана на тема: „Право на достъп до образование за децата със СОП“. Тя се провежда в рамките на Съвета за наблюдение, който действа съгласно Закона за хората с увреждания и се администрира от омбудсмана.

Сред посочените проблеми са още липсата на толерантност и емпатия сред децата в училище към техните съученици с по-специални потребности. За това вина има и семейството, и обществото, и учебната среда като цяло, която не възпитава социално-емоционални умения, които са базисни за способността да опознаеш другия, да развиеш чувства на разбиране и желание да помогнеш на другарчето си, което среща трудности да се адаптира в училище.

Общо 20 725 ученици със специални образователни потребности от 1 до 12 клас са обхванати от образователната система през учебната 2023-2024 г., но едва малко над 1 000 учат на втори гимназиален етап, а 1/3 от децата с увреждания към 2024 г. остават извън образователната система. Същевременно в регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование работят едва 1 143 специалисти. Педагогическите кадри в приобщаващото образование са само 4 846. Тази тревожна статистика изнася на дискусията директорът на „Права на детето“ към институцията на омбудсмана д-р Ева Жечева.

III. СЛУЧАИ ОТ ПРАКТИКАТА НА ОМБУДСМАНА

1. ПРАВА НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ

ВиК

В институцията на омбудсмана постъпва жалба от жител на София, в която посочва, че на 14.10.2022 г. са сменени от „Бруната“ ООД („Далсия“ ООД) всички водомери и топломери в сградата, където живее, с уреди с възможност за дистанционно отчитане. Етажната собственост се договаря с „Бруната“ ООД, срещу заплащане на съответните такси, да извършва ежемесечен отчет на водомерите и да го изпраща на „Софийска вода“ АД.

На 08.10.2024 г., след проверка в имота на жалбоподателката от представител на „Софийска вода“ АД, същата получава фактура за ВиК услуги на стойност 240,07 лв. Впоследствие гражданката провела многобройни телефонни разговори с ВиК оператора, откъдето ѝ обяснили, че смяната на водомерите в базата им данни е отразена на 08.10.2024 г., т.е. 2 години по-късно.

В резултат на извършената от институцията на омбудсмана проверка, от „Софийска вода“ АД информират следното: Имат сключено споразумение за обмен на данни с „Бруната“ ООД от 10.01.2023 г. След извършена обстойна вътрешна проверка във ВиК оператора са предприети действия за анулиране на всички фактури за имота на жалбоподателката за периода от 08.11.2022 г. до 09.12.2024 г. (вкл. и оспорваната фактура от 240,07 лв). Издадена е нова фактура, като разходът на вода за периода от 08.11.2022 г. до 09.12.2024 г. е разпределен коректно, пропорционално на броя на дните, съобразен със съответните промени на цените на ВиК услугите.

От „Софийска вода“ АД поднасят извинения на жалбоподателката за създалата се ситуация и причинените неудобства.

Пътна инфраструктура

Относно състоянието на републикански път III-801 Вакарел–Белица–Поибрене–Оборище–Панагюрище в институцията периодично, от 2017 г., постъпват жалби. Граждани се възмущават от ужасното му състояние - осеян с неравности и дупки, без маркировка и пътни знаци, с непочистени банкети и канавки, с липсващи или ръждясали мантинели. Това, заедно с другите особености на пътя (преминава през начупен терен, с остри завои, с висока опасност от мъгли, с голямо снегозадържане през зимните месеци, наличие на заледени участъци и др.), води до ежедневно нанасяне на щети на превозни средства и създава опасности от възникване на пътнотранспортни произшествия.

В тази връзка омбудсманът се обръща към АПИ с настоятелни препоръки за привеждането на пътя в съответствие с изискванията.

По повод жалби от 2024 г. институцията на омбудсмана отново неколkokратно се обръща към председателя на АПИ за подобряване на експлоатационното състояние на пътя.

От изложеното в жалбите и в получените в отговор няколко писма от АПИ (изх. № 03-00-129/11.06.2024 г., изх. № 03-00-164/31.07.2024 г. и изх. № 03-00-29/04.02.2025 г.) прави впечатление следното:

1. В писмата на АПИ се съдържат противоречиви твърдения.

Според писмо изх. № 03-00-129/11.06.2024 г., за участък от 25 км от с. Вакарел до след с. Белица (от км 0+000 до км 25+150) предстои обявяване на обществена поръчка за избор на изпълнител за изработване на технически проект за *основен ремонт*. Според

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

писмо изх. № 03-00-29/04.02.2025 г., за същият участък до 15.07.2025 г. ще се изготви технологичен проект за **текущ ремонт**.

2. Не е изпълнено обещаното през месеците август и септември 2024 г. изкърпване на повредени участъци от асфалтовата настилка. Такова е извършено само в участък от 3 км около с. Белица.

Според твърдения на граждани, неремонтирани остават по-опасни участъци от трасето.

3. В отговорите на АПИ липсва ясна, точна и конкретна информация.

Относно участъкът от с. Белица до гр. Панагюрище (от км 25+150 до км 65+200), за който до края на м. юни 2024 г. следваше да бъде окончателно одобрен техническия проект за основен ремонт, не се посочва одобрен ли е, на какъв етап се намират последващите действия.

Не се уточнява обемът на извършените ремонтни дейност през месеците август и ноември 2024 г., както и в какъв участък е почистена крайпътната растителност.

4. В писмо на институцията на омбудсмана до АПИ са поставени девет конкретни въпроса, които са поставени от гражданите в тяхна жалба до Агенцията. В писмата на АПИ не се съдържа конкретен отговор на нито един от тях.

Поведението на АПИ по случая буди съмнение, доколкото Агенцията е в състояние да изпълнява задълженията си по изграждане и поддържане на конкретния път от републиканската пътна мрежа, с което да се гарантира безопасността на движението по него.

2. ПРАВО НА ОБРАЗОВАНИЕ

Към институцията на омбудсмана на Република България се обърна ученичка от 12-ти клас в Ливанско училище „Джубран Халил Джубран“. Тя споделя, че след навършване на 18-годишна възраст, за да продължи да получава наследствена пенсия от починалия си баща, е представила в Териториално поделение на Националния осигурителен институт – София-град (ТП на НОИ – София-град) удостоверение от училището, в което учи от 1 клас, че е записана в 12 клас за учебната 2024/2025 г.

Въпреки това и изисканите останали документи от НОИ, пенсията ѝ е спряна.

Моли за съдействие за решаването на получилия се проблем с НОИ.

С цел гарантиране на правата на гражданката, омбудсманът изпраща писма до МТСП и МОН за уточняване на статута на училището и предоставяне на информация учениците, които учат в чуждестранните училища в Република България, включително и българските граждани, с какъв статут са – на учащи се в Република България или на учащи в чужбина (за целта на чл. 34, ал. 1, т. 1 и т. 3 от НПОС).

В отговор, е получено писмо от МОН, с което се уточнява, че „статутът на Ливанското училище „Джубран Халил Джубран“ е регламентиран в § 5 от Допълнителните разпоредби на Закона за предучилищното и училищното образование, съгласно който детски градини и училища, създадени и провеждащи обучение в Република България в съответствие с изискванията на чужда държава, за целите на този закон се приравняват на детски градини и училища, осъществяващи дейност на територията на съответната чужда държава. За резултатите от обучението в тези детски градини и училища се прилагат разпоредбите на глава Осма от ЗПУО.

Във връзка с горното ученичката, която се обучава в чуждестранно училище в Република България, е със статут на учаща се в чужбина.“

Кореспонденцията с МОН е изпратена на гражданката, след нейно изрично заявление, съгласно разпоредбите на Закона за достъп до обществена информация.

3. СОЦИАЛНИ И ТРУДОВИ ПРАВА

Много граждани от гр. Търговище, работили в сферата на земеделието в Кралство Белгия, търсят съдействие от институцията на омбудсмана. В жалбите си гражданите посочват, че техни колеги, живеещи в съседни области, наети от същия работодател в Кралство Белгия, са получили своите обезщетения до два месеца след завръщането си в страната, докато разпорежданията, с които са отпуснати обезщетения на жалбоподателите от Търговище, са издадени след 6-8 месеца. Твърденията на жалбоподателите са, че получените от тях обезщетения са в значително по-нисък размер, като считат, че към тях е проявена дискриминация. Настояват за съдействие за корекция на получените от тях обезщетения. Институцията осъществи, чрез ръководството и експертите си, срещи с потърпевшите граждани и представители на структурите, натоварени с дейността по определяне и отпускане на обезщетенията за безработица, за да бъдат изяснени създадените затруднения и да бъдат потърсени подходящи решения, при гарантиране на правата на гражданите. На срещите е уточнено, че единствената възможност за ревизия на определеният им размер на обезщетение може да бъде реализиран чрез оспорване от заинтересуваните лица, по административен и съдебен ред на разпорежданията. В случай, че това не е било направено, влезлите в сила разпореждания, респективно решенията на ръководителя на ТП на НОИ, се ползват със сила на присъдено нещо и административният орган няма законови правомощия да издаде нов акт по същия въпрос, въз основа на същите факти и обстоятелства.

Гражданин търси съдействие за защита на трудовите си права във връзка с възникнал конфликт между него и работодателя му. Той посочва, че за период от 3 месеца са били забавяни и частично неизплатени трудовите възнаграждения на работещите в посоченото от него структурно звено на предприятието. Последният месец, този в който е подадена жалбата му, се съобщава за неизплащане на пълния размер на възнагражденията, като закъснението надхвърля 10 дни. На гражданинът е оказано съдействие да подготви заявление за едностранно прекратяване на трудовия си договор, поради неизплащане на трудовото възнаграждение, като му е пояснено, как да подаде искането си, за да си осигури писмени доказателства за датата на постъпване на документа в предприятието.

След това е дадена препоръка на контролните органи на Инспекцията по труда да направят проверка относно редовното и пълно изплащане на трудовите възнаграждения от страна на работодателя.

В резултат на предприетите действия работникът прекрати трудовото си правоотношение с некоректния работодател, което обстоятелство му даде възможност да започне нова работа, а неизплатените части от трудовите възнаграждения бяха заплатени на работниците. Също така им беше разяснено правото за предявяване на иск по съдебен ред при изцяло или частично неизплатени трудови възнаграждения, включително след прекратяване на трудовите правоотношения.

4. ПРАВА НА ДЕЦАТА

През 2024 г. институцията на омбудсмана бе сезирана от Национална мрежа за децата (НМД) относно отказ за достъп до правосъдие на деца. Установява се, че немалка група непълнолетни български граждани са пострадали от сексуално насилие и злоупотреба. Сигналът се отнася до посегателството върху 14 деца от кв. Надежда в гр. Сливен, чийто случай показва красноречиво тревожната тенденция, че държавата не е

способна да им осигури достъп до правосъдие, справедлива защита на децата и защита на техните права на жертви. Припомня се, че защитата от насилие, достъпът до правосъдие и мерките за рехабилитация и реинтеграция на децата, пострадали от сексуално насилие, са права, защитени и от международното право по правата на човека.

5. ПРАВА НА ХОРАТА С УВРЕЖДЕНИЯ

В началото на месец декември 2024 г. в институцията на омбудсмана на Република България постъпи жалба от гражданка с увреждане, която е освидетелствана от органите на медицинската експертиза.

От данните в жалбата се установява, че на 23.04.2024 г. е подадено заявление-декларация за преосвидетелстване по повод изтичане срока на последното решение в РКМЕ към РЗИ – София. В ИСКМЕ е насрочена дата за разглеждане първоначално на 24.07.2024 г. от ТЕЛК – София.

Междувременно, жалбоподателката и съпругът ѝ са променили постоянния си адрес.

На 25.07.2024 г. заявлението е върнато в РКМЕ – София от ТЕЛК – София за повторно насочване към ТЕЛК комисия поради издадена нова лична карта от МВР – Монтана.

Преписката е насочена към ТЕЛК в гр. Габрово и е насрочена нова дата за извършване на медицинската експертиза – 25.10.2024 г.

Впоследствие, гражданката е информирана от ТЕЛК – Габрово по телефона, че документите са върнати за пренасочване и няма да се разглеждат на 25.10.2024 г.

Гражданката споделя безпокойството си, че до началото на декември 2024 г. няма насрочена дата за ТЕЛК, не знае къде са ѝ документите, а експертното ѝ решение е изтекло и не получава каквато и да било подкрепа.

Предвид сериозността на случая и с цел гарантиране на правата на жалбоподателката, е сезирано ръководството на Министерството на здравеопазването за извършване на проверка по случая. В писмото е акцентирано върху необходимостта да бъде оказана подкрепа за издаване на експертно решение в максимално кратки срокове и за получаване на навременна информация относно движението на преписката.

От получения отговор от Министерството на здравеопазването се изясни, че след връщането на преписката от ТЕЛК – Монтана, документите са насочени към ТЕЛК – Бургас, която се явява трета поред експертна комисия по случая, с насрочена дата за експертиза 09.01.2025 г.

Във връзка с предприетите действия от институцията и след намесата и на Министерството на здравеопазването, на 13.01.2025 г. – или след повече от 8 месеца чакане – гражданката е получила най-после експертното си решение.

В институцията на омбудсмана на Република България постъпи жалба във връзка със случай на забавяне при извършването на медицинската експертиза от ТЕЛК на гражданин с трайно увреждане, с потребност от чужда помощ. В резултат на забавянето е прекратен договорът за ползване на личния асистент по Закона за личната помощ от отговорната община и човекът е останал без необходимата му подкрепа.

С цел гарантиране на правата на гражданина от институцията е потърсено съдействие от отговорните по органи за подходящо разрешаване на казуса. Постъпилите

отговори показват, че незабавно е сключен нов договор с личния асистент и той е започнал да се прилага.

С оглед значението на въпроса и за други граждани, които са пряко засегнати от забавянето при действията на органите на медицинската експертиза, отделно са сезирани министърът на труда и социалната политика и изпълнителният директор на Националното сдружение на общините в Република България. В становищата са поставени проблемите с ограничените възможности на нуждаещите се граждани с увреждания да ползват без прекъсване полагащата им се лична помощ в случаите, при които е налице забавяне при извършване на медицинската експертиза от Териториалната експертна лекарска комисия (ТЕЛК).

Акцентирано е, че приетите изменения в чл. 101б, ал. 2 от Закона за здравето и на чл. 26, ал. 7 от Закона за хората с увреждания, по предложение на омбудсмана на Република България, следва да осигуряват възможност на засегнатите граждани, при забавяне на органите на медицинската експертиза да ползват всички права и подкрепа, произтичащи от старото им експертно решение, при подадено заявление за преосвидетелстване в установения срок.

Проблемът е разрешен и правото на личен асистент е продължено без забавяне.

От институцията на омбудсмана на Република България потърси подкрепа гражданин със сериозна парализа в резултат на „Мускулна дистрофия на Бекер“.

НЗОК не поема лечението на заболяването, поради което гражданинът е потърсил лечение в чужбина. Получил е необходимата финансова подкрепа от страна на близките си, но се налага периодично да пътува за последващи терапии. Тъй като средствата не му достигат, се е обърнал към общината по адресната му регистрация за отпускане на еднократна финансова помощ. Постоянната комисия „Здравеопазване и социална политика“ към общината обаче не е одобрила неговата молба.

Във връзка с жалбата и с цел осигуряване на правата на гражданина, е сезиран кметът на общината за използване на всички допустими възможности за отпускане на съобразена с потребностите еднократна помощ.

От постъпилния отговор се изясни, че след преразглеждане на случая, е отпусната социална помощ на жалбоподателя.

7. ПРАВО НА ЗДРАВΟΣЛОВНА И БЛАГОПРИЯТНА ОКОЛНА СРЕДА

Стотици жалби от граждани постъпват срещу допускане на геолого-проучвателни дейности в площ „ЕЕ-1“ в размер на 166,50 кв. км, за извършването на които е предоставено Разрешение от 6 август 2021 г. на министъра на енергетиката за търсене и проучване на подземни богатства – метални полезни изкопаеми.

По повод на съобщение по реда на чл. 25, ал. 1 от Наредбата за условията и реда за извършване на оценка за съвместимостта на планове, програми, проекти и инвестиционни предложения с предмета и целите на опазване на защитените зони (Наредба за ОС) за изготвен Доклад за преценка на степента на въздействие, гражданите настояват за необходимостта от извършване на оценка на въздействието върху околната среда. Изтъква се противоречивата преценка на решаващия орган по околна среда, а именно че с писмо от м. декември 2021 г. на МОСВ по отношение на цялостен работен проект (ЦРП) на инвеститора за търсене и проучване на подземни богатства - метални полезни изкопаеми в площ „ЕЕ - 1“, първоначално се преценява, че предвид характера

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

на програмата на обща концепция и съответствие с работната програма към договора за търсене и проучване, не е необходимо провеждане на процедура по реда на глава втора от Наредбата за ОС.

Впоследствие с писмо от м. февруари 2024 г. на МОСВ, същият решаващ орган преценява, че е необходимо провеждането на такава процедура. Според позиция, заявена в отговор на препоръките на институцията, решаващият орган се обосновава, че произнасянето се формира въз основа на информацията от внесените уведомления на инвеститора (съответно от 7 декември 2021 г. и от 21 декември 2023 г.).

8. ПРАВО НА СОБСТВЕНОСТ И ИКОНОМИЧЕСКА СВОБОДА

Оплакването е за нарушаване на правото на собственост върху имот в землището на с. Полски Сеновец, м. Гръцки път, община Полски Тръмбеш, област Велико Търново. Собствеността върху нивата е възстановена по реда на ЗСПЗЗ. Оспорва се намалението в площта на имота – от 17644 кв. м съгласно скица от картата на възстановената собственост на 16358 кв. м по скица, издадена от СГКК – гр. Велико Търново, през 2023 г., както и отказът на Общинската служба по земеделие в Полски Тръмбеш да предостави обезщетение за намалената площ.

Справката установява, че Агенцията по геодезия, картография и кадастър е спазила законовите изисквания. Процедурата е приключила със Заповед № КД-14-38 от 9.12.2022 г., с която за отстраняване на явната фактическа грешка е одобрено изменение в кадастралната карта и кадастралните регистри на с. Полски Сеновец. След намесата на институцията кметът на община Полски Тръмбеш е предложил на Общинския съвет проект на решение за определяне на имот от общинския поземлен фонд за обезщетение на правоимащите собственици. Засегнати от неправилното отразяване на пътя са 16 имота, поисканата за целите на обезщетяването площ от общинската служба по земеделие е в размер на 11,716 дка, за повечето от имотите площта за обезщетяване е под 1 дка. Очаква се скорошно завършване на процедурата с предоставянето на нива от 11,716 дка в съсобственост на собствениците на засегнатите 16 имота от явната фактическа грешка. Обективният резултат е раздробяване на собствеността и изключителни затруднения за стопанисването на имота от множеството съсобственици с минимални дялове, което поставя под съмнение удовлетворяването на изискванията за равностойност на обезщетението.

9. ПРАВО НА ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ И ДОБРА АДМИНИСТРАЦИЯ

Гражданка се оплаква, че повече от две години не получава отговор по своя молба от 10.05.2022 г. до Областна администрация – София град, касаеща състоянието на съсобствена сграда, която се руши и се нуждае от ремонт. Очаква отговорно поведение и ясен отговор относно намеренията на областната администрация за поемането на необходимите грижи за сградата. Повече от шест месеца след отправената препоръка към областния управител на Област София град за предприемане на действия по компетентност все още не е получен отговор в институцията.

Гражданка търси съдействие във връзка с продължаващото с години бездействие на администрацията на Област София по повод подадено от нея искане от 03.02.2015 г. за обезщетяване по реда на Закона за обезщетяване на собственици на одържавени имоти. Независимо че по повод на искането ѝ и във връзка с Решение на ВАС от 2017 г. областният управител издава съответната заповед, и след подадени от нея още две жалби през 2022 г. и 2023 г., не е намерено решение на проблема.

10. ПРОБЛЕМИ ВА ГРАЖДАНИТЕ В ИЗПЪЛНИТЕЛНОТО ПРОИЗВОДСТВО

Жалбоподател сочи, че е получил акт за установяване на публични задължения, който съдържа твърдения с невярно съдържание, че същият притежава лек автомобил. В приложените от същия документи фигурира и документ, от който е видно, че е предприел действия по deregистрация на автомобила.

При проверка по жалбата в отдел „Местни данъци и такси“ е установено, че се касае за придобит по наследство автомобил и служебно формирана партия, както и че не разполагат с информация за предприетите действия по deregистрация на колата. След като са информирани от експерта на омбудсмана, служителите от общината са извършили нужните проверки и е установено, че жалбоподателят не дължи търсената от него сума за данък върху автомобила и производството е прекратено.

Гражданка се обърва с молба за проверка към институцията на омбудсмана във връзка с писмо от Националния осигурителен институт (НОИ) от месец септември 2024 г., в което е посочено, че считано от следващия месец ще започнат удържки от пенсията ѝ в размер на над 300 лв. за погасяване на задължение по изпълнително дело, образувано при частен съдебен изпълнител. Жалбоподателката допълва, че с разпореждане на НОИ от началото на 2024 г. е определен размер на пенсията ѝ под размера на минималната работна заплата за страната, поради което същата е несеквестируема.

При проверка в кантората на посочения частен съдебен изпълнител се установява, че действително е наложен заповор върху получаваната от жалбоподателката пенсия от НОИ, като в отговор на заповорното съобщение третото задължено лице е посочило, че ще започне удържки. Към момента на подаване на жалбата вече са постъпили и две удържки. След извършената проверка от експерт от институцията на омбудсмана е констатирано, че става въпрос за удържки от несеквестируем доход и сумите следва да бъдат възстановени. След осъществяване на връзка и с Териториално поделение на Националния осигурителен институт се преустановиха удържките от пенсията.

11. ЗАЩИТА ОТ ДИСКРИМИНАЦИЯ

В жалба до институцията на омбудсмана на Република България гражданка посочва, че е посетила ГУМ Дупница с работно време до 19 часа, но за да слезе с асансьор от третия етаж, е трябвало да мине през магазин „Мания“. Същият е с друго работно време, поради което ѝ е отказан достъп до него. Тъй като гражданката е лице с увреждания, е в невъзможност да използва стълбите, а само асансьора, който се ползва и от лица с намалена подвижност, и от майки с детски колички.

Обръща се към институцията на омбудсмана на Република България с молба за съдействие да се обособи пространство – коридор или друго, през което да се преминава, за да се използва асансьорът, без да се налага да се влиза в процесния търговски обект.

Във връзка с жалбата е сезирана Община Дупница за извършване на проверка и за предприемане на необходимите действия за гарантиране на правата на хората с увреждания, при спазване на действащото национално и международно законодателство, в т.ч. на чл. 9 и 19 от ратифицираната от Република България Конвенция на ООН за правата на хората с увреждания, чл. 26 от Хартата на основните права на ЕС и чл. 5 от Закона за защита от дискриминация.

Препоръката е изпълнена и е осигурен безпрепятствен достъп до асансьорите в магазина.

Гражданка отбелязва, че посетила аптека в гр. Бургас в комплекс „Изгрев“, за да вземе предписаните ѝ лекарства, от които се нуждае ежедневно, но служителят отказал да ѝ ги предостави и се държал грубо и арогантно. Жалбоподателката споделя, че се е почувствала обидена и унижена.

С цел гарантиране на правата на гражданката е сезирано ръководството на аптеката, като е акцентирано върху затрудненията, които срещат хората с увреждания в случаите, при които е налице недобронамерено отношение към тях.

Отбелязана е необходимостта от извършване на проверка по случая, като се имат предвид императивната разпоредба на чл.37, ал.1 от Закона за защита от дискриминация, а именно: „Не се допуска отказ от предоставяне на стоки или услуги, както и предоставянето на стоки или услуги от по-ниско качество или при по-неблагоприятни условия, на основа на признаците по чл.4, ал.1“.

От аптеката не са предприети действия за изясняване и разрешаване на случая.

Гражданка описва тежкото положение, в което се намира – със сериозно двигателно увреждане, в резултат на което се придвижва с помощта на инвалидна количка.

От години е възпрепятствана да излиза от дома си поради изградена пред входа на жилищната сграда стена, която стеснява пътеката и прави невъзможно преминаването на количката ѝ.

Гражданката посочва, че е търсила подкрепа от отговорната община, в резултат на което комисия е извършила проверка на място и я е информирала, че е допустимо да бъде разширена пътеката.

Пише, че впоследствие е получила официален писмен отговор, с който ѝ е отказано извършването на необходимото преустройство, без да бъде предложено адекватно решение на казуса.

Гражданката споделя с болка, че поради липса на действия продължава да бъде затворник в собствения си дом, без възможност да излиза и да води достоен, активен и независим живот.

Обръща се с молба за намиране на изход от ситуацията.

В писмо до кмета на общината е подчертано, че с липсата на подходящи условия за достъпност се възпрепятстват хората със специфични потребности от пълноценно участие в обществения живот, като се засяга достойнството им и накърнява основните им човешки права, включително и достъпа им до навременна медицинска помощ.

В писмото е отбелязана необходимостта от извършване на проверка и вземане на мерки за намиране на подходящо разрешаване на въпроса, при съобразяване с националните и международни правозащитни стандарти.

От общината е отказано оказване на съдействие.

12. НАЦИОНАЛЕН ПРЕВАНТИВЕН МЕХАНИЗЪМ

По повод на публикувана на 14.08.2024 г. статия за смъртен случай и трима пострадали в следствие на пожар, възникнал в Дом за стари хора в гр. Баня, институцията на омбудсмана незабавно се обърна към компетентните органи с **предложение за предприемане на спешни действия за регламентиране на наказателна отговорност на лицата, които предоставят социални услуги без лиценз или не спазват стандартите и критериите за качество на социалните услуги** и тези действия водят до опасност за живота и здравето на лицата, ползващи социални услуги.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Това беше поредният случай на сериозен инцидент със смъртен случай в институция, която предоставя социални услуги без да притежава необходимия за целта лиценз. Подобни случаи омбудсманът констатира при извършени проверки по отношение дейността на Дома за стари хора „Свети Георги“ – гр. Варна и на Центъра за пълнолетни лица с деменция в с. Изгрев. По повод на констатациите си институцията на омбудсмана вече сезира МТСП с препоръка за предприемане на спешна законодателна инициатива за преустановяване на дейността на обекти, за които се констатира, че предоставят социални услуги без издаден лиценз.

В изпълнение на препоръката на институцията на омбудсмана, Министерство на правосъдието изпрати писмо, че при него е постъпило предложение от Министерство на труда и социалната политика за законодателни допълнения в Наказателния кодекс, с които се предлага предоставянето на социални услуги без лиценз, както и неспазването на стандартите за качество на социалните услуги, което може да доведе до нарушаване на правата или да застраши живота на потребителите, да бъдат криминализирани.

Предложението е изпратено до председателя на ВКС, до и.ф. Главен прокурор и до министъра на вътрешните работи за становище и предстои да бъде внесено в НС за приемане.

В началото на юли 2024 г. към институцията на омбудсмана се обърна лишен от свобода, който изтърпява наказанието си в Затвор Варна. Същият сподели, че от известно време прави безуспешни опити да си издаде ново свидетелство за управление на моторно превозно средство (СУМПС), тъй като скоро предстои да изтече срокът на валидност на настоящото му такова. Лишеният от свобода е подал молба за съдействие до началника на затвора, но по нея не му е било отговорено.

По повод на подадената жалба, институцията на омбудсмана изпрати писмо до началника на Затвор Варна с предложение за извършване на проверка по случая и предоставяне на становище.

В отговор началникът на затвора информира, че през последните дни на м. август 2024 г. е било оказано пряко съдействие от администрацията на Затвор Варна, жалбоподателят да подаде заявление за издаване на ново СУМПС, съвместно с органите на ОДМВР Варна. Заявлението е било подадено на 05.10.2024 г., въз основа на което на жалбоподателя му е бил издаден посоченият личен документ.

Към омбудсмана на Република България се обърна неправителствена организация, която сигнализира за наложена принудителна административна мярка „принудително настаняване в специален дом за временно настаняване на чужденци“ спрямо гражданин на Ислямска република Иран.

Според сигнала, чуждият гражданин живее в България от 13 години и връщането му в Иран би го изложило на непосредствена опасност от изтезание, нечовешко или унижително отношение от тамошните власти. Иранският гражданин е търсил закрила в Република България поради основателен страх от религиозно и политическо преследване в страната му по произход.

По повод на подадената жалба, екип на институцията извърши внезапна проверка в обекта, където е бил настанен чуждият гражданин, срещна се с него и се запозна с всички приложени документи в личното му дело.

Проверяващият екип констатира, че не съществуват правни основания да бъде налагана толкова сериозна принудителна административна мярка на чуждия гражданин по Закона за чужденците в Република България, поради което омбудсманът се обърна към директора на Дирекция „Миграция“ към МВР с препоръка да бъде издадена заповед за налагане на по-лека мярка.

В отговор от Дирекция „Миграция“ уведомиха, че чуждият гражданин е освободен от специалния дом за временно настаняване на чужденци и има открита процедура за предоставяне на закрила по Закона за убежището и бежанците.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Към омбудсмана на Република България се обърна лишен от свобода от Затвора Белене, с молба за съдействие за предоставяне на копие от заповед на ГДИН, с която се **отказва преместването му** в Затвора Варна за провеждане на оперативно лечение. В хода на извършената проверка и проведени разговори с администрацията на затвора, както и с упълномощения от лишения от свобода адвокат, се установи, че е налице **порочна практика копия от административни актове (заповеди на директора на ГДИН), които въздействат върху правната сфера на лишените от свобода и които могат да бъдат обжалвани по съдебен ред, да не се предоставят, а единствено формално да се представят на лицето за подпис, след което се задържат от администрацията на затвора.** Подобна практика е в нарушение на правото на защита на лишените от свобода, които са лишени от възможност да обжалват актовете на директора на ГДИН в законоустановения срок. След намесата на омбудсмана като НПМ, копие на заповедта беше предоставено на лишения от свобода.

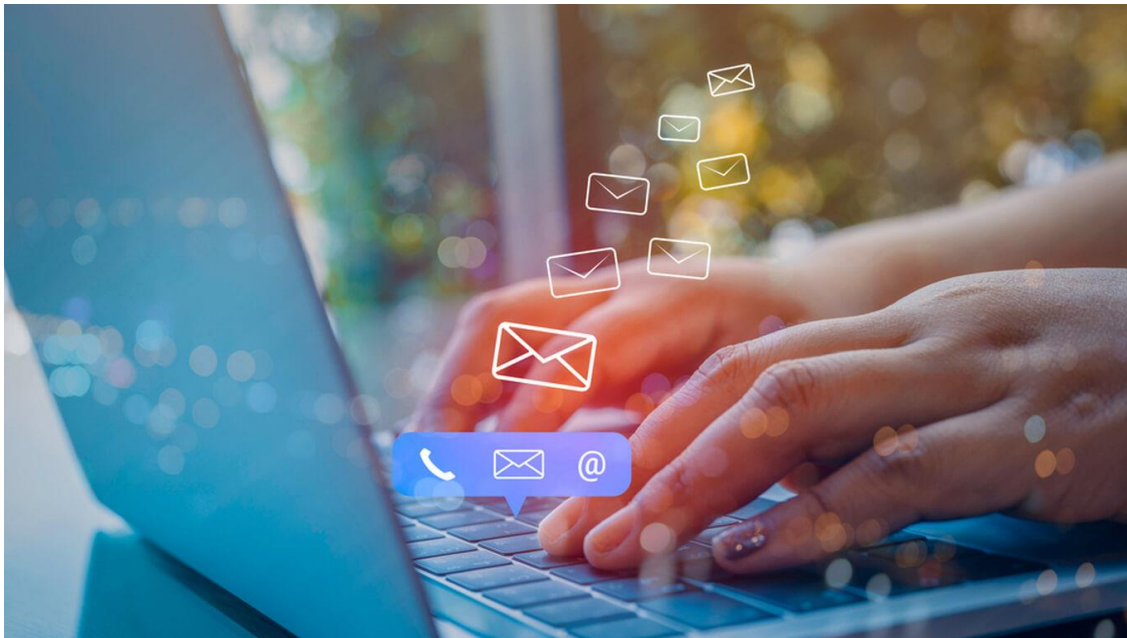
В началото на 2024 г. към омбудсмана на Република България се обърна и български гражданин, който помоли за съдействие за евентуално завеждане на дело пред Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) във връзка с причинени му морални страдания в резултат от воденето на наказателно производство срещу него в Република Сърбия през 2005-2010 г. и задържането му в арест на нейна територия през посочения период.

По повод на подадената от него жалба, омбудсманът на Република България му изпрати подробен отговор с информация относно сезирането на ЕСПЧ, както и за правната му възможност да заведе граждански иск срещу сръбската държава пред компетентния сръбски съд.

Предвид сложността за сезирането на ЕСПЧ, омбудсманът насочи жалбоподателя към адвокат, който да го консултира и запознае с правните му възможности. В случай, че не може да си позволи адвокат му бяха предоставени координати на Националното бюро за правна помощ, както и на неправителствени организации, които да му окажат необходимото съдействие.

Жалбоподателят посети институцията на омбудсмана и благодари лично за подробната информация по неговия казус.

IV. ПИСМА ОТ ГРАЖДАНИ

1.

Благодарствено писмо от жителите на село Габаре ПК3265; общ. Бяла Слатина;
обл. Враца

До Диана Ковачева

Омбудсман на РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

УВАЖАЕМА ГОСПОЖО КОВАЧЕВА,

От името на моите съселаяни и лично от мое име ВИ БЛАГОДАРИМ ЗА
ОКАЗАНОТО СЪДЕЙСТВИЕ ВЪВ ВРЪЗКА С „БЕЗВОДИЕТО НИ“.

Приемете сърдечните ни благодарности за усилията, отговорността и
професионализма, които положихте, за да разрешите така наболелия ни проблем
с водата.

Запазете човешкото, запазете мъдростта и постоянството, с които действате за
разрешаването на всеки проблем.

Продължавайте да поддържате авторитета на РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ и вашия
по начина, по който се отзовахте спрямо нас.

България заслужава повече достойни хора като Вас и Вие го докажете!

На Вас и екипа Ви желаем здраве и професионални успехи!

2.

До Омбудсман на Република България

Уважаема Проф. д-р Диана Ковачева,

Получих отговор на жалбата си. Благодаря за съдействието и предприетите стъпки, относно изложения от мен проблем! Очарована съм от съпричастността и отзивчивостта на вашия екип, чрез който се осъществи връзката между мен и Вас! Желая на всички Ви крепко здраве! Поздрави!

С огромно уважение и благодарност: Магдалена Велкова

3.

**ПИСМО НА ЖАЛБОПОДАТЕЛ Г-ЖА КРИСТИН ЕРИКСОН ПО ЖАЛБА
ВХ. № 140/2025 Г. ДО ГЛАВНИЯ СЕКРЕТАР НА ОМБУДСМАНА:**

Жалбоподател: Christine M Erickson

Re: N: 140/16.01.2025

Dear Dr Aysun Avdlev Thank you for your prompt and comprehensive reply. I am grateful to you. I hope and pray that by sharing with you about my son, that his physical and mental well-being will now be better protected. Now also, in all humility, I do hope and pray that by sharing Daniel's dreadful experiences, it will be a help to you and to others a link in the chain ... to enable the improvement of the awful prison culture that has been allowed remain so cruel for far too long. Thank you once again, Kind regards Sincerely Christine M Erickson

4.

Здравейте, искам да изкажа своята голяма благодарност към Вас по повод съдействието Ви за решаване на проблема ми с ЕРМ Запад. Вие бяхте единствената институция, която ми съдействахте до края. Вие ми върнахте вярата, че има и работещи за хората инструкции в България. Огромно БЛАГОДАРЯ! Дерзайте!

5.

Благодарствено писмо във връзка с N: 2507/08.04.2024

Уважаеми Дами и Господа, С настоящото писмо искам да изкажа благодарността си относно предприетите от Вас действия във връзка с жалба 2507/2024 г. до омбудсмана на Република България. След отговора от Ваша страна и сезирането на институциите отговорни за ремонта на пътната отсечка спомената в писмото последва и желания резултат. От 15.04.2024г. Започнаха частичното асфалтиране по разрушените пътни участъци. Благодаря за съдействието! Добре е, че има поне една институция като Вас, която връща надеждата на гражданите в отговорните за управлението в държавата ни.

С пожелания за по-малко жалби и повече успешни дела!

С Уважение: Милена Борисова

6.

From: "Maria Panayotova" <panayotova@gmail.com>
To: priemna@ombudsman.bg
Sent: Thursday, 7 November, 2024 8:40:44 AM
Subject: Благодарност

Здравейте,

Бих искала да изразя, специалната си благодарност, към Екипа на Омбудсмана, за разрешеният в моя полза проблем, посочен в жалба 8201/24. От сърце благодаря за Вашата подкрепа.

С уважение, Панайотова

7.

From: "Pavlin Vitchev, University of Forestry" <p_vitchev@ltu.bg>
To: priemna@ombudsman.bg
Sent: Tuesday, 15 October, 2024 12:56:46 PM
Subject: Blagodarnost po Zhalba № 4759/2024 г

Уважаеми д-р Авджиев,

Приемете моите искрени благодарности за високия професионализъм и човешката съпричастност, които проявявате Вие и целия екип на администрацията на омбудсмана на Република България към проблемите на гражданите в търсене по пътя към справедливостта.

Моля, запознайте се с приложения файл.

С уважение,

доц. д-р Павлин Вичев

ОМБУДСМАН
НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

V. КРАТЪК КАЛЕНДАР НА СЪБИТИЯТА 2024 г.

ЯНУАРИ

4 януари – Омбудсманът Диана Ковачева поставя четири въпроса към вътрешния министър Калин Стоянов да я информира за резултатите от възложена проверка на Инспектората към МВР по повод смъртния случай при задържането на гражданина Пламен Пенев от служители на ОД МВР – Стара Загора на 30 декември м.г.

Омбудсманът посочва, че според публично изнесената информация в медиите, гражданинът не се подчинява на полицейско разпореждане, последвало преследване с патрулни автомобили в центъра на града, което завършва с катастрофата на Пенев.

11 януари – Омбудсманът алармира за бум на жалби заради отхвърлени проекти за безплатно саниране на жилищни сгради. Проф. Диана Ковачева сезира министъра на регионалното развитие и благоустройството Андрей Цеков, председателите на парламентарните комисии - по регионална политика, благоустройство и местно самоуправление Николай Нанков и по енергетиката Делян Добрев, изпълнителните директори на Агенцията за устойчиво енергийно развитие Ивайло Алексиев и Изпълнителната агенция „Одит на средствата от Европейския съюз“ Анна Мартинова – Петкова заради множество жалби от сдружения на собственици от различни райони на цялата страна, както и от кметове на общини, свързани с проблемите по процедура BG-RRP-4.023 „Подкрепа за устойчиво енергийно обновяване на жилищния сграден фонд – етап I“, по Националния план за възстановяване и устойчивост.

Недоволството е заради недопускане до участие в безвъзмездното саниране, въпреки изпълнените необходими изисквания, определени в Насоките за кандидатстване по процедурата. Гражданите не са съгласни с оценките на предложения за изпълнение на инвестиция, които считат за несправедливи. Те изразяват съмнение за обективността на обследването за енергийната ефективност на кандидатстващите сгради, по отношение на което не се упражнява контрол. Възражават остро и срещу констатирания дисбаланс в одобрените за саниране сгради в общините, в някои от които няма одобрена нито една сграда.

10 януари – Ученици от IV клас на Иновативно обединено училище „Неофит Рилски“ в гр. Самоков „полазват“ институцията на омбудсмана по повод настъпването на Ромската Нова Година – 14 януари. Децата представят ритуала по приготвянето на традиционната семейна трапеза и омесването на хляба кулак за посрещането на празника. С думите „Бахтало Нево Бреш!“ малките сурвакари честитят Новата година на екипа на институцията и наричат за здраве, успех и берекет.

Инициативата е на Центъра за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе“.

15 януари – Омбудсманът Диана Ковачева се обръща към председателя на Народното събрание Росен Желязков и министъра на правосъдието Атанас Славов за инициерирането на законодателни промени, свързани с фирмените регистрации заради проблемите на граждани, търсещи съдействие, защото на адреса на собствените им недвижими имоти, без тяхното знание и съгласие, са регистрирани търговски дружества или еднолични търговци.

Проф. Ковачева подчертава, че тази практика води до редица проблеми и неудобства за потърпевшите. Например, до получаването на призовки за съдебни дела, известия за задължения и покани за доброволно изпълнение, притесняване от контролни органи, от фирми за събиране на вземания, от потърпевши от фирмите граждани и пр.

Като най-пресен пример общественят защитник дава случай на гражданка, която се жалва, че на адреса на жилището ѝ е регистрирано лице и фирма, които са замесени в криминален случай с убийство от началото на м. януари 2024 г. в столицата. Гражданката алармира, че при извършена проверка от нейна страна е установила, че на адреса ѝ са регистрирани повече от 80 фирми.

16 януари – Омбудсманът Диана Ковачева връчва чек от 14 350 лв. в подкрепа на проекта „Многообразие и равенство в Чудната градина“, част от финансиращата програма „Ти и LIDL за нашето утре“ 2023 г., проведена под патронажа на омбудсмана.

„Чудната градина“ е социалното предприятие, което дава работа на младежи с интелектуалки затруднения. Разполага с терен от 18 дка в градска среда в близост до голямо СОУ и три детски градини. Идеята на „Чудната градина“ е създаването на пространство, в което ще се организира провеждането на интерактивни обучителни сесии на открито, работилници и събития, в които участници ще бъдат деца от 4 до 11 години. По време на интерактивните обучителни сесии на открито, всички малки гости ще имат възможността да видят и научат как се отглеждат различните сезонни зеленчуци, цветя, билки и горски видове.

18 януари – Омбудсманът изпраща поредна препоръка заради проблемите с медицинските извинителни е-бележки на учениците, в която иска от здравния министър проф. д-р Христо Хинков, председателя на ресорната парламентарна комисия проф. Костадин Ангелов и шефа на Българския лекарски съюз Иван Маджаров издаването им да става абсолютно безплатно за родителите като бъде включено в пакета здравни дейности, гарантирани от бюджета на Националната здравноосигурителна каса (НЗОК).

Освен това проф. Ковачева настоява да бъдат намерени спешни решения - личните лекари и болничните заведения да проявят разбиране и да не вземат такси за издаване на тези бележки или те да бъдат минимални, напр. на цената на потребителските такси.

Поводът за тази препоръка са нови жалби и сигнали от родители до институцията на омбудсмана заради наложилата се противоречивата практика за определяне на таксите, събирани от личните лекари за издаването на електронна извинителна бележка за отсъствията на учениците по здравословни причини.

18 януари – Омбудсманът Диана Ковачева се застъпва пред директора на Дирекция „Миграция“ Николай Николов за двама дългогодишно пребиваващи в страната ни чуждестранни граждани – иранец и афганистанец, които с принудителна административна мярка са били настанени в специален дом за временно настаняване на чужденци и са застрашени от връщане до страните им на произход.

И по двата случая, след жалба от техните адвокати, експерти от Дирекция „Национален превантивен механизъм и основни права и свободи на човека“ към Омбудсмана извършват проверка на място и излизат с препоръка да се приложи чл. 44, ал. 5 от Закона за чужденците в Република България (ЗЧРБ) – алтернативни мерки на принудителното настаняване. Според тази разпоредба, когато съществуват пречки чужденец да напусне незабавно страната или да влезе в друга страна и няма насрочени действия за предстоящото му извеждане, органът, издал заповедта за налагане на принудителната административна мярка, или директорът на дирекция „Миграция“ могат да издадат заповед, с която да се наложи някоя от обезпечителните мерки, като алтернатива на задържането. Сред възможностите например е „чужденецът се задължава да се явява ежеседмично в териториалната структура на МВР по местопребиваването си“.

29 януари – Работна среща с ГД „Миграция и вътрешни работи“.

30 януари – Омбудсманът Диана Ковачева изпраща писмо до министъра на икономиката и индустрията Богдан Богданов, в което настоява да се защитят интересите на потребителите на мобилни услуги при нова индексация и увеличение на цените този път за 2024 г.

Проф. Ковачева посочва необходимостта от обективен анализ за нелоялни търговски практики и способи за продажба, неравноправни договорни условия и изясняване на причините, поради които мобилните оператори и тази година ще се възползват от възможността да увеличат цените си и чрез индексирането им.

Поводът за препоръката на омбудсмана е намерението на „Виваком България“ ЕАД, за поредна година, да индексира цените на услугите с увеличение от 4,3%, което се равнява на инфлационния индекс за 2023 г., обявен от Националния статистически институт.

ФЕВРУАРИ

7 февруари – Омбудсманът Диана Ковачева изпраща отново писмо до министъра на регионалното развитие и благоустройството Андрей Цеков, на енергетиката Румен Радев, на финансите Асен Василев и до изпълнителния директор на Агенцията по устойчиво енергийно развитие Ивайло Алексиев, в което алармира за лавина от жалби и възражения на сдружения на собственици и общини заради отхвърлените проекти за безплатно саниране на жилищни сгради и новото 20%-то самоучастие.

Хората са против резултатите от класирането на предложенията за изпълнение на инвестиция (ПИИ) по процедура BG-RRP-4.023 „Подкрепа за устойчиво енергийно обновяване на жилищния сграден фонд – етап I“ за безвъзмездно саниране.

„Гражданското недоволство е масово и засяга широк кръг проблеми – от самото конструиране на процедурата и начина на разгласяването ѝ, до прилагането на всеки един от етапите и обявяването на резултатите от класирането“, пише тогава омбудсманът.

7-9 февруари – Обучителен семинар по приложение на Хартата на основните права на Европейския съюз в дейността на институцията на омбудсмана, организиран по проект „Подкрепа на националните институции по правата на човека при наблюдението на основните права и аспекти на правовата държава“, финансиран с безвъзмездни средства от Европейското икономическо пространство и Кралство Норвегия.

14 февруари – Народните представители от Комисията по образование и наука подкрепят единодушно с 15 гласа „За“ промяна в закона, инициирана от омбудсмана Диана Ковачева, с която зрелостниците ще имат втори шанс да се явят на матура, с която да кандидатстват във ВУЗ, ако оценката от редовния изпит не ги удовлетворява.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Предложението е внесено от председателя на комисията Красимир Вълчев (ГЕРБ) и група народни представители - Деница Сачева (ГЕРБ), проф. Костадин Ангелов (ГЕРБ), Елисавета Белобрадова (ПП-ДБ), Нели Димитрова (ПП-ДБ), Христо Даскалов (ПП-ДБ), Бюнямин Хасан (ПП-ДБ), Ивайло Митковски (ПП-ДБ) и Ванина Вецина (ПП-ДБ).

Поводът за тази промяна, отправена от омбудсмана още в 48-ото Народно събрание, са постъпващите в институцията на обществения защитник все повече жалби и сигнали от родители и зрелостници, според които е неприемливо да няма втори шанс за явяване на задължителните зрелостни изпити за повишаване на оценка. В тях родителите настояват децата им да имат право да повишат оценката си от матурата, тъй като досега тя оставаше „до живот“, без да имат никаква възможност да я коригират.

16 февруари – В годишния доклад на омбудсмана за психиатрии, затвори, детски интернати и бежански центрове: Нарушени права, мизерия и липса на медицинска грижа.

Данните от доклада разкриват, че през 2023 г. екипът на НПИМ е извършил 50 проверки в изброените места, изпратени са общо 129 препоръки до различни държавни органи и е проследено предприемането на конкретни мерки за подобряване на условията в местата за настаняване, задържане или изтърпяване на лишаване от свобода.

16 февруари – Среща – лекция за правата на децата с ученици от ПГТЕ „Хенри Форд“.

21 февруари – Омбудсманът Диана Ковачева алармира социалния министър Иванка Шалапатова и управителя на Националния осигурителен институт Ивайло Иванов, че в институцията продължават с голяма интензивност да постъпват множество жалби от граждани с увреждания при изплащането на полагащите им се пенсии за инвалидност.

Проф. Ковачева подчертава, че заради влошено здравословно състояние и липсата на заетост пенсиите за инвалидност са единствен доход на хората с увреждания, с които те живеят – заплащат комуналните консумативи за жилищата си, закупуват лекарства, покриват предписаното им лечение и рехабилитация.

„Предвид същността на пенсиите и тяхното предназначение, е от съществено значение полагащите се средства да бъдат адекватно изплащани и в пълен размер от възникването на правото, като определяща роля за това имат разпоредбите на Кодекса за социално осигуряване (КСО)“, пише общественият защитник.

Диана Ковачева подчертава, че от една страна проблемите на гражданите с пенсиите за инвалидност са свързани с неправилно тълкуване и прилагане на действащи разпоредби, а от друга – с необходимостта от изменения в КСО.

На първо място сред проблемите омбудсманът посочва спирането на пенсиите за инвалидност от НОИ в случаите, при които НЕЛК отменя и връща експертното решение на ТЕЛК за ново произнасяне.

23 февруари – Новоизбраните ученически омбудсмани в 30 училища от мрежата на Център Амалипе отбелязват началото на техния мандат с представяне в институцията на омбудсмана, а по-късно и на специална церемония, организирана в Гранитна зала на Министерския съвет. Министър-председателят акад. Николай Денков, министърът на труда и социалната политика д-р Иванка Шалапатова, министърът на образованието и науката проф. Галин Цоков, заместник-омбудсманът Елена Чернева-Маркова, както и Н. Пр. Мартина Фийни, Посланик на Ирландия, Н. Пр. Реймунд Фурер, Посланик на Конфедерация Швейцария в България и Андриа Брулет-Родригез, заместник – посланик на САЩ в България поздравяват новоизбраните ученически омбудсмани и им дават съвети за тяхната успешна работа. Събитието се провежда по инициатива на Центъра за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе“.

26 февруари – Омбудсманът Диана Ковачева настоява връзването и изолацията на психичноболните да става при ясни правила и само в краен случай. Тя изпраща становище до председателя на Временната комисия за защита правата на психичноболните пациенти Деница Сачева, в което предлага да се възложи изготвяне на медицински протокол, с ясен алгоритъм за прилагане на принудителните мерки „имобилизация“ (връзване, фиксиране) и „изолация“.

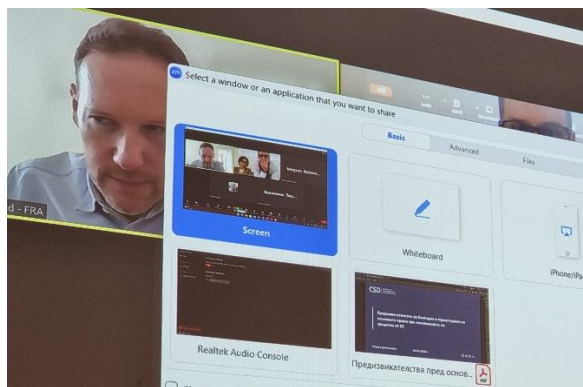
ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

Проф. Ковачева настоява здравното министерство да преразгледа Наредба № 1 от 28 юни 2005 г. за реда за прилагане на мерки за временно физическо ограничаване при пациенти с установени психични разстройства, която противоречи на Конвенцията против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание към ООН и Европейската конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание към Съвета на Европа.

Тя предлага в протокола към наредбата да се разпише колко често могат да бъдат изолирани и имобилизирани пациентите за период от 24 часа, включително конкретните основанията, при които се прилагат тези мерки, както и вида на средствата за имобилизиране. Също така общественият защитник настоява да се отбелязва - кои и колко служители, могат да участват в прилагането на мерките, както и видът на прилаганата медикаментозна терапия. Подчертава, че в стаите за изолация и имобилизация е необходимо да се монтира система за видеонаблюдение, със записване, а записите се съхраняват в срок най-малко от три месеца.

26 февруари – Обучение с представители на организациите на гражданското общество за повишаване капацитета по прилагане на Хартата на основните права на ЕС и Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания, като хоризонтални отключващи условия, в управлението на средствата от ЕС на национално ниво.

Обучението е организирано от институцията на омбудсмана в рамките на проекта „Подкрепа на националните институции по правата на човека при наблюдението на основните права и аспекти на правовата държава“, финансиран с безвъзмездни средства от Европейското икономическо пространство и Кралство Норвегия.

27 февруари – Обучение с представители от администрацията на публичната власт и обществените посредници по общини (местни омбудсмани) за повишаване капацитета по прилагане на Хартата на основните права на ЕС и Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания, като хоризонтални отключващи условия, в управлението на средствата от ЕС на национално ниво.

Обучението е организирано от институцията на омбудсмана в рамките на проекта „Подкрепа на националните институции по правата на човека при наблюдението на основните права и аспекти на правовата държава“, финансиран с безвъзмездни средства от Европейското икономическо пространство и Кралство Норвегия.

28 февруари – Омбудсманът Диана Ковачева сезира председателя на Комисията за енергийно и водно регулиране (КЕВР) Иван Иванов заради множеството жалби от битови клиенти срещу прекалено високите месечни сметки за парно през настоящия отоплителен сезон 2023-2024 г.

Проф. Ковачева подчертава, че прегледът на предоставените от гражданите документи показва, че основната причина за формирането на тези завишени сметки са рекордно високите цени на топлинната енергия, утвърдени от КЕВР за регулаторния период 1 юли 2023 г. – 30 юни 2024 г.

Общественият защитник подава пример с потребителите на „Топлофикация София“ ЕАД, които тогава заплащат исторически най-високата регулирана цена на топлинната енергия - 137,93 лв./мВтч (без ДДС), при цена на природния газ от обществения доставчик в размер на 71,08 лв./мВтч (без ДДС) за м. февруари 2024 г.

Това дава повод на проф. Диана Ковачева, в продължение на друга своя препоръка от 19 декември 2023 г., да насочи повторно вниманието на Регулатора към необходимостта от спешно преразглеждане и намаление на регулираните цени на топлинната енергия.

МАРТ

1 март – Омбудсманът Диана Ковачева изпраща становище до председателя на Комисията за енергийно и водно регулиране (КЕВР) Иван Иванов по Проекта на Наредба за изменение и допълнение на Наредба № 1 от 14 март 2017 г. за регулиране на цените на електрическата енергия (НРЦЕЕ), в което алармира за текстове, които създават предпоставки за нарушаване правата на потребителите на електрическа енергия.

В проекта е предвидена отмяна на чл. 9 от действащата НРЦЕЕ, съгласно който комисията коригира необходимите приходи и/или цени на енергийното предприятие за всеки ценови период в зависимост от изпълнението на показателите за качество на енергията и за качество на обслужването през предходната година.

В тази връзка проф. Ковачева е категорична, че отмяната на цитираната разпоредба е предпоставка за нарушаване на основни принципи при изпълнение на регулаторните правомощия на КЕВР, сред които е и осигуряването на необходимите мерки за снабдяване на клиентите с електрическа енергия с определено качество. Подчертава още, че липсват мотиви в Доклада на работната група кое налага отпадането на посочената разпоредба.

Диана Ковачева настоява действащата норма на чл. 9 от НРЦЕЕ да се запази, като се прецизира, така че да е относима за регулираните от КЕВР цени за достъп и пренос през електроразпределителните мрежи.

6 март – Среща с депутат – член на Комисията на Европейския парламент по граждански свободи, правосъдие и вътрешни работи (LIBE).

7 март – Омбудсманът Диана Ковачева сезира министъра на здравеопазването проф. Христо Хинков, защото в институцията отново постъпват жалби и сигнали на обезпокоени пациенти, лекари и магистър-фармацевти, защото от 1 април 2024 г. много възрастни хора, хора с увреждания и най-вече деца, могат да останат без своевременно преписаното им антибиотично лечение.

Омбудсманът подчертава, че няма никаква информация дали проблемите в електронната система за предписване и отпускане на лекарствени продукти са преодолени, но е категорична, че дори и тогава остават нерешени голяма част от поставените на вниманието на омбудсмана от граждани, лекари и магистър-фармацевти въпроси.

Повод за писмото на обществения защитник е изтичането на определения в Преходните и Заключителни разпоредби към Наредба за изменение и допълнение на Наредба № 4 от 2009 г. за условията и реда за предписване и отпускане на лекарствени продукти срок (1 април 2024 г.), след който изписването на антибиотици ще става само с електронна рецепта.

6 март – Омбудсманът Диана Ковачева представя пред посланиците на страните от ЕС у нас приоритетите в дейността на институцията, като отчита и по-сериозните постижения в работата си като обществен защитник. Срещата е инициирана по покана на посланика на Белгия у нас Н. Пр. Фредерик Мъорис, в рамките на Белгийското председателство на Съвета на ЕС.

Проф. Ковачева запознава дипломатите с най-належащите проблеми, които очакват своите законодателни решения и които биват поставяни от гражданите в техните жалби и сигнали до институцията.

11 март – Работна среща на екипа на НПМ с представители на FRONTEX.

12 март – Ученици между 14 г. и 18 г. от различни старозагорски училища посещават институцията на омбудсмана в рамките на обучението си за млади лидери на тема „Интегритет, развитие и успех чрез граждански активизъм“, което е се провежда като част от проект на „Международен младежки център – мисли локално, действай глобално“.

Заместник-омбудсманът Елена Чернева посреща младежите и ги запознава с правомощията и дейността на институцията, като ги информира, че омбудсманът е конституционен независим орган, който насърчава и защитава правата и свободите на гражданите, избран по силата на Закона за омбудсмана от Народното събрание с 5-годишен мандат.

„Основните правомощия на омбудсмана преди всичко са да приема жалби и сигнали за нарушени права на гражданите - по този начин се формулира дневния ред на дейността на институцията. След постъпването на жалбите се извършват проверки до съответните органи и при необходимост се изпращат препоръки. Омбудсманът може и да се самосезира, при системни проблеми и да направи предложения за законодателни промени, които изпраща до председателя на НС“, казва заместник-омбудсманът.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

20 март – Наличието на неравноправни клаузи в договорите на фирмите за бързи кредити, прекомерните лихви, неустойките и таксите, липсата на достатъчна, точна и своевременна преддоговорна информация за вземане на информирано решение за сключване на договор за кредит или анекс към договор за кредит, предоставянето за подпис на непопълнени в цялост бланки на договор, както и малък размер на шрифта на важни клаузи по договора. Тези и още редица проблеми посочва омбудсманът Диана Ковачева по време на заседание на Подкомисията за наблюдение на дейността в областта на защитата на потребителите и ограничаването на монополите в парламента.

Видео 1 тук: <https://www.youtube.com/watch?v=WhZuq720sfl>

Видео 2 тук: <https://www.youtube.com/watch?v=FBJs2Xir29I>

29 март – През 2023 г. 78 463 граждани и представители на организации са потърсили съдействие от институцията на омбудсмана, от тях 36 694 са се обърнали с колективни подписки и жалби по различни проблеми. Това са данните от Годишния доклад за дейността на националния обществен защитник Диана Ковачева за 2023 г., внесен в Народното събрание.

И още – 26 344 граждани са изслушани в приемните, организирани от омбудсмана и заместник-омбудсмана, в столицата и цялата страна. Получените жалби в институцията са били точно 15 425 броя, от тях на първо място са сигнали от потребители на обществени услуги – 5551, следвани от тези, свързани с нарушени социални права, образование и здравеопазване – 2757, а на трето място са жалбите и сигналите, свързани с правото на собственост – 1434.

29 март – Омбудсманът Диана Ковачева остро възразява срещу намерението на Министерството на образованието и науката (МОН) да въведе такса за повторно явяване на матура за повишаване на оценката. Идеята е залегнала в Наредба №11 за оценяване на резултатите от обучението на учениците, качена за обществено обсъждане. В проекта на наредбата е предвидено, че размерът на парите, които ще трябва да заделят зрелостниците, ще е съгласно Тарифата за таксите, които се събират в системата на предучилищното и училищното образование. Каква ще е стойността обаче е неясно.

Проф. Ковачева е категорична, че подзаконовият нормативен акт е в разрез със Закона за държавните такси от държавни такси, съгласно който всички документи за получаване на основно и средно образование, издавани от учебните заведения и от МОН са освободени от такси.

На 6 март 2024 г. народните представители гласуват предложението, инициирано от омбудсмана, зрелостниците и лицата, притежаващи диплома за средно образование, за целите на кандидатстването си във ВУЗ, да получат право еднократно в рамките на една учебна година от полагането на първия държавен зрелостен изпит (ДЗИ), да се явят за повишаване на оценката на насрочен следващ такъв изпит, за което ще се издава удостоверение с новата по-благоприятна за тях оценка.

АПРИЛ

17 април – Проф. д-р Диана Ковачева полага клетва като български съдия в Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ). На този пост с 9-годишен мандат тя е избрана на 24 януари 2024 г. от Парламентарната асамблея на Съвета на Европа.

Институцията на омбудсмана продължава да разглежда жалби и да организира приемни дни за граждани до избора на нов омбудсман от Народното събрание.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

17 април – Среща с експерти от фондация „Валидити“ – темата на разговора са хора с увреждания, психиатрии, деинституционализацията.

26 април – Участие в конференцията 20 г. фондация Глобална инициатива в психиатрията.

МАЙ

29 май – Национална застъпническа среща „Заедно срещу нетолерантността, речта на омразата и престъпленията от предразсъдъци“

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

30 май – Институцията на омбудсмана разкрива гореща линия на телефон: 0895 561 941 за въпроси на граждани по повод упражняването на изборителните им права при провеждането на изборите „две в едно“ за народни представители и членове на Европейския парламент от България – 9 юни 2024 г.

31 май – Среца с Националния съвет за хората с увреждания.

31 май – 19 Детски ромски фестивал Отворено сърце, организиран от ЦМЕДТ „Амалипе“.

ЮНИ

5 юни – Среца по искане на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа с експертен екип за наблюдение на предсрочните парламентарни избори на 9 юни, ръководен от г-жа Лусине Бадалян.

АВГУСТ

9 август – Екип на Националния превантивен механизъм към институцията на омбудсмана открива с внезапна проверка на 8 август сериозни нарушения в психиатрична клиника на УМБАЛ „Св. Марина“ във Варна, където в понеделник (5 август), след пожар, загива един от пациентите.

Проверката на експертите констатира наличието на множество нарушения, които засягат правата на пациента с психично заболяване, настанено в УМБАЛ „Св. Марина“ с цел изготвяне на съдебно-психиатрична експертиза.

На първо място, по време на пожара на пациента е приложена имобилизация (връзване) без да са спазени основни изисквания на Наредба № 1 от 28 юни 2005 г. за реда за прилагане на мерки за временно физическо ограничаване при пациенти с установени психични разстройства. Т.е. помещението, в което е бил фиксиран пациентът, няма видеонаблюдение и спрямо него не е било извършано постоянно наблюдение, съгласно изискванията на чл. 11 от Наредбата.

Проблемът с прилагането на Наредба № 1 от 28 юни 2005 г. нееднократно е сигнализиран от омбудсмана както в годишните доклади на Националния превантивен механизъм, така и в специални доклади – последният, от които е представен на вниманието на 49-ото Народно събрание.

23 август – По повод на получените жалби от граждани и професионални организации, които споделят тревога от публикуван в социалните мрежи списък на учители и обидни квалификации със заплахи за тормоз, институцията на омбудсмана на Република България изразява позиция: „Използването на списък с имена и работни места на лица, които публично поддържат гражданска позиция по важни обществени въпроси, както и призоваването към линчуване и саморазправа с тези лица, пряко накърнява основни права и свободи, гарантирани както от Конституцията на Република България, така и от Европейската конвенция за защита правата на човека (ЕКПЧ), от Хартата на основните права на Европейския съюз (ХОПЕС) и други международни правни актове за защита правата на човека...

СЕПТЕМВРИ

10 септември – Среца на институцията на омбудсмана с ръководството на Върховния комисариат за бежанците в България.

16 септември – Работна среща с делегация от Комитета за предотвратяване на изтезанията.

20 септември – Опознавателна среща с представители на SOS детски селища.

ОКТОМВРИ

1 октомври – Институцията на омбудсмана алармира столичния кмет Васил Терзиев за разбити тротоари, неработещи асансьори и липсата на табели в района на централната ЖП гара и настоява за обстойна проверка и действия за осигуряване на достъпност на площада пред Централната железопътна гара.

Повод за това са десетки сигнали от трудноподвижни хора до институцията на общественения защитник. Гражданите сигнализират за влошеното и амортизирано състояние на мястото, което по думите им е опасно и животозастрашаващо, предвид интензивното ползване на Централната автогара и Централната железопътна гара.

По сигнал експертите на омбудсмана извършват проверка на мястото и констатира, че гражданите имат сериозни затруднения в придвижването си в района на предгаровия площад и обслужващите го подлези до Централната автогара – София и Централната железопътна гара. Те са категорични, че хората с основание настояват да се предприемат адекватни мерки за осигуряването на достъпна архитектурна среда за хората с намалена подвижност и тези с увреждания, както и на родители с малки деца, които използват детски колички.

11 октомври – Продължават проблемите със забавянията при насрочване на дати за извършване на медицинската експертиза на хората с увреждания от ТЕЛК/НЕЛК. Това става ясно на заседание на Съвета за наблюдение по Закона за хората с увреждания, организирано в институцията на омбудсмана.

Гражданите продължават да срещат затруднения при отпускане на необходимите им помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия, които са извън обхвата на задължителното здравно осигуряване, с тяхното качество и експлоатационен срок.

Хората търсят съдействие от институцията на омбудсмана за облекчаване на условията за физическо предаване на изделията от лицата, осъществяващи дейностите по предоставяне и ремонт на медицинските изделия, помощните средства и съоръжения.

Във връзка със сериозно забавяне и липсата на информация за предоставяне на високотехнологични средства на хора с увреждания по проект: „Предоставяне на помощни средства за хората с трайни увреждания“, за което институцията на

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

омбудсмана сезира МТСП, Съветът взема решение да изпрати становище за решаване на проблема.

21 октомври – Институцията на омбудсмана разкрива гореща линия на телефон: 0895 561 941 за въпроси на граждани по повод упражняването на изборните им права при провеждането на парламентарния вот на 27 октомври 2024 г. за избор на народни представители в 51-вото Народно събрание.

НОЕМВРИ

28 ноември – Открит урок с ученици от Професионална гимназия по туризъм „Алеко Константинов“, гр. Плевен.

28 ноември – Предложеното 3,87% средно за страната увеличение на цените на ВиК услугите от 1 януари 2025 г. е несправедливо като се има предвид кризата с водоснабдяването в 23 области. Това заявява Цветанка Илиева, експерт в институцията на омбудсмана, по време на обществено обсъждане в КЕВР на Доклада и Проекта на решение за изменение на одобрените цени на ВиК услугите за 2025 г.

Илиева подчертава, че по данни на регионалното министерство у нас, към 26 ноември т.г., реално над 255 430 души в 13 града и 261 села са с нарушено водоснабдяване, като има области, където това продължава от месеци – такива са Плевен, Ловеч, Велико Търново, Търговище, Шумен и др.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

„За ВиК Сливен е предложено увеличение с над 19,20%, за Берковица с над 12,29%, за Сапарева баня - 10,27%, Перник - 9,26%, Шумен - 9,07%, Троян - 8,11% и др. Намаление на цените има само за четири ВиК оператора - Добрич с 15,40 %, Хасково с 6,21%, минимално за Кърджали - 1,19 % и Ловеч - 0,88 %. Отново най-висока комплексна цена на ВиК услугите има за ВиК Разград - 6,23 лв./куб. м, следва Силистра със 6,13 лева, Шумен - 5,98 лева и още девет ВиК оператора с цена над 5,00 лева - Монтана, Русе, Стара Загора, Търговище, Варна, Бургас, Ямбол, Смолян, Враца“, посочва Цветанка Илиева като допълва, че тези цени не са окончателни, защото към тях ще се прибави и инфлацията за м. ноември 2024 г.

ДЕКЕМВРИ

5 декември – Институцията на омбудсмана изпраща до регионалното министерство становище по проекта за нов Закон за водоснабдяването и канализацията, обявен за обществено обсъждане.

Експертите на обществения защитник подчертават, че от години омбудсманът многократно е отправял препоръки за приемането на нов ВиК закон, който реално да гарантира правото на потребителите на достъп до качествена услуга на икономически обоснована цена, включително обвързана с разходите за доставянето ѝ. Позицията на Омбудсмана, изразявана и в годишните доклади на институцията, неотменно е била за бърза и ясна процедура за прилагане на по-ниска цена на водата, когато тя не отговаря на нормативните изисквания за качество. Сред предложенията са и да се въведат мерки за подпомагане на уязвимите групи граждани, да се гарантира ефективен контрол върху дейността на ВиК операторите и да се определя социалната поносимост на цената на ВиК услугите на базата на надеждни данни и съобразно доходите на домакинствата.

17 декември – Недостатъчен брой специалисти, препълнени с деца специални групи в детските градини, оказване на натиск върху детето с увреждане или със специални образователни потребности (СОП), враждебно отношение и отхвърлянето му от общата образователна система, липса на помощник учители и данни за броя на паралелките, в които има назначени такива, ощетяване на учениците с индивидуалните програми. Това са част от констатациите, направени от експерти по време на дискусия, организирана в институцията на омбудсмана на тема: „Право на достъп до образование за децата със СОП“. Тя се проведе в рамките на Съвета за наблюдение, който действа съгласно Закона за хората с увреждания и се администрира от омбудсмана.

Сред посочените проблеми са още липсата на толерантност и емпатия сред децата в училище към техните съученици с по-специални потребности. За това вина има и семейството, и обществото, и учебната среда като цяло, която не възпитава социално-

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

емоционални умения, които са базисни за способността да опознаеш другия, да развиеш чувства на разбиране и желание да помогнеш на другарчето си, което среща трудности да се адаптира в училище.

Общо 20 725 ученици със специални образователни потребности от 1 до 12 клас са обхванати от образователната система през учебната 2023-2024 г., но едва малко над 1 000 учат на втори гимназиален етап, а 1/3 от децата с увреждания към 2024 г. остават извън образователната система. Същевременно в регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование работят едва 1 143 специалисти. Педагогическите кадри в приобщаващото образование са само 4 846. Тази тревожна статистика изнася на дискусиата директорът на „Права на детето“ към институцията на омбудсмана д-р Ева Жечева.

30 декември – Над 12 500 жалби на граждани и организации за нарушени права са постъпили до омбудсмана през 2024 г. Така високото доверие в правозащитната институция трайно се запазва спрямо предходните години.

Най-много оплаквания по традиция са в сектор „Права на потребителите“ – над 4 700 броя, като повече от половината сигнализират за проблеми с електроснабдяването и предоставянето на ВиК услуги, най-често свързани с прекъсване на електрозахранването, режим на водата, изобщо липса на такава или несъразмерно високата ѝ цена за сметка на качеството.

VI. СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ

АДФИ	Агенция за държавна финансова инспекция
АПК	Административнопроцесуален кодекс
АСП	Агенция за социално подпомагане
АХУ	Агенция за хората с увреждания
АУАН	Акт за установяване на административно нарушение
АЯЛ	Агенция за ядрено регулиране
БАБХ	Българска агенция по безопасност на храните
БГВ	Битово горещо водоснабдяване
БДС	Български документи за самоличност
БНБ	Българска народна банка
БХК	Български хелзински комитет
ВАС	Върховен административен съд
ВКП	Върховна касационна прокуратура
ВКС	Върховен касационен съд
ВУИ	Възпитателно училище – интернат
ГДГП	Главна дирекция „Гранична полиция“
ГДИН	Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“
ГДО	Главна дирекция „Охрана“
ГМД	Гарантиран минимален доход
ГПР	Годишен процент на разходите
ГПК	Граждански процесуален кодекс
ГПУ	Гранично полицейско управление
ГРАО	Гражданска регистрация и административно обслужване
ДАБ	Държавна агенция за бежанците
ДАЗД	Държавна агенция за закрила на детето
ДАНС	Държавна агенция „Национална сигурност“
ДВ	„Държавен вестник“
ДВХД	Дом за възрастни хора с деменция
ДВХПР	Дом за възрастни хора с психични разстройства
ДВХУИ	Дом за възрастни хора с умствена изостаналост
ДДД	Дезинфекция, дезинсекция, дератизация
ДДЛРГ	Дом за деца, лишени от родителска грижа
ДМСГД	Дом за медико-социални грижи за деца
ДНСК	Дирекция за национален строителен контрол
ДОПК	Данъчно-осигурителен процесуален кодекс
ДПБ	Държавна психиатрична болница
ДПС	Детска педагогическа стая
ДФФЗД	Държавно предприятие „Фонд затворно дело“
ДР	Допълнителни разпоредби
ДСП	Дирекция „Социално подпомагане“
ДФЕС	Договор за функциониране на Европейския съюз
ДФЗ	Държавен фонд „Земеделие“
ЕАД	Еднолично акционерно дружество

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

ЕИСМЕБ	Единна информационна система на медицинската експертиза в България
ЕК	Европейска комисия
ЕНОК	Европейска мрежа на омбудсманите за деца
ЕО	Екологична оценка
ЕПК	Едроплощен кофраж
ЕР	Експертно решение
ЕС	Европейски съюз
ЕСПЧ	Европейски съд по правата на човека
ЕХМС	Европейска харта за местно самоуправление
ЗАНН	Закон за административните нарушения и наказания
ЗБППМН	Закон за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни
ЗВСГЗГФ	Закон за възстановяване на собствеността върху горите и земите от горския фонд
ЗГР	Закон за гражданската регистрация
ЗДвП	Закон за движението по пътищата
ЗДДФЛ	Закон за данъците върху доходите на физическите лица
ЗДС	Закон за държавната собственост
ЗДСл	Закон за държавния служител
ЗЕ	Закон за енергетиката
ЗЕС	Закон за електронните съобщения
ЗЗ	Закон за здравето
ЗЗД	Закон за задълженията и договорите
ЗЗДет	Закон за закрила на детето
ЗЗдр	Закон за здравето
ЗЗК	Закон за защита на конкуренцията
ЗЗЛПСПОИН	Закона за защита на лицата, подаващи сигнали или публично оповестяващи информация за нарушения
ЗЗП	Закон за защита на потребителите
ЗПК	Закон за противодействие на корупцията
ЗЗТ	Закон за защитените територии
ЗИНЗС	Закон за изпълнение на наказанията и задържането под стража
ЗИХУ	Закон за интеграция на хората с увреждания
ЗКИ	Закон за кредитните институции
ЗЛЗ	Закон за лечебните заведения
ЗСПД	Закон за семейните помощи за деца
ЗМТА	Закон за международния търговски арбитраж
ЗМДТ	Закон за местните данъци и такси
ЗМВР	Закон за Министерството на вътрешните работи
ЗНА	Закон за нормативните актове
ЗПК	Закон за потребителския кредит
ЗО	Закон за омбудсмана
ЗОбщ	Затворническо общежитие
ЗОЗТ	Затворническо общежитие от закрит тип
ЗООТ	Затворническо общежитие от открит тип

ЗПИНМ	Закон за плановото изграждане на населените места
ЗПУПС	Закон за платежните услуги и платежните системи
ЗПУО	Закон за предучилищното и училищното образование
ЗРТ	Закон за радиото и телевизията
ЗРВКУ	Закон за регулиране на водоснабдителните и канализационните услуги
ЗС	Закон за собствеността
ЗСВ	Закон за съдебната власт
ЗСП	Закон за социално подпомагане
ЗСПЗЗ	Закона за собствеността и ползването на земеделските земи
ЗТСУ	Закон за териториалното и селищното устройство
ЗУПГМЖВ	Закон за уреждане правата на граждани с многогодишни жилищноспестовни влогове
ЗЧСИ	Закон за частните съдебни изпълнители
ЗУТ	Закон за устройство на територията
ИААА	Изпълнителна агенция „Автомобилна администрация“
ИА ГИТ	Изпълнителна агенция – Главна инспекция по труда
ИАТ	Изпълнителна агенция по трансплантация
КВПС	Канал за външно подаване на сигнали към КЗЛД
КВС	Карта на възстановената собственост
КАТ	Контрол на автомобилния транспорт
К.д.	Конституционно дело
КЕВР	Комисия за енергийно и водно регулиране
КЕП	Квалифицирани електронни подписи
КЗПЧОС	Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи
КЗД	Комисия за защита от дискриминация
КЗК	Комисия за защита на конкуренцията
КЗЛД	Комисия за защита на личните данни
КЗП	Комисия за защита на потребителите
КИПП	Камера на инженерите в инвестиционното проектиране
КМ	Комитет на министрите
КРБ	Конституция на Република България
КПИ	Комитет за предотвратяване на изтезанията
КПД	Конвенция на ООН за правата на детето
КПК	Комисия за противодействие на корупцията
КПХУ	Конвенция на ООН за правата на хората с увреждания
КРС	Комисия за регулиране на съобщенията
КС	Конституционен съд
КСО	Кодекс за социално осигуряване
КФН	Комисия за финансов надзор
Л. св.	Лишени от свобода
ЛЗ	Лечебно заведение
ЛКК	Лекарска консултативна комисия
МВР	Министерство на вътрешните работи
МЕ	Министерство на енергетиката

МЗ	Министерство на здравеопазването
МЗм	Министерство на земеделието
МЛС	Места за лишаване от свобода
МОН	Министерство на образованието и науката
МОСВ	Министерството на околната среда и водите
МП	Министерство на правосъдието
МПС	Моторно превозно средство
МРРБ	Министерство на регионалното развитие и благоустройството
МС	Министерски съвет
МК към ТП	Медицински комисии към териториалните поделения на НОИ
МТС	Министерство на транспорта и съобщенията
МТСП	Министерство на труда и социалната политика
МЦ	Медицински център
НАП	Национална агенция за приходите
НДК	Национален дворец на културата
НЕЛК	Национална експертна лекарска комисия
НЗОК	Национална здравноосигурителна каса
НК	Наказателен кодекс
НОИ	Национален осигурителен институт
НПАХУ	Национална програма „Асистенти на хора с увреждания“
НПВУ	Национален план за възстановяване и устойчивост
НПК	Наказателно-процесуален кодекс
НПМ	Национален превантивен механизъм
НПСУАНЖ	Наредба за предоставяне на социалните услуги „Асистенти за независим живот“
НРУСПОГТ	Наредба за реда и условията за пътуване с обществения градски транспорт
НС	Народно събрание
НСИ	Национален статистически институт
НСИХУ	Национален съвет за интеграция на хората с увреждания
НСОРБ	Национално сдружение на общините в Република България
НТ	Наредба 16-334 от 6 април 2007 г. за топлоснабдяването
Наредба №4	Наредба №4 от 14 септември 2004 г. за условията и реда за присъединяване на потребителите и за ползване на водоснабдителните и канализационните системи
НРКВКУ	Наредба за регулиране качеството на водоснабдителните и канализационните услуги
НРЦВКУ	Наредба за регулиране цените на водоснабдителните и канализационните услуги
ОВОС	Оценка за въздействието върху околната среда
ОД на МВР	Областна дирекция на Министерството на вътрешните работи
ОЗД	Отдел „Закрила на детето“
ОЕСУТ	Общински експертен съвет по устройство на територията
ОУ	Основно училище
ОССЕ	Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

ОУП	Общ устройствен план
ПВПИ	Помещения за временен престой и изолация
ПИКЕЕ	Правила за измерване на количеството електрическа енергия
ПМС	Постановление на Министерския съвет
ППЗИН	Правилник за прилагане на Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража
ППЗИХУ	Правилник за прилагане на Закона за интеграция на хората с увреждания
ППЗСПЗЗ	Правилник за прилагане на Закона за собствеността и ползването на земеделските земи
ПРЗ	Преходни и заключителни разпоредби
ПРастЗ	Препарати за растителна защита
ПСПВ	Пречиствателна станция за питейни води
ПУП	Подробни устройствени планове
РБ	Република България
РДНСК	Регионална дирекция за национален строителен контрол
РЗИ	Регионална здравна инспекция
РЗОК	Районна здравноосигурителна каса
РИО	Регионален инспекторат по образованието
РИОСВ	Регионална инспекция по околната среда и водите
РМС	Решение на Министерския съвет
РПЦ	Регистрационно-приемателен център
РС	Районен съд
РЦ	Регистрационен център
РУП	Районно управление „Полиция“
СБАЛЛС	Специализирана болница за активно лечение на лишените от свобода
СДВНЧ	Специализиран дом за временно настаняване на чужденци
СДВР	Социални дейности и възпитателна работа (затвори)
СДВР	Столична дирекция на вътрешните работи
СЕС	Сграда – етажна собственост
СПИ	Социално-педагогически интернат
СО	Столична община
СОП	Специални образователни потребности
СОС	Столичен общински съвет
СУ	Средно училище
СДВР	Столична дирекция на вътрешните работи
СУМПС	Свидетелство за управление на моторно превозно средство
ТЕЛК	Териториална експертна лекарска комисия
ТЗ	Търговски закон
ТКЗС	Трудовокооперативни земеделски стопанства
ТОЛЕК	Транспортна областна лекарска експертна комисия
ТП на НОИ	Териториално поделение на Националния осигурителен институт
ТУ	Технически университет София
ТУЕС	Техническо училище за електронни системи
ТЦ	Транзитен център

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА ПРЕЗ 2024 г.

ЦФЛД	Център „Фонд за лечение на деца“
УПО	Условно предсрочно освобождаване
ФДР	Фирма за дялово разпределение
ФПКПИ	Факултативен протокол към Конвенцията против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание
ЦГМ	Център за градска мобилност
ЦИК	Централна избирателна комисия
ЦНСТ	Център за настаняване от семеен тип
ЦНСТДМУ	Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи с увреждане
ЦПЗ	Център за психично здраве
ЦРДУ	Център за работа с деца с увреждания
ЦСМП	Център за спешна медицинска помощ
dB	децибел

Как да се свържа с националния омбудсман?

Адрес: гр. София 1202, ул. Георг Вашингтон №22

Тел.: 02/81-06-955;

02/980-95-10;

факс: 02/81-06-963

ел. поща: priemna@ombudsman.bg

www.ombudsman.bg